НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМ. М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК “СОФІЯ КИЇВСЬКА”

Вячеслав Корнієнко

КОРПУС ГРАФІТІ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ (XI – початок XVIII ст.)

Частина VIII:

південні внутрішня та зовнішня галереї

Київ 2018

УДК 930.2:003.071]:27(477-25)"10/17"
ББК 63.2+86.372-505(4 Укр-2К)
К67

К67 **Корнієнко В.В.**

Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.). – К.: Горобець, 2010. – .

ISBN 978-966-2377-01-9

Ч. VIII: Південні внутрішня та зовнішня галереї. – К., 2018 – 680 с.: іл.

ISBN 978-966-02-8599-6

У восьмій частині “Корпусу графіті Софії Київської” публікуються 969 стародавніх написів та малюнків, що знаходяться на фресках колишніх південних внутрішньої та зовнішньої галерей Софійського собору, а також на мармуровому саркофазі та амфорі-корчазі, що пов’язані з цими архітектурними об’ємами. Епіграфічні пам’ятки публікуються з описом їх розташування, аналізом та інтерпретацією текстів, датуванням за кількома параметрами, наведенням фотографій та прорисовок. Складовою частиною книги є кілька покажчиків, які дозволяють читачеві легко відшукати кожен напис чи малюнок на сторінках книги.

УДК 930.2:003.071]:27(477-25)"10/17"
ББК 63.2+86.372-505(4 Укр-2К)

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор **Ірина Борисівна Матяш**

доктор історичних наук, професор **Надія Миколаївна Нікітенко**

доктор історичних наук, професор **Василь Іринархович Ульяновський**

кандидат історичних наук **Інна Леонідівна Калечиц**

Підготовлено до друку в рамках виконання
“Комплексної програми дослідження, реставрації та популяризації
Софійського собору у 2016–2021 рр.”

Затверджено до друку Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (протокол № 5 від 13 вересня 2018 р.)

ISBN 978-966-2377-01-9
ISBN 978-966-02-8599-6

© В.В. Корнієнко, 2018
© Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2018
© Національний заповідник “Софія Київська”, 2018

ПЕРЕДМОВА

Монографія продовжує публікацію написів та малюнків XI – початку XVIII ст., що знаходяться в Софійському соборі у Києві. До восьмої частини багатотомного "Корпусу графіті Софії Київської"[1] увійшли 969 графіті, що збереглись в межах архітектурних об'ємів колишніх південних внутрішньої та зовнішньої галерей храму, в тому числі й на предметах – амфорі-корчазі та мармуровому саркофазі, які раніше знаходились в цих архітектурних об'ємах.

Особливості авторської методики дослідження вже достатньо висвітлені мною, вони передбачають фронтальне вивчення поверхні стіни на предмет виявлення всіх графіті, які тут знаходяться, залучення більш сучасних технологій освітлення та фотографування, виконання прорисовки безпосередньо в соборі під час вивчення кожного напису або малюнку[2].

Система викладу матеріалу в цілому відповідає зміненій структурі книги, розпочатої з сьомої частини[3], який полегшує пошук матеріалу. Для зручності користування читачів, які вперше знайомляться з монографією, окремі вступні зауваження щодо структури книги та особливостей кожного елементу опису все ж потрібно повторити.

Усі виявлені на одній ділянці епіграфічні пам'ятки об'єднуються в підрозділи в межах розділу, присвяченого публікації графіті в окремих архітектурних об'ємах собору або на окремих деталях (наприклад, саркофазі або амфорі-корчазі). На початку кожного розділу та підрозділу наводиться інформація щодо їх розташування в соборі, на підставі якої інформації ідентифіковані образи святих на фресках, стан збереження стародавнього тиньку, загальну кількість та номери наявних графіті. А в межах окремого підрозділу в порядку нумерації публікуються епіграфічні пам'ятки за усталеною структурою, яка містить наступні складові.

---

[1] На сьогодні опубліковано сім частин: В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. I: приділ св. Георгія Великомученика, К. 2010, 464 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. II: приділ свв. апостолів Петра і Павла, К. 2011, 272 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. III: Центральна нава, К. 2011, 400 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. IV: приділ свв. Іоакима та Анни (північна сторона), К. 2014, 656 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. V: приділ свв. Іоакима та Анни (південна сторона), К. 2015, 440 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. VI: приділ архангела Михаїла, К. 2015, 464 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. VII, т. 1: Західна зовнішня галерея, К. 2016, 240 с.; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. VII, т. 2: Західна внутрішня галерея, К. 2017, 352 с.

[2] Докл. див.: В.В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської XI – початку XVIII ст.: Інформаційний потенціал джерела*, К. 2014, с. 22–45.

[3] Див.: В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. VII, т. 1, с. 3–4.

Номер. Порядковий номер надається кожному графіті, він відображає порядок його вивчення, полегшуючи подальший пошук. На початку планомірних епіграфічних досліджень мною було вирішено продовжити нумерацію С. Висоцького, тому всі опубліковані ним графіті зберігають попередні номери. За необхідності, наприклад, коли під час публікації під один номер потрапили кілька різночасових графіті, номери можуть отримувати додаткові позначення, наприклад, № 1, № 1а, № 1б тощо.

Публікація. У цій частині зазначається, ким була здійснена попередня публікація графіті, або повторна публікація з виправленнями. У попередніх частинах "Корпусу" також аналізувались відмінності в прочитанні напису та ідентифікації окремих літер між опублікованим варіантом, повторній публікації та оригіналом. Проте, зважаючи на зауваження читачів, що при такому викладенні матеріалу, особливо, коли різночитань багато, такий текст складний для сприйняття, тож усі різночитання в ідентифікації окремих літери винесені в наступну частину у посилання.

Опис. В цій частині коротко характеризується стан збереженості давнього тиньку в місці розташування напису, наводиться його прочитання у вигляді, в якому він зберігся на стіні, реконструкція тексту та його переклад; якщо це малюнок, то наводиться його стислий опис. Окрім того, до цієї частини включені необхідні в окремих випадках коментарі, які зазвичай містились у других розділах попередніх частин "Корпусу".

Важливою рисою сучасних досліджень софійської епіграфіки є те, що побудові реконструйованого тексту передує аналіз чітко ідентифікованих літер та тих, визначення яких не зовсім впевнене. На підставі цих фактів будується модель реконструйованого тексту, правильність якої перевіряється повторним вивченням чи, за необхідності, вивченнями оригіналу напису. І лише тоді пропонується остаточний авторський варіант реконструкції наявного на стіні тексту.

В цій частині застосовуються такі види умовних позначень:

"-" – цей знак передає втрачені внаслідок вибоїв літери в тій частині, коли наводиться прочитання напису на стіні; варто зауважити, що в деяких випадках неможливо впевнено визначити, скільки саме літер втрачено, тому не завжди один цей знак відображає одну втрачену літеру; це спеціально не оговорюється;

"[ ]" – квадратні дужки застосвуються для передачі чітко визначених втрачених внаслідок пошкоджень тиньку літер в написі;

"( )" – титла, якщо вони тільки не стосуються цифр, наводяться у тій частині, коли йде мова про вигляд тексту на стіні, а під час реконструкції вони розкриваються, а пропущені літери беруться у круглі дужки; те саме робиться у випадках, коли автор помилково пропустив літеру в слові, а також під час відновлення скорочених слів без титлів;

"{ }" – фігурні дужки позначають ті частини тексту, які відновлені за контекстом у випадку, якщо напис залишився незавершеним, або тоді, коли для впевненої реконструкції тексту бракує даних;

"/ /" – скісні дужки вживаються тільки в тих випадках, коли в тексті наявні випадкові подвоєння літер, що обумовлюється випадінням шматків тиньку в момент виконання однієї літери, яке спонукало автора прокреслити її знову поруч.

Хронологія. Структурно містить дві складові – зазначені хронологічні рамки та основні параметри, за якими датується графіті. В окремих випадках, якщо в рамках датування можливе виділення більш вірогідного часо- вого проміжку, то після перших двох обов'язкових складових наводиться знову ймовірний хронологічний діапазон та уточнюється, на підставі яких параметрів він встановлений. Для датування графіті мною, по можливості, залучається максимально повна кількість параметрів.

Перший з них був встановлений на підставі ретельного вивчення форми прорізів, що дозволило визначити три основні етапи можливого створення графіті:

1) друге десятиліття XI ст., тобто, часи зведення та декоративного оздоблення собору, що підкреслює згладжена форма каналів прорізів, нерідко зі слідами фарби в них;
2) друга чверть XI – кінець XVI ст., форма каналів прорізів нерівна, що свідчить про їх видряпування по вже сухому твердому тиньку, однак краї прорізів плавні, що обумовлене їх руйнуванням під дією факторів вивітрювання;
3) кінець XVI – кінець XVII ст., форма каналів прорізів подібна до попереднього, однак фактори вивітрювання майже не позначились на краях прорізів, тому вони виглядають дещо розірваними.

Звісно, датування пам'яток софійської епіграфіки за таким критерієм є доволі умовним, адже другий проміжок часу охоплює близько шести століть, проте, нажаль, для багатьох епіграфічних пам'яток, насамперед, малюнків, він залишається наразі єдиним можливим.

Другий параметр умовно можна назвати стратиграфічним. Оскільки деякі автори виконували свої написи чи малюнки поверх вже наявних на фресці, або ж вони були змушені переносити рядки через існування на стіні іншого графіті, тож за умови знання більш чіткої хронології бодай одного з них, існують можливості для уточнення часу виконання й іншої епіграфічної пам'ятки.

Третій параметр, який дозволяє встановити відносно стислу хронологію виконання графіті, є палеографічний аналіз його складових.

В основу палеографічного датування написів XI–XV ст. покладені напрацювання А. Залізняка, що спираються на аналіз форм літер у новго-

родських берестяних грамотах XI – середини XV ст.[4], та Б. Рибакова, що спираються на вивчення саме речової палеографії XI–XIV ст.[5] Проте сучасні дослідження софійської епіграфіки довели певні відмінності форм написання літер у новгородській та київській писемних школах, тож низка палеографічних ознак не співвідносяться хронологічно, а деякі київські форми написання літер відсутні у новгородських грамотах. Це примушує здійснювати відповідну кореляцію під час визначення хронології текстів[6].

Для цього, окрім датованих графіті Софії Київської, залучаються писемні пам'ятки XI–XVII ст., які мають київське походження, їх факсимільні видання або зібрані Я. Запаском описи з фотографіями сторінок рукописів[7], а також форми написання літер у нумізматичних пам'ятках початку XI ст.[8] та пам'ятках сфрагістики середньовічного часу[9].

Фактично палеографічне датування здійснюється по двом шкалам, які співвідносяться та аналізуються, що, за браком місця у книзі, спеціально не оговорюється, а датуючи палеографічні матриці не наводяться. В частині хронології також наводиться опис найважливіших датуючих ознак, проте таке датування не є "датуванням за вибраними ознаками", воно враховує всі літери напису, проте частина з них мають доволі широкий діапазон побутування, який не впливає на обмеження хронології.

Для встановлення часу виконання графіті XVI – початку XVIII ст., окрім залучення епіграфічних матеріалів, застосовуються напрацювання Є. Карського[10], Л. Черепніна[11] та В. Панашенко[12].

Четвертим параметром, є типологічний. Певні формули записів, виконаних однією мовою, графічною або формульною системами, зустрічаються в невеликі хронологічні проміжки. За цим методом, датуються:

---

[4] А.А. Зализняк, *Палеография берестяных грамот и их внестратиграфическое датирование,* [у:] В.Л. Янин, А.А. Зализняк, *Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1990–1996 гг.). Палеография берестяных грамот и их внестратиграфическое датирование*, Москва 2000, с. 134–429; роботи були апробовані на київських епіграфічних матеріалах: А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей,* [у:] В.Л. Янин, А.А. Зализняк, А.А. Гиппиус, *Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1997–2000 гг.)*, т. XI, Москва 2004, с. 233–287.

[5] Б.А. Рыбаков, *Русские датированные надписи XI–XIV веков*, Свод археологических источников, вып. Е – 144, Москва 1964, 48 с., илл.

[6] Докладніше див.: В.В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської*.., с. 45–57.

[7] Я.П.Запаско, *Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга*, Л. 1995, 480 с.

[8] М.П. Сотникова, И.Г. Спасский, *Тысячелетие древнейших монет России: Сводный каталог русских монет X–XI веков*, Ленинград 1983, 240 с.

[9] В.Л. Янин, *Актовые печати Древней Руси X–XV вв.*, в 2-х т., Москва 1970, т. 1. Печати X – начала XIII в., 328 с., илл.; В.Л. Янин, П.Г. Гайдуков, *Актовые печати Древней Руси X–XV вв.*, Москва 1998, т. 3: Печати, зарегистрированные в 1970–1996 гг., [електронний ресурс], режим доступу: http://www.siegel.ru/; *Тисяча років української печатки. Каталог виставки*, К. 2013, 502 с.

[10] Е.Ф. Карский, *Славянская кирилловская палеография*, Ленинград 1928, 494 с.

[11] Л.В.Черепнин, *Русская палеография*, Москва 1956, 616 с.

[12] В.В. Панашенко, *Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (на матеріалах Лівобережної України)*, К. 1974, 112 с.

1) глаголичні написи, які датуються у межах другої чверті XI – кінця XIII ст., що спирається на результати досліджень А. Мединцевої[13] та Л. Столярової[14];
2) грекомовні написи, які датуються в межах другої чверті XI – кінця XIII ст., що спирається на результати вивчення таких написів О. Євдокимовою[15];
3) латиничні написи, що датуються останньою чвертю XVI – кінцем XVII ст., що спирається на спільні дослідження автора книги та Н. Сінкевич[16];
4) вірменомовні написи, що датуються в межах початку XV – початку XVI ст.[17];
5) записи обчислення кількості проведених поминальних служб, що датуються у межах другої чверті XI – кінця XIV ст.[18];
6) записи за усталеною формулою "Господи, поможи рабу своєму", що датуються у межах другої чверті XI – кінця XV ст.[19]

Категорія. В цій частині написи та малюнки, які публікуються у книзі, згруповуються на підставі певних змістовних чи формальних ознак, що виносяться як додаток до книги, дозволяючи без складнощів віднайти всі графіті, віднесені до певної групи. Ми вже неодноразово наводили перелік категорій, що має відкриту структуру, здатну приєднувати нові таксономічні одиниці. Проте для кращого сприйнятт та розуміння, на підставі чого той чи інший напис або малюнок відноситься до певної категорії, вважаю за необхідне знову навести їх нижче.

Графіті поділяємо на *написи* та *малюнки*, а кожна ця група розкладаєтьс за певними характеристиками на таксономічні одиниці – категорії.

---

[13] А.А. Медынцева, *Древнерусские надписи новгородского Софийского собора XI–XIV века*, Москва 1978, с. 30.
[14] Л.В. Столярова, *Древнерусские надписи XI–XIV вв. на пергаменных кодексах*, Москва 1998, с. 56–69.
[15] А.А. Евдокимова, *Языковые особенности греческих граффити Софии Киевской*, автореф… канд. филологических наук, Санкт-Петербург 2008, с. 23.
[16] Н.О. Сінкевич, В.В. Корнієнко, *Латиничні графіті XVI–XVII ст. Софії Київської: до питання класифікації та атрибуції написів*, Труди Київської Духовної Академії 5: Спеціальний випуск, присвячений 300-літтю з дня упокоєння гетьмана Івана Мазепи. Матеріали науково-практичної конференції "Гетьман Іван Мазепа – будівничий Української Православної Церкви" (22–23 вересня 2009 р., м. Київ) (2009) 165–171.
[17] В.В. Корнієнко, *Вірменські графіті на стінах Софії Київської та деякі питання розташування й часу функціонування "вірменської каплиці"*, Культура і мистецтво вірменської діаспори в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 19–20 листопада 2011), Л. 2012, с. 54.
[18] В.В. Корнієнко, *Графіті – записи лічби з Софії Київської: нове джерело для дослідження розвитку ідей "малої есхатології" Давньої Русі*, Філософські ідеї в культурі Київської Русі. Збірник наукових праць за матеріалами II давньоруських історико-філософських читань "Філософські ідеї в культурі Київської Русі" (Полтава, 10 червня 2009 р.), Полтава 2009, с. 102.
[19] В.В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської*, с. 235–237.

Написи поділяються на наступні категорії:

1) молитовні написи, які мають у своєму тексті звернення до Господа або святих та прохання автора;
2) пам'ятні написи, що виконувалися з метою закріплення пам'яті про подію, незалежно від її значущості, будь-то смерть якоїсь особи, знаної лише в певній місцевості чи в усій державі, відвідання храму певною особою або інша подія місцевого, загальнодержавного чи навіть світового (наприклад, очікування кінця світу) значення;
3) цитати та посилання на твори книжної писемності, до якої зараховуються написи, що є уривками окремих цитат зі Старого та Нового Завітів, богослужебних та літургійних творів, указівки на відповідні глави Святого Письма;
4) написи-прокляття, що виявляють прагнення їх авторів вилаяти або висловити різкий осуд чи обурення щодо вчинків, здійснених певною особою, проклясти винуватців;
5) написи-покаяння, в яких автор зізнається у власних гріхах, констатуючи цей факт поза межами молитовної формули;
6) написи-запитання, де об'єднуються вислови у вигляді звернених до Господа, святих або людей запитань, у контексті софійської епіграфіки здебільшого риторичних;
7) підписи до фрескових образів, що об'єднують записи, текст яких складається тільки з імені святого, зображеного на фресці;
8) окремі слова та словосполучення, куди включені написи, текст яких складається з одного слова або невеличкого речення, мету яких встановити важко, тож їх не можна віднести до попередніх категорій;
9) написи музичного змісту, до яких належать численні приклади розспівів (аненайок тощо), залишені авторами на стінах собору;
10) написи календарного змісту, що включають різні зразки розрахунку пересувних християнських свят, насамперед, Великодня;
11) абетки, склади та окремі літери, до якої належать повні та неповні записи абеток, окремих та декількох (до десяти) літер;
12) написи, зміст яких не встановлений, що становить певну групу великих за обсягом текстів, які скидаються просто на хаотичний набір літер (більше десяти);
13) фрагменти написів, куди належать сильно пошкоджені графіті, від яких збереглося лише декілька літер, що не дозволяють повністю реконструювати текст та зрозуміти його зміст;
14) записи цифр, текст яких складається тільки з арабських цифр, які не є позначенням року;
15) записи лічби, тобто розрахунки, що мають вигляд стовпчиків горизонтальних або рядків вертикальних засічок, літер ѧ.

Малюнки поділяються на наступні категорії:

1) хрести, монограми та теонімограми, що об'єднує зображення хрестів різноманітної форми, окремі записи христограм, монограм Богородиці, складових підписів ІС ХС та NIKA;
2) зображення ангелів та святих, куди відносять малюнки, які достеменно можуть бути визначені як святі образи (мають німб, підпис);
3) символи, пов'язані з частинами людського тіла, до якої зараховуються малюнки рук у жесті благословення, відкритих долонь, голів тощо[20];
4) предмети релігійного вжитку та артефакти, що включають малюнки різних предметів, які можуть бути пов'язані з християнським символізмом (чаші, списи, євхаристичний хліб, Євангелія тощо);
5) символи, пов'язані з землею та небом, куди відносяться малюнки небесних тіл, зображення яких також може тлумачитись з позицій християнського символізму (сонце, зірка);
6) антропоморфні зображення, що складають схематичні або реалістичні малюнки людей, які не можуть розглядатись як образи святих, оскільки не мають відповідних атрибутів (німби, підписи);
7) зооморфні зображення, що містять малюнки різноманітних тварин (коні, собаки, кішки тощо);
8) орнітоморфні зображення, що об'єднують малюнки різноманітних птахів (голуби, павичі, соколи тощо);
9) іхтіоморфні зображення, що об'єднують малюнки різноманітних риб;
10) герпетоморфні зображення, що об'єднують малюнки різноманітних плазунів (амфібій та рептилій);
11) зображення рослин, до яких відносяться зображення дерев, квітів;
12) зображення храмів та інших споруд;
13) сюжетні зображення, куди відносять малюнки, що мають на меті висвітлення певної події релігійного чи світського змісту;
14) емблеми, до яких зараховують протогеральдичні символи, тобто, різноманітні літерні, геометричні або інші знаки, близькі до клейм на предметах, печатках, князівські тамги тощо.

Такий поділ за категоріями в подальшому полегшить вивчення іншими дослідниками окремих груп написів. Окрім основної описової частини, до монографії включені плани Софійського собору з вказівкою місць розташування графіті, а також зображення (фотографії та прорисовки) самих графіті, вказівник поділу за категоріями, покажчик слів, вживаних у текстах, іменний покажчик та покажчик графіті, які дозволять легко віднайти потрібу епіграфічну пам'ятку на сторінках книги.

[20] У цій та наступній категорії я спираюсь на визначення символів у Дж. Фергюсона: Д. Фергюсон, *Христианский символизм*, Москва 1998, 79–84, 269–322.

Розділ I
ГРАФІТІ ПРИДІЛА СВВ. АНТОНІЯ ТА ФЕОДОСІЯ ПЕЧЕРСЬКИХ (КОЛИШНЬОЇ ПІВДЕННОЇ ВНУТРІШНЬОЇ ГАЛЕРЕЇ)

I.1. Графіті на фресці з образом св. Ієрона Мелітинського

Знаходиться на північній стороні арки-переходу між західним компартиментом приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських та західною внутрішньою галереєю (табл. I). Образ святого ідентифікований за інформацією графіті № 4281 та іконографією. Збереженість поверхні давнього тиньку доволі непогана, незважаючи на затертість та наявність дрібних вибоїн та подряпин, що нині зашпакльовані. Біля правого ребра та в нижній частині первісний тиньк втрачений. На поверхні фрески виявлено шість графіті, які отримали номери від 4977-го по 4982-й (табл. II).

Графіті № 4977 (табл. III, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 133 см від підлоги[21] та на відстані 90 см від лівого ребра.

Опис. Складові напису сильно затерті, частина літер знищена вибоями, прорізи частково закриті шпаклівкою. Літери нижнього рядка виконані зі слабшим натиском, тому їх лінії простежуються слабше. Тим не менше, більшість складових напису все ж читається:

помознрабоусвоем-- | за-аров-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Помози рабоу своем[оу] За[х]аров[и].

Поможи рабу своєму Захарові.

Над та під літерами простежуються довгі горизонтальні лінії, вочевидь, автор намагався взяти свій напис у рамку.

Датування. Остання чверть XIII – початок XIV ст.; за формою написання а з опуклою петлею, в з верхньою петлею, скісною до щогли та до основи, нахиленої ліворуч з, прямолінійної р з округлою незамкненою зі щоглою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

---

[21] Нині рівень підлоги в західній внутрішній галереї та в західному компартименті приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських різний, тому під фрескою знаходяться сходинки. З метою уніфікації висота розташування графіті дається від нижньої точки – рівня підлоги в західному компартименті.

Графіті № 4978 (табл. III, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 17 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні фрески подвійними замкненими рисками прокреслений чотириконечний хрест, кінці якого розширюються від перехрестя до кінців.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4979 (табл. III, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 7,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4980 (табл. III, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 75,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4981 (табл. IV, 1)

Публікації. В. Корнієнко[22].

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 88 см від лівого ребра.

Опис. Складові напису пошкоджені вибоями, частково закритими шпаклівкою, проте в цілому добре ідентифікуються:

анѥрън

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

А(гиосъ) Иѥрън(ъ).

Святий Ієрон.

Святий Ієрон з дружиною (32 воїни) постраждав за Христа у Мелітині у III ст.; пам’ять святих правиться 7 листопада[23].

---

[22] В.В. Корнієнко, *Св. Никандр, св. Стратонік чи св. Ієрон? (до проблеми атрибуції фрескового образу в південній внутрішній галереї Софії Київської)*, Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць, К., Глухів 2016, с. 163–166.

[23] *Οἱ Ἅγιοι 33 Μάρτυρες οἱ ἐν Μελιτινῇ*, Μεγασ συναξαριστησ, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.synaxarion.gr/gr/sid/1113/sxsaintinfo.aspx.

Н. Герасименко, А. Захарова та В. Сарабьянов помилково ідентифікували образ як св. Стратоніка виключно за іконографією та фактом розташування над ним на схилі арки образу св. диякона Єрмила, який був парний св. Стратоніку[24]. Ми, спільно з Н. Нікітенко, висловили думку про те, що зображення св. Єрмила з самого початку не передбачало зображення св. Стратоніка, адже на протилежному схилі арки був зображений св. Созонт; таке розташування несло не житійний, а концептуальний взаємозв'язок[25]. Натомість ім'я святого називає графіті, текст якого повністю узгоджується з іконографічними особливостями зображеного на фресці воїна-мученика. Таку ідентифікацію підтверджує зображення навпроти іншого Мелітинського мученика-воїна – св. Епіфанія[26].

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою, ρ з округлою незамкненою петлею.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 4282 (табл. IV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису доволі добра, його складові впевнено читаються як запис особового та родового імен автора: Ian Wiskowsky '*Ян Вісковський*'.

Родина Вісковських походить з дрібної шляхти Волковиського повіту Великого князівства Литовського, відомості про яку в писемних пам'ятках фіксуються з другої половини XVI ст. згадкою Григорія Вісковського у 1567 р.; у 1611 р. знаходимо згадки про Андрія Вісковського[27].

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за часом поширення латиничних графіті в Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

I.2. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться у північно-західному куті західного компартимента приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. I), на східному виступі стіни, що формує арку-перехід до західної внутрішньої галереї. У нижній частині ближче до ребра давній тиньк втрачений, поверхня фрески вкрита численними вибоями, закритими шпаклівкою, місцями вона істотно затерта. На поверхні фрески виявлено одне графіті, яке отримало номер 4983 (табл. II).

[24] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Изображения святых во фресках Софии Киевской. Часть I: Внутренние галереи*, Византийский временник 66 (91) (2007) 46–47.
[25] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, К. 2014, с. 112.
[26] Див. коментар до № 5487.
[27] Докл. див.: А. Шаланда, *Сапраўдны гербоўнік шляхты Ваўкавыскага павета ў другой палове XVI–XVIII ст. (В)*, Герольд Litherland 18 (2011) 133.

Графіті № 4983 (табл. V, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 36 см від лівого ребра.

Опис. Прорізи доволі неглибокі, проте в цілому збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

климе҃ти мн҃

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Климєнти(и) м(ъ)н(и)х(ъ)

Климент, монах.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Пам'ятний напис.

І.3. Графіті на фресці з образами св. Григорія Богослова та св. Миколая Чудотворця

Знаходиться на північній стіні західного компратименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. І). Образ св. Григорія Богослова знаходиться ліворуч від вікна, св. Миколая Чудотворця – праворуч. Святі надійно атрибутуються за іконографію[28], окрім того, на образі св. Миколая збереглось кілька графіті з його ім'ям. У середній частині під вікном фресковий тиньк відсутній, у давнину тут знаходилось погрудне зображення святого, знищене під час збільшення у XVII–XVIII ст. віконної пройми. На образі св. Григорія Богослова біля вікна давній тиньк також втрачений, вочевидь, внаслідок розширення віконної пройми. На образі св. Миколая Чудотворця довкола фігури збереглись мідні цвяхи від окладу, яким в давнину була вкрита фреска; окремі графіті частково заходять під давній оклад, проте більшість виконана довкола нього. Поверхня давнього тиньку на стіні сильно пошкоджена дрібними вибоями та тріщинами, закритими шпаклівкою. Утім, незважаючи на пошкодження, на досліджуваній ділянці виявлено сорок шість графіті, які отримали номери від 4984-го по 5029-й (табл. ІІ).

Графіті № 4984 (табл. V, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 234,5 см від підлоги та на відстані 244 см від лівого кута.

Опис. Початок та закінчення напису не збереглись через пошкодження тиньку:

----оꙁн ра-----

[28] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 37–39; Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 288–290.

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… [помо]зи ра[боу]…

… поможи рабу …

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою прорізів та структурою формули; найвірогідніше – друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання нахиленої ліворуч z-подібної ʒ та прямолінійної ρ з округою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 4985 (табл. V, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 148 см від підлоги та на відстані 55,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслений малюнок шестикінечного хреста, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; за фактом повного закриття прорізів шпаклівкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4986 (табл. V, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 207,5 см від підлоги та на відстані 60,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку подвійними замкненими рисками прокреслений малюнок шестикінечного хреста, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли незамкнена, розходиться назовні невеликими пагонами.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4987 (табл. VI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 153,5 см від підлоги та на відстані 73 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений тризуб, середній зубець якого оформлений у вигляді чотириконечного хреста з розширеними у вигляді трикутників кінцями та стилізованими бічними пагонами. Найближчі аналогії цей знак знаходить з малюнками тризубів полоцького князя Брячислава Ізяславича, виявлених у Софійському соборі[29].

[29] В.В. Корнієнко, *До питання атрибуції княжого знаку з приділа свв. Іоакима та Анни Софії Київської*, Праці центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць 22 (2012) 236–240; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. V, с. 114, табл. CLXXVI, 2; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. VII, т. 2, с. 84–85, табл. CVI, 2.

Тризуб Брячислава Ізяславича, як і інші знаки цього князя, обернений догори, тож на час виконання графіті він був живий, що дозволяє окреслити час можливого виконання малюнка не пізніше 1044 р. У літописі під 1068 р. згадується існування на теренах давнього Києва "Брячиславового двору"[30], що свідчить про можливість неодноразового відвідання Брячиславом стольного граду[31].

Датування. Друга половина 1010-х – 1044 рр.; за інтерпретацією.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 4988 (табл. VI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 41 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений малюнок чотириконечного хреста з розширеними у вигляді трикутників кінцями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4989 (табл. VI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 142 см від підлоги та на відстані 64,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений малюнок простого чотириконечного хреста, нижня частина перекладини якого вдвічі довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4990 (табл. VI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 140,5 см від підлоги та на відстані 22 см від лівого кута.

Опис. На фресці потрійними замкненими рисками виконаний малюнок шестикінечного хреста, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на прямокутну одноступінчасту відкриту донизу Голгофу. Праворуч, між перекладиною та символічною табличкою, знаходиться виконана тим же автором літера Н. Прорізи малюнка та літери ідентичні, тож видряпані вони одним автором.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

[30] Див., напр.: С.А. Бугославский, *Текстология Древней Руси,* т. I: Повесть временних лет, сост. Ю.А. Артамонов, Москва 2006, с. 206.

[31] Див., напр.: Л.В. Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліти*, Біла Церква 2006, с. 280.

Графіті № 4991 (табл. VI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 190 см від підлоги та на відстані 13 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслені літери ЄNѠ. Вигляд поверхні тиньку довкола цих літер вказує, що напис із самого початку містив тільки ці три складові.

Датування. Друга чверть XIV – кінець XV ст.; за формою написання ѡ з низькою перемичкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 4992 (табл. VI, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 55,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений малюнок шестикінечного хреста, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4993 (табл. VII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 350 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями, простежується тільки частина складових:

--пом---раб | --своѥм-оєѳ | -----к-а | ---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст найвірогідніше представити таким чином:

…пом[ози] раб[оу] своѥм[у]о Єѳ[имоу дѧ]к[у] а[минь].

… поможи рабу своєму Єфиму дяку, амінь.

Датування. Друга чверть XII – перша чверть XIV ст.; за формою написання а простої та з покриттям, нахиленої ліворуч є, р з округлою голівкою та зігнутою щоглою, написанні диграфу оу як уо.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 4994 (табл. VII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 200 см від рівня підлоги та на відстані 63 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслений малюнок восьмикінечного хреста, що складається зі щогли, перекладини, символічної таблички над головою Ісуса Христа та підніжжя. Над символічною табличкою обабіч щогли виконані складові теонімограми І҃С Х҃С. Під перекладиною обабіч щогли виконане слово N҃Н К҃А.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання ѧ з округлою петлею та ІС-подібної розімкненої ѫ.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4995 (табл. VII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 200 см від підлоги та на відстані 63 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений малюнок шестикінечного хреста, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; через повністю закриті шпаклівкою прорізами.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4996 (табл. VII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 106,5 см від підлоги та на відстані 15 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест, нижня частина щогли якого вдвічі довша за нижню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 4997 (табл. VIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 216 см від підлоги та на відстані 247 см від лівого кута.

Опис. Початок та закінчення напису знищені обвалом тиньку, його виконані голкою складові простежуються слабо:

---ѧпомоⷣ------- | --------моупетровн

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… [Никол]ѧ пом[ози] … [своє]моу Петрови.

… Нікола, поможи … своєму Петрові.

Датування. Кінець XI – перша третина XII ст.; за формою написання ѧ з округлою петлею, в з нижньою петлею кутом вперед, вертикальної є, п з виступом зверху та прямолінійної р з маленькою голівкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 4998 (табл. VIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 227 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

свꙃ----------- | ꙁнрꙃ------------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Свꙃ[тыи] … [помо]зи ра[боу]…

Святий… поможи рабу…

Датування. Кінець XI – перша чверть XIV ст.; за формою написання нахиленої праворуч з, прямолінійної р з округлою петлею, ꙃ з верхньою засічкою; найвірогідніше – початок XII ст.; за типовістю поширення форм з та ꙃ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 4999 (табл. IX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 187 см від підлоги та на відстані 248 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

аꙁъгрѣшънъıн----------- | тъѱлъ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Азъ грѣшъныи [Игъна]тъ ѱ(а)лъ.

Я, грішний Ігнат писав.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою та покриттям, вертикальної з, прямолінійної р з округлою маленькою петлею, и, н, ш та ъ з верхніми засічками; найвірогідніше, друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за типовістю поширення такої форми літери з.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5000 (табл. IX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 242 см від лівого кута.

Опис. Напис виконаний голкою, з легким натиском, тому частина його складових ледь простежується:

ннк | ола | ııнıı

Перша частина слова є записом імені Никола ‘*Микола*’. Зважаючи на зображення на фресці святого з таким ім’ям, напис найвірогідніше розглядати як підпис до образу. Значення ж останнього рядка впевнено встановити складно. Він виконаний, як показує форма прорізів, тим же автором, незважаючи на те, що літери мають менший розмір.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання и та н з верхніми засічками.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5001 (табл. X, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 207 см від підлоги та на відстані 249 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на невеликі пошкодження, на поверхні стіни простежуються літери СМОГ. Вигляд поверхні тиньку довкола них вказує, що напис містив тільки ці складові.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5002 (табл. X, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 160 см від підлоги та на відстані 245 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку простежуються літери ѦІ.

Датування. Друга чверть XI – третя чверть XIII ст.; за формою написання ѧ з покриттям.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5003 (табл. X, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 202 см від підлоги та на відстані 250 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками виконаний чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5004 (табл. X, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 253 см від лівого кута.

Опис. Поверхня фрескового тиньку в місці розташування напису сильно пошкоджена, збереглось тільки декілька складових:

-----о----- | ---рєшъ----

Зважаючи на суттєві пошкодження тиньку, реконструювати можна тільки одне слово: [г]рєшъ[номоу] ‘*грішному*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою петлею та ъ з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5005 (табл. XI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 167 см від підлоги та на відстані 252,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку простежуються літери СВѦТ, далі тиньк пошкоджений. Наявні складові дозволяють реконструювати

тут прикметник свѧт[ыи] ‘*святий*’. Оскільки в більшості написів з цього слова починались молитви до зображеного на фресці святого, найвірогіднішим буде розглядати напис як початок такого звернення до св. Миколая Чудотворця.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання в з нижньою петлею кутом вперед та ѧ з верхньою засічкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5006 (табл. XI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 246,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслена літера М.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5007 (табл. XI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 152 см від підлоги та на відстані 253,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку голкою прокреслені досить дрібні літери ФА у верхньому рядку та П у нижньому. Вигляд поверхні тиньку довкола вказує, що напис з самого початку складався тільки з цих трьох літер.

Датування. Середина XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з округлою петлею та видовженою спинкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5008 (табл. XI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 155,5 см від підлоги та на відстані 256 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслена літера Ѳ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5009 (табл. XI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 151,5 см від підлоги та на відстані 256,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці виконаний шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на трикутну відкриту у нижній частині Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5010 (табл. XII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 57 см від лівого кута.

Опис. Поверхня фрескового тиньку в місці розташування напису сильно пошкоджена, від напису залишились п’ять літер:

-----ѹосво--------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

…[рабѣ]ѹо сво[емѹо]…

… рабу своєму…

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання дзеркальної ѹ та диграфа оѹ у формі ѹо.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5011 (табл. XII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 50,5 см від лівого кута.

Опис. Поверхня фрескового тиньку в місці розташування напису сильно пошкоджена, від напису залишились тільки окремі літери:

г҃нпо----- | с---мо-------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и по[мози] … с[вое]мо[ѹ]…

Господи, поможи … своєму…

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XIII ст.; за формою написання диграфа оѹ зі зменшеним о.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5012 (табл. XII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 130,5 см від підлоги та на відстані 53 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслена літера М.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5013 (табл. XII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 121 см від підлоги та на відстані 26 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку прокреслені літери ҂Н. На перший погляд може здатись, що це закінчення дієслова-прохання помози, проте вигляд тиньку довкола цих літер вказує, що напис із самого початку складався тільки з них двох,інших літер не було.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XIV ст.; за формою написання нахиленої праворуч з із розвилкою; найвірогідніше, друга чверть XI – кінець XII ст.; за типовістю поширення такої форми з.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5014 (табл. XII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 122 см від підлоги та на відстані 32 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками прокреслений малюнок чотириконечного хреста, сторони якого звужуються до центру.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5015 (табл. XIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 180 см від підлоги та на відстані 250 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування обведеного рамкою напису сильно пошкоджена, тому більшість складових не збереглась:

азъгрѣшънъінна----- | оуса--веда------- | ----------- | ----ам-------

З розбивкою на слова та відновленням відсутніх фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Азъ грѣшъныи Иа[ковъ] … [не] веда[ю] … ам[инь]

Я грішний Яків … не відаю … амінь

Датування. Середина XI – кінець XII ст.; за формою написання а з округлою петлею, в з верхньою петлею, що більша за округлу нижню, нахиленої праворуч є, ш з платформою вище рядка, ѣ з петлею кутом вперед.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5016 (табл. XIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 248 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, тому більшість складових не читається.

У верхньому рядку помітна дуже стилізована велика літеру Б, за нею пошкодження на розмір ще одної літери, далі злитий диграф ОУ. Над цим буквосполученням виконане просте титло. Наступними виконані у стовпчик пошкоджені дві літери N, за нею помітний склад NI, за ними тиньк пошкоджений, а на деякій відстані ідентифікується розімкнений диграф ОУ. У нижньому рядку під літерою Б виконана літера N. Через втрати реконструювати текст не вдається. Перше слово вірогідніше читати як Б(о)[г]оу ‘*Богу*’.

Датування. Друга чверть XI – середина XIII ст.; за формою написання ѣ з округлою петлею.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5017 (табл. XIV)

Розташування. Знаходиться на висоті 193 см від підлоги та на відстані 337 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, проте майже всі його складові читаються:

✝пмоꙁ | помѡꙁи | мнгрєшъ | гр-дькꙋ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

✝ П(о)моз(и) помѡзи ми грєшъ(номоу) Гр[и]дькꙋ.

Поможи, поможи мені, грішньому Гридьку.

Датування. Кінець XIII – середина XIV ст.; за формою написання нахиленої ліворуч є, ъ-подібної вертикальної з або нахиленої ліворуч, и з високою перекладиною, вертикальної р з петлею кутом вперед або округлою верхньою петлею, ш з платформою вище рядка, ъ з високою округлою петлею.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5018 (табл. XV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 194 см від підлоги та на відстані 250 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, ліва його частина не збереглась через суттєві вибої тиньку:

----------ннколапамѧть | --------помнлоунс҃тъı

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… Никола памѧть … помилоуи с(вѧ)ты(и)

… Нікола, пам'ять … помилуй, святий.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XIV ст.; за формою написання ъı молоточком, и, л та ѧ з покриттям.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5019 (табл. XV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого кута.

Опис. Поверхня тиньку в місці розташування напису затерта, проте його складові простежуються: ТІ Д҃І ОКЪ. Реконструкція повного тексту наразі ускладнена, проте п'ять останніх знаків вірогідніше читати як запис дати: д҃і окъ(тѧбрѧ) '*14 жовтня*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання простої д, і, к та о, а також ъ з нахиленою щоглою і петлею з заломом.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5020 (табл. XV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 196 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, помітні літери ꙁ҃є та фрагмент петлі ще однієї букви за ними.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання Е-подібної є.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5021 (табл. XVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 338 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, простежується частина його складових:

к҃єв--ѳі---- | л҆нсуа--н-о-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

K(υρι)ε β[οι]θι [τον δου]λον σ(ο)υ A[νθ]η[μ]ο[ς].

Κύριε βοήθει τόν δοῦλον σόν Ἄνθιμος.

Господи, поможи рабу своєму Анфіму.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за хронологією поширення грекомовних написів у Софії Київській.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5022 (табл. XVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 169 см від підлоги та на відстані 338 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, тому простежується частина його складових:

стъ--нк | ол-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты[и N]икол[а].

Святий Нікола.

Датування. Друга чверть XI – середина XIV ст.; за формою написання о з пласким верхом; найвірогідніше, друга чверть XI – середина XII ст.; за типовістю поширення такої форми літери.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5023 (табл. XVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 11,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни простежуються літери:

гнпомо

Три перші літери написані з інверсією.

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помо(зи)

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за структурою формули та формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5024 (табл. XVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 170,5 см від підлоги та на відстані 345 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни простежуються щогла літери та склад ОМО, що є частиною дієслова-прохання [п]омо[зи] ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5025 (табл. XVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 135 см від підлоги та на відстані 18 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни доволі незграбно виконані п’ять літер: ѴН у верхньому рядку та ѠѠѠ у нижньому. Прикметною є та обставина, що тут поруч розташовані літери, які мають однакове звучання, що дозволяє розглядати напис як фрагмент учнівської вправи.

Датування. Кінець XIII – кінець XIV ст.; за формою написання и з високою перемичкою та w-подібним ѡ.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5026 (табл. XVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 191 см від підлоги та на відстані 88,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни видряпаний простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5027 (табл. XVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 176,5 см від підлоги та на відстані 19 см від лівого кута.

Опис. Складові напису виконані голкою, вони сильно затерті, рельєф практично відсутній, місцями тиньк пошкоджений, тому більша частина літер не збереглась:

єк-м̊н----д----о·ѳ·ѵ-м

----------ві---о---ʒ-

Через значні втрати реконструювати текст неможливо.

Датування. Друга чверть – кінець XII ст.; за формою написання Δ-подібної д, є з засічкою на язичку.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5028 (табл. XVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 171 см від підлоги та на відстані 84 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5029 (табл. XVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 204 см від підлоги та на відстані 90 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест. У лівому верхньому полі, утвореному частиною щогли та перекладини, знаходиться скісна риска, яка доходить до середини хреста. Можливо, автор взявся прокреслювати Христограму, проте не завершив свій малюнок.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

І.4. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться у північно-східному куті західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на західній грані лопатки стіни, що формує арку-перехід до другого з заходу компартименту (табл. І). Біля ребра значна частина фрески нині втрачена, поверхня стіни вкрита дрібними вибоями, що закриті шпаклівкою. На досліджуваній ділянці виявлено одне графіті, якому надано номер 5030 (табл. ІІ).

Графіті № 5030 (табл. XVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 40 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

І.5. Графіті на фресці з образом св. Григорія Чудотворця

Знаходиться північній стороні арки-переходу від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до другого з заходу компартимента (табл. І). Постать святого надійно ідентифікується за інформацією графіті № 512 та № 5034, а також за іконографією[32]*. У нижній частині, приблизно до поясу постаті святого, більша частина давнього тиньку втрачена, ці місця доповнені олійним живописом XIX ст. Від тиньку XI ст. внизу збереглись правий верхній кут полілітії, зелений фон та частина одягу святого. Практично всі графіті зосереджені на зеленому тлі фону. Їх на досліджуваній ділянці виявлено чотирнадцять, вони отримали номери 512, а також від 5031-го по 5043-й (табл. ІІ).*

Графіті № 512 (табл. XIX, 1)

Публікації. Н. Герасименко, А. Захарова та В. Сарабьянов[33], Н. Нікітенко та В. Корнієнко[34].

Розташування. Знаходиться на висоті 193 см від підлоги та на відстані 98 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений вибоями, що знищили кілька складових:

ст[35]---нгорннчю | --творъ | ць

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)т[ыи Гр]игории Чю[до]творъць.

Святий Григорій Чудотворець.

Датування. Третя чверть XII ст.; за формою написання в з переломом при щоглі та нижньою петлею кутом вперед, р з округлою петлею або кутом донизу, ц, що повністю знаходиться у рядку, ч з пласкою чашею, ь та ъ з високими петлями.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5031 (табл. XIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого ребра.

---

[32] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 39–40; Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 292.
[33] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 40–41. Дослідники опублікували тільки ім'я святого – Григорій.
[34] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 292.
[35] У нашій попередній публікації ці літери були помилково ідентифіковані як ѧ та щогла г. Повторне дослідження дозволило встановити, що тут знаходяться пошкоджені літер ст.

Опис. На фресці подвійними рисками прокреслений чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5032 (табл. XIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 108,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5033 (табл. XIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 100 см від лівого ребра.

Опис. На фресці видряпаний шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5034 (табл. XX)

Публікації. Н. Герасименко, А. Захарова та В. Сарабьянов[36], Н. Нікітенко та В. Корнієнко[37].

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого ребра.

Опис. Напис виконаний у стовпчик, в середній частині та наприкінці рядка вибої знищили частину його складових. Тим не менше, текст чітко читається:

Грігоріо[с] Ѵудотво[рьць].

Григорій Чудотворець.

Датування. Друга чверть XI – третя чверть XII ст.; за формою написання в з переломом при щоглі та нижньою петлею кутом вперед, прямолінійної р з округлою петлею, ѵ у вигляді широкої чаші.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5035 (табл. XXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 173 см від підлоги та на відстані 97 см від лівого ребра.

---

[36] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 40–41. Дослідники опублікували тільки частину напису – ім'я святого Григорій.

[37] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 292.

Опис. На фресці видряпаний шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. У нижній частині щогли під перекладиною прокреслений обернений догори ногами доволі довгий півмісяць, роги якого, сильно загинаючись, доходять майже до щогли між перекладиною та символічною табличкою. Основа щогли спирається на двоступінчасту закриту Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5036 (табл. XXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 148,5 см від підлоги та на відстані 94,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, вершина щогли та перекладини якого розширюються у вигляді трикутників, а основа щогли спирається на грушеподібну Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5037 (табл. XXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 110,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці знаходиться виконане голкою незавершене зображення коня, помітна нога та контури тіла.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5038 (табл. XXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 135,5 см від підлоги та на відстані 108,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5039 (табл. XXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 129,5 см від підлоги та на відстані 109 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5040 (табл. XXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 142,5 см від підлоги та на відстані 103 см від лівого ребра.

Опис. Напис сильно пошкоджений вибоями:

сєлоукапн-аλъ | -------тоу----на | --------т-------

Через втрати реконструювати можна тільки текст верхнього рядка: Сє Лоука пи[с]аλъ…

Це Лука писав…

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання а, л, н та у з покриттям, п та ъ з виступом зверху, Е-подібної є.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5041 (табл. XXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 183 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений вибоями, особливо постраждало закінчення другого та третього рядків:

гн҃помоzн | рабоусвоге--- | валн-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених і пропущених автором фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своге[моу] Ва(си)ли[ю].

Господи, поможи рабу своєму Василю.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в з переломом при щоглі та нижньою петлею кутом вперед, нахилених праворуч є та з із розвилкою, л з виступом правої скісної, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5042 (табл. XXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 180 см від підлоги та на відстані 97 см від лівого ребра.

Опис. Напис у двох місцях напис пошкоджений вибоями:

бого---ав--оѱ'лъ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Бого[услл]ав[ък]о ѱ'(а)лъ.

Богуславко писав.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання а та л з покриттям, в з переломом при щоглі, ъ з виступом зверху; найвірогідніше, друга чверть XI – перша чверть XIII ст.; за типовістю поширення такої форми в.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5043 (табл. XXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 177,5 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена кількова вибоями та затерта, тож частина складових не простежується:

сєтоганє--х--лн | абоудєпроклѧ | т--нъот-то-- | д---д-пн--л-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Сє тога нє [по]х[оу]ли, а боудє проклѧт[ъ о]нъ от[ъ] то[го] Д[авы]д[ъ] пи[са]л[ъ].

Це того не поганьби, але буде проклятий він від того. Давид писав.

Датування. Остання чверть XII – перша чверть XIII ст.; за формою написання а з верхньою засічкою, б та ь з високою петлею, д без ніжок, нахиленої праворуч є.

Категорія. Напис-прокляття.

І.6. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться у північно-західному куті другого з заходу компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на східній грані лопатки стіни, що формує арку-перехід від нього до західного компартименту (табл. І). Фресковий тиньк зберігся доволі добре, незважаючи на затертість та пошкодження дрібними вибоями. На досліджуваній ділянці виявлено чотири графіті, яким надані номери від 5044-го по 5047-й (табл. ІІ).

Графіті № 5044 (табл. XXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 154 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений малюнок птаха, вочевидь, голуба.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5045 (табл. XXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 5 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та сильно затерта, тож частина складових не збереглась:

адамѧб҃є | -бавъı | -----ада | ---------- | --ємн-- | ---апо----н

Через втрати реконструювати можна тільки початок напису:

Ада мѧ Б(ож)є [з]бавы … ада …

Пекла мене Боже збав … пекла …

Датування. Кінець XI – середина XII ст.; за формою написання ѣ з петлею кутом вперед, А-подібної д, вертикальної є, ъ з покриттям.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5046 (табл. XXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 148 см від підлоги та на відстані 9,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери АБ҆.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання ѣ з виступом зверху та вертикальної є; найвірогідніше, друга чверть XI – кінець XII ст.; за типовістю поширення такої форми літери ѣ.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5047 (табл. XXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 11 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера Б. Можливо, подібні написання варто розглядати як скорочену форму звернення до Господа – Б(ожє) ‘*Боже*’. Проте впевненості в такому визначенні змісту, який вклав середньовічний автор в це графіті, не жаль, немає.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

I.7. Графіті на фресці з образами св. мч. севастійських Киріона, Кандида (?) та Мелітона

Знаходиться на північній стіні другого із заходу компратименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. I). Образ св. Киріона севастійського, що знаходиться ліворуч від вікна, надійно визначається за іконографією та інформацією графіті № 5048. Образ, розташований посередині, знищений під час розширення віконної пройми у XVII–XVIII ст., від погрудної постаті залишились тільки неясні фрагменти нижньої частини. На підставі наявності тут образів св. мучеників севастійських, знищений образ визначається як зображення св. Кандида, що, як і Киріон, був одним з головних персонажів житія. Образ св. Мелітона, розташований праворуч від вікна, ідентифікується за іконографією та інформацією залишків напису-дипінті. У нижній частині від правого кута до віконної пройми на висоту полілітії первісний тиньк втрачений, тут наявна реставраційна вставки сірого кольору. Поверхня давнього тиньку на стіні сильно пошкоджена дрібними вибоями та тріщинами, закритими шпаклівкою, затерта. На досліджуваній ділянці виявлено сімдесят вісім графіті, які отримали номери від 5048-го по 5125-й (табл. II).

Графіті № 5048 (табл. XXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 186 см від підлоги та на відстані 91 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, який стався внаслідок розширення віконної пройми, збереглись тільки сім літер СТОНКОУ. Зважаючи на наявні складові, а також з урахуванням того факту, що на фресці зображений святий воїн-мученик, реконструювати текст можна таким чином:

С(вѧ)тои Коу[ріонъ].

Святий Киріон.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та розімкненої к.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5049 (табл. XXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 186,5 см від підлоги та на відстані 90 см від лівого кута.

Опис. На фресці голкою прокреслені літери МО. Вигляд поверхні тиньку довкола вказує, що лише вони складають текст.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання м з плечима.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5050 (табл. XXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 201 см від підлоги та на відстані 277 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера П. Можливо, перед нами скорочена форма дієслова-прохання п(омози) ‘*поможи*’, хоча це можу бути й ініціал автора напису.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5051 (табл. XXVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 110 см від підлоги та на відстані 331 см від лівого кута.

Опис. На фресці, як і в попередньому випадку, прокреслена літера П.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5052 (табл. XXVI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 166 см від підлоги та на відстані 235 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, збереглась тільки його середня частина:

---ѧбоу | сво-----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… [р]ѧбоу сво[емоу] …

… рабу своєму …

Датування. Остання чверть XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою вгору спинкою, в з високою петлею, в з переломом при щоглі, о з прямою замість дуги.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5053 (табл. XXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 167 см від підлоги та на відстані 230,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці голкою прокреслена літера Б.

Датування. Друга чверть XI – перша третина XIII ст.; за формою написання в з округлою петлею.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5054 (табл. XXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 173 см від підлоги та на відстані 227 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, збереглась лише середня частина слова [грѣ]шѫно[моу] ‘*грішному*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання ш з платформою по низу рядка та ѣ з відкритою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5055 (табл. XXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 168,5 см від підлоги та на відстані 230 см від лівого кута.

Опис. На фресці виконане особове ім’я автора: Іѡанъ ‘*Іван*’.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання в з петлями при щоглі та ѧ з відкритою петлею.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5056 (табл. XXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 167,5 см від підлоги та на відстані 19 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5057 (табл. XXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 156,5 см від підлоги та на відстані 16 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5058 (табл. XXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 160,5 см від підлоги та на відстані 57 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5059 (табл. XXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 160,5 см від підлоги та на відстані 51 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на півкруглу відкриту донизу Голгофу, а кінці перекладини замикаються вертикальними відрізками. Між перекладиною та табличкою обабіч щогли прокреслені складові теонімограми І҃С Х҃С.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5060 (табл. XXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 176 см від підлоги та на відстані 21 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями, проте його складові простежуються добре:

а се | петръ | ѱабоунѧ | тичь

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

А се Петръ ѱ(алъ) Бунѧтичь.

А це Петро писав, Бунятич.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання б з нижньою петлею кутом вперед та виступом зверху, нахиленої праворуч є, п та ъ з виступом зверху, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5061 (табл. XXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 94,5 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису пошкоджений дрібними вибоями та затертий, його виконані голкою складові простежуються слабо:

роман | домнин | чьпа҃лъ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Роман(ъ) Доминичь п(ис)алъ.

Роман Доминич писав.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання а-подібною д, прямолінійної р з відкритою петлею із заломом, ь з покриттям.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5062 (табл. XXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 159 см від підлоги та на відстані 87 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження, складові дворядкового напису простежуються добре, текст чітко читається:

флоръ ѱ(а)лъ.

Флор писав.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5063 (табл. XXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 177,5 см від підлоги та на відстані 88 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження тиньку в місці розташування дворядкового напису, його текст впевнено читається:

Василь ѱалъ.

Василь писав.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання а з покриттям та в з виступом зверху.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5064 (табл. XXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 174,5 см від підлоги та на відстані 131 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження тиньку в місці розташування напису, його текст чітко читається:

Мелюкъ ѱ҃(а)л(ъ).
Мелюк писав.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання вертикальної є та ъ з петлею кутом вперед.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5065 (табл. XXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 179 см від підлоги та на відстані 207 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно пошкоджений, проте його складові та типовість формули дозволяють впевнено реконструювати текст:
Г(оспод)и помоз[и].
Господи, поможи.

Датування. Середина XII – початок XIV ст.; за формою написання з із заломом хвоста та и з верхніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5066 (табл. XXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 175,5 см від підлоги та на відстані 130 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Початок XII – кінець XIV ст.; за формою написання г з нижньою засічкою та виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5067 (табл. XXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 175,5 см від підлоги та на відстані 90,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Малюнок прокреслений по напису № 5063.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5068 (табл. XXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 156,5 см від підлоги та на відстані 90 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний проквітлий хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою

Ісуса Христа. В основі щогла роздвоюється та розходиться назовні довгими пагонами, що, закручуючись усередину, піднімаються майже до щогли.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5069 (табл. XXXI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 171,5 см від підлоги та на відстані 130 см від лівого кута.

Опис. На фресці голкою прокреслений малюнок, який нагадує зображення чотириконечного хреста, обидві половинки щогли якого виконані у вигляді округлих пелюсток з овалами посередині, а перекладини – у вигляді овалів з гострими виступами по боках.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5070 (табл. XXXI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 98,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери NANA.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання ⲁ з видовженою вгору спинкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5071 (табл. XXXI, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 108 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена, збереглась тільки частина прикметника грѣшнам[оу] ‘*грішному*’.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання м з верхніми засічками та прямолінійної ρ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5072 (табл. XXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139 см від підлоги та на відстані 18 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійною рискою прокреслене коло.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5073 (табл. XXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 134,5 см від підлоги та на відстані 53 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5074 (табл. XXXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 70 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений Андріївський хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5075 (табл. XXXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 45 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена:

гн҃пом-ѕ------ | -----емоулоу---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и пом[о]з[и] … [сво]емоу лоу[ци].

Господи, поможи … своєму Луці.

Датування. Друга чверть XII – остання чверть XIII ст.; за формою написання є з відворотом ліворуч вгорі та ѕ із заломом хвоста.
Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5076 (табл. XXXII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 132,5 см від підлоги та на відстані 91 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, тому частина його складових не простежується:

гн҃помоѕ-рабусвоемухо | ть----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоз[и] рабу своему Хоть[кови].

Господи, поможи рабу своєму Хотькові.

Датування. Друга чверть XII – перша третина XIII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в з більшою за нижню петлею, нахиленої ліворуч ѕ із розвилкою, нахиленої ліворуч є, прямолінійної р з округлою петлею.
Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5077 (табл. XXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 90 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест. Основа щогли спирається на прямокутну одноступінчасту відкриту донизу Голгофу. Права частина перекладини має трикутної форми розширення, вочевидь, такі ж розширення мали ліва частина перекладини та вершина щогли, які не збереглись через пошкодження тиньку. Під перекладиною прокреслена горизонтальна лінія. Над малюнком хреста прокреслене покриття у вигляді широкого дзвону. У полі, утвореному перетином щогли та перекладини прокреслені чотири літери Н, з яких одна збереглась повністю, дві частково, одна знищена через пошкодження тиньку.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5078 (табл. XXXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 145,5 см від підлоги та на відстані 82 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5079 (табл. XXXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 160 см від підлоги та на відстані 93 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками прокреслений чотириконечний хрест. Його перекладина виконана суцільною рискою, а верхня та нижня частини щогли примикають до неї.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5080 (табл. XXXIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 155 см від підлоги та на відстані 98,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються літери ГН, що є скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’, та щогла ще однієї літери за ними.

Датування. Середина XIV – кінець XV ст.; за формою написання и з нахиленою перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5081 (табл. XXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 181 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого кута.

Опис. Права частина виконаного голкою напису знищена обвалом тиньку, а збережені складові пошкоджені вибоями:

мнмо---х--------- | мѧнаімнна----

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання м з верхніми засічками.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5082 (табл. XXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 179 см від підлоги та на відстані 100,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена скорочена форма імені Іѡ(анъ) '*Йоанн*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання округлої ѡ.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5083 (табл. XXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 164,5 см від підлоги та на відстані 102,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера М.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5084 (табл. XXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 167 см від підлоги та на відстані 98 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5085 (табл. XXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 150,5 см від підлоги та на відстані 111 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на невелику трикутну Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5086 (табл. XXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 138,5 см від підлоги та на відстані 110 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненим рисками прокреслений чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5087 (табл. XXXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 109 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненим рисками прокреслений чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5088 (табл. XXXV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 109 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на відкриту Голгофу у вигляді півкола, а її вершина та кінці перекладини розширюються у вигляді поділених навпіл трикутників.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5089 (табл. XXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 169 см від підлоги та на відстані 89 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений малюнок голуба.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5090 (табл. XXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 164,5 см від підлоги та на відстані 117 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, тож його складові простежуються не дуже добре:

м҃тнбѫдѣтоѵнннѵѭ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядатиме таким чином:

М(илос)ти(въ) бѫдѣ Тоѵиниѵѭ.

Милостив будь Точиничу.

Датування. Друга чверть XI – перша третина XIII ст.; за формою написання м із засічкою, ѵ, ѫ та ѭ звичайного вигляду, ѣ з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5091 (табл. XXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 169 см від підлоги та на відстані 111,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, утворений чотирма виконаними замкненими подвійними рисками літерами Г.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5092 (табл. XXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 118,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, над перекладиною якого обабіч щогли помітні пошкоджені складові теонімограми ІС ХС.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5093 (табл. XXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 155 см від підлоги та на відстані 174 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування малюнка пошкоджений, але за збереженими складовими можна встановити, що тут було зображено чотириконечний хрест з розширеними у вигляді трикутників кінцями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5094 (табл. XXXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 144,5 см від підлоги та на відстані 105 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Вершина щогли, кінці перекладини та таблички розширюються у вигляді трикутників.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5095 (табл. XXXVII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 175 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування малюнка пошкоджений, але можна встановити, що тут було виконане зображення простого чотириконечного хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5096 (табл. XXXVII, 6)
Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 197 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5097 (табл. XXXVIII, 1)
Розташування. Знаходиться на висоті 116,5 см від підлоги та на відстані 215 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5098 (табл. XXXVIII, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 329 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5099 (табл. XXXVIII, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 228 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5100 (табл. XXXVIII, 4)
Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 273 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5101 (табл. XXXVIII, 5)
Розташування. Знаходиться на висоті 153 см від підлоги та на відстані 336 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5102 (табл. XXXVIII, 6)
Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 219 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5103 (табл. XXXIX, 1)
Розташування. Знаходиться на висоті 157,5 см від підлоги та на відстані 110,5 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою прорізів та особливостями виконання напису № 5109.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5104 (табл. XXXIX, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 239 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5105 (табл. XXXIX, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 155 см від підлоги та на відстані 238 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5106 (табл. XXXIX, 4)
Розташування. Знаходиться на висоті 154 см від підлоги та на відстані 230 см від лівого кута.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5107 (табл. XXXIX, 5)
Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 232 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена фігура, яка нагадує хрест, щогла якого виконана одинарною лінією та в основі спирається на одноступінчасту замкнену прямокутну Голгофу, а перекладина у вигляді оберненого догори півкола – подвійною. Саме форма цієї "перекладини" не дозволяє тлумачити малюнок як зображення хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5108 (табл. XXXIX, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 179 см від підлоги та на відстані 229 см від лівого кута.

Опис. Верхня частина малюнка знищена внаслідок вивалу фрескового тиньку під час розширення віконної пройми, збереглась тільки подвійна вертикальна лінія.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5109 (табл. XL, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 157 см від підлоги та на відстані 110 см від лівого кута.

Опис. Обабіч малюнку хреста № 5103 невідомий автор розташував своє молитовне звернення:

Г(оспод)и помоз[и].

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5110 (табл. XL, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 246,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрескового тиньку простежується скорочена форма традиційного молитовного звернення:

Г(оспод)и помози.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання з із переломом хвоста та п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5111 (табл. XL, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 183 см від підлоги та на відстані 249 см від лівого кута.

Опис. Поверхня тиньку в місці розташування напису сильно затерта, тож частина його складових знищена:

гѣпомознрабоусвоемоу | семеноу--ш---моу

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу Семеноу [грѣ]ш[ѧно]моу.

Господи, поможи рабу своєму Семену грішному.

Датування. Остання чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання ρ з округлою петлею, що повністю знаходиться у рядку, нахиленої ліворуч є.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5112 (табл. XLI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 210 см від підлоги та на відстані 333 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений малюнок коня.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5113 (табл. XLI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 201,5 см від підлоги та на відстані 328 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежується незавершений малюнок коня – прокреслена лише лінія загривку та спини.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5114 (табл. XLII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139 см від підлоги та на відстані 232 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно пошкоджений:

-опомора--- | --емен--м-- | -а----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених і пропущених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

[Г]о(споди) помо(зи) ра[бу ... С]емен[у]...

Господи, поможи рабу ... Семену…

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання нахиленої ліворуч є та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5115 (табл. XLII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 181 см від підлоги та на відстані 266 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена фігура, яка нагадує виконану подвійною рискою вісімку.

Схожий малюнок виявлений у хрещальні Софії Київської на фресці з зображенням св. Анфіма, проте тут він виконаний одинарною рискою[38].

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5116 (табл. XLIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 275 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора Михаил '*Михайло*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5117 (табл. XLIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 97 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена. У верхньому рядку збереглись літери ⟨ або ⟨, щогла однієї літери та, на деякій відстані, ⟨. У нижньому рядку зберігся тільки склад ⟨⟩⟨.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання ⟨ у вигляді чаші.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5118 (табл. XLIV)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 273 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються дев'яносто дві вертикальні засічки, які посередині перетинає довга горизонтальна лінія.

Подібні графіті зазвичай зустрічаються у вівтарних частинах храмів. Як показало дослідження цих записів, вони фіксують обчислення кількості поминальних служб за душу конкретної людини[39]. В цьому випадку важко встановити, чи відображають ці вертикальні засічні кількість проведених поминальних служб, чи обрахунку підлягало щось інше.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Запис лічби.

Графіті № 5119 (табл. XLV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 241 см від лівого кута.

[38] В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. VII, т. 1, с. 68, табл. LIV, 5.
[39] Див.: В.В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської*, с. 251–256.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, тому частина його складових не збереглась:

---мов---- | ---варансемѥ | ----омнѧ

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в з переломом при щоглі, є із засічкою на язичку, прямолінійної р з округлою петлею; найвірогідніше, друга–третя третини XII ст.; за формою написання є.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5120 (табл. XLV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 180 см від підлоги та на відстані 268 см від лівого кута.

Опис. На фресці, незважаючи на пошкодження тиньку, простежується фрагментарно збережене слово-звернення Г(оспод)[и] '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5121 (табл. XLV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 54 см від лівого кута.

Опис. Через пошкодження тиньку від напису зберігся тільки склад РО.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою відкритою петлею.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5122 (табл. XLV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 315 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера В.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою написання в з великою верхньою петлею та нижньою петлею кутом вперед, а також за формою прорізів, виконаних по сирому тиньку.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5123 (табл. XLVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 168,5 см від підлоги та на відстані 210 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена, тому частина його складових не збереглась:

--помоꙁн | ---оусвоє- | ---анов-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

… помози [раб]оу своє[моу Іѡ]анов[и].
… поможи рабу своєму Йоаннові.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання а з верхньою засічкою, б з округлою нижньою петлею, в з переломом при щоглі, вертикальної з із переломом.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5124 (табл. XLVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 167 см від підлоги та на відстані 272 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена фігура, яка нагадує витягнуте обличчя людини в профіль.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5125 (табл. XLVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 154 см від підлоги та на відстані 266 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест, який мав розширені у вигляді трикутників кінці, що погано збереглись через пошкодження тиньку.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

I.8. Графіті на фресці з зображенням Чесного хреста

Знаходиться у північно-східному куті другого із заходу компратименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на західній стороні виступу стіни, що формує арку-перехід до від нього до передвівтарного компартимента (табл. I). Поверхня фрескового тиньку XI ст. пошкоджена численними дрібними вибоями та сильно затерта, біля ребра він втрачений, тут знаходиться реставраційна вставка. На досліджуваній ділянці було виявлено двадцять три графіті, які отримали номери від 5126-го по 5148-й (табл. II).

Графіті № 5126 (табл. XLVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 172 см від підлоги та на відстані 53 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена та затерта, тож частина його складових не простежується:

гн---------- | воусво------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Г(оспод)и … [ра]боу сво[ємоу]…
Господи … рабу своєму…

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання в з переломом при щоглі.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5127 (табл. XLVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 33 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5128 (табл. XLVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 43 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування обведеного прямокутною рамкою напису пошкоджена, закінчення знищене обвалом тиньку:

г҃нпо-оꙁнрасвогє--- | ----------ото--- | -------ам---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст можна представити таким чином:
Г(оспод)и по[м]ози ра(боу) свогє[ому] … ам[инь].
Господи, поможи рабу своєму … амінь.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання ъ-подібної вертикальної ꙁ, прямолінійної р з округлою петлею, п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5129 (табл. XLVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 159 см від підлоги та на відстані 51 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест з розширеними кінцями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5130 (табл. XLVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 190,5 см від підлоги та на відстані 33 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5131 (табл. XLVIII, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 188 см від підлоги та на відстані 33 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5132 (табл. XLVIII, 4)
Розташування. Знаходиться на висоті 152 см від підлоги та на відстані 55 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5133 (табл. XLVIII, 5)
Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 60 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на трикутну Голгофу, а її вершина та кінці перекладини мають розширення у вигляді трикутників.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5134 (табл. XLVIII, 6)
Розташування. Знаходиться на висоті 141 см від підлоги та на відстані 35 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5135 (табл. XLIX, 1)
Розташування. Знаходиться на висоті 246 см від підлоги та на відстані 36,5 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслені два кола, менше за діаметром вписане до більшого. Ймовірно, перед нами виконана розмітка під лінію зображення щогли Чесного хреста, хоча на рівні розташування перекладини таких кіл немає. Лінія розмітки не співпадає з виконаним фарбою малюн-

ком. Окрім того, у прорізах відсутня фарба, що означає видряпування малюнка по сирому тиньку, але після виконання зображення Чесного хреста.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів, виконаних по сирому тиньку.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5136 (табл. XLIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 36,5 см від правого ребра.

Опис. На метр нижче так само прокреслені два кола, проте діаметр внутрішнього кола більший, аніж у верхнього малюнка[40].

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів, виконаних по сирому тиньку.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5137 (табл. XLIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 187 см від підлоги та на відстані 23,5 см від правого ребра.

Опис. Права частина обведеного рамкою напису не збереглась через обвал давнього тиньку:

г҃нпоꙁн---------- | -ѹнѡа-----

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и по(мо)зи … [своємо]ѹ Иѡа[нови].

Господи, поможи … своєму Йоанові.

Датування. Середина XII – початок XIV ст.; за формою написання ш-подібної ѡ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5138 (табл. L, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 155 см від підлоги та на відстані 42 см від правого ребра.

Опис. Поверхня тиньку в місці розташування обведеного рамкою напису сильно пошкоджена вибоями та затерта, тож частина його складових не простежується:

семеонѹпо | моꙁнраб- | -воем--ѡа | нъо҃н

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Семеонѹ помози раб[ѹ с]воем[ѹ І]ѡанъ о҃и.

Симеону поможи рабу своєму. Йоанн 78.

[40] Див. коментар до № 5135.

В тексті молитви цікавою особливістю варто назвати посилання на бесіду 78 Йоанна Златоустого в тлумаченні на Євангеліє від Матфія.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання нахиленої ліворуч є, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, прямолінійної ρ з округлою петлею, округлої ω; найвірогідніше, друга чверть XII – початок XIII ст.; за типовістю поширення такої форми ꙁ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5139 (табл. L, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 160 см від підлоги та на відстані 40 см від правого ребра.

Опис. Поверхня тиньку в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями та затерта, майже всі його складові знищені:

--пом------- | ----шо----- | -ρ-------сѧ

Через значні втрати реконструювати можна тільки дієслово-прохання пом[ози] ‘*поможи*’.

Датування. Середина XII – кінець XIII ст.; за формою написання ѧ з покриттям та прямолінійної ρ з відкритою округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5140 (табл. LI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 40 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями та затерта, права частина знищена обвалом тиньку:

г҃нп[41]о---- | ρабуосво | муос-меону---- | -омуо

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и по[мози] ρабуо сво[є]муо С[и]меону[о грѣшн]омуо.

Господи, поможи рабу своєму Симеону грішному.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання в з округлою нижньою петлею, прямолінійної ρ з округлою петлею, диграфа оу у формі уо.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5141 (табл. LI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 199 см від підлоги та на відстані 47 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, тому його складові простежуються слабо. У верхньому рядку помітна

[41] Літери ип написані з інверсією.

літера ⟨N⟩, у середньому – ⟨ФА⟩, у нижньому – ⟨ІѠСИМ⟩ (від останньої літери збереглась тільки ліва частина). Наявні складові дозволяють розглядати текст як скорочену форму запису імен, найвірогідніше, ⟨N(иколаѣ)⟩ ‘*Микола*’, ⟨ФА(деи)⟩ ‘*Фадей*’, ⟨Іѡ(аѕ)⟩ ‘*Йоанн*’ та ⟨Сим(еон)⟩ ‘*Симеон*’.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5142 (табл. LII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 187 см від підлоги та на відстані 51 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, проте на ній простежується запис особового імені ⟨[ф]еодоръ⟩ ‘*Федір*’.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5143 (табл. LII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 123 см від підлоги та на відстані 50 см від правого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження фрескового тиньку, на поверхні стіни простежуються контури чотириконечного хреста з розширеними у вигляді трикутників кінцями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5144 (табл. LII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 123 см від підлоги та на відстані 50 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене дієслово-прохання ⟨помози⟩ ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання нахиленої ліворуч ⟨з⟩ із переломом, ⟨о⟩ з прямою стороною замість дуги, ⟨и⟩ з горизонтальною перемичкою та за структурою формули; найвірогідніше, кінець XIII – кінець XV ст.; за типовістю поширення такої форми ⟨з⟩ та ⟨о⟩.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5145 (табл. LII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 54 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, від нього збереглось тільки слово ⟨рав[оу]⟩ ‘*рабу*’.

Датування. Середина XII – кінець XIII ст.; за формою написання ѧ та прямолінійної ⍴ з відкритими петлями.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5146 (табл. LIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 159,5 см від підлоги та на відстані 62 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, збереглось тільки чотири літери, за якими можна реконструювати текст:

Г(оспод)и п[о]м[ози].

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання м з провисаючою петлею та нахиленими щоглами.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5147 (табл. LIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 203 см від підлоги та на відстані 19 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, тому більшість його складових не збереглись.

У верхньому рядку читаються літери НД та, на деякій відстані, Ш. У нижньому зберігся склад АС.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою вгору спинкою.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5148 (табл. LIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 46 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, тож частина його складових не простежується:

гн------⍴ѧбо- | сво-------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и … ⍴ѧбо[у] сво[емоу]…

Господи … рабу своєму.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання прямолінійної ⍴ з округлою петлею, що повністю знаходиться у рядку; найвірогідніше, друга чверть XII – кінець XIII ст.; за типовістю поширення такої форми літери.

Категорія. Молитовний напис.

I.9. Графіті з образом св. Полікарпа Смирнського

Знаходиться в арці-переході між другим з заходу та передвівтарним компратиментами приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на північний стороні арки (табл. I). Образ святого ідентифікується за залишками напису-дипітні та іконографією[42]. Нижня частина фрески вище поясу фігури святого втрачена, тут знаходиться олійний живопис XIX ст. На досліджуваній ділянці виявлено одне графіті, яке отримало номер 5149 (табл. II).

Графіті № 5149 (табл. LIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 252 см від підлоги та на відстані 45 см від лівого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку. У верхньому рядку читається особове ім'я автора Адам '*Адам*', у нижньому – початок родового імені Крас(...).

Через втрати тиньку родове ім'я автору впевнено визначити не виявляється за можливе.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та формою написання а з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Пам'ятний напис.

I.10. Графіті з образами свв. Лаврентія та Максиміна

Знаходиться на північній стіні передвівтарного компратимента приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на захід від арки-переходу з південної внутрішньої галереї до Михайлівського приділа (табл. I). Образи святих визначені на підставі інформації залишків напису-дипітні біля правої постаті святого та аналізу семантичного навантаження цієї частини розпису храму[43]. Тиньк XI ст. на стіні практично повністю відсутній, збереглась тільки незначна його ділянка у правій частині композиції. На ній виявлено сім графіті, які отримали номери від 5150-го по 5156-й (табл. II).

Графіті № 5150 (табл. LIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 209 см від підлоги та на відстані 250 см від лівого кута.

---

[42] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 36.

[43] Докл. див.: В.В. Корнієнко, *Атрибуція однофігурних фресок північної стіни передвівтарного компартимента приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (колишньої південної внутрішньої галереї) Софії Київської*, Сугдейский сборник, Вып. VI. Материалы VI Судакской международной научной конференции "Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре" (г. Судак, 19–22 сентября 2012 г.), К., 2016, с. 63–71.

Опис. Права частина дворядкового напису знищена обвалом тиньку, тож закінчення рядків не збереглось. Тим не менше, наявні складові дозволяють повністю реконструювати текст:
Спаси Г(оспо)ди раба сво[єго] Иωана Аннꙋ Матѳиѧ Ми[хаила].
Спаси, Господи, раба свого Йоанна, Анну, Матвія, Михайла.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер, формою прорізів та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5151 (табл. LV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 224 см від підлоги та на відстані 246 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:
Спас(и) Г(оспо)ди раба своєго Михаила.
Спаси, Господи, раба свого Михайла.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер, формою прорізів та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5152 (табл. LV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 187 см від підлоги та на відстані 256 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку, на фресці простежуються контури малюнка хреста у вигляді кола, від якого вгору та вниз відходять виконані подвійними рисками частини щогли та перекладини.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5153 (табл. LVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 183 см від підлоги та на відстані 252 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та частково знищена обвалами тиньку:

-нпомоꙁнра | -------оу----всъ | ----------

Через значні втрати реконструювати можна тільки початок тексту:
[Г](оспод)и помози ра[боу своєм]оу…
Господи, поможи рабу своєму…

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ѧ з видовженою вгору спинкою, ꙁ із переломом хвоста, п з виступом зверху, криволінійної р з округлою відкритою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5154 (табл. LVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 217 см від підлоги та на відстані 251 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена подвійною рискою літера ⲗ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5155 (табл. LVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 218 см від підлоги та на відстані 241 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери ⲁⲍⲗⲁ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та формою написання ⲁ з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5156 (табл. LVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 181 см від підлоги та на відстані 256 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

стн---------- | нра----------

Найвірогідніше реконструювати текст таким чином:

С(вѧ)т(ы)и … [помилоу]и ра[ба]…

Святий … помилуй раба…

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

I.11. Графіті на фресці з образами свв. Лазаря чотириденного та Стефана першомученика

Знаходиться на північній стіні передвівтарного компратимента приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на схід від арки-переходу з південної внутрішньої галереї до Михайлівського приділа (табл. I). Образи святих визначені на підставі інформації залишків напису-дипітні біля лівої постаті святого та низки графіті біля правої постаті[44]*. Переважна більшість тиньку XI ст. збереглась у правій стороні фрески, приблизно до висоти поясу образу святого, ліва частина зображення якого знищена під час розтесування вікна. У лівій стороні композиції давній тиньк зберігся тільки на незначній ділянці над та під карнизом. Сама поверхня місцями сильно затерта та вкрита дрібними вибоями, майже не розчищеними від*

[44] Докл. див.: В.В. Корнієнко, *Атрибуція однофігурних фресок північної стіни*, с. 63–71.

пізнішої шпаклівки. Під час досліджень С. Висоцького були опубліковані шість графіті, що збереглись на цій ділянці, вони отримали номери 5, 6, 6а, 65, 66 та 101. Окрім них, на поверхні стіни виявлено ще шістдесят графіті, яким надано номери від 5157-го по 5216-й (табл. II).

Графіті № 5 (табл. LVII)

Публікації. С. Висоцький[45]; коригування В. Орел та А. Кулик[46].

Розташування. Знаходиться на висоті 216 см від підлоги та на відстані 26 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

мц҃ѧдекембрѧ | въ·д҃·[47]сътв[48]оришѧ | мирънажелѧни
свѧтопълкъ[49]воло | димирънолъ[50]гъ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

М(ѣ)с(ѧ)цѧ декембрѧ въ ·д҃· сътворишѧ миръ на Желѧни Свѧтопълкъ Володимиръ и Олъгъ.

Місяця грудня в 4-те створили мир на Желяні Святополк, Володимир та Олег.

С. Висоцький, провівши доволі ретельний аналіз тексту, ототожнив згаданих у написі князів Святополка, Володимира та Олега, відповідно, з великим князем київським Святополком Ізяславичем, переяславським князем Володимиром Всеволодовичем Мономахом та чернігівським князем Олегом Святославичем; а місцевість під назвою Желянь дослідник локалізував на північний захід від Києва, через яку проходив шлях на північ у бік Вишгорода[51]. Пропоновані публікатором інтерпретації були підтримані іншими дослідниками, хоча одностайності у визначенні точної дати виконання тексту немає й на сьогодні існують кілька можливих версій.

С. Висоцький вважав, що мир був укладений у 1097 р. під час розгортання нової хвилі міжусобиць, спровокованої осліпленням князя Василька Теребовлянського, що викликало конфлікт між Святополком Ізяславичем, Володимиром Мономахом та Олегом й Давидом Святославичами. Наростаючу загрозу збройного конфлікту вдалося усунути шля-

[45] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской XI – XIV вв. Выпуск I*, К. 1966, с. 24–34, табл. VII, 1; VIII, 1.

[46] В. Орел, А. Кулик, *Заметки о древних киевских граффити*, Археологія 1 (1995) 128.

[47] Цифра 4 (д) відділена від решти тексту кутками, правий з яких С. Висоцький помилково ідентифікував як літеру є. В. Орел та А. Кулик виправили цю помилку в ідентифікації літери.

[48] Літери тв виконані з інверсією.

[49] Літера ъ була пропущена С. Висоцьким.

[50] Під час виконання петлі літери рука автора зісковзнула, тож літера ъ набула схожості з ꙋ.

[51] Докл. див.: С.А. Высоцкий, *Надписи в Софии Киевской времени княжения Святополка Изяславича*, История СССР 6 (1960) 139–146.

[52] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 30–31.

хом переговорів за посередництвом київського митрополита Миколая та удови Всеволода Ярославича[52]. Слабкими сторонами цієї версії, як справедливо зазначив Б. Рибаков, була відсутність згадки в тексті графіті імені Давида Святославича (на що зауважував сам С. Висоцький), а також той факт, що згадані переговори велись біля Городця, що знаходився у протилежній стороні Києва, аніж Желянь; з огляду на це, а також врахувавши літописні повідомлення за 1093–1113 роки (коли київським князем був Святополк), Б. Рибаков обґрунтовано визначив, що мир міг бути укладений між 1104–1107 рр., найвірогідніше, у 1104 р. перед походом на Мінськ, в якому брали участь війська усіх згаданих в написі князів[53]. Така аргументація виглядає наразі найбільш прийнятною[54].

Датування. 1104 р.; за інтерпретацією.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 6 (табл. LVIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[55].

Розташування. Знаходиться на висоті 200 см від підлоги та на відстані 24 см від лівого ребра.

Опис. Нижня частина напису знищена обвалом тиньку, але наянвні складові чітко читаються:

приде | кнѧзь | стопъл | къ---

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Приде кнѧзь С(вѧ)топълкъ.

Прийшов князь Святополк.

На думку публікатора запису, текст виконаний у часи вокняжіння Святополка Ізяславича у Києві у 1093 р., що могло ознаменуватись урочистою службою в митрополичому Софійському соборі. Аргументи дослідника не викликають заперечень.

Особливості начерків літер вказують, що написи № 5 та № 6 виконані одним автором.

Датування. 1093 р.; за інтерпретацією.

Категорія. Пам'ятний напис.

---

[53] Б.А. Рыбаков, *Русская эпиграфика X–XIV вв. (Состояние,возможности, задачи)*, История, фольклор, искусство славянских народов, Доклады советской делегации, V Международный съезд славистов (София, сентябрь 1963), Москва 1963, с. 65–66.

[54] Варто згадати спробу О. Щавелева датувати запис у межах 1093–1094 рр.: А.С. Щавелев, *Граффити о съезде князей на реке Желяни: вопрос датировки*, Труды научной конференции студентов и аспирантов "Ломоносов-2001". История, Москва 2001, с. 3–5. У своєму обґрунтуванні російський дослідник припустився низки помилок під час контекстного аналізу розташування в соборі цього та інших графіті, що не дозволяє серйозно ставитись до запропонованої цим автором версії датування напису.

[55] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 34–37, табл. VII, 2; VIII, 2.

Графіті № 6а (табл. LVIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[56].

Розташування. Знаходиться на висоті 196 см від підлоги та на відстані 19 см від лівого ребра.

Опис. Неподалік від попереднього напису простежується закінчення іншого графіті, від якого збереглась щогла літери та слово кнѧꙁѧ '*князя*'. Форма літер ѧ цього напису має звичайний вигляд, а не з язичком кутом, як у написах зі згадкою князя Святополка (№ 5 та № 6); утім, всі інші літери мають подібні нариси, що дозволяє вбачати виконання всіх трьох записів у одним автором та пов'язувати їх з ім'ям великого київського князя Святополка Ізяславича.

Датування. 1093–1113 р.; за інтерпретацією.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 65 (табл. LIX, 1)

Публікації. С. Висоцький[57].

Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 236 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку та дещо незграбні літери, в цілому збереженість напису добра:

с҃тынстефа | немолнб҃аꙁа | мѧгрѣшь | наго

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)тыи Стефане моли Б(ог)а за мѧ грѣшьнаго.

Святий Стефане, моли Бога за мене грішного.

Датування. Друга чверть – середина XII ст.; за формою написання дзеркальної а, б та ѣ з петлями кутом вперед, г з виступом зверху, є з язичком донизу, нахиленої праворуч ꙁ із розвилкою, прямолінійної р з округлою петлею, ш з платформою над рядком та верхніми засічками, ы з високою перемичкою та ѣ з петлею, що виходить за межі рядка, та із засічками на коромислі.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 66 (табл. LX, 1)

Публікації. С. Висоцький[58].

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 243 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

---

[56] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 35, табл. VII, 2; VIII, 2.
[57] *Ibid.*, с. 104, табл. LXI, 2; LXII, 2.
[58] *Ibid*.

ст҃ъисте | фанемоли | б҃азама

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)тыи Стефане моли Б(ог)а за мѧ.

Святий Стефане, моли Бога за мене.

Датування. Друга чверть XII – середина XIII ст.; за формою написання а, н та м з верхніми засічками, нахиленої праворуч є, Ъ-подібної з.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 101 (табл. LXI, 1)

Публікації. С. Висоцький[59]; В.Орел[60]; А. Залізняк[61].

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 267 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку та дещо незграбні літери, в цілому збереженість напису добра:

мц҃ѧі[62]ꙋниꙗ | въг҃і[63]вънѧ[64] | шѧ[65]грама | тикаавъ | і҃евъдашѧ[66] | лазорц[67]ю

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

М(ѣ)с(ѧ)цѧ іꙋниꙗ г҃і вынѧшѧ граматика а въ і҃е въдашѧ Лазорцю.

Місяця червня 13-го вийняли граматика, а у 15-те віддали Лазорцю.

Як вважав С. Висоцький, граматика викопали під час ремонтних робіт підлог у Софійському соборі, а потім перепоховали у монастирі св. Лазаря[68]. Коректор напису В. Орел вважав, що у тексті напису мовиться про християнський обряд викопування та вторинного захоронення

---

[59] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской* (По материалам графити XI – XVII вв.), К. 1976, с. 23–25, табл. IV; V.

[60] V. Orel, *Ancient Kievan Graffiti: Linguistic and Historical Sources*, Palaeoslavica 3 (1995) 283–284.

[61] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей,*с. 271–272.

[62] С. Висоцький ідентифікував літеру як о, проте на фресці впевнено читається літера і, праворуч від якої простежується гніздо від зотлілої соломи, який нагадує половинку о.

[63] Обидва дослідники помилково ідентифікували літери дати як ін (С. Висоцький) або як пошкоджену цифру дати та скорочення дн (А. Залізняк). Насправді тут чітко простежується літера г з виконаною подвійною рискою щоглою та нижньою засічкою, що дозволяє ідентифікувати її як д (саме так визначив її В. Орел), а також і.

[64] Дві останні літери, що чітко читаються як нѧ, інші дослідники помилково ідентифікували як [гре] (С. Висоцький) або [гр](е)[бо] (А. Зализняк), зважаючи на прийнятий ними варіант реконструкції тексту.

[65] На поверхні фрески, незважаючи на пошкодження тиньку, чітко читаються літери шѧ, тож в цілому коректура А. Залізняка версії С. Висоцького (блъ) цілком виправдана.

[66] Після двох останніх літер дослідники читали склад к[ъ], проте насправді тут літери відсутні, а за к вони прймали пошкодження тиньку.

[67] Незважаючи на пошкодження тиньку, на фресці чітко читається літера ц.

[68] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской,* с. 24–25.

кісток[69]. Таку інтерпретацію підтримав А. Залізняк[70], зазначивши, з посиланням на дослідження такого звичаю С. Толстої[71], що кістки граматика були передані не до монастиря св. Лазаря, а покладені до домовини іншого його родича на ім'я Лазар. На це вказує й зменшувальна форма імені, вжитому у тексті напису – Лазорцю.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, г з нижньою засічкою, д з довгими ніжками, вертикальної з із переломом, нахиленої праворуч є, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5157 (табл. LVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 261 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису доволі добра, всі його складові чітко читаються:

С(ва)ты(и) Стефань.

Святий Стефан.

Датування. Середина XI – кінець XII ст.; за формою написання а з опуклою петлею та видовженою спинкою, нахилених ліворуч є та с, ы без перемички та з високою петлею.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5158 (табл. LIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 255 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежується запис особового імені автора: Петръ '*Петро*'.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання вертикальної є, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5159 (табл. LX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 178 см від підлоги та на відстані 242 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його текст впевнено читається: Αγηη Στεφανος.

---

[69] V. Orel, *Op. cit.,* p. 283–284.

[70] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 270–271.

[71] Докл. див.: С.М. Толстая, *Обычай вторичного погребения в зеркале этнографии и археологии*, Природа 7 (1998) 92–98; С.М. Толстая, *Образ мира в тексте и ритуале*, Москва 2015, с. 445–451.

Ἅγιος Στέφανος.
Святий Стефан.

Допущені автором помилки виказують, що він не був носієм грецької мови, хоча й знав її.

Датування. Початок XV – початок XVI ст.; за формою написання є у вигляді дзеркальної трійки, и з горизонтальною та н з діагональною перемичками, триногої т.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5160 (табл. LXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 206 см від підлоги та на відстані 18,5 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена та затерта, простежуються тільки окремі літери: ВІ у першому рядку, АЗИ у другому, ЗИ в третьому та АЌЪ в четвертому.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання нахиленої праворуч з із переломом або з розвилкою, ь з округлою петлею.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5161 (табл. LXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 198 см від підлоги та на відстані 18,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери СА.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5162 (табл. LXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 131 см від підлоги та на відстані 257 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГНПѺ, що є скороченою формулою молитви:
Г(оспод)и по(мози).
Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5163 (табл. LXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 167 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису затертий та пошкоджений вибоями, збереглись літери ЍЪІ у верхньому рядку та МЄ у нижньому.

Датування. Кінець XI – кінець XIV ст.; за формою написання нахиленої праворуч є, н з нахиленою перемичкою та ы без перемички.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5164 (табл. LXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 167 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери НК.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5165 (табл. LXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 137,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається та трикутної форми Голгофу, що виконана автором малюнка не дуже вправно.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5166 (табл. LXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 204,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5167 (табл. LXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 138 см від підлоги та на відстані 147 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, кінці якого розширюються у вигляді трикутників.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5168 (табл. LXIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 119,5 см від підлоги та на відстані 229 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5169 (табл. LXIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 223,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5170 (табл. LXIII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 112,5 см від підлоги та на відстані 198 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5171 (табл. LXIV)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 131,5 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, пошкоджена дрібними вибоями та слабо розчищена від шпаклівки:

господн | помозн | рауєво | немоуфе | ѡдор-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Господи помози рабу своємоу Феѡдор[у].

Господи, поможи рабу своєму Феодору.

Датування. Друга чверть XI – перша третина XIII ст.; за формою написання в з округлою петлею, в з переломом при щоглі, д з покриттям, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5172 (табл. LXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 130 см від лівого ребра.

Опис. Напис практично повністю знищений обвалом тиньку. У верхньому рядку збереглось закінчення імені особи прохача в давальному відмінку – ѡвн. У нижньому помітне слово лета ‘*літа*’. Наявні складові дозволять розглядати виконаний на фресці текст як молитву з проханням Господньої допомоги “на многая літа”.

Датування. Середина XII – початок XIV ст.; за формою написання дзеркальної а, в з переломом при щоглі, вертикальної є; найвірогідніше,

середина XII – друга чверть XIII ст.; за типовістю поширення такої форми написання літери в.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5173 (табл. LXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 154 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни у місці розташування напису сильно пошкоджена дрібними вибоями та затерта, внаслідок чого практично усі його складові знищені. У першому рядку читається дієслово-прохання помози ‘*поможи*’, у другому-третьому – фрагментовані слова фрази-зв’язки ра[б]оу св[оємоу] ‘*рабу своєму*’ та літери ПЪ, у четвертому – Г.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, z-подібної з, вертикальної р з відкритою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5174 (табл. LXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 154 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни у місці розташування напису сильно пошкоджена дрібними вибоями та затерта, проте завдяки типовості формули текст може бути реконструйований таким чином:

[Г](оспод)и помози раб[у] с[в]ое[му]...

Господи, поможи рабу своєму.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIV ст.; за формою написання ъ-подібної з.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5175 (табл. LXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 142 см від підлоги та на відстані 164 см від лівого ребра.

Опис. На поверхня фрески, попри пошкодження тиньку, читаються два імені:

Иоа[н] Микула.

Йоанн, Микула.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання IC-подібної к та и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5176 (табл. LXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 166 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня фрескового тиньку сильно затерта, внаслідок чого виконані голкою складові ледь простежуються:

--стефане бо | ---ннчео------

Нижче останнього рядка простежуються кілька рисок, які нагадують фрагменти літер, однак впевнено ідентифікувати їх саме так не виявляється за можливе.

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст можна реконструювати таким чином:

… Стефане Бо[жии оугод]ниче…

… Стефане Божий угодниче…

Датування. Друга чверть – середина XII ст.; за формою написання нахиленої ліворуч є та ч у вигляді пласкої чаші.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5177 (табл. LXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 257 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня тиньку затерта та слабо розчищена від шпаклівки, тож його пошкоджені вибоями складові простежуються слабо:

агнос | -тефан | еднако | непо | манно | снфагі | по

Чотири останні літери виконані меншими літерами, проте форма прорізів показує їх виконання одним автором.

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Агиос [С]тефане диаконе помани Осифа Г(оспод)і по(мози).

Святий Стефане дияконе, пом'яни Йосипа. Господи, поможи.

Датування. Друга чверть – кінець XII ст.; за формою написання дзеркальної та з видовженою спинкою а, нахиленої ліворуч є.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5178 (табл. LXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 244 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена монограма імені Іаковъ '*Яків*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5179 (табл. LXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 194 см від підлоги та на відстані 239 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГNН, причому остання літера виконана менш вправно.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання ѧ з верхніми засічками.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5180 (табл. LXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 245 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк у місці розташування напису сильно затертий, внаслідок чого простежуються тільки частина його складових:

помꙋ-ꙁ-ра--------- | грѣшьнамоу

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Помꙋ[о]ꙁ[и] ра[боу] … грѣшьнамоу.

Поможи рабу … грішному.

Датування. Середина XI – середина XII ст.; за формою написання ѧ з опуклою петлею, вертикальної ꙁ із переломом, ь з петлею кутом вперед, прямолінійної ꙋ з округлою петлею, ѣ з нахиленою щоглою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5181 (табл. LXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 138 см від підлоги та на відстані 245 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк у місці розташування напису затертий, пошкоджений вибоями та тріщиною, що знищила декілька його складових. Тим не менше, збереженість запису задовільна, на фресці чітко читається підпис до образу: ѧ Ст[е]фан[ъ] ‘*святий Стефан*’.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання ѧ з пласким верхом та покриттям.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5182 (табл. LXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 200 см від підлоги та на відстані 249 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису дуже добра, незважаючи на дрібні пошкодження тиньку його складові чітко читаються:

помани[72]гїпараськовею | іііпоманигигавьрила

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Помани Г(оспод)и Параськовею помани Г(оспод)и Гавьрила.

Пом’яни, Господи, Параскеву. Пом’яни, Господи, Гаврила.

[72] Літери ани виконані з інверсією.

Датування. Середина XV – кінець XVI ст.; за формою написання ѧ з вертикальною спинкою, скорописних в та ρ, н та и з нахиленими перемичками, а також за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5183 (табл. LXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 208 см від підлоги та на відстані 246 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

помани[73]г҃илазорꙿѧів[74]анъиѡ҆н[75] | проко-иѧфедосию

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів основний текст виглядає таким чином:

Помѧни Г(оспод)и Лазорѧ Проко[п]иѧ Фе(о)досию.

Пом'яни, Господи, Лазаря, Прокопія, Феодосію.

Пізніше автор дописав над літерою ρ в слові "Лазар" літеру ъ, а праворуч у верхньому рядку записи імен – Іванъ '*Іван*' та Иѡан '*Йоанн*'.

Датування. Середина XV – кінець XVI ст.; за формою написання ѧ з вертикальною спинкою, є у вигляді дзеркальної трійки, скорописних в та ρ, н та и з нахиленими перемичками, а також за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5184 (табл. LXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 126,5 см від підлоги та на відстані 150 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, збереглись тільки окремі його складові:

гн-мѕн | рабо-св---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и [п](о)м(о)зи рабо[у] св[оемоу].

Господи, поможи рабу своєму.

Датування. Середина XII – кінець XIV ст.; за формою написання прямолінійної ρ з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5185 (табл. LXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 152 см від лівого ребра.

---

73 Літери ни виконані з інверсією.

74 Литери ив написані з інверсією.

75 Літери ѡн виконані з інверсією.

Опис. На поверхні стіни прокреслене ім'я Стєфан '*Стефан*'. Зважаючи на ту обставину, що на фресці виконаний образ св. Стефана, найвірогідніше розглядати напис як підпис до фрескового зображення.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання н з діагональною перемичкою.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5186 (табл. LXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 123 см від підлоги та на відстані 247 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування виконаного голкою напису затертий, простежуються тільки окремі його складові:

свт-- | стє---- | бѧ---- | --- св---о--

Через значні втрати впевнено реконструювати можна тільки початок напису як звернення св(ѧ)т[ыи] Стє[фанє] '*святий Стефане*', а також початок третього рядка як слово Б(ог)ѧ '*Бога*'.

В цілому перед нами традиційне молитовне звернення до святого Стефана з проханням молити Господа за автора напису.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання б з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5187 (табл. LXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 245 см від лівого ребра.

Опис. Напис практично повністю знищений пошкодженнями тиньку. У верхньому рядку збереглось слово свѧт[ыи] '*святий*', яке дозволяє розглядати текст як звернену до святого Стефана молитву. У нижньому рядку помітні тільки літери Н та, на деякій відстані, Ѧ.

Датування. Кінець XIII – початок XIV ст.; за формою написання ѧ з язичком кутом або V-подібним, та з покриттям.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5188 (табл. LXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139,5 см від підлоги та на відстані 245 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена та затерта, тож частина його складових не простежується:

агиос[76]с-єфанєм---- | свогонъд--------н---

[76] Літери ос написані з інверсією.

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст можна представити таким чином:
Агиос С[т]ефане м[оли] … свого Онъд[рѣа]…
Святий Стефане, моли … свого Андрія...

Прикметне, що остання літера слова "свого" є одночасно початковою в імені "Ондрѣа".

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання д на трикутних ніжках з покриттям, г з виступом зверху, и, м та н з верхніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5189 (табл. LXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 248 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера Р.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання прямолінійної ρ з округлою петлею.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5190 (табл. LXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 242 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена, наявні складові дозволяються реконструювати у верхньому рядку запис імені Конст[антинъ] '*Костянтин*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5191 (табл. LXXI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 265,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери НN.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання н з верхніми засічками.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5192 (табл. LXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 257 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, складові напису простежуються доволі добре:

г҃нпомъзнрабоусво | емоусъмъноу

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помъзи рабоу своемоу Съмъноу.

Господи, поможи рабу своєму Семену.

Датування. Середина XII ст.; за формою написання б з виступом зверху та петлею кутом вперед, в з переломом при щоглі, г з виступом зверху, нахиленої праворуч е, м з верхніми засічками, криволінійної р з округлою петлею та злитих оу з повним у.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5193 (табл. LXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги та на відстані 244 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, тож частина його складових не простежується:

свѧтиистефа | ньмолибога | ꙁамѧг-ѣшь----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Свѧтии Стефань моли Бога за мѧ г[р]ѣшь[наго].

Святий Стефан, моли Бога за мене грішного.

Датування. Третя чверть XII ст.; за формою написання б з високою округлою петлею, в з переломом при щоглі та нижньою петлею кутом вперед, нахиленої ліворуч е, ѣ, що виступає під рядок.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5194 (табл. LXXIII)

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги та на відстані 244 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, виконані голкою складові напису простежуються доволі добре:

с҃тъисте | -анем-ли | б҃ъꙁамѧ | грешън- | го

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты(и) Сте[ф]ане м[о]ли Б(ог)ъ за мѧ грешън[а]го.

Святий Стефане, моли Бога за мене грішного.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання б з виступом зверху, а, и, м, л з покриттям, ѧ з покриттям та без перемички, ы з середньою перемичкою; найвірогідніше, середина XII – початок XIII ст.; за типовістю поширення таких форм ы та ѧ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5195 (табл. LXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 260 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, попри кілька дрібних пошкоджень:

стъıстеѳане | поꙁнрабусвъм | нваннвн

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты(и) Стеѳане по(мо)ꙁи рабу свъм(у) Иваниви.

Святий Стефан, поможи рабу своєму Іванові.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, б та в з виступом зверху, нахиленої ліворуч ꙁ із переломом, и, н та с з покриттям, дзеркальної у з покриттям, ы без перемички; найвірогідніше, середина XII – початок XIII ст.; за типовістю поширення таких форм ы та ѧ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5196 (табл. LXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 148,5 см від підлоги та на відстані 262 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений скорочений варіант традиційної молитовної формули: Г(оспод)и по(мози) '*Господи, поможи*':

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5197 (табл. LXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 251 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, проте майже всі його складові читаються:

ст҃істефане | молн--ра-ъıсвон | нотъжелнмолю | щѧ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)т(ы)і Стефане моли [за] ра[б]ы свои и отъ жели молющѧ.

Святий Стефане, моли за рабів своїх, тих, від горя молящих.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в з нижньою петлею кутом вперед, нахиленої праворуч е, написаної у три змахи зіркоподібної ж, ъ з петлею кутом вперед, ы з округлою петлею; такому датуванню не відповідає форма написання ѧ з v-подібним язичком, яка поширюється пізніше; вочевидь, це одна з ранніх форм такого написання літери.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5198 (табл. LXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 188 см від підлоги та на відстані 245 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку в місці розташування напису, його складові доволі добре читаються:

ст҃ыстефа҃ | молибг҃азамѧ | грѣшногоꙗкова

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)т(ы)и Стефан моли Б(о)га за мѧ грѣшного Ꙗкова.

Святий Стефане, моли Бога за мене, грішного Якова.

Датування. Середина XV – кінець XVI ст.; за формою написання и з діагональною перемичкою, триногої т, ꙗ з діагональною перемичкою, ѧ з язичком кутком, та за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5199 (табл. LXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 168,5 см від підлоги та на відстані 243 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери МА.

Датування. Середина XII – кінець XV ст.; за формою написання а з розкритою петлею та м з плечима.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5200 (табл. LXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 258 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери Г҃НN, перші дві з яких є традиційними скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання н з верхніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5201 (табл. LXXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 139 см від підлоги та на відстані 262,5 см від лівого ребра.

Опис. Від напису зберігся тільки диграф ОУ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання диграфа оу звичайного вигляду.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5202 (табл. LXXVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 171,5 см від підлоги та на відстані 254 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена, проте текст чітко реконструюється як звернення до зображеного на фресці святого:
С(вѧ)ты(и) С[тє]ѳанє.
Святий Стефане.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання плосковерхої ѧ з покриттям.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5203 (табл. LXXVI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 260 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена та затерта, збереглась тільки частина фрази:
…мѧ грѣшъ[наго]…
… мене грішного …

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою петлею .

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5204 (табл. LXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 170 см від підлоги та на відстані 254 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями та затерта, тож частина його складових не простежується:

г-помо-нрабоусво | ємоу---горню | хрсте[77]б҃опомоꙁнємоу

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Г(оспод)[и] помо[з]и рабоу своємоу [Гри]горию Хр(и)сте Бо(же) помози ємоу.
Господи, поможи рабу своєму Григорію, Христе Боже, поможи йому.

Датування. Середина XI – середина XIII ст.; за формою написання ѧ з опуклою петлею, б з виступом зверху, вертикальної є, нахиленої ліворуч ꙁ із переломом, прямолінійної або криволінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5205 (табл. LXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 189 см від підлоги та на відстані 238 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису відносно добра, текст чітко читається: ахма року ‘*1641 року*’.

[77] Літери тє написані з інверсією.

Датування. 1641 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5206 (табл. LXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 170 см від підлоги та на відстані 238 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена кількома вибоями, закритими шпаклівкою:

ннокавъдіи | дьакономъ | став----ебра | та

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Инок(ъ) Авъдіи дьакономъ Став[ръ N]ебрата

Інок Авдій, диякони Ставр {та} Небрята.

Датування. Середина XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, а без перемички, ѣ зі щоглою, що виступає над рядком.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5207 (табл. LXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 171 см від підлоги та на відстані 237 см від лівого ребра.

Опис. На фресці знаходиться слово-звернення помѧни '*пом'яни*'.

Датування. Початок XV – кінець XVI ст.; за формою написання н та и з діагональними перемичками, п з виступом зверху та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5208 (табл. LXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 233 см від підлоги та на відстані 227 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису погана, його складові затерті, проте в цілому текст може бути реконструйований:

Помѧни Г(оспо)д[и] ра[ба] [г]рѣш[ьнаго]…

Пом'яни, Господи, раба грішного….

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5209 (табл. LXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 178,5 см від підлоги та на відстані 237 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису доволі добра, його складові чітко простежуються:

ст--стефане | молнѣа | зама | грѣшь | нагоклнмѣнта

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(ва)т[ыи] Стефане моли Б(ог)а за ма грѣшьнаго Климѣнта.

Святий Стефане, моли Бога за мене, грішного Климента.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання а з покриттям та розімкненою петлею, в та г з виступом зверху, нахиленої праворуч є, з із переломом хвоста, криволінійної р, верх петлі якої не змикається зі щоглою; найвірогідніше, друга-остання чверть XII ст.; за типовістю поширення такої форми р.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5210 (табл. LXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 178 см від підлоги та на відстані 251 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я Григор(ии) '*Григорій*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5211 (табл. LXXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 129,5 см від підлоги та на відстані 157 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене скорочена формула молитви:

Г(оспод)и по(мози).

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5212 (табл. LXXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 274 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест-якір.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5213 (табл. LXXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 132,5 см від підлоги та на відстані 160 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5214 (табл. LXXX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 238 см від підлоги та на відстані 230 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні стіни прокреслене незавершене дієслово-прохання пом{илуи} ‘*помилуй*’.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5215 (табл. LXXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 141,5 см від підлоги та на відстані 278 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно пошкоджений, збереглось тільки декілька його складових. У першому рядку помітна літера П, у другому – М та, на деякій відстані, ТЪ; у третьому знаходиться склад МА або МѦ, у четвертому – фрагментарно збережена М.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5216 (табл. LXXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 130 см від підлоги та на відстані 274 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису пошкоджений, проте контури його складових простежуються:

г҃нпом | ꙁнраб | -

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и пом(о)зи раб[ꙋ].

Господи, поможи рабу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

I.12. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться у північно-західному куті віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, на східній стороні пілону стіни (табл. I). Більша частина давнього фрескового тиньку втрачена, він зберігся тільки у верхній частині та частково у правому куті. Його поверхня сильно затерта та пошкоджена дрібними вибоями. На цій ділянці виявлено одне графіті, якому надано номер 5217 (табл. II).

Графіті № 5217 (табл. LXXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 167 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні стіни простежується стовпчик з десяти горизонтальних засічок.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за хронологією поширення подібних записів.

Категорія. Запис лічби.

І.13. Графіті на поверхні личкувального розчину стіни

Знаходиться на північній стіні віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. І). Під час перебудови цієї частини храму на усипальню Володимира Мономаха у XII ст. значна частина фрескового тиньку XI ст, що, напевно, погано тримався в той час, була знята, на поверхню личкувального розчину для вирівнювання стіни було нанесено шар тиньку XII ст.[78] *Під час реставраційних робіт з перенесення фрески XII ст. на нову основу первісний шар личкувального розчину був розкритий, на його поверхні було виявлено сімнадцять графіті, які отримали номери від 5218-го по 5233-й (табл. ІІ).*

Графіті № 5218 (табл. LXXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 124,5 см від підлоги та на відстані 89 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений малюнок голуба.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5219 (табл. LXXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 126,5 см від підлоги та на відстані 101,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

---

[78] Докл. історію цього приміщення див.: В. Корниенко, А. Остапчук, Л. Колодницкий, *История реставрации, перестроек и изменений функционального назначения восточной части южной внутренней галереи Софии Киевской*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. ІІ: збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Дмитра Власовича Айналова (1862–1939 рр.), К. 2012, с. 208–235.

Графіті № 5220 (табл. LXXXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 66 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений простий чотириконечний хрест. Малюнок був нанесений після виконання графіті № 5227.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5221 (табл. LXXXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 106,5 см від підлоги та на відстані 61 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений простий чотириконечний хрест. Малюнок був виконаний після видряпування графіті № 5227.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5222 (табл. LXXXII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 43,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5223 (табл. LXXXII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 104 см від підлоги та на відстані 112 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений чотириконечний хрест, кінці якого розширюються у вигляді трикутників.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5224 (табл. LXXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 54 см від підлоги та на відстані 73 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслена фігур у вигляді вертикальної прямокутної фігури, що вгорі має

два невеликі відгалуження назовні. Ліворуч помітні незавершені деталі подібних фігур.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5225 (табл. LXXXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 51 см від підлоги та на відстані 126 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслені дещо подібні до згаданих вище фігур елементи.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5226 (табл. LXXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 50 см від підлоги та на відстані 168 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслені дещо подібні до попередніх фігур елементи, причому права група нагадує літеру Ⱬ.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5227 (табл. LXXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 69 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку за допомогою циркуля потрійними рисками в один ряд прокреслені п’ять кіл. Причому крайні кола всередині містять малюнки чотириконечних хрестів – простого ліворуч та обведеного в коло праворуч.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5228 (табл. LXXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 125 см від підлоги та на відстані 155 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на трикутну відкриту донизу Голгофу, виконану кількома рисками.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5229 (табл. LXXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 104 см від підлоги та на відстані 125 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5230 (табл. LXXXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 103 см від підлоги та на відстані 119,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5231 (табл. LXXXV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 103 см від підлоги та на відстані 200 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину по сирому тиньку прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5232 (табл. LXXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 104 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину простежуються елементи прокресленого по сирому тиньку потрійною рискою за допомогою циркуля кола.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5233 (табл. LXXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 105 см від підлоги та на відстані 80 см від лівого кута.

Опис. На поверхні личкувального розчину прокреслений чотириконечний хрест, вписаний у коло.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

І.14. Графіті на фресці з образами св. цілителів Кира та Йоанна

Знаходиться на північній стіні віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. І). Образи святих надійно ідентифікуються як за іконографією, так і за наявністю написів-графіті з їх іменами[79]*. Коли східна частина південної внутрішньої галереї була перебудована на усипальню Володимира Мономаха, образи цих святих були закриті фресковим тиньком XII ст. Причому тиньк XI ст. довкола образу св. Йоанна, який, вочевидь, погано тримався, давніми майстрами був збитий, вони залишили лише його погрудне зображення. Збереженість її поверхні досить непогана, позаяк ця частина фрески була розкрита під час реставраційних робіт 2010–2011 рр. з перенесення пізньої фрески на нову основу. Натомість права частина фрески XI ст. "звільнилась" від тиньку XII ст. вже наприкінці XVI ст., як засвідчує епіграфічний матеріал на її поверхні*[80]*. Невелика частина фрески XII ст. збереглась на правій стороні стіні, під зображенням постаті святого. Під час реставраційних робіт цей фрагмент не підлягав перенесенню. Ця ділянка збереженого фрескового тиньку XI ст. доволі сильно затерта та пошкоджена низкою вибоїв. Проте варто зазначити, що внаслідок закриття первісної фрески тиньком XII ст., написи та малюнки середньовічного часу в цьому місці мають надійну верхню хронологічну межу, обмежену першою чвертю XII ст. Під час досліджень С. Висоцького в науковий обіг було введено три графіті, що знаходяться на цій фресці – № 282, № 303 та № 304. Сучасні дослідження дозволили виявити на фресці XI ст. ще шістдесят дев'ять графіті, які отримали номери від 5234-го по 5302-й (табл. ІІ).*

Графіті № 282 (табл. LXXXVII)

Публікації. С. Висоцький[81].

Розташування. Знаходиться на висоті 131 см від підлоги та на відстані 230 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни прокреслений малюнок тварини, яка віддалена нагадує когось із родини котячих. На цю думку наштовхує малюнок голови тварини з короткою мордою. С. Висоцький припускав, що тут невідомий автор невдало зобразив ягня.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Зооморфні зображення.

---

[79] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 31, 34; Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 315–316.
[80] Докл. див.: В. Корниенко, А. Остапчук, Л. Колодницкий, *Op. cit.*, с. 208–235.
[81] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 127, табл. CLII, 3.

Графіті № 303 (табл. LXXXVIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[82], В. Орел[83], А. Залізняк[84].

Розташування. Знаходиться на висоті 148 см від підлоги та на відстані 231 см від лівого кута.

Опис. Напис частково пошкоджений вибоями та подряпинами, але в цілому його складові простежуються добре:

огⷭ҇нлнізб[85]ъіболнсего | зълансеѥ[86]печ-[87]-н | дасътворѫвл[88]--[89]ч[90]є[91]но[92] | се[93]це

Зважаючи на наведені зауваження наявний на стіні текст варто реконструювати таким чином:

О Г(оспод)и Или ізбы боли сего зъла и сеѥ печ[ал]и да сътворѫ вл(а)[ды]че но сеце.

О господи, Боже мій, збав болі, цього зла й цієї печалі, да створю, Владико, ось так.

Напис прикметний тим, що його автор звертається з проханням позбавити його від болі, пишучи свою молитву на фресці із зображенням святих цілителів Кира та Йоанна. До них він звертається, можливо, у другій молитві, виконаній на цій фресці. Утім, повної впевненості у виконанні цих двох графіті одним автором немає внаслідок деяких відмінностей у формі написання літер.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання, в з переломом при щоглі, вертикальної є з язичком донизу, ъ-подібної з або нахиленої ліворуч з переломом, вертикальної р з округлою петлею, ч у вигляді бокальчика, ц з припіднятою платформою, а також за особливостями розташування[94].

Категорія. Молитовний напис.

---

[82] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити*, с. 23–24, табл. VII, 1, 2.

[83] V. Orel, *Ancient Kievan Graffiti: Linguistic and Historical Sources*, Palaeoslavica 3 (1995) 286.

[84] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 249–251.

[85] С. Висоцький та А. Залізняк читали літери збъі та невеликий вибій за ними як бѣсъі, а В. Орел – як б[ы]ш[а].

[86] С. Висоцький читав цю літеру як є, А. Залізняк та В. Орел як ѣ, натомість на фресці чітко простежується літера ѥ.

[87] С. Висоцький та, слідом за ним, В. Орел, читали цю літеру як є.

[88] Добре видимі літер вл С. Висоцький читав як ба, В. Орел – як б[л], А. Залізняк – як [вл].

[89] С. Висоцький читав в цьому місці літери [т]и, В. Орел – (а), А. Залізняк – (д) з титлом над нею. Натомість тиньк в цьому місці пошкоджений вибоями, збереглась тільки вертикальна риска від літери.

[90] В. Орел читав цю літеру як р.

[91] С. Висоцький, В. Орел та А. Залізняк читали цю літеру як и, проте на фресці простежується пошкоджена вибоями літера є.

[92] В. Орел розглядав можливість реконструкції тут літери ѵ.

[93] В. Орел читав замість цієї добре видимої літери пошкоджену и, А. Залізняк реконструював після неї літеру (р).

[94] С. Висоцький відносив час появи напису до XII ст..; А. Залізняк вважав за можливе датувати графіті другою половиною XII – першою третиною XIII ст.

Графіті № 304 (табл. LXXXVIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[95], А. Залізняк[96].

Розташування. Знаходиться на висоті 154 см від підлоги та на відстані 262 см від лівого кута.

Опис. Напис частково пошкоджений вибоями та подряпинами, проте в цілому його складові простежуються доволі добре:

ог҃нилнизбытне[97]кол-[98]с[99]ъголовою[100] | ку[101]рені[102]оанебесерьбьрьницїка[103]

Зважаючи на наведені зауваження, наявний на стіні текст може бути реконструйований таким чином:

О Г(оспод)и Или избытие кол[и] съ головою Куре и Іоане бесерьбьрьницїка

О господи, Боже мій, збавлення коли з головою, Кире та Йоанне, безсрібники.

У попередньому написі автор просить Господа позбавити його болі, в цьому контексті уточнює місце зосередження цього болю – у голові. Важко встановити, на що саме хворів автор виконаного напису, проте емоційні звернення показують, що він дуже страждав та молив Господа й святих цілителів позбавити його від цього болю.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання а зі звичайною або опуклою петлею, в з переломом при щоглі, вертикальної або нахиленої праворуч е, нахиленої праворуч з, ї з двома крапками біля верху щогли, прямолінійної р з петлею кутом вгору, та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5234 (табл. LXXXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 117 см від підлоги та на відстані 293 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою прорізів та за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5235 (табл. LXXXVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 109 см від підлоги та на відстані 296 см від лівого кута.

---

[95] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити*, с. 24–25, табл. VII, 3, 4.

[96] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 251–252.

[97] С. Висоцький читав літери збытне як ст҃ынсе, А. Залізняк – як б[ѣсов]е.

[98] В цьому місці обидва публікатори реконструювали літеру ъ.

[99] Цю літеру обидва дослідники безпідставно читали як в.

[100] С. Висоцький пропустив останню літеру, А. Залізняк читав в цьому місці у.

[101] С. Висоцький помилково читав цю літеру як р, А. Залізняк – як р^{с}.

[102] Літеру і обидва дослідники пропустили.

[103] Починаючи від літери б С. Висоцький практично повністю пропустив рядок, відчитавши тільки літери раб та, наприкінці, ика. А. Залізняк відчитав в цьому місці слово бесерьбьрь[н]ика. Утім, це місце збереглось доволі добре, його складові чітко простежуються.

Опис. Закінчення напису пошкоджене вибоями, збереглось тільки слово-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’ та ліва щогла літери за ними.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за прорізів та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5236 (табл. LXXXVI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 126 см від підлоги та на відстані 282 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою прорізів та за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5237 (табл. LXXXVI, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 220 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена голова тварини, вірогідно представника родини котячих.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою прорізів та за особливостями розташування.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5238 (табл. LXXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 234 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

ГНПОМОZНРАБОУСВОЕМОУГРѢШНИКОВН

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу грѣшникови.

Господи, поможи рабу своєму грішникові.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання ѧ з опуклою петлею, в з переломом при щоглі, нахиленої праворуч з із розвилкою, прямолінійної ρ з округлою або направленою кутом донизу петлею, ѣ зі щоглою, яка виступає над рядком, та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5239 (табл. LXXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 290 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання и з довгими засічками та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5240 (табл. LXXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 142 см від підлоги та на відстані 290 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису пошкоджений дрібними вибоями, права частина знищена обвалом.

У верхньому рядку помітна літера Г та права щогла Н під довгим титлом, що дозволяє реконструювати тут слово-звернення Г(ѻспод)[и] ‘*Господи*’. У нижньому рядку збереглись дві щогли, над та під якими наявні вибої.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5241 (табл. LXXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 219 см від підлоги та на відстані 288 см від лівого кута.

Опис. На фресці помітна літера Ϲ.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5242 (табл. LXXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 268 см від лівого кута.

Опис. На фресці видряпана літера Λ.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5243 (табл. LXXXIX, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 75 см від підлоги та на відстані 327 см від лівого кута.

Опис. Поверхня тиньку в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, збереглись тільки фрагмент петлі та дві літери ЄХ.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання є з язичком донизу та за особливостями розташування.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5244 (табл. LXXXIX, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 221 см від підлоги та на відстані 220 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на трикутну відкриту донизу Голгофу.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5245 (табл. XC, 1)

Публікації. В. Корнієнко[104].

Розташування. Знаходиться на висоті 166 см від підлоги та на відстані 252 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження, на фресці впевнено простежуються виконані у три рядки особове та родове імена автора, а також рік виконання напису: Kolosinski Tomas 1589 '*Колосинський Томаш 1589*'. Особа автора наразі не ідентифікована.

Датування. 1589 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5246 (табл. XC, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 219 см від підлоги та на відстані 234 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, у верхньому рядку простежуються літери IWO та, на деякій відстані, HOWSKI. У нижньому рядку помітна літера H та, на деякій відстані – запис року 1620. Наявні фрагменти дозволяють реконструювати збережену частину таким чином:

... Wo[loc]howski h[ic fuit] 1620.

… *Волоховський був тут 1620.*

Датування. 1620; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5247 (табл. XCI)

Розташування. Знаходиться на висоті 223 см від підлоги та на відстані 237 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена кількома вибоями, проте в цілому він зберігся добре, текст впевнено реконструюється таким чином:

S[tani]slaus Rakowsky panie Bozego posly Wynsenty Gutowsky.

[104] В.В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської*, с. 96, мал. 34.

Напис виконаний таким чином, що центральну фразу panie Bozego posly '*Господа Бога посланці*', фланкують імена Станіслава Раковського та Вінсентія Гутовського.

Станіслав Раковський гербу Тржividар був відомим державним діячем Речі Посполитої, дипломатом, секретарем польського короля Яна II Казимира (1648–1668)[105]. Наразі це єдине свідчення присутності Станіслава у Києві, мету та час якого достеменно встановити складно.

Особа другого "посланця Господнього" – Вінсентія Гутовського, наразі не встановлена. У Речі Посполитій існувало кілька родин Гутовських, проте в означений хронологічний діапазон серед них відсутні згадки про Вінсентія[106].

Датування. Кінець XVI – третя чверть XVII ст.; за формою прорізів та встановленням особи одного з авторів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5248 (табл. XCII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 230 см від підлоги та на відстані 237 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями, прорізи частково закриті шпаклівкою. Тим не менше, текст читається впевнено:

Ian Iedlinsk[107]y byl tu roku Bozego 1602 dnia 8 septembrisa.

Ян Єдлінський був тут року Божого 1602 дня 8 вересня.

У Речі Посполитій існувало кілька родин Єдлинських (або Єдленських)[108], зв'язок яких з руськими воєводствами наразі не простежується. Тому автора графіті ідентифікувати поки не виявляється за можливе.

Датування. 1602 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5249 (табл. XCII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 214 см від підлоги та на відстані 328 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження, на фресці читається монограма особового та родового імен: Ива(н) Михаилович '*Іван Михайлович*'.

---

[105] Див.: F. Siarczyński, *Obraz wieku panowania Zygmunta III. Króla Polskiego i Szwedzkiego: zawieraiący opis osób żyiących pod jego panowaniem, znamienitych przez swe czyny pokoiu i woyny, cnoty lub występki dzieła piśmienne, zasługi użyteczne i cele sztuki*, c. II, Lwów 1829, s. 129; M. Nagielski, *Stanisław Rakowski h. Trzywdar*, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-rakowski-h-trzywdar.

[106] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 7: Grabowscy – Hulkiewiczowie, Warszawa 1904, s. 208–212.

[107] Внаслідок зісковзування різця літери SK вийшли в автора у вигляді інверсії.

[108] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 8: Humańscy – Jelonek, Warszawa 1905, s. 382–283.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5250 (табл. XCIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 195 см від підлоги та на відстані 251 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена численними вибоями, закінчення не збереглось. Тим не менше, незважаючи на пошкодження, текст може бути прочитаний майже повністю:
Ian Russjan an(n)o 16…
Ян Руссіян року 16…

Автор напису був представником шляхетської родини гербу Наленч[109], щоправда відомостей про особу на ім'я Ян наразі виявити не вдалося.

Датування. XVII ст.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5251 (табл. XCIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 222 см від підлоги та на відстані 235 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, виконаний дрібними літерами напис читається доволі впевнено:
[Д]іакон Іону Сте[110]фана
Дияонів Йону, Стефана.

Відмінок особових імен дає підставу припускати, що перед нами скорочена формула з проханнями поминання згаданих осіб.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5252 (табл. XCIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 222 см від підлоги та на відстані 220 см від лівого кута.

Опис. Виконаний дрібними літерами напис зберігся лише частково через пошкодження тиньку, залишилось тільки закінчення родового імені автора (…)rowsky.

---

[109] K. Niesiecki, *Korona Polska przy złotey wolnosci starożytnemi Wszstkich Kathedr, Prowincyi, y Rycerstwa kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, naywyższymi Honorami; a naypierwey Cnotą, Pobożnością, y Swiątobliwością ozdobiona Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow podana*, t. III, Lwów 1740, s. 917.

[110] Літери тє виконані з інверсією.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних записів у Софії Київській, структурою формули та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5253 (табл. XCIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 213 см від підлоги та на відстані 312 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, тож частина його складових не збереглась:

помани г-- | раба --зара

З відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином: Помани Г(оспо)[ди] раба [Ла]зара.

Пом'яни, Господи, раба Лазаря.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за структурою формули та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5254 (табл. XCIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 166 см від підлоги та на відстані 286 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери NГ та виконані з інверсією дві літери И.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5255 (табл. XCV)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 257 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, проте текст в цілому читається добре:

Сп(а)си ЛС 1613.

Спаси ЛС. 1613.

Датування. 1613 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5256 (табл. XCVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 213,5 см від підлоги та на відстані 241 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена вибоями, збереглось тільки закінчення родового імені автора (...)owsky.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних записів у Софії Київській та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5257 (табл. XCVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 198 см від підлоги та на відстані 251 см від лівого кута.

Опис. Напис пошкоджений вибоями, проте можна розібрати слово roku '*року*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних записів у Софії Київській та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5258 (табл. XCVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 206 см від підлоги та на відстані 250,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються літери Waly та фрагмент ще одної, пошкодженої вибоєм, за ними. Поверхня тиньку далі, попри пошкодження дрібними вибоями, вказує, що літер тут не було. Тож, вочевидь, напис залишився незавершеним. Зважаючи на типологію латиничиних графіті, найвірогідніше розглядати текст як початок родового імені автора.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних записів у Софії Київській та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5259 (табл. XCVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 225 см від підлоги та на відстані 292 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене родове ім'я автора Hosyus '*Гозій*' – представника шляхетської родини Речі Посполитої[111].

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних записів у Софії Київській та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5260 (табл. XCVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 189 см від підлоги та на відстані 249 см від лівого кута.

Опис. На фресці, попри сильні пошкодження тиньку, простежується фраза byl [t]u '*був тут*'. Напис залишився незавершеним.

[111] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. II, Lwów 1738, s. 374–379.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних записів у Софії Київській та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5261 (табл. XCVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 234 см від підлоги та на відстані 293 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, текст добре читається: Пом[а]ни Г(осподи) Дорофиа.

Пом'яни, Господи, Дорофія.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за структурою формули та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5262 (табл. XCVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 197 см від підлоги та на відстані 222 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора: Клим '*Клим*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5263 (табл. XCVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 199 см від підлоги та на відстані 227 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені скорочені форми імен у верхньому рядку – Си(меон) '*Симеон*', Дъми(трии) '*Дмитро*' та Іоан '*Йоанн*', а також запис року в нижньому – р(оку) (16)10 '*року 1610*'.

Датування. 1610 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5264 (табл. XCVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 141 см від підлоги та на відстані 275 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора: Исаиа '*Ісайя*'.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5265 (табл. XCIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 224 см від підлоги та на відстані 300 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери К, N або И, Ѵ, Ꙁ або ꙁ҃, та Λ.
Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.
Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5266 (табл. XCIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 282 см від лівого кута.

Опис. На фресці, попри пошкодження тиньку, впевнено читається фраза: Г(оспод)и помо(зи) '*Господи, поможи*'.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5267 (табл. XCIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 135,5 см від підлоги та на відстані 70,5 см від лівого кута.

Опис. По фресковому тиньку впевненою рукою в один рядок видряпаний напис Мѵхаѵл Домосе[д]ъ '*Михайло Домосід*'. Текст прикметний ранньою формою вживання прізвиська для уточнення особи автора.

Датування. Середина XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з опуклою петлею та особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5268 (табл. С)

Розташування. Знаходиться на висоті 148 см від підлоги та на відстані 283 см від лівого кута.

Опис. Взятий у рамку у вигляді півкола напис практично повністю знищений, збереглись тільки закінчення рядків:

-------нтеꙁмꙗ | --------нкакуре | --------егогрѣ | --------ощ- | --------свою | -------- |
--------к-а | --------ві----- | --------к-гн------оуд | --------щица---нн

Через значні втрати повна реконструкція тексту не може бути виконана, відновленню підлягають лише окремі фрази:

… [мол]ите з(а) мꙗ … [мѫчен]ика Куре … [сво]его грѣ[шьнаго]…
… моліть за мене … мученики Кир … свого грішного…

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в та г з виступом зверху, є із засічкою на язичку, прямолінійної р з округою петлею, т з нижньою засічкою, ѣ з покриттям, ц та щ з платформою над рядком, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5269 (табл. CI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 173 см від підлоги та на відстані 224 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тиньку, проте збережені складові простежуються дуже добре:

--------єуаївѹдєчь҃ то ѹ | --------ачєїодїнькь

На жаль, зміст цього запису лишається наразі малозрозумілим.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання нахиленої праворуч або вертикальної є, ї з крапками біля верху щогли, ѹ у вигляді кільця з вусами, та за особливостями розташування.

Категорія. Написи, зміст яких невстановлений.

Графіті № 5270 (табл. CI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 163,5 см від підлоги та на відстані 225,5 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тиньку, в середній частині збережені рядки пошкоджені вибоєм, але його складові простежуються:

--------никакоураноана | --------ѧсъгрєшивъша

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… [мѫчє]ника Коура Иоана … [м]ѧ съгрєшивъша.

… мучеників Кира {та} Йоанна … мене, що згрішив.

Датування. Середина XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з пласким верхом, опуклою, гострою чи округлою петлями та покриттям, и та н з верхніми довгими засічками, р з маленькою голівкою або петлею кутом вгору, ѧ з пласким верхом та покриттям, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5271 (табл. CII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139 см від підлоги та на відстані 262 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження та затертість тиньку, складові напису простежуються відносно непогано:

г҃нпомоꙁн | рабусвоє-у | --колє

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своє[м]у [Ни]колє.

Господи, поможи рабу своєму Миколі.

Датування. Середина XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з опуклою петлею, вертикальних є та ꙁ із переломом, к з верхньою

засічкою на щоглі, р з маленькою голівкою, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5272 (табл. CII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 149 см від підлоги та на відстані 299 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно пошкоджений, більша частина складових не збереглась:

г҃нп-м-ꙁ-р------ємꙋ | грнгорн-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и п[о]м[о]з[и] р[абꙋ сво]ємꙋ Григори[ю].

Господи, поможи рабу своєму Григорію.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання г та п з виступом зверху, м з верхньою засічкою, и з верхніми та нижніми засічками, прямолінійної р з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5273 (табл. CIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 160,5 см від підлоги та на відстані 225 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тиньку, збереглось тільки закінчення рядка:

-------омоꙁєтамъ | ------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

…[п]омозєта мъ[нє].

… поможіть мені.

Датування. Кінець XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5274 (табл. CIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 151,5 см від підлоги та на відстані 299 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, більша частина його складових не збереглась:

коурєм-лнрабасвоєго | олнс---єшьнаго

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Коуре м[о]ли {за} раба своего Олис[ѣѧ гр]ешьнаго.
Кире, моли за раба свого Олісея грішного.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з пласким верхом, б з виступом зверху, вертикальної є, прямолінійної р з округлою петлею, дзеркальної у, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5275 (табл. CIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 292 см від лівого кута.

Опис. Права сторона напису знищена обвалом тиньку:

стннкоуре---------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:
С(вѧ)тии Коуре...
Святий Кире…

Кличний відмінок дозволяє розглядати напис як початок молитовного звернення невідомого автора.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою петлею та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5276 (табл. CIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 160 см від підлоги та на відстані 299 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису доволі добра, його складові чітко простежуються:

г҃нпомоꙁн | рабусвоему | луцѧ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Г(оспод)и помози рабу своему Луцѧ.
Господи, поможи рабу своєму, Луці.

Звертає на себе увагу невідповідність відмінків у молитовному зверненні Луки.

Датування. Середина XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з опуклою петлею, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, прямолінійної р з петлею кутом вгору, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5277 (табл. CIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 154,5 см від підлоги та на відстані 292 см від лівого кута.

Опис. Напис практично повністю знищений, збереглись тільки літери ѳ, на деякій відстані від неї – п, потім – ѳ.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5278 (табл. CV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 143,5 см від підлоги та на відстані 272,5 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена кількома вибоями, проте наявні складові дозволяють впевнено реконструювати текст таким чином:

Г(оспод)[и] помо[зи].

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5279 (табл. CV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 154,5 см від підлоги та на відстані 292 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку, напис читається впевнено: Г(оспод)и п[о]мози.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання вертикально з із переломом та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5280 (табл. CV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 155 см від підлоги та на відстані 298 см від лівого кута.

Опис. На поверхні стіни простежуються виконані по сирому тиньку літери ПѲМ, що є скороченою формою дієслова-прохання пом(ози) ‘*помози*’.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5281 (табл. CVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 111,5 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, а наявні складові пошкоджені вибоями:

с҃вта҃анс------ | нтарабасвоѥ--- | нꙁбавннѡн----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст найвірогідніше представити таким чином:

Св(а)таѧ и ... [Ипол]ита раба своѥ[го] ... избави и ѡ н[апасти].

Свята та ... Іполита раба свого ... позбав його від напасті.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання а з опуклою петлею, в з більшою за нижню верхньою петлею, ꙁ із переломом хвоста, округлої ѡ та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5282 (табл. CVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 112 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису пошкоджена обвалом тиньку:

с҃вѧт------ | нꙁба----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Свѧт[ии] ... изба[ви].

Святий ... позбав.

Датування. Середина XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а з опуклою петлею, нахиленої праворуч ꙁ із переломом хвоста та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5283 (табл. CVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 167 см від підлоги та на відстані 231 см від лівого кута.

Опис. Початок напису знищений обвалом тиньку, збереглось тільки закінчення:

-----енегрѣшьнаго ^илиу^

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

...[м]ене грѣшьнаго Илиу.

... мене грішного Іллю.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання вертикальної е, прямолінійної р з петлею кутом вгору, ѣ з петлею кутом вперед, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5284 (табл. CVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 115 см від підлоги та на відстані 288 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, його закінчення не збереглось:

проклинаюи-----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Проклинаю и ....

Проклинаю та ...

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання ѧ з розкритою петлею, прямолінійної р з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Напис-прокляття.

Графіті № 5285 (табл. CVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 133,5 см від підлоги та на відстані 102 см від лівого кута.

Опис. Напис практично повністю знищений вибоями, простежується тільки займенник ѧзъ '*я*' та фрагмент ще однієї літери за ним.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання ъ з петлею кутом вперед та за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5286 (табл. CVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 152 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису розкришився під час відділення фрески XII від фрески XII ст., тому вцілили окремі складові:

-----є------єи--кол--ѹрєи | гє--бьрь-иха | ---тьрь

Через значні втрати реконструкція тексту неможлива, лише у верхньому рядку можемо відновити слова-звернення [К]ѹрє '*Кире*' та И[оанє] '*Йоанне*'. Кличний відмінок дозволяє розглядати текст як молитовне звернення до зображених на фресці святих.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання є з видовженим язичком, прямолінійної р з петлею кутом вгору, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5287 (табл. CVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 149 см від підлоги та на відстані 331 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно пошкоджений, тож частина складових напису не збереглась:

г҃н---оꙁнрабусв | ------ргнєвн

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и [пом]ози рабу св[оєму Гео]ргиєви.

Господи, поможи рабу своєму Георгієві.

Датування. Перша чверть XII ст.; за формою написання нахиленої ліворуч є, вертикальної ꙁ із переломом та округлим хвостом, прямолінійної р з петлею кутом вгору, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5288 (табл. CIX)

Розташування. Знаходиться на висоті 166 см від підлоги та на відстані 65 см від лівого кута.

Опис. Початок трирядкового напису знищений обвалом тиньку:

-------ву | ------микѫ | -нно

Зважаючи на значні втрати тексту можемо реконструювати лише слово Микѫ[л]ино '*Микулине*'.

Датування. Кінець XI – перша чверть XII ст.; за формою написання у з середньою засічкою, а також за особливостями розташування.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5289 (табл. CIX)

Розташування. Знаходиться на висоті 163 см від підлоги та на відстані 69 см від лівого кута.

Опис. Біля останньої літери третього рядка попереднього напису іншим інструментом та іншим автором була виконана літера К. Встановити, чи передувала літера появі "микулиного" напису, чи виникла пізніше, не виявляється за можливе.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання к з верхньою засічкою на щоглі, а також за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5290 (табл. CX)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 262 см від лівого кута.

Опис. Обведений у квадратну рамку напис майже повністю знищений вибоями, збереглись тільки його окремі складові:

ст--о------ | --ба------- | ---------- | ---------- | ---а--нр---- | ----о-моу---

Через значні втрати реконструювати можемо тільки фразу с(вѧ)т[ы](и) [І]о[ѧнє] ‘*святий Йоанне*’ у верхньому рядку та слово [ра]ба ‘*раба*’.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання м з покриттям, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5291 (табл. CXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 137,5 см від підлоги та на відстані 93 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові простежуються:

олькъсаѱ҃лхавъзѣнк[112]о

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Олькъса ѱ(а)л(ъ) Хавъзѣико

Олекса писав Хавзейко.

Останнє слово, на мою думку, найвірогідніше розглядати як прізвисько автора, на кшталт розташованого поруч запису Михайла Домосіда (№ 5267).

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання нахиленої ліворуч ꙁ із переломом, а також за особливостями розташування.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5292 (табл. CXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 278 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, текст чітко читається:

С(вѧ)тъ Коуръ.

Святий Кир.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання вертикальної р з петлею кутом вгору та за особливостями розташування.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5293 (табл. CXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 141 см від підлоги та на відстані 56,5 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина малюнка знищена обвалом тиньку, простежується фігура у вигляді двох з’єднаних верхівками трапецій згори та видовженого півкола внизу.

[112] Літери ик написані з інверсією.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; з особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5294 (табл. CXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги та на відстані 222,5 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тинку, простежується лише закінчення слова [ѓѧ]ѣꙋ ‘*рабу*’.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; з особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5295 (табл. CXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 162 см від підлоги та на відстані 262 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера Г.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5296 (табл. CXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 126 см від підлоги та на відстані 269 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5297 (табл. CXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 136,5 см від підлоги та на відстані 290 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене слово-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’, за яким помітна щогла ще однієї літери.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання и з довгими верхніми засічками, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5298 (табл. CXII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги та на відстані 65 см від лівого кута.

Опис. Напис не зберігся через обвал тиньку, простежується невеликий фрагмент петлі літери, далі ◊ під титлом, за нею горизонтальна риска під титлом.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5299 (табл. CXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139 см від підлоги та на відстані 71 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді злитих літер **ЕП**.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5300 (табл. CXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 118 см від підлоги та на відстані 280 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5301 (табл. CXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 121,5 см від підлоги та на відстані 273 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5302 (табл. CXIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 172,5 см від підлоги та на відстані 294 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене незавершене молитовне звернення Г(оспод)и по{мози} *‘Господи, поможи’*.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

I.15. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться на північно-східному куті віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. I). Фресковий тиньк в цьому місці практично повністю знищений, збереглись тільки дві невеликі ділянки, щільно вкриті вибоями. На цих ділянках виявлено сім графіті, які отримали номери від 5303-го по 5309-й (табл. II).

Графіті № 5303 (табл. CXIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 144,5 см від підлоги та на відстані 52,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений знак у вигляді літери Т та повернутої на 90° праворуч літери П.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5304 (табл. CXIII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 109 см від підлоги та на відстані 14 см від правого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, на фресці простежується фрагмент малюнку простого чотириконечного хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5305 (табл. CXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 137,5 см від підлоги та на відстані 53 см від правого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, а наявні складові пошкоджені вибоями:

г҃нпом------- | шън------

З відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и пом[ози … грѣ]шън[икоу].

Господи, поможи … грішнику.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та ш з платформою над рядком; найвірогідніше, друга чверть XI – перша чверть XIII ст.; за типовістю поширення такої форми ш.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5306 (табл. CXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 56 см від правого ребра.

Опис. Початок та закінчення напису знищені обвалами тиньку:

-нп-ꙁн-----

З відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

[Г](оспод)и п[о](мо)зи…

Господи, поможи…

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та ꙁ із переломом хвоста.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5307 (табл. CXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 60 см від правого ребра.

Опис. Початок та закінчення напису знищені пошкодженнями тиньку, збереглись тільки кілька літер верхнього рядка:

---ѧбѣгр-----

З відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

…[р]ѧбѣ гр[ѣшънои]…

… рабі грішній…

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання прямолінійної р з нижньою засічкою та ѣ з верхньою засічкою, коромисло якої торкається петлі.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5308 (табл. CXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 53 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена. У верхньому рядку читається дієслово-прохання помѧни ‘*пом’яни*’, за ним помітна літера с. У нижньому рядку виконані літер ШІ.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVI ст.; за формою написання п з виступом зверху та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5309 (табл. CXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 85 см від підлоги та на відстані 53 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

І.16. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться на південній стіні віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. І), у східній частині якої збереглась невелика ділянка фрескового тиньку, пошкоджена дрібними вибоями та подряпинами. На досліджуваній поверхні виявлене одне графіті, якому надано номер 5310-й (табл. ІІ).

Графіті № 5310 (табл. CXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 85 см від підлоги та на відстані 53 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений знак у вигляді плосковерхої літери Ꙗ та відгалуженням від ніжки в вигляді перегорнутої на 90° проти часової стрілки літери Г.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

І.17. Графіті на личкувальному розчині XII ст.

Знаходився на північній стіні віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. І), коли її поверхню згладжували личкувальним розчином задля нанесення нової фрески під час облаштування гробниці Володимира Мономаха . Під час перенесення фрески XIIст. частина цього розчину була розібрана, в тому числі й з виконаним на ньому графіті, що отримало номер 5311-й (табл. ІІ).

Графіті № 5311 (табл. CXV, 4)

Розташування. Знаходився на висоті 255,5 см від підлоги та на відстані 161 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

І.18. Графіті на фресці XII ст. з образами невідомих святих

Знаходилася на північній стіні віми приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських, у 2010–2011 рр. під час робіт по розкриттю фрески XI ст. була знята та перенесена на іншу основу. Під час перенесення фреска була розрізана на одинадцять фрагментів, які були змонтовані на три дерев'яні щити, причому з фрагментом тиньку XII ст., знятим ще у 1980-ті рр. (на рівні обличчя св. Йоанна). Нині в повному вигляді експонується на південній стіні віми приділа, на якій давній фресковий тиньк не зберігся (табл. І). На фресці збереглось зображення двох ростових фігур святих з первісних

трьох – образ чоловічій (ліворуч) та жіночий (посередині), ще один образ, праворуч, не зберігся. Над цими трьома постатями знаходилось ще погрудне зображення святого, яке не збереглось повністю, простежується граф'я від німбу. На підставі наявності на фресці вірменомовних графіті, дві збережені постаті були безпідставно ідентифіковані як св. Григорій Просвітитель та св. Ріпсіме, хоча на фресці не виявлено графіті або дипінті, де б збереглися імена, а стан збереження фарбового шару настільки поганий, що проводити якісь іконографічні аналогії це виявляється за можливе; тож образи святих лишаються невизначеними, хоча, на підставі того, що ці перебудови пов'язані з облаштуванням усипальні Володимира Мономаха, погрудне зображення у верхній частині фрески може бути визначене як образ св. Василія Великого, небесного патрона князя[113]*. Графіті ж вірменською мовою з'явились набагато пізніше, у XVI ст., коли ця частина храму була передана вірменській общині для здійснення богослужінь, оскільки вірменська церква на Подолі згоріла під час розорення Києва Менглі Гіреєм у 1482 р.; вірменська каплиця проіснувала в цьому приміщенні до кінця XVI ст., після чого вірменська громада відбудувала дерев'яну церкву на Подолі*[114]*. Під час досліджень С. Висоцького було опубліковано два кириличні графіті, розташовані на цій фресці, а також три вірменські написи, опубліковані раніше Г. Григоряном*[115]*. Загалом на досліджуваній фресці виявлено сто сорок п'ять графіті, як отримали номери 201–202, 316–318, 5312–5450 (табл. II).*

Графіті № 201 (табл. CXVI, 1)

Публікації. С. Висоцький[116].

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 89 см від лівого кута[117].

Опис. Тиньк в місці розташування напису пошкоджений дрібними вибоями, місцями затертий, через що окремі складові не простежуються:

[113] Докл. див.: В. Корниенко, А. Остапчук, Л. Колодницкий, *Op. cit.*, с. 208–235.

[114] В.В. Корниенко, *Армянская часовня XVI–XVII веков в Киевском Софийском соборе*, Художественная культура армянских общин на землях Речи Посполитой: Материалы Международной научной конференции (Минск, 9–11 октября 2012), сост. И.Н. Скворцова, Минск 2013, с. 144–152. У статті верхня хронологічна межа існування каплиці віднесена мною до початку XVII ст., проте нові дослідження змушують знизити час відбудови київською вірменською общиною дерев'яної церкви на Подолі до кінця XVI ст.; цим же часом слід датувати припинення проведення вірменських богослужінь у Софійському соборі. Це узгоджується з даними епіграфіки.

[115] Оскільки Г. Григорян публікував графіті з окремою нумерацією, то в книзі вони подаються згідно нумерації С. Висоцького та моєї, а в дужках вказуються ті номери, під якими вони присутні в працях вірменського вченого: на першій позиції – у статті 1979 р. (Г. Григорян, *Армянские надписи киевского собора Святой Софии*, Вестник общественных наук 4 (Ереван 1979) 85–93), на другій – у 7 томі "Зводу вірменських написів" (*Դիվան հայ վիմագրության*, պրակ VII: Ուկրաինա, Մոլդովա. Կազմեց Գ.Մ. Գրիգորյան, Երեւան 1996, էջ 152–156).

[116] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 92–93, табл. XCIV, 3; XCV, 3.

[117] Тут і далі координати подаються з урахуванням сучасного розташування на південній стіні віми приділа свв. Антонія та Феодосія Переських.

[118]боуднп[119]оут-[120]нхъ | [121]тмансълазн-а[122]нгълъ[123] | г҃нь[124]поагананхъ

З відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Боуди поут[ь] ихъ тма и съблазн[ъ] ангълъ Г(осподь)нь погана ихъ.
Буде шлях їх темрява та перешкода, ангел Господній жене їх.

Невідомий автор напису цитує 6 вірш 34 псалма, в якому говориться про оберігання янголом-охоронцем царя Давида та невдачі для тих, хто несправедливо його переслідує. Прикметна відмінність у текст цитованого автором уривку між кириличним перекладом Псалтирі, в якому слово плъзокъ[125] замінено словом съблазнъ, що, однак, не змінило змісту цитованого віршу, адже ці слова, по-суті, є синонімами. Прикметно, що парафраз зафіксованого в графіті виразу зустрічається в грамоті новгородського князя Всеволода Мстиславича церкві Йоанна Предтечі в Опоках у Новгороді (середина 1130-х рр.): а кто почнетъ вѣсь отъимати, или продавати, или домъ обидити святаго великого Ивана и святаго Захарьи, на того Спасъ и пречистая и святый великыи Иван, будет имъ тма, и съблазнь, и казнь Божія[126].

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а з опуклою петлею та покриттям, б та г з виступом зверху, ∆-подібної д, нахиленої праворуч з із переломом, ѧ без перемички.

Категорія. Цитати та посилання на твори книжної писемності.

Графіті № 202 (табл. CXVI, 2)

Публікації. С. Висоцький[127].

Розташування. Знаходиться на висоті 141 см від підлоги та на відстані 152 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на дрібні пошкодження його складові чітко читаються:

г҃нпомоꙁнрабу сво | ѥму·ѳ·омѣ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
Г(оспод)и помози рабу своѥму Ѳомѣ.
Господи, пожжи рабу своєму Фомі.

[118] С. Висоцький реконструював на початку рядка літери гипомозира. Насправді тиньк в місці їх імовірного розташування рівний, жодних слідів літер тут немає.
[119] Літери дип С. Висоцький пропустив.
[120] С. Висоцький читав в цьому місці літеру м, зібрану із складових т, фрагмента ъ та тріщин.
[121] Жодних слідів втраченої ı на початку рядка не простежується.
[122] С. Висоцький читав цю літеру як л.
[123] Склад лъ був пропущений С. Висоцьким.
[124] Літера н була відчитана С. Висоцьким як и, а ь взагалі пропущена.
[125] Див., напр., означений вірш в Синайській Псалтирі XI ст.: С. Северьянов, *Синайская Псалтырь. Глаголический памятник XI века*, издание Отделения русского языка и словесности Российской академии наук, Петроград 1922, Памятники старославянского языка, т. IV, с. .42.
[126] *Памятники из истории Великого Новгорода*, под ред. С.В. Бахрушина, Москва 1909, с. 52.
[127] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 93, табл. XCIV, 2; XCV, 2.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ⲁ з видовженою вгору спинкою, ⲃ з виступом зверху, ⲍ із переломом хвоста, ⲣ з петлею кутом донизу, ⲓⲉ із засічкою на язичку.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 316 (табл. CLXVI, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 15; № 414)[128]; С. Висоцький[129].

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 176 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису відносно непогана, хоча він постраждав внаслідок неправильної розчистки, в результаті чого окремі літери набули дещо відмінних від оригіналу рис:

Եսսաֆարշայս | ծառայյ̅ս̅ք̅ս̅ | որԵ[130]որդիխծա[131]յվս | ին թ̅վ̅ջ̅ձ̅զ̅

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Սաֆարշայս ծառայ Յ(իսու)ս(ի) Ք(րիստո)ս(ի) որ Ե(ս) որդի(ն) Խ(ա)ծայվսին թվ(ին) ջ̅ձ̅զ̅.

Я Сафаршах, слуга Ісуса Христа, що є син Ходжака, року 986 (1537).

Датування. 1537 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 317 (табл. CLXVI, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 16; № 415)[132]; С. Висоцький[133]; В. Корнієнко, А. Остапчук та Л. Колодницький (коригування дати)[134].

Розташування. Знаходиться на висоті 172 см від підлоги та на відстані 176 см від лівого кута.

Опис. Графіті вписане між нижнім рядком попереднього напису та його рамкою. Збереженість тексту не дуже добра, особливо він постраждав внаслідок невдалої розчистки, яка змінила вигляд деяких складових:

այթվ[135]նո̅ի[136]կամաւնայ[137]

---

[128] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.

[129] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити,* с. 35, табл. XVI, 1. Дослідник повністю підтримав прочитання Г. Григоряна.

[130] Перші три літери Г. Григорян не вказав.

[131] Наступні літери до кінця рядка вказані Г. Григоряном помилково.

[132] Г. Григорян,*Op. cit.*, с. 89, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.

[133] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити,* с. 35–36, табл. XVI, 1.

[134] В. Корниенко, А. Остапчук, Л. Колодницкий, *Op. cit.*, с. 227.

[135] У цьому місці тиньк затертий, а літери розчищені частково, тож Г. Григорян помилково вказав тут ոյ.

[136] На фресці чітко простежується літера ի, а не մ, як вказав Г. Григорян.

[137] Г. Григорян розглядав напис фрагментований, проте він є завершеним, вказані публікатором літери насправді є пошкодженнями тиньку.

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:
Ա(ստուծո)յ թվ(ի)ն ռ֊ի կամաւն Ա(ստուծո)յ.
Божого року 1020 (1571) волею Божою.

Оскільки напис вписаний в рамку, С. Висоцький, спираючись на запропоноване Р. Бартікяном прочитання дати як ռ֊ժ – 1010 (1561) р., вважав за можливе інтерпретувати початок рядка як слово "помер" (аналог церковнослов'янського преставися), а всю фразу – як приписку про смерть автора графіті № 316 Сафаршаха: "*помер у 1010 р. волею Божою*". Проте подібне прочитання та тлумачення не підтверджується вивченням оригіналу.

Датування. 1571 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 318 (табл. CLVII, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 13; № 412)[138]; С. Висоцький[139].

Розташування. Знаходиться на висоті 182 см від підлоги та на відстані 183 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

եսչար | իվսք֊ֆայեցիտ֊րբաբ | այիորդիթ֊վ | ռիզ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:
Ես Հարիվս Ք(ա)ֆայեցի տ(ե)ր Բաբայի որդի(ն) թվ(ին) ռ֊իզ.
Я Нарік з Кафи, тер-Баба син, в літо 1026 (1577).

Датування. 1577 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 319 (табл. CLV, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 14; № 413)[140]; С. Висоцький[141].

Розташування. Знаходиться на висоті 178 см від підлоги та на відстані 173 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку, складові напису відносно добре простежуються:

եսավետիս | ծառայայթ֊վջ֊ղ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Ես Ավետիս ծառայ Ա(ստուծո)յ թվ(ին) ջ֊ղ.
Я Аветіс, слуга Божий, в літо 994 (1545).

---

[138] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 154.
[139] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити,* с. 36–37, табл. XVI, 2.
[140] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.
[141] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити,* с. 37, табл. XVI, 2.

Датування. 1605 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5312 (табл. CXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 130 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, його складові на початку рядка не простежуються:

--с-гнрабасвостѳ·ѳ·ана | го

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

[Спа]с[и] Г(оспод)и раба свого Стѳ·ѳ·ана.

Спаси, Господи, раба свого Стефана.

Прикметно, що склад го написаний у нижньому рядку.

Датування. Друга чверть XII; за формою написання дзеркальної а, б та в з петлями кутом вперед, г з виступом зверху, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5313 (табл. CXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 208 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, на поверхні фрески читається запис особового імені автора: Яцек '*Яцек*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5314 (табл. CXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 208 см від підлоги та на відстані 178 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески дрібними літерами виконане особове та по-батькові імена автора: Степ҃а Демидовꙗ '*Степан Демидович*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5315 (табл. CXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 225 см від підлоги та на відстані 107 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора: Petras '*Петро*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за фактом вживання латиниці та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5316 (табл. CXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 232,5 см від підлоги та на відстані 110 см від лівого кута.

Опис. Верхня частина дворядкового напису знищена обвалом тиньку, від особового імені збереглись літери M на початку рядка та невелика нижня частина літери. Наявні складові дозволяють реконструювати його найвірогідніше як M[artin] '*Мартин*'. У нижньому рядку, незважаючи на затертості тиньку, читається родове ім'я автора Prywolski '*Привольський*'.

Особа автора наразі не ідентифікована.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за фактом вживання латиниці та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5317 (табл. CXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 229 см від підлоги та на відстані 187 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта та пошкоджена дрібними вибоями, проте в цілому збереженість тексту непогана, він впевнено читається:

I. Lisowsky. Si Deo nobiscum q(ui)s contra nos.

І. Лісовський. Якщо з нами Бог, то хто перед нами.

У Речі Посполитій існувало кілька родин Лісовських[142], тож визначити особу автора не виявляється за можливе. Є інформація про київського підчашого Григорія Лісовського у 1687 р., з родини якого міг походити автор напису на стіні Софійського собору; утім, інформація про цього підчашого не зовсім певна[143].

Лісовський у написі наводить уривок з 8 глави "Послання до римлян від апостола Павла" (8:22).

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за фактом вживання латиниці та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

---

[142] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. III, s. 133–135; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 14: Lasoccy – Liwiński, Warszawa 1911, s. 366–385.

[143] *Urzednicy dawnej Rzechypospolitej XII–XVIII wieku*. T. III, z. 4: Urzednicy wojewodztw Kijowskiego i Chernihowskiego XV–XVIII wieku: spisy, Kornik (Biblioteka Kornika, Instytut historii) 2002, s. 48.

Графіті № 5318 (табл. CXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 259 см від підлоги та на відстані 180 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку та дрібні пошкодження, текст напису зберігся доволі добре:

Помени Г(оспо)ди раба своего Євсевиѧ.

Пом'яни, Господи, раба свого Євсевія.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5319 (табл. CXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 149,5 см від підлоги та на відстані 79,5 см від лівого кута.

Опис. Напис сильно пошкоджений, його прорізи закриті шпаклівкою. Тим не менш, текст читається – це дієслово-прохання помени '*пом'яни*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5320 (табл. CXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 138,5 см від підлоги та на відстані 101 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена численними дрібними вибоями, проте його складові можемо розібрати:

г҃нп-мознрабу | своѥмуп-влу

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и п[о]мози рабу своѥму П[а]влу.

Господи, поможи рабу своєму Павлу.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання в з верхньою петлею, яка ширша за нижню, з із переломом хвоста, прямолінійної р з округлою петлею, дзеркальної вертикальної у.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5321 (табл. CXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого кута.

Опис. Під згаданим вище написом знаходиться пошкоджене вибоями та потертостями графіті, що складається з літер ПА та чотирьох видимих засічок за ними. Найвірогідніше розглядати їх як запис обчислення

кількості проведених поминальних служб, можливо за душу того самого Павла, який згадується в молитві, видряпаній трохи вище.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIV ст.; за хронологією поширення записів обчислення кількості проведених поминальних служб та за особливосями розташування.

Категорія. Запис лічби.

Графіті № 5322 (табл. CXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 115 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, особливо постраждало закінчення рядка:

гнпомознрабо-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабо[у].

Господи, поможи рабу.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання в, г та п з виступом зверху, вертикальної з із переломом, прямолінійної р з розкритою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5323 (табл. CXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 196 см від підлоги та на відстані 241 см від лівого кута.

Опис. Верхня частина напису знищена обвалом тиньку, тож його верхній рядок втрачений:

---- | ниги | ивана

З відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

[Помя]ни Г(оспод)и Ивана.

Пом'яни, Господи, Івана.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5324 (табл. CXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 226 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, особливо постраждала середня частина рядка:

помани-и-------арабу

З відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Помѧни [Г](оспод)и … [м]а рабꙋ…
Пом'яни, Господи… мене, рабу…

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5325 (табл. CXX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 128,5 см від підлоги та на відстані 123 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, проте можна розібрати, що тут було виконане дієслово-прохання помѧни '*пом'яни*'. Варто відмітити, що автор графіті спочатку прокреслив літеру и, а потім – ѧ, через що в нього вийшло помѧин.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5326 (табл. CXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 129 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, однак більшість його складових простежується:

помаи-гидширабьсвопреждипочившихъ

З відновленням втраченого фрагмента та розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
Помаи[и] Г(оспод)и д(ꙋ)ши рабь сво(и) прежди почившихъ.
Пом'яни, Господи, душі рабів своїх, які раніше спочили.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5327 (табл. CXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 218 см від підлоги та на відстані 141 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, проте можна встановити, що тут виконано особове та родове імена автора: Давыдъ Висеевъ '*Давид Вісеєв*'.

Особа автора наразі не ідентифікована.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5328 (табл. CXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 234 см від підлоги та на відстані 166 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість поверхні тиньку та закриті шпаклівкою прорізи, на фресці чітко читається особове та родове імена автора: Петръ Овдеискій '*Петро Овдійський*'.

Особа автора наразі не ідентифікована.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5329 (табл. CXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 234 см від підлоги та на відстані 171 см від лівого кута.

Опис. На фресці біля згаданого вище напису помітні літери М та пошкоджений склад ОО або літера Ѡ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5330 (табл. CXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 132,5 см від підлоги та на відстані 124,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера А.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5331 (табл. CXXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 274 см від підлоги та на відстані 172 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери РОО.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5332 (табл. CXXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 130 см від лівого кута.

Опис. На фресці помітні літери ПОМ. Зважаючи на форму прорізів, найвірогідніше реконструювати тут дієслово-прохання помѡзи '*поможи*'.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою прорізів та ймовірною структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5333 (табл. CXXII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 149 см від підлоги та на відстані 121 см від лівого кута.

Опис. На фресці помітна ліва щогла літери Н та склад ПОМ за ними, що дозволяє реконструювати у цьому місці традиційну молитвну формулу: [Г(оспод)и] пом(ози) ‘*Господи, поможи*’.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою прорізів та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5334 (табл. CXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 196,5 см від підлоги та на відстані 247 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера ф.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5335 (табл. CXXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 166,5 см від підлоги та на відстані 216 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літери И.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVII ст.; за формою написання и з діагональною перемичкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5336 (табл. CXXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 164,5 см від підлоги та на відстані 227,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літери И.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVI ст.; за формою написання и з діагональною перемичкою та формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5337 (табл. CXXIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 187 см від підлоги та на відстані 248 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, перекладину якого перетинають літери С та О.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5338 (табл. CXXIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 176,5 см від підлоги та на відстані 220,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5339 (табл. CXXIII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 202 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5340 (табл. CXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 182 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена вертикальна ламана лінія.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5341 (табл. CXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 137,5 см від підлоги та на відстані 206 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена вертикальна ламана лінія.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5342 (табл. CXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 162 см від підлоги та на відстані 250 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена вертикальна хвиляста ламана лінія.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5343 (табл. CXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 135,5 см від підлоги та на відстані 243 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена вертикальна ламана лінія.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5344 (табл. CXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 163,5 см від підлоги та на відстані 217 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені дві невеликі вертикальні ламані лінії.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5345 (табл. CXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 147,5 см від підлоги та на відстані 232,5 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески видряпані літери ПОМ. Зважаючи на форму прорізів, найвірогідніше реконструювати тут скорочену форму дієслова-прохання помѡзи ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою прорізів, особливостями розташування та вірогідною структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5346 (табл. CXXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 223 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески, попри пошкодження тиньку, простежуються літери ПОМ. Зважаючи на форм прорізів, найвірогідніше реконструювати тут дієслово-прохання помѡзи ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання літери п з виступом зверху, особливостями розташування та ймовірною структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5347 (табл. CXXV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 130 см від підлоги та на відстані 238 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески прокреслене особове ім’я автора напису: Ивѧн ‘*Іван*’.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVI ст.; за формою написання и з діагональною та н з горизонтальною перемичками, скоропис-ними формами в та ѧ, а також за формою прорізів.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5348 (табл. CXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 68 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески простежується знак у вигляді перегорнутого двозуба із розгорнутими назовні відгалуженнями на кінцях та горизонтальною перемичкою на ніжці.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою частково розчищених від шпаклівки прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5349 (табл. CXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 249 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески прокреслене особове ім'я Стефа[н] '*Стефан*'. Тиньк в місці надрядкового н пошкоджений.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5350 (табл. CXXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 223 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора: Стяпан '*Степан*'.

Датування. Середина – кінець XVII ст.; за скорописною формою написання літери я.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5351 (табл. CXXVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 138,5 см від підлоги та на відстані 220 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески прокреслене дієслово-прохання помилѹ(и) '*помилуй*'. Ліворуч від літери п помітна вертикальна тріщина, яка робить літеру схожою на триногу т; ретельне вивчення прорізів показало відмінний від прорізів характер цього пошкодження.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5352 (табл. CXXVI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 267 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, зберігся чотириконечний хрест на горизонтальному підніжжі та дві літери ѧ за ним. В цілому графіті нагадує записи обчислення кількості поминальних служб,

в яких вертикальні засічки замінені літерами ѧ (= 1). Тож вірогідно інтерпретувати напис саме так.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIV ст.; за хронологією поширення записів обчислення кількості поминальних служб.

Категорія. Запис лічби.

Графіті № 5353 (табл. CXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 154,4 см від підлоги та на відстані 227 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта та пошкоджена дрібними вибоями, частина його складових не збереглась:

✢гнп-мознрабусвоемуоснпо-нг

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

✢ Г(оспод)и п|о|мози рабу своему Осипо|в|и г{рѣшъному}.

Господи, поможи рабу своєму Йосипові грішному.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, прямолінійної ρ з петлею кутом вгору, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5354 (табл. CXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 146 см від лівого кута.

Опис. Складові напису пошкоджені та нерозчищені від шпаклівки, проте в цілому вони всі простежуються, дозволяючи реконструювати звичну формулу молитви:

Помѧни Г(оспод)і.

Пом'яни, Господи.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5355 (табл. CXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 152,5 см від підлоги та на відстані 210 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора: Мѧтвьѧ '*Матвія*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5356 (табл. CXXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 309 см від підлоги та на відстані 186 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове та родове імена автора Jakub Zabloczki '*Яків Заблочкий*'.

Представники родини Заблочких згадуються у XVII ст. в межах парафії містечка Величка поблизу Кракова[144], відомого здавна як центр видобування солі[145]. Тож можемо припустити, що Яків походив саме з цієї міщанської родини та міг перебувати у Києві в якихось торгівельних справах, пов'язаних зі спеціалізацією міста, з якого він походив.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5357 (табл. CXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 223,5 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта та пошкоджена, простежуються тільки окремі літери:

гипом--- | -абѹс---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и пом[ози р]абѹ с[воємѹ].

Господи, поможи рабу своєму.

Останнє слово відновлене за структурою формули, проте літера С може також розглядатись і як початок або ініціал імені автора.

Датування. Середина – кінець XV ст.; за формою написання а з вертикальною спинкою, б із ламаною петлею, и з діагональною перемичкою, о з прямою замість правої дуги, а також за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5358 (табл. CXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 141 см від підлоги та на відстані 127 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески добре простежується виконаний доволі великими літерами запис двох імен Мартін[146] '*Мартин*' та Ио[147]ан '*Йоанн*'.

---

[144] *Wieliczka parafia, akty małżeństw od 11 sierpnia 1591 rok do grudnia 1673 rok*, [електронний ресурс], режим доступу: http://windaki.pl/wp-content/uploads/2017/12/Wieliczka-par.akty-małżeństw-od-11.08.1591-XII-1673-rok_.pdf.

[145] *Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chłebowskiego, W. Walewskiego, t. XIII, Warszawa 1893, s. 319–327.

[146] Літери ТІN виконані з інверсією.

[147] Літери ИО виконані з інверсією, причому О – надрядкова.

Зважаючи на особливості виконання, тут могло бути виконане ім'я як двох осіб – Мартина та Йоанна, так і однієї особи, що мала подвійне ім'я Мартин-Йоанн. На жаль, перевірити це складно, позаяк текст не містить інших даних, які б могли визначити правильний відмінок звернення – двоїни чи множини. Більш вірогідним мені видається все ж другий варіант інтерпретації тексту.

Датування. Середина XV – кінець XVI ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою, и з діагональною та н з горизонтальною перемичками, а також за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5359 (табл. CXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 299 см від підлоги та на відстані 177 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування дворядкового напису пошкоджена дрібними вибоями та затерта. У верхньому рядку відновлюється ім'я Wojci[ech] '*Войцех*'. Від родового імені, що за структурою формули мав би знаходитись у другому рядку, зберігся тільки початок Міс, що не дозволяє реконструювати його повну форму.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5360 (табл. CXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 192 см від підлоги та на відстані 241 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, проте текст молитви може бути реконструйований:

По[мѧ]ни Г(оспод)и р[аба]…

Пом'яни, Господи, раба…

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер, формою прорізів та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5361 (табл. CXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 230 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене особове ім'я автора: Олеѣа '*Олекса*'.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за особливостями розташування і формою написання ѧ та л з покриттям.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5362 (табл. CXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 214 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку, на поверхні фрески впевнено реконструюється текст молитви:

Помени Го[с]по[ди].

Пом'яни, Господи.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер, формою прорізів та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5363 (табл. CXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 260 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку. Збережена частина дозволяє реконструювати тут слово митрополи[тъ] '*митрополит*', проте його відмінок через відсутність закінчення визначити неможливо.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVI ст.; за формою написання и з нахиленою перемичкою, ρ з вузькою видовженою петлею, триногої т, а також за формою прорізів.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5364 (табл. CXXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 258 см від підлоги та на відстані 180 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, чітко простежуються особове та родове імена автора: Krzystsoph Bruniowsky '*Кшиштоф Бруньовський*'.

Представник родини Бруньовських – Миколай, згадується Яном Длугошем у "Книзі єпархій Краківської дієцезії" як один із шляхтичів Обрашува біля Сандомира[149]. Вочевидь, Кшиштоф походив з цієї родини.

Трохи нижче знаходиться інший автограф Кшиштофа.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5365 (табл. CXXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 249 см від підлоги та на відстані 180 см від лівого кута.

[148] *Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, cura A. Przezdiecki, t. 9, Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis, nunc primum e codice autographo editis, t. III. Monasteria, Cracoviae 1864, p. 54.

Опис. Збереженість напису відносно добра, хоча частина літер не збереглась через пошкодження та інші написи. Утім, наявні складові дозволяють прочитати тут особове та родове імена автора: Krystoph Bru[ni]-owsky '*Кшиштоф Бруньовський*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5366 (табл. CXXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 254 см від підлоги та на відстані 184 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, чітко простежуються особове та родове імена автора: K(a)z(i)m(ierz) Rokszicky '*Казимир Рокжицький*'.

Генеолог К. Несецький згадує представника родини Рокжицьких гербу Побог – Войцеха Казимира[149], якого, вочевидь, зважаючи на хронологічну відповідність згадок та часу виконання графіті, і варто визнати автором останнього.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5367 (табл. CXXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 334 см від підлоги та на відстані 157 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, на поверхні стіни чітко простежуються особове та родове імена автора: Lech Zuchowski '*Лех Зуховський*'.

Вочевидь, автор напису походив з родини Зуховських гербу Лебідь з Краківського воєводства, що її згадує К. Несецький[150], проте, без особи на ім'я Лех.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5368 (табл. CXXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 244 см від підлоги та на відстані 186 см від лівого кута.

Опис. Збереженість дворядкового напису дуже добра, його текст чітко читається:

Jan Swidnicky, an(n)o D(o)m(ini) 1603.

[149] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. III, s. 875.
[150] *Ibid.*, t. IV, Lwów 1743, s. 760.

Ян Свидницький, року Божого 1603.

К. Несецький згадує посла сейму 1647 р. Андрія Свидницького[151]. Вочевидь, саме до цієї родини можна віднести автора графіті на стіні Софійського собору.

Датування. 1603 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5369 (табл. CXXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 197 см від підлоги та на відстані 214 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежується пошкоджений запис родового імені автора: Ada[ms]ky '*Адамський*'. Особове ім'я, що знаходилось у верхньому рядку, не збереглось внаслідок обвалу тиньку.

Автор графіті походив з родини гербу Яструбець, відомості про яку наявні з XVIII ст.[152]

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5370 (табл. CXXXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 193 см від підлоги та на відстані 208 см від лівого кута.

Опис. Неподалік від згаданого вище напису простежується виконаний дрібними літерами та пошкоджений вибоєм запис іншого родового імені автора: Kyn[yc]ky '*Кіницький*'.

Автор графіті походив з родини гербу Правдич[153].

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5371 (табл. CXXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 246,5 см від підлоги та на відстані 188 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, всі його складові чітко читаються: Piotr Zak '*Петро Зак*'.

Петро належав до шляхетської родини гербу Трах, представника якого – Каспера, згадує К. Несецький[154].

---

[151] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. III, s. 244.
[152] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1: Aaron – Boniccy, Warszawa 1899, s. 24.
[153] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. III, s. 518.
[154] *Ibid.*, t. IV, s. 645.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5372 (табл. CXXXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 177,5 см від підлоги та на відстані 212 см від лівого кута.

Опис. На фресці, незважаючи на вибій, можна простежити малюнок простого чотириконечного хреста та запис особового імені автора напису: Pet[r]us '*Петро*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5373 (табл. CXXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 178,5 см від підлоги та на відстані 208 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера J.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5374 (табл. CXXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 265 см від підлоги та на відстані 152 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери JO.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5375 (табл. CXXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 157 см від підлоги та на відстані 241 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються літери ОZ, що є фрагментом слова-звернення [пом]оз[и] '*поможи*'.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за особливостями розташування та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5376 (табл. CXXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 165,5 см від підлоги та на відстані 228 см від лівого кута.

Опис. На фресці, попри пошкодження тиньку, простежується початок дієслова-звернення помо[зи] ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за особливостями розташування та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5377 (табл. CXXXIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 131,5 см від підлоги та на відстані 198 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежується фрагмент слова [сѵ]оємо[ѹ] ‘*своєму*’.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за особливостями розташування, формою написання нахиленої ліворуч є, а також за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5378 (табл. CXXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 191 см від підлоги та на відстані 188 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість фрескового тиньку, на поверхні стіни простежується літери дворядкового напису:

бо҃да҃ | помѧни

З відновленням пропущених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Богдан(а) помѧни.

Богдана пом’яни.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5379 (табл. CXXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 199 см від підлоги та на відстані 183 см від лівого кута.

Опис. Складові напису частково знищені через те, що по ним проходив розпил фрески, а закінчення рядка постраждало внаслідок обвалу тиньку. Тим не менше, текст повністю реконструюється як запис особового та родового імен автора:

Stanislaus Malsk[y].

Станіслав Мальський.

К. Несецький подає інформацію про Станіслава Мальського гербу Наленч з Ленчиці[155], який, вочевидь, і є автором цього напису.

[155] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. II, s. 219.

Датування. Друга чверть – кінець XVII ст.; за формою прорізів, ідентифікацією особи автора та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5380 (табл. CXXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 237 см від підлоги та на відстані 140 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на частково закриті шпаклівкою прорізи, на фресці простежуються особове та родове імена автора: Stanislaw Giwski '*Станіслав Гівський*'. Особу автора наразі не ідентифіковано.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5381 (табл. CXXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 221 см від підлоги та на відстані 104 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодженні тиньку, текст напису може бути повністю реконструйованим:
Zygmu[n]t Klonsky a(nno) [D](omini) 1595.
Сигізмунд Клонський, року Божого 1595.

Автор напису походив з родини Клонських гербу Топор[156], проте відомостей про Сигізмунда Клонського наразі виявити не вдалося.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5382 (табл. CXXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 207 см від підлоги та на відстані 177 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери KKJ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5383 (табл. CXXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 112 см від підлоги та на відстані 190,5 см від лівого кута.

[156] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 10: Kęstowscy – Komorowscy, Warszawa 1907, s. 175–176; K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. II, s. 534–535.

Опис. Напис частково пошкоджений вірменським графіті, проте можна встановити, що він складався із трьох літер ГНП, що є незавершеною молитвною формулою:

Г(оспод)и п{омози}.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою, особливостями розташування та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5384 (табл. CXXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 131 см від підлоги та на відстані 111 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються дві вертикальні паралельні риски, на рівні основи яких праворуч прокреслені дві горизонтальні, під кінцем яких праворуч помітна округла риска.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5385 (табл. CXXXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого кута.

Опис. Ліворуч від згаданого вище малюнка простежуються дві вертикальні паралельні риски, замкнуті зверху горизонтальним відрізком. Форма прорізів вказує на виконання їх одним автором.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5386 (табл. CXXXVII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 157 см від підлоги та на відстані 206 см від лівого кута.

Опис. Напис був виконаний на шві денної роботи, тому частина тонкого шару штукатурки обсипалась, залишивши тільки літери ЗН та фрагмент півкола перед ними. Найвірогідніше реконструювати тут дієслово-прохання [помо]зи ‘*поможи*’. Збережене півколо за такої реконструкції має розглядатись як збережена округла петля літери М.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою, особливостями розташування та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5387 (табл. CXXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 280 см від підлоги та на відстані 218 см від лівого кута.

Опис. Закінчення дворядкового напису не збереглось через обвал тиньку, проте його текст впевнено реконструюється як запис особового та родового імен автора: Balczer Olchows[ky] '*Бальцер Ольховський*'.

Особу автора наразі не ідентифіковано.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5388 (табл. CXXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 257 см від лівого кута.

Опис. Закінчення дворядкового напису не збереглось через обвал тиньку, а всередині рядка його складові пошкоджені вибоями:

м-п҃о сьме--

З відновленням пропущених та втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

М[ѧ] по(мѩни) Сьме[на].

Мене пом'яни, Семена.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер, формою прорізів та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5389 (табл. CXXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 202 см від підлоги та на відстані 145 см від лівого кута.

Опис. Напис пошкоджений внаслідок розрізання тиньку під час перенесення фрески на нову основу, проте можна встановити, що тут був виконаний запис особового імені: Іоан '*Йанн*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5390 (табл. CXXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 167,5 см від підлоги та на відстані 206 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5391 (табл. CXXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 177 см від підлоги та на відстані 166,5 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена та затерта. Простежуються слабо збережені літери КОN, вочевидь, скорочена форма імені Кон(стантинъ) '*Костянтин*'.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання н з діагональною перемичкою, розімкненої к, особливостями розташування, а також за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5392 (табл. CXXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 166,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються виконані не зовсім вдало літери ПО, , та щогла ще однієї літери за ними. Вочевидь, перед нами незавершений запис дієслова-прохання по{мози} '*поможи*'.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за структурою формули та особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5393 (табл. CXXXIX, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 189 см від підлоги та на відстані 167 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера Ш.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVI ст.; за формою написання триногої т та за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5394 (табл. CXL, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 202 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку та знищені вибоями окремі складові дворядкового напису, його текст може бути повністю реконструйований як запис особового та родового імен автора: Jakobus Kozya[r]owski '*Яків Козяровський*'.

Автор напису походив зі шляхетської Козаровських гербу Єліта[15].

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

[157] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 12: Korty – Krzemieniewscy, Warszawa 1908, s. 51–52.

Графіті № 5395 (табл. CXL, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 170 см від підлоги та на відстані 193 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, тому простежуються лише окремі його складові – склад МИ у верхньому рядку та літера И й щогла іншої літери – у нижньому.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5396 (табл. CXL, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 189 см від підлоги та на відстані 160 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені знаки, що нагадують літери Ц, К та Є.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5397 (табл. CXL, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 184 см від підлоги та на відстані 157 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на двоступінчасту закриту Голгофу. Вершину щогли та кінці перекладини перетинають перпендикулярні відрізки.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5398 (табл. CXLI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 183 см від підлоги та на відстані 81 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, тож більшість його складових не простежується. У верхньому рядку збереглась літера Р та фрагменти двох інших обабіч неї. У нижньому рядку простежується літера Л, обабіч якої помітні по дві щогли інших літер, далі, на деякій відстані, помітні ще дві щогли та склад ОРЫ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5399 (табл. CXLI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 104 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно пошкоджений вибоями, затертостями, а також лінією розпилювання, внаслідок чого частина його складових збереглась фрагментарно. Тим не менш, текст чітко читається:

Б(о)же амин ам(ин) ам(ин).

Боже, амінь, амінь, амінь.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів, а також за скорописними формами написання літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5400 (табл. CXLII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 123 см від підлоги та на відстані 152 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, через що виконані голкою його складові простежуються частково. Тим не менше, текст повністю може бути реконструйований:

Г(оспод)и по[мози] рабѣ своемѣ.

Господи, поможи рабу своєму.

Прикметно, що напис виконаний вже у ранньомодерний час, для якого подібна формула молитовних звернень не притаманна. Найвірогідніше, автор використовував як взірець середньовічні молитви, що були виконані на цій же фресці.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів, а також за скорописними формами написання літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5401 (табл. CXLII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 182 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

Прии дѣло.

Прийми справу.

Датування. Друга чверть XV – 1514 р.; за формою написання и з нахиленими перемичками, р з великою вузькою петлею, п з виступом зверху, ѣ із замикаючими засічками на коромислі, а також за особливостями розташування – автор графіті № 5426, що прямо датується 1514 р., змушений був зміщувати рядки через наявність цього тексту.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5402 (табл. CXLII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 207 см від підлоги та на відстані 177 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, що знищили частину його складових:

Boze budz sam strozem d--u swego | do dnia świetego | Jan Orczi----

З відновленням пропущених фрагментів текст можна представити таким чином:

Boże bądź sam stróżem d[om]u swego do dnia świętego. Jan Orczi[kowski].
Боже, будь один стражем дому свого до дня святого. Ян Орчіковський.

Родове ім'я автора реконструйоване як найбільш вірогідне. Можливо, він походив з Каліша, адже в книзі магістрату цього міста під 1696 р. згадується Себастіан Орчіковський[158], з родини якого міг походити Ян.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софійському соборі.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5403 (табл. CXLIII)

Розташування. Знаходиться на висоті 243 см від підлоги та на відстані 140 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові читаються як запис особового та родового імен автора: Matias Buczansky '*Matiac Бучанський*'.

Мацей Бучанський згадується серед подільської шляхти під 1528 р. як утримувач кількох населених пунктів[159]. Ця особа може бути визнана можливим автором цього запису. Проте досить умовно, адже латиничні графіті на стінах Софійського собору з'являються від початку 1580-х рр., тож на момент виконання напису Матвій мав би бути людиною дуже похилого віку. Тому не виключено, що напис виконаний пізніше іншим представником родини Бучанських, названим на честь свого батька або діда.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софійському соборі; вірогідно, 1580-ті рр.; за ймовірною інтерпретацією особи автора.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5404 (табл. CXLIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 262 см від підлоги та на відстані 165 см від лівого кута.

Опис. Попри пошкодження тиньку, на поверхні фрески добре читаються два імені: Joanes '*Йоанн*' та Anfym '*Анфім*'.

---

[158] *Liber praetorialis ordinem spectabilium et famatorum dominorum praeconsulis et consulum, advocati, scabinorum etque archimogitorum ... Acta electionis magistratus 1684–1698; demum ulterius villanorum 1718–1749*, арк. 20зв, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=155071&from=publication.

[159] L. Bialkowski, *Podole w XVI wieku. Rysy społeczne i gospodarsze*, Warszawa 1920, s. 146.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та хронологією поширення латиничних написів у Софійському соборі.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5405 (табл. CXLIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 125 см від підлоги та на відстані 251 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, його початок не зберігся через пошкодження тиньку:

-----и д҃ш- ко҃- ма҃р-а и҃ри ми-

З відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:
... [помѧн]и д(оу)ш[и] Ко[н]д(рата) Март(и)[н]а Ирин(ы) Ми[х](аила).
... пом'яни души Кіндрата, Мартина, Ірини, Михайла.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5406 (табл. CXLV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 204 см від підлоги та на відстані 138 см від лівого кута.

Опис. Дворядковий напис частково пошкоджений вибоями, проте в цілому стан його збереження задовільний. У верхньому рядку читаються особове та родове імена автора: Alexander Kropinsky '*Александр Кропінський*'. У нижньому, зважаючи на форму прорізів, знаходиться виконана Олександром кирилична приписка: рабъ Божы(и) '*раб Божий*'.

Олександр Кропінський гербу Сулима був ротмістром королівського двору, приймав участь у виборах польського короля Августа II[160].

Датування. Друга–третя чверть XVII ст.; за ідентифікацією особи автора напису.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5407 (табл. CXLV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 103 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно затертий, тож збереглись тільки чотири літери – Іє та, на деякій відстані, МО.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Фрагмент напису.

[160] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 12, s. 305.

Графіті № 5408 (табл. CXLV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 182 см від підлоги та на відстані 163 см від лівого кута.

Опис. Тиньк в місці розташування напису сильно затертий, внаслідок чого від нього залишились тільки окремі складові: скісна літери у верхньому рядку, ТТ та ГРО в середньому, О, В та склад ГА – в нижньому.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5409 (табл. CXLVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 211 см від підлоги та на відстані 160 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслене дієслово-прохання помѧни ‘*пом’яни*’.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5410 (табл. CXLVI, 2)

Розташування. Знаходилося на висоті 203 см від підлоги та на відстані 156 см від лівого кута.

Опис. Сильно пошкоджений раніше напис не зберігся в процесі перенесення фрески XII ст. на нову основу. У верхньому рядку простежується тільки літера Λ, а в нижньому – ОІ під нею та, на деякій відстані, ѠВ та щогла ще однієї літери.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5411 (табл. CXLVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 206 см від підлоги та на відстані 148 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери А під округлим титлом та ИВК.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та скорописними формами написання літер.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5412 (табл. CXLVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 211 см від підлоги та на відстані 168 см від лівого кута.

Опис. На фресці голкою прокреслені особове та родове імена автора: Павл҃е Волынц҃е ‘*Павло Волинець*’.

Павло Волинець був сотником Канівського полку, він згадується в реєстрі 1649 р.[161] Проте, через поширення такого родового імені та прізвиська, пропонована ідентифікація особи автора є певною мірою умовною.

Датування. Друга–третя чверть XVII ст.; за ймовірною ідентифікацією особи автора.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5413 (табл. CXLVI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 211 см від підлоги та на відстані 154 см від лівого кута.

Опис. Напис практично повністю знищений, збереглись тільки літера ѧ у верхньому рядку, фрагменти літери та ѥ – у нижньому.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5414 (табл. CXLVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 238 см від підлоги та на відстані 172 см від лівого кута.

Опис. На фресці видряпано особове та родове імена автора: Ѧдⷩ͠рє(и) Пѡ҇ⷧтавє҇ⷰ '*Андрій Полтавець*'.

Подібні родові імена, утворені від українських топонімів, були доволі поширені в козацькому середовищі[162], наприклад, серед козацьких старшин другої половини XVII ст. згадується Іван Полтавець[163]. Тож впевнено ідентифікувати автора напису не виявляється за можливе.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5415 (табл. CXLVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 163 см від лівого кута.

Опис. На фресці видряпано у вигляді монограми особове та родове імена автора: Степан Рожко '*Степан Рожко*'.

Як і в попередньому випадку, подібні родові імена набули значного поширення, починаючи ще з XV ст.; особливого розповсюдження вони

[161] *Реєстр Війська Запорізького 1649 р. Транслітерація тексту*, К. 1995, с. 103.

[162] *Реєстри Сумського полку. 1660–1664*, упоряд. та вступ. ст. О. Алфьоров, О. Різніченко; відпов. ред. Г. Боряк, К. 2016, с. 12.

[163] В.В. Кривошея, *Козацька старшина Правобережжя (1665 – кінець XVII ст.)*, Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць 13 (2008) 13.

набули середовищі козацтва[164]. Відтак, ідентифікувати особу автора наразі досить проблематично.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5416 (табл. CXLVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 221 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена численними вибоями та затерта, внаслідок чого частина його складових збереглась частково. Тим не менше, текст повністю може бути реконструйований:

1688 an(n)o toto pectore [Ja]kob Jastrzembsky.

1688 року усією душею Яків Ястржембський.

У Речі Посполитій існувало кілька родин Ястржембських, серед представників яких зустрічається не один Яків[165]; проте близькими до згаданої в тексті дати є згадки про двох Яковів Ястржембських гербу Лебідь[166], один з яких і міг бути автором напису на стіні Софії Київської.

Датування. 1688 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5417 (табл. CXLVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 184 см від підлоги та на відстані 163 см від лівого кута.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку, через що окремі складові напису не простежуються, його текст може бути реконструйований найвірогідніше таким чином:

Прок[лѧ] Г(оспо)ди по(мѧни).

Прокла, Господи, пом'яни.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5418 (табл. CXLIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 208,5 см від підлоги та на відстані 83 см від лівого кута.

---

[164] П.П. Чучка, *Слов'янські особові імена українців. Історико-етимологічний словник*, Ужгород 2011, с. 306.

[165] A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 8, s. 314–328; K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. II, s. 420.

[166] *Ibid.*, s. 316–317.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, закритими, як і прорізи літер, шпаклівкою. Тим не менше, в цілому напис може бути прочитаний як особове та родове імена автора: Joannes Kosohor ‘*Йоанн Косогор*’. Можливо, останнє слово варто розглядати як прізвисько Івана.

Особа автора не ідентифікована.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією латиничних написів Софії Київської.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5419 (табл. CXLIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 246 см від підлоги та на відстані 175 см від лівого кута.

Опис. На поверхні фрески прокреслене особове ім’я автора та, вочевидь, прізвисько. Перші три літери взяті під кругове титло, в яке обведена літера В родового імені Кшиштофа Бруньовського, яка зовні нагадує літеру ѯ, тож автор не прокреслював в титлі жодної надрядкової літери. Це дозволяє відновити повну форму імені як Ѡлє(ѯандр) ‘*Олександр*’ або Ѡлє(ѯеи) ‘*Олексій*’. Далі виконане родове ім’я автора або, радше, прізвисько, Ннвүс ‘*Навус*’, що походить від латинського слова navus ‘*ревний, старанний, діяльний’*.

Особа автора не ідентифікована.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5420 (табл. CL, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 171 см від підлоги та на відстані 138 см від лівого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тиньку, а поверхня стіни сильно затерта, прорізи місцями слабо розчищені від шпаклівки:

-----анг | ------ьт҃оіакл | -------внспса

Через втрати реконструкція тексту унеможливлена, лише наприкінці останнього рядка можемо умовно виділити слово Сп(а)са ‘*спаса*’.

Датування. Друга чверть XV – кінець XVI ст.; за скорописними формами написання літер, насамперед триногої т, та за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5421 (табл. CL, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 218 см від підлоги та на відстані 176 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження окремими подряпинами:

пан҃це | степан҃ коцавич҃бы҃л | спад҃исьбад҃мы | 1577 | ті

З відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином: Панце Степан Коцавич был спад(е) ись брамы 1577.

Панце Степан Коцавич був звалився з брами. 1577.

Останні літери ТІ, вочевидь, є ініціалами автора запису, на що вказує вживання дієслів третьої особи по відношенню до Степана Коцавича. Згадана у тексті особа наразі не ідентифікована.

Датування. 1577 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5422 (табл. CLI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 160,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці доволі незграбно прокреслені літери КГІ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5423 (табл. CLI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 170 см від підлоги та на відстані 223 см від лівого кута.

Опис. По фресковому тиньку видряпані літера О та дві вертикальні риски за нею, що можуть бути інтерпретовані як К, И або N.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5424 (табл. CLI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 214 см від підлоги та на відстані 169 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера У.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5425 (табл. CLI, 4)

Публікації. Г. Григорян (№ 3; № 402)[167].

Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 109,5 см від лівого кута.

[167] Г. Григорян, *Op. cit.*, с. 88, 90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153.

Опис. Збереженість напису дуже добра, всі його складові чітко простежуються:

եսմիքայէլերէցս | թվ՛ի[168]ջ֗ղե

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Միքայէլ երէցս թվ(ին) ՛ի ջ֗ղե.

Я, Мікаел священник, у літо у 995 (1546).

Датування. 1546 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5426 (табл. CLII)

Публікації. Г. Григорян (№ 19; № 418)[169].

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 196 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису дуже добра, всі його складові чітко простежуються:

թ֗վջ֗կզմարտ[170]ժ֗ե | եսխոժ[171]ա[172]յ | ծ[173]առայ֗ա֗յ֗ի֗ք֗ի[174]

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Թվ(ին) ջ֗կզ մարտ(ի) ժ֗ե ես Խոժայ ծառայ Ա(ստուծո)յ ի֗ Ք(րիստս)ի.

У літо 963 (1514) березня 15-го, я Ходжа слуга Божий во Христі.

Г Григорян вважав, що слово խոժայ '*ходжа*' вказує на соціальний статус автора напису Тиридата – купця. Проте в оригіналі запису такого імені немає, в цьому місці навіть слідів від іншого графіті немає. Зважаючи на структуру формули, коли після вказівки займенника ես мало йти ім'я автора, то, на мою думку, слово Խոժայ варто розглядати як особове ім'я виконавця графіті – Ходжа, що може виказувати походження автора з території Персії.

Датування. 1514 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

---

[168] Відділений апострофом прикметник ՛ի "*у*" (див.: Н. Марр, *Грамматика древнеармянского языка. Этимоголгия*, Санкт-Петербург 1903, с. 20) Г. Григорян пропустив.

[169] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 89, 91–92; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.

[170] Г. Григорян вказав наприкінці літеру ի, необхідну для узгодження відмінку, проте літера в цьому місці не видряпана, автор графіті її пропустив.

[171] Літеру ծ Г. Григорян прочитав як ձ, адже саме ця літера передає звук dz (див., напр.: Н. Марр, *Op. cit.*, с. 5–6); проте автор прокреслив саме літеру ծ, яка явно читається на фресці, причому вона також могла передавати звук dz: J.J. Schröder, *Thesaurus linguae Armenicae, antiquae et hodiernae, cum varia praxeos materia, cujus elenchum fequens pagella exibet,* Amselodami 1711, p. 10.

[172] Кириличний запис імені Тиридатъ, який вказаний у Г. Григоряна, насправді відсутній.

[173] Автор напису почав писати трохи вище, проте тут йому заважав напис № 5401, тому він прокреслив тільки першу літеру ծ, а далі почав писати трохи нижче, з'єднавши її з рештою тексту горизонтальною лінією.

[174] Петлю літери ք автор не прокреслив.

Графіті № 5427 (табл. CLIII)

Публікації. Г. Григорян (№ 21; № 420)[175].

Розташування. Знаходиться на висоті 151,5 см від підлоги та на відстані 195 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису дуже добра, всі його складові чітко простежуються:

Եսվարդիք | ծառայքի̄[176] | թ̄վջծթ̄

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Վարդիք ծառայ Ք(րիստս)ի Թվ(ին) ջծթ̄.

Я, Вардік, слуга Христа, у літо 959 (1510).

Датування. 1510 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5428 (табл. CLIV, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 2; № 401)[177].

Розташування. Знаходиться на висоті 172 см від підлоги та на відстані 109 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

թ̄վչռի̄ղ------ | [178]համբարձմ----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Թվ(ի)ն ռի̄ղ … Համբարձմ[ան]…

У літо 1024 (1575) … {у день} Вознесіння.

Датування. 1545 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5429 (табл. CLIV, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 17; № 416)[179].

Розташування. Знаходиться на висоті 163 см від підлоги та на відстані 175 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису дуже добра, усі його складові впевнено ідентифікуються:

եսմուտախծառայա̄յ | սիսցր թ̄վչռի̄ղ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

---

[175] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 89, 92; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 156.

[176] Перехрестя на щоглі ք автор напису не накреслив.

[177] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153.

[178] Вказані Г. Григоряном на прорисовці літери на початку рядка відсутні, а нижній рядок значно зсунутий праворуч.

[179] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.

Ես Մուլտախ ծառայ Ա(ստուծո)յ Սիսցր թվ(ին) ջղ̃ղ̃.
Я Мултах, слуга Божий з Сіса в літо 994 (1545).

Датування. 1545 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5430 (табл. CLV, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 9; № 408)[180].

Розташування. Знаходиться на висоті 164,5 см від підлоги та на відстані 246 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

եսբադիարծառայա̃յ թ̃վջծ̃ը̃ | յn

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Բադիար ծառայ Ա(ստուծո)յ թվ(ին) ջծ̃ը̃.
Я Бадіар, слуга Божий в літо 958 (1509).

У другому рядку знаходяться літери յn, що виконані тим же автором. Їх значення наразі встановити не вдалося.

Датування. 1509 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5431 (табл. CLVI, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 12; № 411)[181].

Розташування. Знаходиться на висоті 157 см від підлоги та на відстані 153 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, вибоєм пошкоджений тільки один знак, інші складові чітко читаються:

եսվարդի-թ̃վոծղ̃

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Ես Վարդի[ք] թվ(ին) ոծղ̃.
Я Вардік, в літо 1054 (1605).

Датування. 1605 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5432 (табл. CLVI, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 10; № 408)[182].

Розташування. Знаходиться на висоті 135 см від підлоги та на відстані 255 см від лівого кута.

[180] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 90–91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 154.
[181] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 154.
[182] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 154.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

եսխաչերեոծառ---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Ես Խաչերեո ծառ[այ]…

Я Хачерес, слуга…

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5433 (табл. CLVI, 3)

Публікації. Г. Григорян (№ 6; № 405)[183].

Розташування. Знаходиться на висоті 182 см від підлоги та на відстані 243 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

եստ̄րյակա[184]ւրթ̄վոծ̄ն̄

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես տ(ե)ր Յակաւբ թվ(ին) ռծ̄ն̄.

Я Тер-Якоб, в літо 1054 (1605).

Датування. 1605 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5434 (табл. CLVII, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 7; № 406)[185].

Розташування. Знаходиться на висоті 180 см від підлоги та на відстані 243 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

եսահտրիե[186]ասկա[187]մհիցի

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Ահտրիեաս Կամ(ե)հիցի.

Я Андреас, з Кам'яця.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Пам'ятний напис.

---

[183] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153–154.

[184] Г. Григорян читав в цьому місці літеру n, у той час як на фресці чітко простежується літера ա.

[185] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 154.

[186] Літера була пропущена Г. Григоряном в прочитанні, хоча він вказав її на прорисовці.

[187] Публікатор вказав літеру як пропущену автором, проте вона чітко читається на фресці.

Графіті № 5435 (табл. CLVIII, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 8; № 407)[188].

Розташування. Знаходиться на висоті 176 см від підлоги та на відстані 243 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження окремих складових вибоями та невдалим розчищенням від шпаклівки:

տ̄րսարկ[189]իսրեպունորդին | ծառայյ̄ս̄ի[190]թ̄վ̄ն̄զդին | Հ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Տ(ե)р Սարկիս Սրեպուն որդին ծառայ Յ(իսու)ս(ի) Ք(րիստո)սի թվ(ին) ն̄զ Դին Հ(այերեն).

Тер-Саркіс, Срепа син, слуга Ісуса Христа, в році 1003 (1554) Божому вірменському.

Варто відмітити примітку Саркіса, що напис виконаний за церковним вірменським календарем, причому в цій примітці прикметне також вживання іменника Դին як аналогу грецькому Θεός ‘*Бог*’[191].

Датування. 1554 р.; за прямими датуванням.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5436 (табл. CLVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 172 см від підлоги та на відстані 235 см від лівого кута.

Опис. Напис виконаний практично без натиску, тому його складові ледь простежуються:

եսմա

Продовження напису не простежується, тож, вочевидь, він залишився незавершеним. Текст був виконаний за традиційною формулою вірменських пам’ятних написів, починаючись займенником Ես ‘*я*’, та продовжуючись ім’ям автора, від якого маємо тільки початковий склад Մա ‘*Ма*’, що не дозволяє реконструювати повну форму, адже у вірменській мові декілька імен починаються з цього складу.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Пам’ятний напис.

---

[188] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.

[189] У Г. Григоряна ця літера визначена як ց.

[190] Усі наступні літери Г. Григорян пропустив.

[191] H. Martirosyan, *Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series)*, 2009, p. 239–240, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon.pdf.

Графіті № 5437 (табл. CLVIII, 3)

Публікації. Г. Григорян (№ 18; № 417)[192].

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 181 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису відносно добра, незважаючи на низький рельєф прорізів та затертість складових у другому рядку:

մկրտիչաբեղայսեկիի[193]ման | անթ̄վնո̄[194]

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Մկրտիչ աբեղայս եկի ի Ման(քրմ)ան թվ(ի)ն ո̄.

Мкртич, ієромонах, приїхав до Манкрмана у році 1000 (1551).

Датування. 1551 р.; за прямими датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5438 (табл. CLIX, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 1; № 400)[195].

Розташування. Знаходиться на висоті 189 см від підлоги та на відстані 103 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, а збережена складова пошкоджена кількома вибоями та подряпинами:

եսքրիքօրոաքինթոռն | եվիմանքէ[196]րմասթ̄վնո̄ի | Համբարձում-[197]

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявнийтекст виглядає таким чином:

Ես Քրիքօր Ռաքին թոռն եվի Մանքէրմաս թվ(ի)ն ո̄ի … Համբարձում[ը].

Я Григор, Ракіна онук, прийшов до Манкермана в році 1020 (1571) … Вознесіння.

Датування. 1571 р.; за прямими датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5439 (табл. CLIX, 1)

Публікації. Г. Григорян (четвертий рядок № 1 та № 400)[198].

---

[192] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 89, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155.

[193] Цю літеру Г. Григорян пропустив.

[194] Г. Григорян наприкінці рядка читав написані в стовпчик літери дати ոծզ, в якій ո знаходилась вгорі, а дві інші були написані внизу. В цьому місці тиньку сильно пошкоджений, також він має кілька подряпин, які виникли, вочевидь, внаслідок невдалого розчищення. Літера ո дати знаходиться під титлом, яке має хвилясту форму і тому було прийняте Г. Григоряном за літеру ո. Сама ж ո виконана нижче, її разом з подряпинами було помилково відчитано як զ. Прийнята ж за ծ літера є невдало розчищеною літерою ն, що відноситься до попереднього слова.

[195] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88–90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153.

[196] Літера написана над рядком, Г. Григорян її не вказав.

[197] Вказані Г. Григоряном літери в четвертому рядку насправді є іншим написом.

[198] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88–90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153.

Розташування. Знаходиться на висоті 181 см від підлоги та на відстані 112 см від лівого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

ես[199]օր…

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст можна реконструювати таким чином:

Ես Խոր[են]…

Я Хорен…

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5440 (табл. CLIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 176 см від підлоги та на відстані 194 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта та пошкоджена дрібними вибоями. У верхньому рядку читається літера Ի, окремі фрагменти інших літер, що не можуть бути впевнено реконструйовані, та Ս наприкінці. У нижньому рядку на початку добре простежується Շ та Վ наприкінці.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5441 (табл. CLX, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 20; № 419)[200]; В. Корнієнко, А. Остапчук та Л. Колодницький (коригування дати)[201].

Розташування. Знаходиться на висоті 183 см від підлоги та на відстані 151 см від лівого кута.

Опис. Напис занадто ретельно розчищений від шпаклівки, внаслідок чого його складові пошкоджені, проте можуть бути ідентифіковані:

եսյակոբե՛պկս | եվիմ-նքրմա- | թ՛վ ռ՛ | ի[202] | զ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Յակոբ եպ(իս)կ(ոպո)ս եվի Մ[ա]նքրմա[ս] թվ(ին) ռ՛իզ.

Я Якоб єпископ прийшов до Манкрмана в році 1026 (1577).

Датування. 1577 р.; за прямими датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

---

[199] Цю літеру Г. Григорян пропустив.

[200] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 89, 92; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 155–156.

[201] В. Корниенко, А. Остапчук, Л. Колодницкий, *Op. cit.*, с. 227.

[202] Г. Григорян помилково визначав цю літеру як ծ.

Графіті № 5442 (табл. CLX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 180 см від підлоги та на відстані 210 см від лівого кута.

Опис. На фресці простежуються літери ՄՄՆՈՐ.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5443 (табл. CLXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 185 см від підлоги та на відстані 150 см від лівого кута.

Опис. Тиньк сильно затертий, тому простежуються літери ՍՐ на початку, Ց під горизонтальним титлом, далі ՓՂ та, наприкінці рядка, ԵԻ.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5444 (табл. CLXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 159,5 см від підлоги та на відстані 83 см від лівого кута.

Опис. Тиньк у місці розташування напису затертий. У верхньому рядку читається запис року: թվ(ին) ջ̄հ ‘*літа 970 (1521)*’ та літера Ր. У нижньому рядку можна впевнено ідентифікувати Գ, Ո та Ս.

Датування. 1521 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5445 (табл. CLXII, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 23; № 422)[203].

Розташування. Знаходиться на висоті 122 см від підлоги та на відстані 212 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

մոսկովիհեծելեն[204]եկ[205]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Մոսկովի հեծելեն եկ(ի).

Московський вершник прибув.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Пам’ятний напис.

---

[203] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 93; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 156. Дослідником напис опублікований в прочитанні С. Сагумяна.

[204] У Г. Григоряна ці дві літери передані як ըս.

[205] Г. Григорян зазначив, що продовження не збереглось, проте напис містить тільки ці знаки.

Графіті № 5446 (табл. CLXII, 2)

Публікації. Г. Григорян (№ 11; № 410)[206].

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 225 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

Եսնիկոշոսծառա̄յել | կիար[207]սշֆդ[208]անթ̄վշ̄կ̄[209]զ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Ես Նիկոշոս ծառայել (ե)կիար Սշֆդան թվ(ին) շ̄կզ.

Я Нікогос, служити прийшов з Ісфагана року 966 (1517).

Звертає на себе увагу титло над літерами այ в слові ծառայել ‘*служити*’, адже ці дві літери є скороченням слова Աստուծոյ ‘*Божий*’, яке неодноразово зустрічається серед епіграфічних пам’яток. Це дозволяє розглядати напис у двох варіантах – як примітка автора, що він є слуга Божий, або ж, більш вірогідно, що приїхав служити Богові до Києва. Така інтерпретація дозволяє розглядати особу Нікогоса як священика.

Датування. 1517 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5447 (табл. CLXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 172 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого кута.

Опис. На фресці у два рядки прокреслені літери. У верхньому рядку це ՐՉ, у нижньому – ՕՐՆ, причому ці три з обох боків обмежені вертикальними відрізками.

Датування. Початок XVI – початок XVII ст.; за часом побутування вірменомовних графіті у Софійському соборі.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5448 (табл. CLXIII)

Публікації. Г. Григорян (№ 4; № 403)[210].

Розташування. Знаходиться на висоті 195 см від підлоги та на відстані 151 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, що знищило частину складових напису:

եսա̄յկ-մասւնե--ց | ստ̄րմ̄թւոսթվեկի | մ--քերմ--իթ̄վին | շ̄ղեհա̄յ | երեն

[206] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 91; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 154.
[207] Г. Григорян цю літеру читав як ք.
[208] Добре видимі літери շֆդ Г. Григорян подав як պհի.
[209] Другою цифрою дати є літера կ, а не ծ, як вказано у Г. Григоряна.
[210] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153.

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:
Ես Ա(ստուծո)յ կ[ա]մաւն ե[րէ]ցս տ(ե)ր Մ(ա)թ(ե)ւոս ըլ(լալ) եկի Մ[ան]քերմ[ան] ի թվին ջ֯ղե [հ]այերեն.
Я, Божою волею священник, тер-Матевос, року, що прибув до Манкрмана в році 995 (1546) вірменському.

Звертає на себе увагу титло над літерами այ в слові հայերեն, адже ці дві літери є також традиційним скороченням слова Աստուծոյ ‘*Божий*’, яке неодноразово зустрічається серед епіграфічних пам’яток. Це дозволяє розглядати запис як розширену фразу “*року 995 (Божого) по вірменськи*”.

Датування. 1546 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5449 (табл. CLXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 159,5 см від лівого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування дворядкового напису сильно пошкоджена, особливо після перенесення фрески XII ст. на нову основу, тож він практично знищений. У верхньому рядку збереглись літери ΡΙ, у нижньому – малюнок хреста, фрагменти літер, далі Δ, на деякій відстані ΥΣ, далі знов фрагменти, та ΣΕΕΩ наприкінці рядка.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIII ст.; за особливостями розташування та часом поширення грекомовних графіті у київському Софійському соборі.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5450 (табл. CLXV, 1)

Публікації. Г. Григорян (№ 5; № 404)[211].

Розташування. Знаходиться на висоті 175 см від підлоги та на відстані 150 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису відносно непогана, хоча він дещо постраждав внаслідок неправильної розчистки, в результаті чого окремі літери набули дещо відмінних від оригіналу рис:

եսխաչատորսպիչթային | որդինչարուսէրինծառա- |
յ֯սիխ֯սիորանունըվոշիքաֆացի | թ֯վ֯ն֯ե֯կսայմանքիր | մանամէն

З розбивкою на слова та відновленням втраченого і пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:
Ես Խաչատորս Պիչթային որդին հա(յ)ր(ը) Ուսէբին ծառա[յ] Յ(իսու)սի Ք(րիստո)սի որ անունը կոչի քաֆացի թվ(ին) ն֯ե֯կ եկսայ Մանքիրման ամէն.

[211] Г. Григорян, *Op. cit.,* с. 88, 90; *Դիվան հայ վիմագրության*, էջ 153.

Я Хачатур, Піхтая син, батько Усеба, слуга Ісуса Христа, що ім'ям зветься Кафський, року 1026 (1577) приїхав до Манкрмана, амінь.

Датування. 1577 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам'ятний напис.

І.19. Графіті на фресці з образом св. Йоанна Дамаскіна

Знаходиться на східній стороні арки-переходу від другого із заходу компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї (табл. І). Образ святого визначений на підставі залишків напису-дипінті XI ст. над лівим плечем постаті: – ΔΑΜ[ΑΣΚΗΝΟΣ]. У лівій частині біля ребра та на рівні від підлоги до поясу святого первісний тиньк втрачений, тут наявні олійні доповнення XIX ст. Давній тиньк пошкоджений низкою дрібних вибоїв та затертий, що зумовило погану збереженість написів, яких тут виявлено чотирнадцять. Епіграфічні пам'ятки отримали номери від 5451-го по 5464-й (табл. ІІ).

Графіті № 5451 (табл. CLXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги[212] та на відстані 57 см від правого ребра.

Опис. Безпосередньо по обведеному прямокутною рамкою напису проходить лінія зламу, внаслідок чого частково зберігся тільки перший рядок та закінчення другого:

-т҃ъıносафѣ | --------ра | ----------

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

[С](ва)тыи Иосафѣ … ра[ба] …

Святий Йоасафе … раба …

Текст складений за усталеною структурою подібних молитовних звернень до святих. Образ св. Йоасафа знаходиться вище, над зображенням св. Йоанна Дамаскина, на схилі арки[213].

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5452 (табл. CLXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 281,5 см від підлоги та на відстані 27 см від правого ребра.

---

[212] Безпосередньо під фрескою рівень підлоги вищий на 58 см від рівня підлоги південної внутрішньої галереї.

[213] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 296–297.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

помяниго͡дигриго͡а

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Помяни Гос(по)ди Григора.

Пом'яни, Господи, Григора.

Датування. Друга половина XVII ст.; за скорописними формами написання літер, насамперед вживанню я, а також за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5453 (табл. CLXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 152,5 см від підлоги та на відстані 15 см від правого ребра.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку, складові напису простежуються доволі добре:

мц͡ѧгенварѧпре | ставнсѧнлнѩвъ | к҃ѕ д҃ньѿэѳѳѧ | своѯѩ--

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

М(ѣ)с(ѧ)цѧ генварѧ престависѧ Илиѩ въ к҃ѕ д(ь)нь Ѿэѳѳѧ своѩ[къ].

Місяця січня представився Ілля у 26 день, Боїла свояк.

Прикметне вживання в одному написі кирилиці та глаголиці. Ймовірно, автор вирішив відділити некалендарне ім'я Боїло від решти тексту. Також варто відмітити той факт, що останнє слово, у нижньому рядку, автор розділив невеликим чотириконечним хрестиком. Він відрізняється від написаної вище глаголичної ѧ, що змушує розглядати цей напис саме як малюнок хреста, а не літеру.

Датування. Середина XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою та опуклою петлею, в з петлями, які не торкаються щогли, г з виступом зверху, д з довгими ніжками, вертикальної є, *г*-подібної ꙁ, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5454 (табл. CLXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 13 см від правого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису затертий, особливо наприкінці рядка, проте добре помітно, що він містив п'ять літер та дугу від шостої, тобто, залишився незавершеним:

к҃εβοη

З розбивкою на слова та відновленням відсутніх фрагментів текст виглядає таким чином:

K(υρι)ε βοη{θη}.
Κύριε βοήθει.
Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за хронологією поширення грекомовних написів у Софії Київській.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5455 (табл. CLXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 25 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера ѯ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5456 (табл. CLXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 177 см від підлоги та на відстані 71 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ѠѴ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5457 (табл. CLXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 271 см від підлоги та на відстані 17 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера Δ, що практично повторює контури літери-дипінті XI ст. Але графіті прокреслене по сухому тиньку, тож не може розглядатись як граф'я для нанесення напису.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5458 (табл. CLXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 20 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене скорочене дієслово-прохання помⷪзи) '*поможи*', що примикає до грекомовної молитви (№ 5454).

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5459 (табл. CLXVIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 3 см від правого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку дрібними вибоями та затерістю, збереженість напису добра, його складові простежуються:

ГѺ | пнѧн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и пнѧн(ъ).

Господи, {я} п'яний.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIV ст.; за формою написання ѧ з язичком кутком.

Категорія. Напис-покаяння.

Графіті № 5460 (табл. CLXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 246 см від підлоги та на відстані 73 см від правого ребра.

Опис. На фресці доволі незграбно прокреслене ім'я: Іѧкавъ '*Яків*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5461 (табл. CLXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 217 см від підлоги та на відстані 69 см від правого ребра.

Опис. На фресці у три рядки прокреслені літери Ц, Ⱄ, М (ліва щогла знищена обвалом тиньку) та Г.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5462 (табл. CLXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 15 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена, простежується лише літера Н, на деякій відстані – Ⱄ або частина М, далі дві щогли літери.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5463 (табл. CLXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 226 см від підлоги та на відстані 61 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене особове та родове імена: St[214]anislaw Wihowsky '*Станіслав Виговський*'.

[214] Літери ST написані у вигляді лігатури.

Станіслав походив з відомої волинської шляхетської родини Речі Посполитої гербу Адбанк; згідно інформації К. Несецького, Станіслав був онуком українського гетьмана Івана Виговського від шлюбу його сина Яна та представниці родини Завадзьких[215]. Можливо, саме ця особа виконала напис на фресці, який, за такою інтерпретацією, підтверджує інформацію генеолога.

Датування. Друга половина XVII ст.; за формою прорізів та ймовірною ідентифікацією особи автора.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5464 (табл. CLXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 238 см від підлоги та на відстані 16 см від правого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження дрібними вибоями, на поверхні фрески впевнено читається особове ім'я автора: Климентъ '*Климент*'.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

І.20. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться у південно-західному куті другого із заходу компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерськи, на північній грані виступу арки-переходу від нього до Апостольського приділу (табл. І). У нижній частині тиньк XI ст. не зберігся, лінія зламу скісна, спускається від ребра до кута, фреска пошкоджена дрібними вибоями, закритими шпаклівкою. Місця втрат доповнені олійним живописом XIX ст. На досліджуваній ділянці виявлено два графіті, які отримали номери 5465 та 5466 (табл. ІІ).

Графіті № 5465 (табл. CLXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 9 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні фрески помітні три групи засічок, виконані одним автором. Зверху ліворуч знаходиться стовпчик із нахилених ліворуч засічок, яких збереглось сім; нижня його частина заходить у вибій. Праворуч до нього примикає стовпчик із шести нахилених праворуч засічок. Під ними виконані одинадцять дещо нахилених праворуч горизонтальних засічок.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Запис лічби.

[215] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. IV, s. 614.

Графіті № 5466 (табл. CLXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 159 см від підлоги та на відстані 31 см від лівого ребра.

Опис. На фресці знаходиться малюнок чотириконечного хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; прорізи повністю закриті шпаклівкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

I.21. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться у південно-західному куті другого із заходу компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерськи, на східній грані виступу арки-переходу від нього до західного компартименту (табл. I). У нижній частині та біля ребра давній тиньк XI ст. втрачений, тут наявні олійні доповнення XIX ст. На досліджуваній ділянці виявлено п'ять графіті, яким надано номери від 5467-го та 5471-й (табл. II).

Графіті № 5467 (табл. CLXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 171,5 см від підлоги та на відстані 32 см від правого ребра.

Опис. По фресковому тиньку видряпаний малюнок чотириконечного хреста з розширеними у вигляді трикутників кінцями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5468 (табл. CLXXI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 161,5 см від підлоги та на відстані 38 см від правого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок чотириконечного хреста з розширеними у вигляді трикутників кінцями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5469 (табл. CLXXII)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 29 см від правого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, а збережені складові пошкоджені вибоями та тріщинами, що нині зашпакльовані:

ннкнтнноудроужиноупр--- | пнад----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст може бути представлений таким чином:

Никитиноу дроужиноу Пр[око]пиа а[минь].
Микитину дружину, Прокопія, амінь.

Прикметне, що автор напису пише церковнослов'янською мовою, проте грецькими літерами. Схожим чином нижче виконаний інший напис, розташований нижче. Проте форма прорізів та особливості написання літер вказують, що обидва графіті були виконані різними авторами. Відмінок імен згаданих в тексті осіб, попри відсутність дієслова-прохання, дозволяє розглядати його як молитовне звернення.

Датування. Кінець XI – початок XIII ст.; за формою написання ∆-подібної д, ж у вигляді дуга над дугою, р з маленькою голівкою, п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5470 (табл. CLXXIII)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 29 см від правого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, а збережені складові пошкоджені вибоями та тріщинами, що нині зашпакльовані:

помолнтесѧо--- | ргннзпо----

З розбивкою на слова, відновленням втрачених фрагментів з урахуванням ймовірної кількості літер у знищеному обвалом тиньку фрагменті, текст може бути реконструйований таким чином:
Помолитесѧ о [Гео]ргии з по[пами].
Помоліться за Георгія з попами.

Датування. Середина XII – кінець XIII ст.; за формою написання вертикальної є, з із переломом, прямолінійної р округлою петлею, п з виступом зверху, ѧ з язичком кутком.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5471 (табл. CLXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 43 см від правого ребра.

Опис. На фресці не зовсім вдало прокреслена пентаграма.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

І.22. Графіті на фресці з образом св. Григорія Нисського

Знаходиться на північній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від другого із заходу до західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських (табл. І). Образ святого надійно іденти-

фікований за іконографією[216]*. Давній тиньк нижньої половини фрески повністю страчений, тут знаходиться пізніший реставраційний тиньк нейтрального тону. Проте на фресці все ж виявлене одне графіті, якому надано номер 5472 (табл. II).*

Графіті № 5472 (табл. CLXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 332 см від підлоги та на відстані 18 см від лівого ребра.

Опис. У верхній частині фрески над правим плечем святого ще до розпису був прокреслений знак у вигляді широкої вісімки з квіткою у нижньому колі.

Датування. Друге десятиліття XI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

I.23. Графіті на фресці із зображенням орнаменту

Знаходиться на північній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї (табл. I). Фресковий тиньк зберігся не невеликій ділянці в середній частині, тут виявлене одне графіті, яке одержало номер 5473а (табл. II).

Графіті № 5473а (табл. CLXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 142,5 см від підлоги та на відстані 33,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений хрест у вигляді монограми з чотириконечного хреста із дещо нахиленою короткою щоглою та петлі літери Р, що примикає до щогли.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

I.24. Графіті на фресці з образом св. Капітона

Знаходиться на західній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї (табл. I). Образ святого надійно ідентифікується за іконографією та інформацією написів-графіті, що називають його ім'я[217]*. У*

[216] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 40, 42; Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 292.

[217] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 43–44; Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 114–115.

нижній частині трохи вище колін, а також біля ребра на всю висоту, давній тиньк XI ст. втрачений, тут знаходяться реставраційні вставки XIX ст. На досліджуваний ділянці виявлено чотири графіті, які отримали номери 511, 576–578 (табл. II).

Графіті № 511 (табл. CLXXV, 1)

Публікації. Н. Герасименко, А. Захарова та В. Сарабьянов[218]; Н. Нікітенко та В. Корнієнко[219].

Розташування. Знаходиться на висоті 141 см від підлоги та на відстані 20,5 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, він чітко читається:

ⓐ | ка | пн | то | н

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
Ο ἅγιος Καπητον
Ο ἅγιος Καπίτων.
Святий Капітон.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст. за формою написання т із бічними та нижньою засічкою, що уходить від щогли праворуч.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 576 (табл. CLXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 182 см від підлоги та на відстані 20,5 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування малюнка сильно пошкоджена, збереглась тільки верхня частина щогли прокресленого подвійною замкненою рискою хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 577 (табл. CLXXV, 3)

Публікації. Н. Нікітенко та В. Корнієнко[220].

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 82 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису пошкоджений вибоями, проте його складові можуть бути ідентифіковані:
Капитонъ с(вѧтыи)[221].
Капітон святий.

---

[218] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 41.
[219] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 114, рис. 61.
[220] *Ibid.*, с. 114, рис. 61.
[221] У нашій попередній публікації ми подавали напис як незавершений, проте більш вірогідним видається, що текст, зокрема друге слово, був автором просто скорочений.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ъ з виступом зверху та округлою петлею.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 578 (табл. CLXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 87 см від лівого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, збереглись тільки літери ГН під перехрещеним титлом, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

I.25. Графіті на фресці з образом св. Фоки

Знаходиться на східній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї (табл. I). Як і в попередньому випадку, постать святого надійно визначається за іконографією та інформацією графіті[222]*. Фресковий тиньк XI ст. не зберігся біля лівого ребра фрески та у нижній частині трохи вище колін; місця втрат містять доповнення олійним живописом XIX ст. Під час досліджень С. Висоцького до наукового обігу було введено один напис – № 110, сучасні дослідження дозволили виявити ще сім графіті, які отримали номери від 536-го по 542-й (табл. II).*

Графіті № 110 (табл. CLXXVI, 1)

Публікації. С. Висоцький[223]; В. Німчук[224]; А. Зализняк[225]; В. Корнієнко[226].

Розташування. Знаходиться на висоті 135 см від підлоги та на відстані 18 см від правого ребра.

Опис. Збереженість обведеного рамкою напису дуже добра, його складові чітко читаються:

---

[222] Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 44; Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 110–111.

[223] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 34–36, табл. XVI, 1; XVII, 1.

[224] В.В. Німчук, *Давньокиївські написи – пам'ятки літератури XI–XIII ст.*, Писемність Київської Русі і становлення української літератури, К. 1988, с. 26–28.

[225] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 282.

[226] В.В. Корнієнко, *Нові дослідження епіграфічного корпусу середньовічного Києва: графіті на фресці "Святий Фока" в Софійському соборі*, Сіверщина в контексті історії України. Збірник наукових праць. Матеріали шостої науково-практичної конференції (17–18 травня 2007). Суми 2007, с. 55–56.

ст҃ъіифоконжепороу | ченъотъб҃аплавающии | мъвъмориправитель[227]на |
правимѧпотаплѧемавъ | лнамижитиисками

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)тъіи фоко иже пороученъ отъ Б(ог)а плавающиимъ въ мори правитель направи мѧ потаплѧема вълнами житиисками.

Святий Фоко, ввірений Богом плаваючим в морі керманич, скеруй мене, потоплюваного хвилями житейськими.

С. Висоцький вважав, що запис виконаний моряком або купцем, що займався заморською торгівлею, проте текст жодним чином не дає аргументів на користь цього припущення. В. Німчук, натомість, вважав текст оригінальним гімнографічним твором – кондакарним віршем. На моє переконання, автор напису, що дійсно був ознайомлений з конфесійною гімнографією, об'єднав дещо перероблені фрагменти тексту з ірмосу на честь св. Фоки[228] та служби на набуття мощів св. Климента Римського[229], створивши таким чином оригінальну молитву, ймовірно, замовного характеру.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання в з верхньою петлею, яка ширша за нижню, нахиленої ліворуч або вертикальної є, зіркоподібної ж, написаної у три змахи або дуга над дугою, и, л та м з покриттям, прямолінійної р з петлею кутом вгору; найвірогідніше, друга третина XII ст., за типовістю поширення таких форм в та є.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 536 (табл. CLXXVI, 2)

Публікації. В. Корнієнко[230].

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 21 см від правого ребра.

Опис. По тиньку прокреслене ім'я зображеного на фресці святого: Фокας '*Φωκᾶς, Фока*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 537 (табл. CLXXVII, 1)

Публікації. В. Корнієнко[231].

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 16 см від правого ребра.

---

[227] Цю літеру С. Висоцький, а слідом за ним В. Німчук, помилково читали як є.

[228] Близький за змістом уривок наводить В. Німчук: соущимъ въ мори оч҃е помощникъ всегда.

[229] И мне плавающа въ вълнахъ житиискахъ оуправѧщи сп҃си невредно. Докладнішн див.: Е.М. Верещагин, *Церковнославянская книжность на Руси. Лингвотекстологические изыскания*, Москва 2001, с. 126–127.

[230] В.В. Корнієнко, *Нові дослідження епіграфічного корпусу*, с. 55–56.

[231] *Ibid.*, с. 57.

Опис. Нижня частина малюнка втрачена. Збереглась тільки верхня частина виконаної подвійною замкненою рискою щогли хреста, що відходить від кола на перехресті її та перекладини, від якого залишилась теж тільки верхня частина[232].

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, тенімограми.

Графіті № 538 (табл. CLXXVII, 2)

Публікації. В. Корнієнко[233].

Розташування. Знаходиться на висоті 101 см від підлоги та на відстані 58 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; прорізи повністю закриті шпаклівкою.

Категорія. Хрести, монограми, тенімограми.

Графіті № 539 (табл. CLXXVII, 3)

Публікації. В. Корнієнко[234].

Розташування. Знаходиться на висоті 122 см від підлоги та на відстані 59 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, тенімограми.

Графіті № 540 (табл. CLXXVII, 4)

Публікації. В. Корнієнко[235].

Розташування. Знаходиться на висоті 108 см від підлоги та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, тенімограми.

Графіті № 541 (табл. CLXXVII, 5)

Публікації. В. Корнієнко[236].

Розташування. Знаходиться на висоті 109 см від підлоги та на відстані 84 см від правого ребра.

---

[232] Схожий варіант оформлення представлений у графіті № 265 з хрещальні Софійського собору. Див.: В.В. Корнієнко, *Корпус графіті*, ч. VII, т. 1, с. 49, табл. XXVIII, 2.
[233] В.В. Корнієнко, *Нові дослідження епіграфічного корпусу*, с. 56–57.
[234] *Ibid.*, с. 57.
[235] *Ibid.*, с. 57.
[236] *Ibid.*, с. 56–57.

Опис. На фресці прокреслене зображення кисті руки в жесті благословення, з випростаними вперед вказівним та середнім пальцем і зігнутими безіменним та мізинцем, що притиснуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 542 (табл. CLXXVII, 6)

Публікації. В. Корнієнко[237].

Розташування. Знаходиться на висоті 115 см від підлоги та на відстані 23,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене зображення відкритої долоні.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

І.26. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться на північній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї (табл. І). Біля ребра давній тиньк втрачений, а сама поверхня збереженого дуже пошкоджена вибоями. На досліджуваній ділянці виявлено два графіті – № 5473 та № 5474 (табл. ІІ).

Графіті № 5473 (табл. CLXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139,5 см від підлоги та на відстані 34,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5474 (табл. CLXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 154 см від підлоги та на відстані 39 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; прорізи закриті шпаклівкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

І.27. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться на східній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Пе-

[237] В.В. Корнієнко, *Нові дослідження епіграфічного корпусу*, с. 56–57.

черських до західної внутрішньої галереї (табл. I). Збереженість фрескового тиньку дуже добра, хоча на цій поверхні стіни виконано лише одне графіті, що одержало номер 5475 (табл. II).

Графіті № 5475 (табл. CLXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 5,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; прорізи закриті шпаклівкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

I.28. Графіті на фресці з образом св. Епіфанія Мелітинського

Знаходиться на північній стороні виступу стіни, що формує аркуперехід від західного компартименту приділа свв. Антонія і Феодосія Печерських до західної внутрішньої галереї (табл. I). Образ святого надійно ідентифікується завдяки іконографії та інформації напису-графіті[238]*. Збереженість фрескового тиньку дуже добра, незважаючи на дрібні пошкодження поверхні вибоями. На досліджуваній ділянці виявлено сімнадцять графіті, яким надано номери від 5476-го по 5492-й (табл. II).*

Графіті № 5476 (табл. CLXXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 192 см від підлоги[239] та на відстані 15 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, вершина щогли та кінці перекладини якого замкнені прямими відрізками, а основа щогли спирається на широку двоступінчасту відкриту донизу Голгофу. Обабіч щогли виконані літери С҃Х та ѠС҃.

Датування. Друга чверть XII – середина XIII ст.; за формою написання ѡ з широким верхом.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5477 (табл. CLXXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 181 см від підлоги та на відстані 15 см від лівого ребра.

---

[238] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской,* с. 295–296. Варто зазначити, що Н. Герасименко, А. Захарова та В. Сарабьянов визначили цього святого, слідом за Ф. Солнцевим, як св. Лукіліана: Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Op. cit.*, с. 47.

[239] Зважаючи на перепад висот між приділами, під фрескою знаходяться сходинки, тож висота дається від підлоги у приділі свв. Антонія та Феодосія.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками прокреслена щогла хреста, обабіч якої виконані складові теонімограми ІС та ХС.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5478 (табл. CLXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 204 см від підлоги та на відстані 12,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5479 (табл. CLXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 141,5 см від підлоги та на відстані 15 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, нижня частина щогли якого набагато довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5480 (табл. CLXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 4 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ДВНЖООСА у верхньому рядку та Г у нижньому. Виконаний автором текст можна представити таким чином: Движооса, Г(осподи).

Прямую, Господи.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання в з верхньою петлею, що ширша за нижню, та ѧ-подібної д.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5481 (табл. CLXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 175,5 см від підлоги та на відстані 4 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені сім вертикальних засічок.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Запис лічби.

Графіті № 5482 (табл. CLXXIX, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 138 см від підлоги та на відстані 5,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5483 (табл. CLXXIX, 6)
Розташування. Знаходиться на висоті 160,5 см від підлоги та на відстані 60,5 см від лівого ребра.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5484 (табл. CLXXX, 1)
Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 18 см від лівого ребра.
Опис. На фресці помітне коло з горизонтальною рискою посередині.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Емблеми.

Графіті № 5485 (табл. CLXXX, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 14,5 см від лівого ребра.
Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, утворений чотирма літерами Г.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5486 (табл. CLXXX, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 146,5 см від підлоги та на відстані 52,5 см від лівого ребра.
Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5487 (табл. CLXXX, 4)
Публікації. Н. Нікітенко та В. Корнієнко[240].
Розташування. Знаходиться на висоті 171 см від підлоги та на відстані 13 см від лівого ребра.
Опис. На фресці прокреслене ім'я зображеного тут образу святого: ѥпифа[нии] '*Епіфаній*'.
Датування. Друга третина XII – кінець XIV ст.; за формою написання дзеркальної а з розімкненою петлею та вертикальної є.
Категорія. Підпис до фрескового образу.

[240] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской,* с. 295.

Графіті № 5488 (табл. CLXXX, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 43,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5489 (табл. CLXXX, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 165 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; прорізи повністю закриті шпаклівкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5490 (табл. CLXXX, 7)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 43,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, нижня частина перекладини якого довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5491 (табл. CLXXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 117 см від підлоги та на відстані 83 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5492 (табл. CLXXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 150,5 см від підлоги та на відстані 108 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест. Через пошкодження у нижній частині може скластися уявлення, що основа щогли спирається на Голгофу, проте це не відповідає дійсності.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

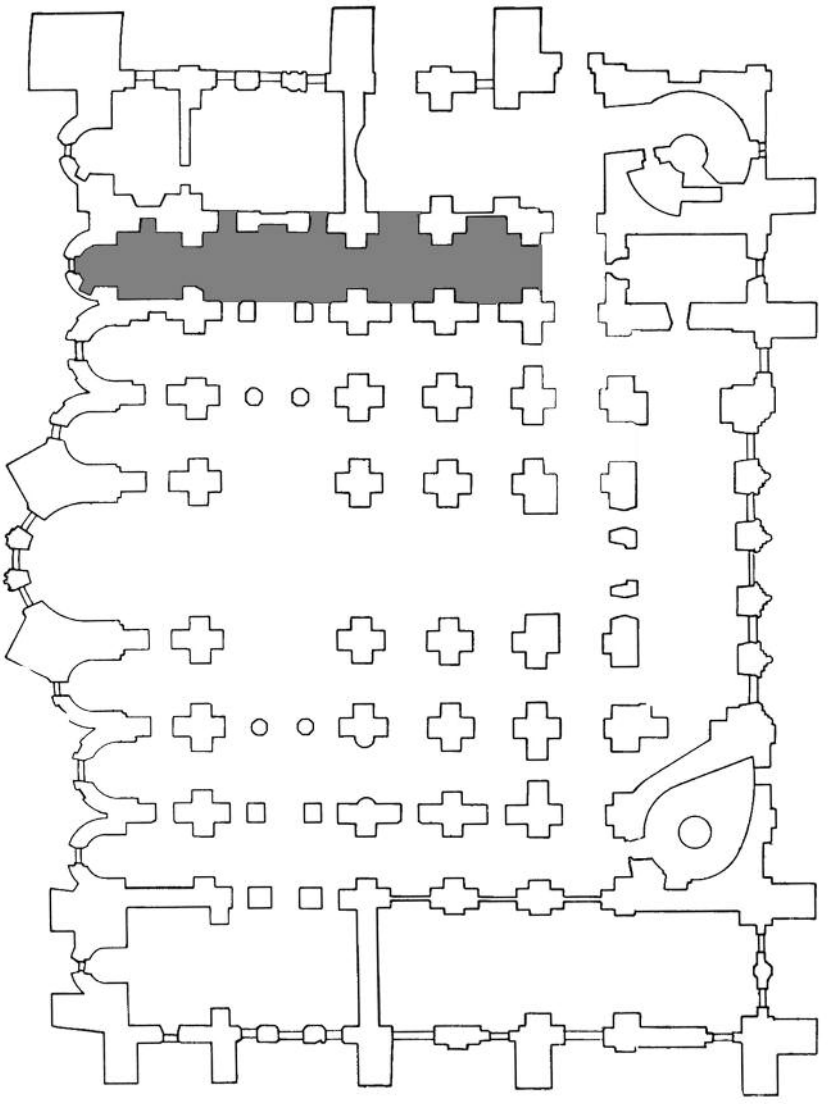

Таблиця I

Схема першого поверху Софійського собору. Сірим кольором виділений архітектурний об'єм приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських (колишньої південної внутрішньої галереї)

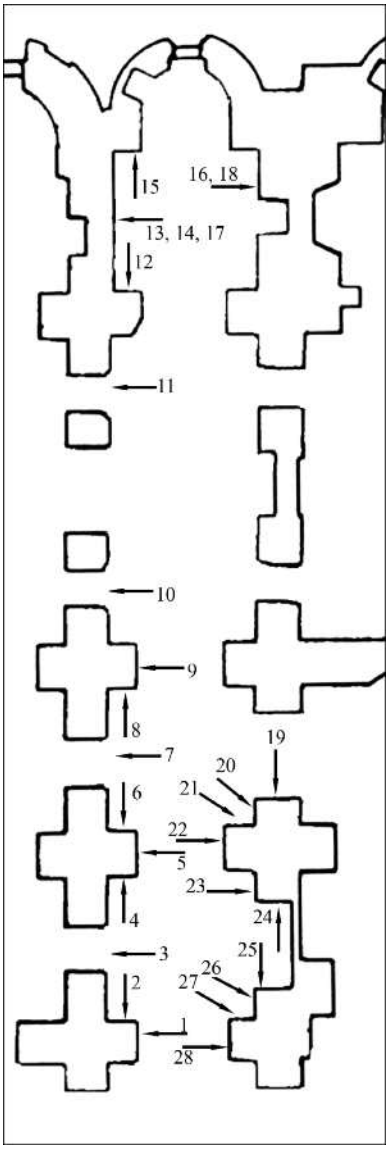

Таблиця II

Схема приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських (колишньої південної внутрішньої галереї) із позначенням місця розташування графіті:
1 – №№ 4977–4982; **2** – № 4983; **3** – №№ 4984–5029; **4** – № 5030; **5** – № 512, №№ 5031–5043; **6** – № 5044–5047; **7** – №№ 5048–5125; **8** – №№ 5126–5148; **9** – № 5149; **10** – №№ 5150–5156; **11** – №№ 5, 6, 6а, 65–66, 101, 5157–5216; **12** – № 5217; **13** – №№ 5218–5233; **14** – №№ 282, 303–304, 5234–5302; 1**5** – №№ 5303–5309; **16** – № 5310; **17** – № 5311; **18** – №№ 201–202, 316–318, 5312–5450; **19** – №№ 5451–5464; **20** – № 5465–5466; **21** – №№ 5467–5471; **22** – № 5472; **23** – № 5473а; **24** – №№ 511, 576–578; **25** – №№ 110, 536–542; **26** – №№ 5473–5474; **27** – № 5475; **28** – №№ 5476–5492

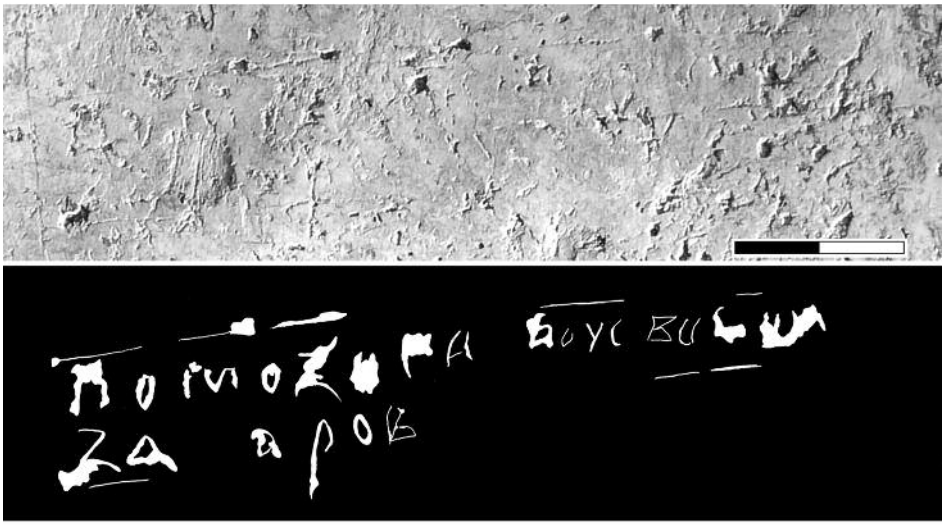

1

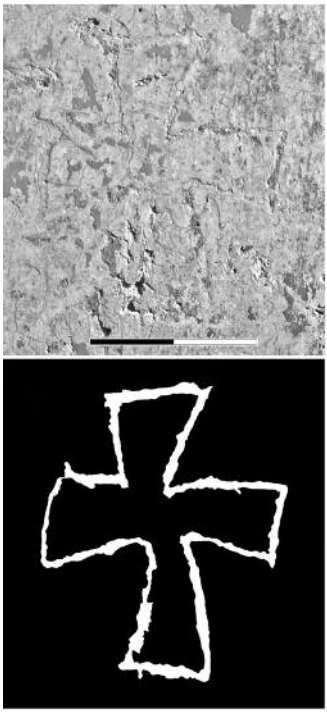

2

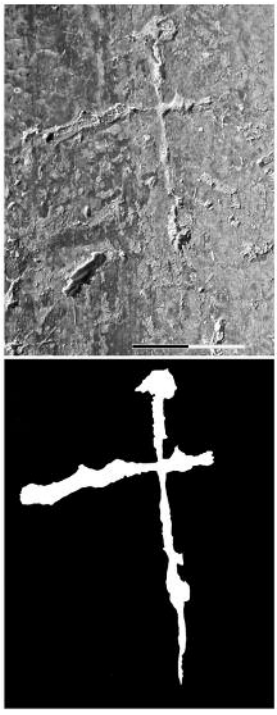

3

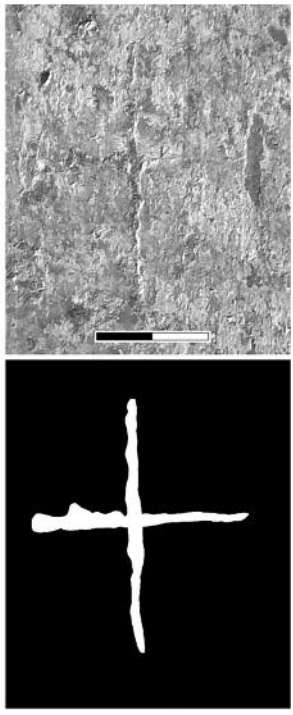

4

Таблиця III
Фото та прорис графіті: **1** – № 4977; **2** – № 4978; **3** – № 4979; **4** – № 4980

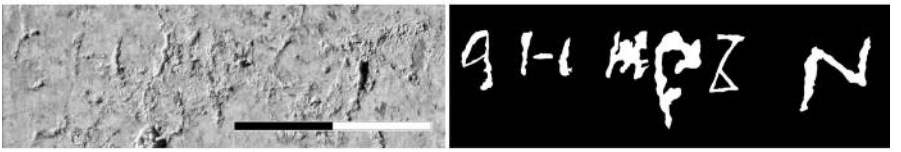

1

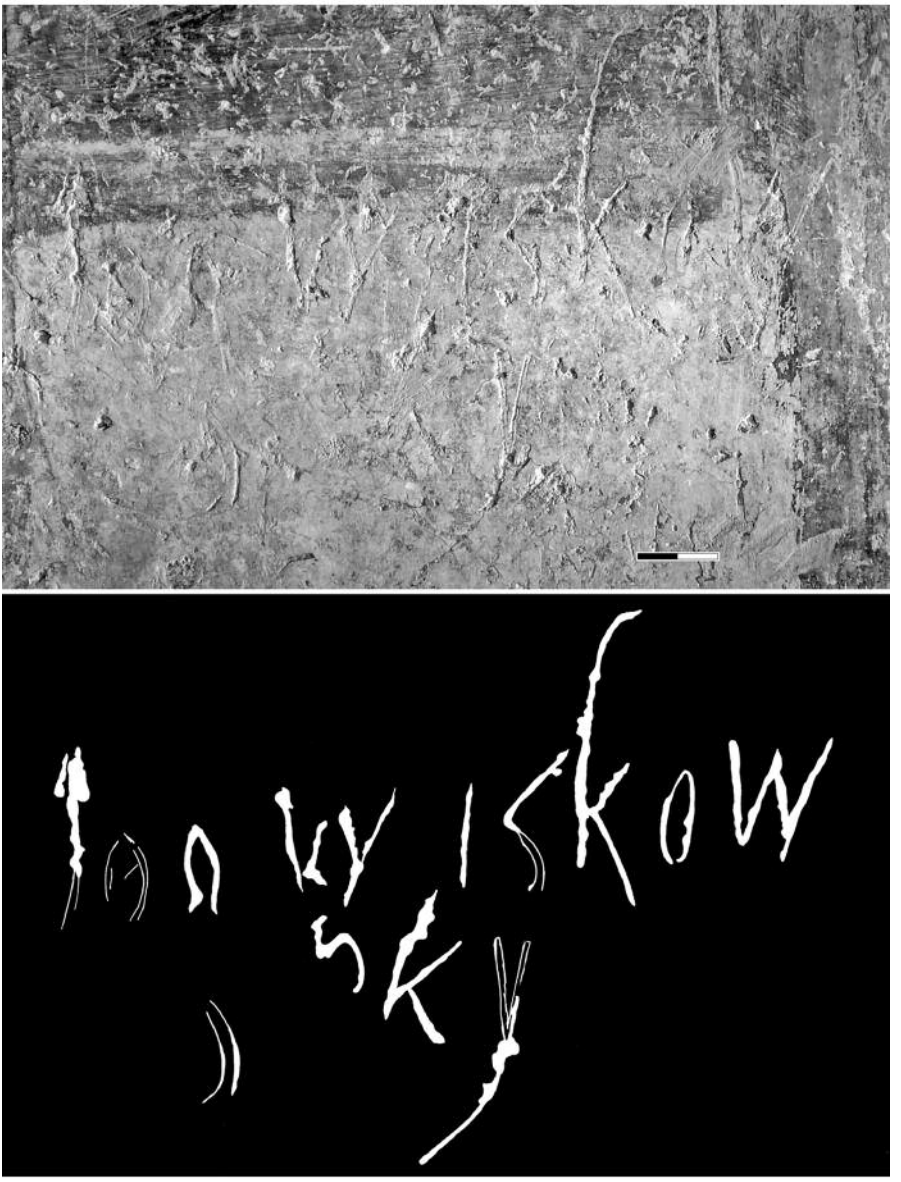

2

Таблиця IV
Фото та прорис графіті: **1** – № 4981; **2** – № 4982

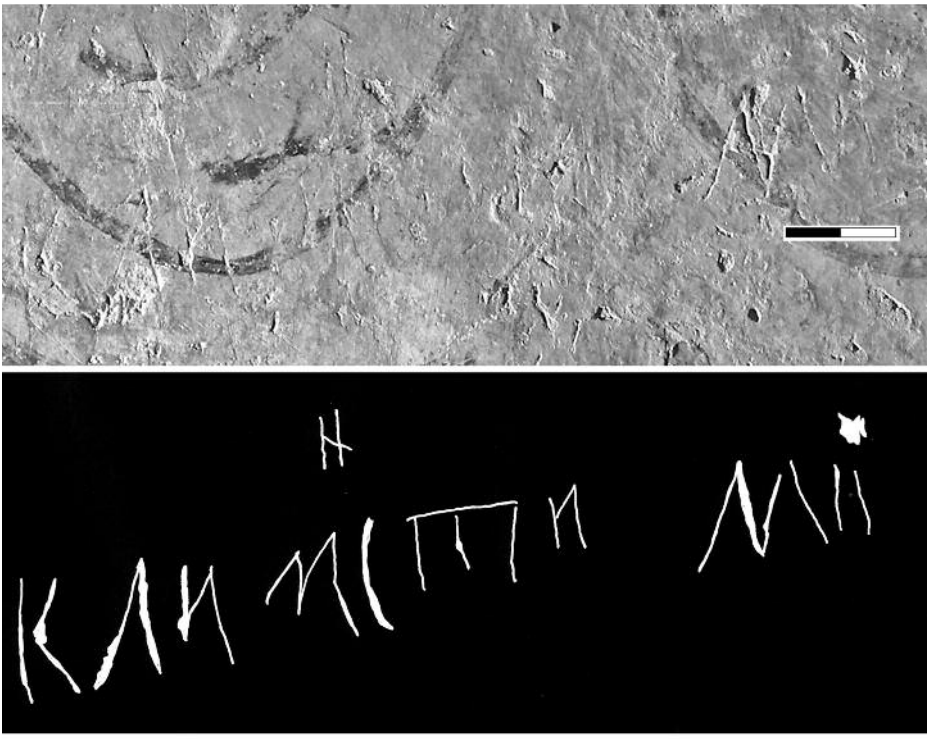

1

2

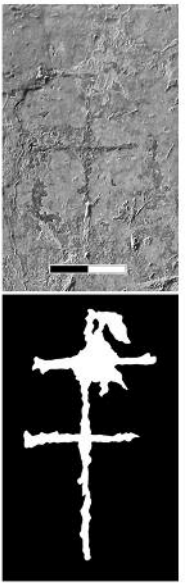

3

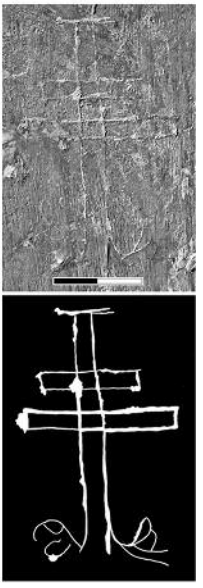

4

Таблиця V
Фото та прорис графіті: **1** – № 4983; **2** – № 4984; **3** – № 4985; **4** – № 4986

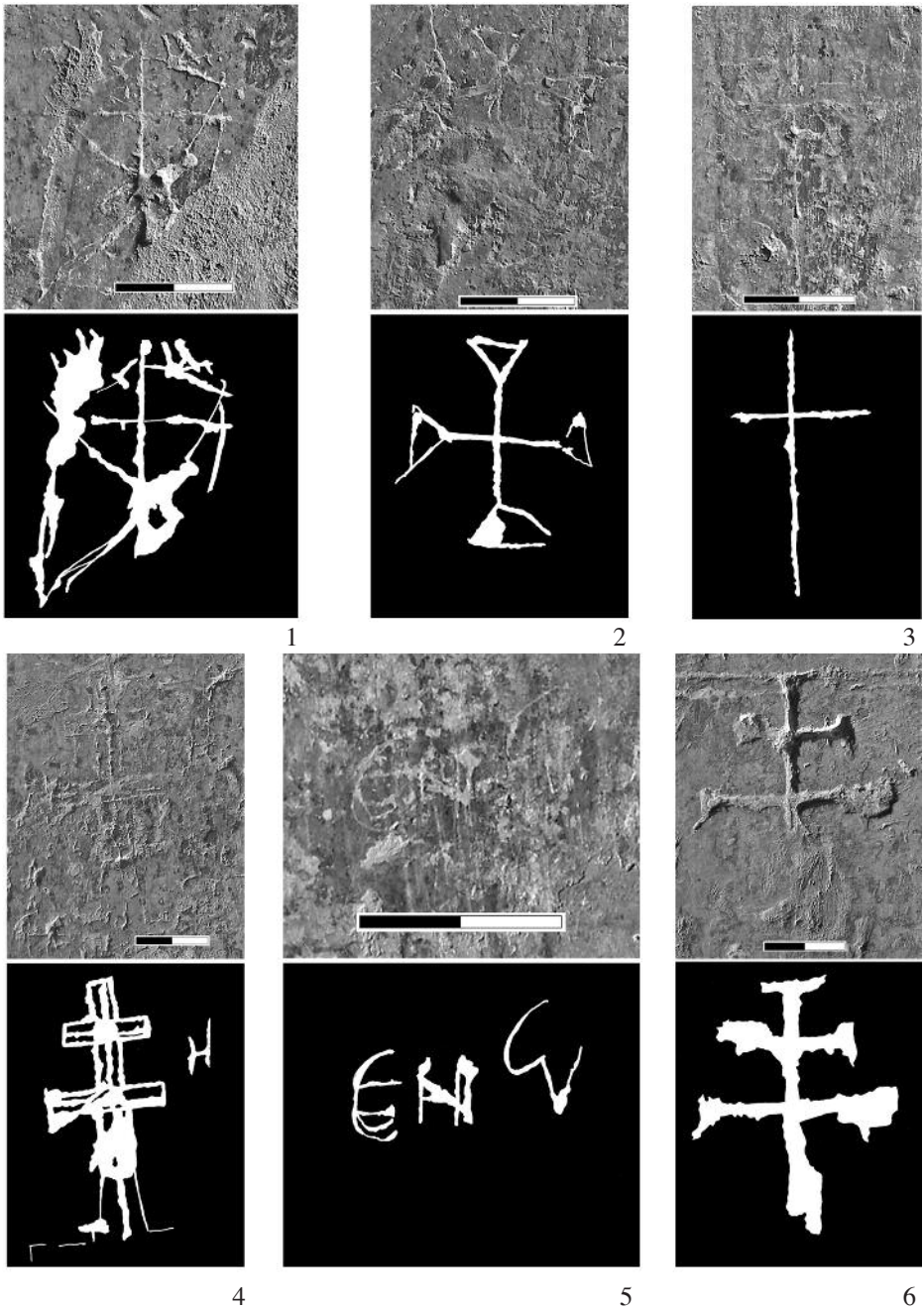

Таблиця VI
Фото та прорис графіті: **1** – № 4987; **2** – № 4988; **3** – № 4989; **4** – № 4990; **5** – № 4991; **6** – № 4992

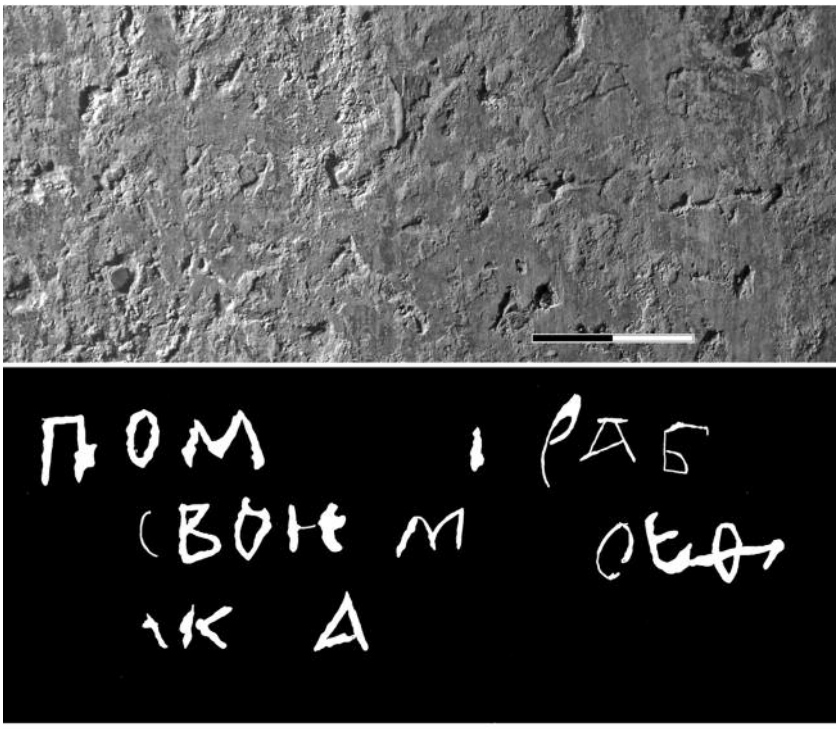

1

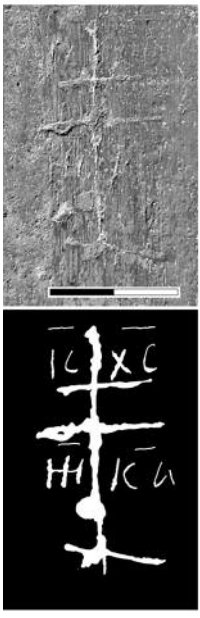

2

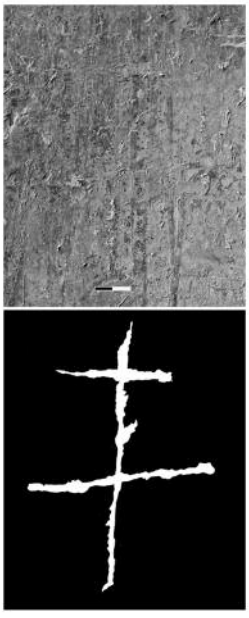

3

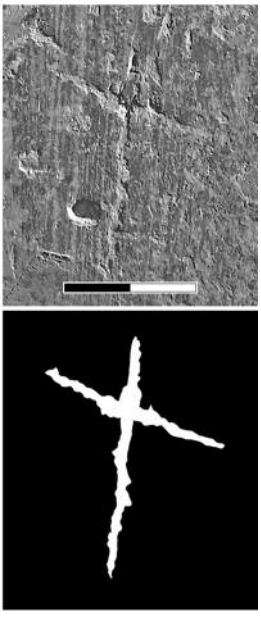

4

Таблиця VII

Фото та прорис графіті: **1** – № 4993; **2** – № 4994; **3** – № 4995; **4** – № 4996

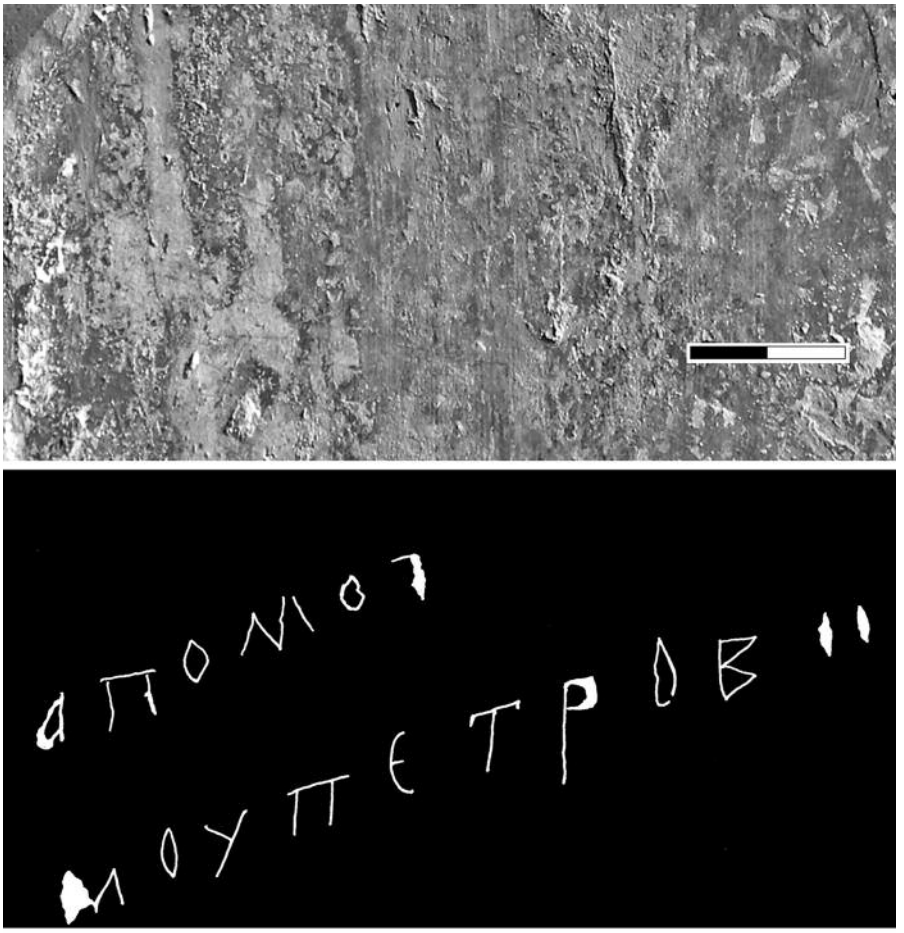

1

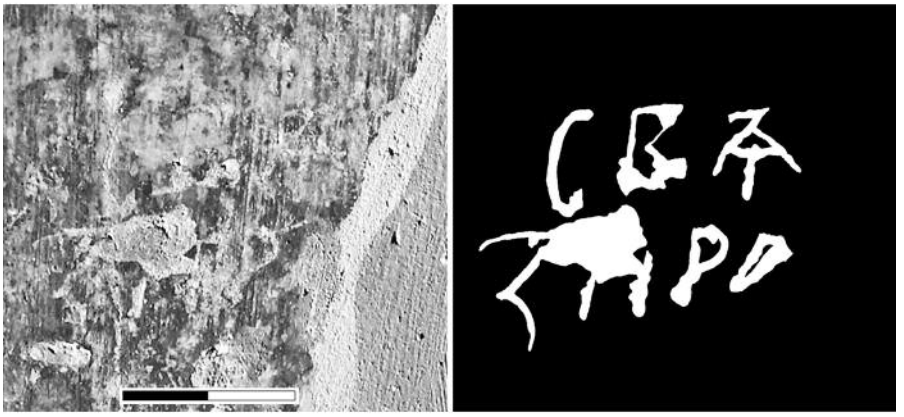

2

Таблиця VIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 4997; **2** – № 4998

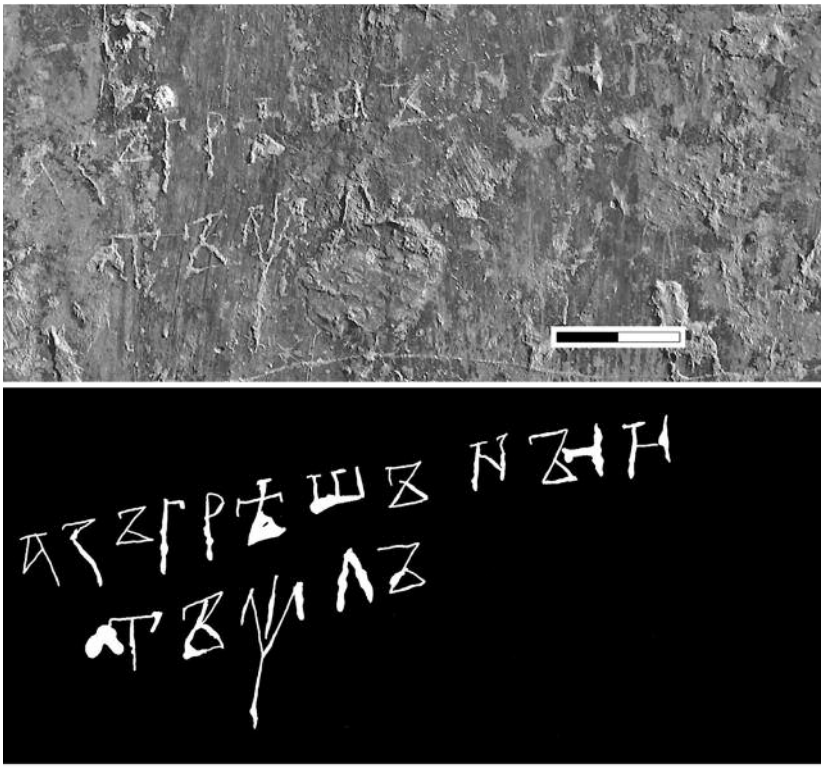

1

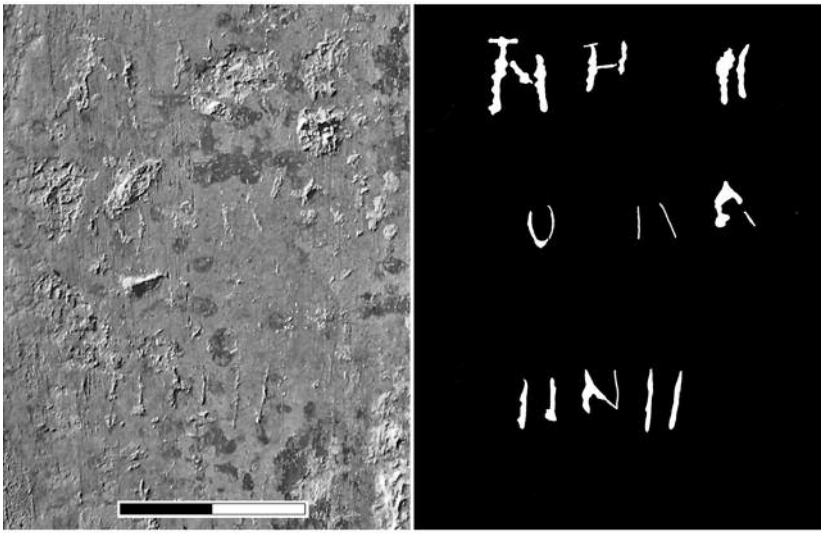

2

Таблиця IX
Фото та прорис графіті: **1** – № 4999; **2** – № 5000

1

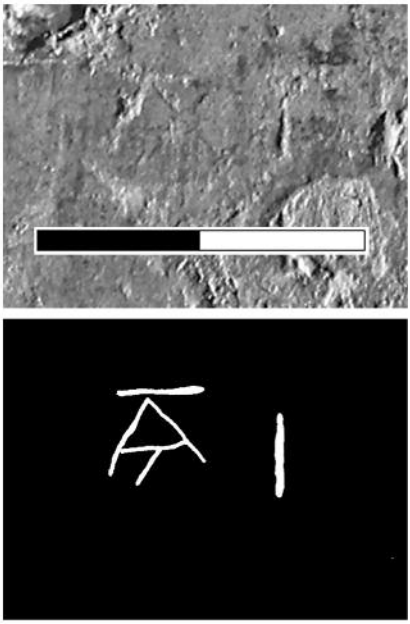

2

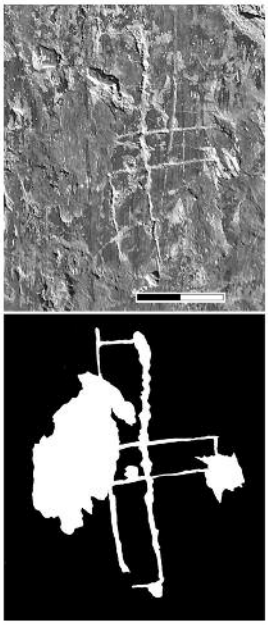

3

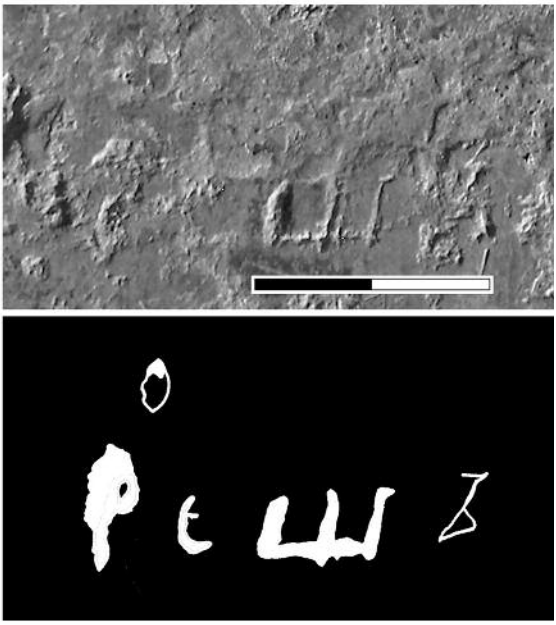

4

Таблиця X
Фото та прорис графіті: **1** – № 5001; **2** – № 5002; **3** – № 5003; **4** – № 5004

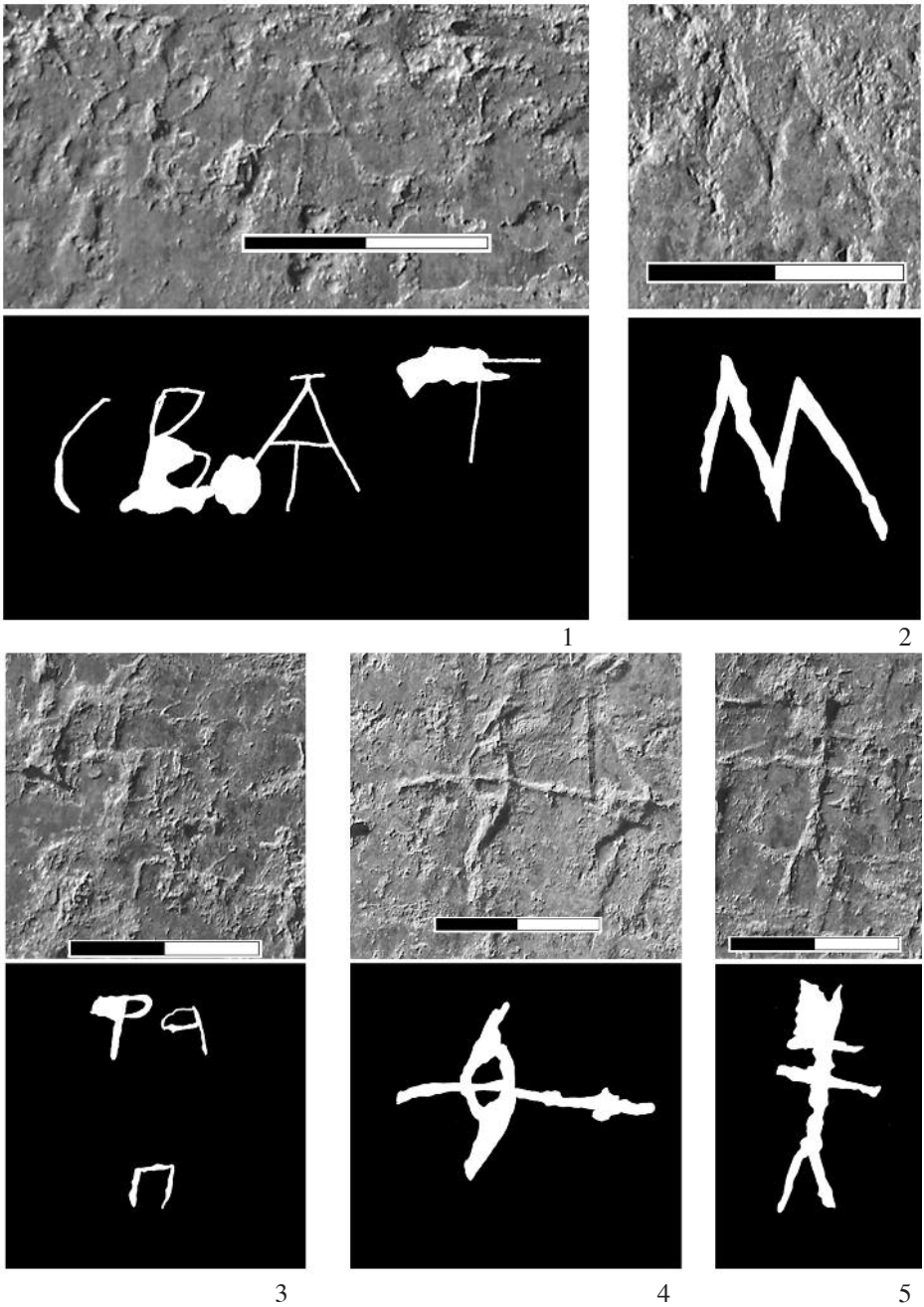

Таблиця XI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5005; **2** – № 5006; **3** – № 5007;
4 – № 5008; **5** – № 5009

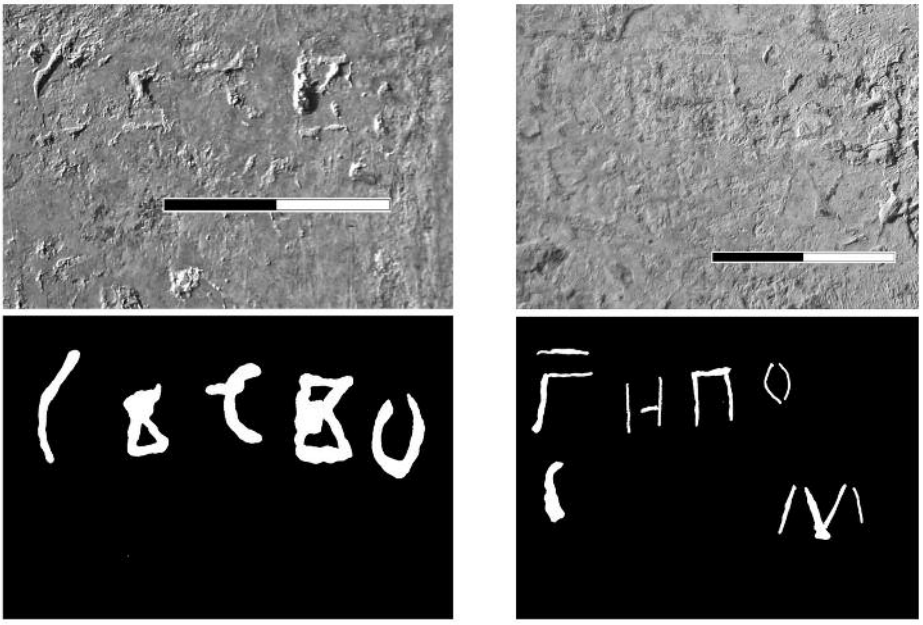

1 1 2

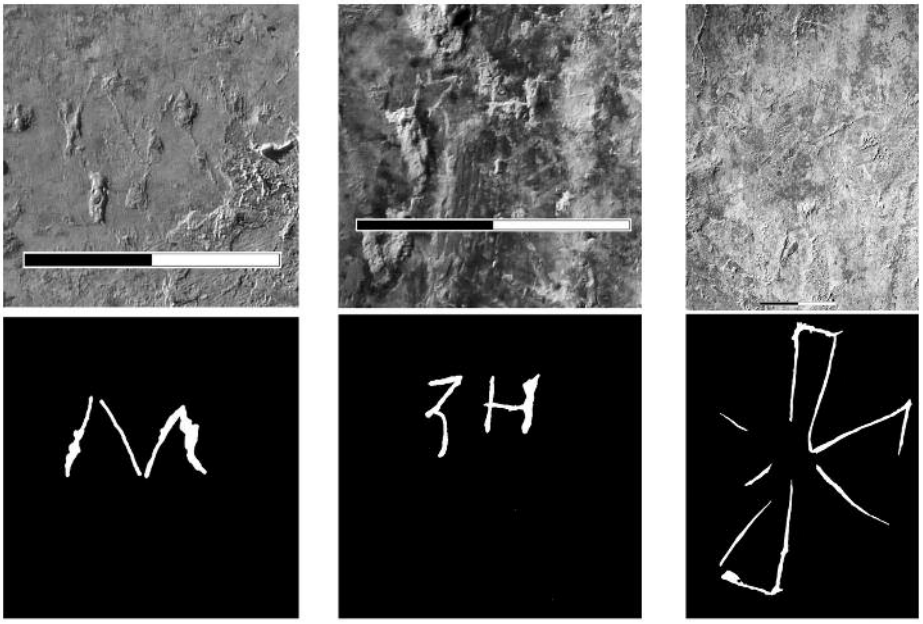

3 4 5

Таблиця XII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5010; **2** – № 5011; **3** – № 5012;
4 – № 5013; **5** – № 5014

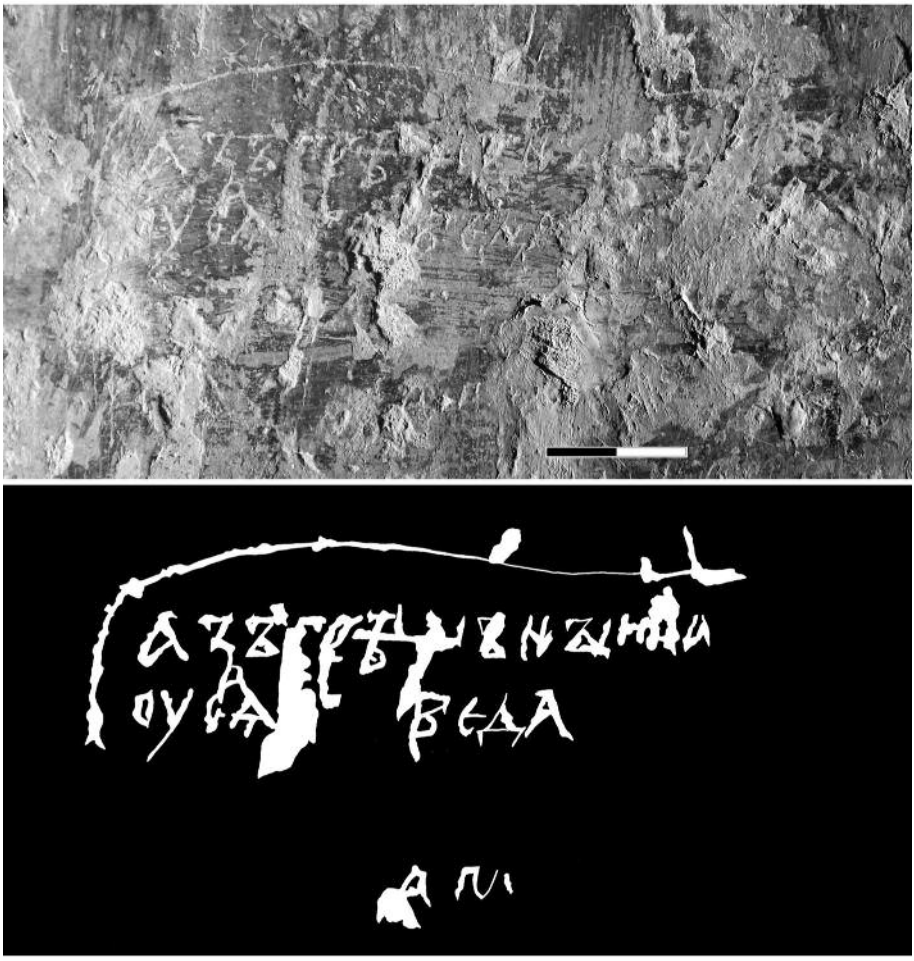

1

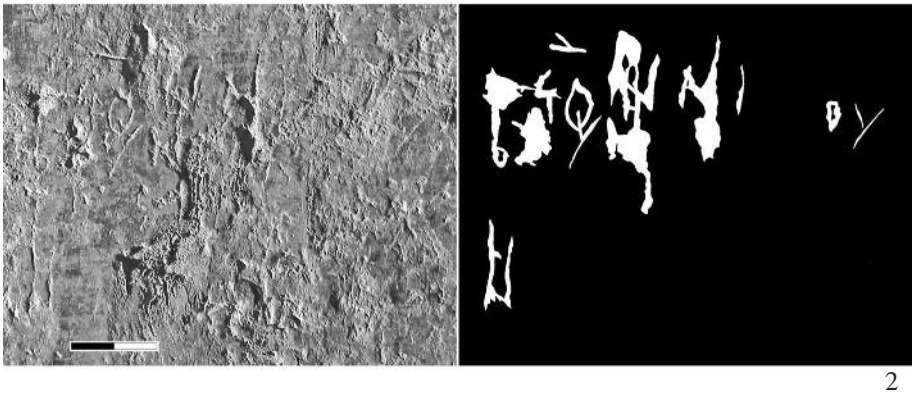

2

Таблиця XIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5015; **2** – № 5016

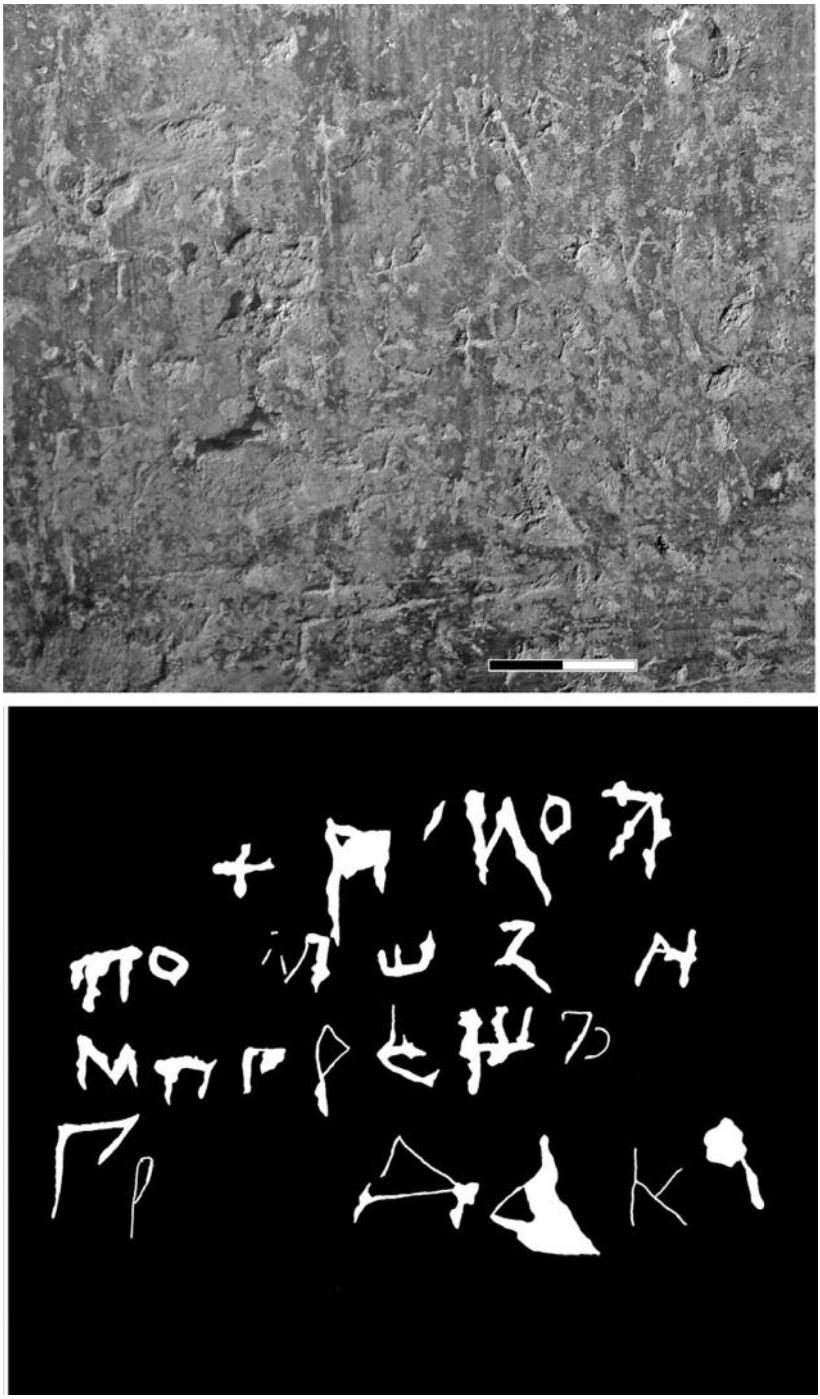

Таблиця XIV
Фото та прорис графіті № 5017

1

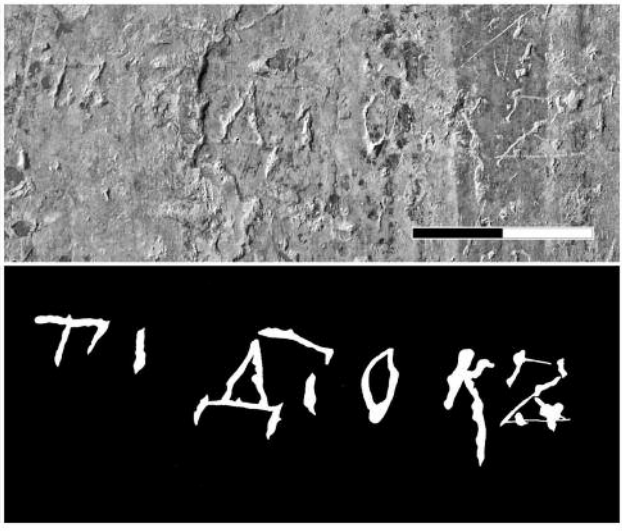

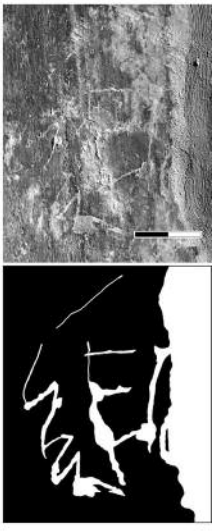

2 3

Таблиця XV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5018; **2** – № 5019; **3** – № 5020

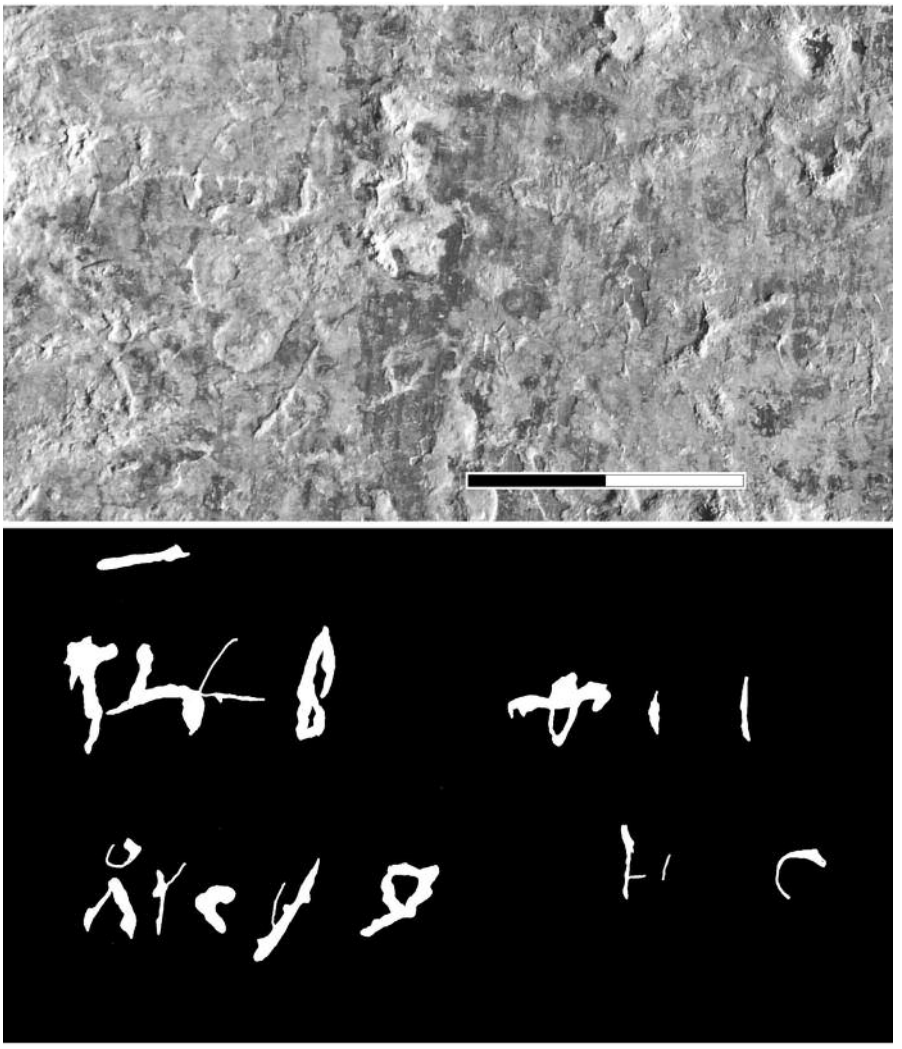

1

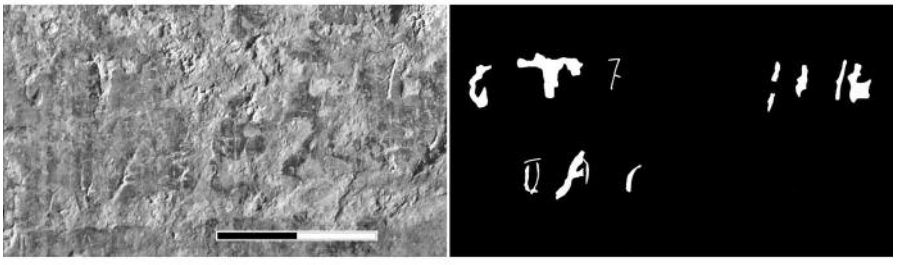

2

Таблиця XVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5021; **2** – № 5022

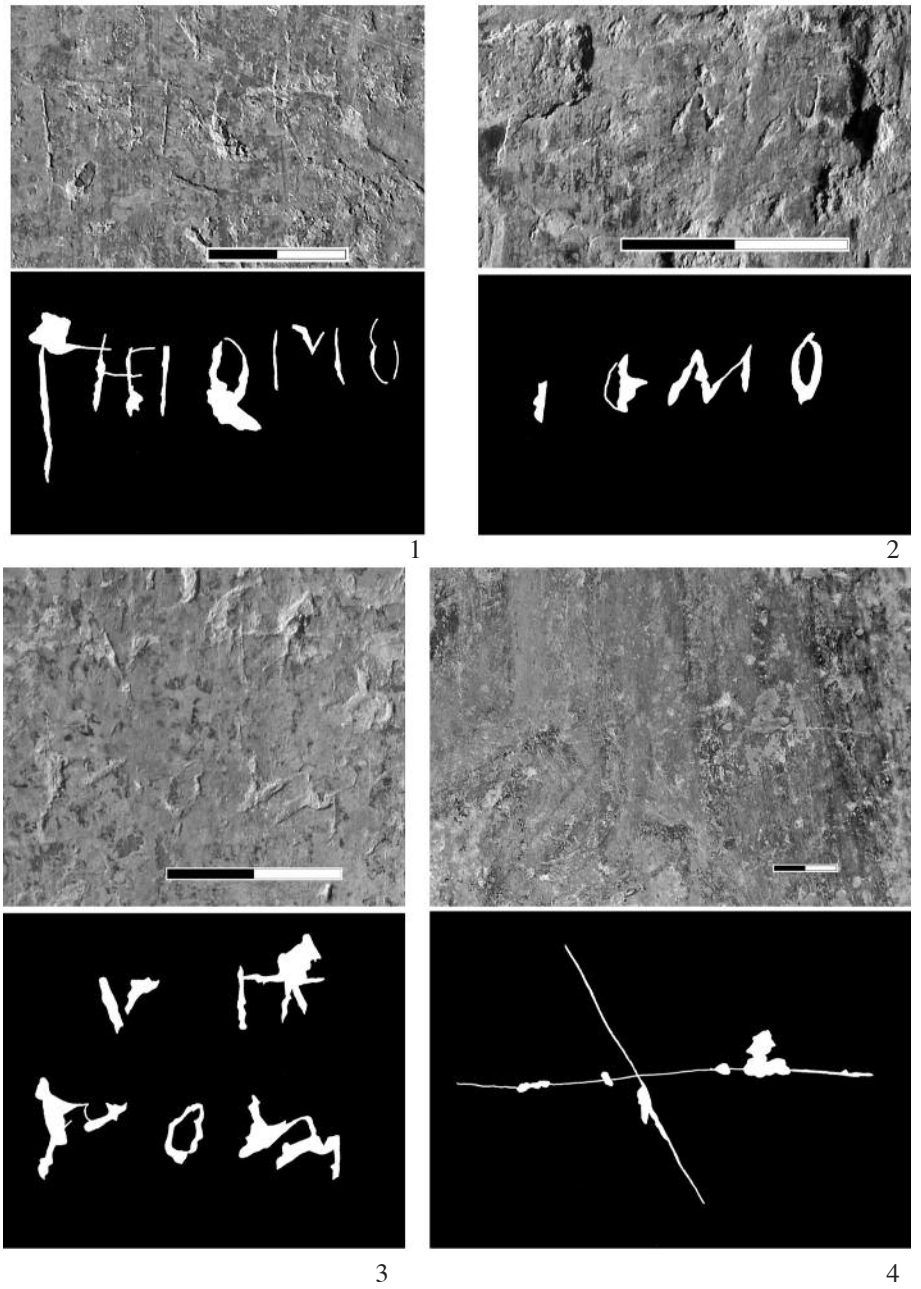

Таблиця XVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5023; **2** – № 5024; **3** – № 5025; **4** – № 5026

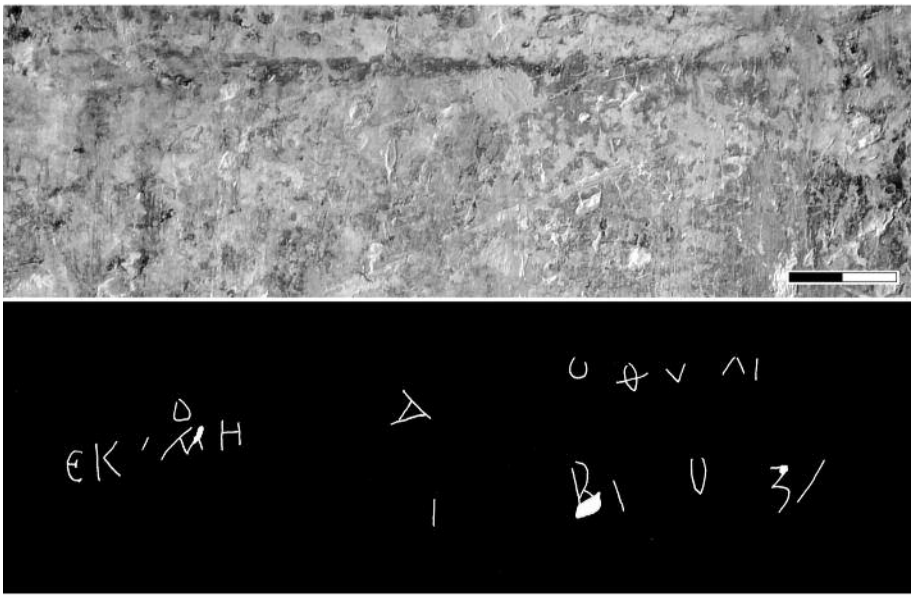

1

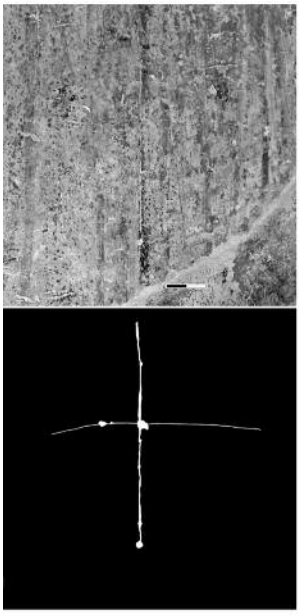

2

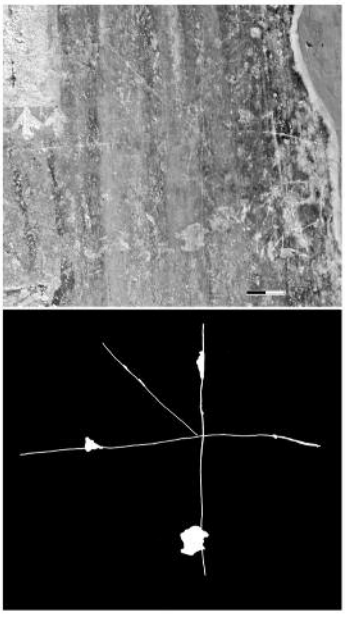

3

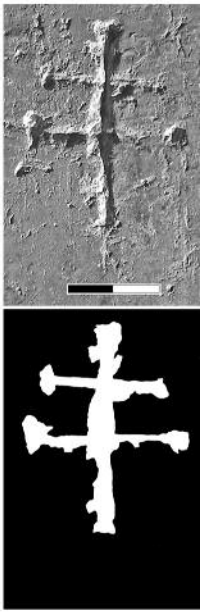

4

Таблиця XVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5027; **2** – № 5028; **3** – № 5029; **4** – № 5030

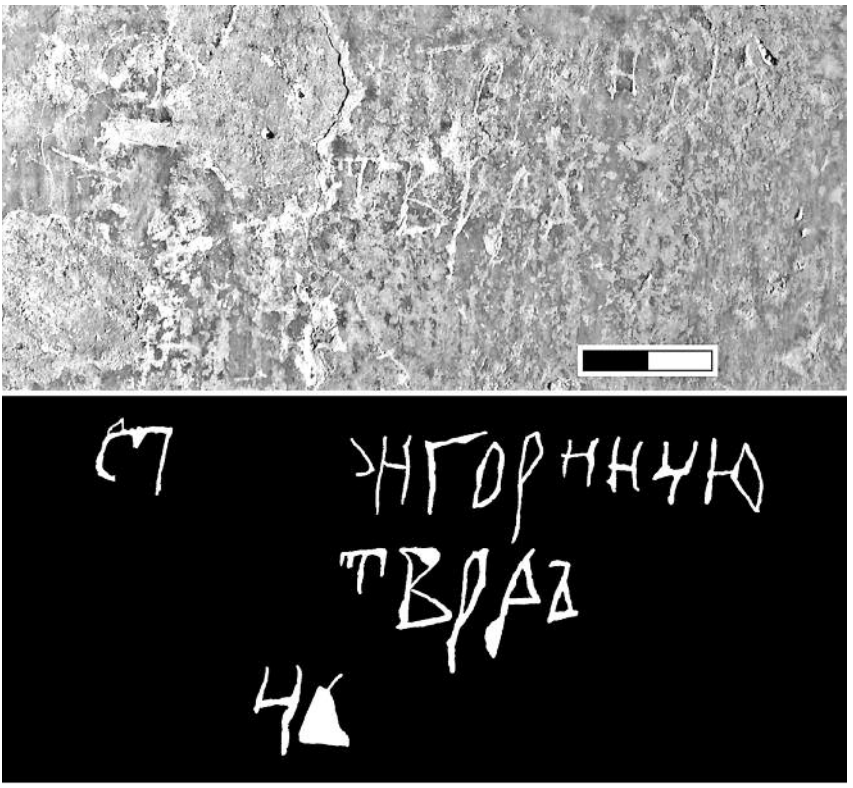

1

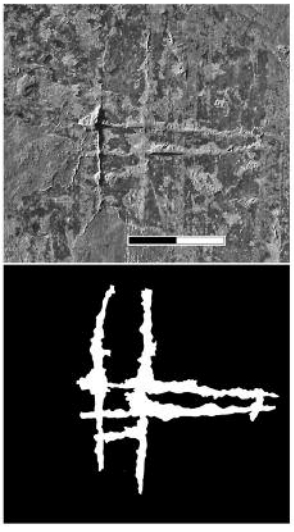

2

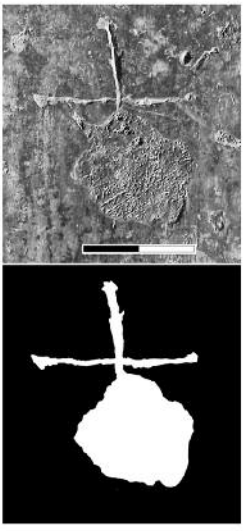

3

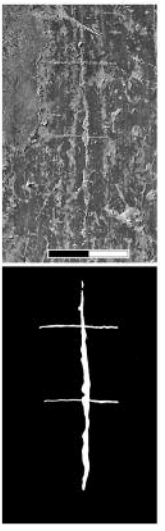

4

Таблиця XIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 512; **2** – № 5031; **3** – № 5032; **4** – № 5033

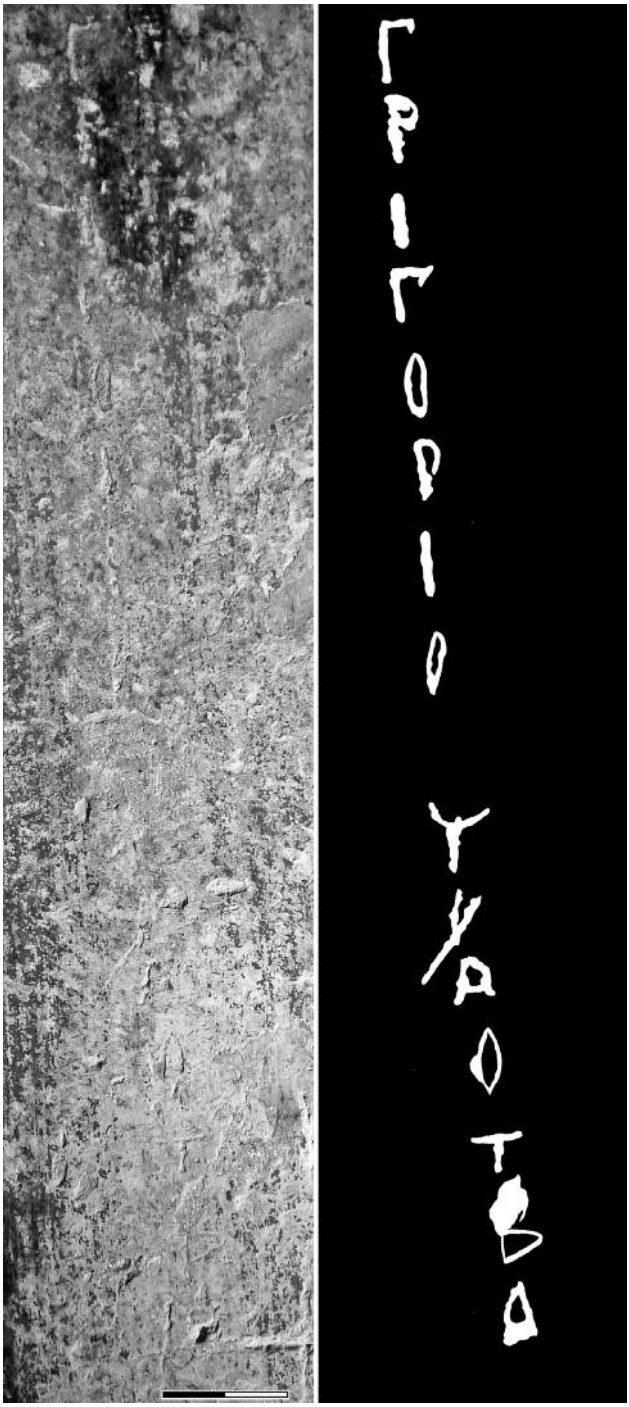

Таблиця XX
Фото та прорис графіті № 5034

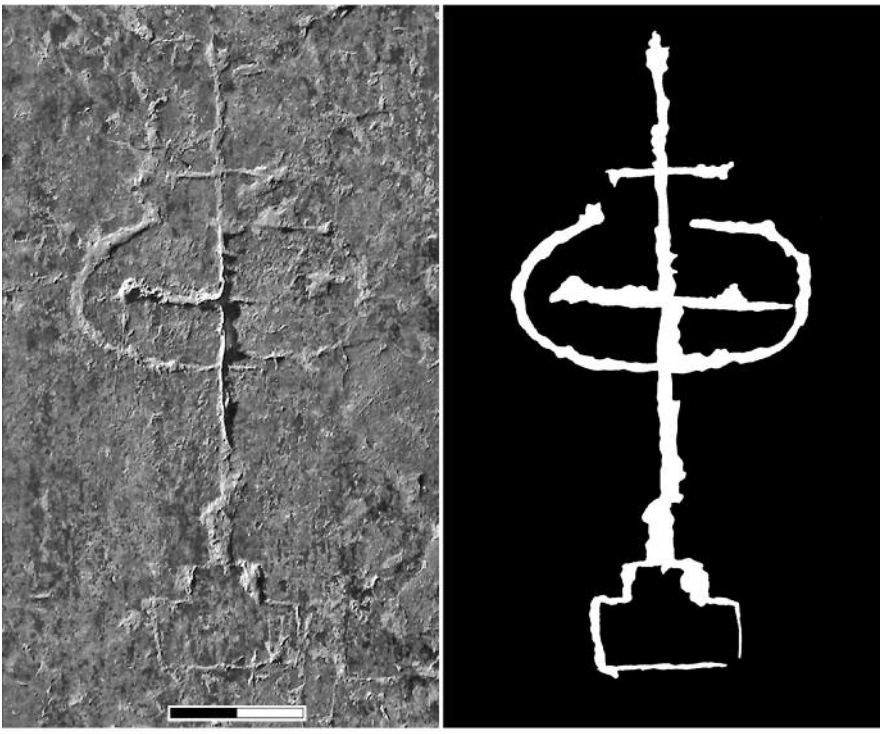

1

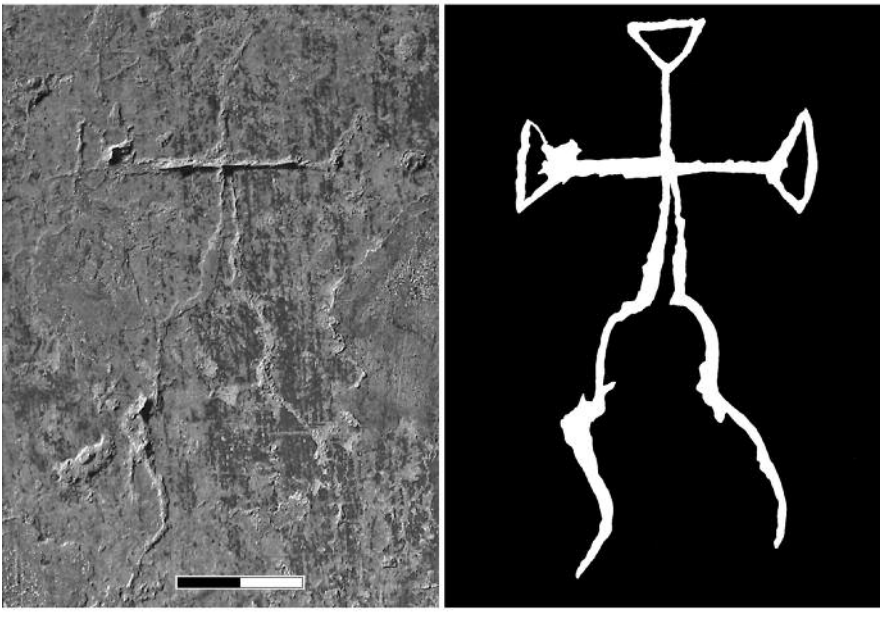

2

Таблиця XXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5035; **2** – № 5036

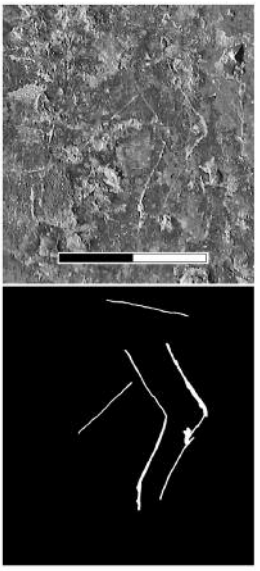

1

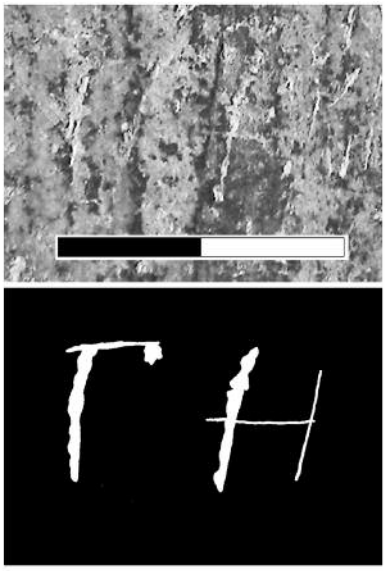

2

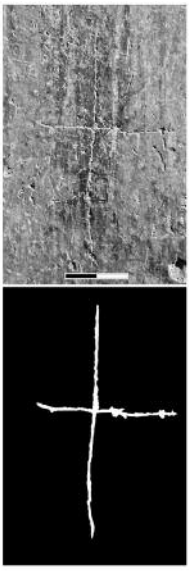

3

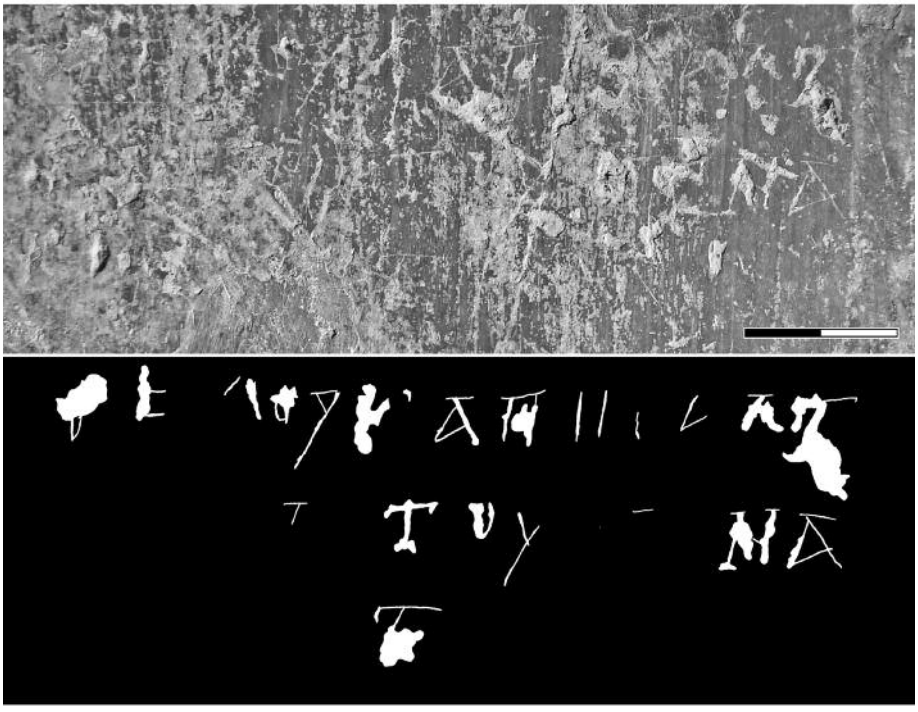

4

Таблиця XXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5037; **2** – № 5038; **3** – № 5039; **4** – № 5040

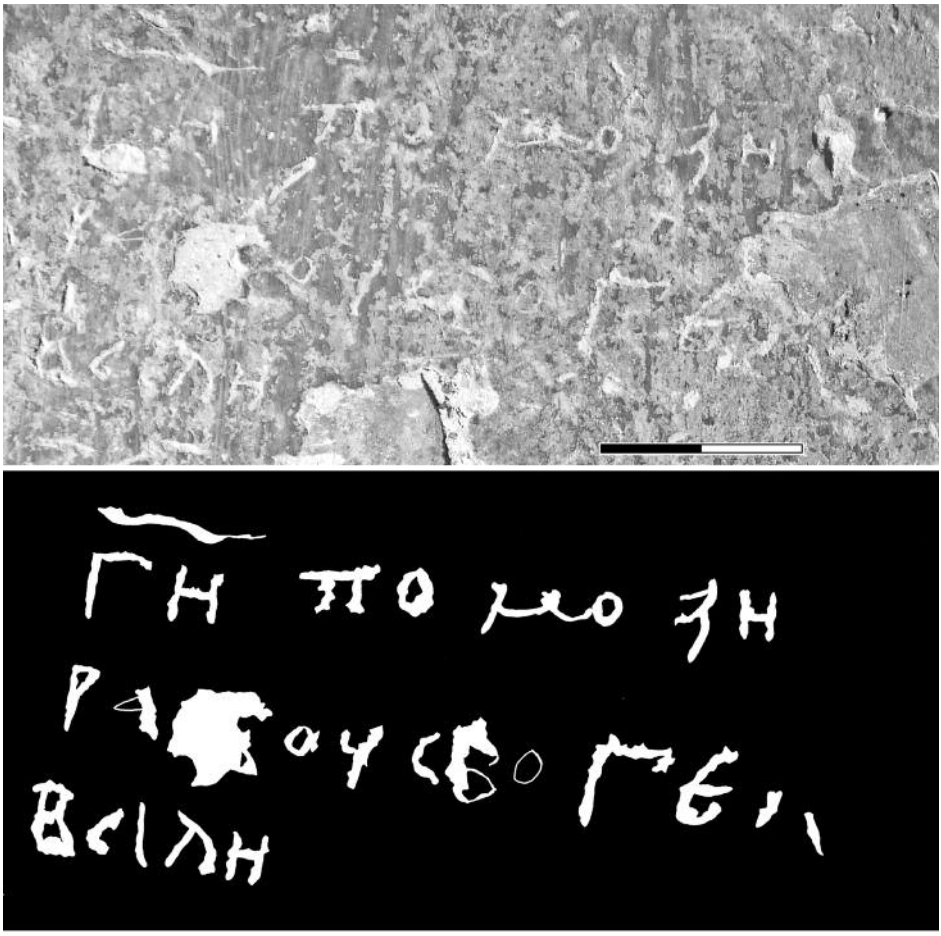

1

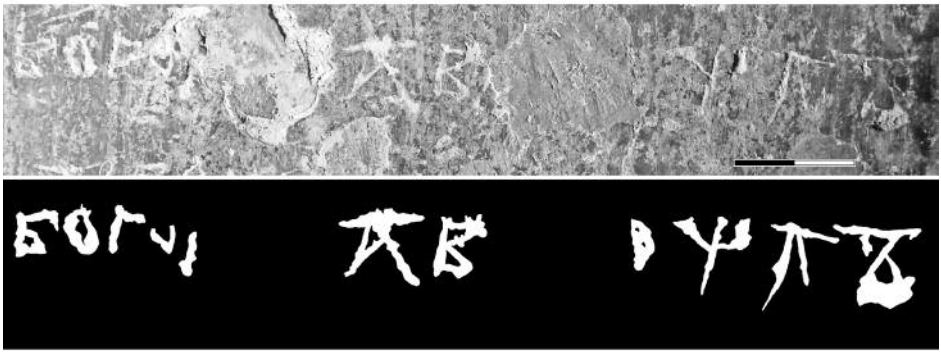

2

Таблиця XXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5041; **2** – № 5042

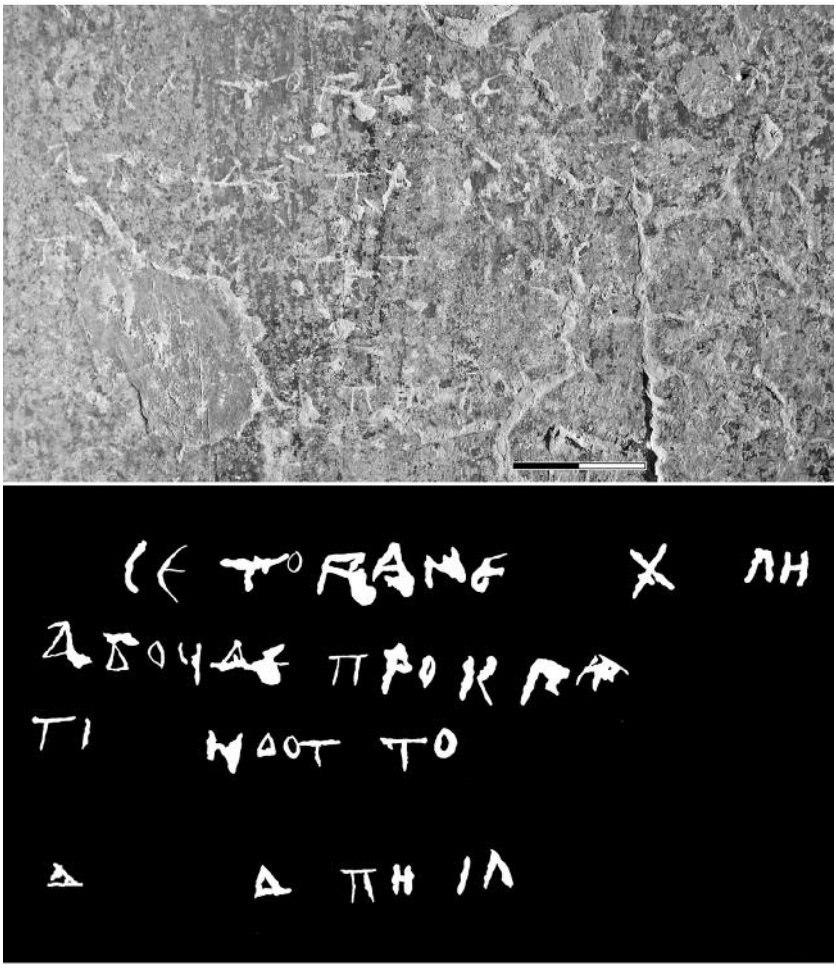

1

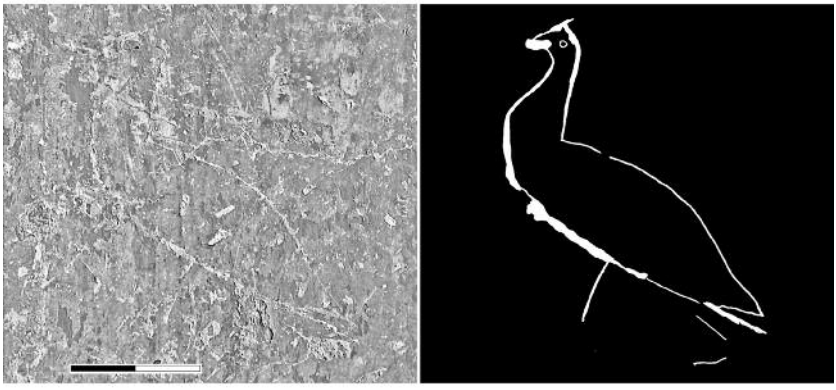

2

Таблиця XXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5043; **2** – № 5044

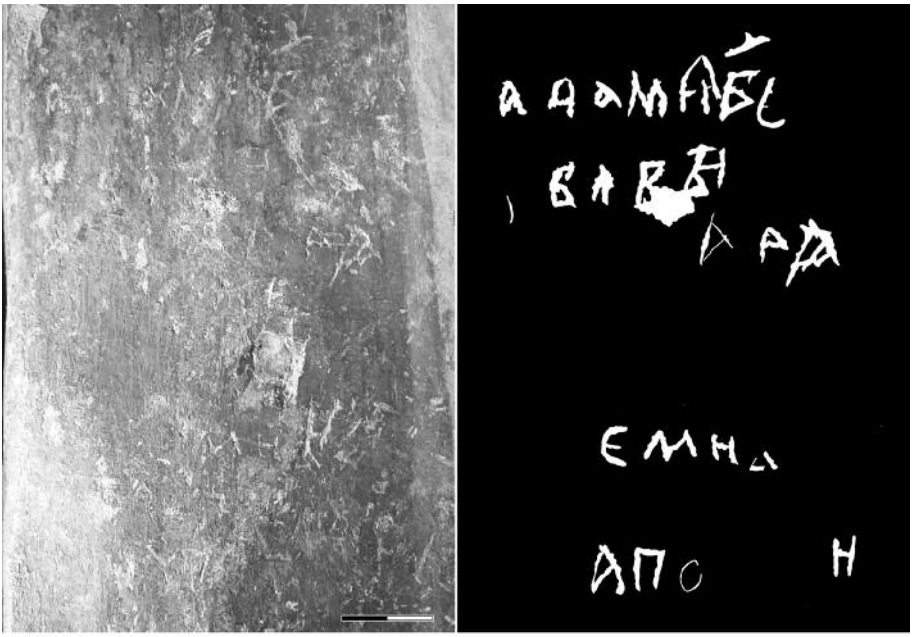

1

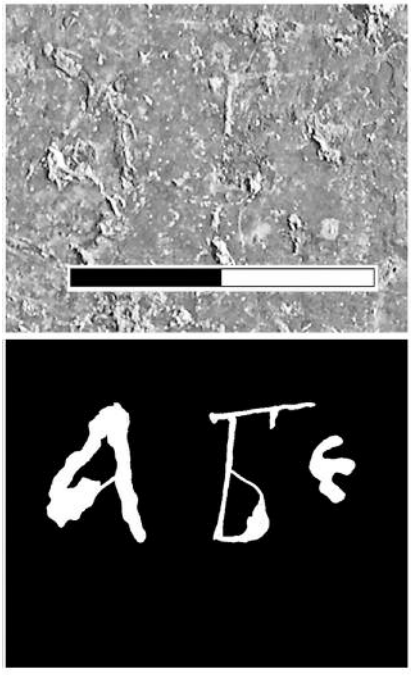

2

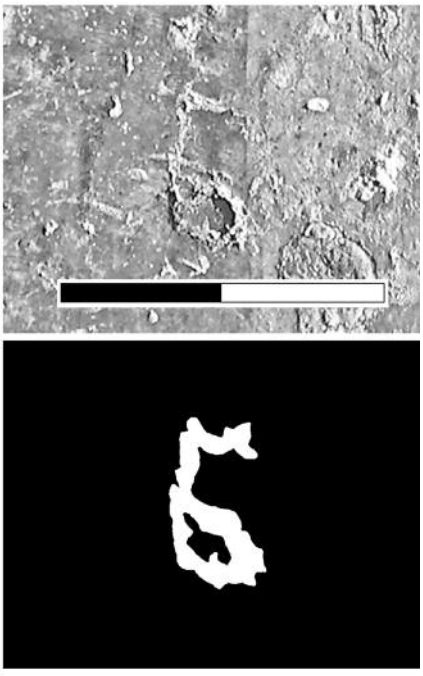

3

Таблиця XXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5045; **2** – № 5046; **3** – № 5047

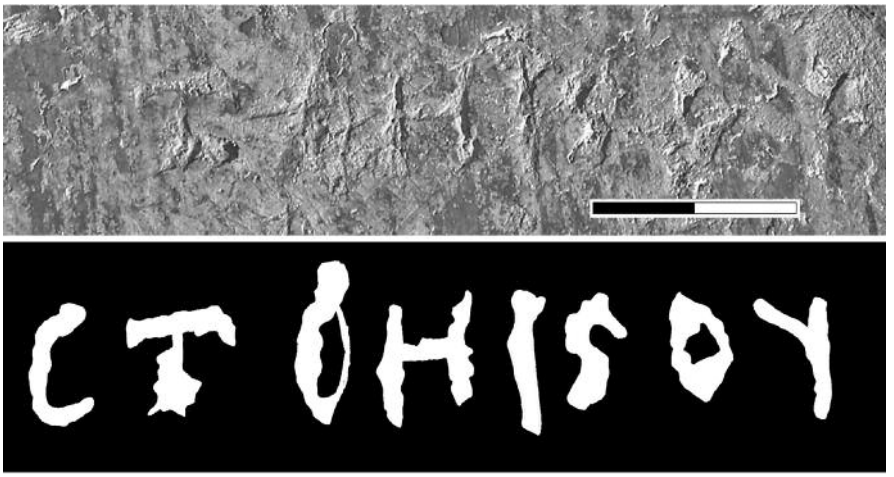

1

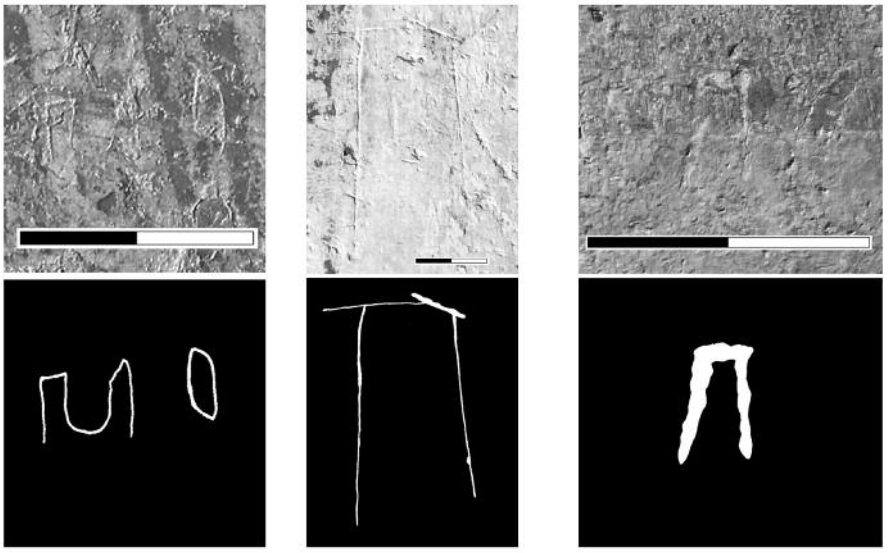

2 3 4

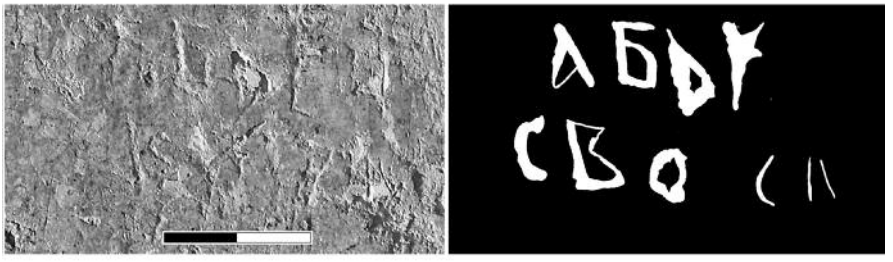

5

Таблиця XXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5048; **2** – № 5049; **3** – № 5050;
4 – № 5051; **5** – № 5052

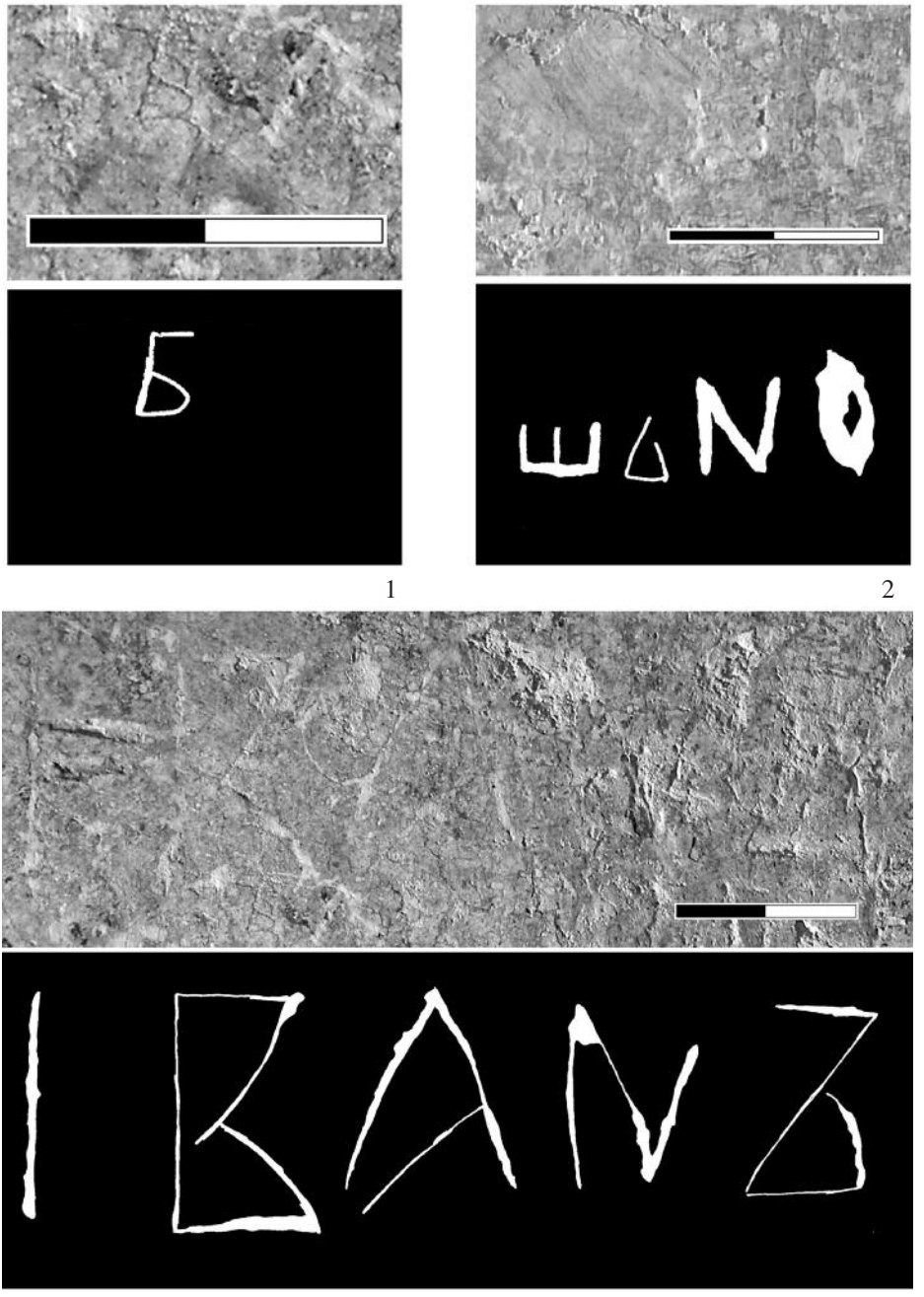

Таблиця XXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5053; **2** – № 5054; **3** – № 5055

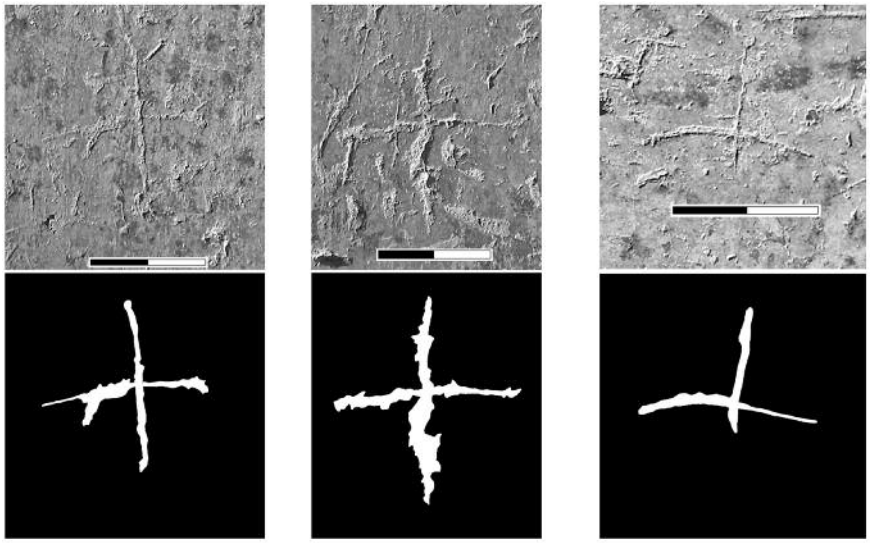

1 2 4

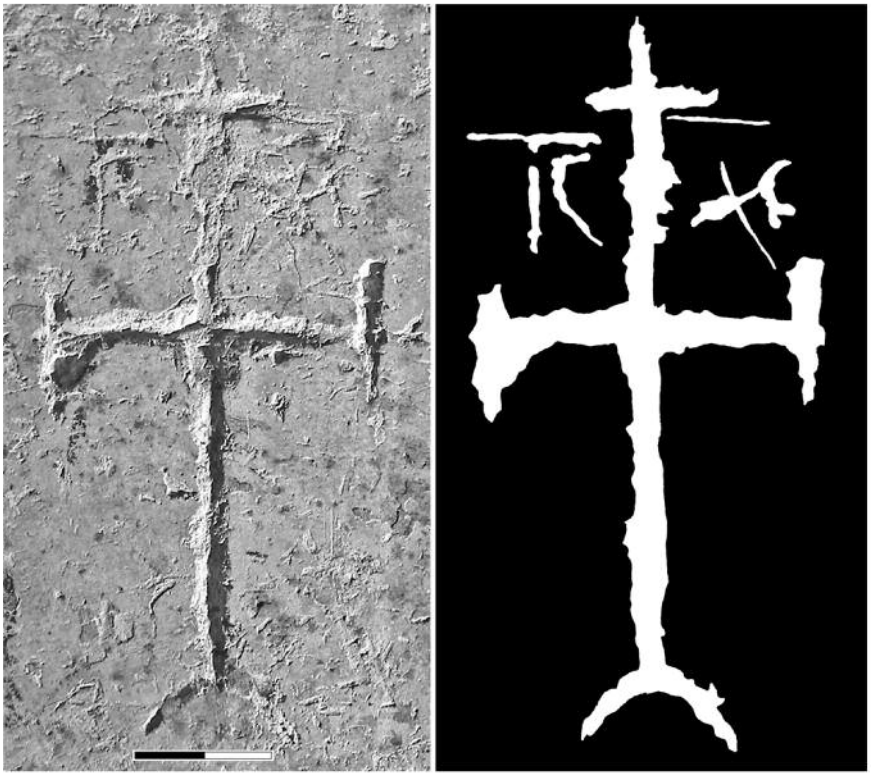

4

Таблиця XXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5056; **2** – № 5057; **3** – № 5058; **4** – № 5059

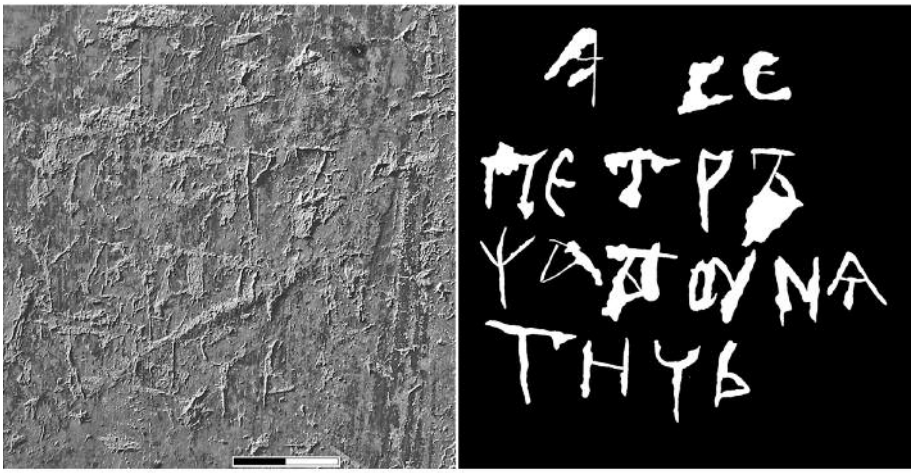

1

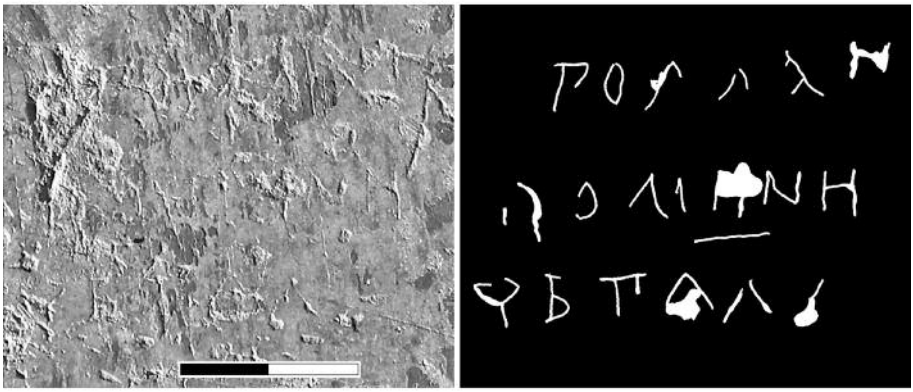

2

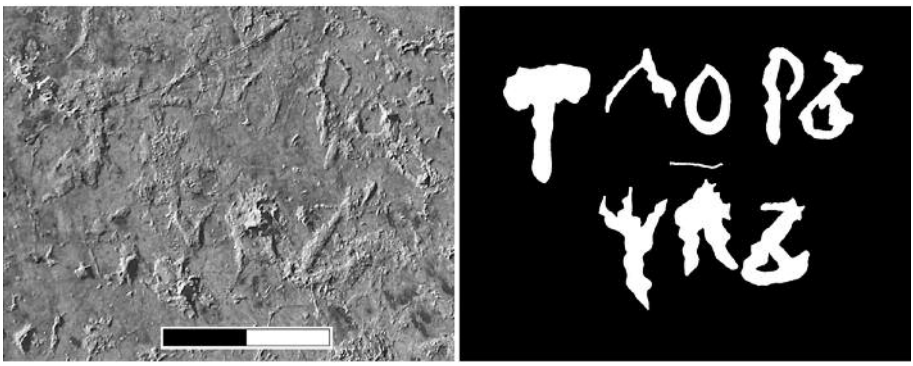

3

Таблиця XXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5060; **2** – № 5061; **3** – № 5062

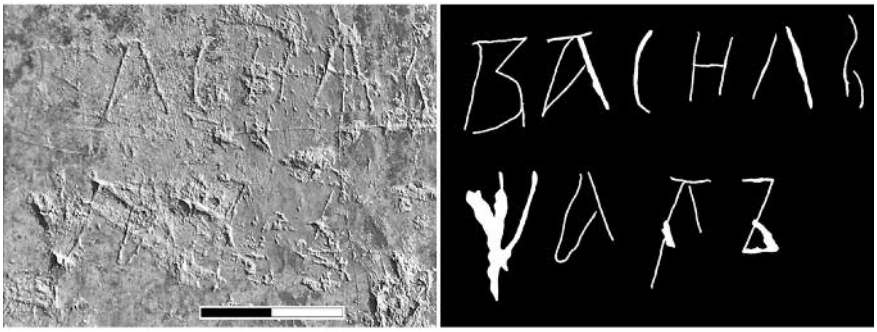

1

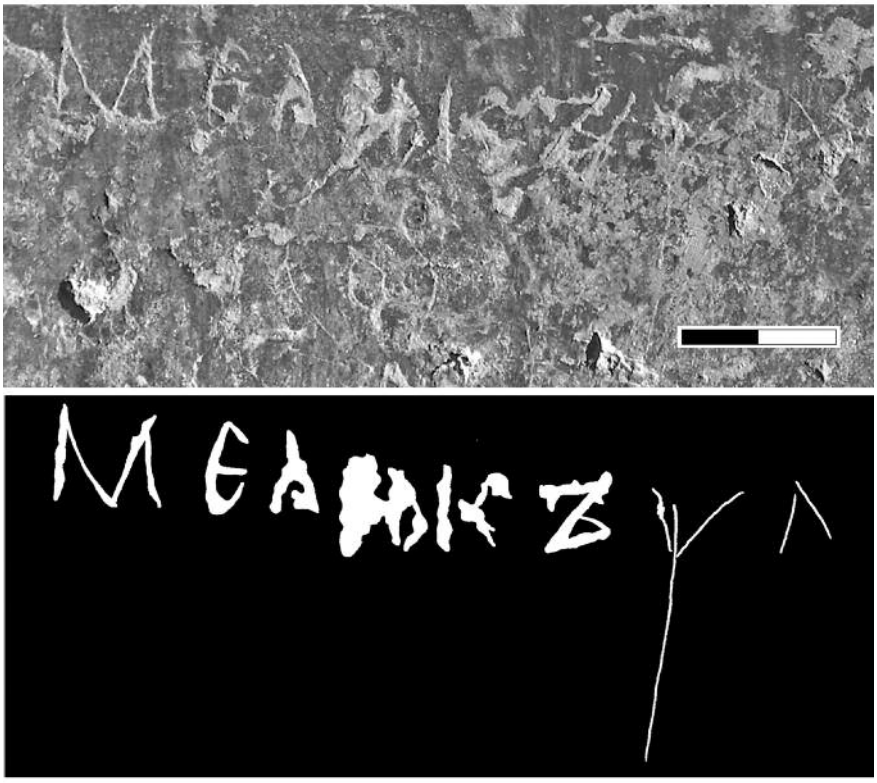

2

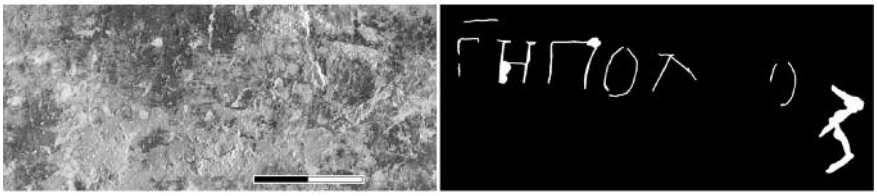

3

Таблиця XXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5063; **2** – № 5064; **3** – № 5065

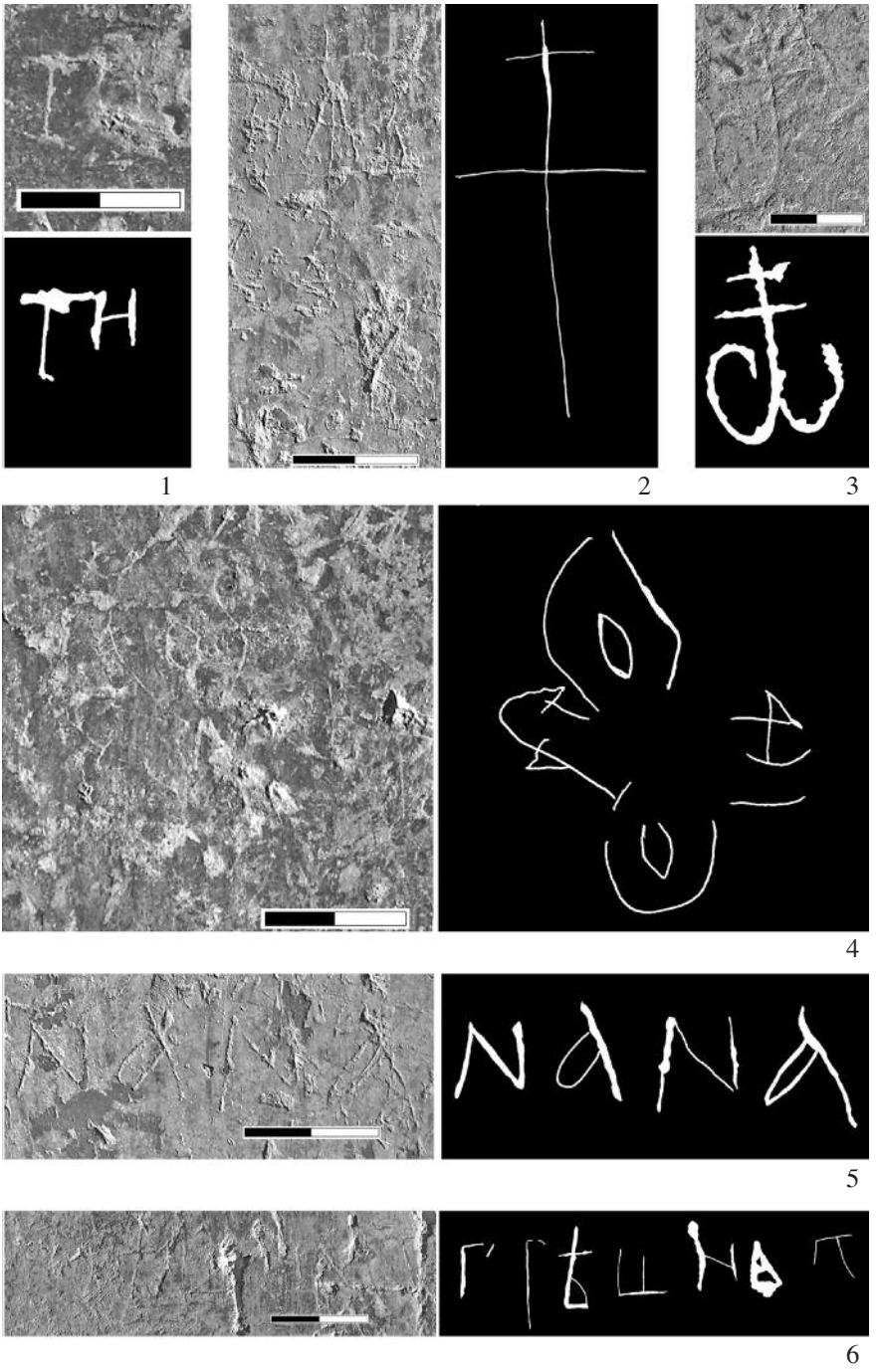

Таблиця XXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5066; **2** – № 5067; **3** – № 5068; **4** – № 5069; **5** – № 5070; **6** – № 5071

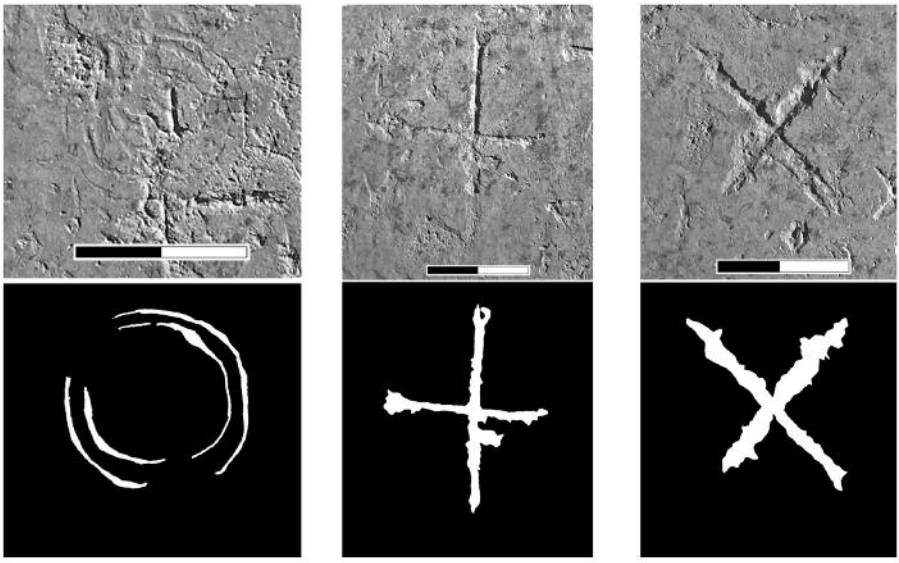

1 2 3

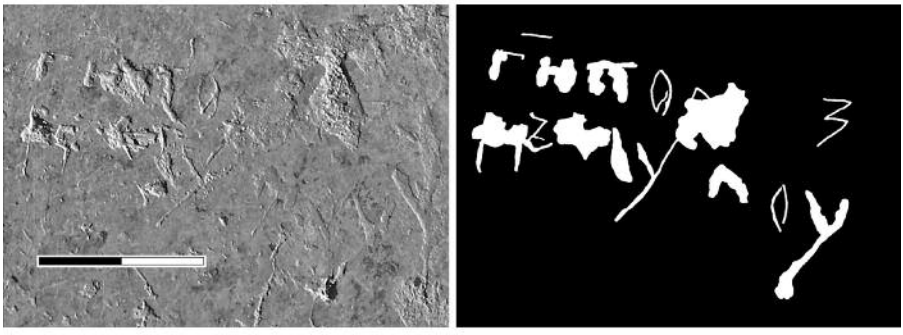

4

5

Таблиця XXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5072; **2** – № 5073; **3** – № 5074;
4 – № 5075; **5** – № 5076

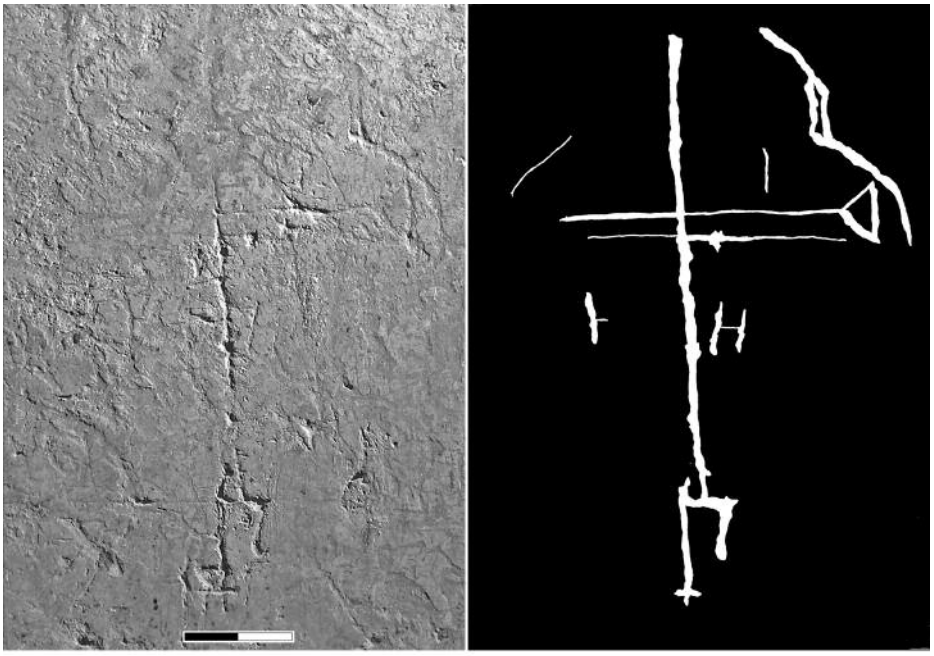

1

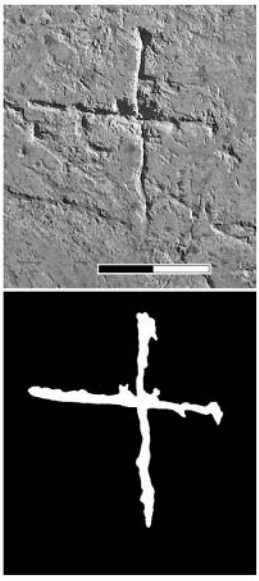

2

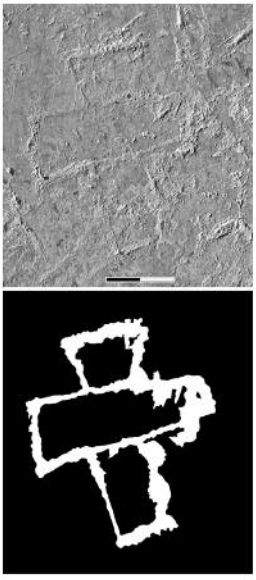

3

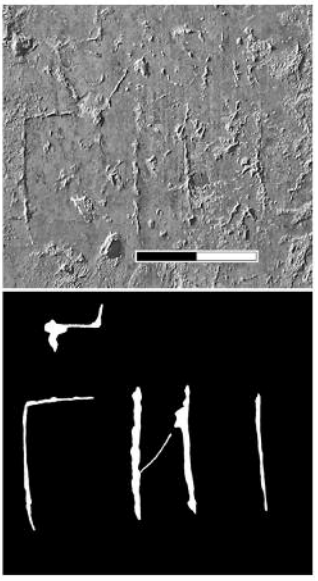

4

Таблиця XXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5077; **2** – № 5078; **3** – № 5079; **4** – № 5080

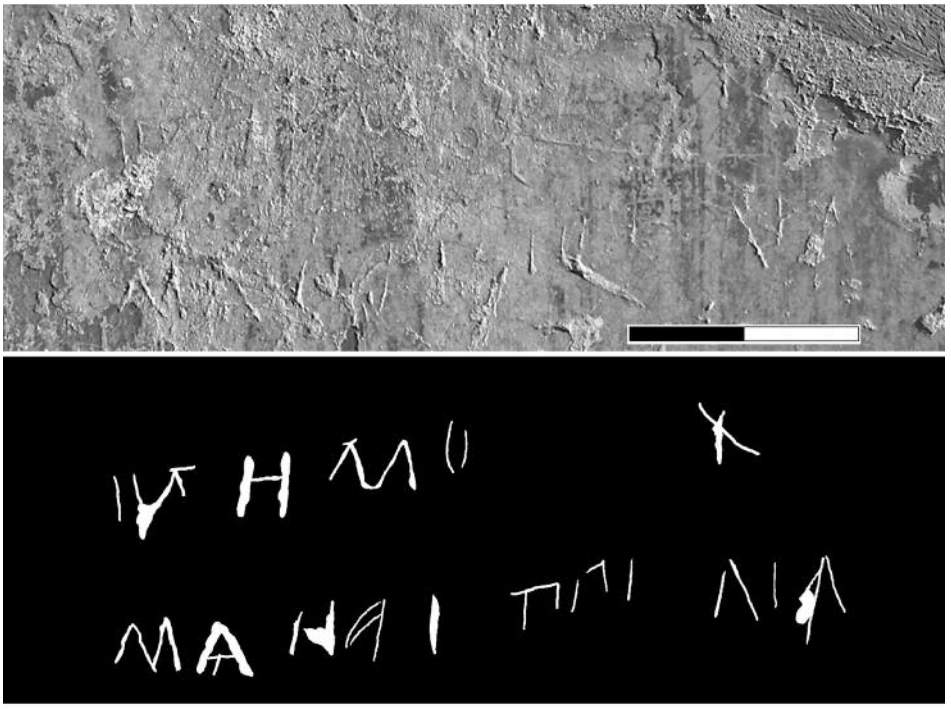

1

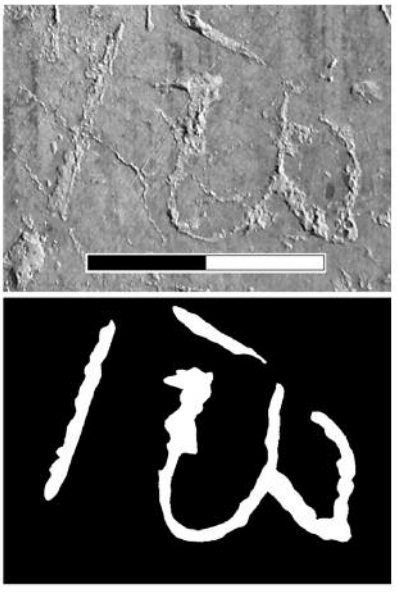

2

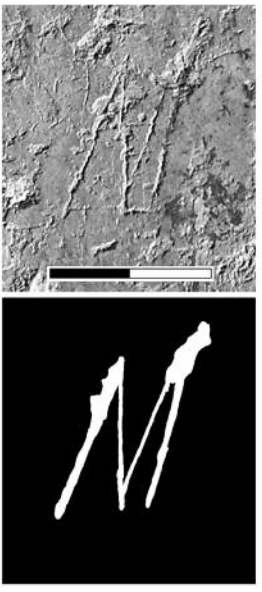

3

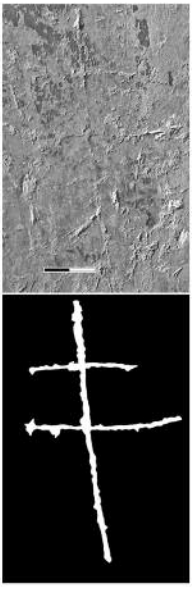

4

Таблиця XXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5081; **2** – № 5082; **3** – № 5083; **4** – № 5084

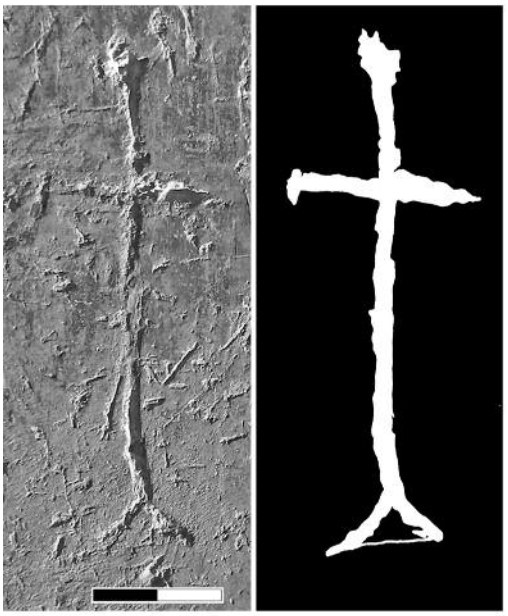

1

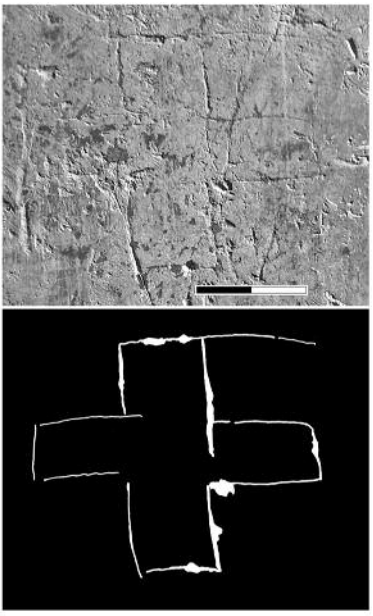

2

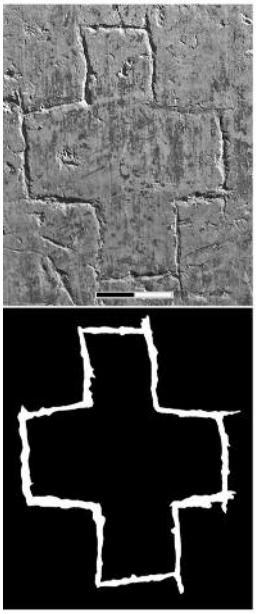

3

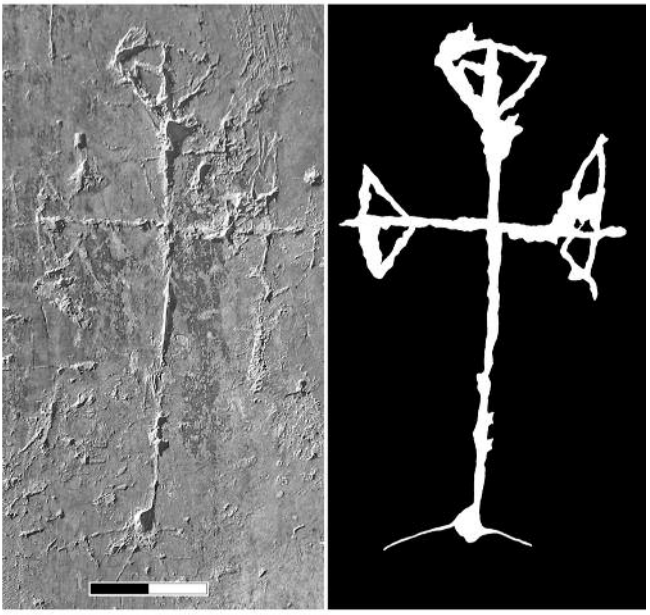

4

Таблиця XXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5085; **2** – № 5086; **3** – № 5087; **4** – № 5088

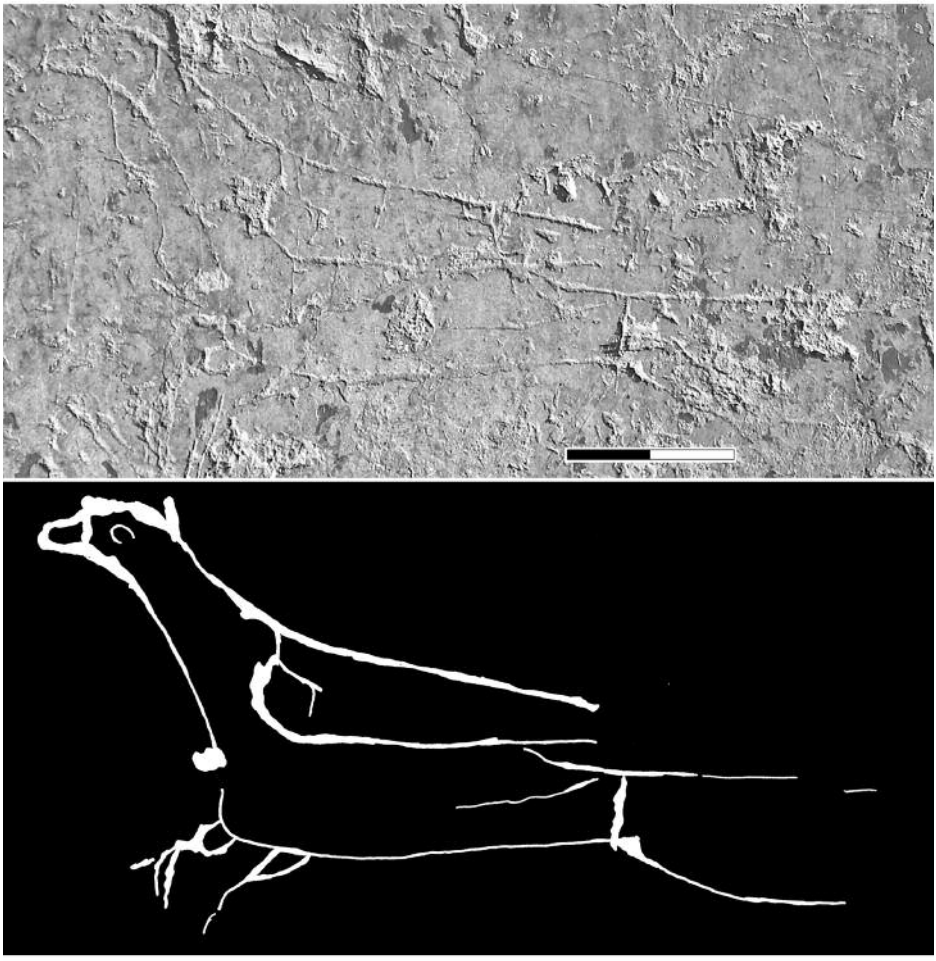

1

2

Таблиця XXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5089; **2** – № 5090

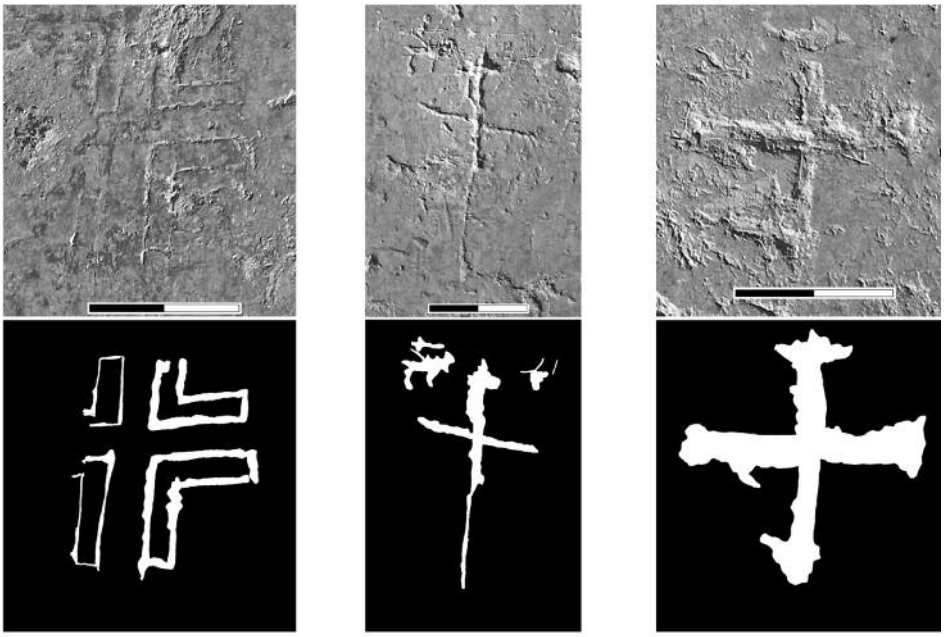

1 2 3

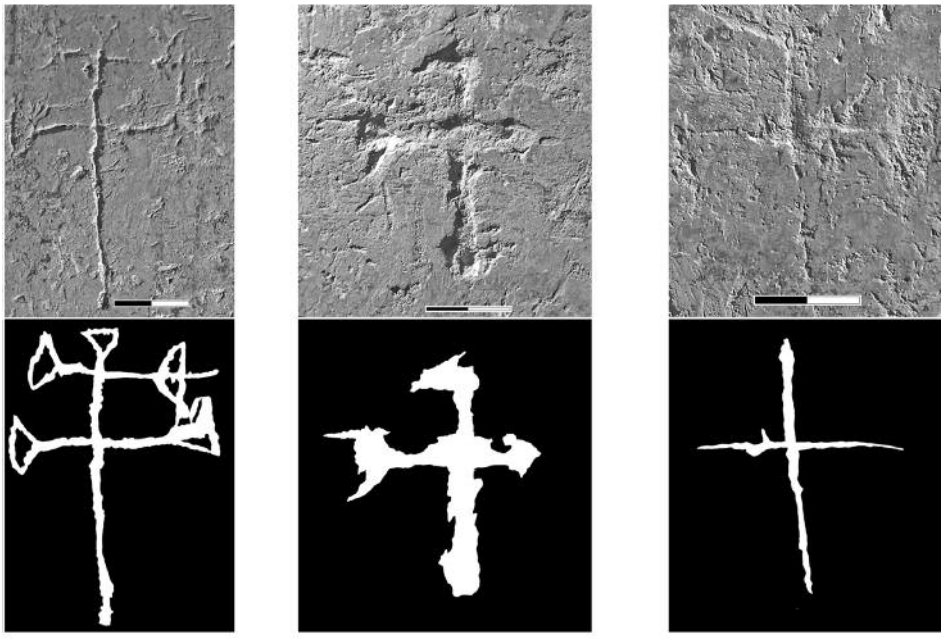

4 5 6

Таблиця XXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5091; **2** – № 5092; **3** – № 5093; **4** – № 5094; **5** – № 5095; **6** – № 5096

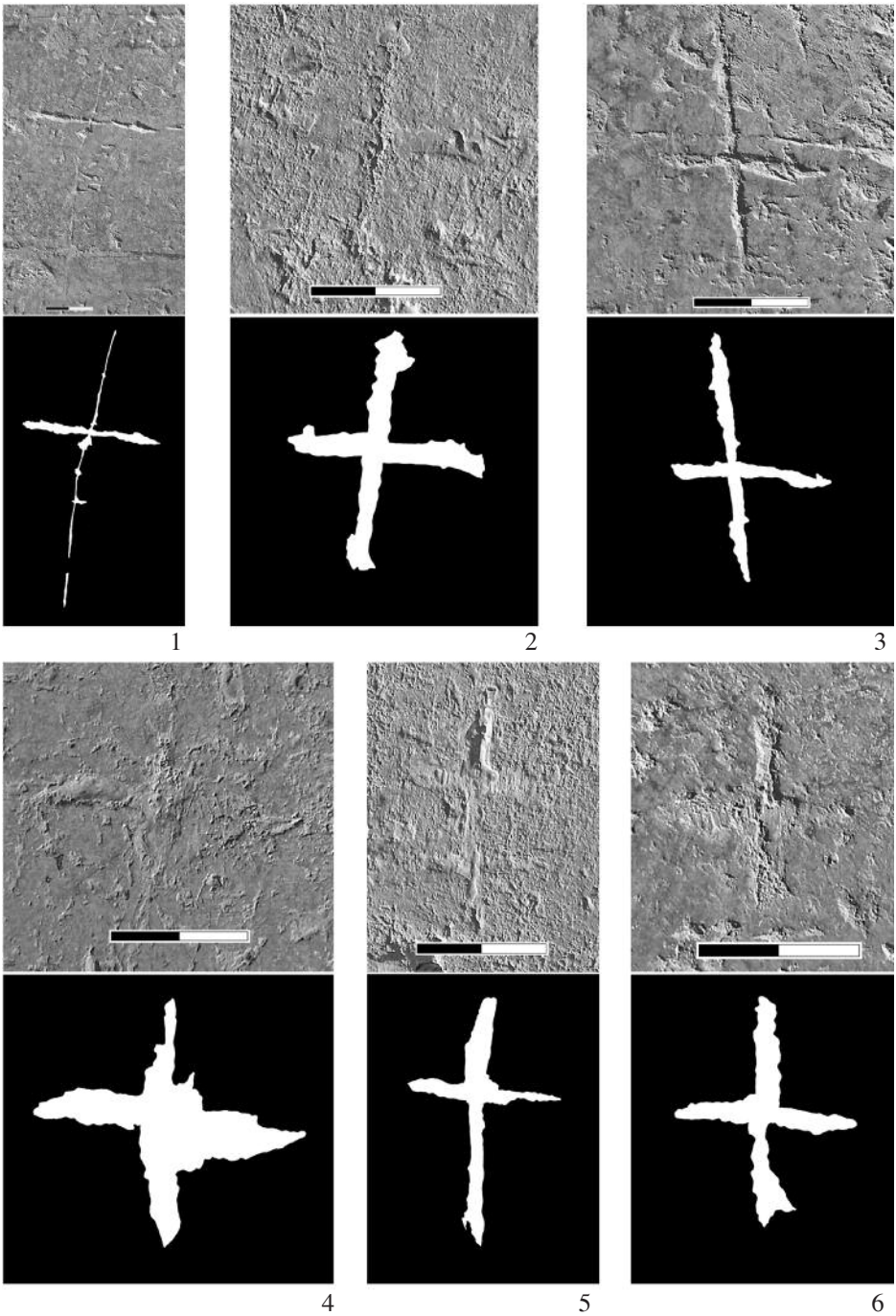

Таблиця XXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5097; **2** – № 5098; **3** – № 5099; **4** – № 5100; **5** – № 5101; **6** – № 5102

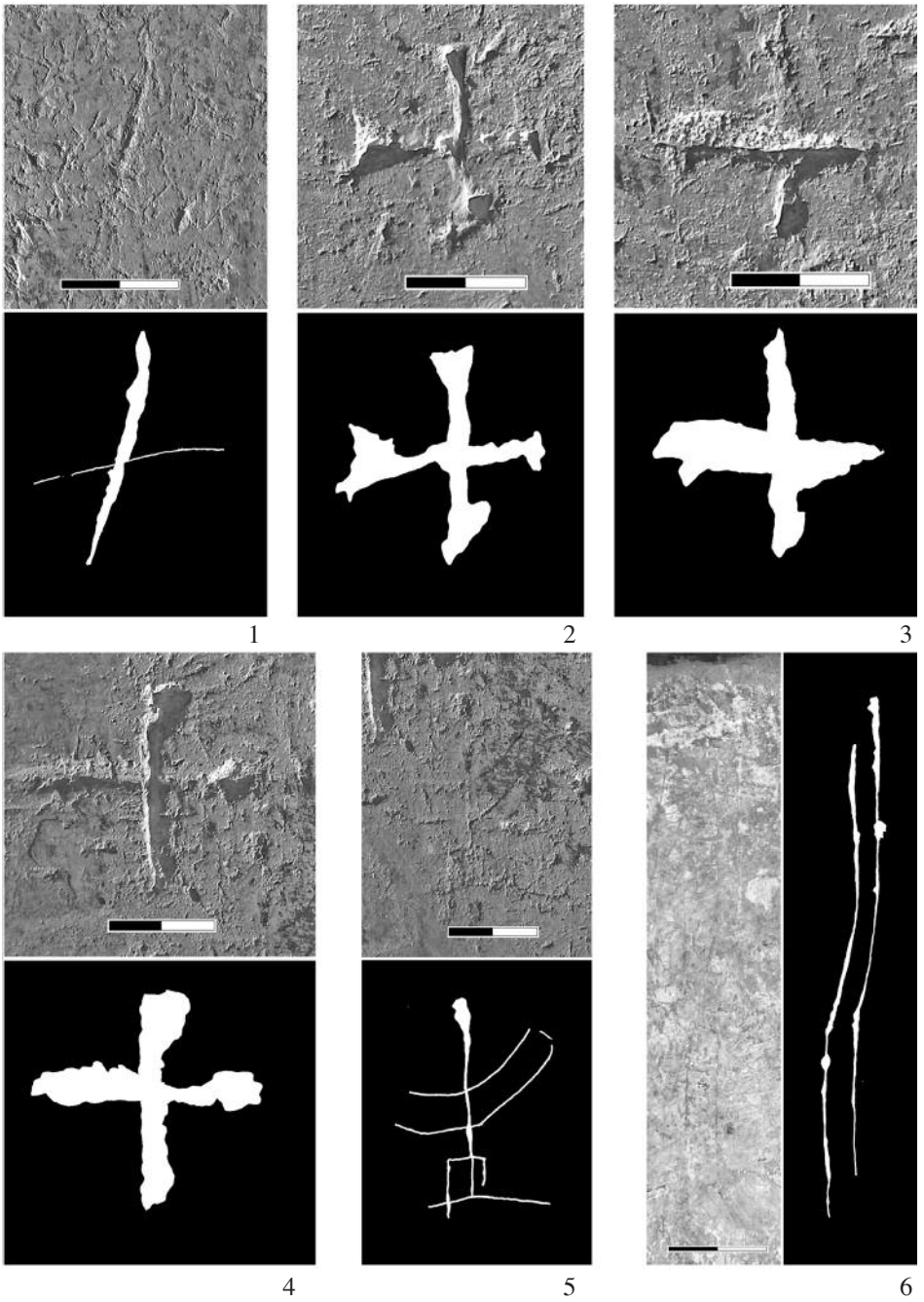

Таблиця XXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5103; **2** – № 5104; **3** – № 5105; **4** – № 5106; **5** – № 5107; **6** – № 5108

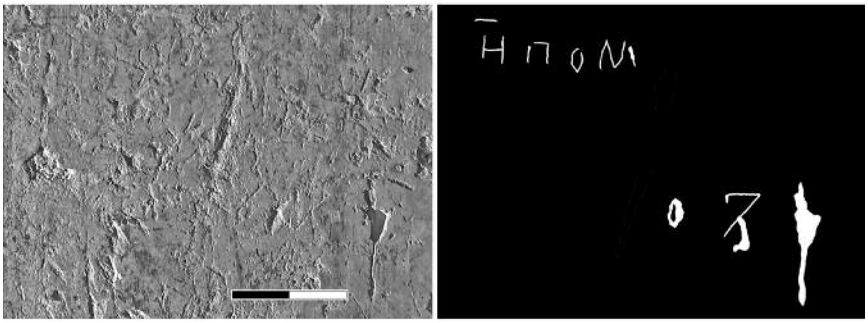

1

2

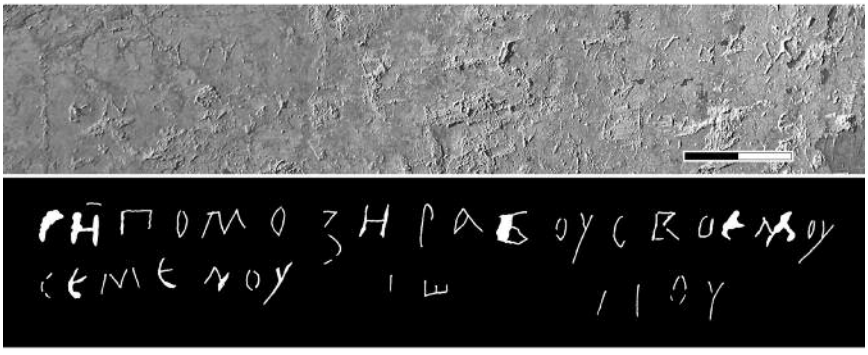

3

Таблиця XL
Фото та прорис графіті: **1** – № 5109; **2** – № 5110; **3** – № 5111

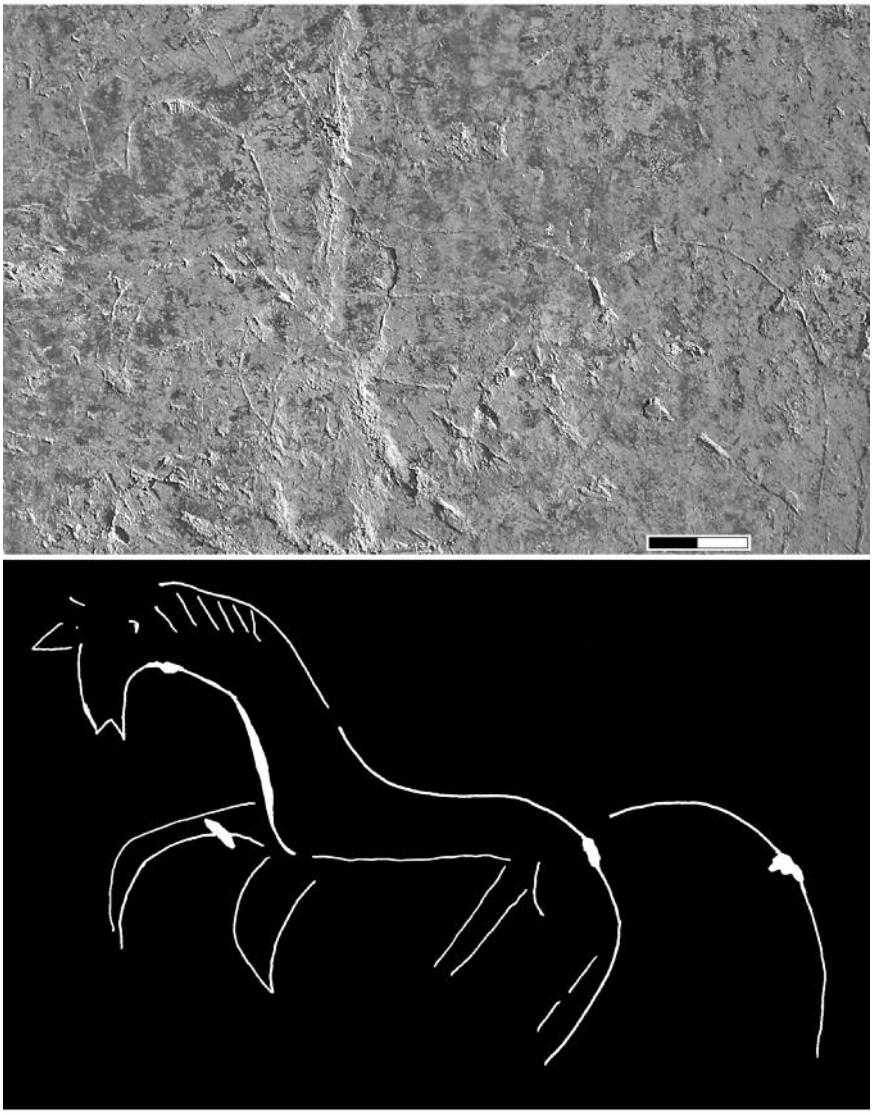

1

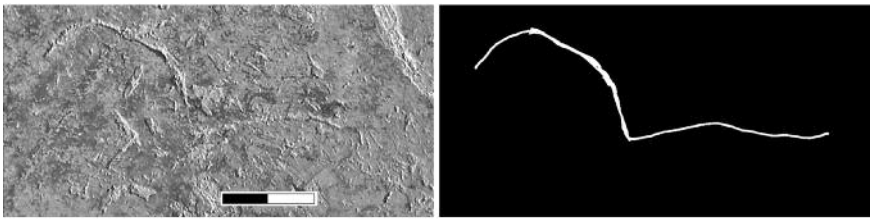

2

Таблиця XLI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5112; **2** – № 5113

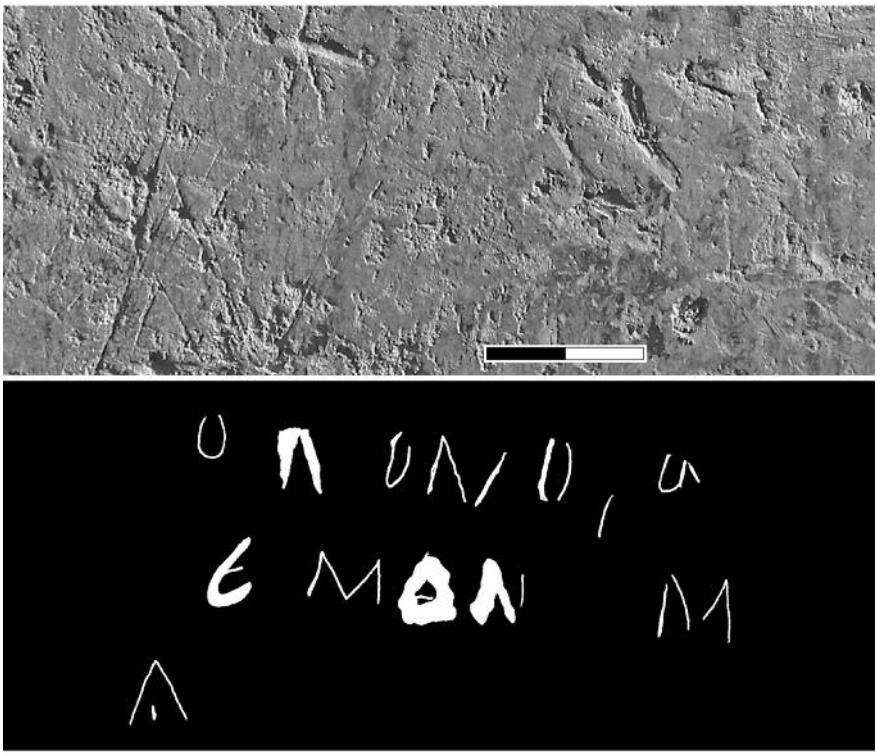

1

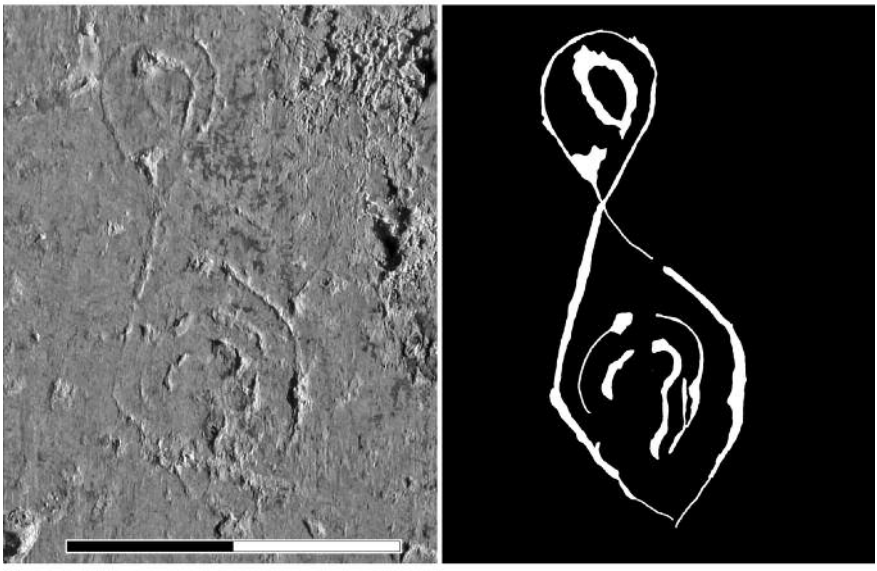

2

Таблиця XLII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5114; **2** – № 5115

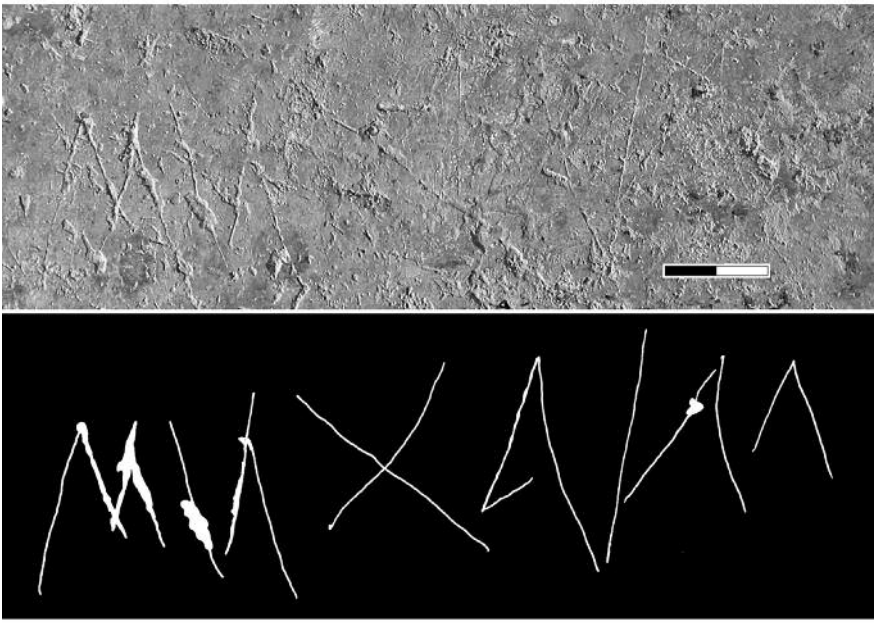

1

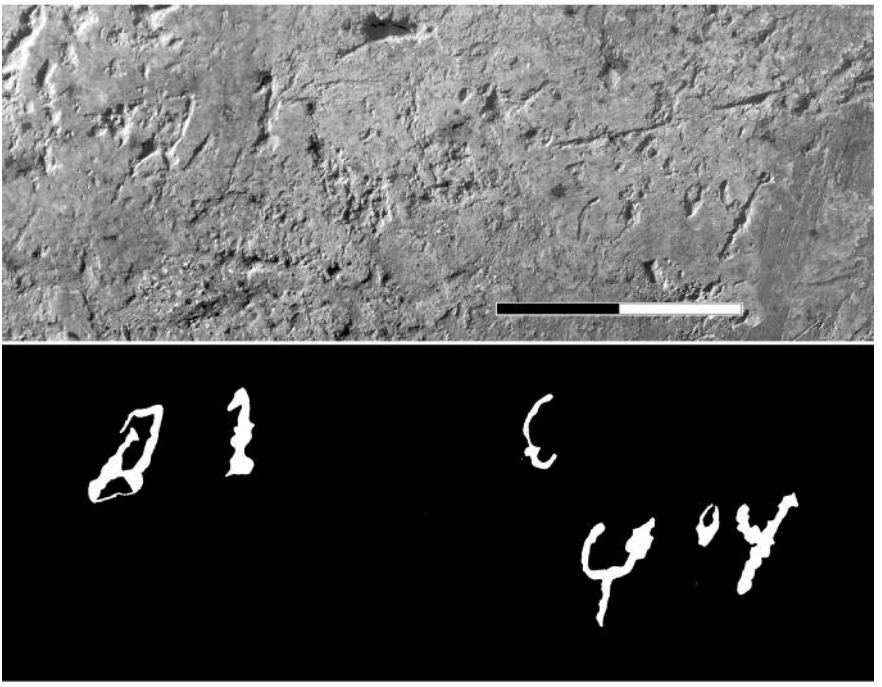

2

Таблиця XLIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5116; **2** – № 5117

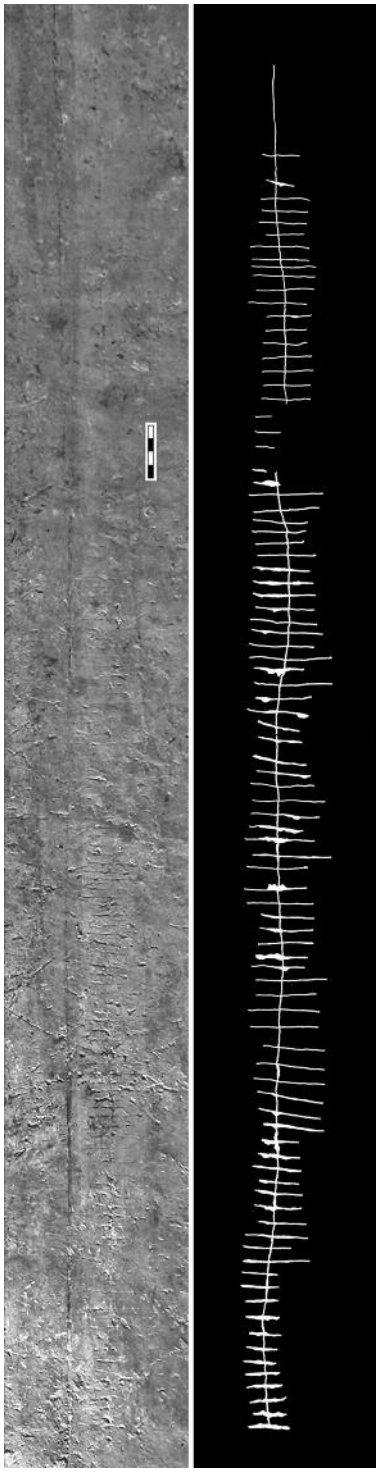

Таблиця XLIV
Фото та прорис графіті № 5118

1

2

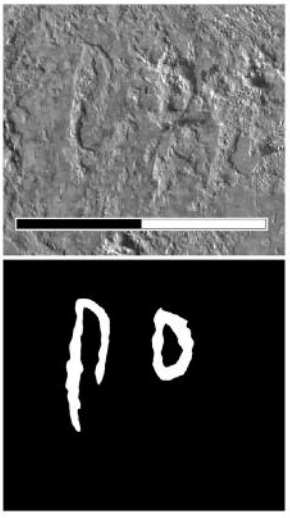

3

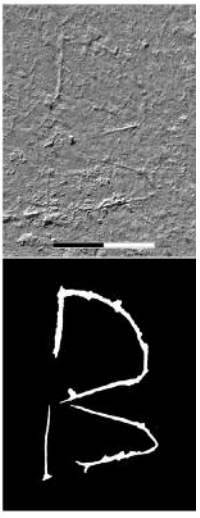

4

Таблиця XLV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5119; **2** – № 5120; **3** – № 5121; **4** – № 5122

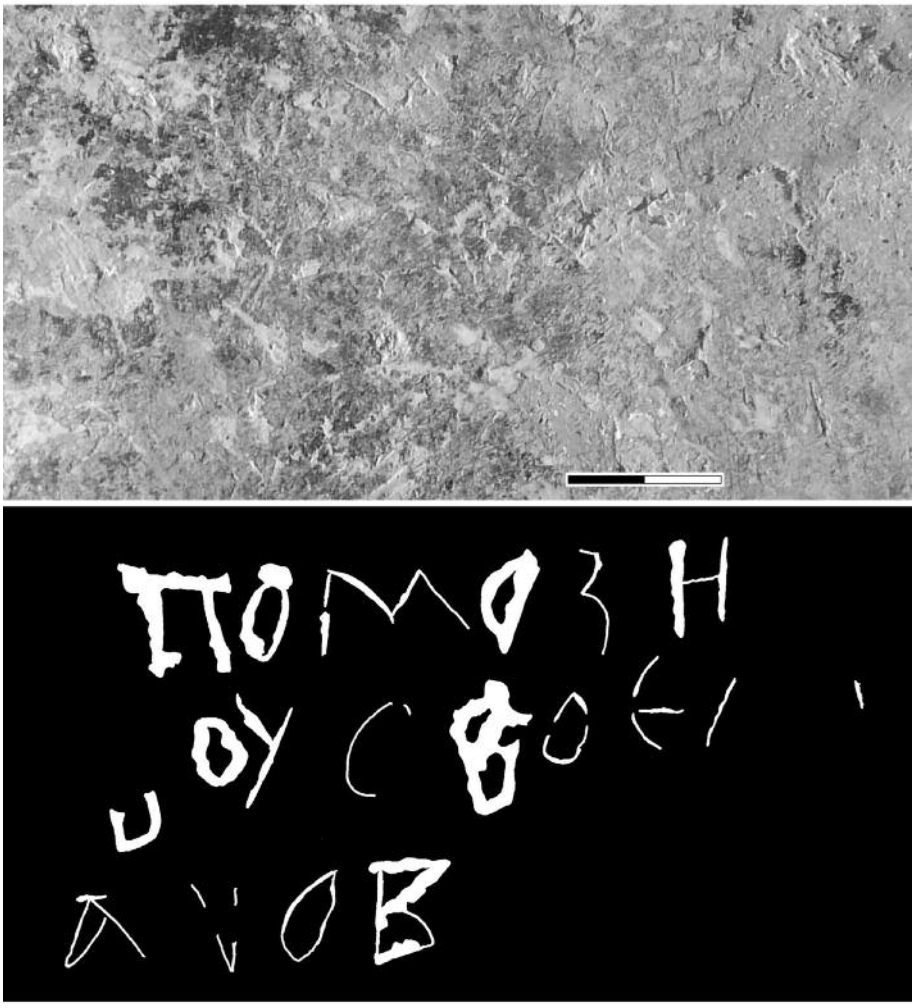

1

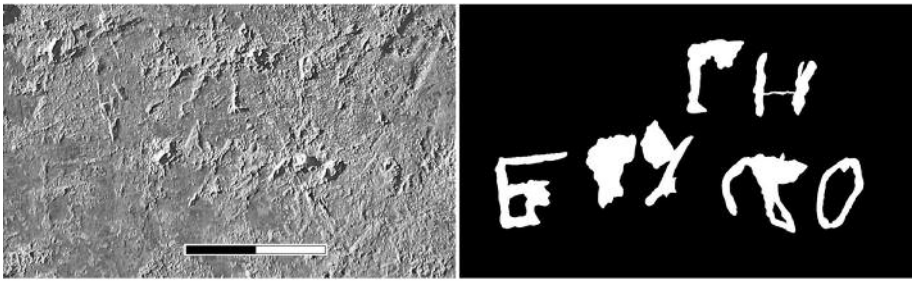

2

Таблиця XLVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5123; **2** – № 5126

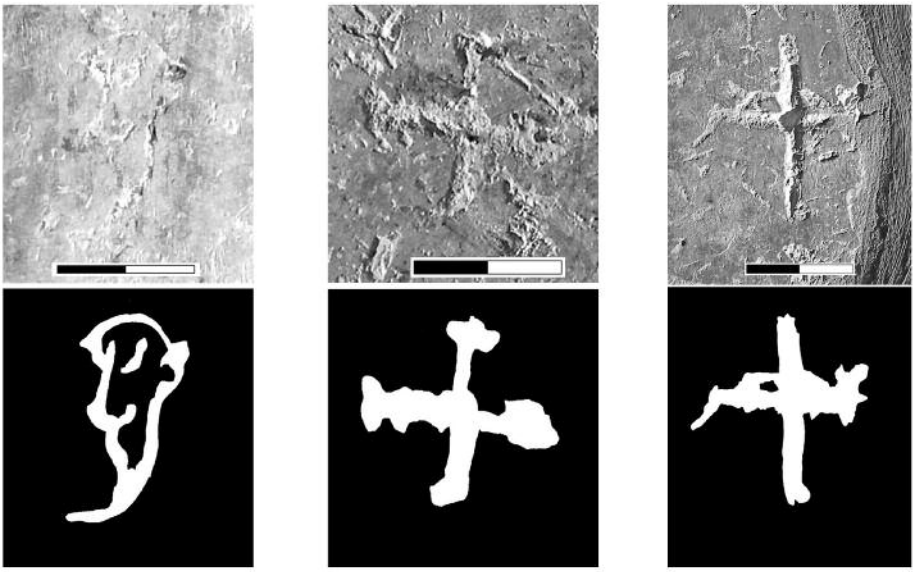

1 2 3

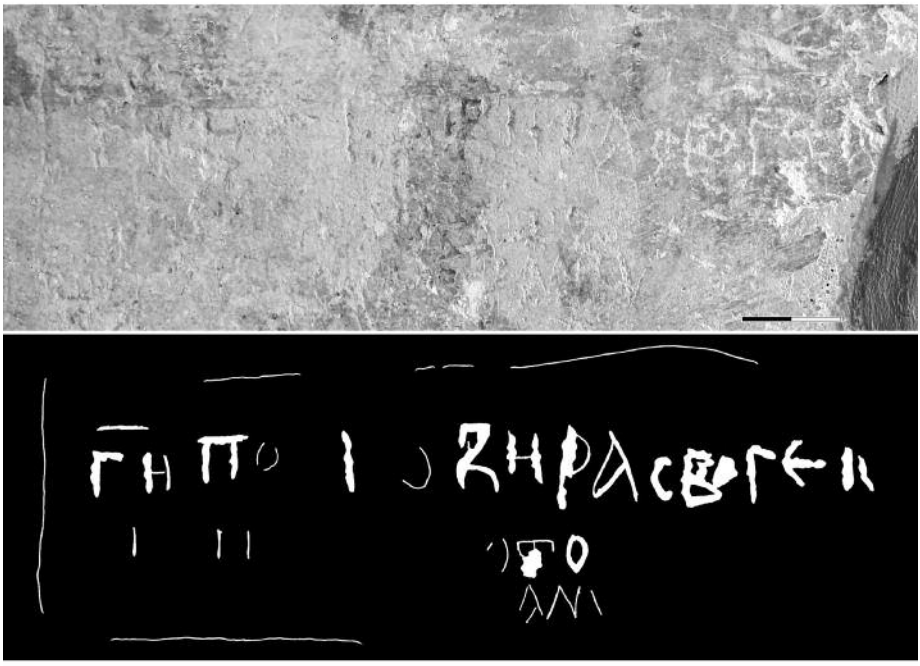

4

Таблиця XLVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5124; **2** – № 5125; **3** – № 5127; **4** – № 5128

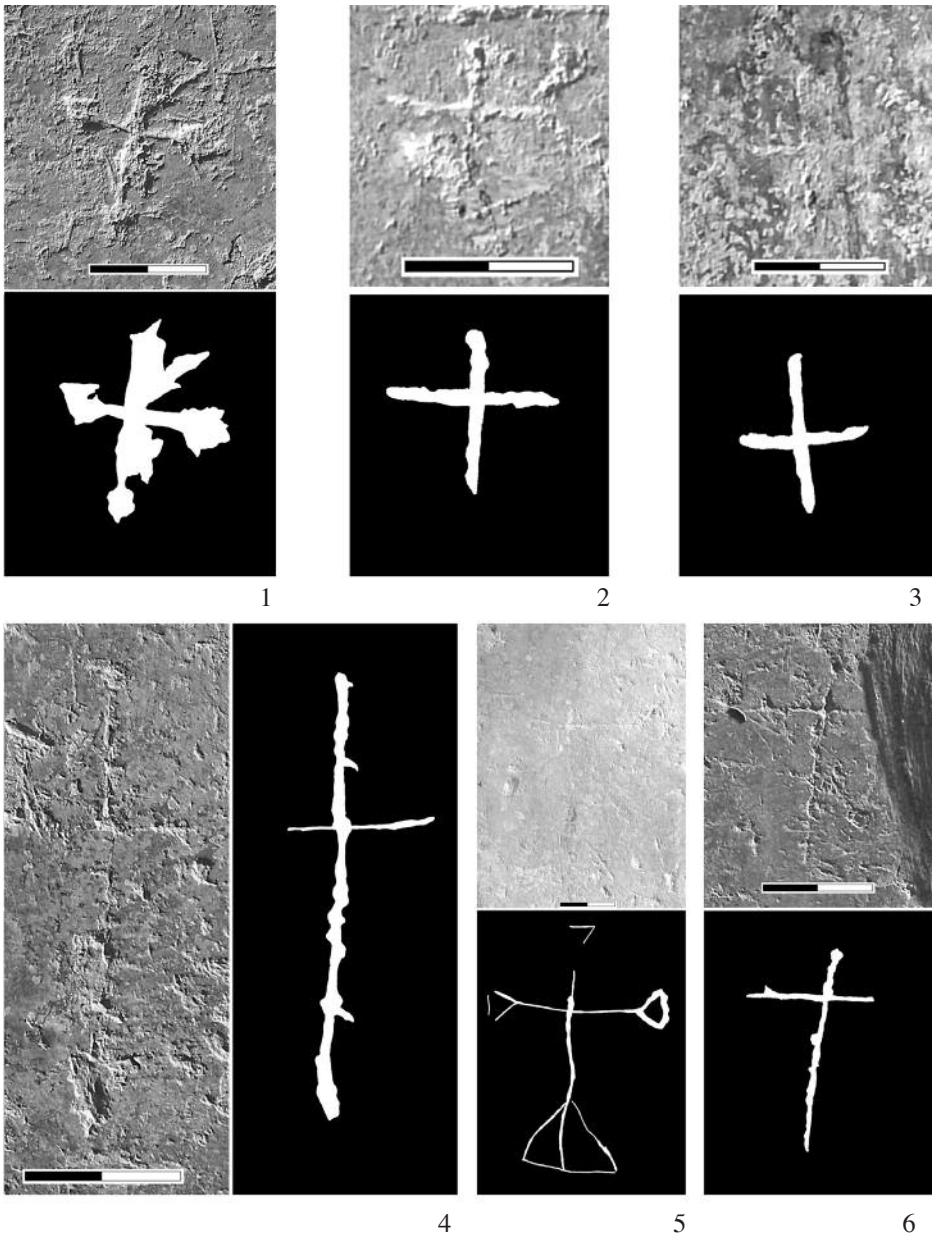

Таблиця XLVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5129; **2** – № 5130; **3** – № 5131; **4** – № 5132; **5** – № 5133; **6** – № 5134

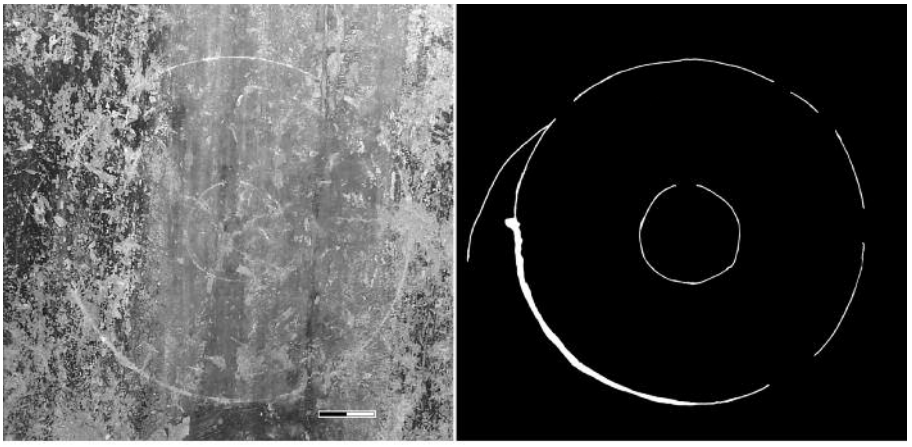

1

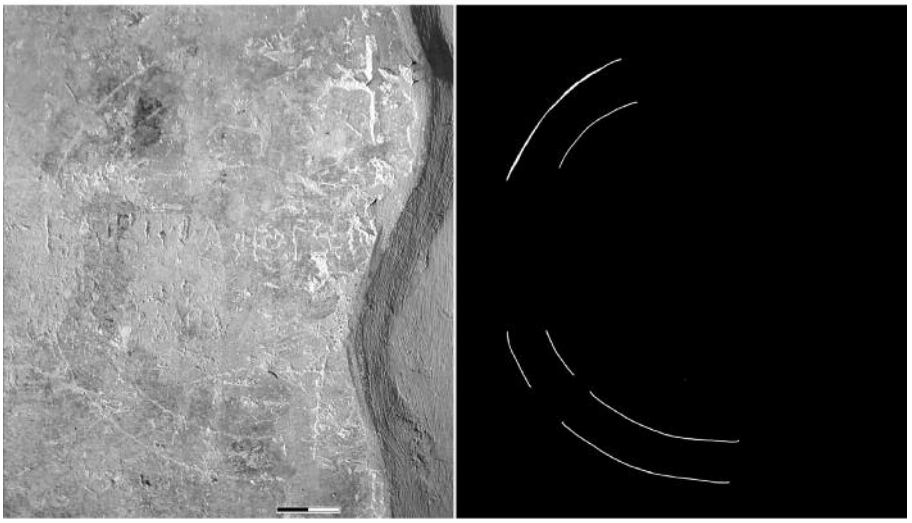

2

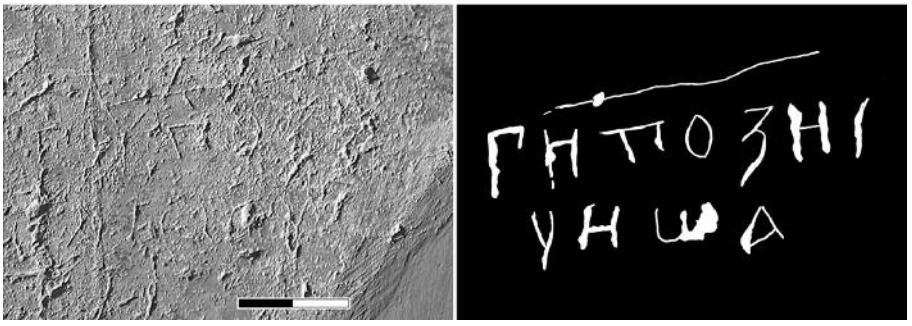

3

Таблиця XLIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5135; **2** – № 5136; **3** – № 5137

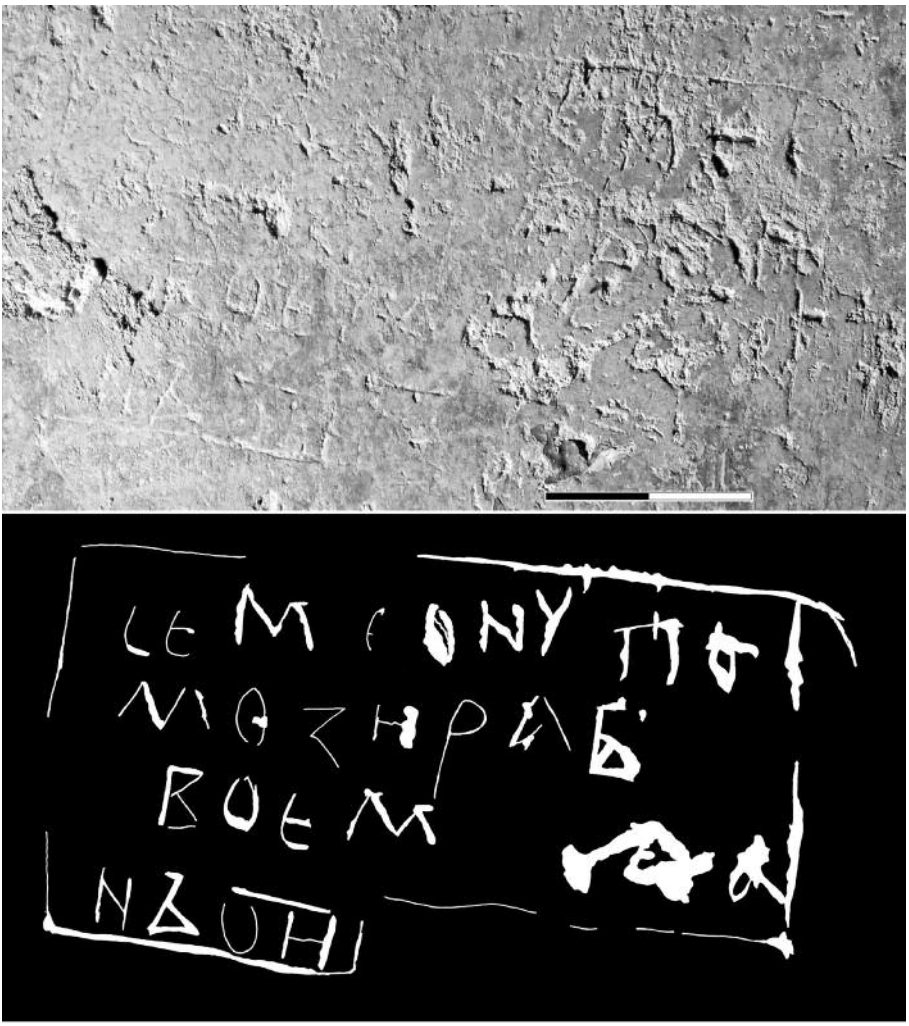

1

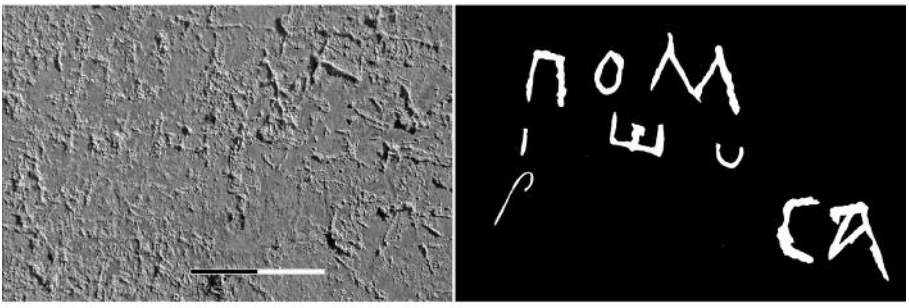

2

Таблиця L
Фото та прорис графіті: **1** – № 5138; **2** – № 5139

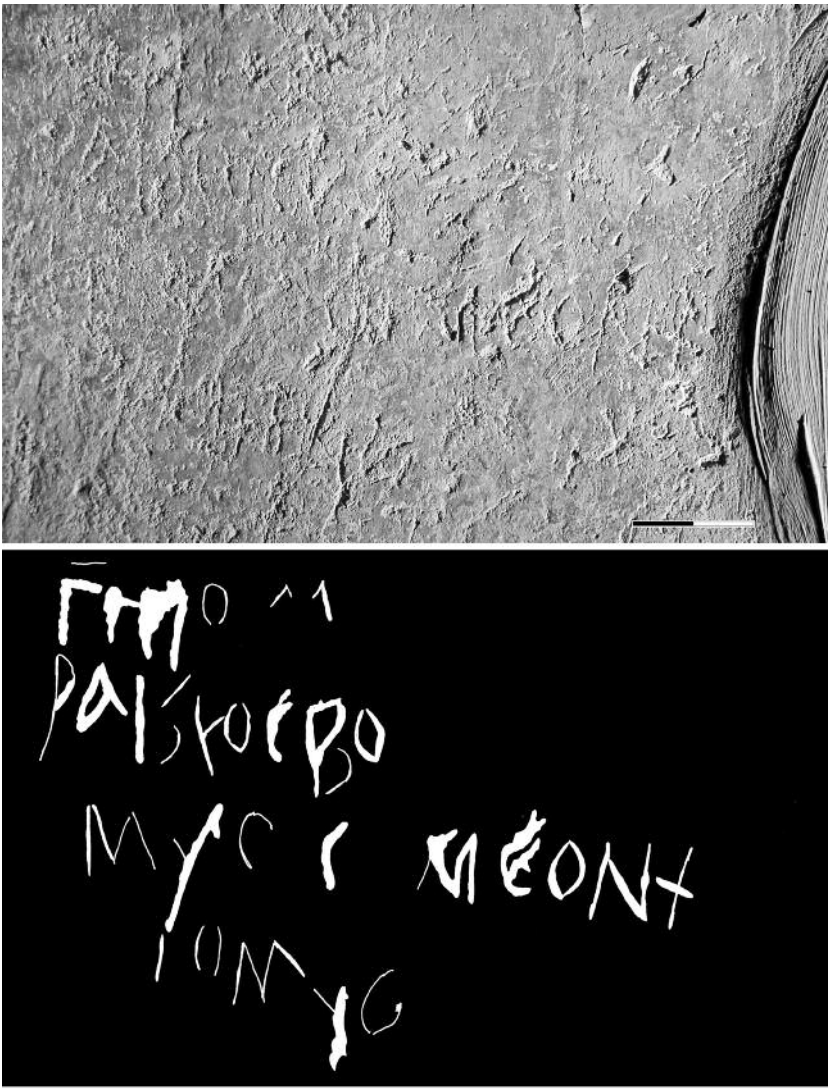

1

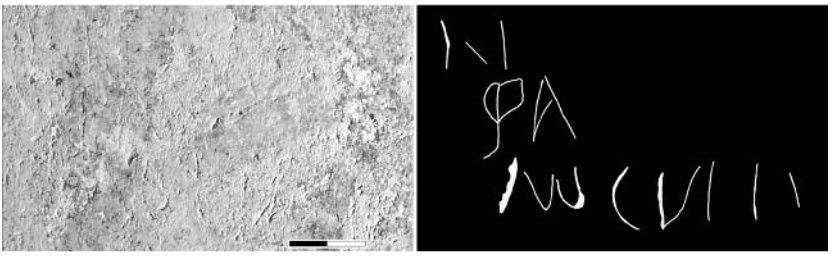

2

Таблиця LI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5140; **2** – № 5141

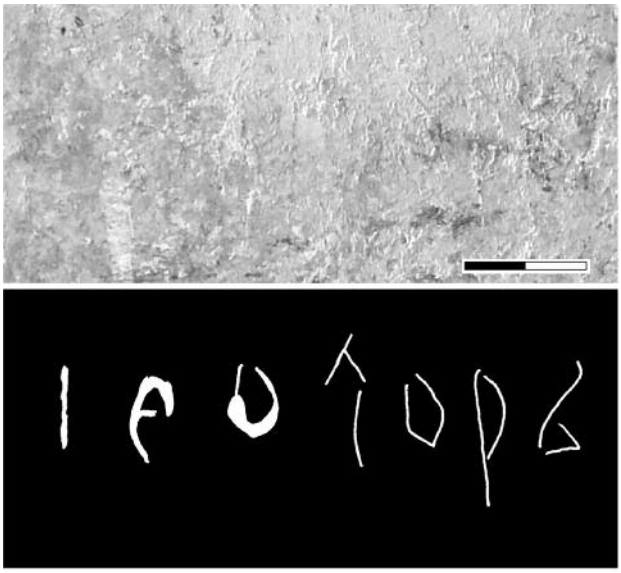

1

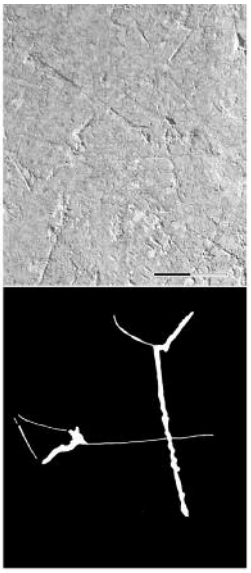

2

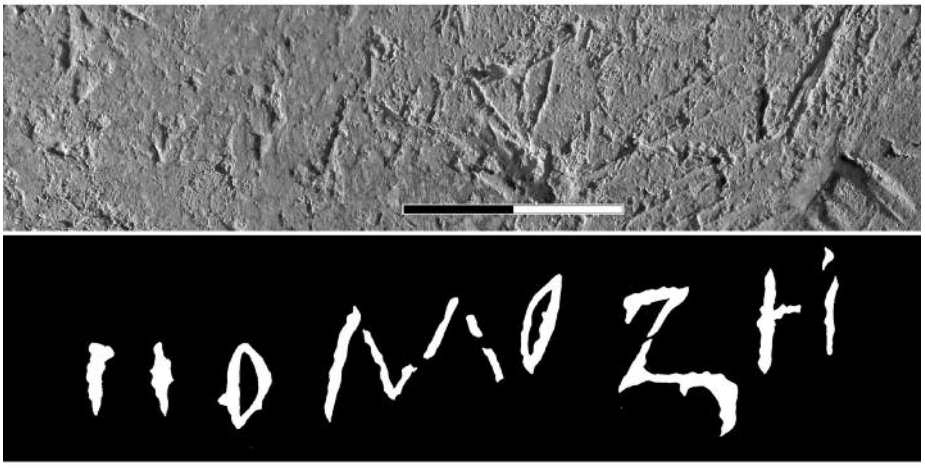

3

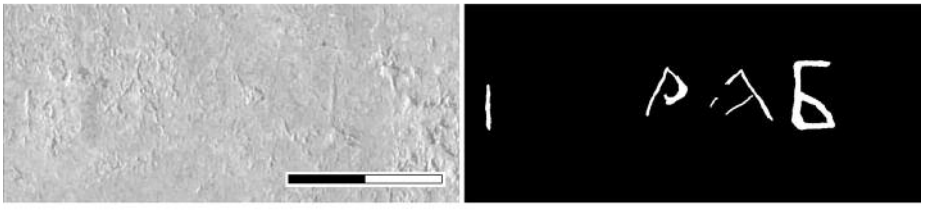

4

Таблиця LII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5142; **2** – № 5143; **3** – № 5144; **4** – № 5145

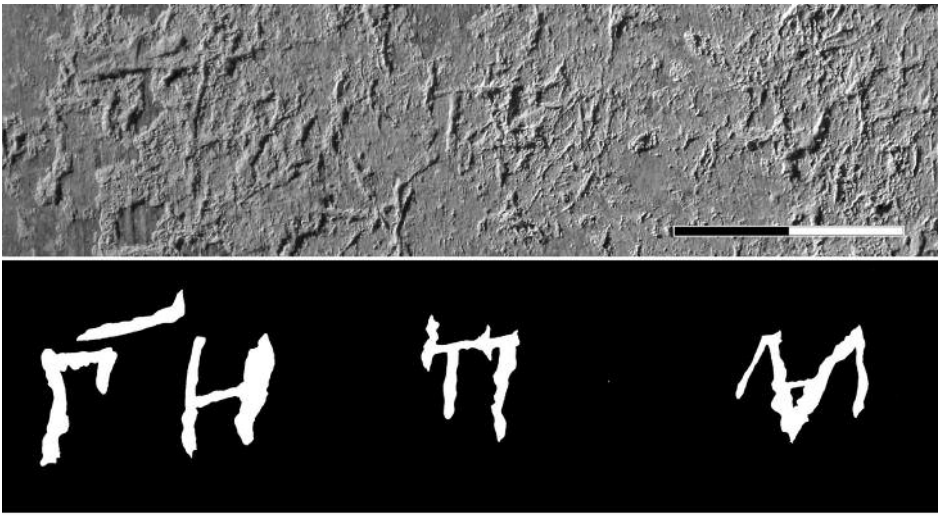

1

2

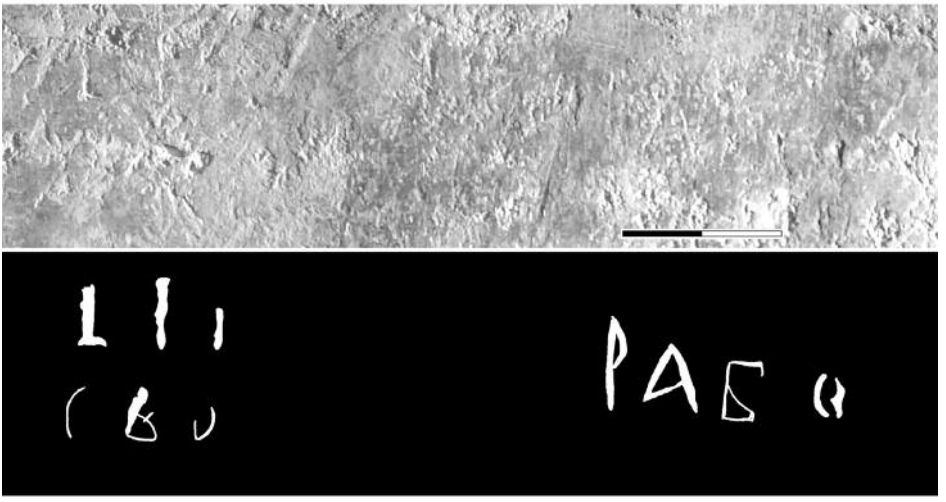

3

Таблиця LIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5146; **2** – № 5147; **3** – № 5148

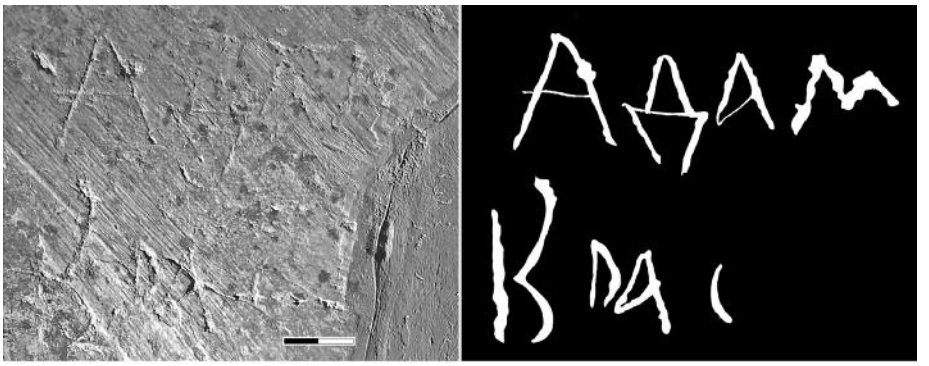

1

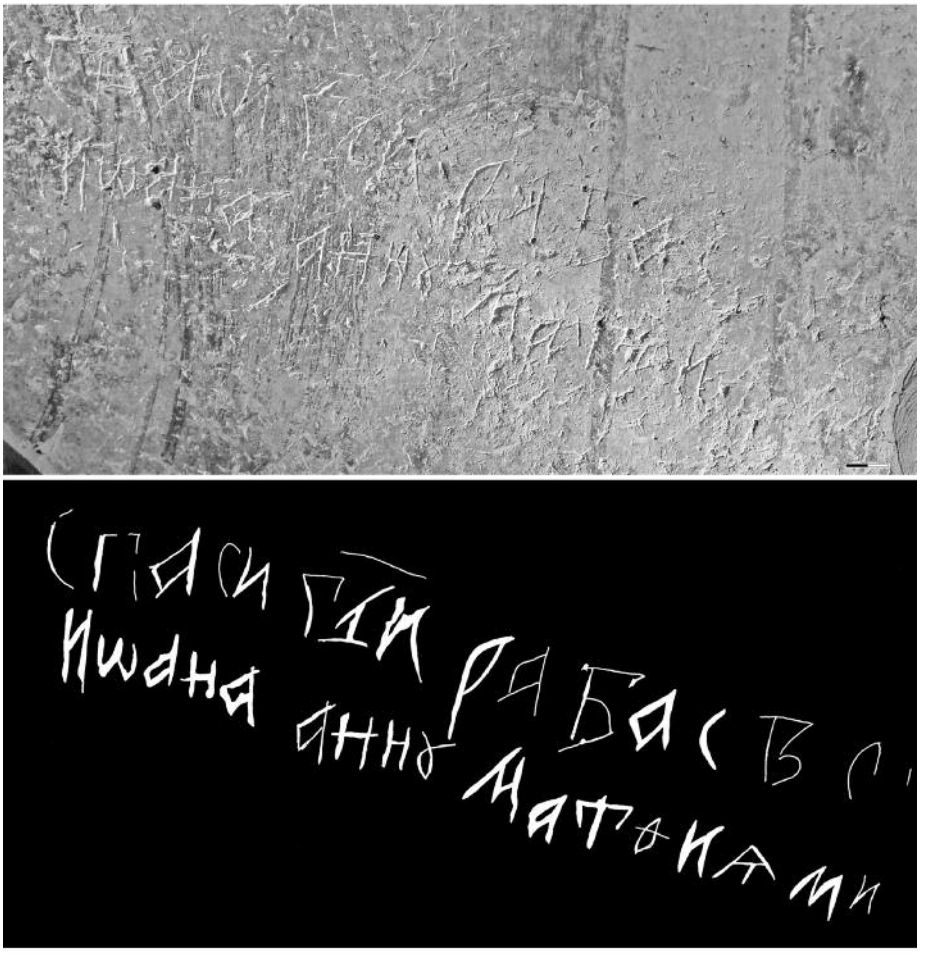

2

Таблиця LIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5149; **2** – № 5150

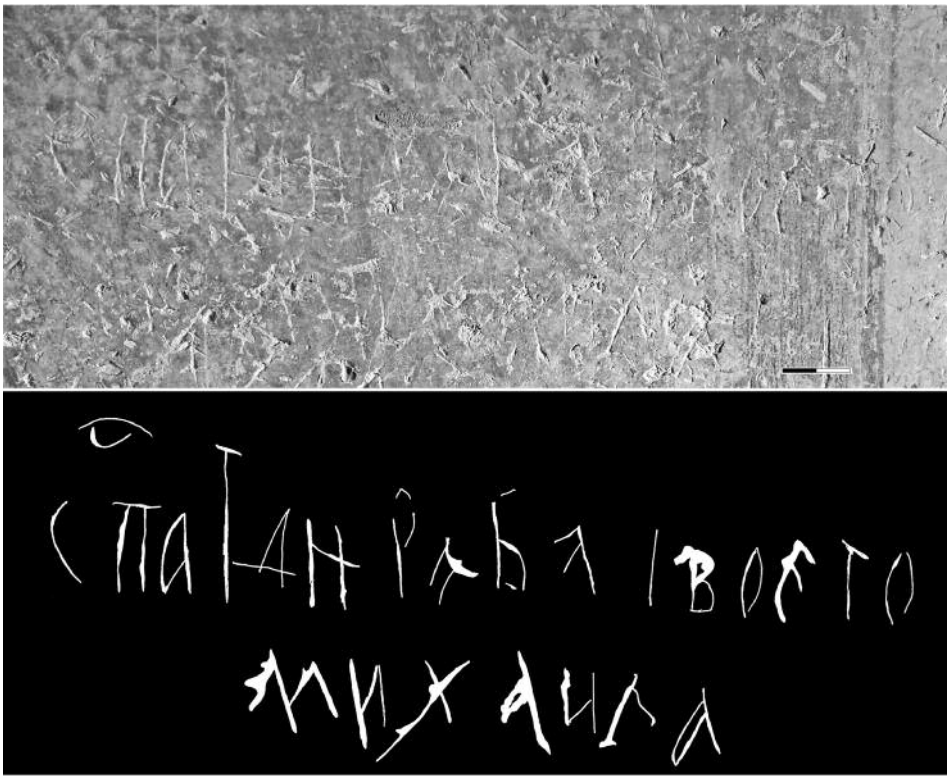

1

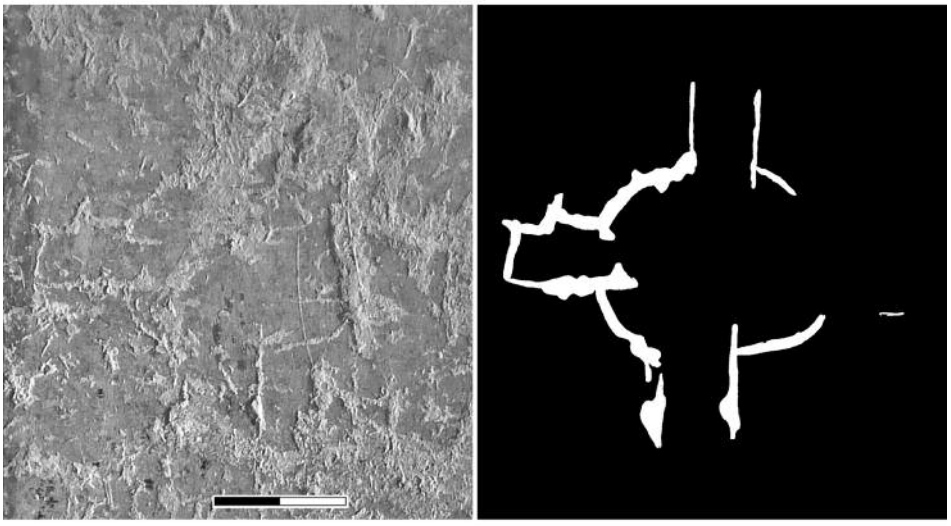

2

Таблиця LV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5151; **2** – № 5152

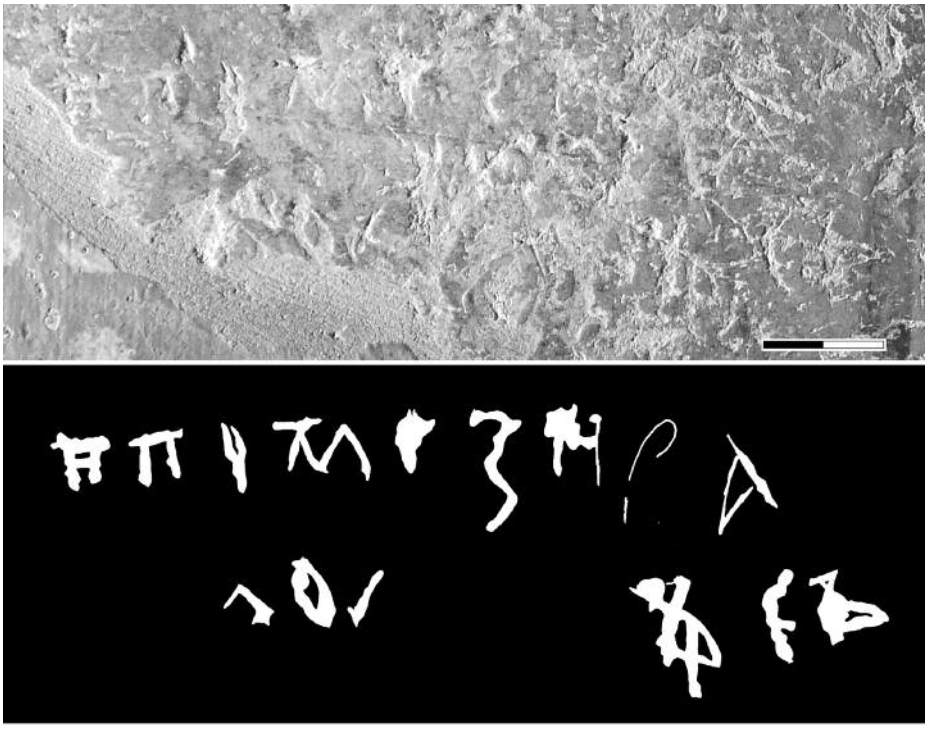

1

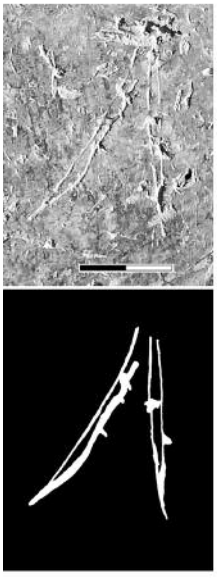

2

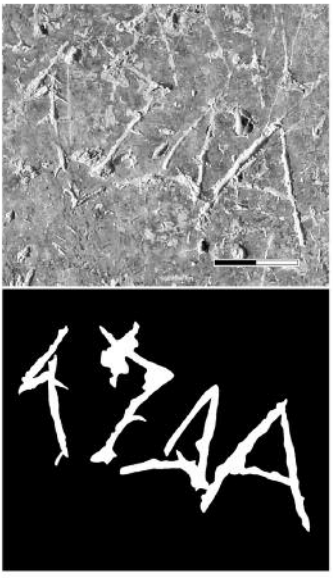

3

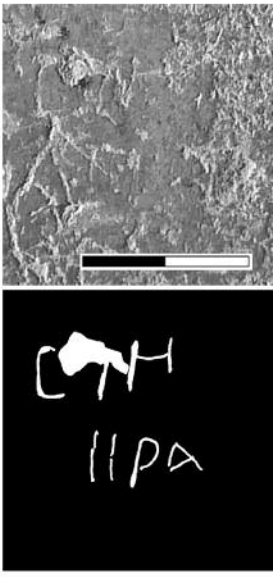

4

Таблиця LVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5153; **2** – № 5154; **3** – № 5155; **4** – № 5156

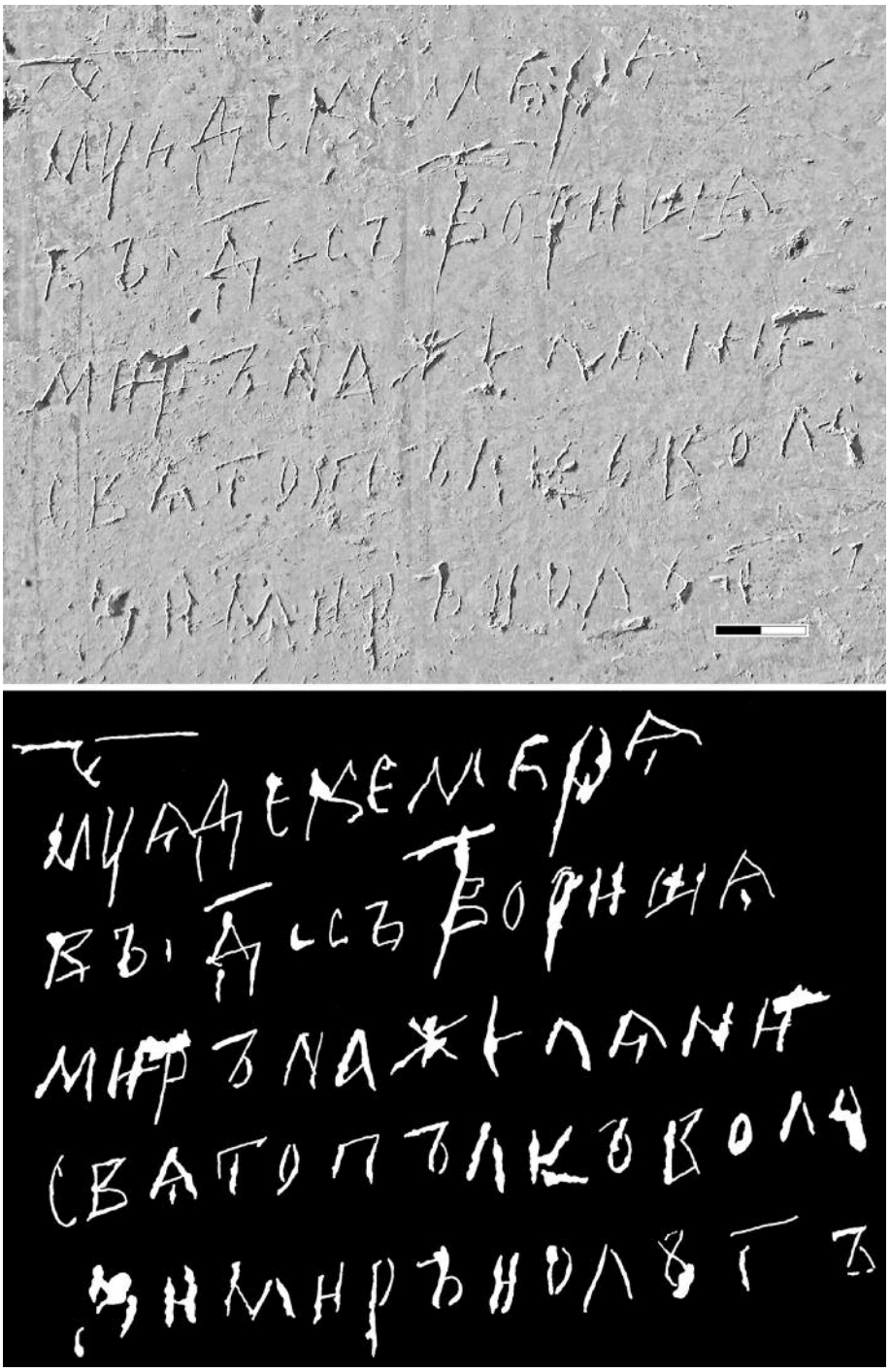

Таблиця LVII
Фото та прорис графіті № 5

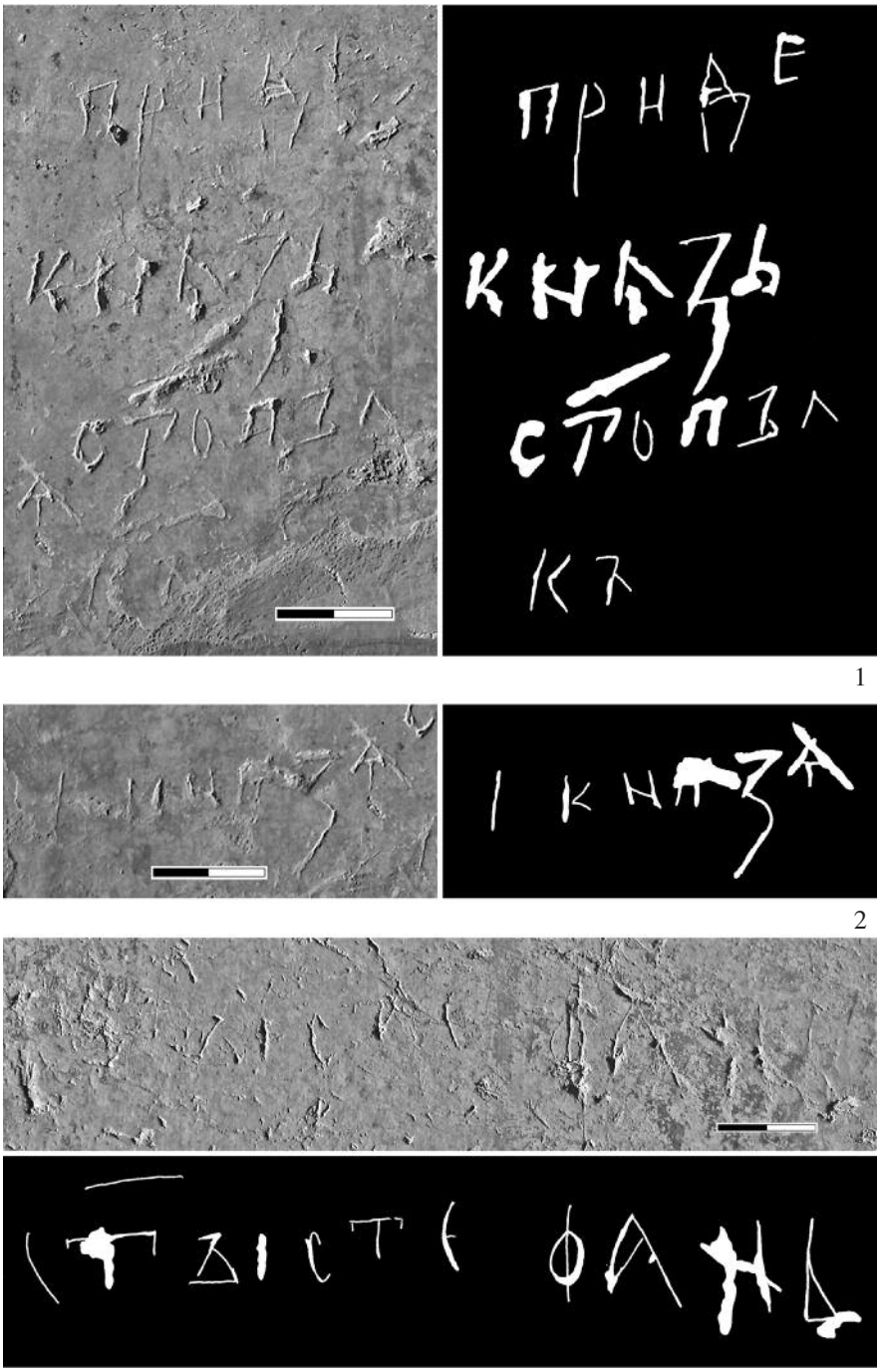

Таблиця LVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 6; **2** – № 6а; **3** – № 5157

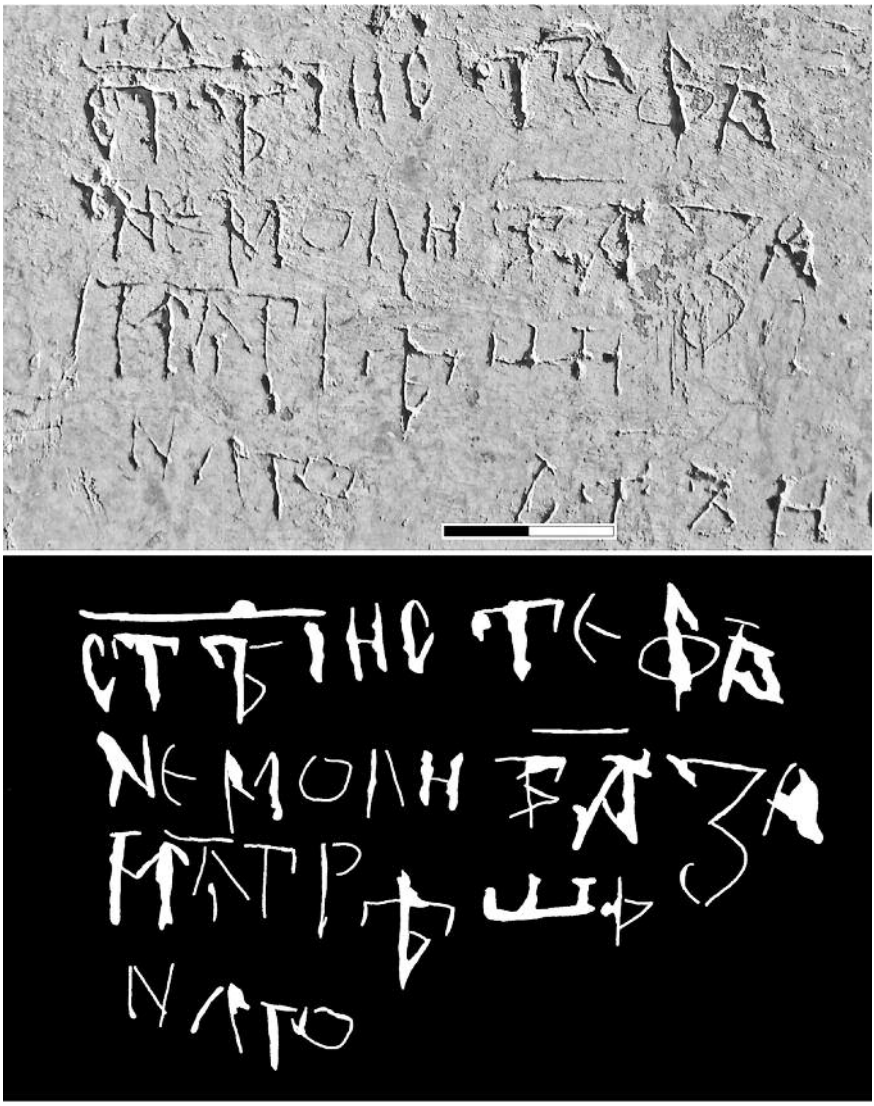

1

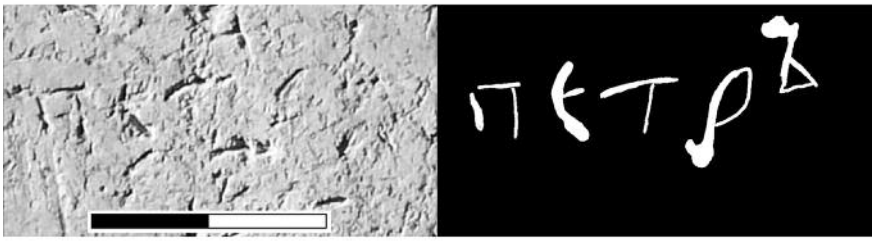

2

Таблиця LIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 65; **2** – № 5158

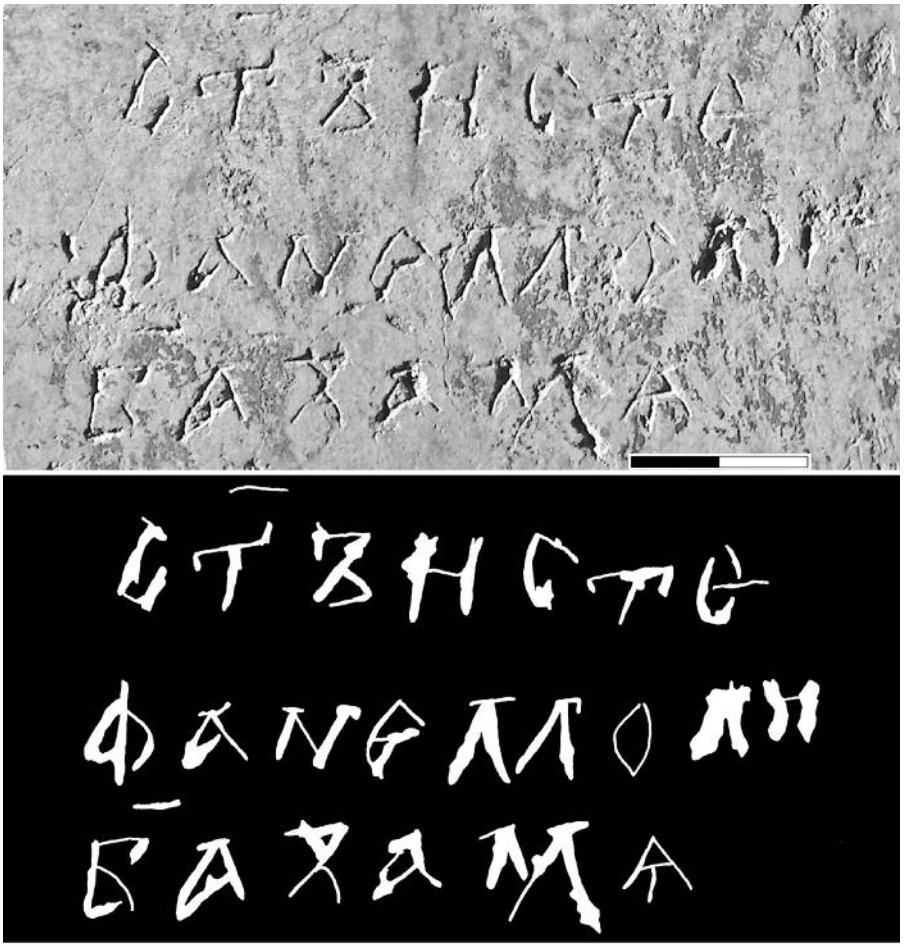

1

2

Таблиця LX
Фото та прорис графіті: **1** – № 66; **2** – № 5159

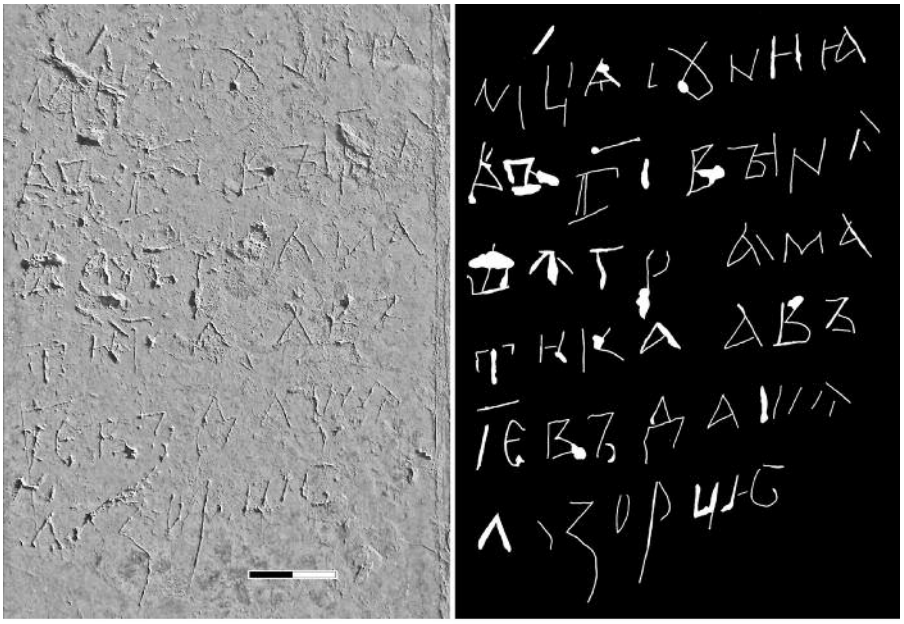

1

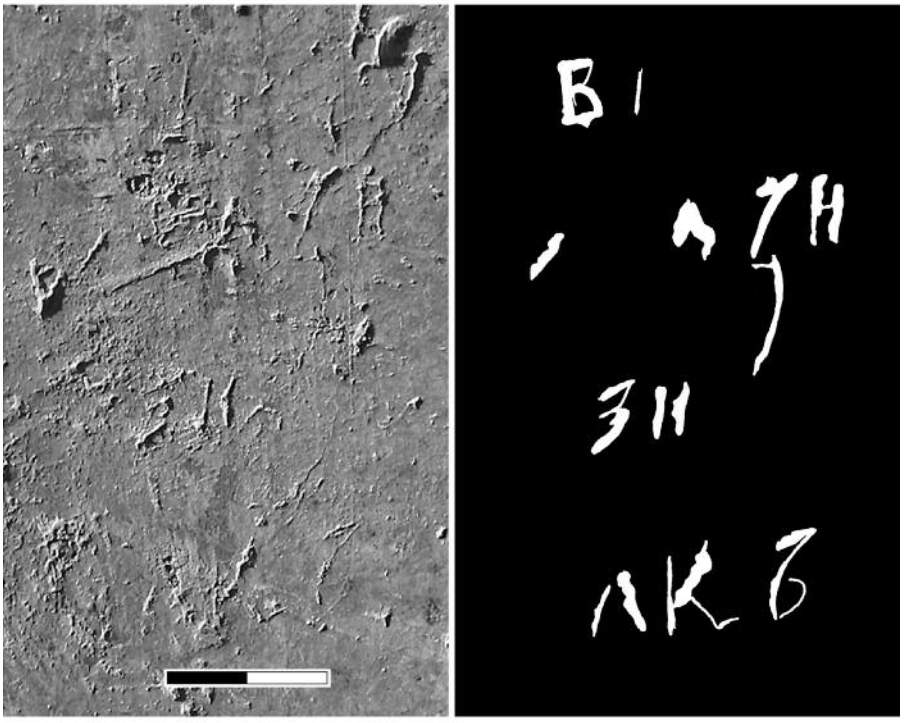

2

Таблиця LXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 101; **2** – № 5160

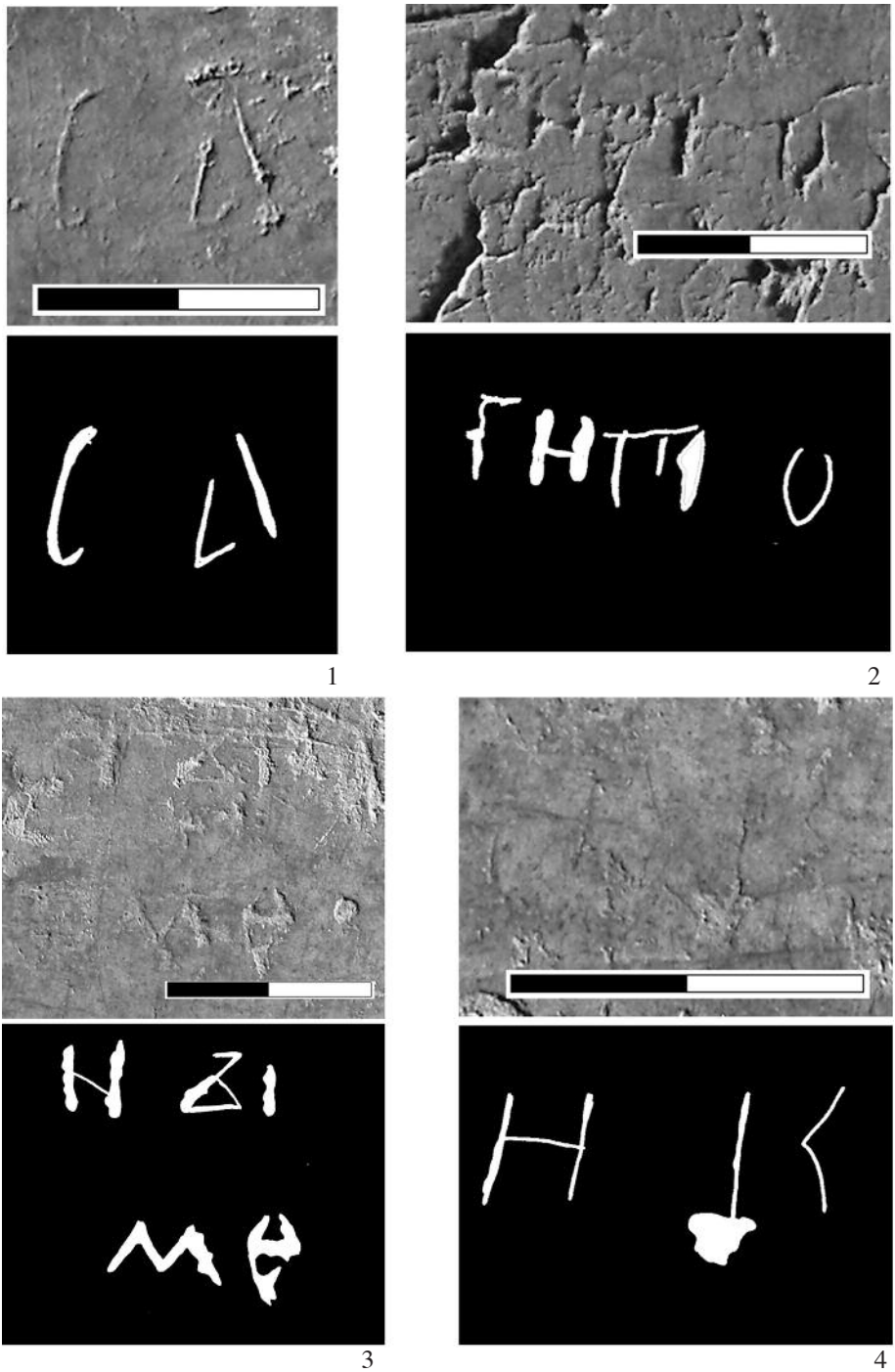

Таблиця LXII

Фото та прорис графіті: **1** – № 5161; **2** – № 5162; **3** – № 5163; **4** – № 5164

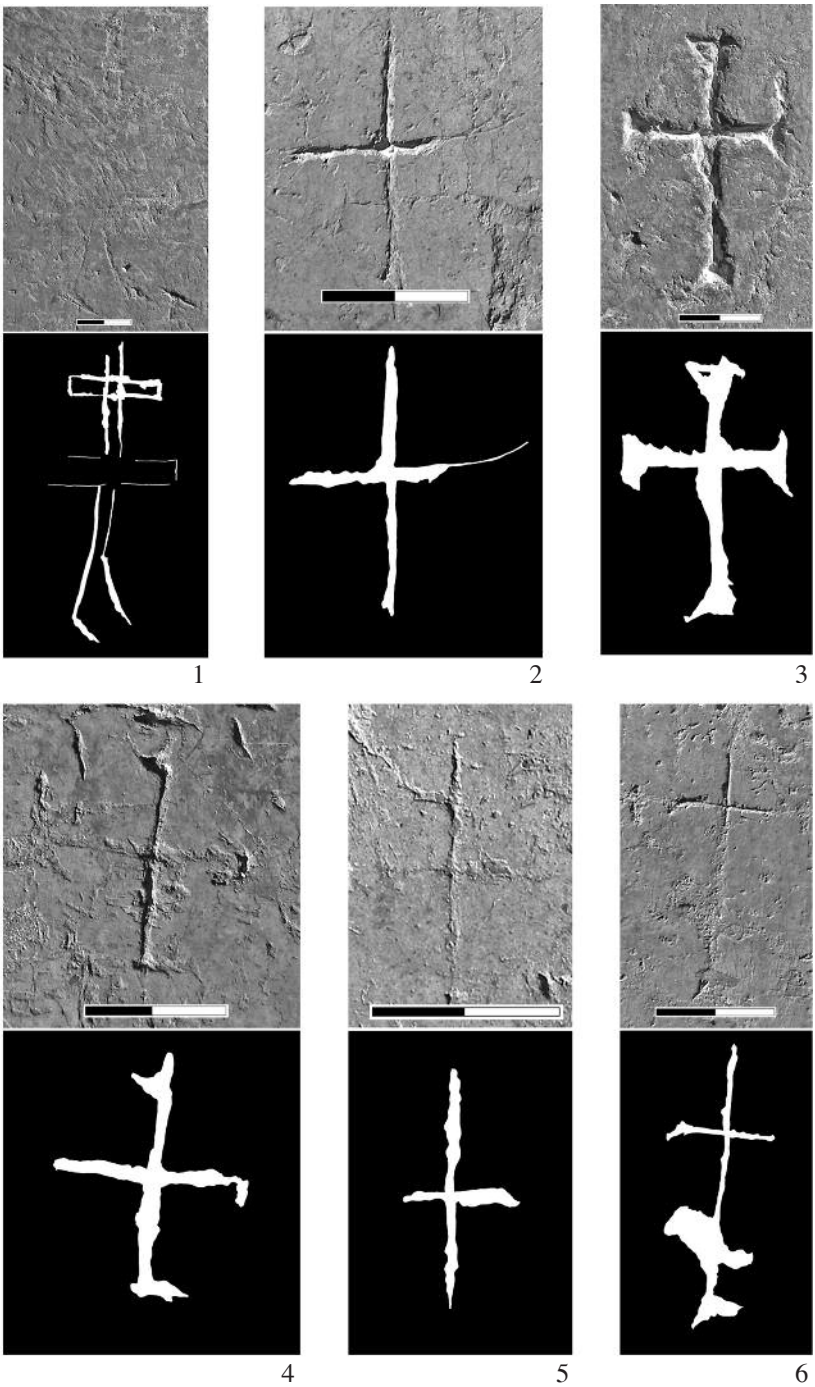

Таблиця LXIII

Фото та прорис графіті: **1** – № 5165; **2** – № 5166; **3** – № 5167; **4** – № 5168; **5** – № 5169; **6** – № 5170

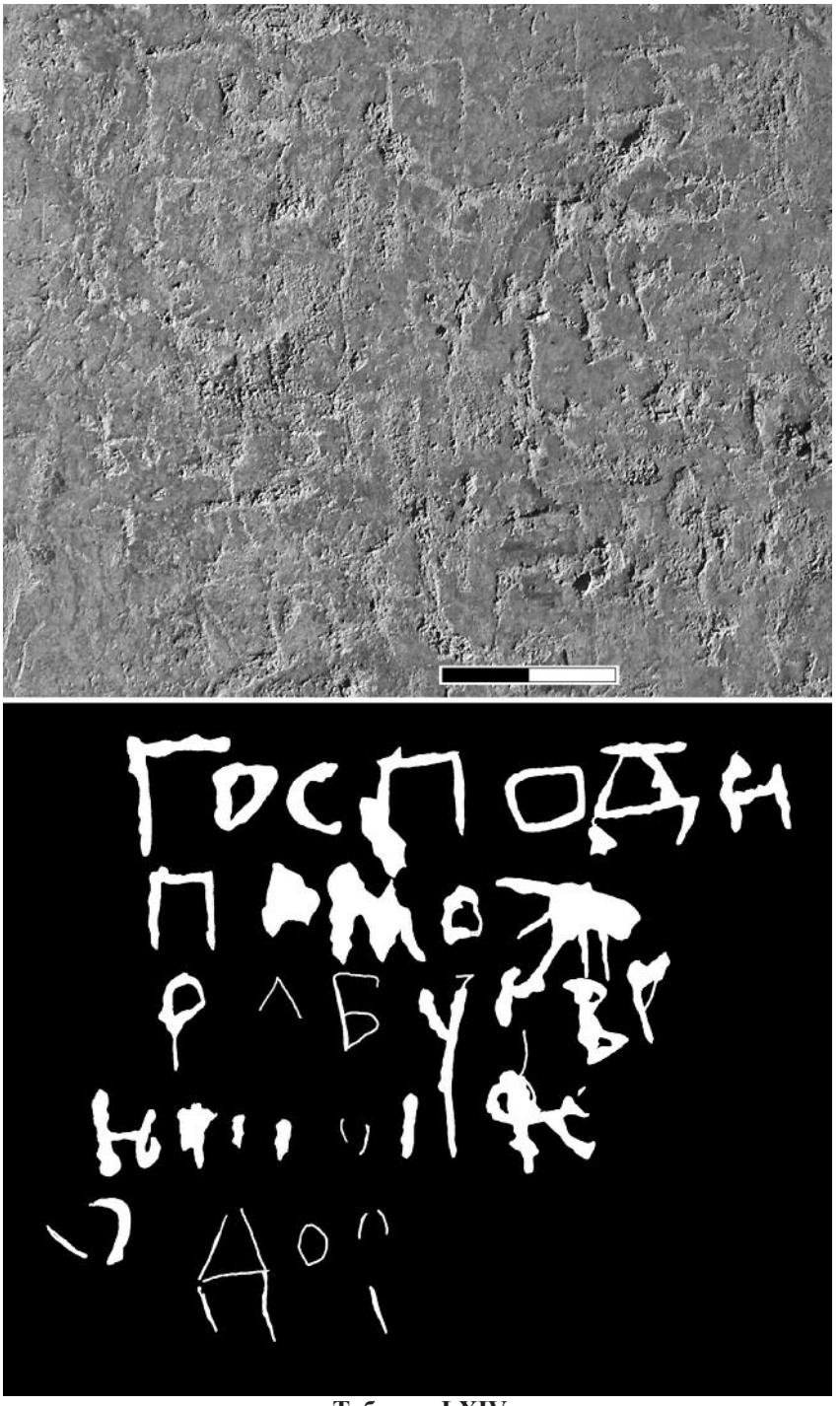

Таблиця LXIV
Фото та прорис графіті № 5171

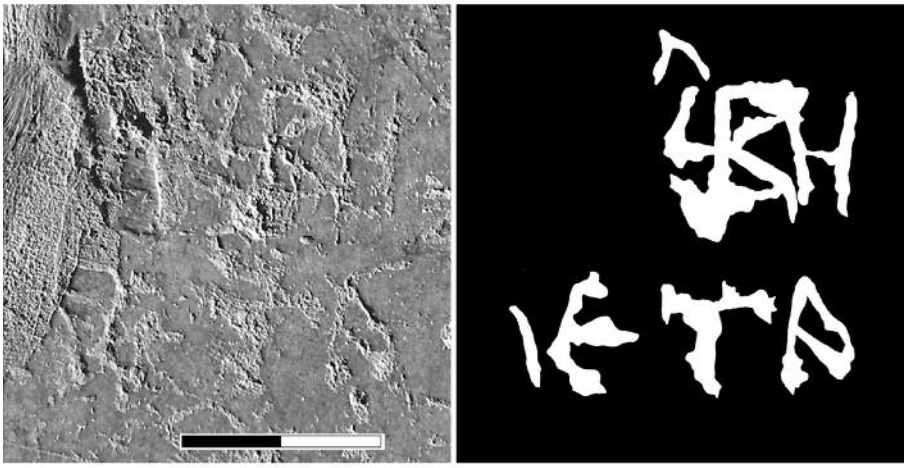

1

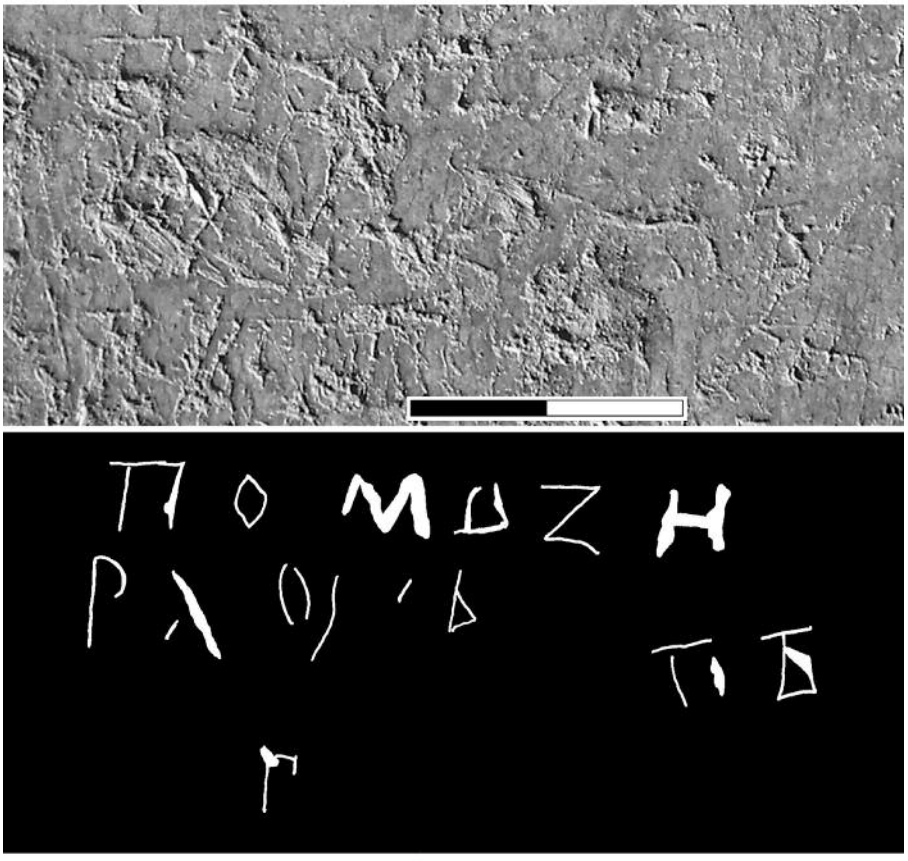

2

Таблиця LXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5172; **2** – № 5173

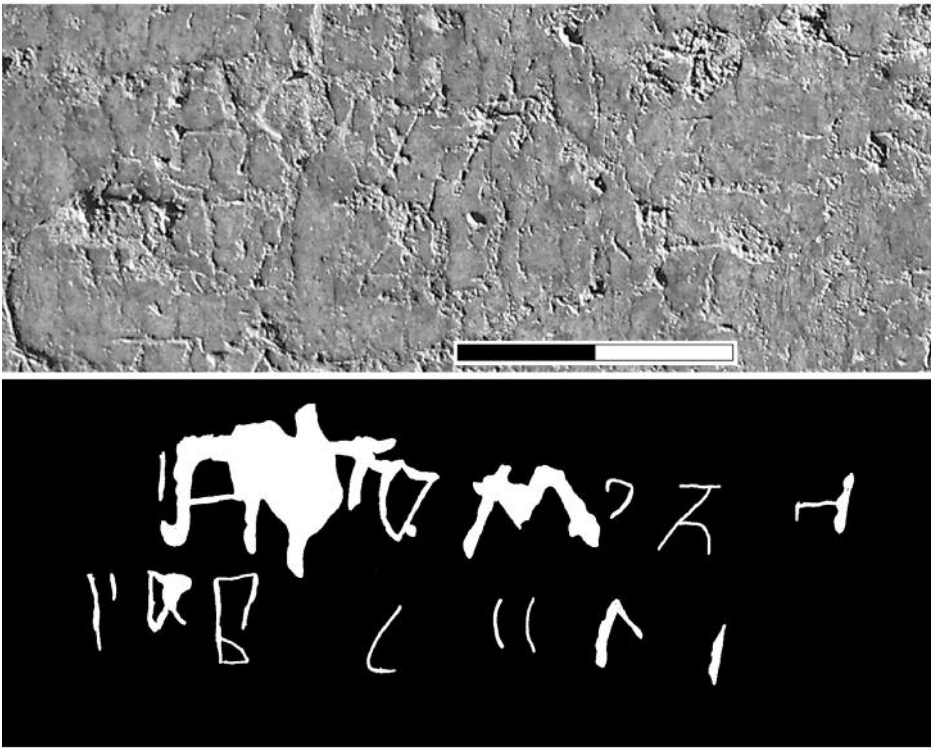

1

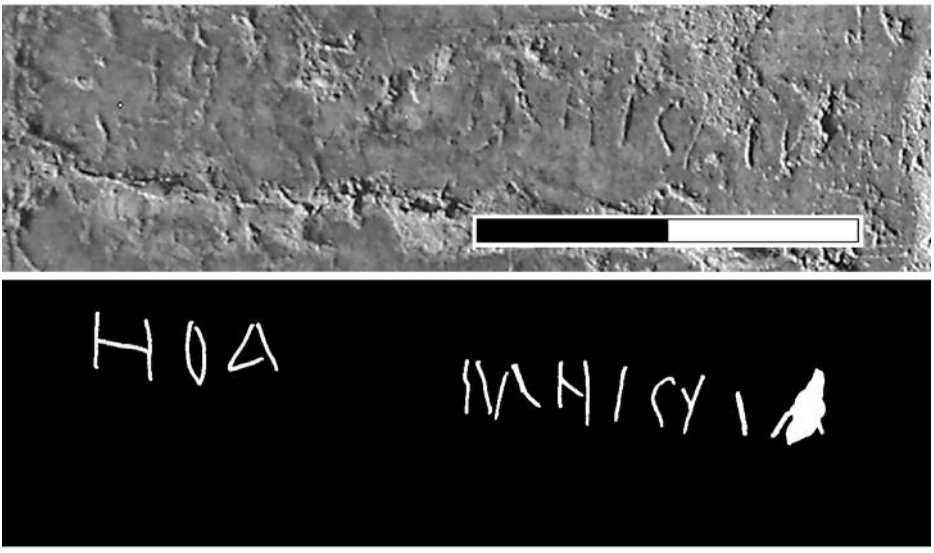

2

Таблиця LXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5174; **2** – № 5175

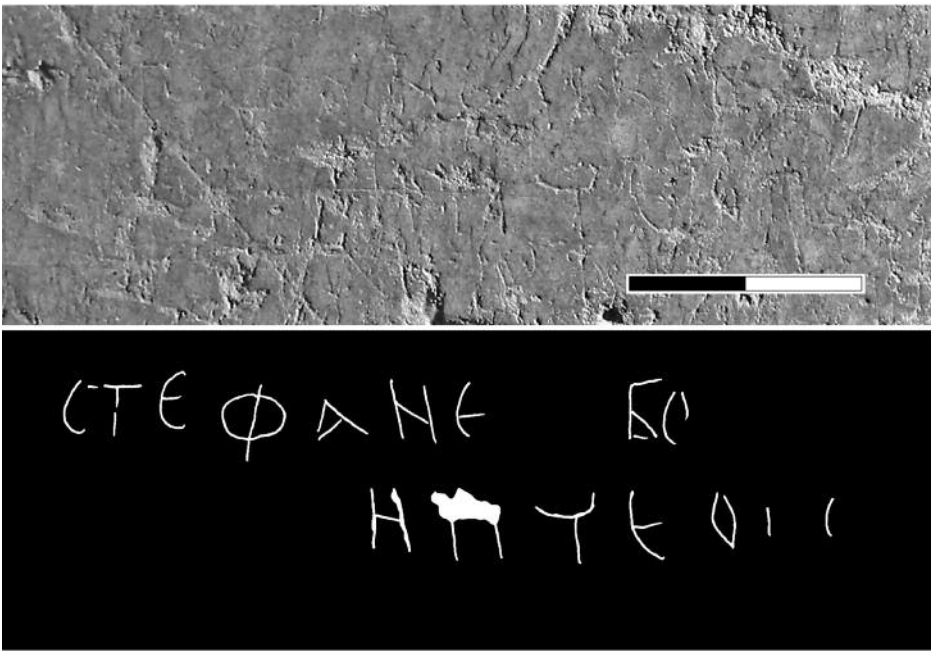

1

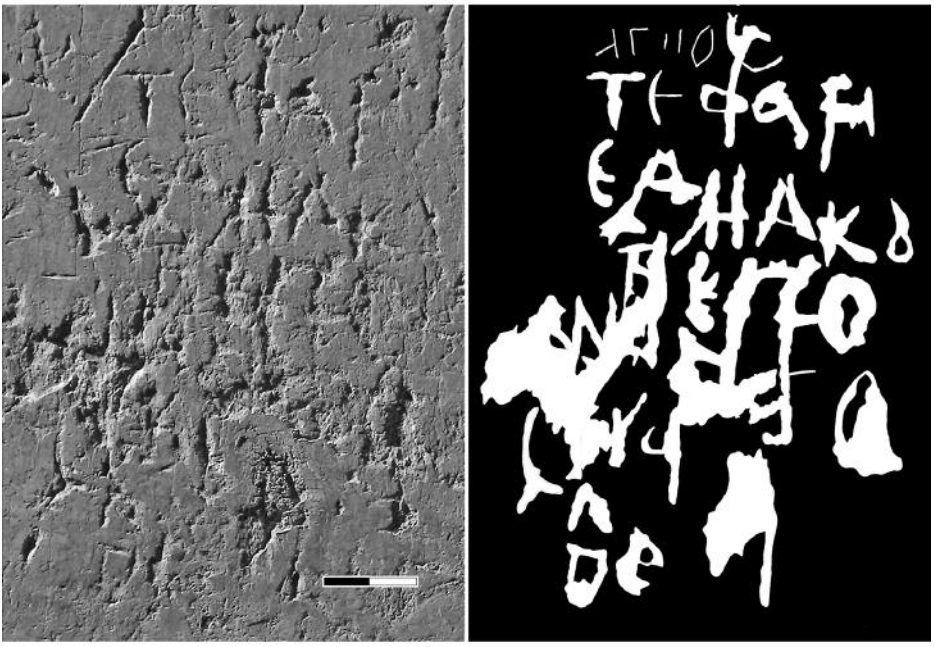

2

Таблиця LXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5176; **2** – № 5177

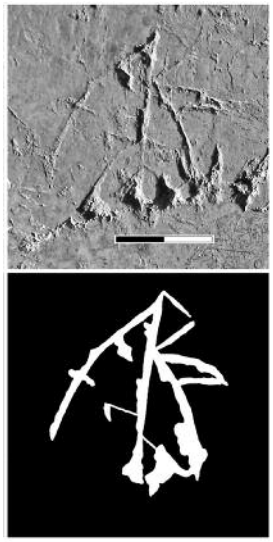

1

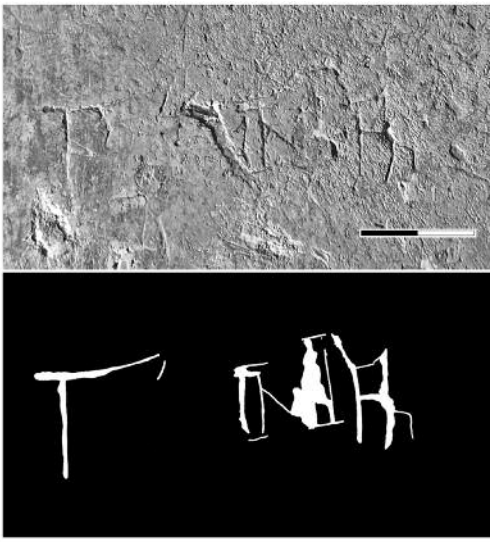

2

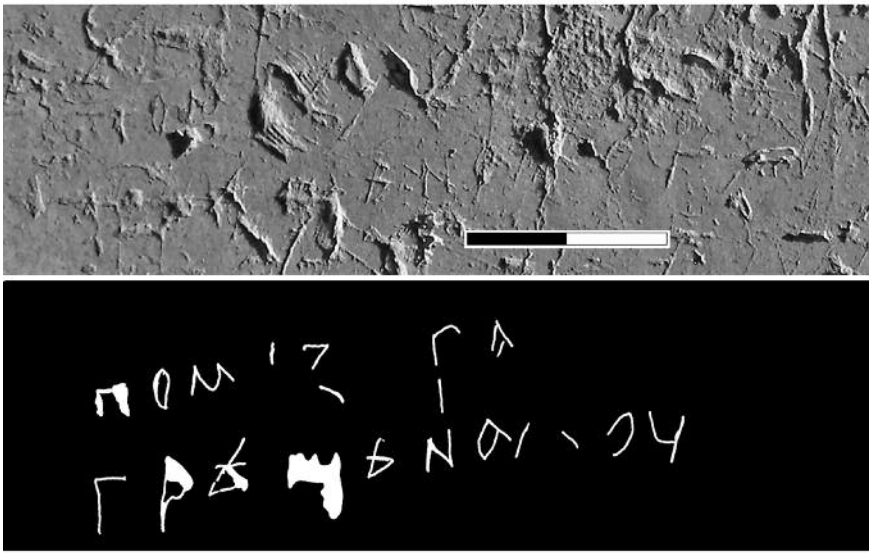

3

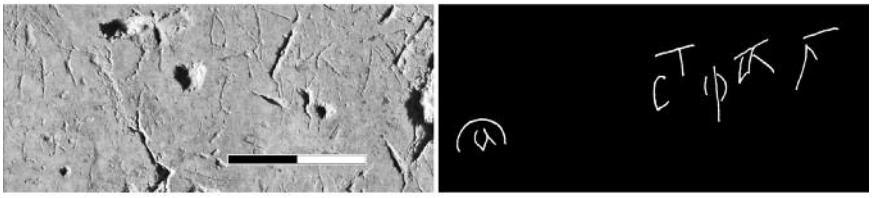

4

Таблиця LXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5178; **2** – № 5179; **3** – № 5180; **4** – № 5181

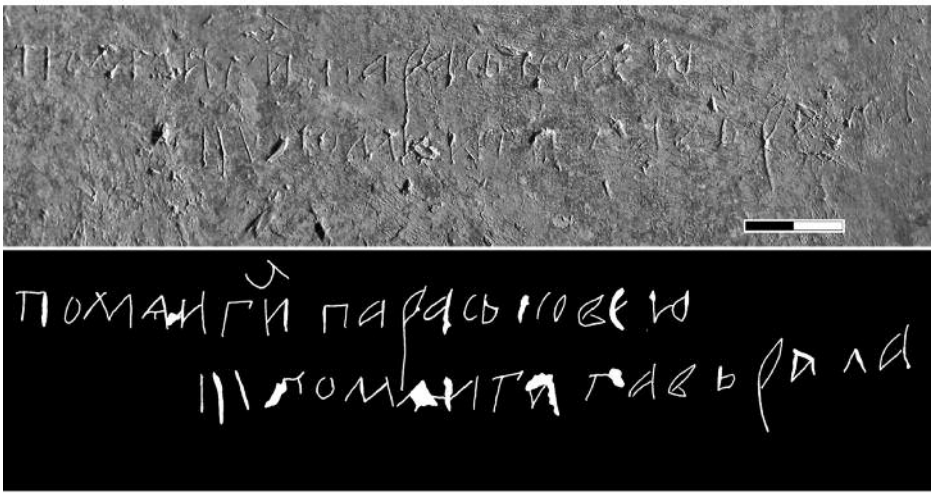

1

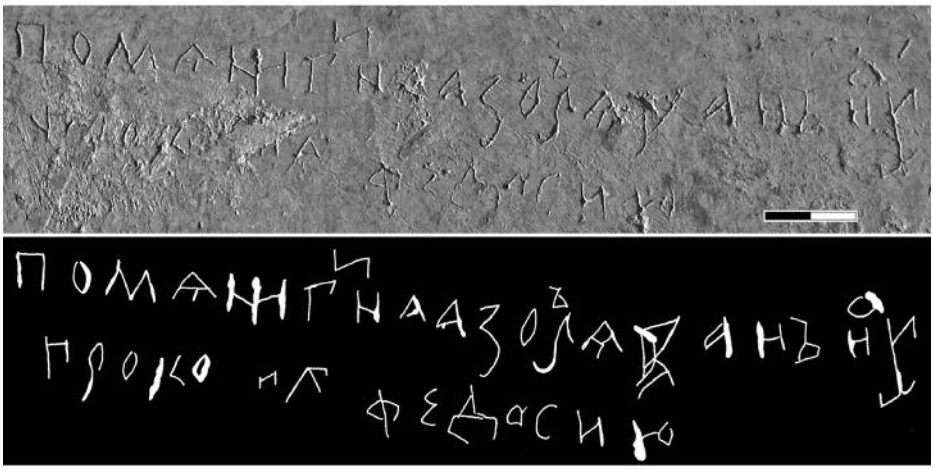

2

3

Таблиця LXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5182; **2** – № 5183; **3** – № 5184

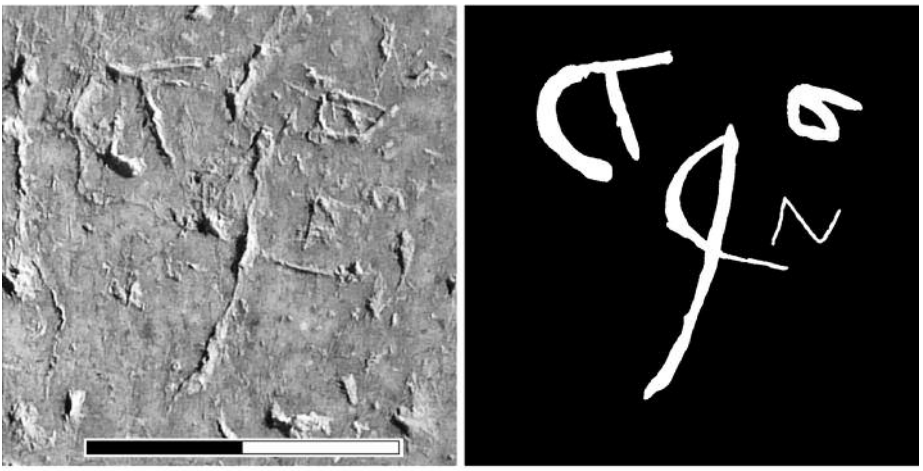

1

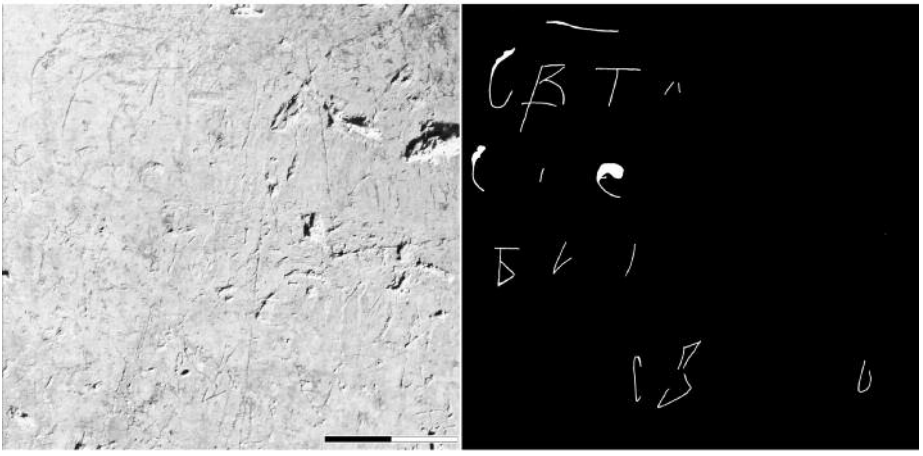

2

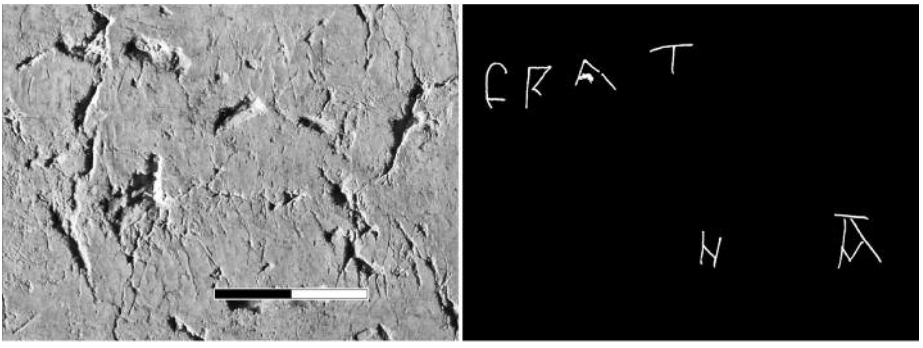

3

Таблиця LXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5185; **2** – № 5186; **3** – № 5187

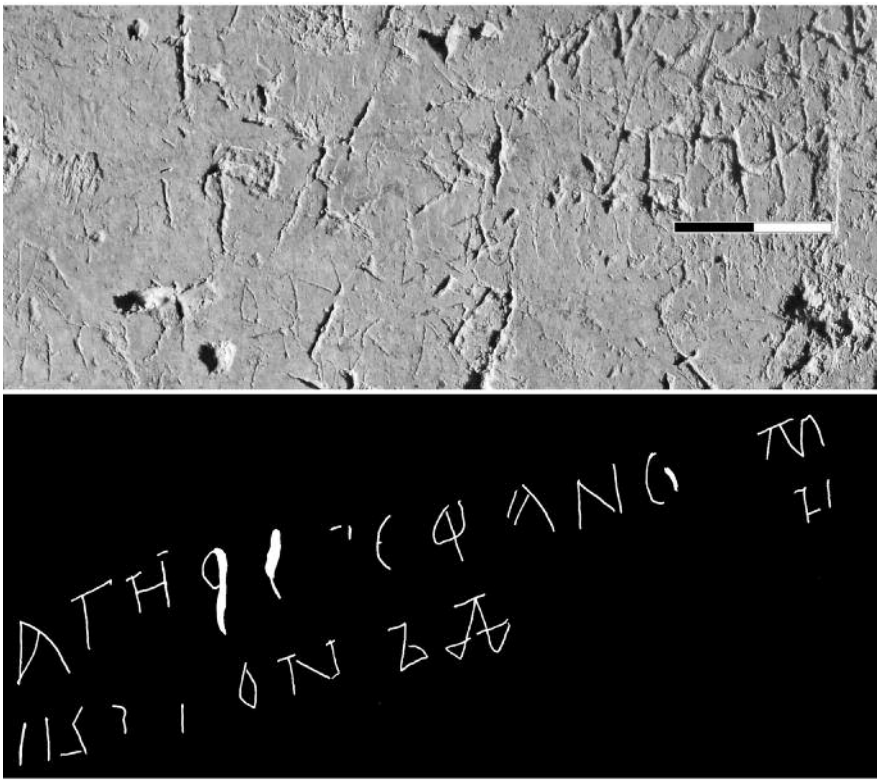

1

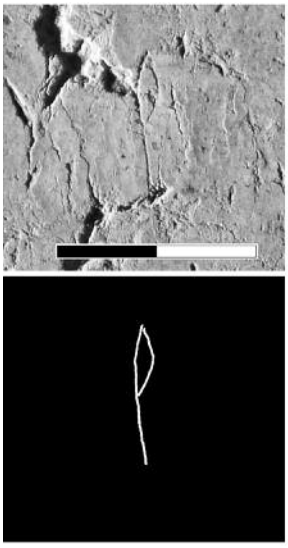

2

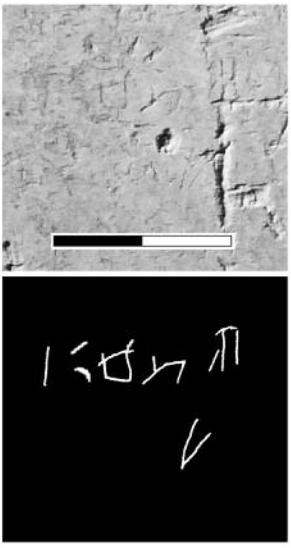

3

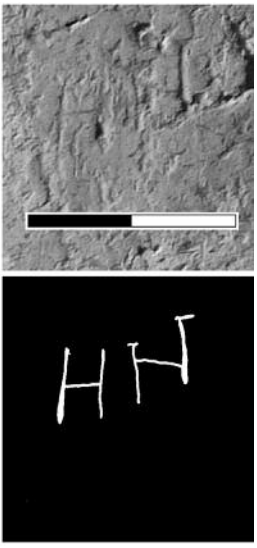

4

Таблиця LXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5188; **2** – № 5189; **3** – № 5190; **4** – № 5191

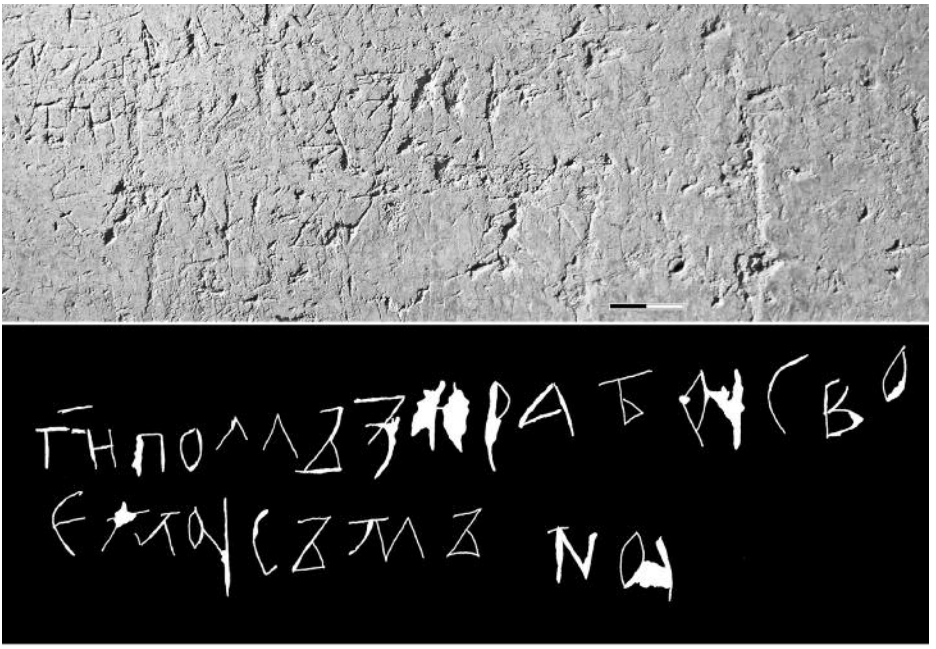

1

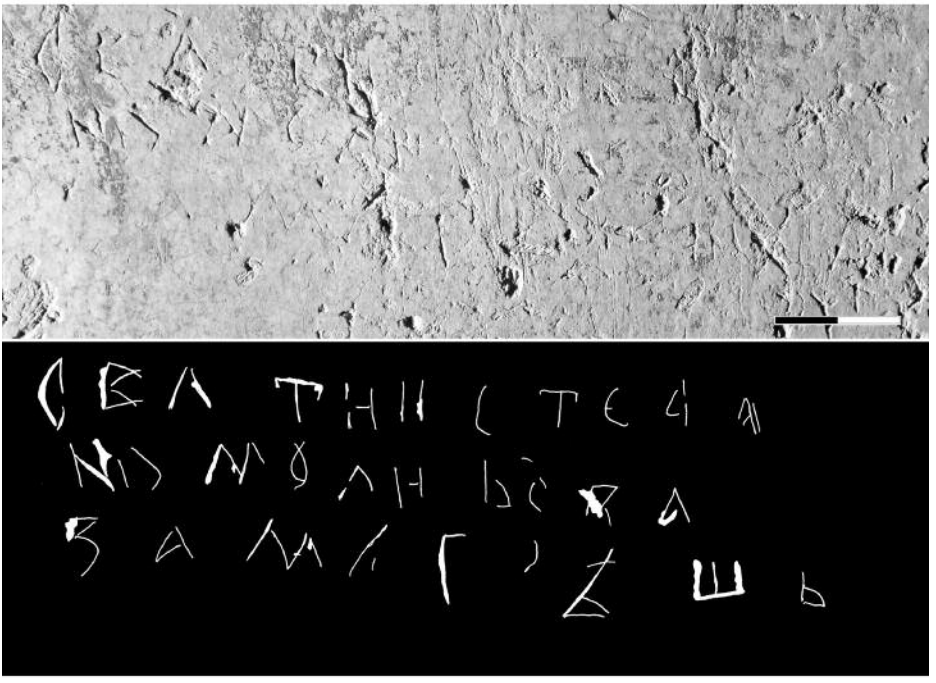

2

Таблиця LXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5192; **2** – № 5193

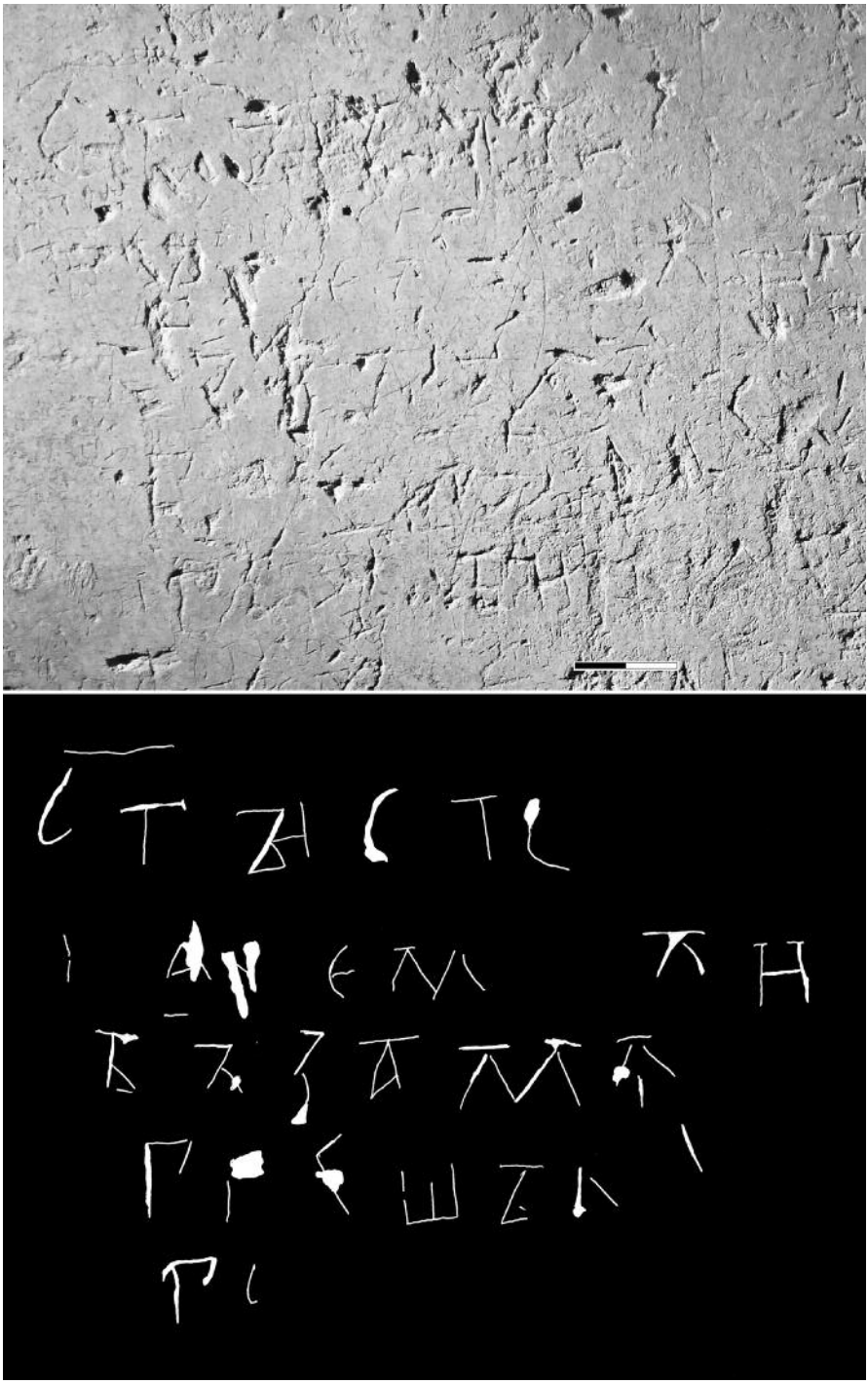

Таблиця LXXIII
Фото та прорис графіті № 5194

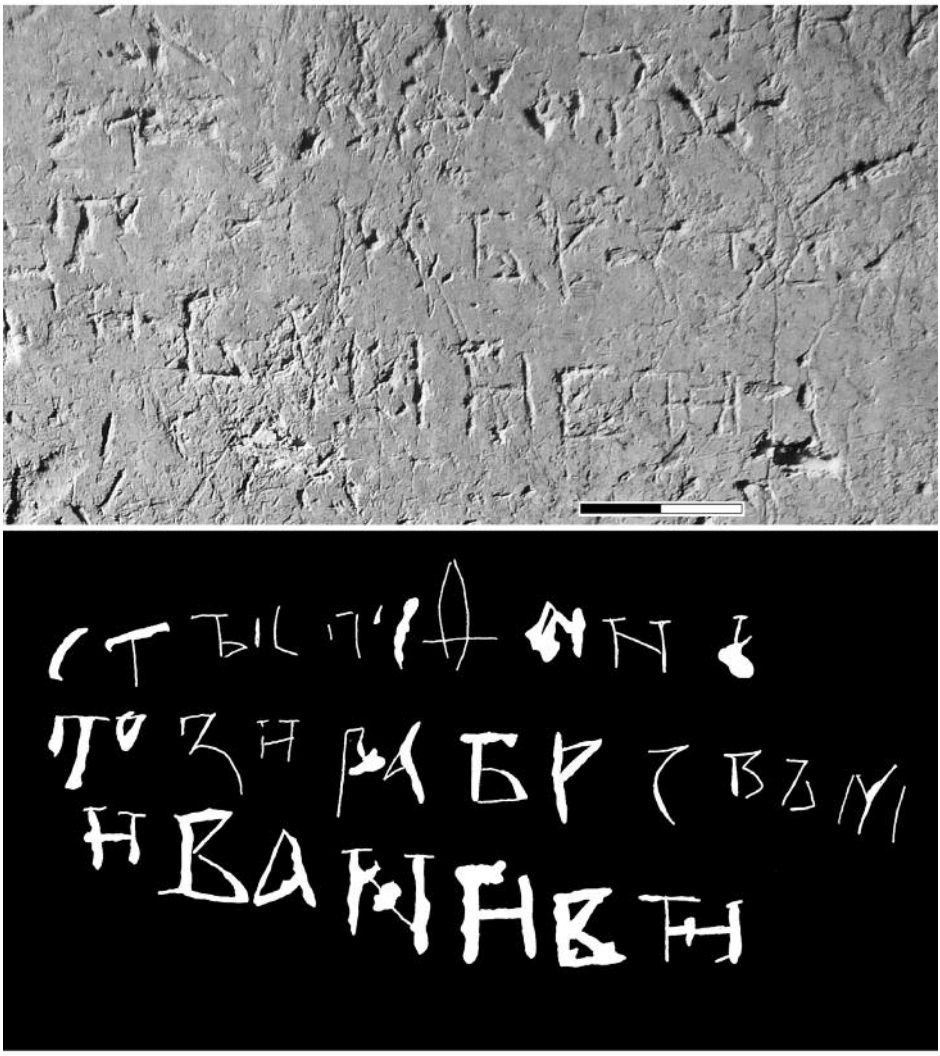

1

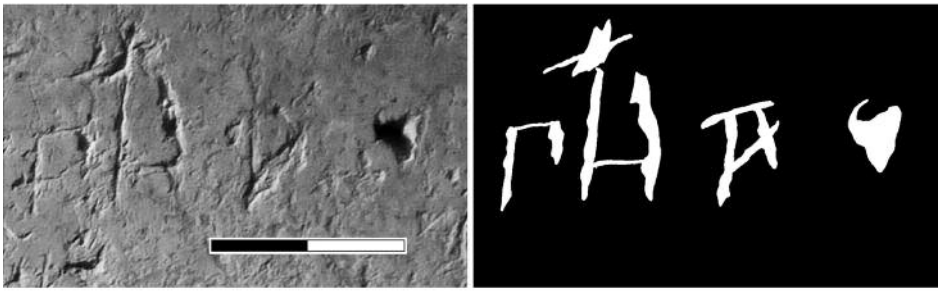

2

Таблиця LXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5195; **2** – № 5196

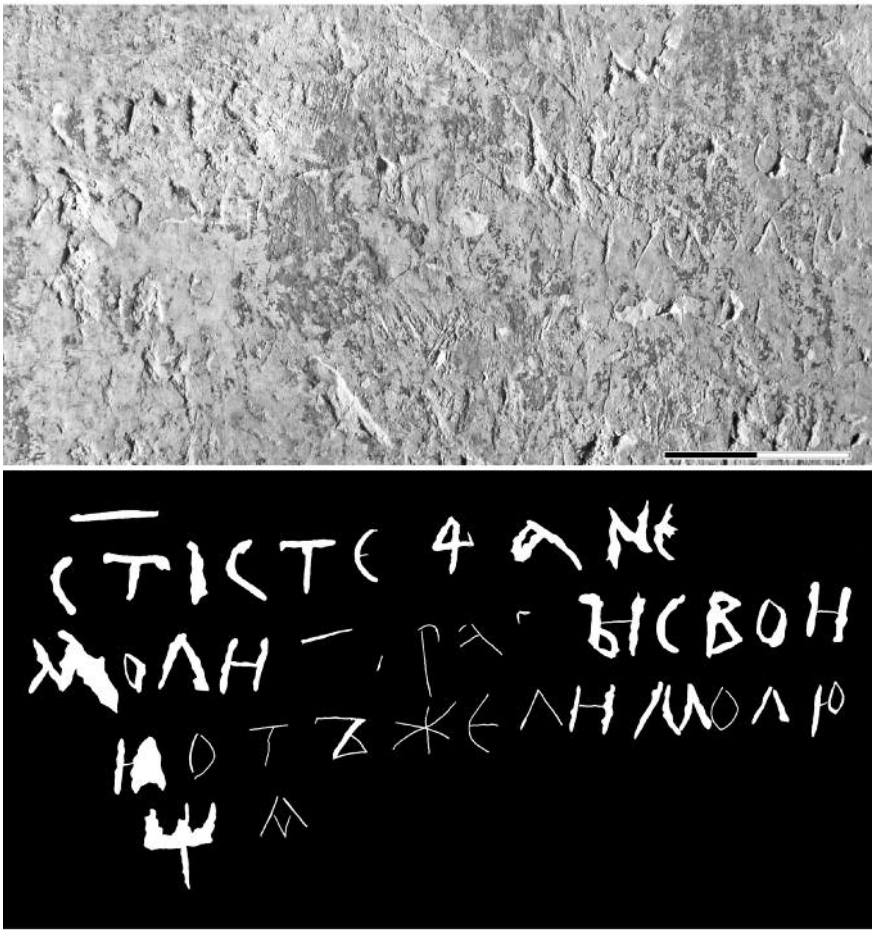

1

2

Таблиця LXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5197; **2** – № 5198

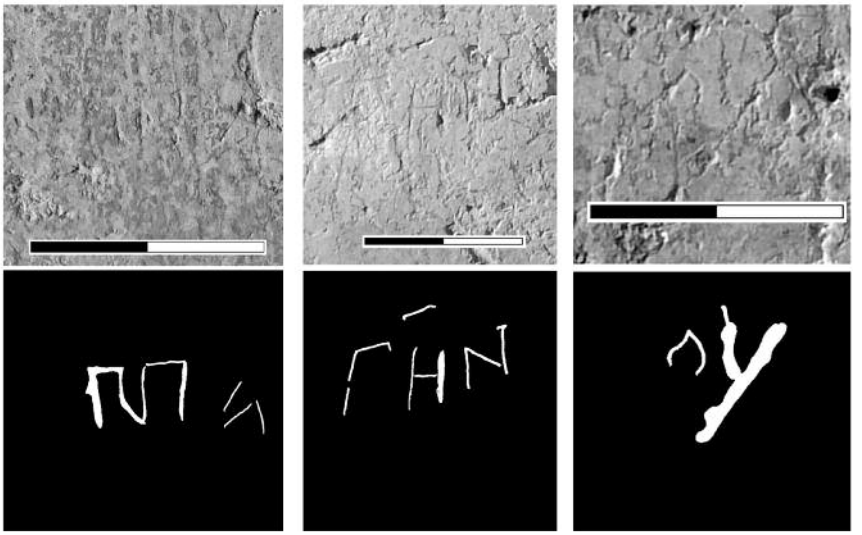

1 2 3

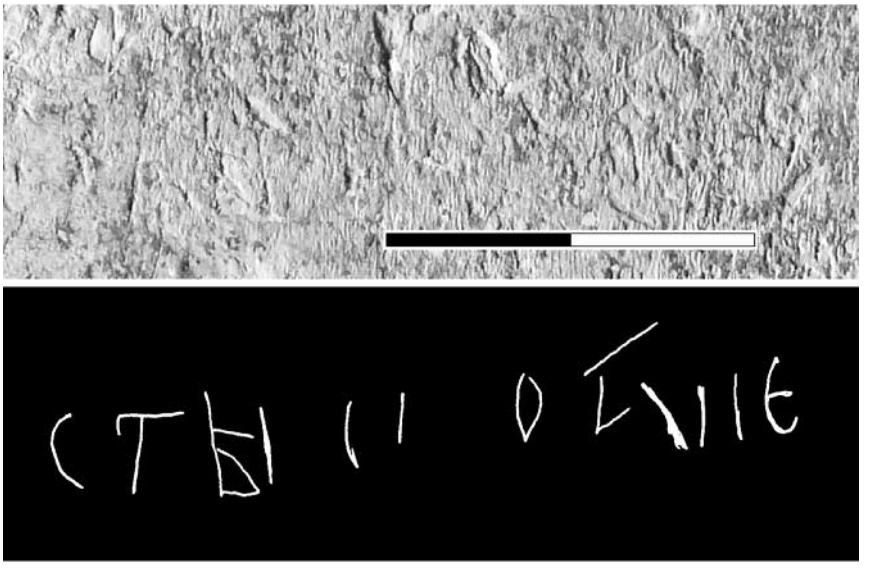

4

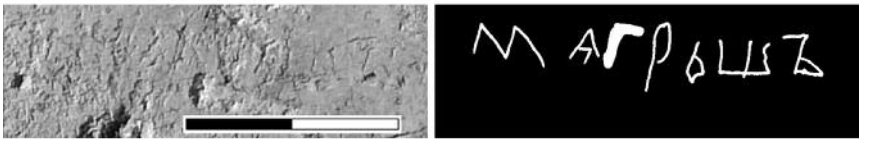

5

Таблиця LXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5199; **2** – № 5200; **3** – № 5201;
4 – № 5202; **5** – № 5203

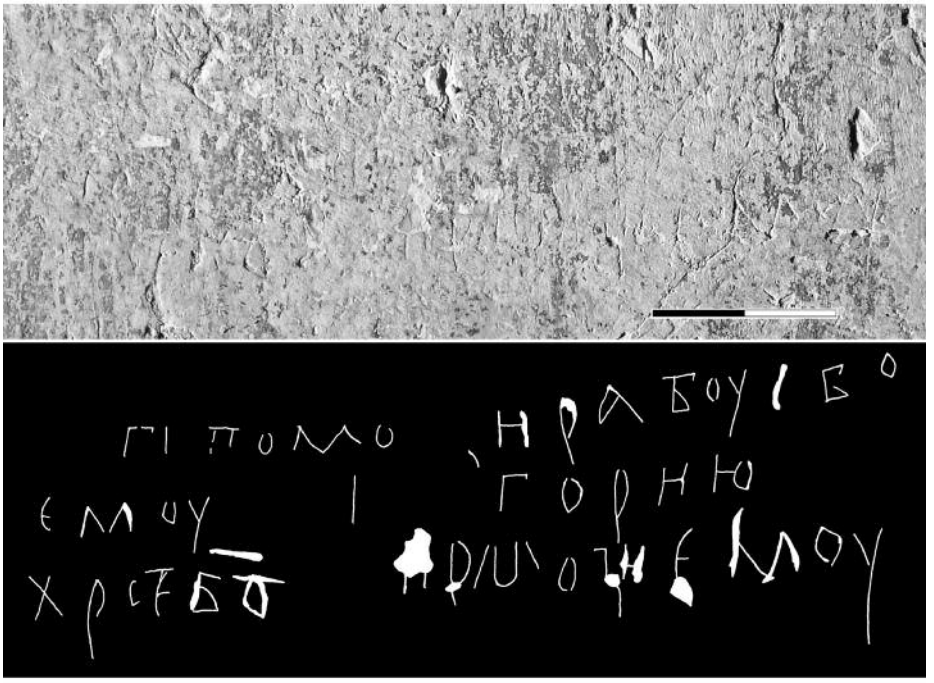

1

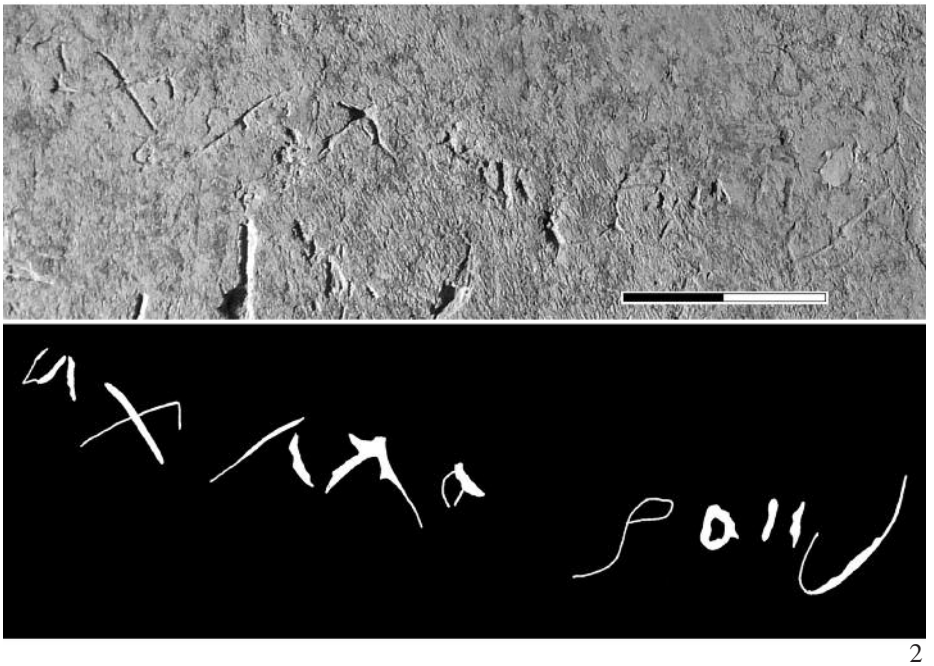

2

Таблиця LXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5204; **2** – № 5205

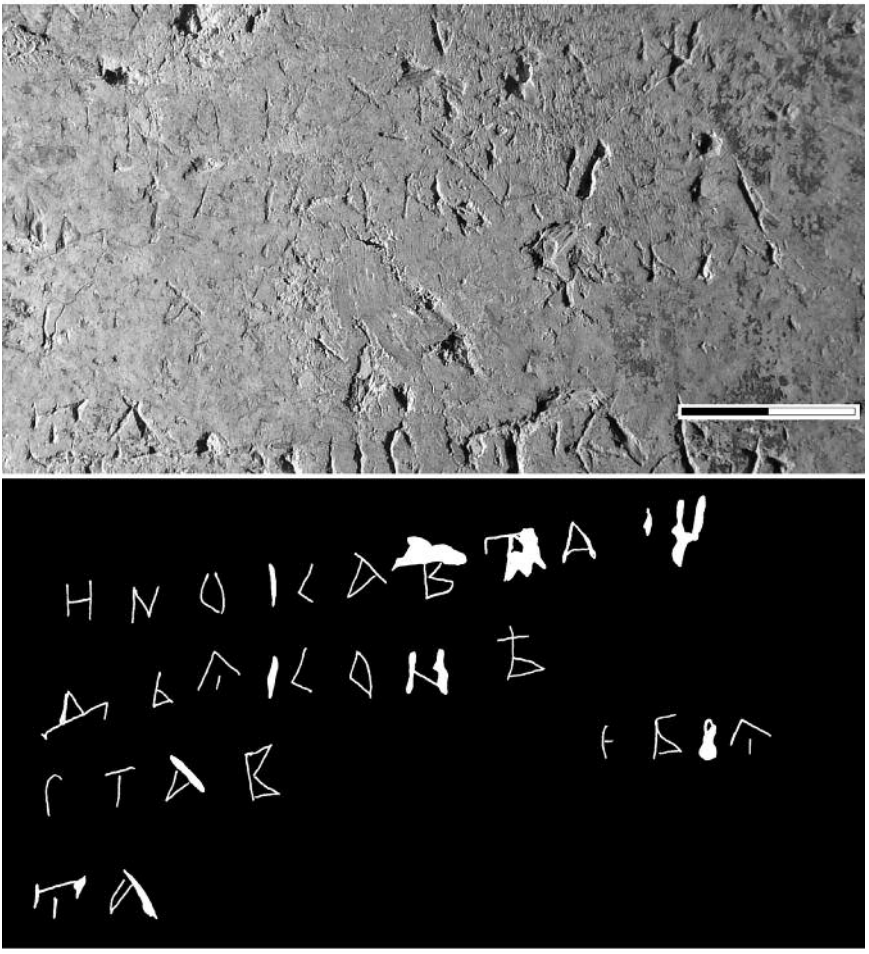

1

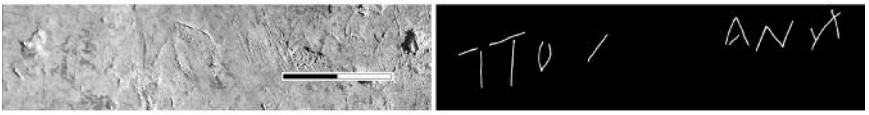

2

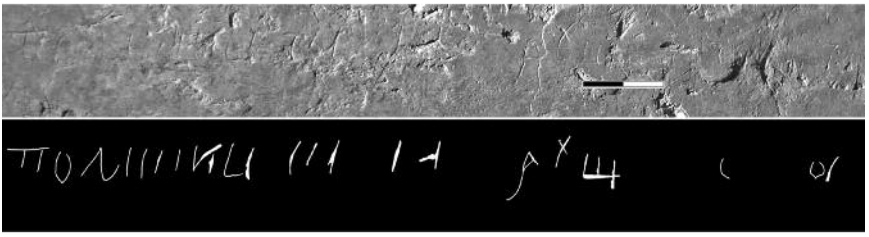

3

Таблиця LXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5206; **2** – № 5207; **3** – № 5208

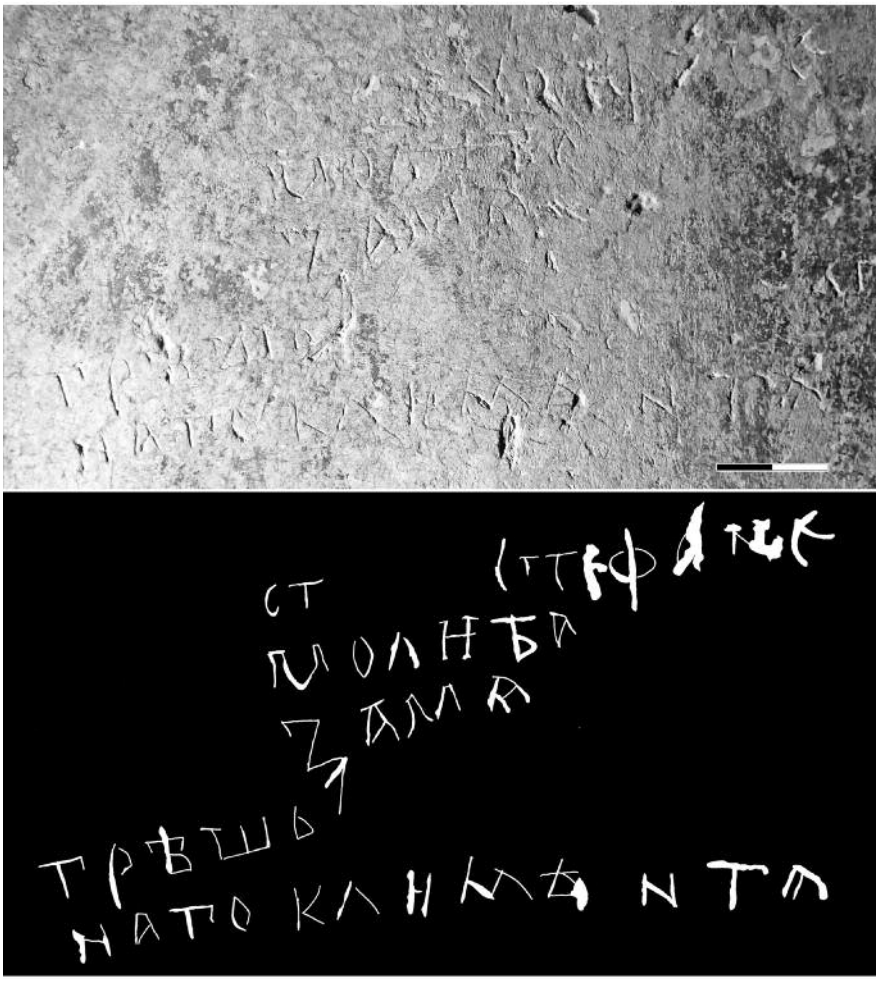

1

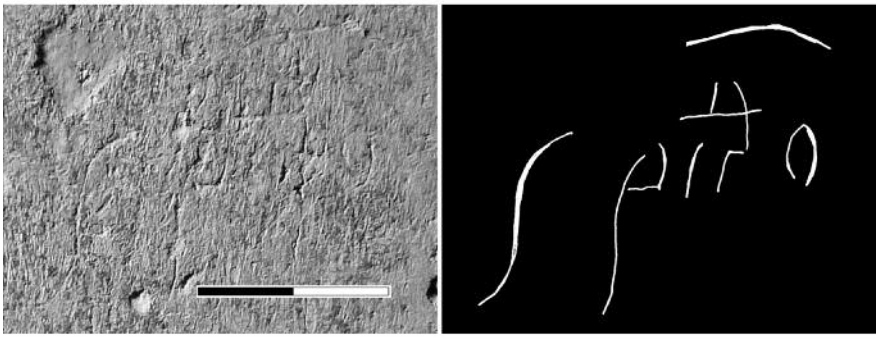

2

Таблиця LXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5209; **2** – № 5210

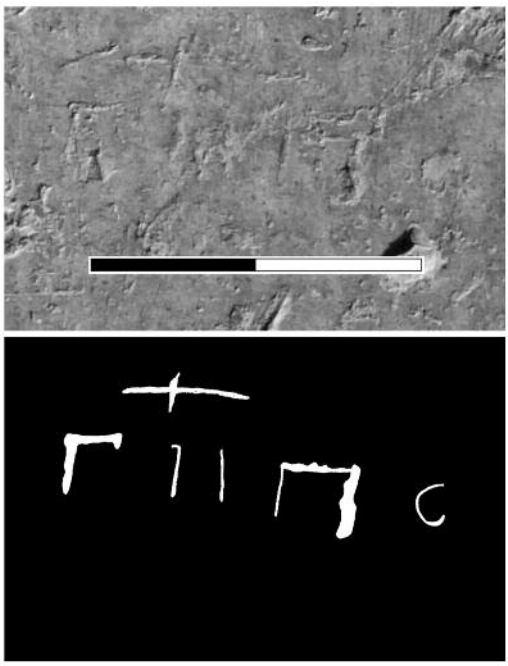

1

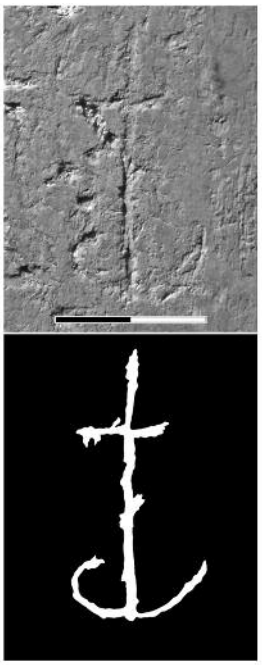

2

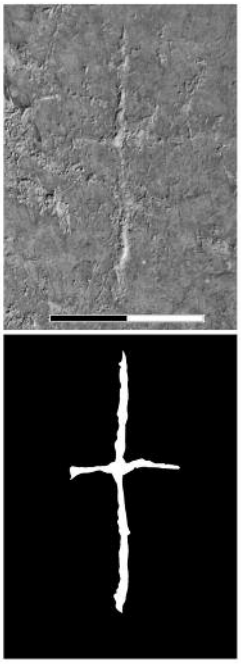

3

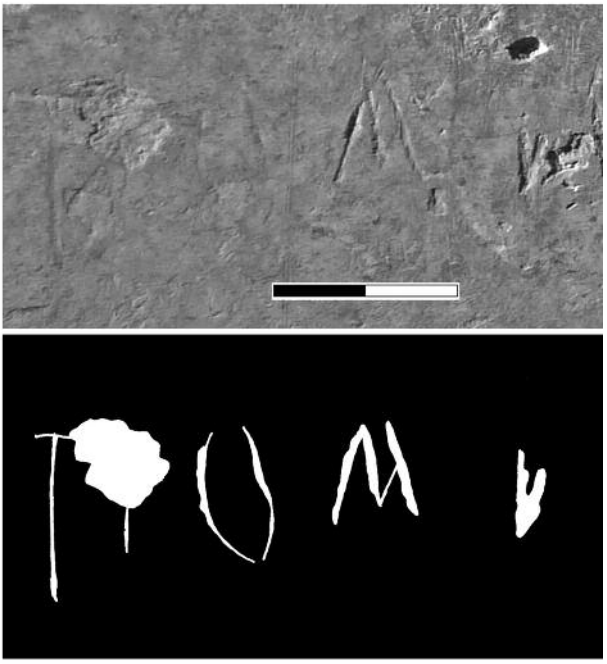

4

Таблиця LXXX

Фото та прорис графіті: **1** – № 5211; **2** – № 5212; **3** – № 5213; **4** – № 5214

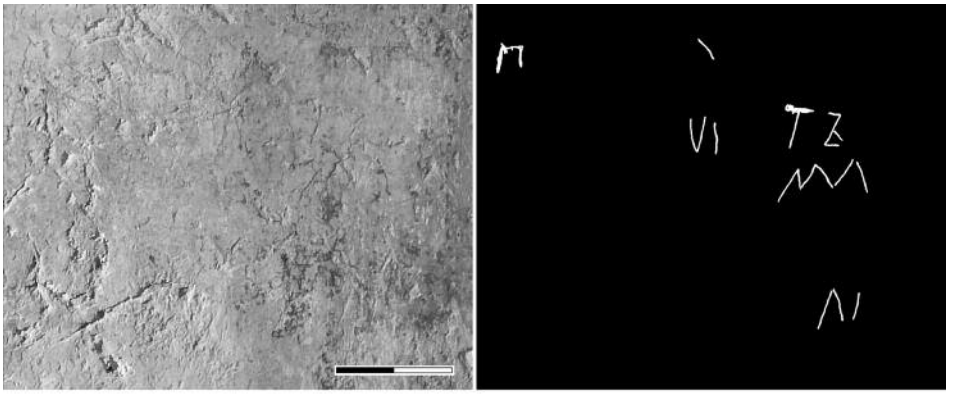

1

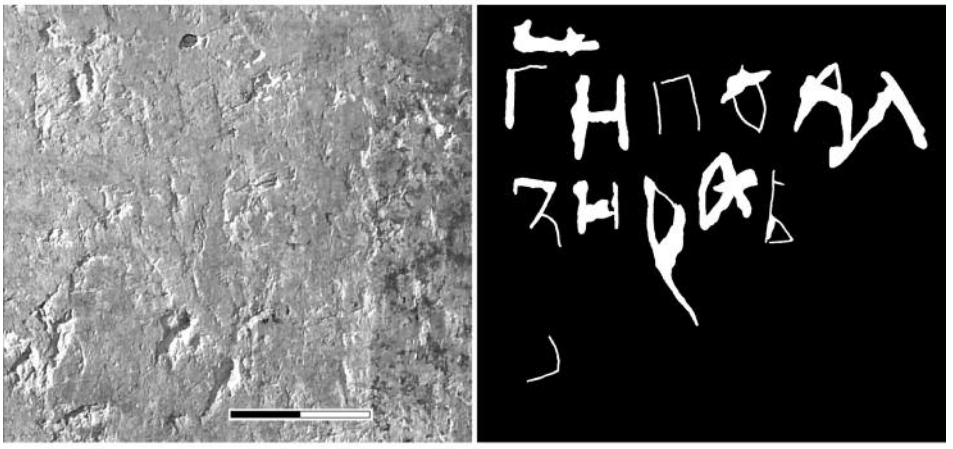

2

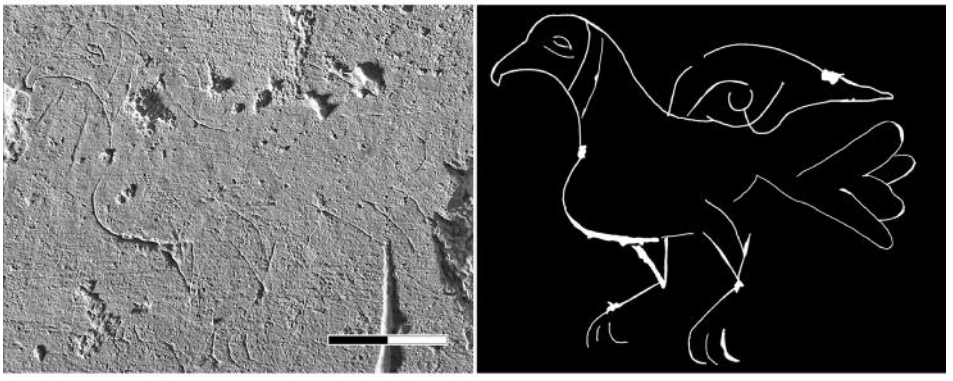

3

Таблиця LXXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5215; **2** – № 5216; **3** – № 5218

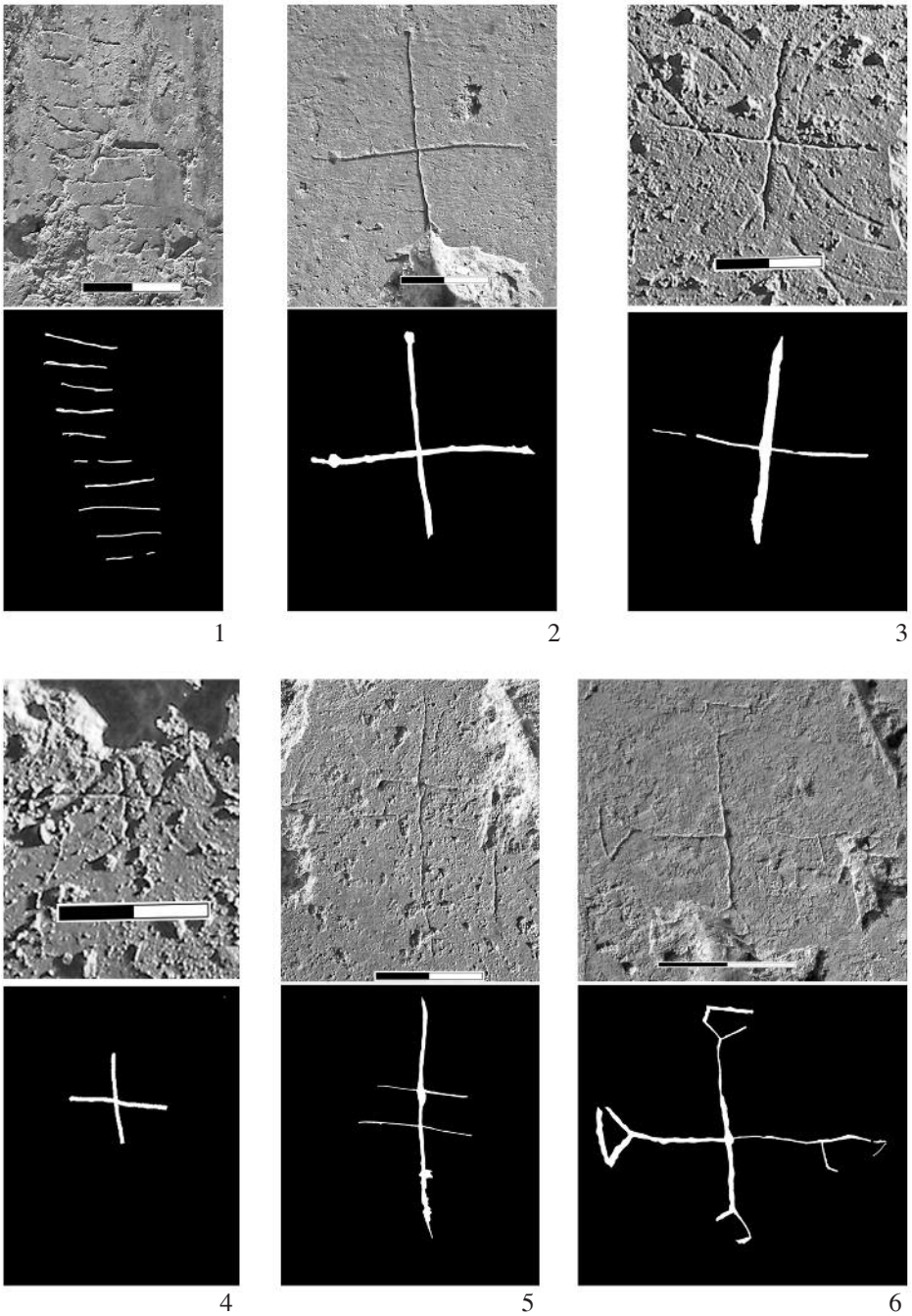

Таблиця LXXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5217; **2** – № 5219; **3** – № 5220; **4** – № 5221; **5** – № 5222; **6** – № 5223

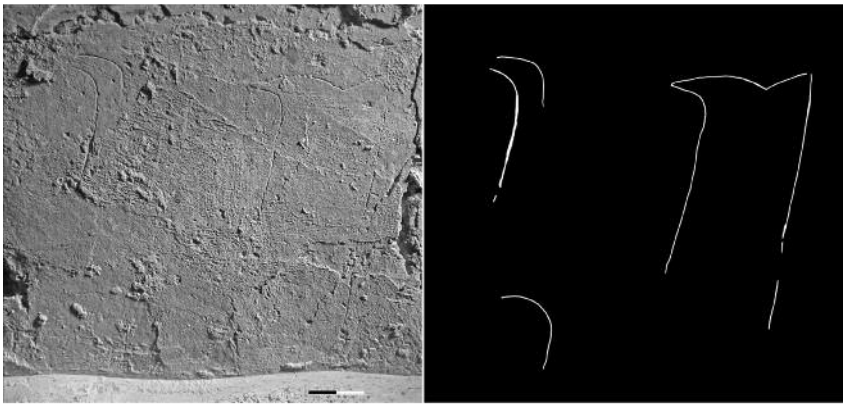

1

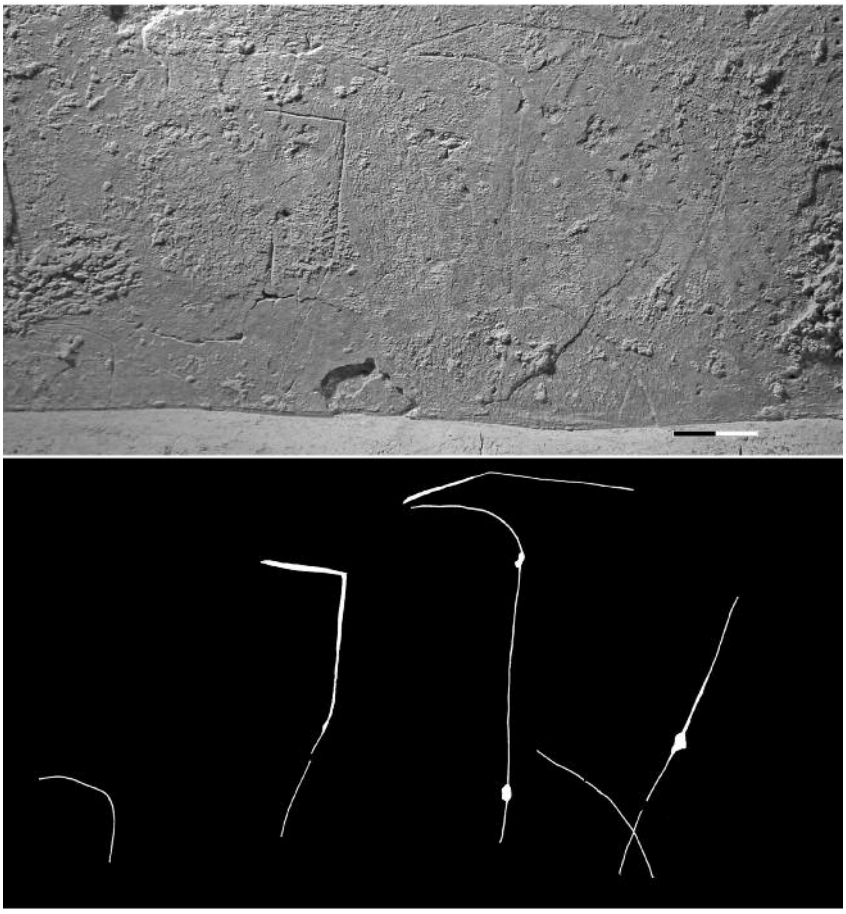

2

Таблиця LXXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5224; **2** – № 5225

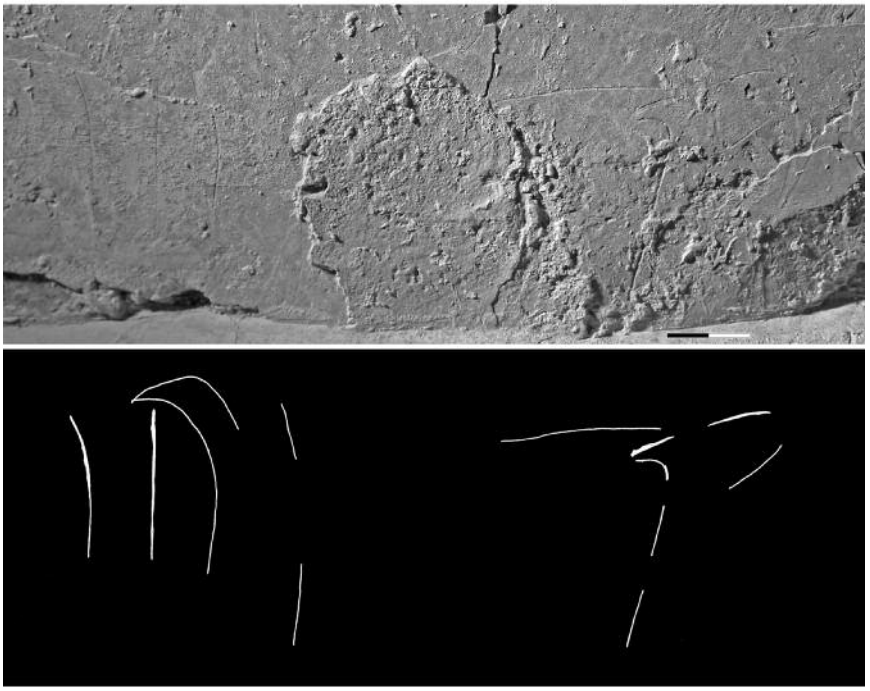

1

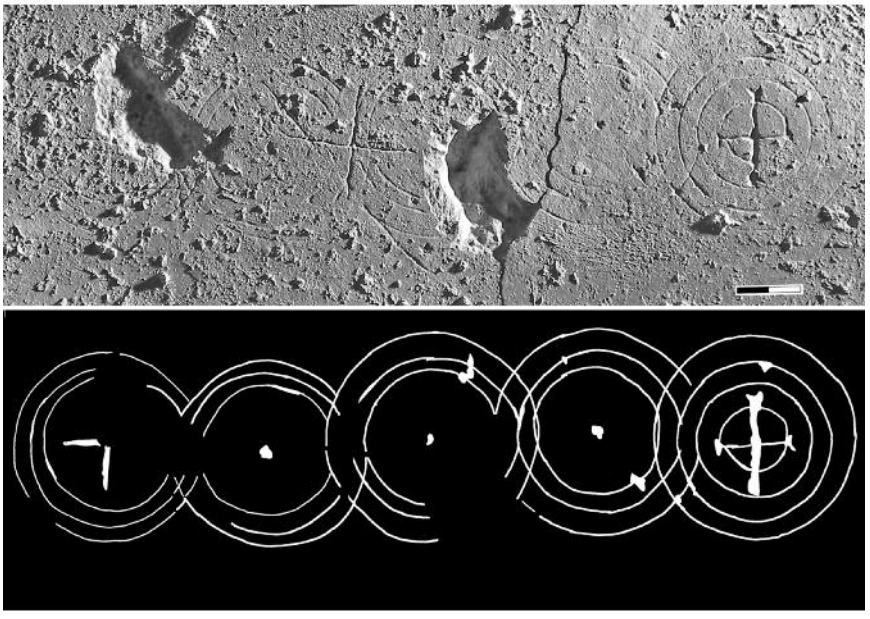

2

Таблиця LXXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5226; **2** – № 5227

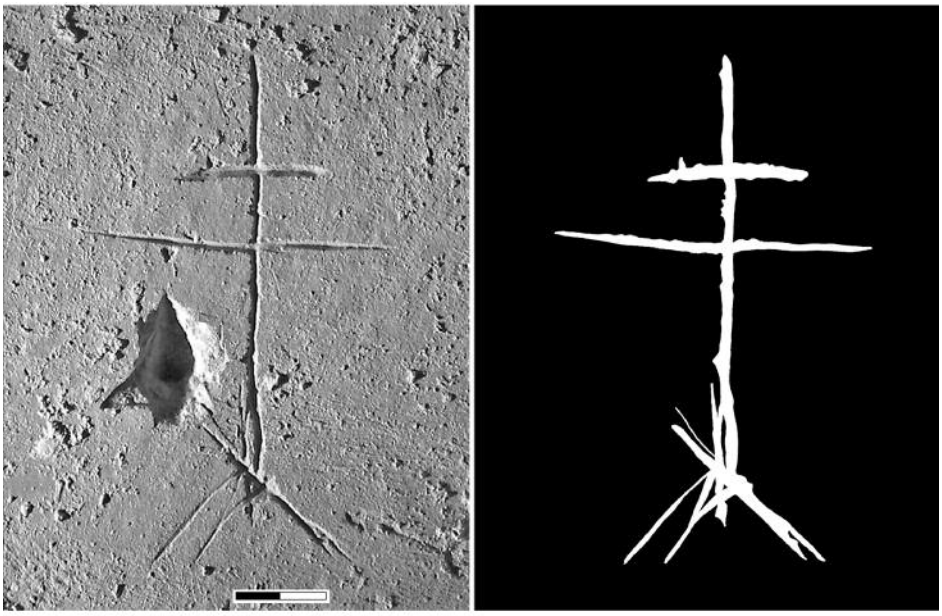

1

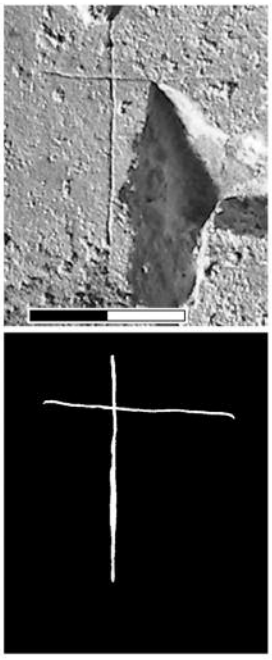

2

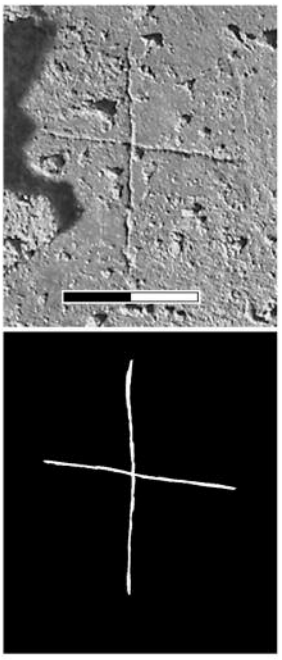

3

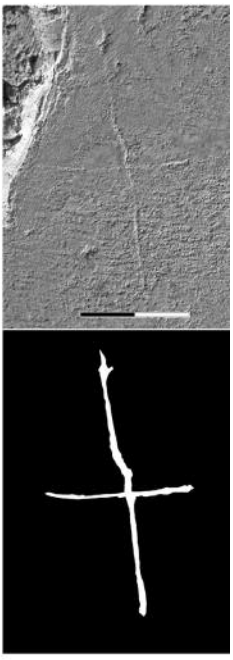

4

Таблиця LXXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5228; **2** – № 5229; **3** – № 5230; **4** – № 5231

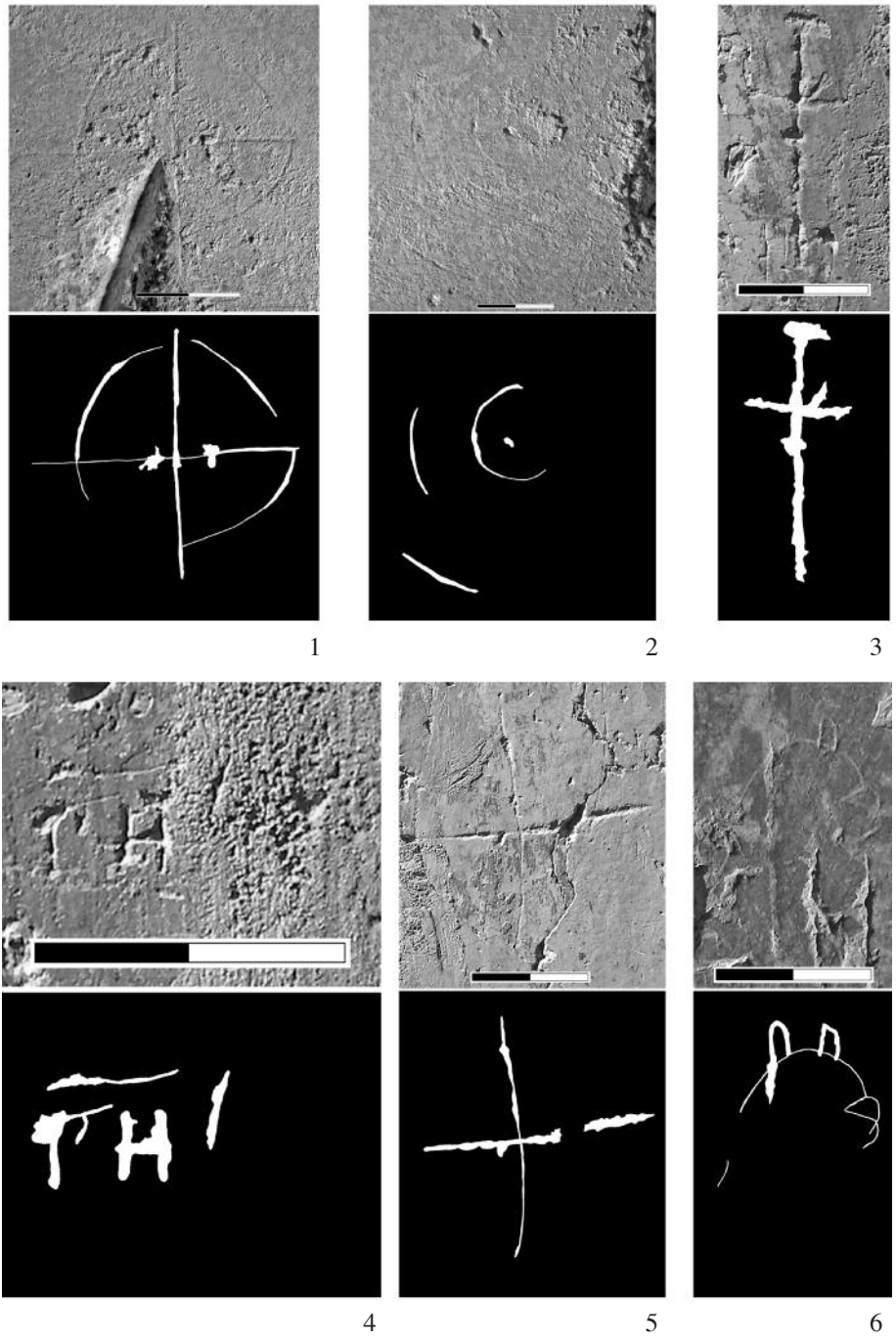

Таблиця LXXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5233; **2** – № 5232; **3** – № 5234; **4** – № 5235; **5** – № 5236; **6** – № 5237

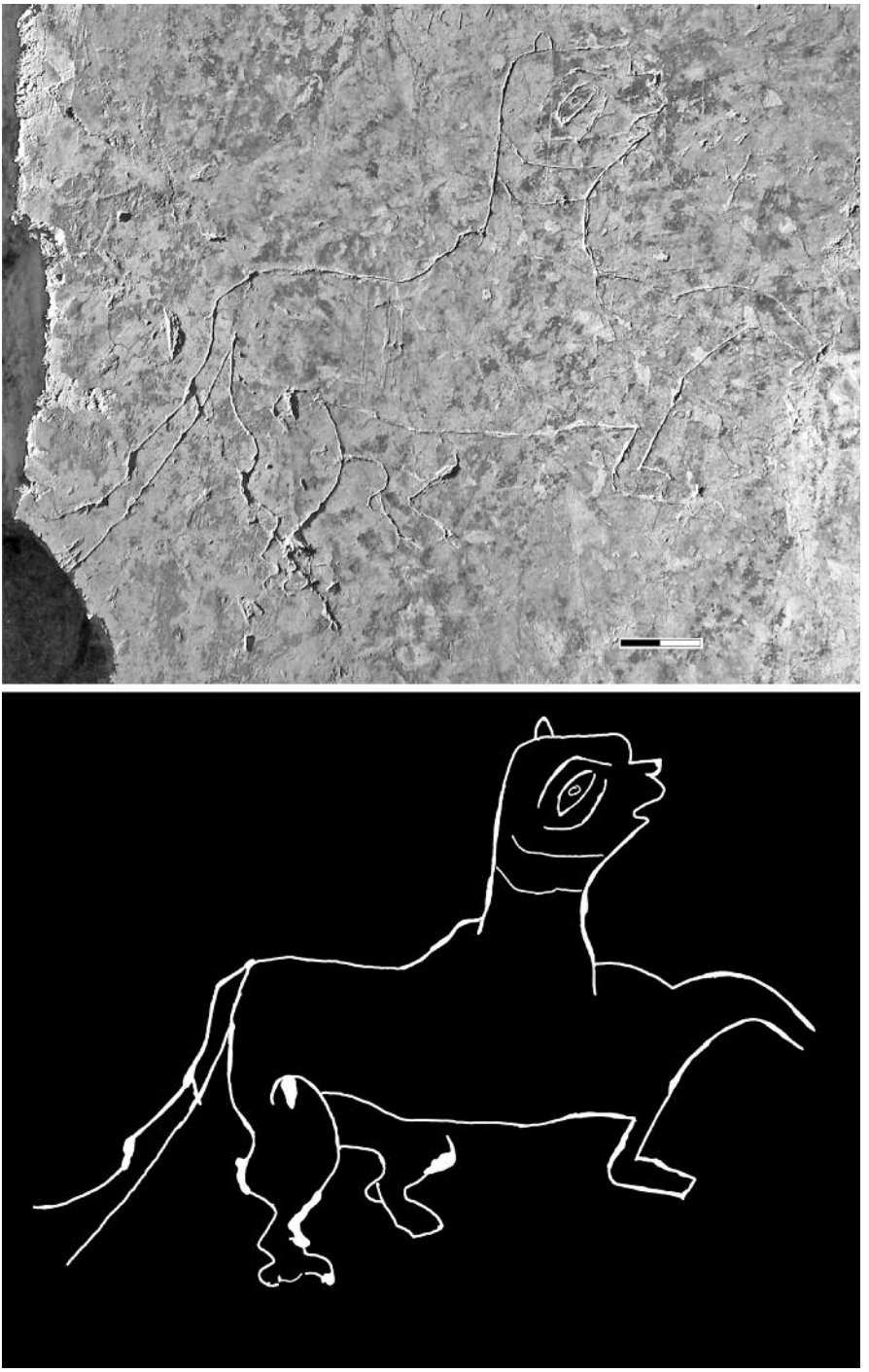

Таблиця LXXXVII
Фото та прорис графіті № 282

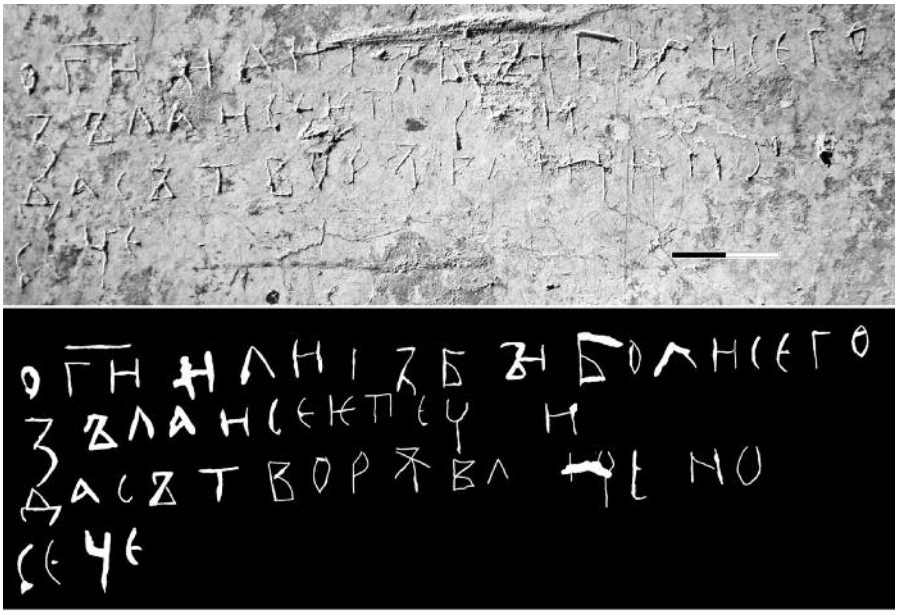

1

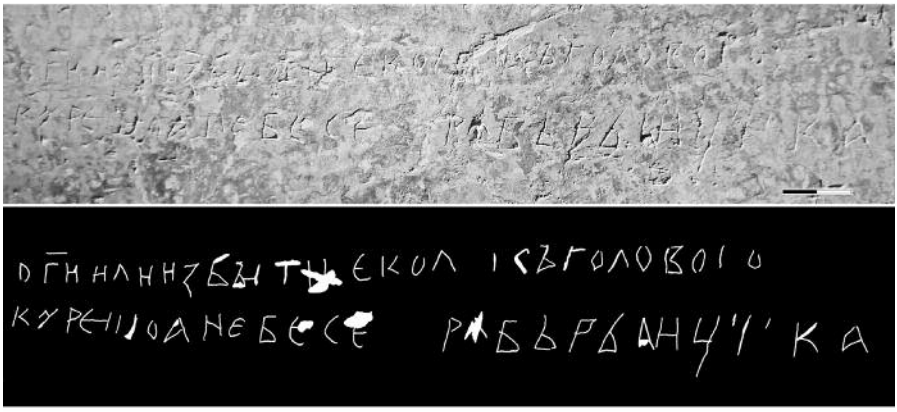

2

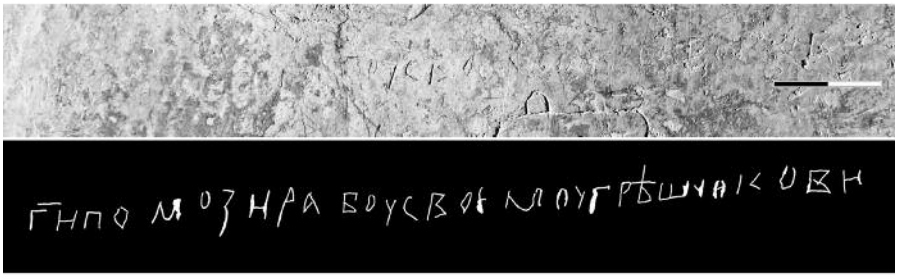

3

Таблиця LXXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 303; **2** – № 304; **3** – № 5238

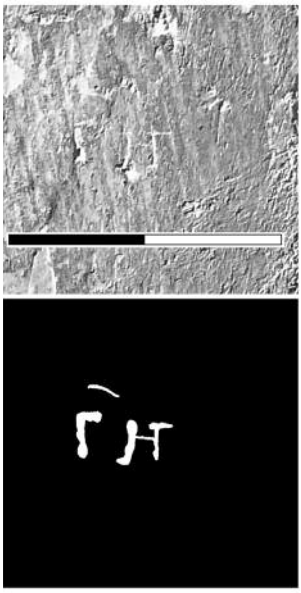
1

2

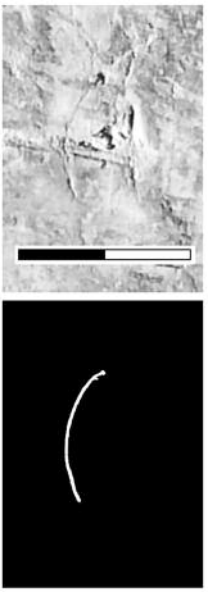
3

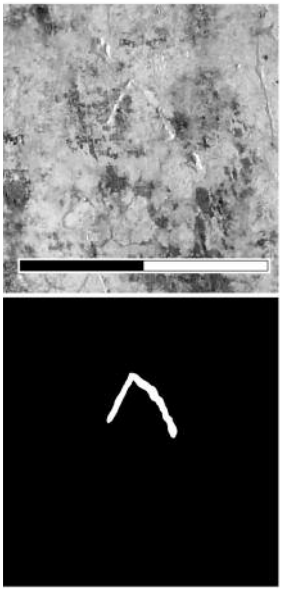
4

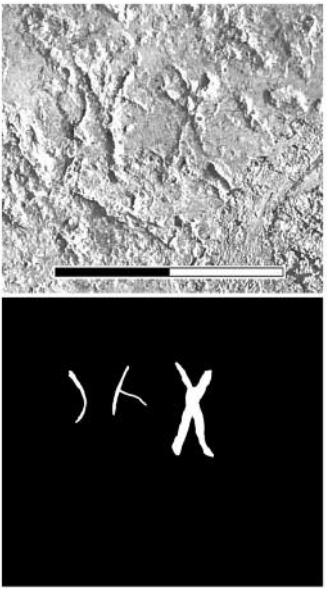
5

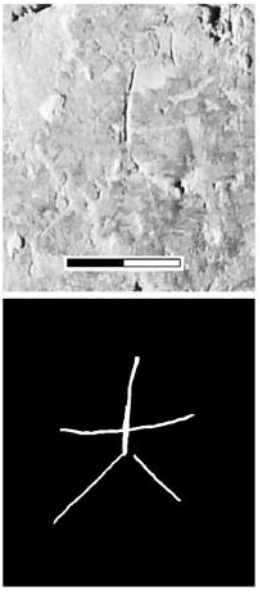
6

Таблиця LXXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5239; **2** – № 5240; **3** – № 5241, **4** – № 5242; **5** – № 5243; **6** – № 5244

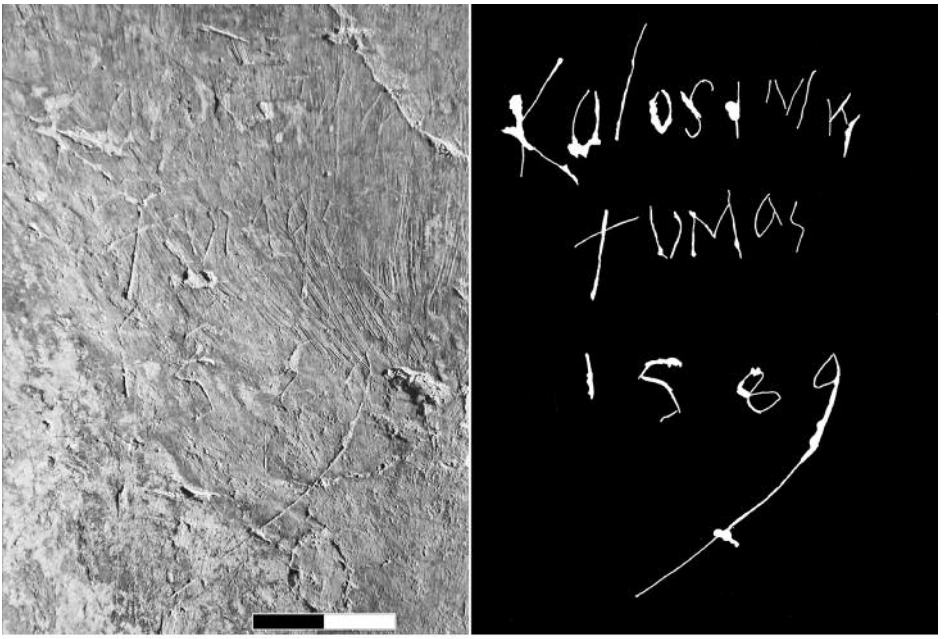

1

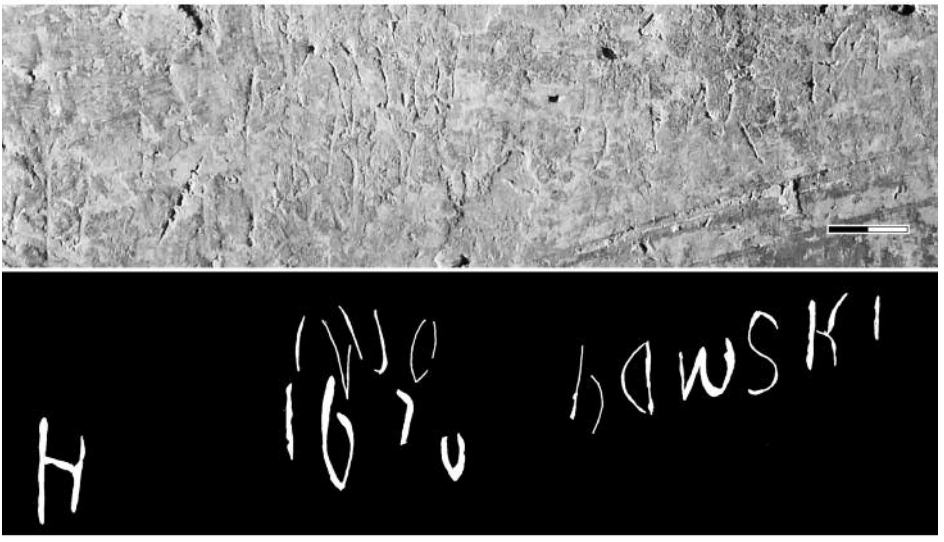

2

Таблиця XC
Фото та прорис графіті: **1** – № 5245; **2** – № 5246

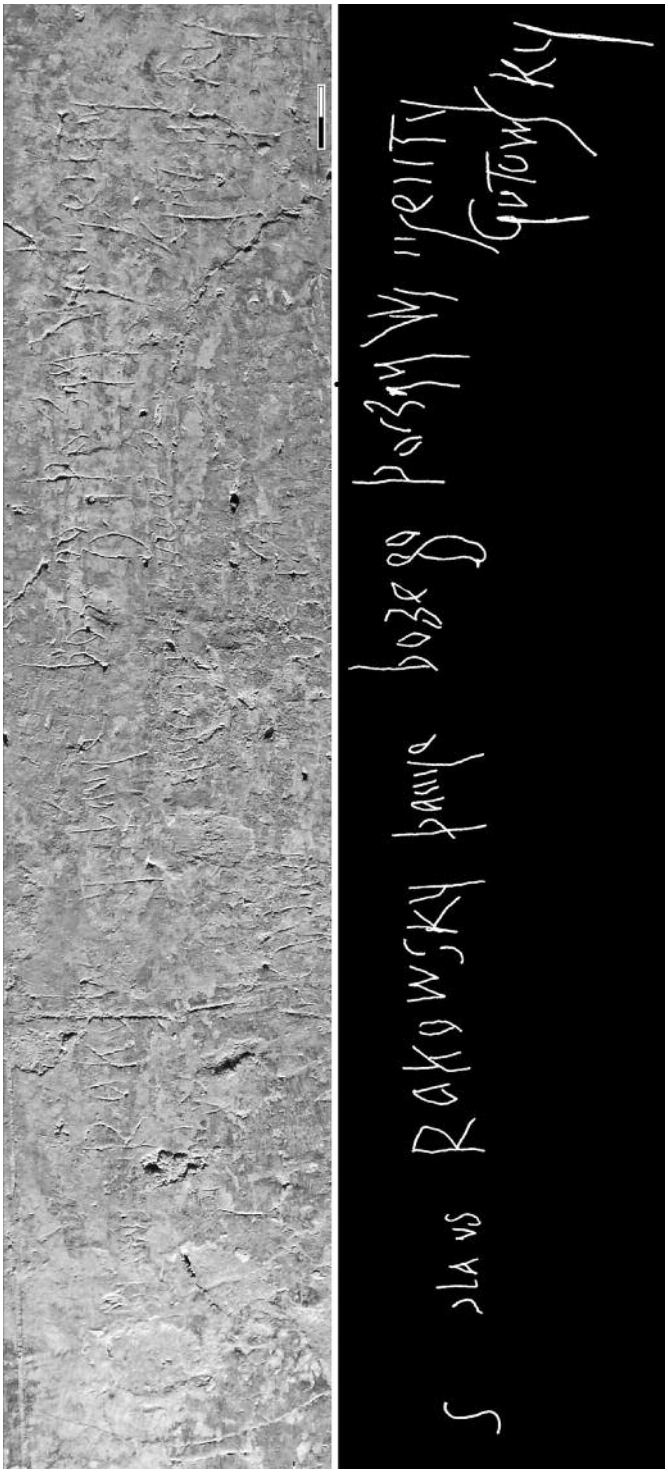

Таблиця XCI
Фото та прорис графіті № 5247

Таблиця XCII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5248; **2** – № 5249

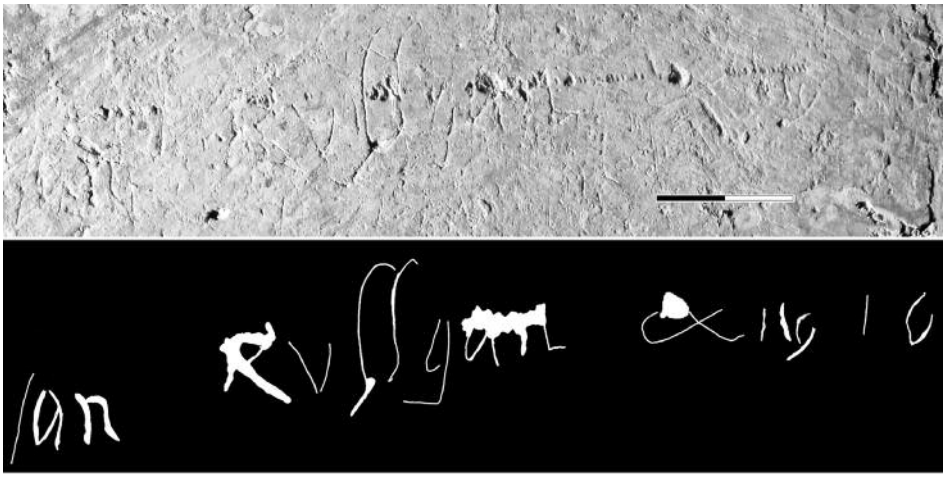

1

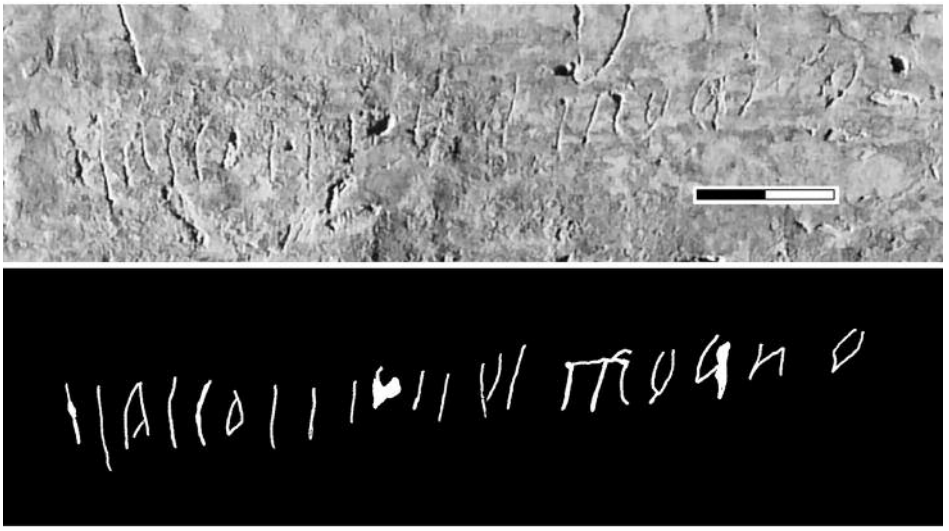

2

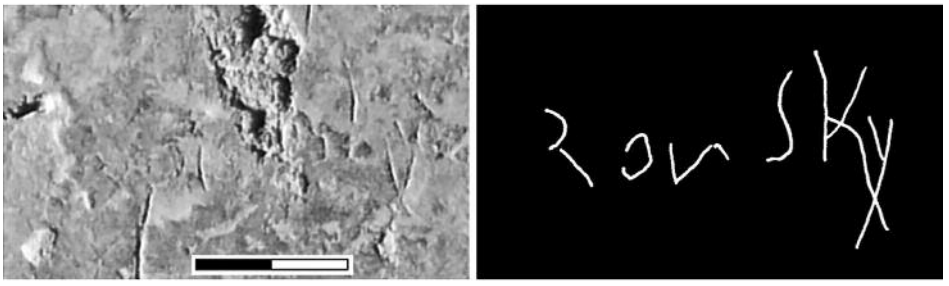

3

Таблиця XCIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5250; **2** – № 5251; **3** – № 5252

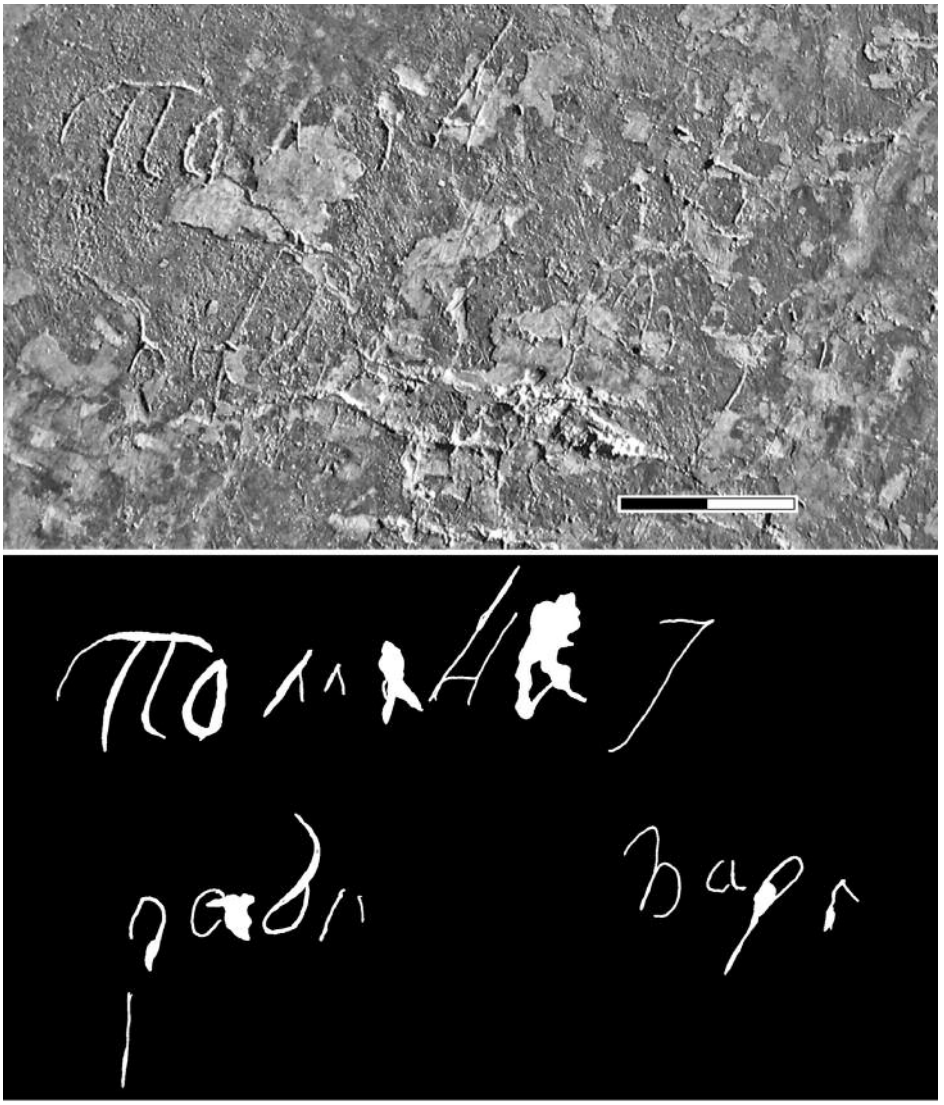

1

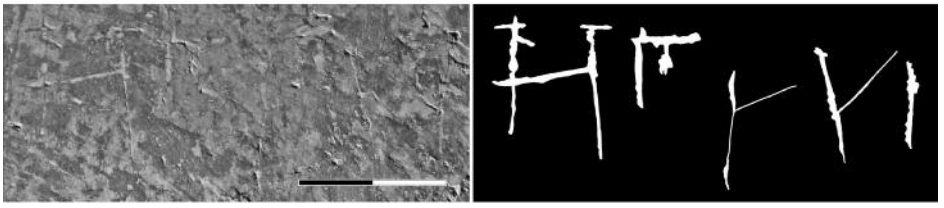

2

Таблиця XCIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5253; **2** – № 5254

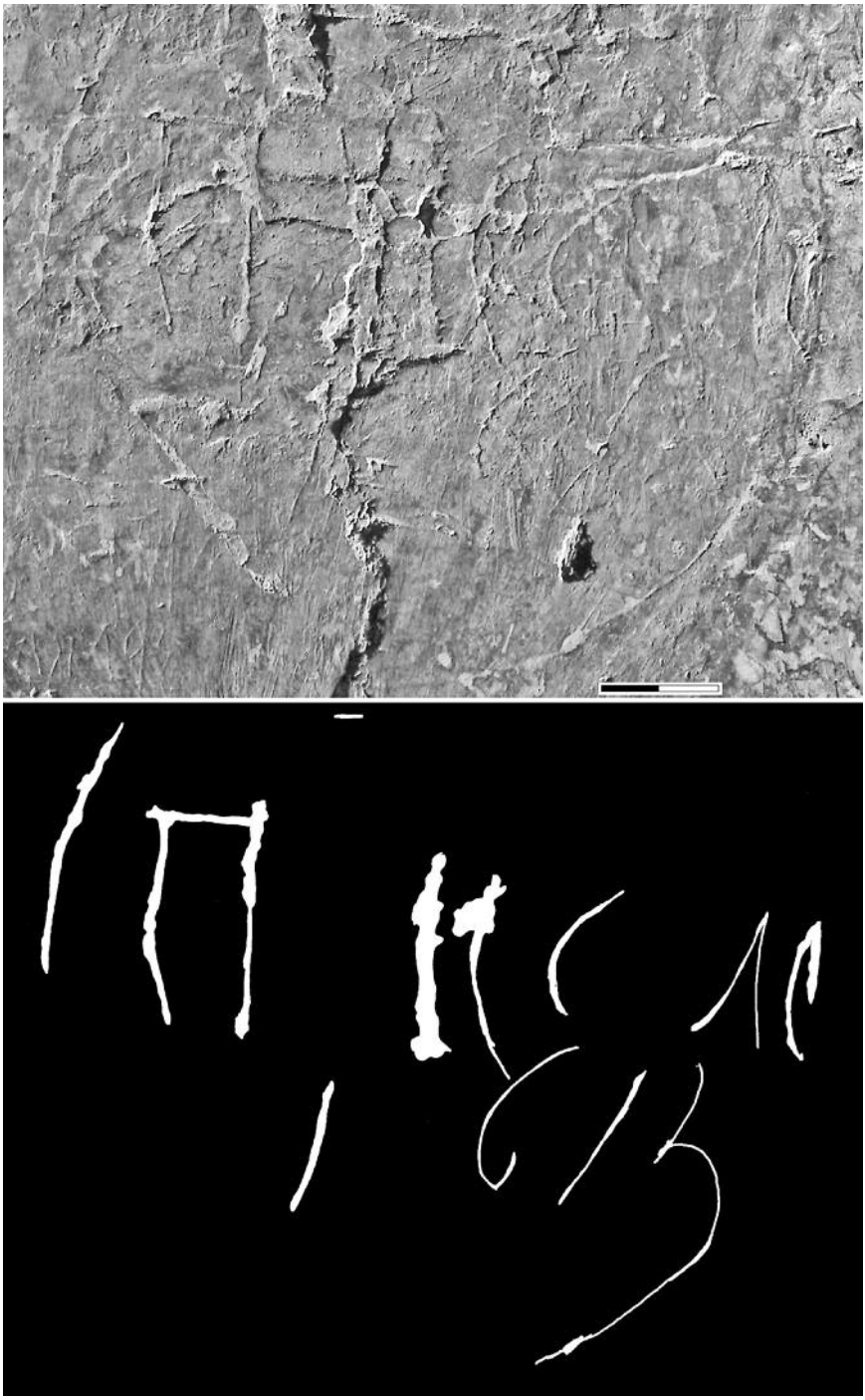

Таблиця XCV
Фото та прорис графіті № 5255

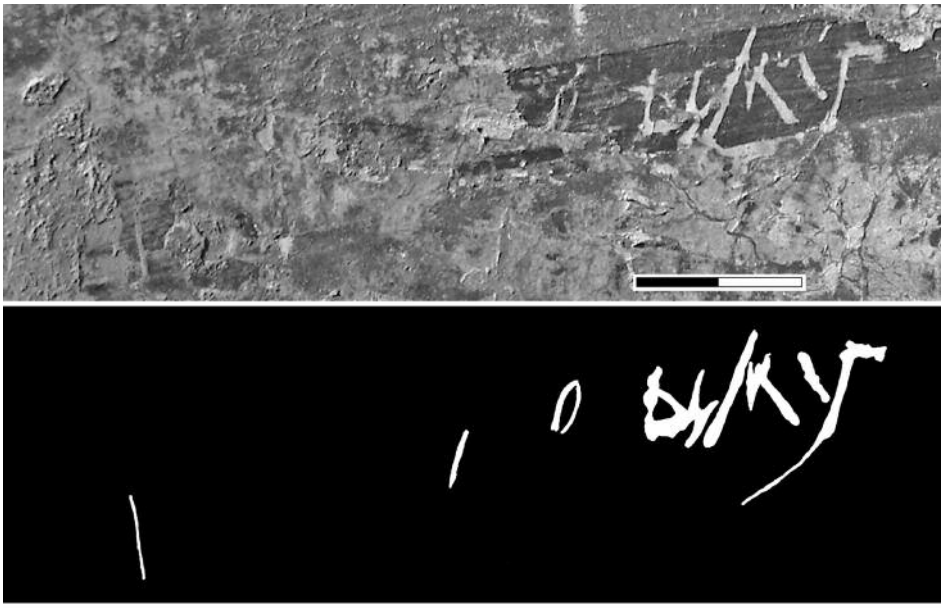

1

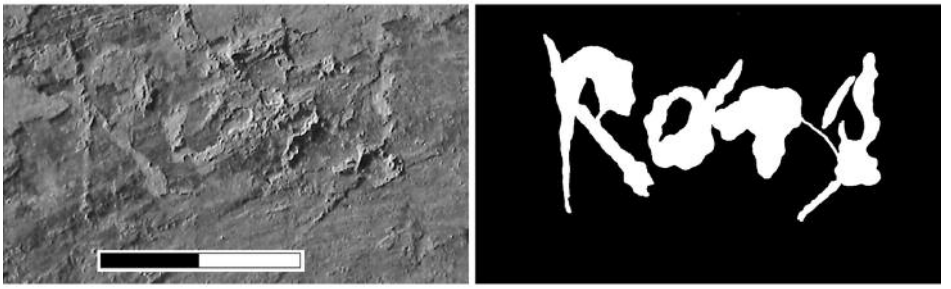

2

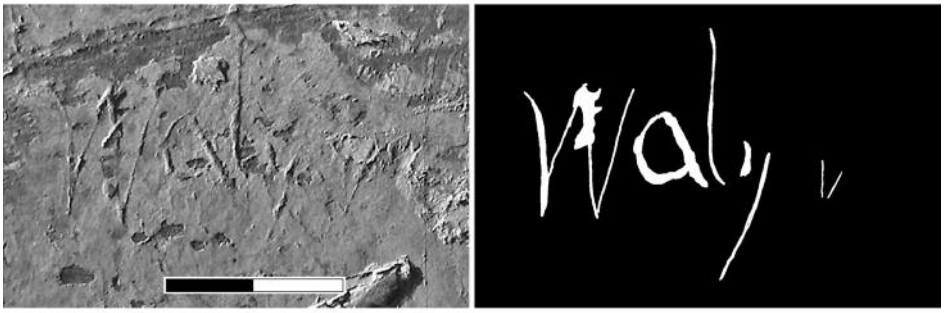

3

Таблиця XCVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5256; **2** – № 5257; **3** – № 5258

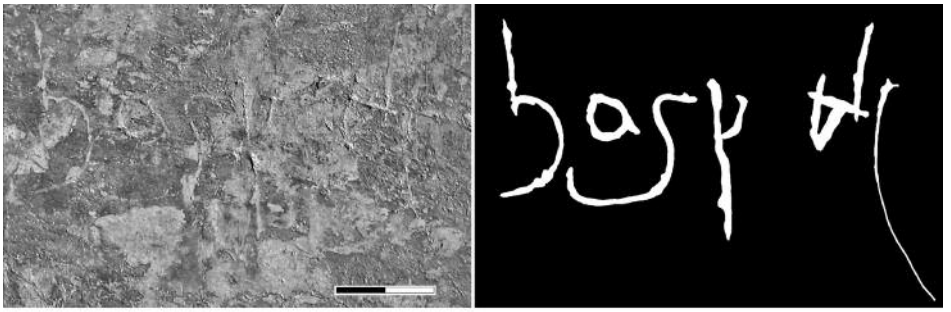

1

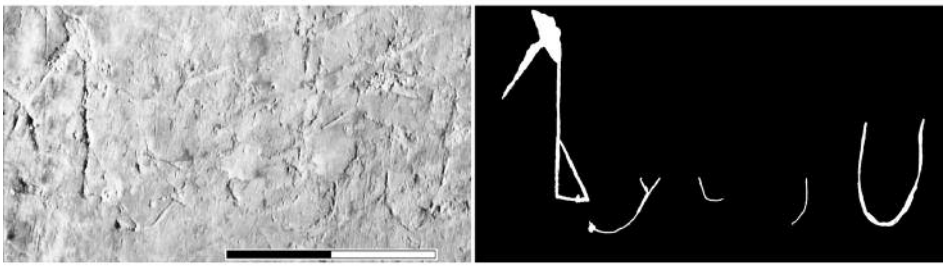

2

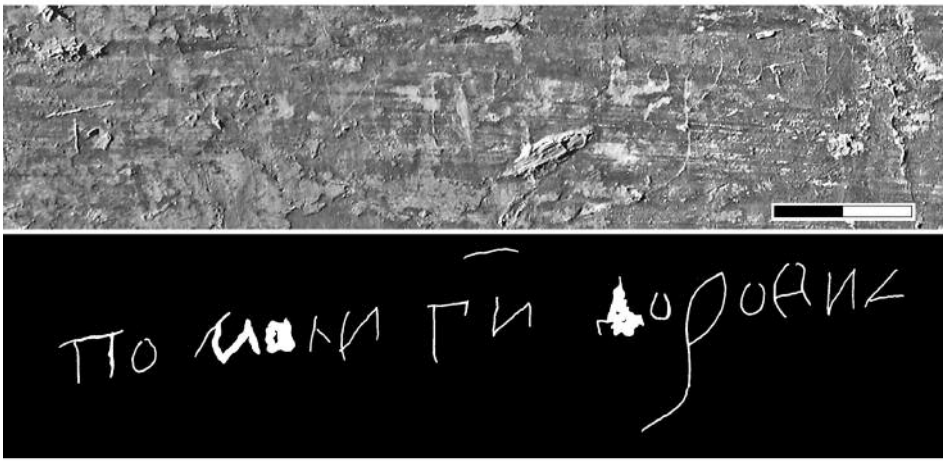

3

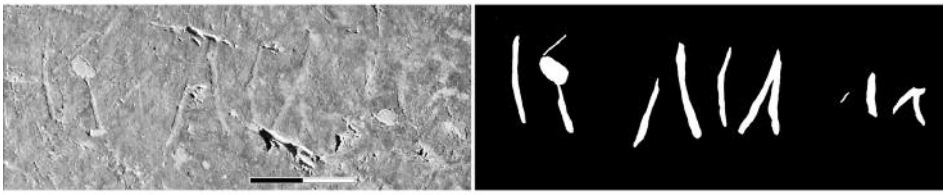

4

Таблиця XCVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5259; **2** – № 5260; **3** – № 5261; **4** – № 5262

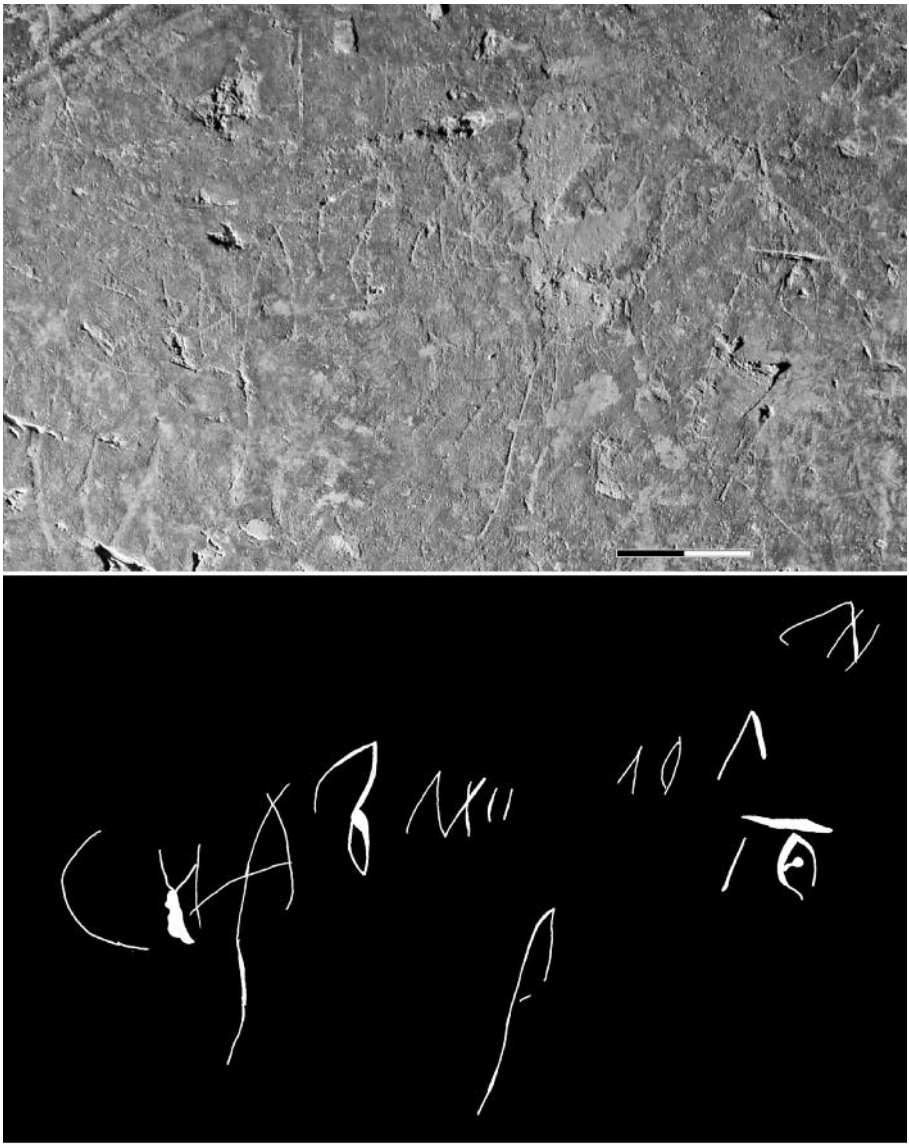

1

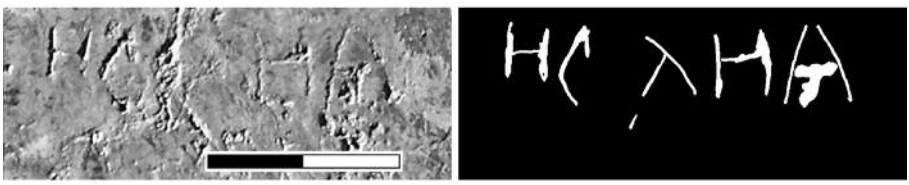

2

Таблиця XCVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5263; **2** – № 5264

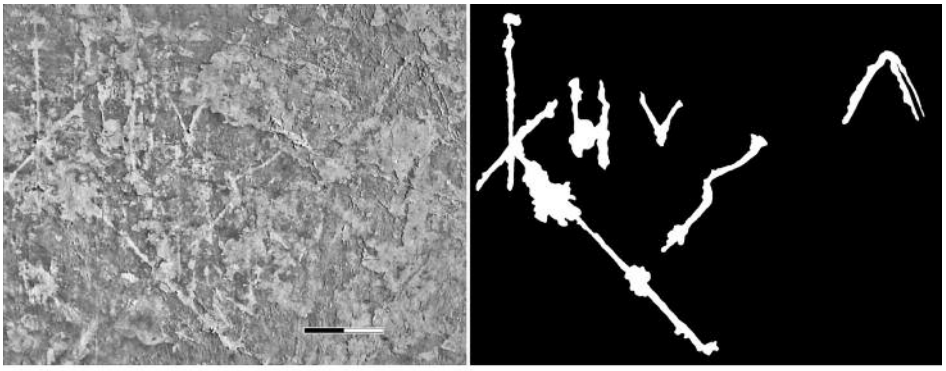

1

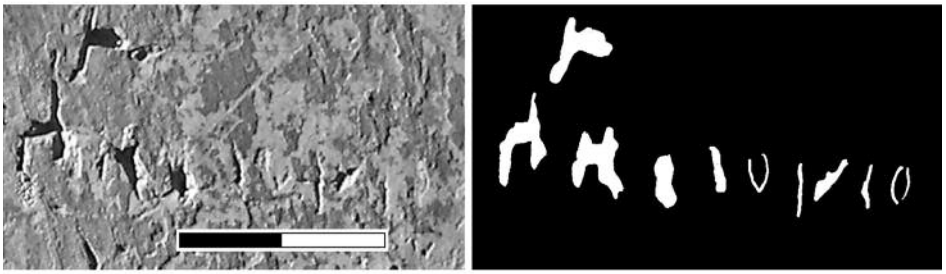

2

3

Таблиця XCIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5265; **2** – № 5266; **3** – № 5267

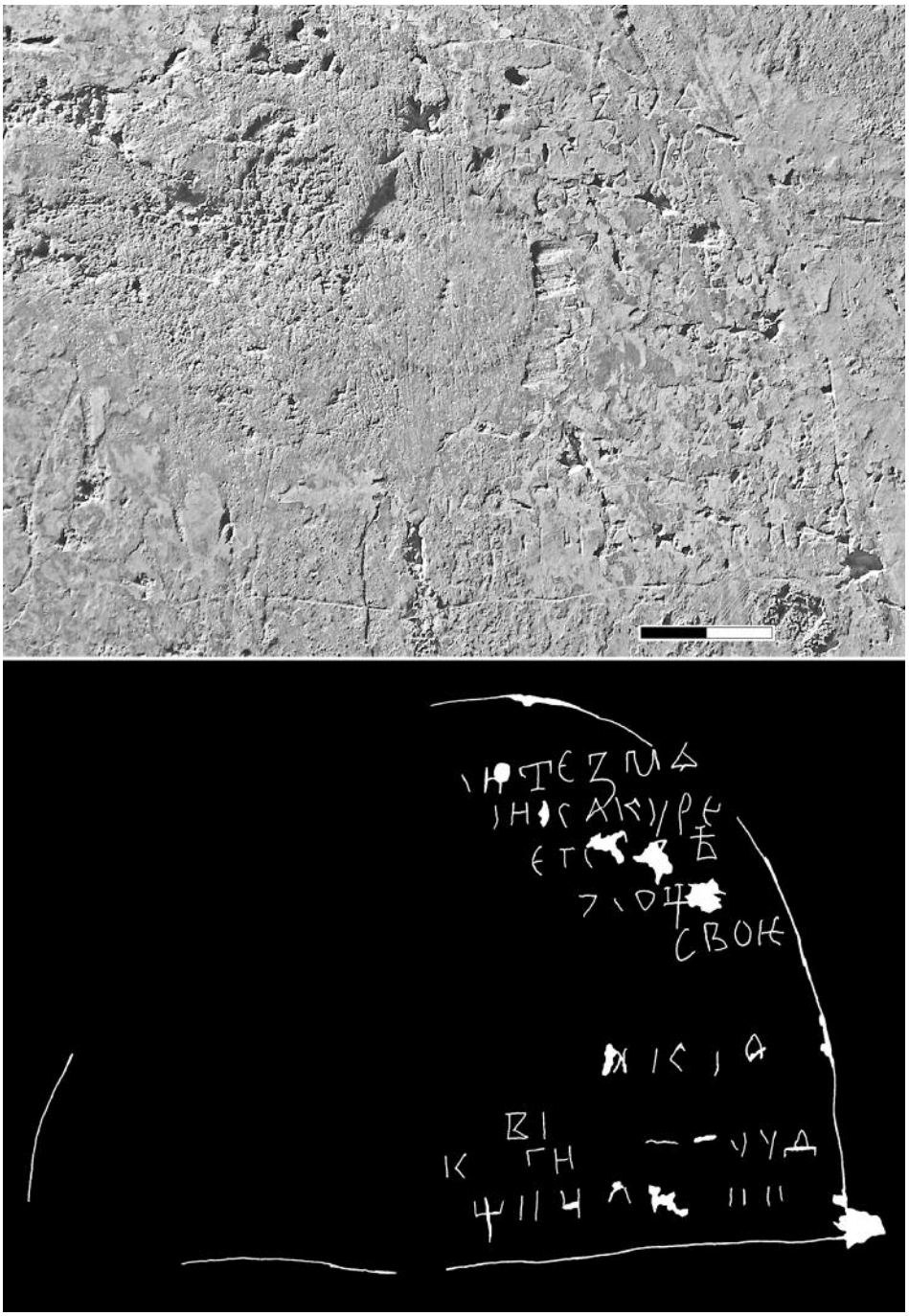

Таблиця С
Фото та прорис графіті № 5268

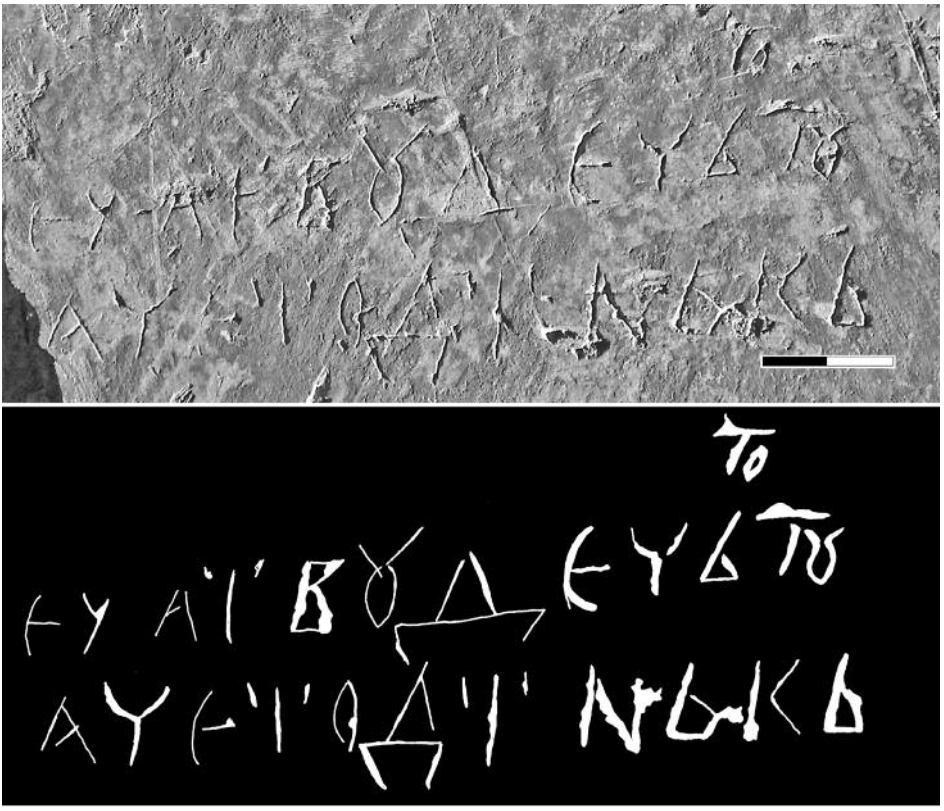

1

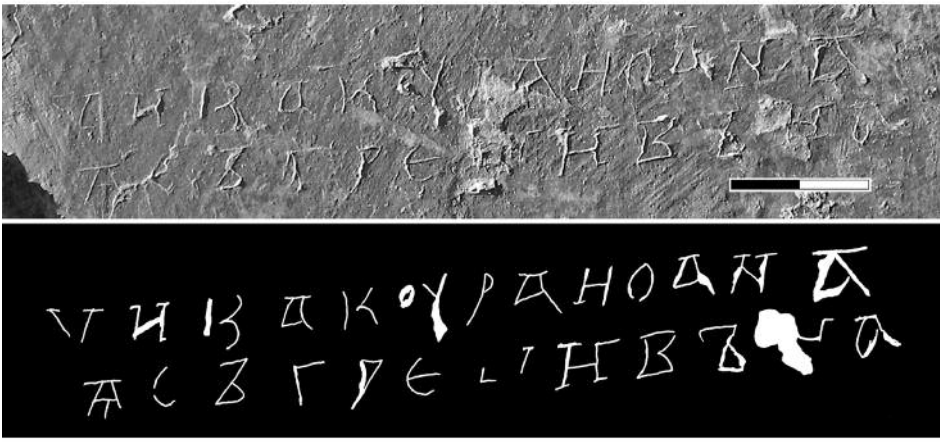

2

Таблиця CI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5269; **2** – № 5270

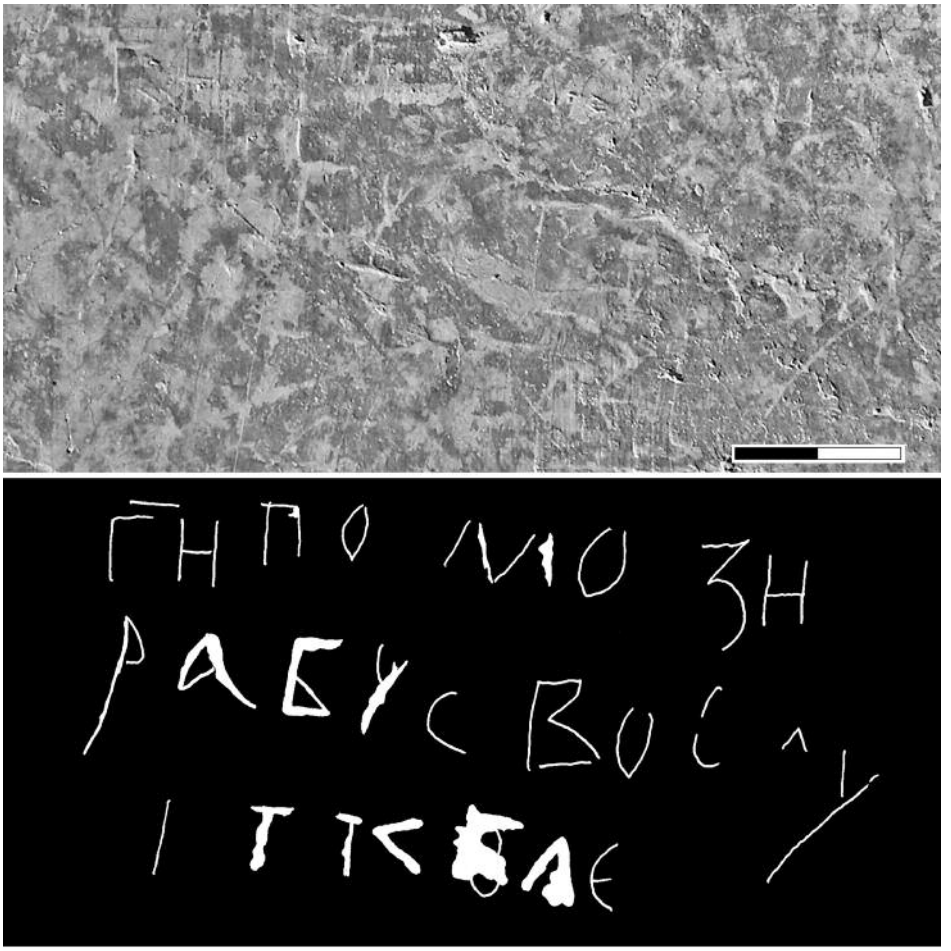

1

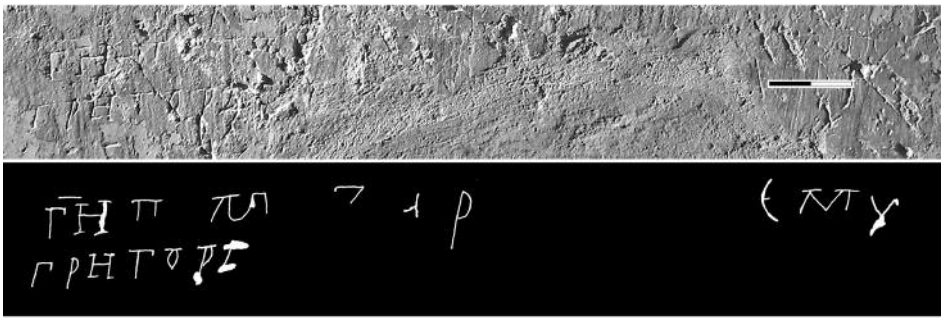

2

Таблиця CII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5271; **2** – № 5272

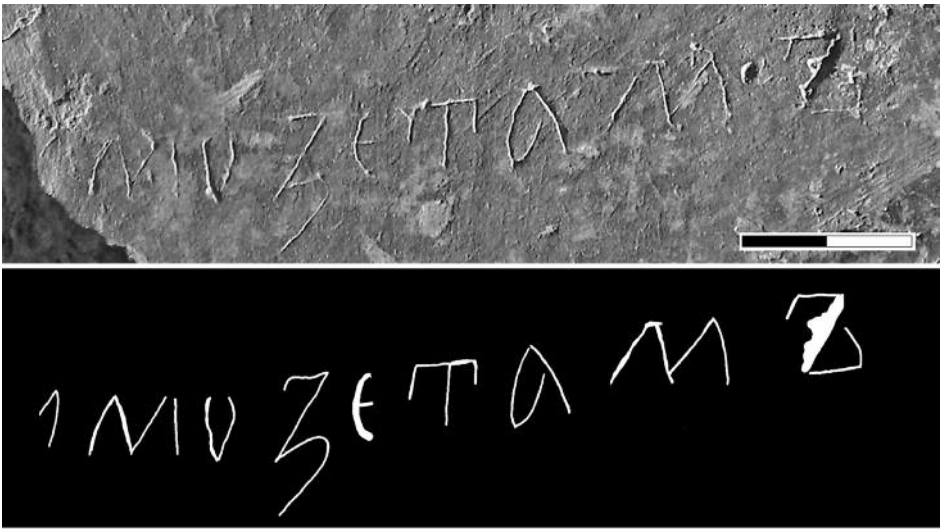

1

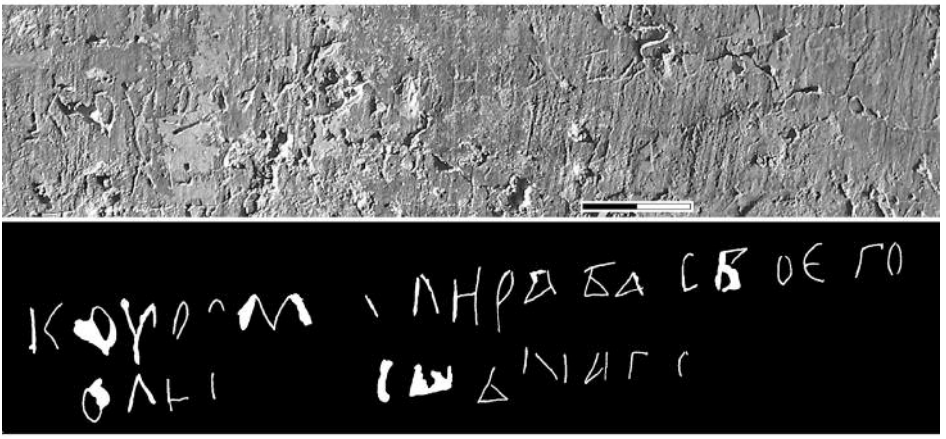

2

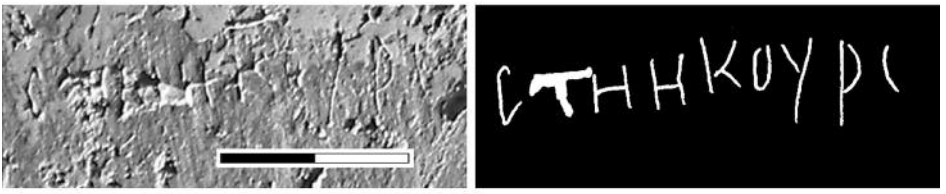

3

Таблиця CIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5273; **2** – № 5274; **3** – № 5275

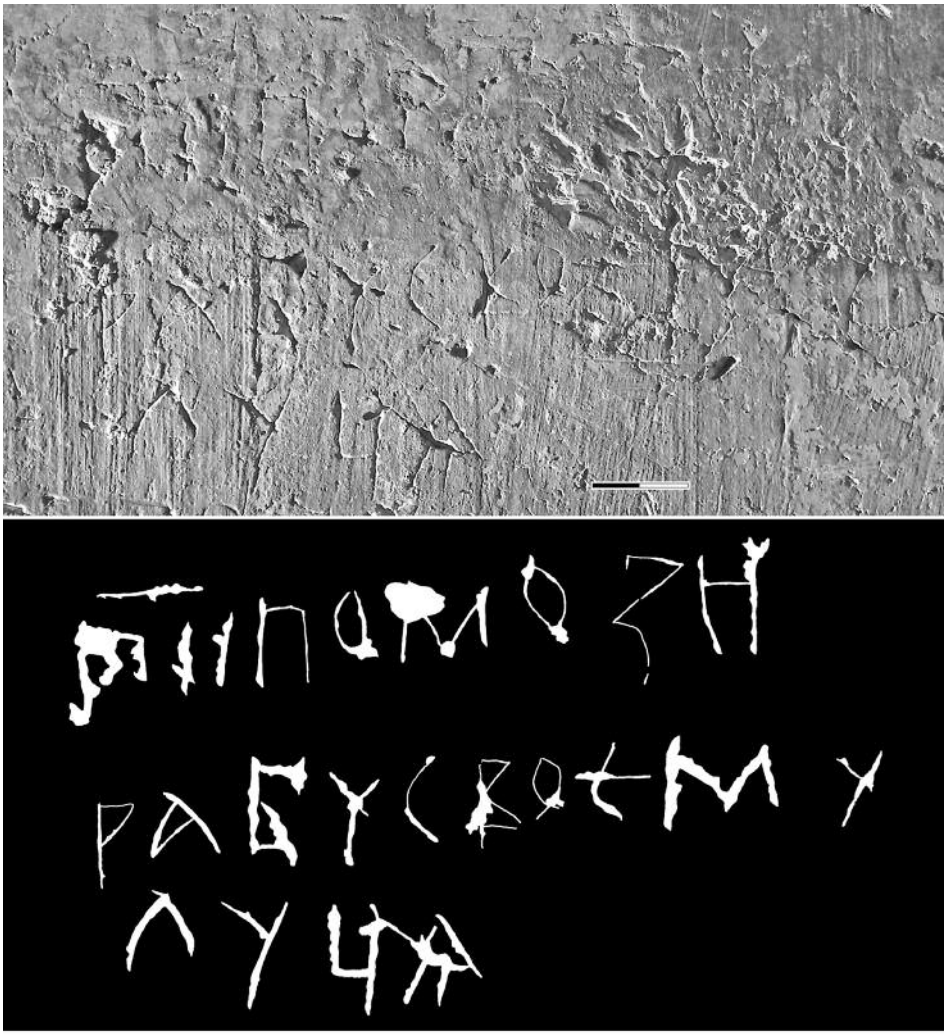

1

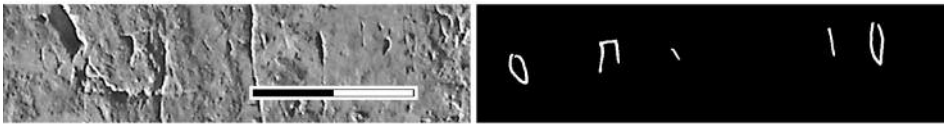

2

Таблиця CIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5276; **2** – № 5277

1

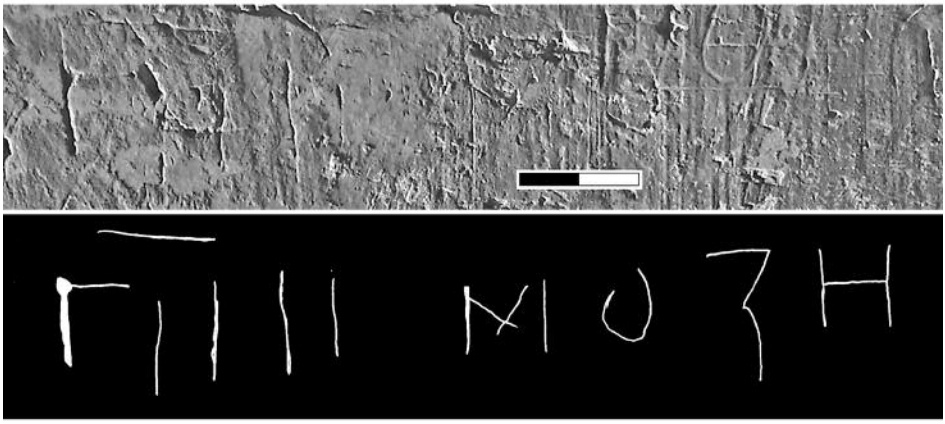

2

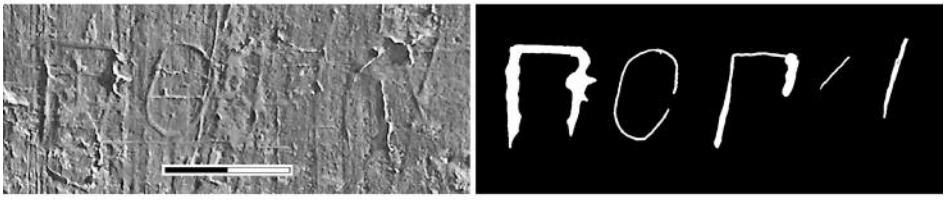

3

Таблиця CV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5278; **2** – № 5279; **3** – № 5280

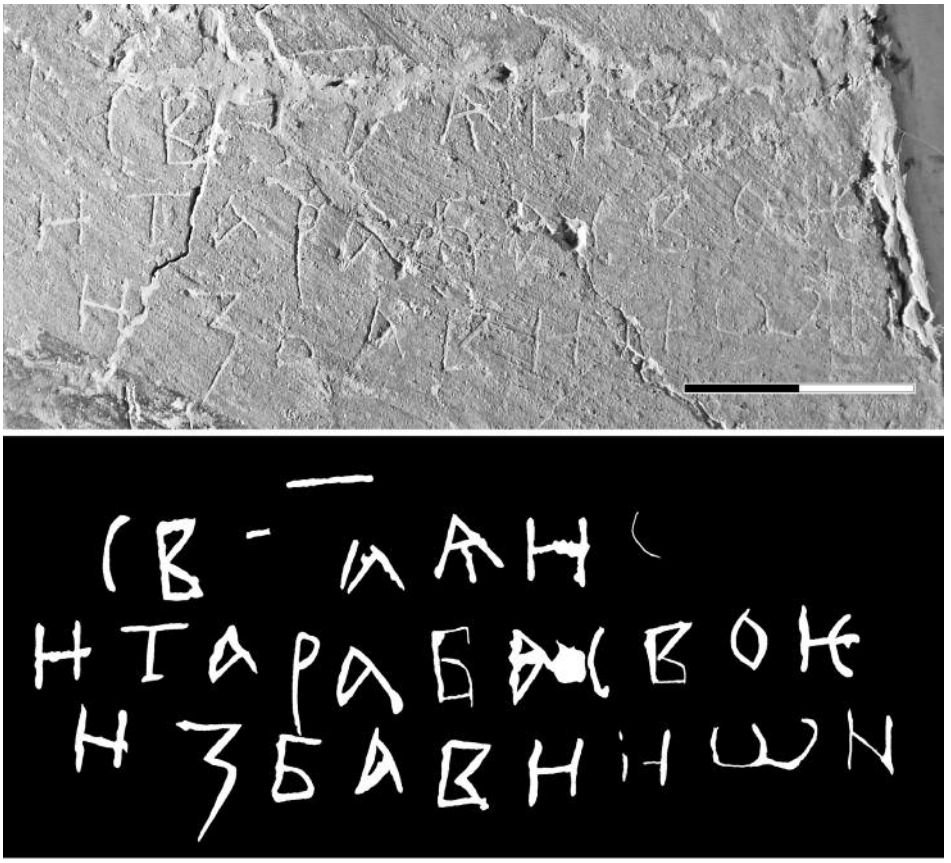

1

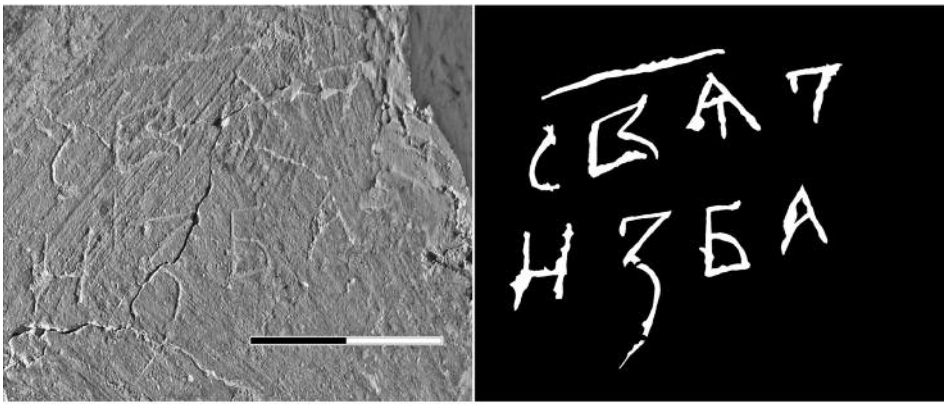

2

Таблиця CVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5281; **2** – № 5282

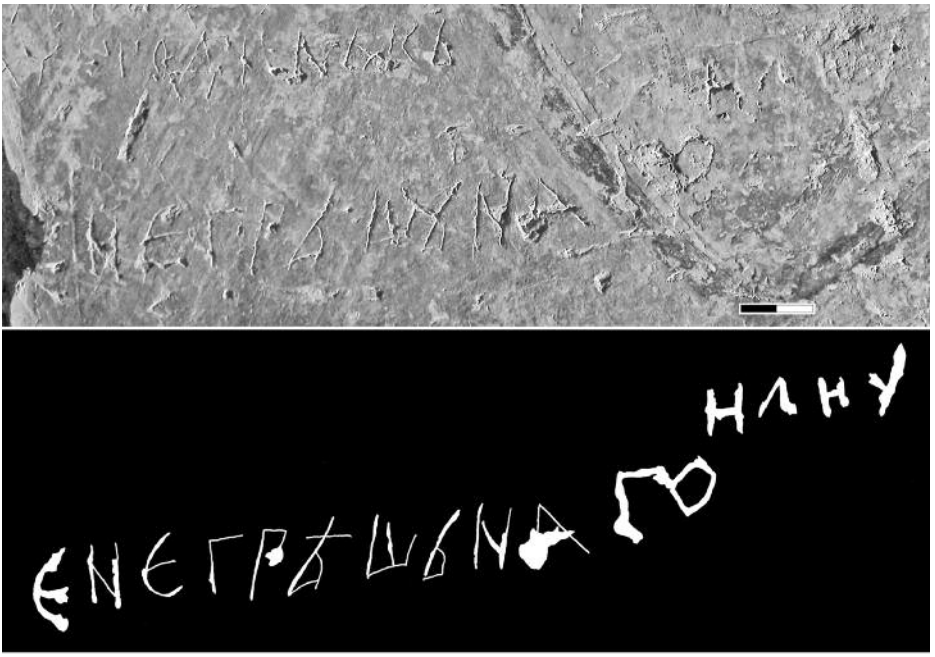

1

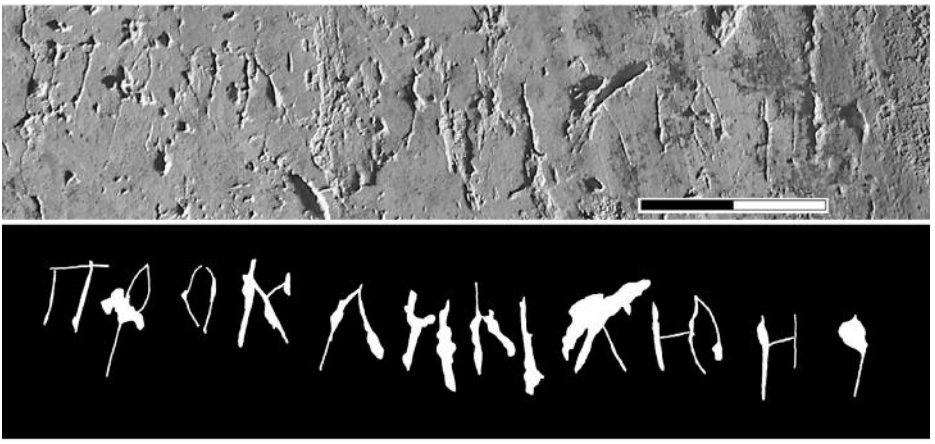

2

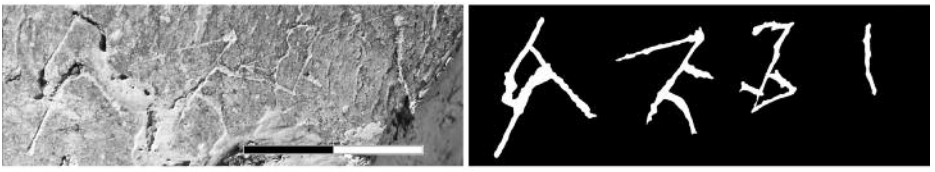

3

Таблиця CVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5283; **2** – № 5284; **3** – № 5285

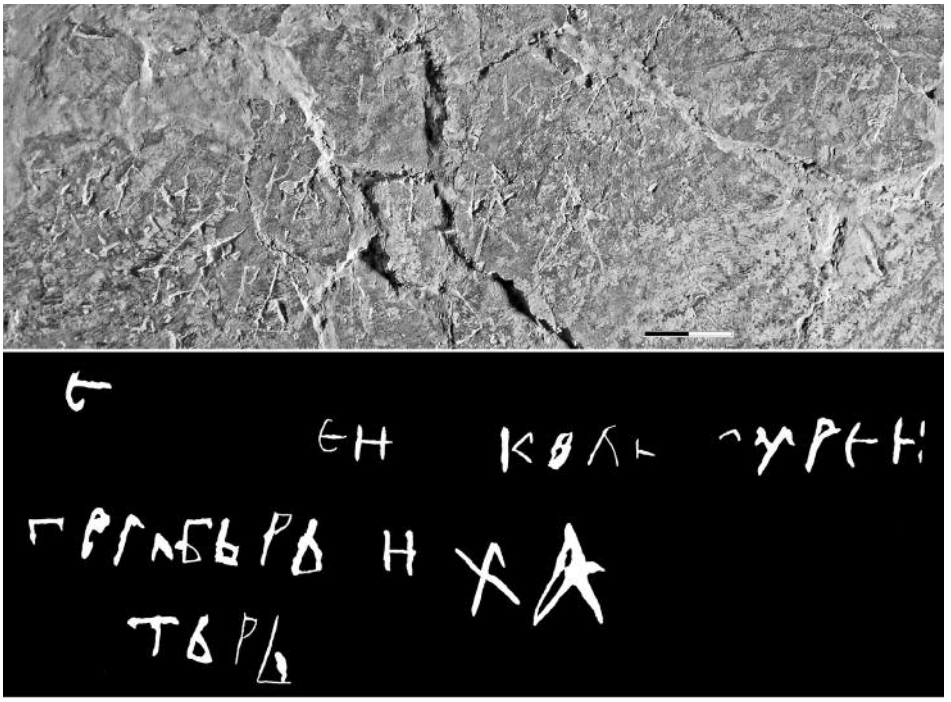

1

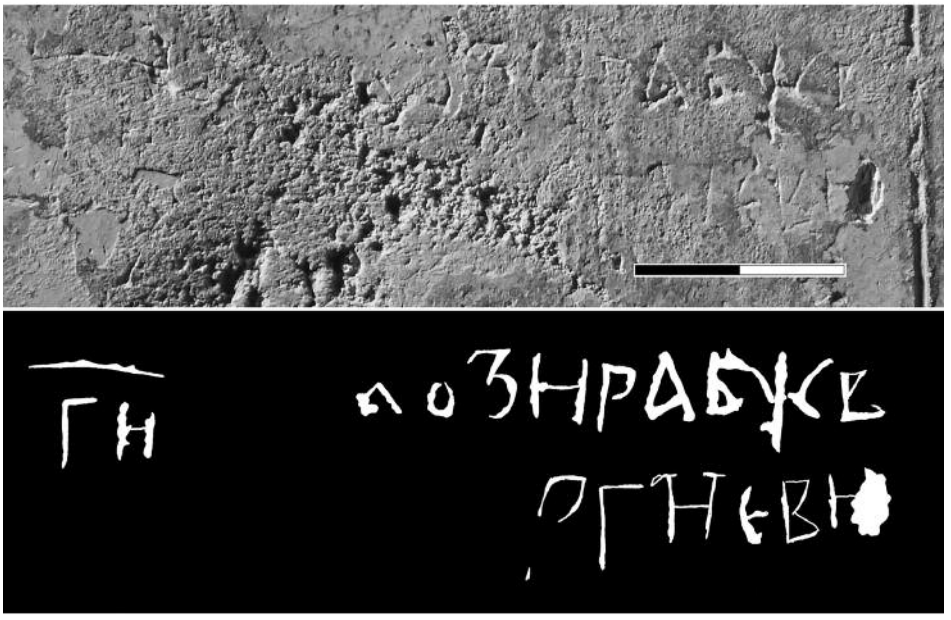

2

Таблиця CVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5286; **2** – № 5287

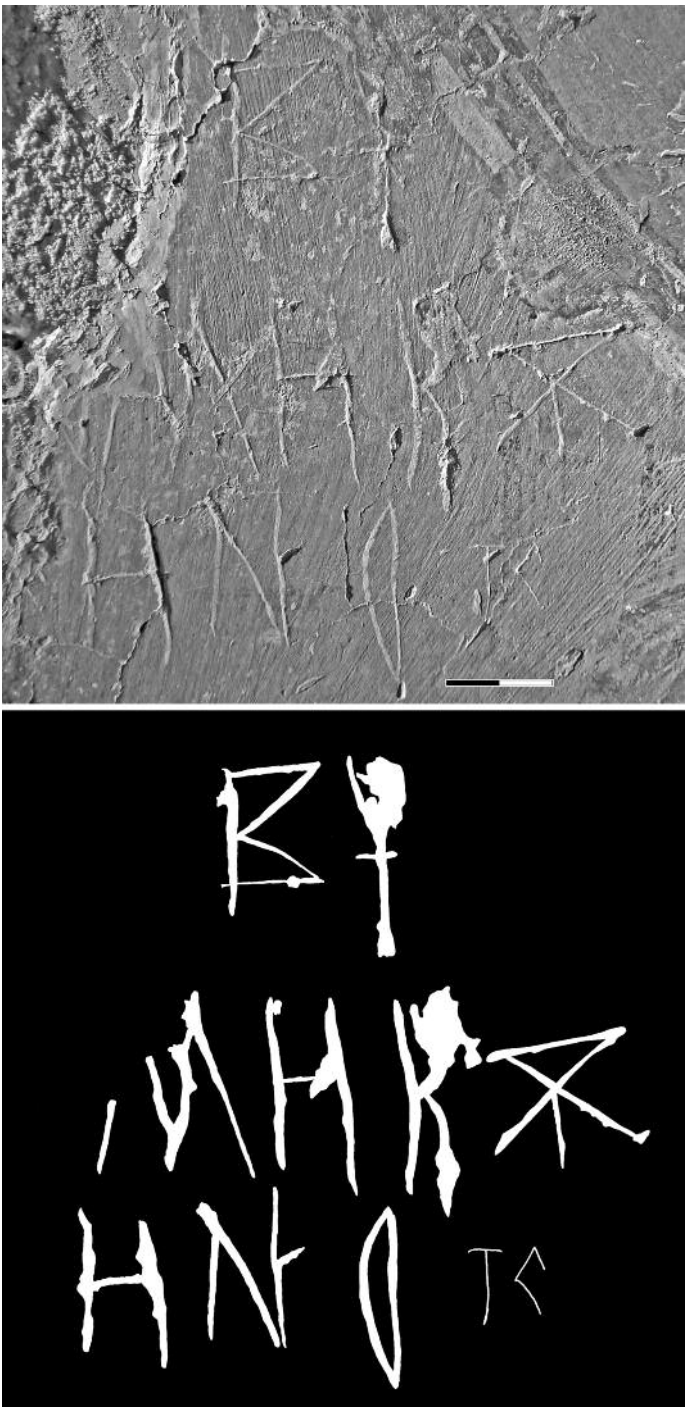

Таблиця CIX
Фото та прорис графіті № 5288, № 5289

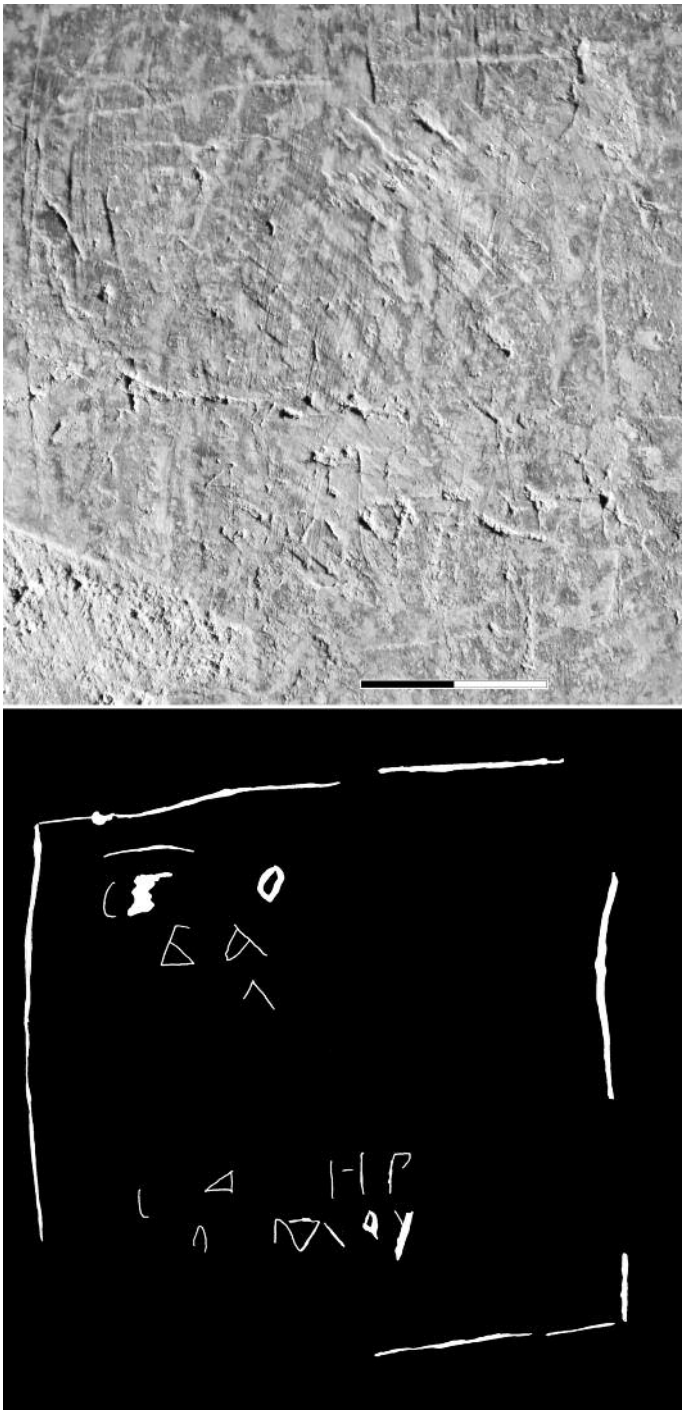

Таблиця CX
Фото та прорис графіті № 5290

1

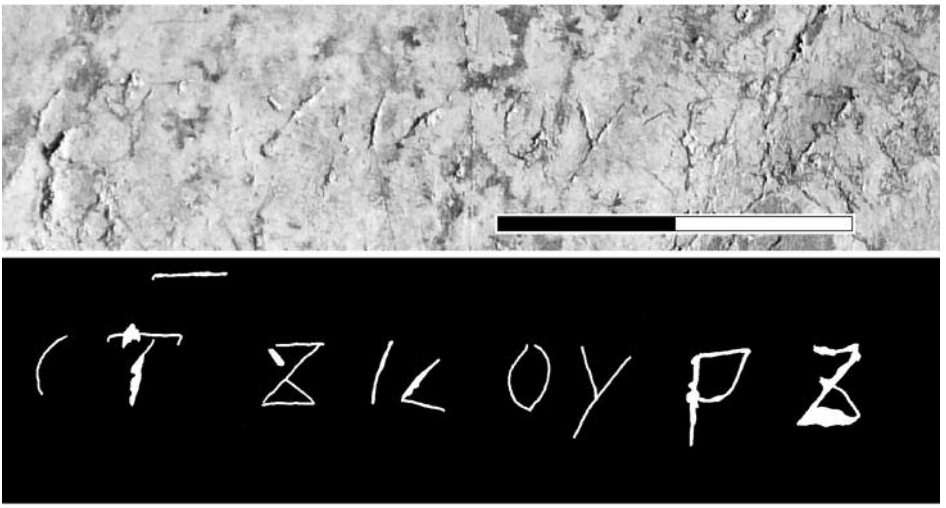

2

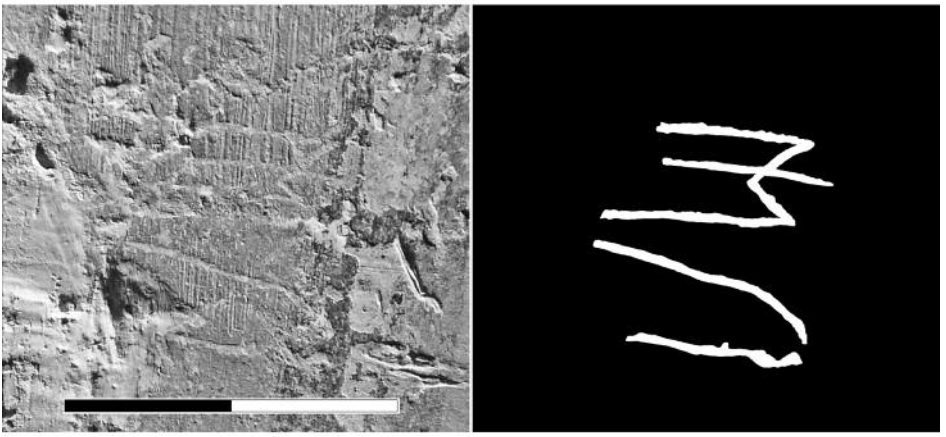

3

Таблиця CXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5291; **2** – № 5292; **3** – № 5293

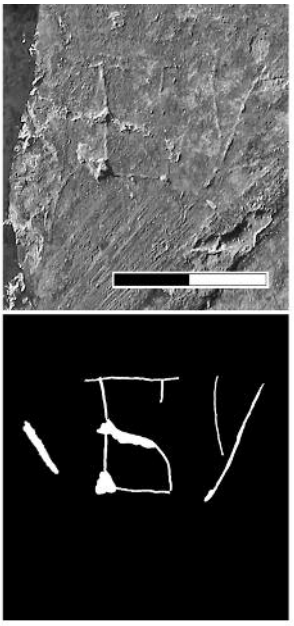

1

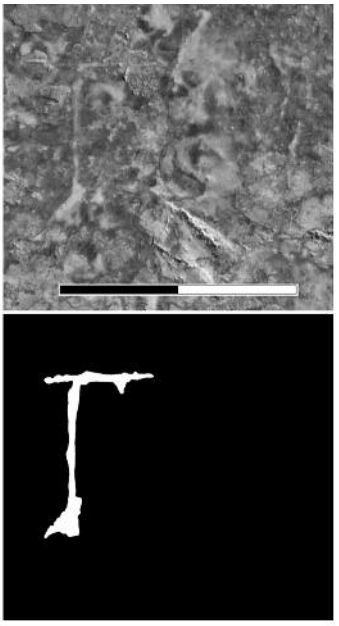

2

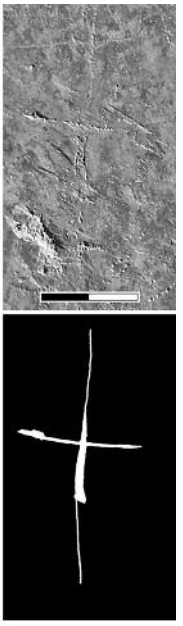

3

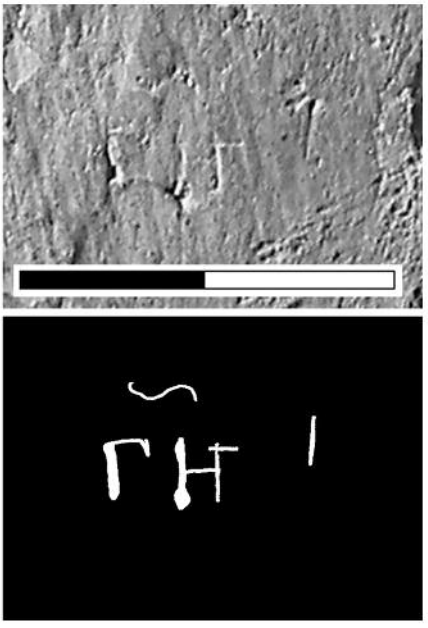

4

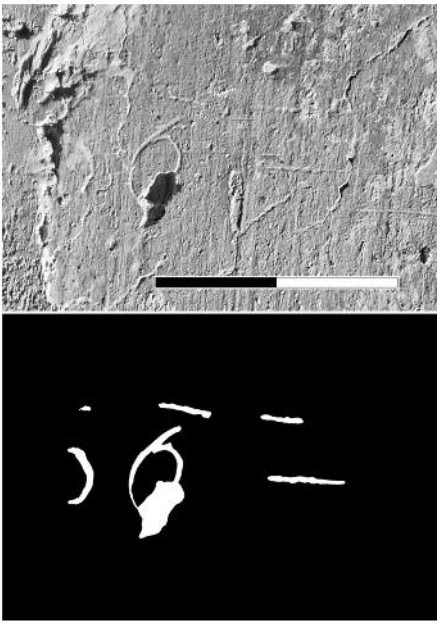

5

Таблиця CXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5294; **2** – № 5295; **3** – № 5296;
4 – № 5297; **5** – № 5298

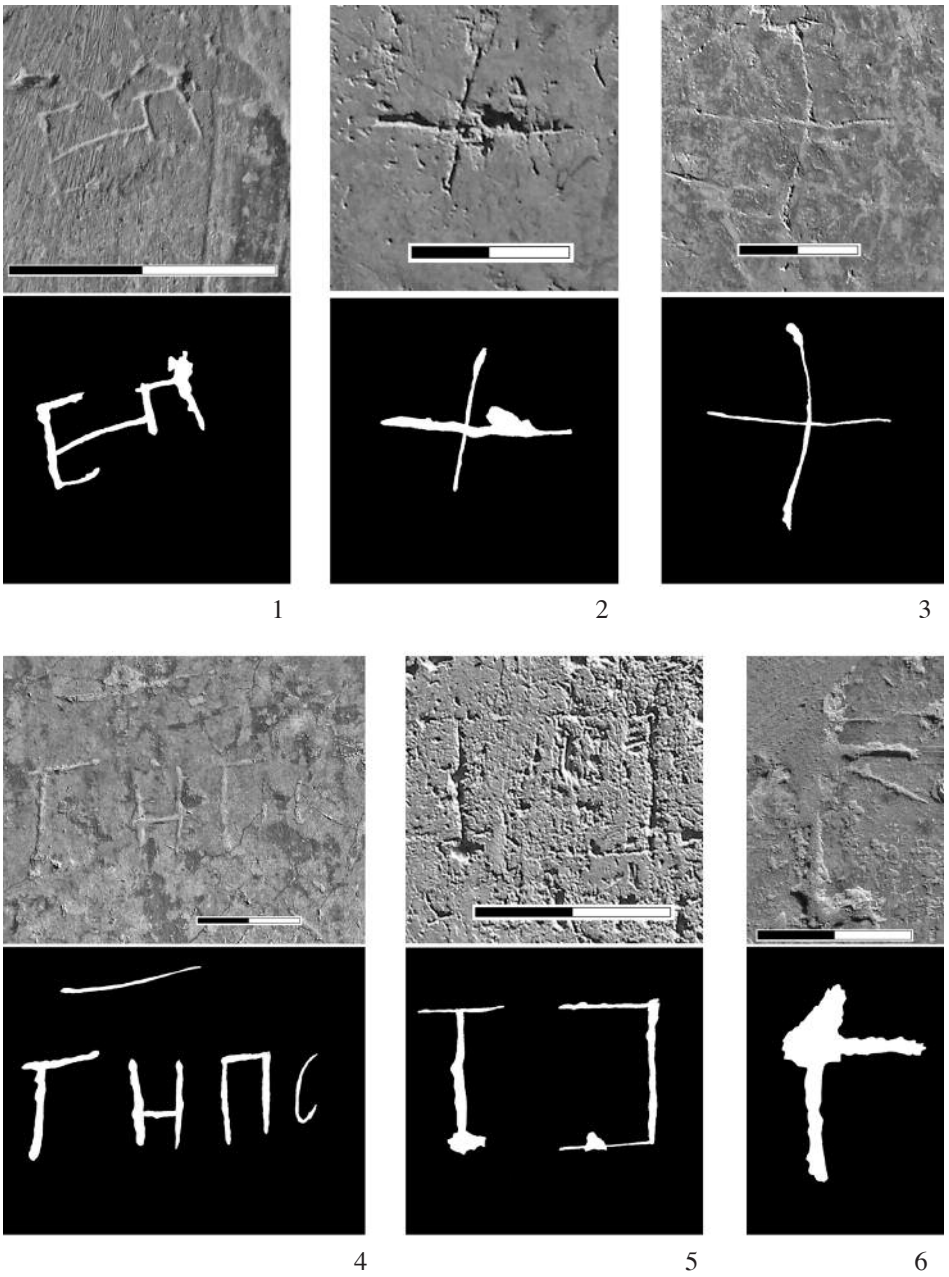

Таблиця CXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5299; **2** – № 5300; **3** – № 5301; **4** – № 5302; **5** – № 5303; **6** – № 5304

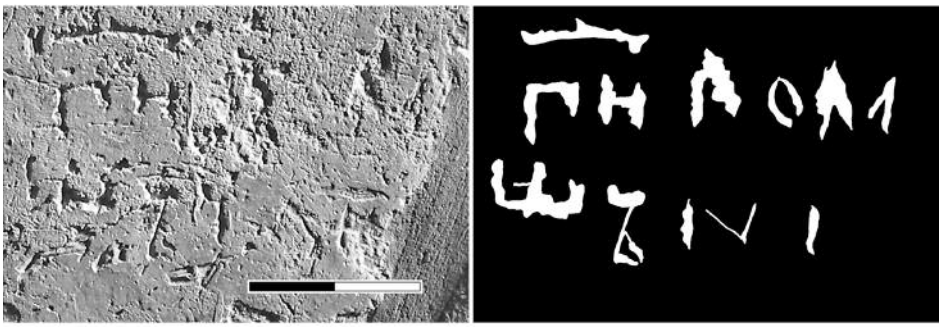

1

2

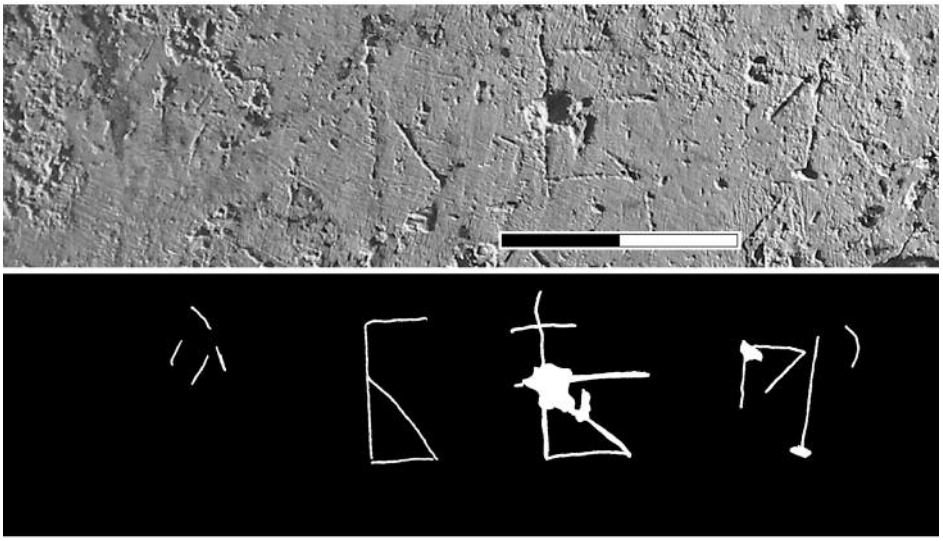

3

Таблиця CXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5205; **2** – № 5306; **3** – № 5307

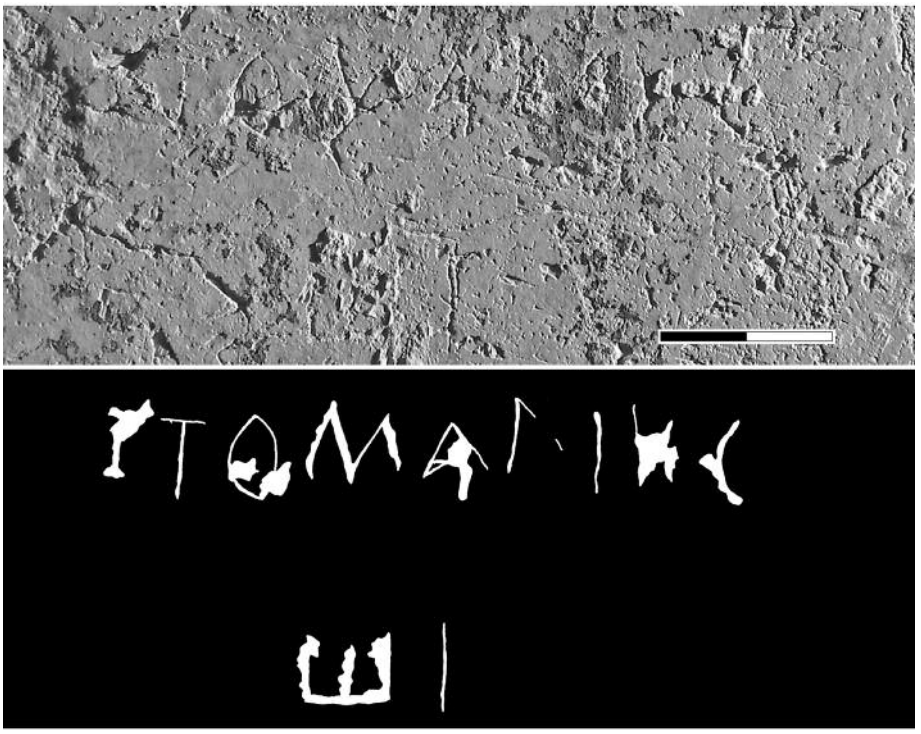

1

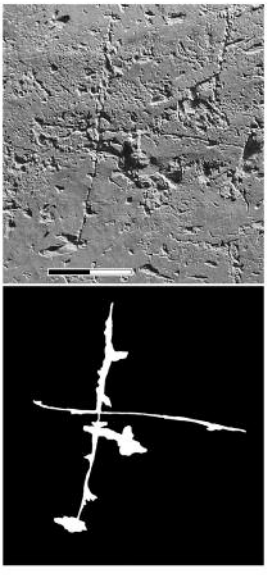

2

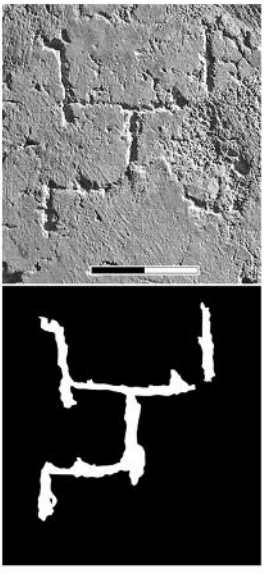

3

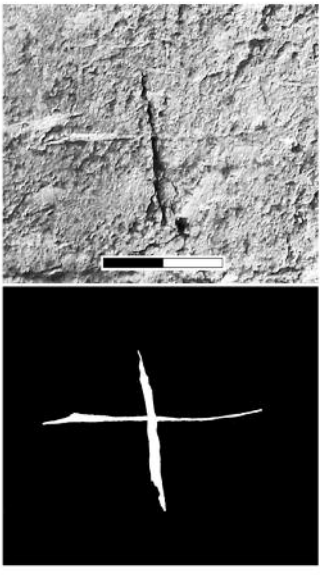

4

Таблиця CXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5208; **2** – № 5309; **3** – № 5310; **4** – № 5311

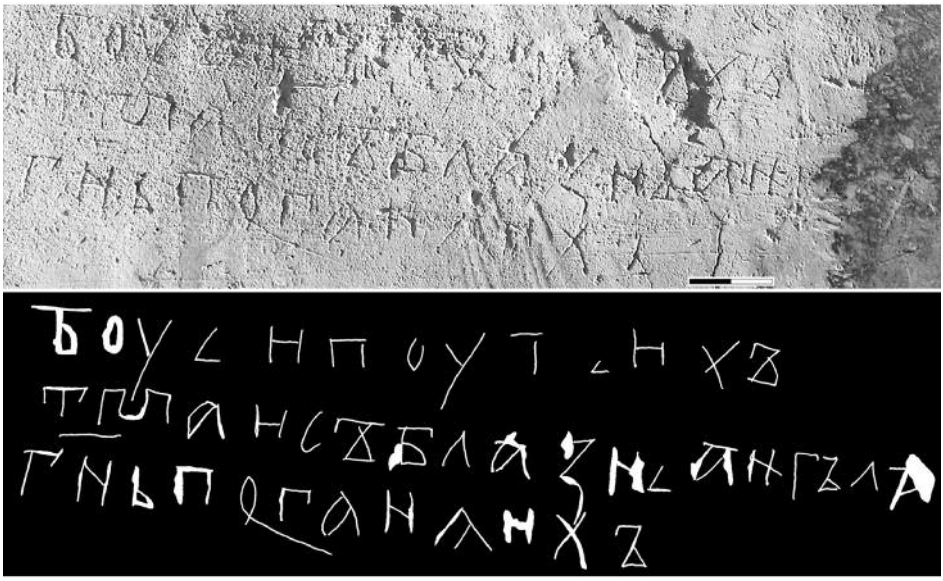

1

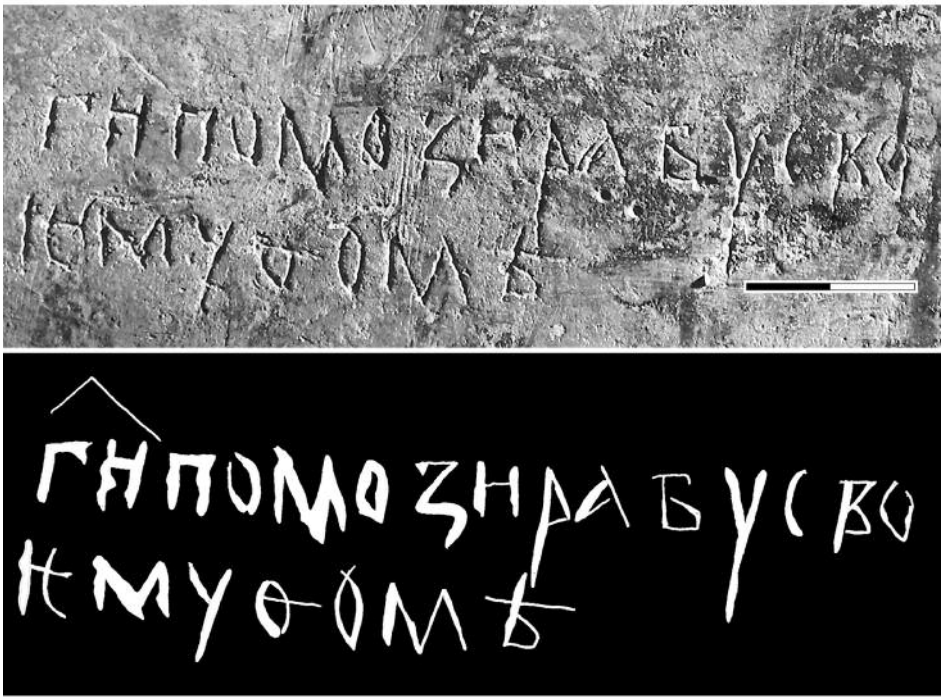

2

Таблиця CXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 201; **2** – № 202

1

2

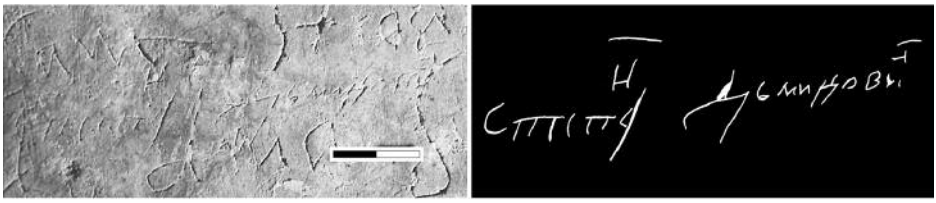

3

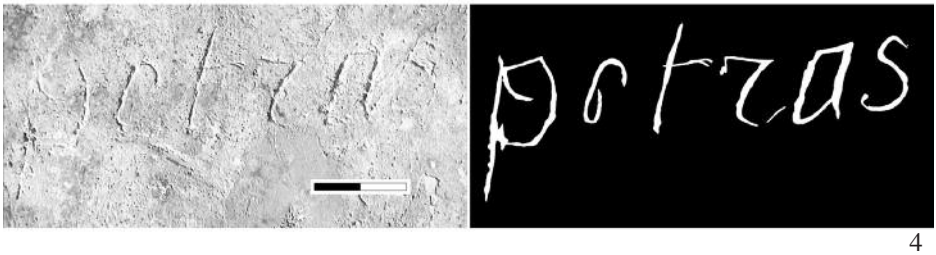

4

Таблиця CXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5312; **2** – № 5313; **3** – № 5314; **4** – № 5315

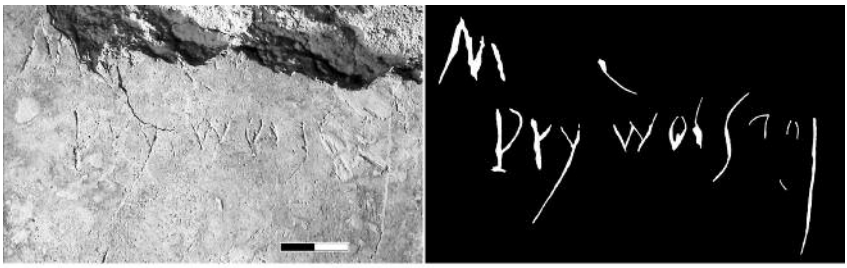

1

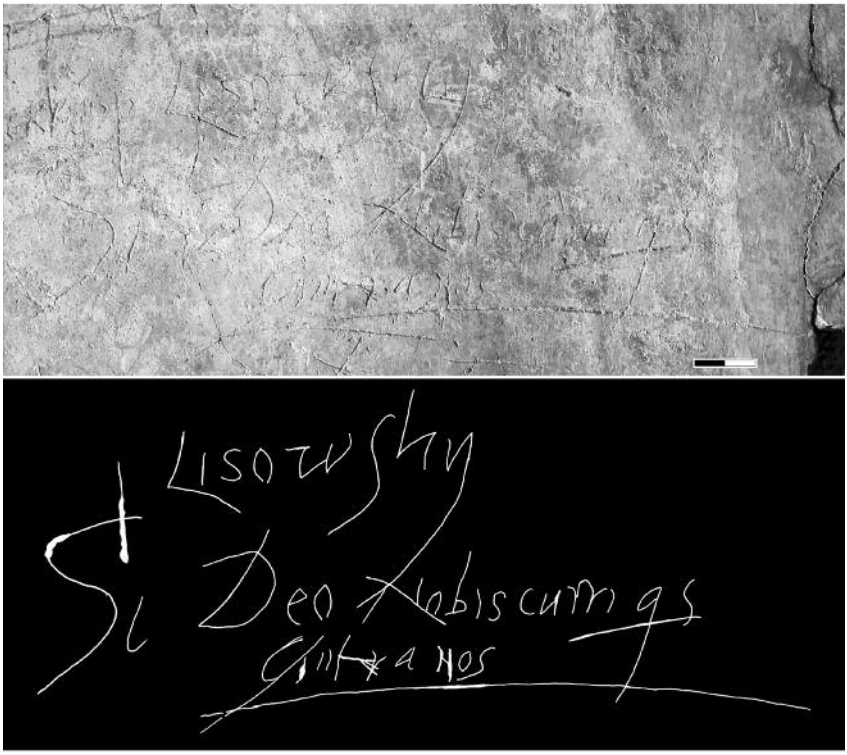

2

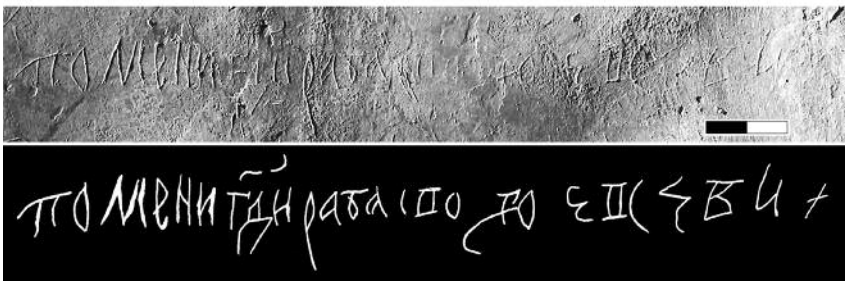

3

Таблиця CXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5316; **2** – № 5317; **3** – № 5318

1

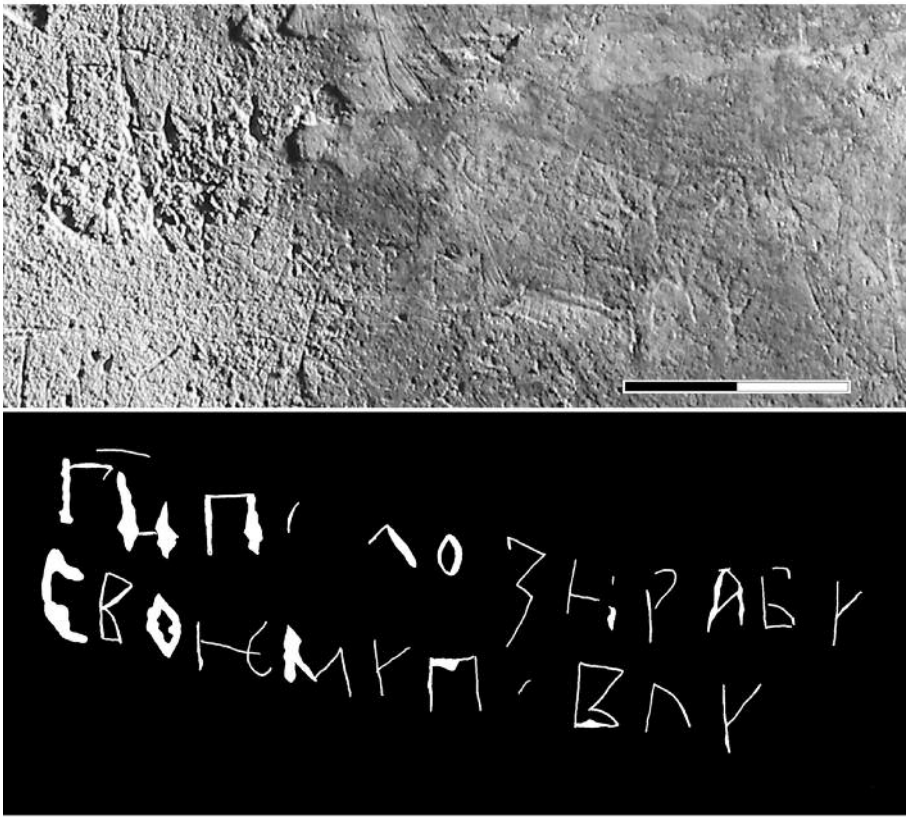

2

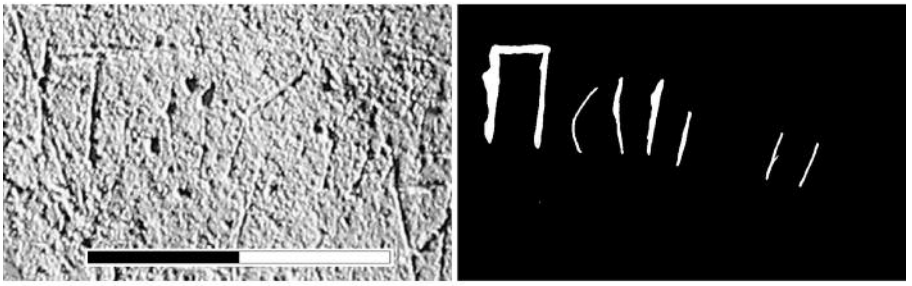

3

Таблиця CXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5319; **2** – № 5320; **3** – № 5321

1

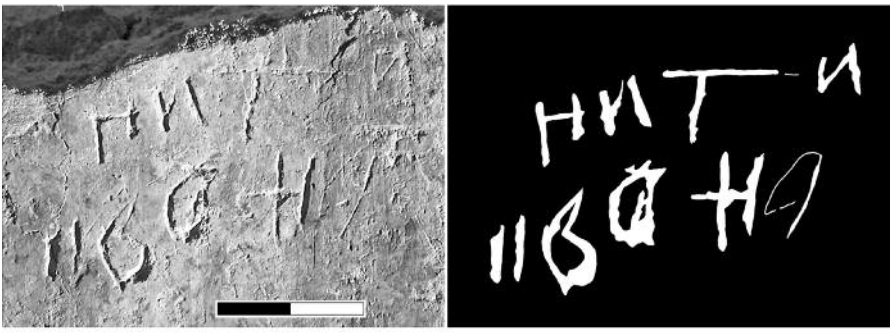

2

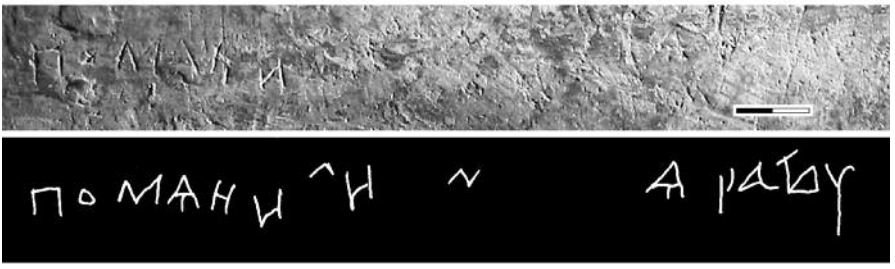

3

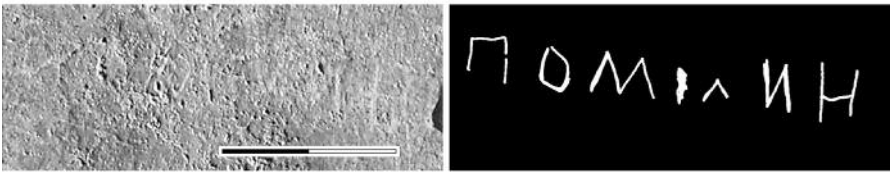

4

Таблиця CXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5322; **2** – № 5323; **3** – № 5324; **4** – № 5325

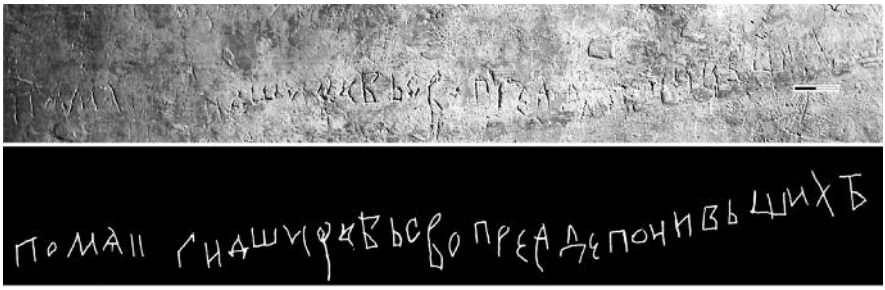

1

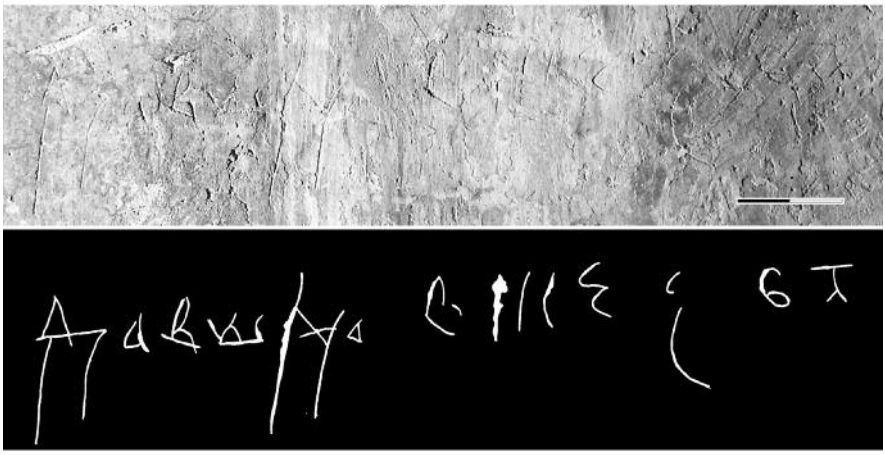

2

3

Таблиця CXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5326; **2** – № 5327; **3** – № 5328

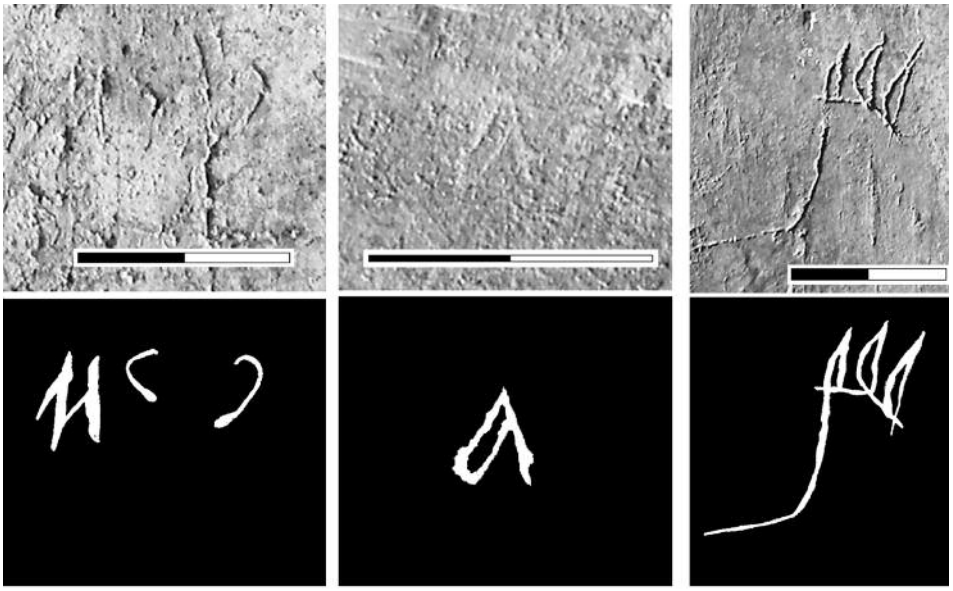

1 2 3

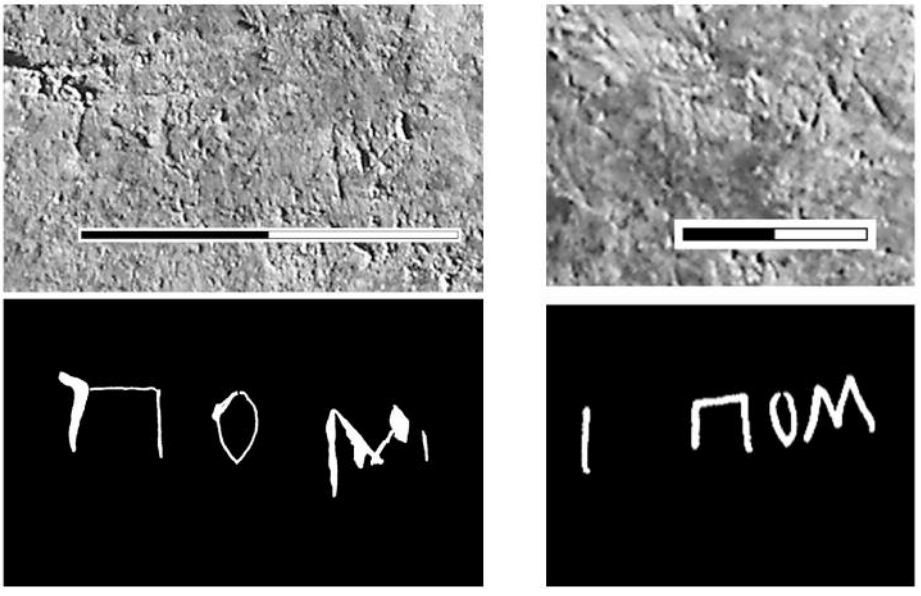

4 5

Таблиця CXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5329; **2** – № 5330; **3** – № 5331;
4 – № 5332; **5** – № 5333

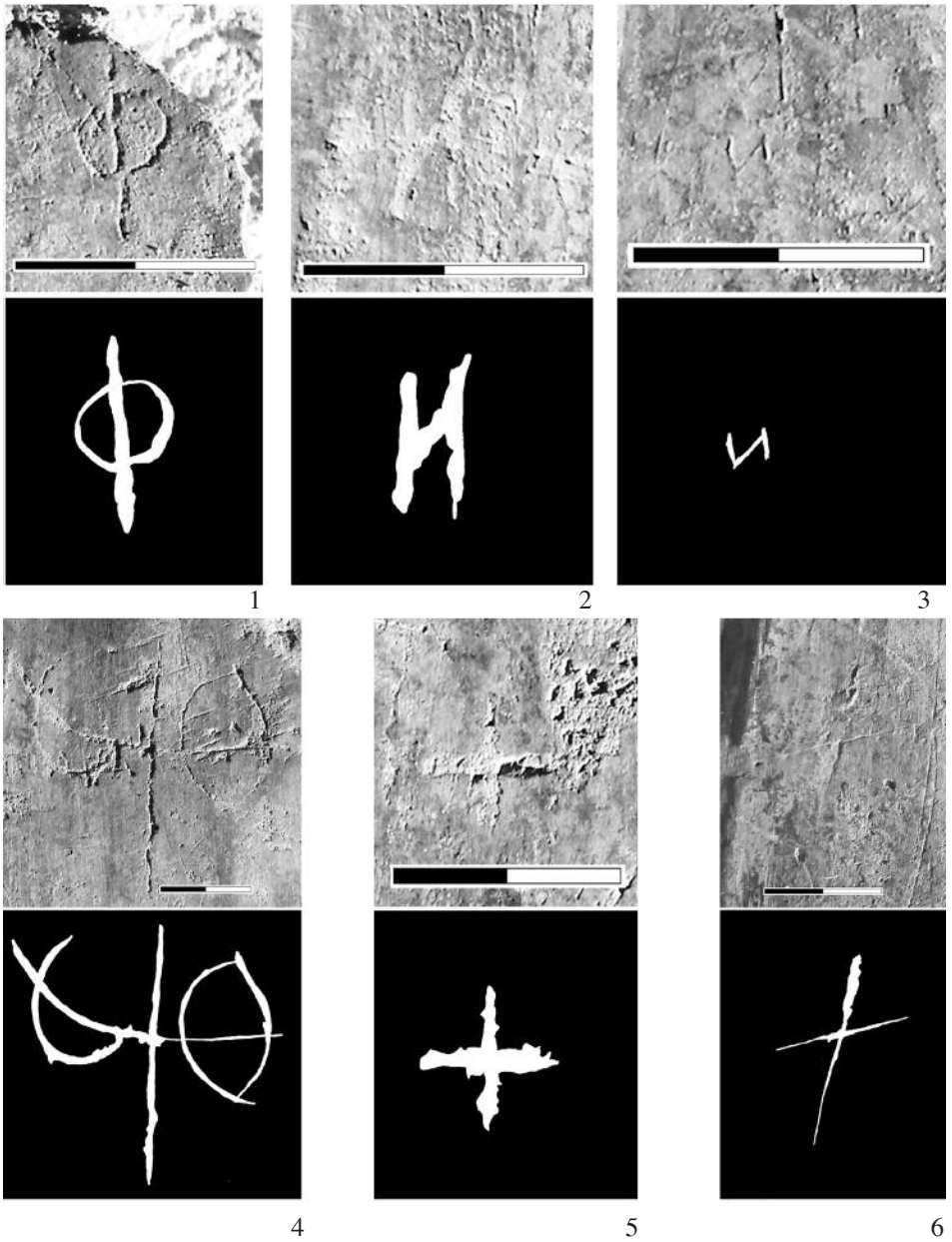

Таблиця CXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5334; **2** – № 5335; **3** – № 5336;
4 – № 5337; **5** – № 5338; **6** – № 5339

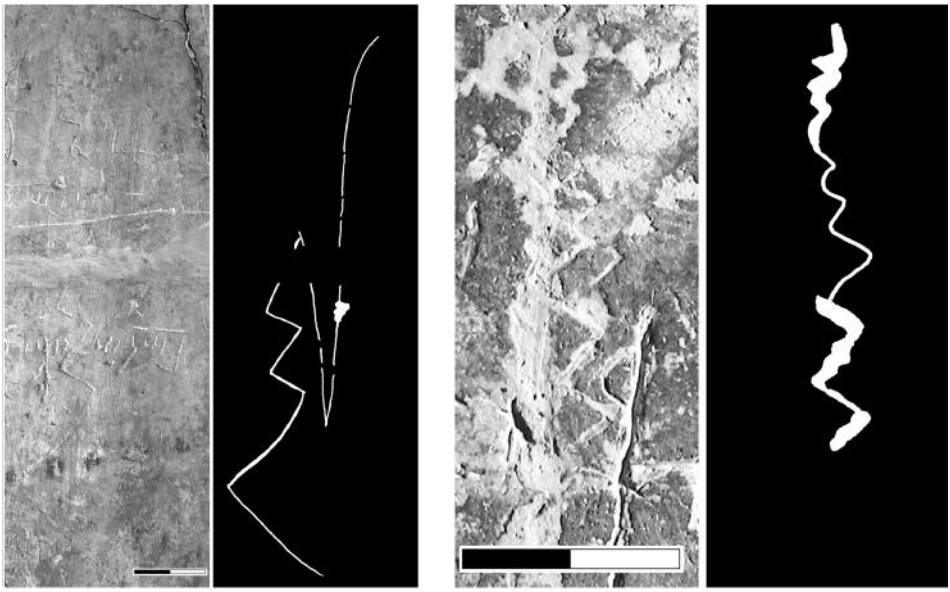

1 2

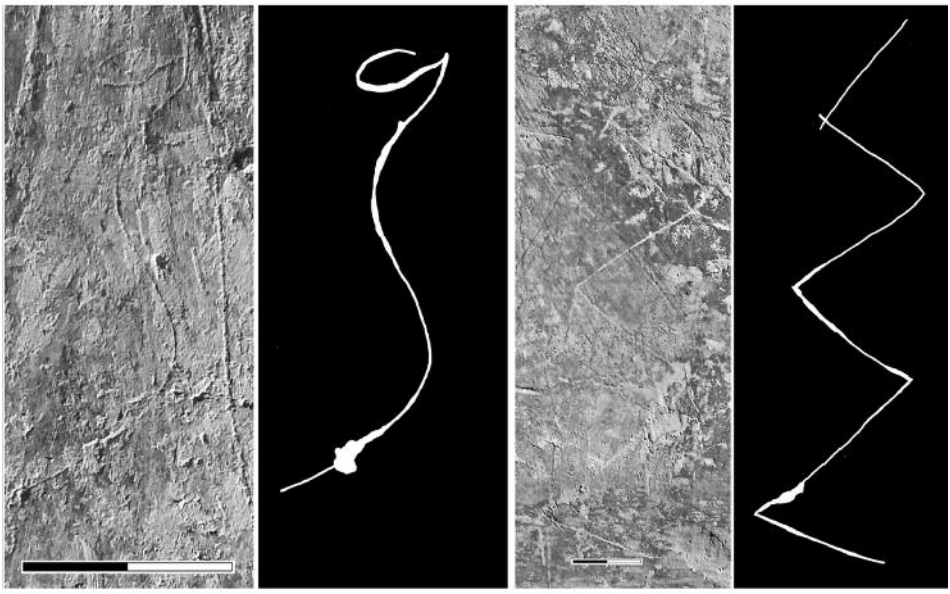

3 4

Таблиця CXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5340; **2** – № 5341; **3** – № 5342; **4** – № 5343

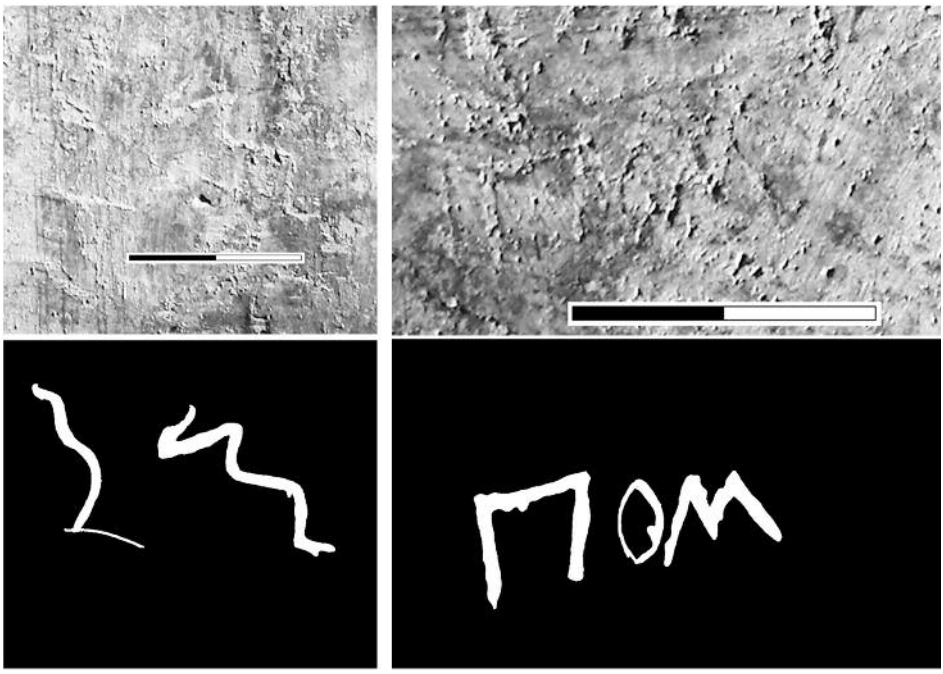

1 2

3 4

Таблиця CXXV

Фото та прорис графіті: **1** – № 5344; **2** – № 5345; **3** – № 5346; **4** – № 5347

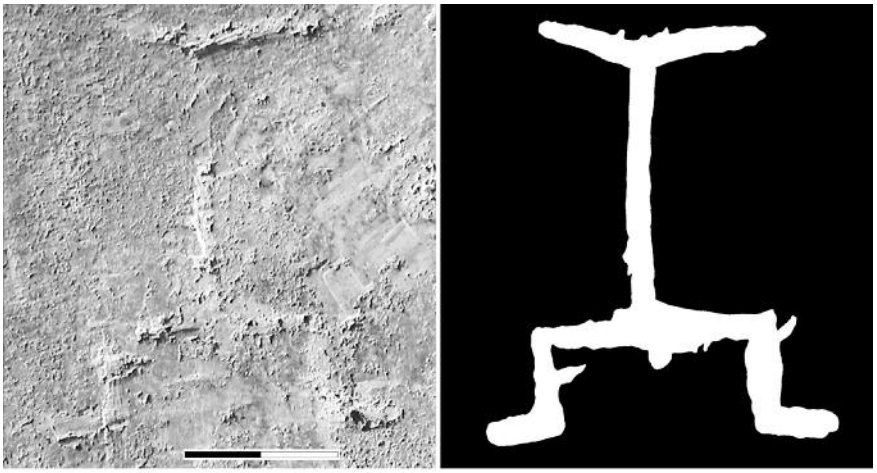

1

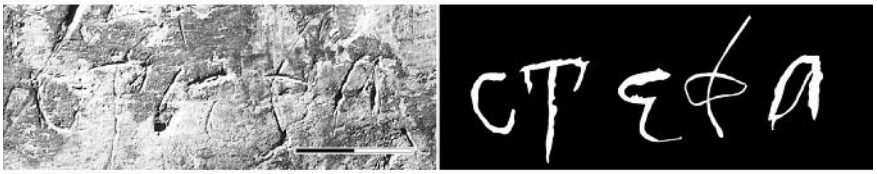

2

3

4

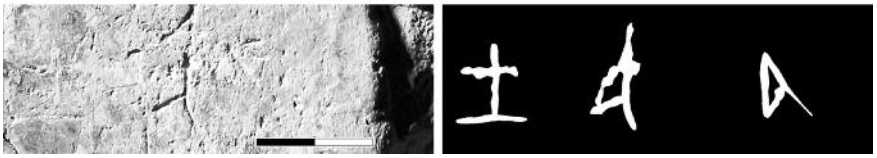

5

Таблиця CXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5348; **2** – № 5349; **3** – № 5350;
4 – № 5351; **5** – № 5352

1

2

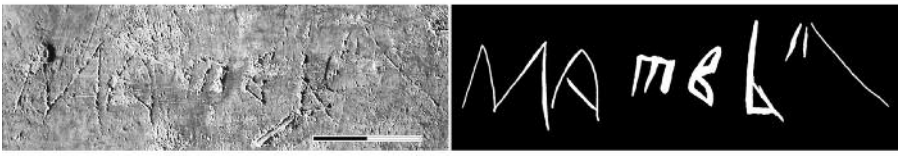

3

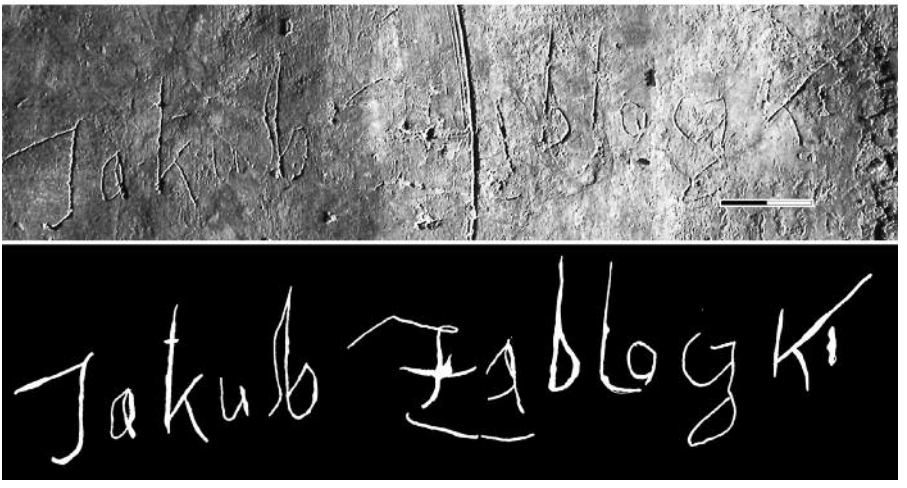

4

Таблиця CXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5353; **2** – № 5354; **3** – № 5355; **4** – № 5356

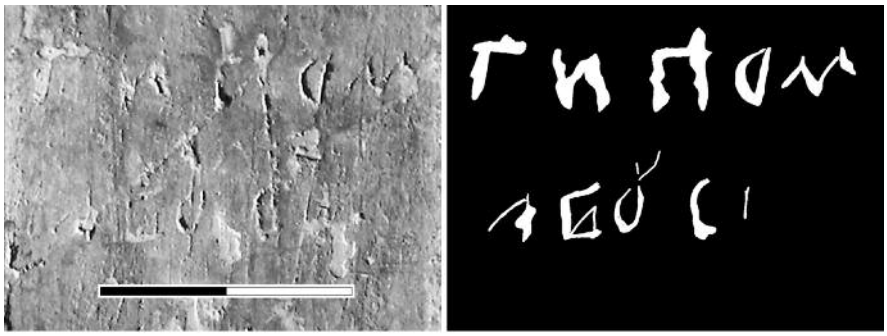

1

2

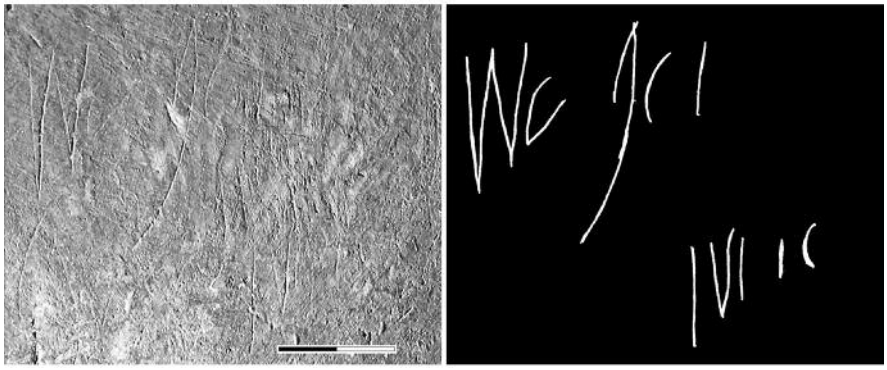

3

Таблиця CXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5357; **2** – № 5358; **3** – № 5359

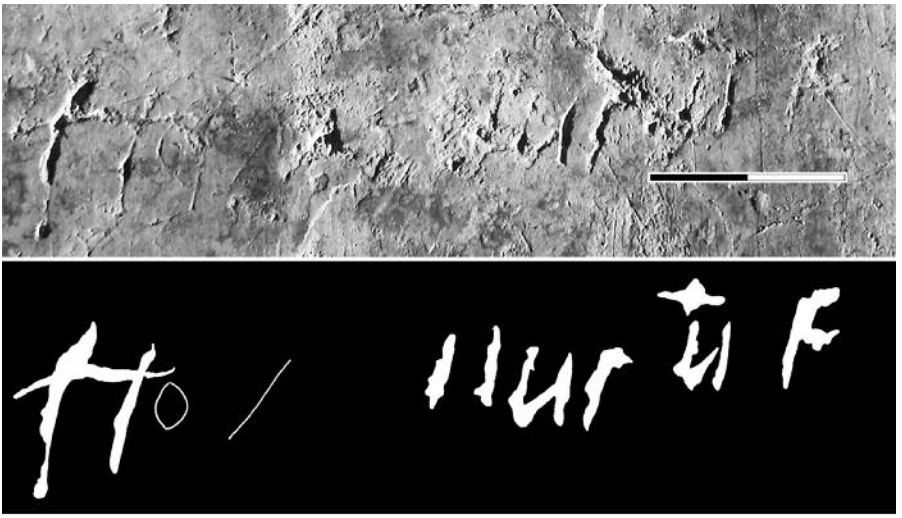

1

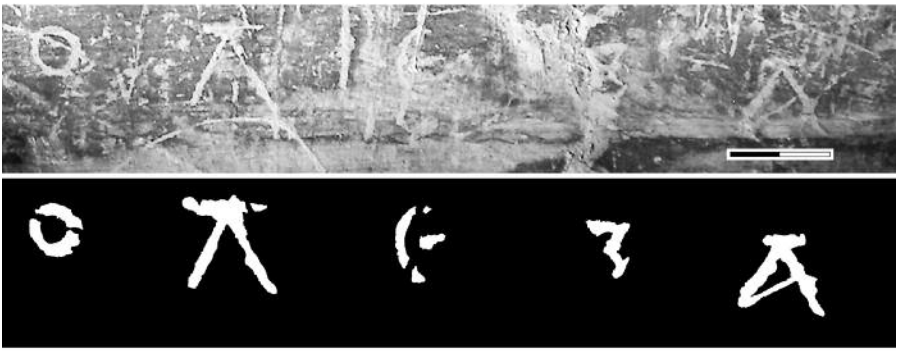

2

3

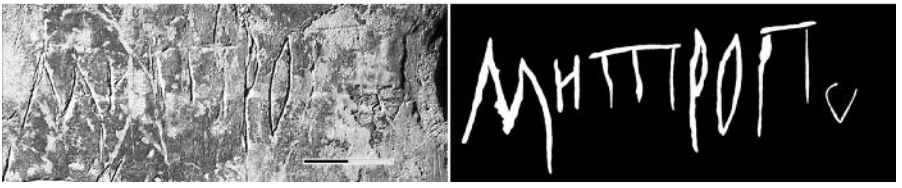

4

Таблиця CXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5360; **2** – № 5361; **3** – № 5362; **4** – № 5363

1

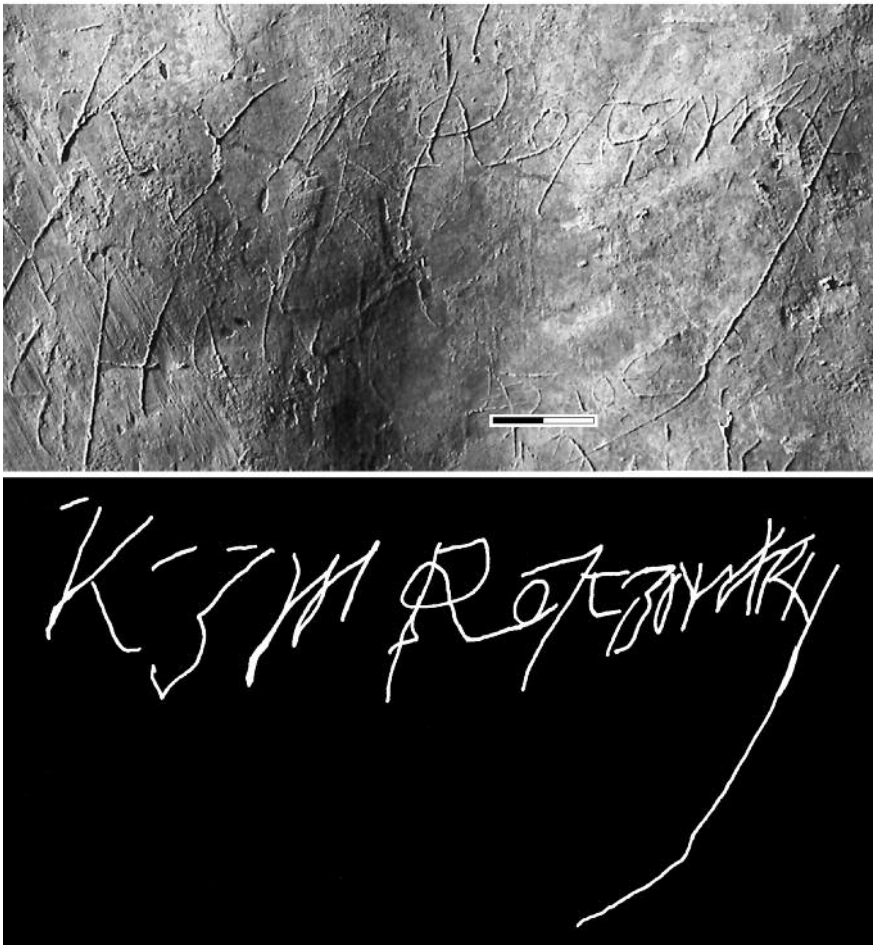

2

Таблиця CXXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5364; **2** – № 5366

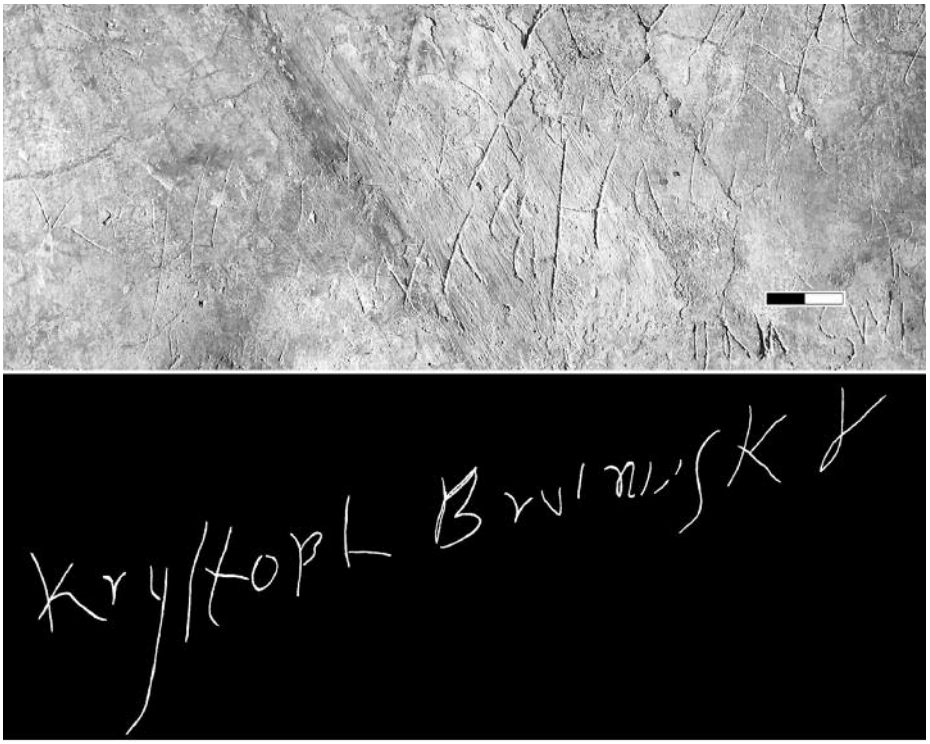

1

2

Таблиця CXXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5365; **2** – № 5367

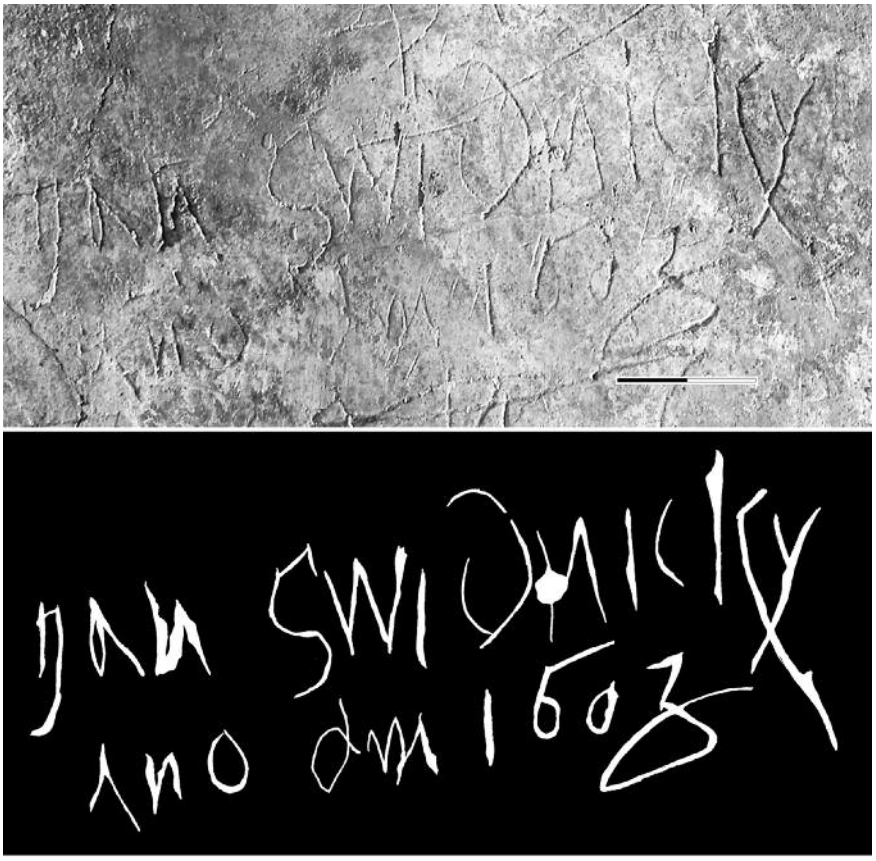

1

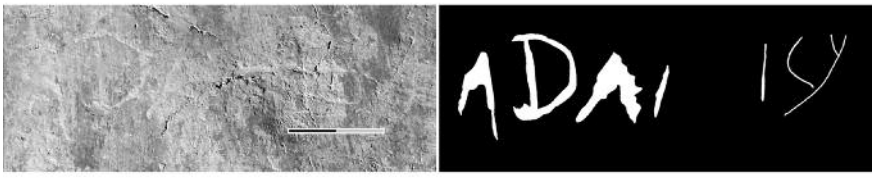

2

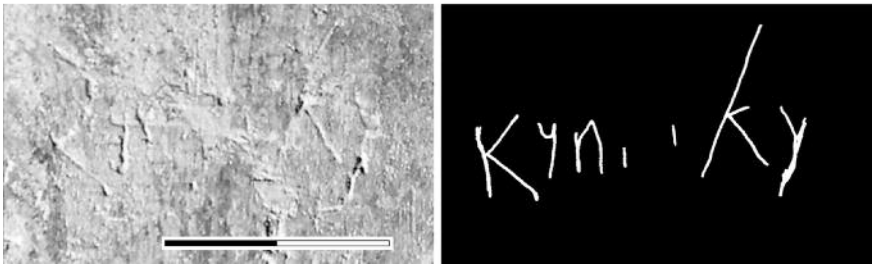

3

Таблиця CXXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5368; **2** – № 5369; **3** – № 5370

1

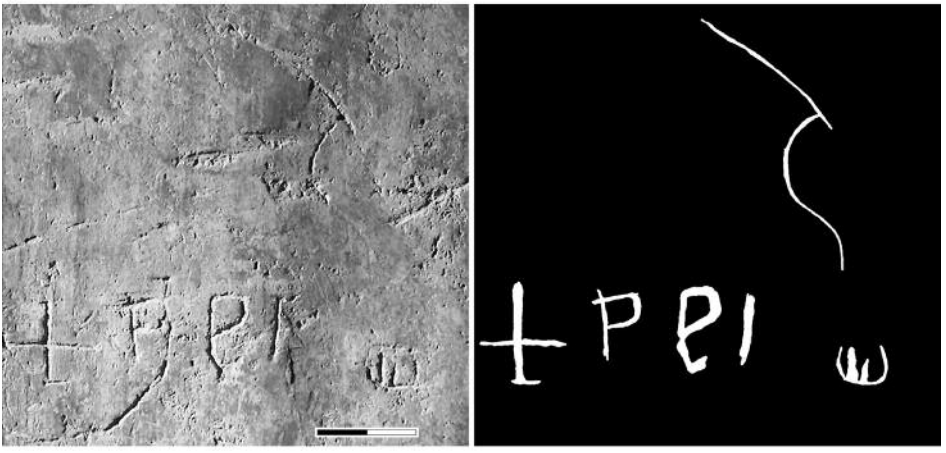

2

Таблиця CXXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5371; **2** – № 5372

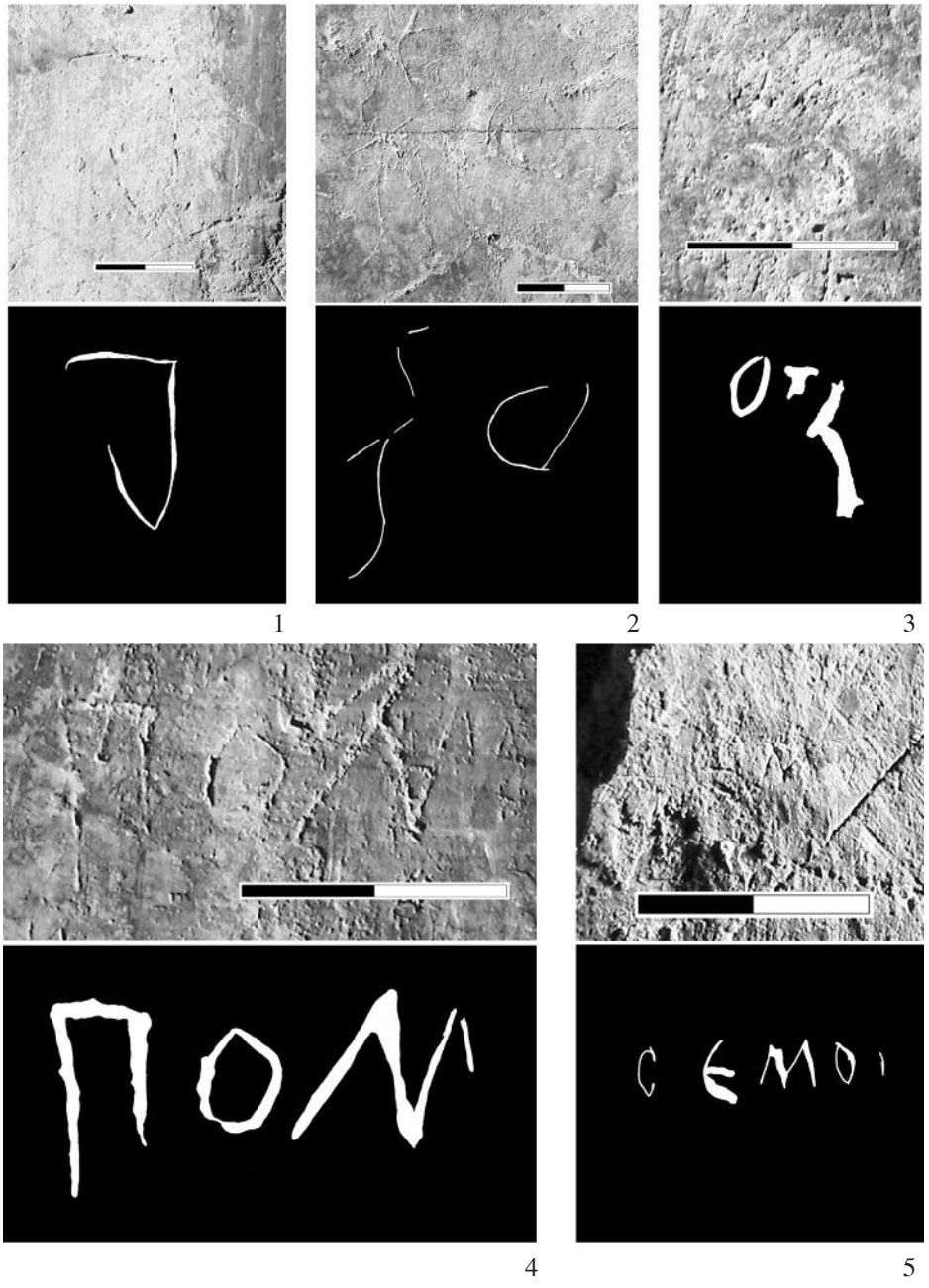

Таблиця CXXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5373; **2** – № 5374; **3** – № 5375;
4 – № 5376; **5** – № 5377

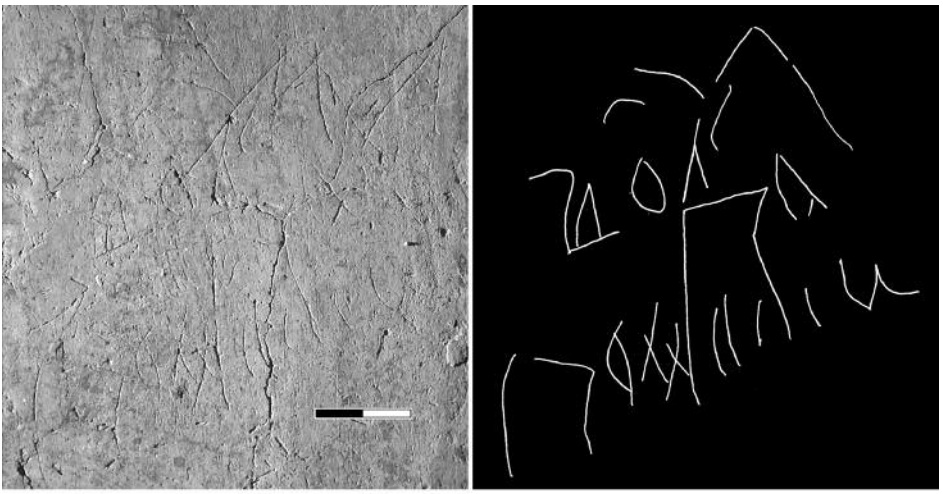

1

2

Таблиця CXXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5378; **2** – № 5379

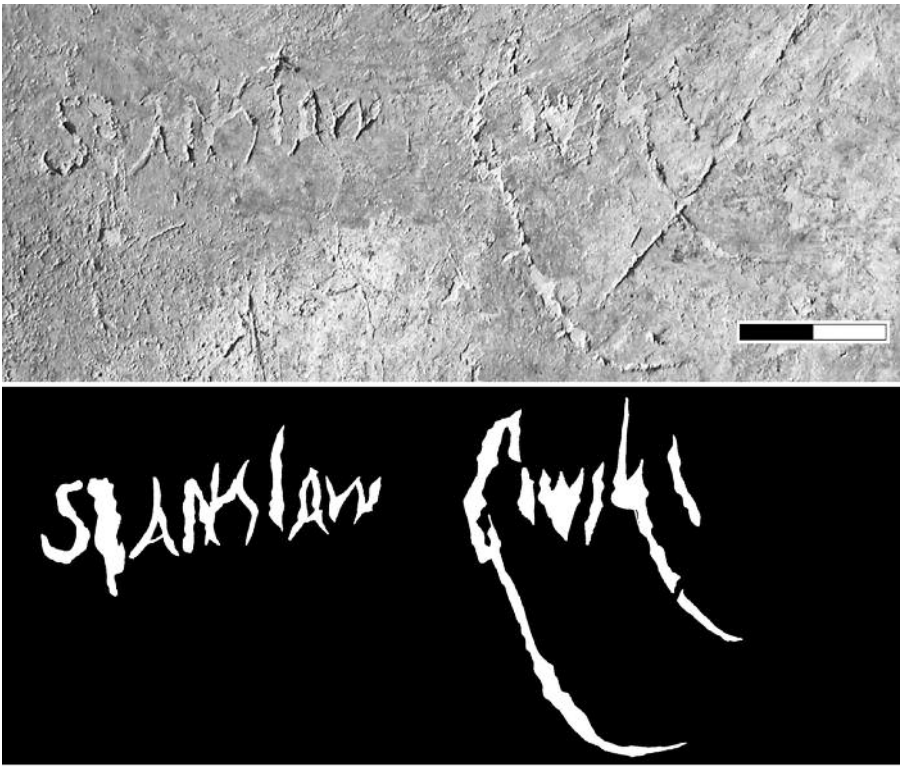

1

2

Таблиця CXXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5380; **2** – № 5381

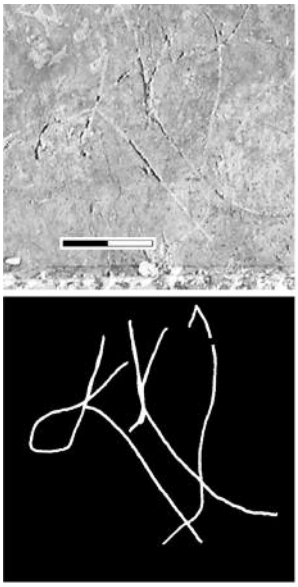

1

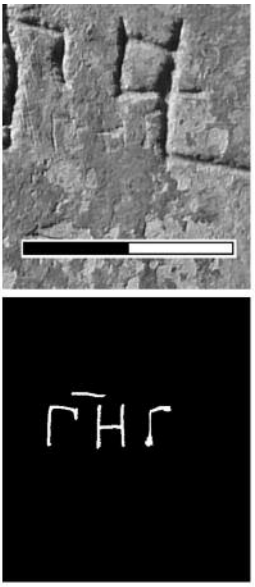

2

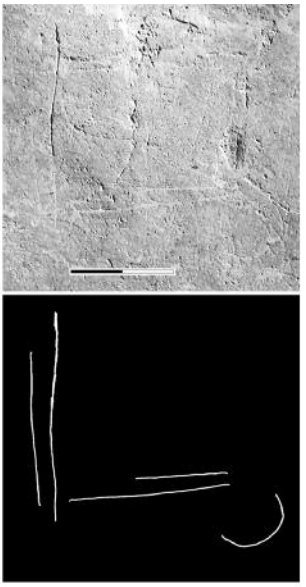

3

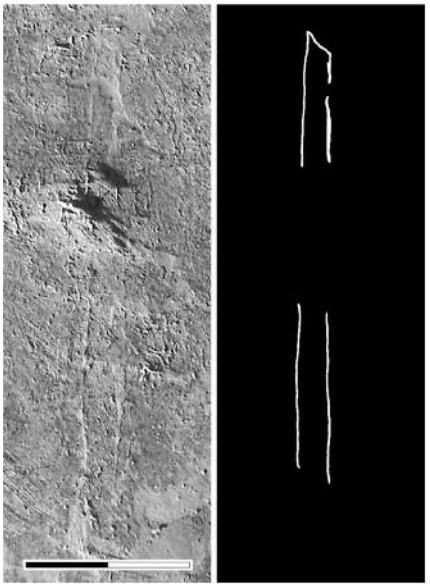

4

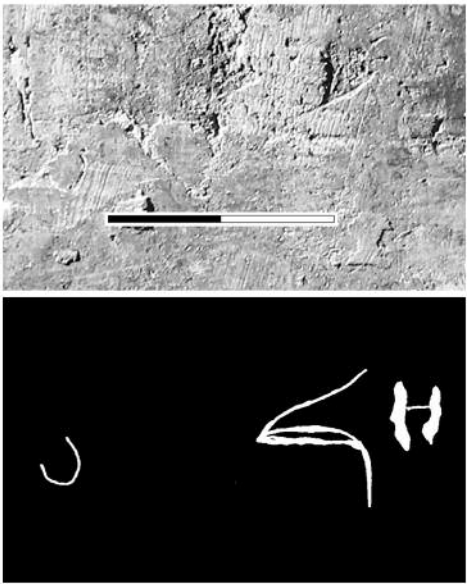

5

Таблиця CXXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5382; **2** – № 5383; **3** – № 5384;
4 – № 5385; **5** – № 5386

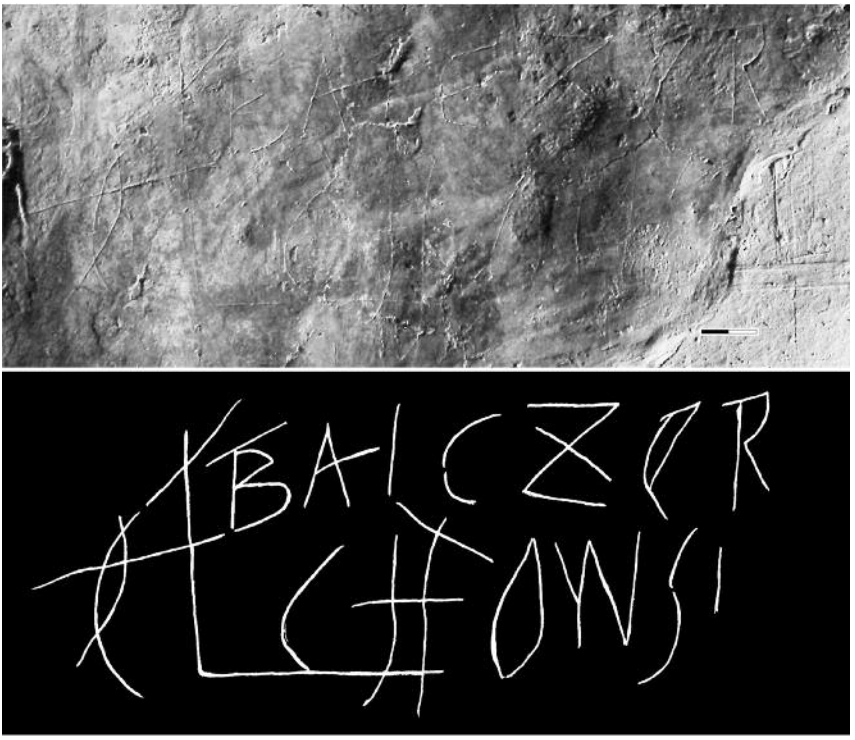

1

2

Таблиця CXXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5387; **2** – № 5388

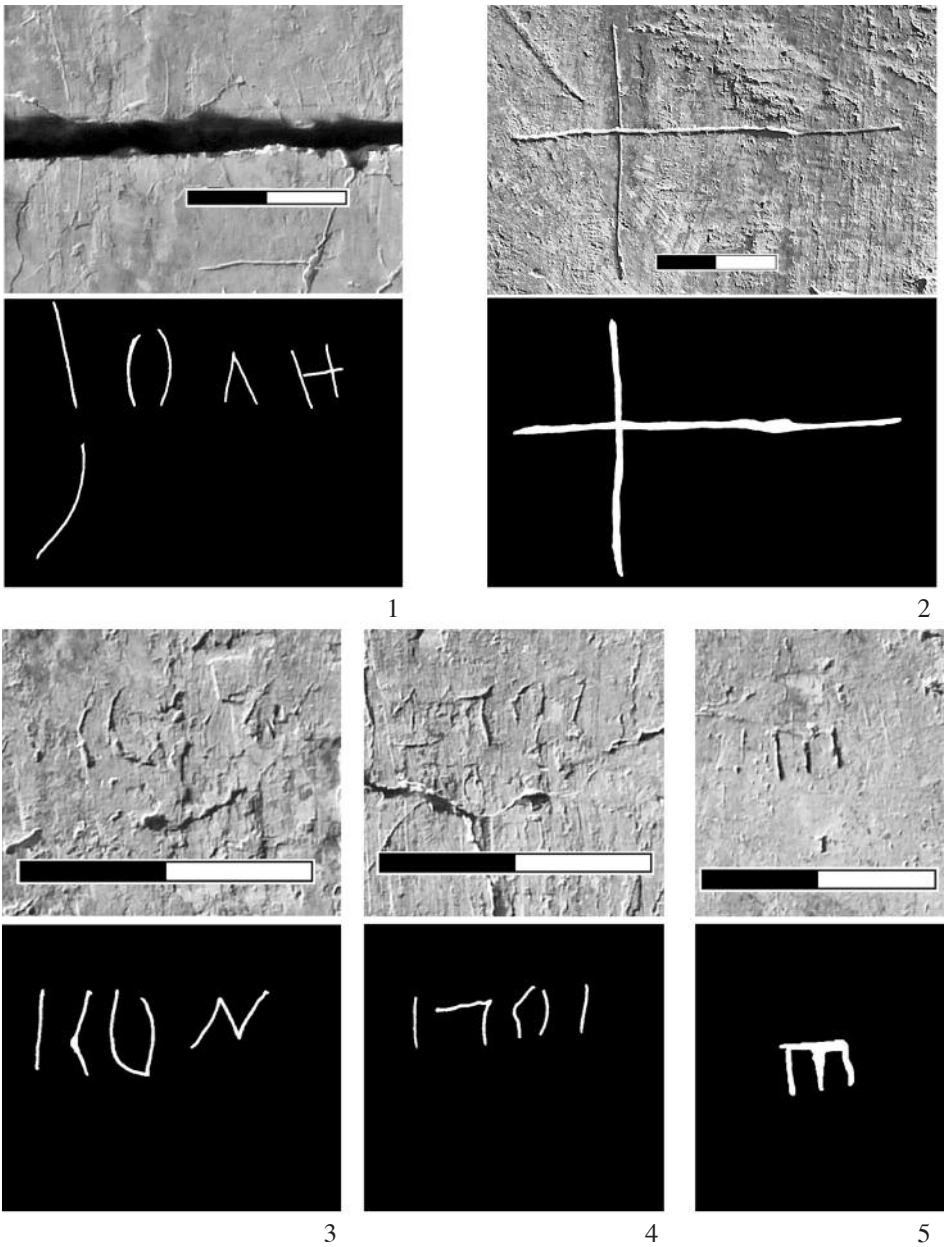

Таблиця CXXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5389; **2** – № 5390; **3** – № 5391;
4 – № 5392; **5** – № 5393

1

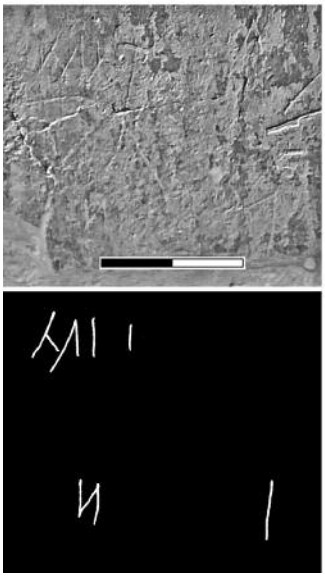

2

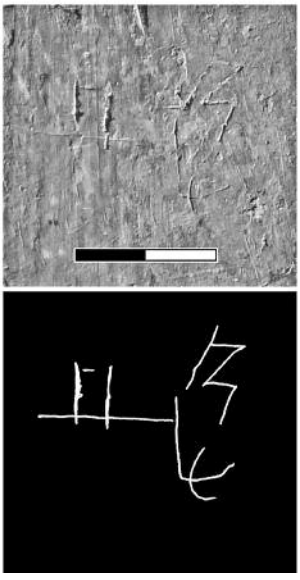

3

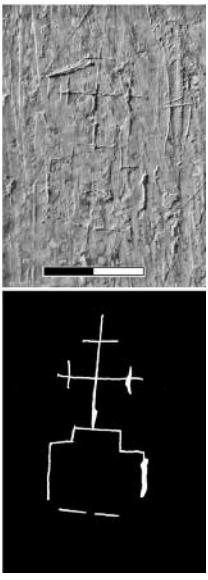

4

Таблиця CXL
Фото та прорис графіті: **1** – № 5394; **2** – № 5395; **3** – № 5396; **4** – № 5397

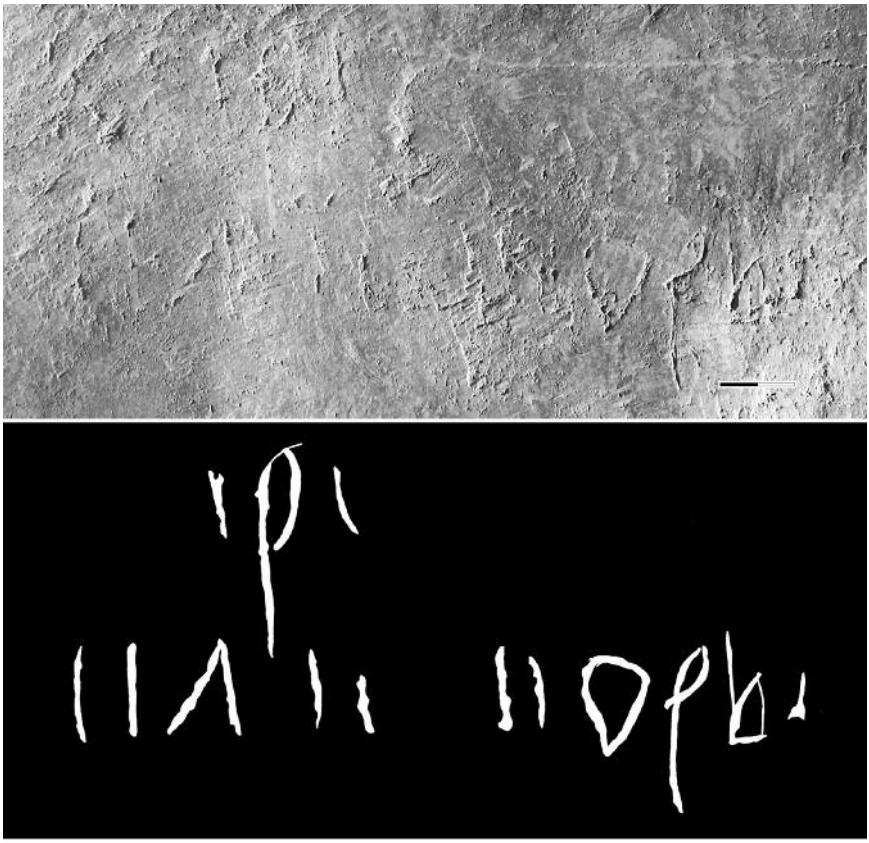

1

2

Таблиця CXLI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5398; **2** – № 5399

1

2

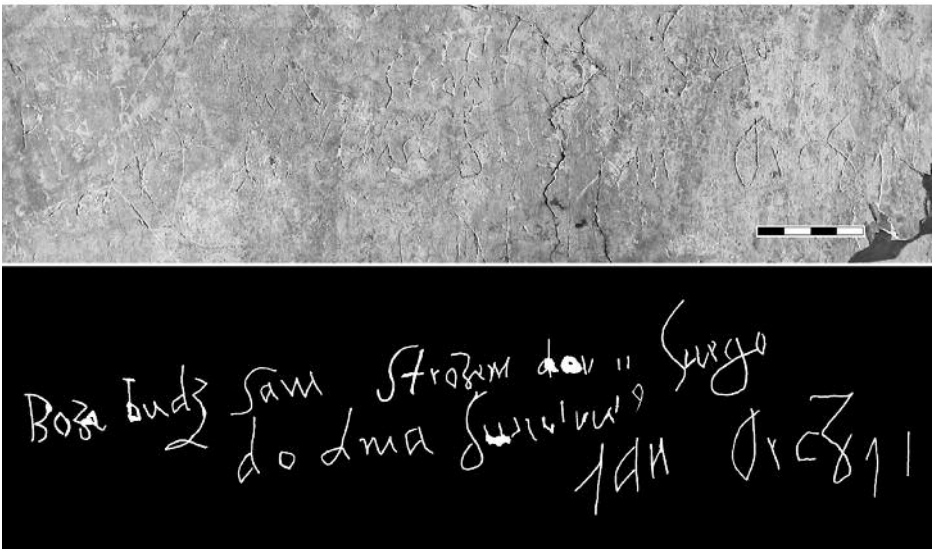

3

Таблиця CXLII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5400; **2** – № 5401; **3** – № 5402

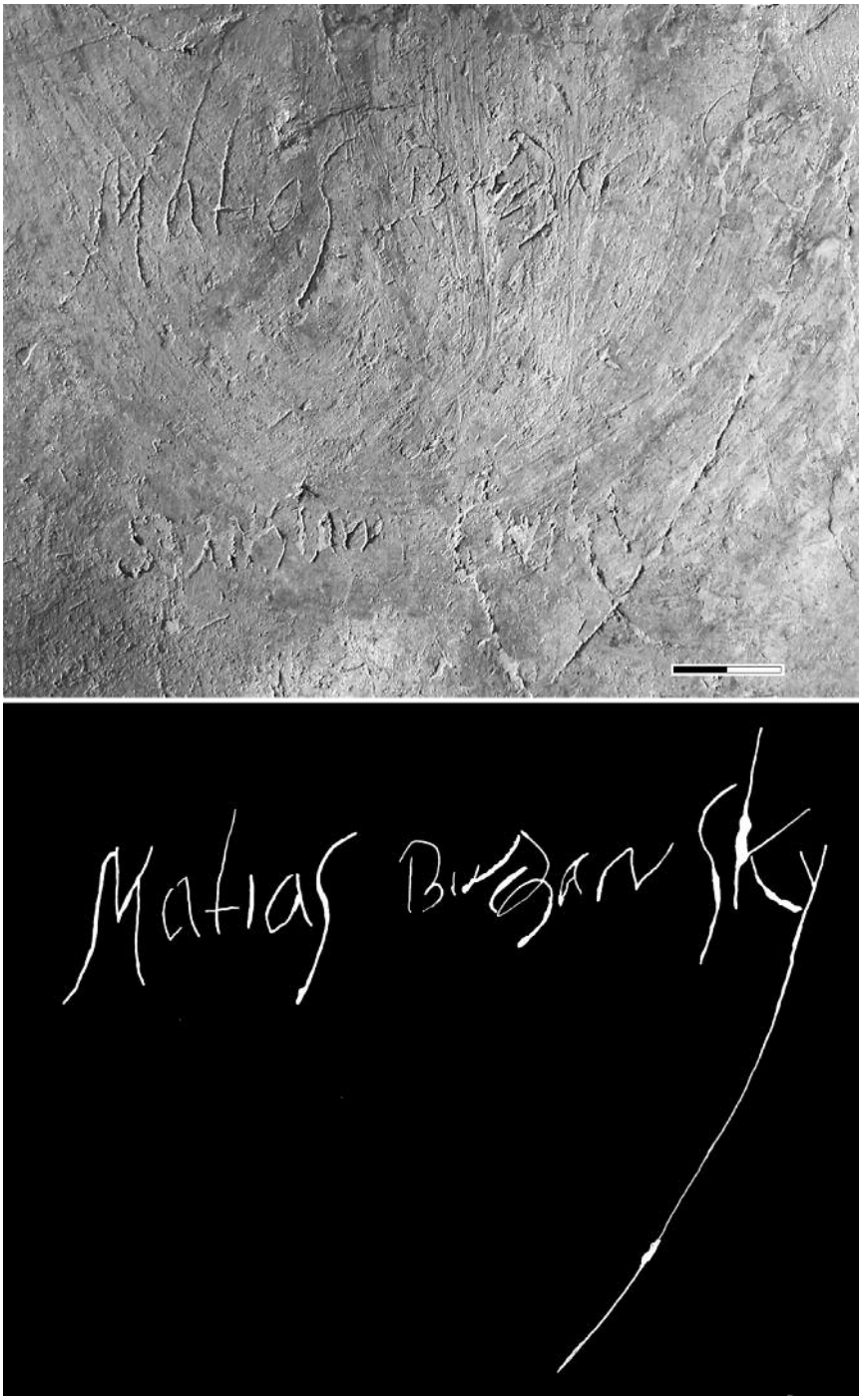

Таблиця CXLIII
Фото та прорис графіті № 5403

1

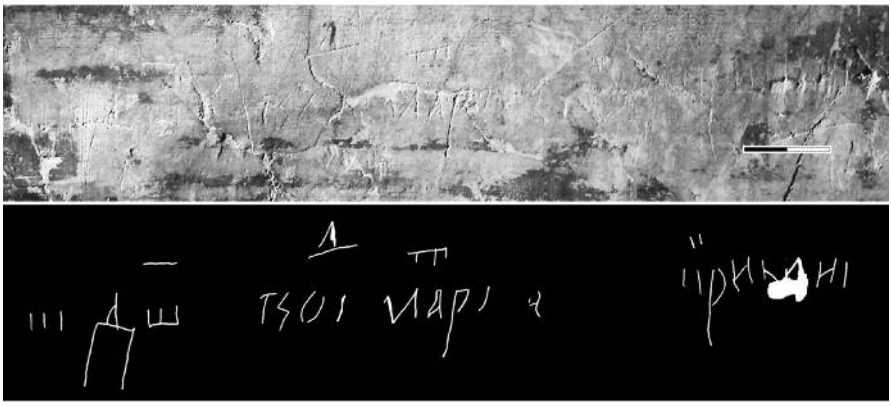

2

Таблиця CXLIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5404; **2** – № 5405

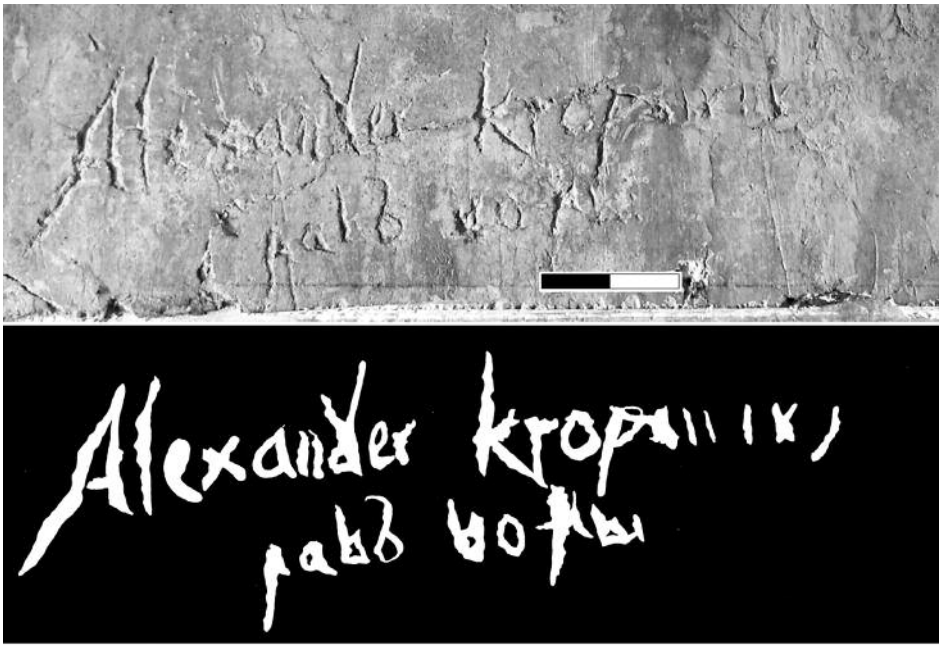

1

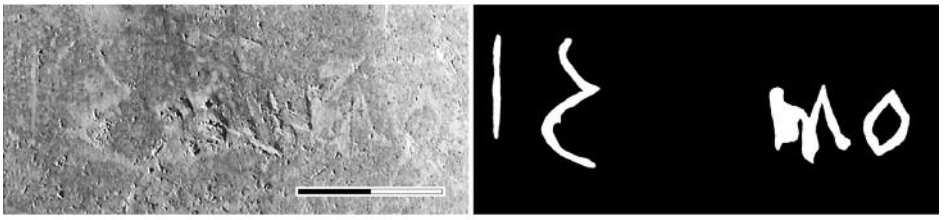

2

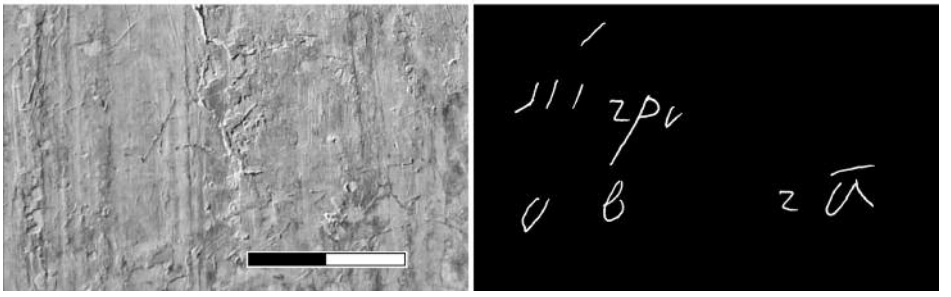

3

Таблиця CXLV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5406; **2** – № 5407; **3** – № 5408

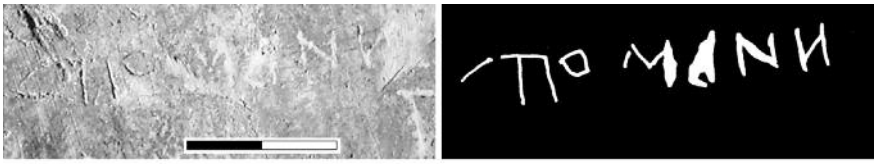

1

2

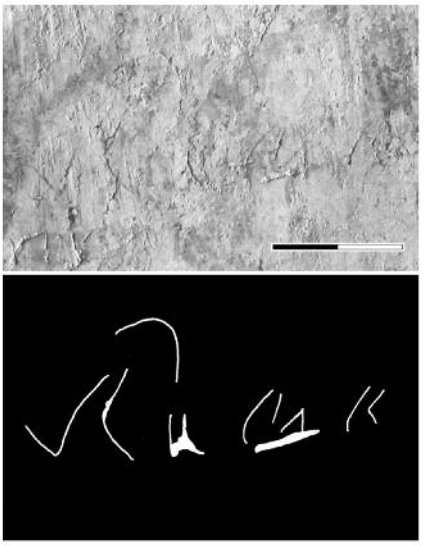

3

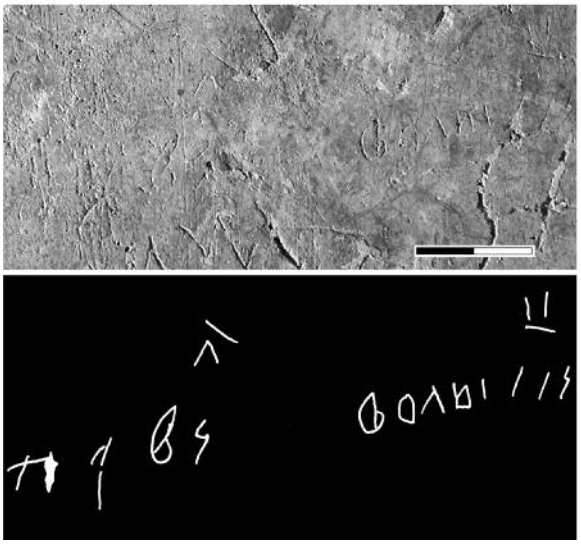

4

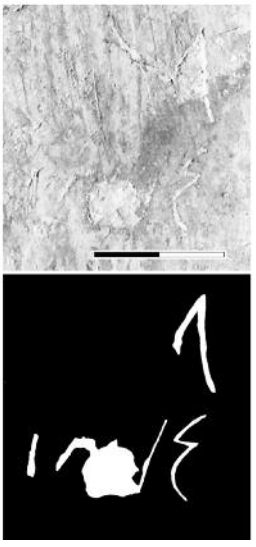

5

Таблиця CXLVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5409; **2** – № 5410; **3** – № 5411;
4 – № 5412; **5** – № 5413

1

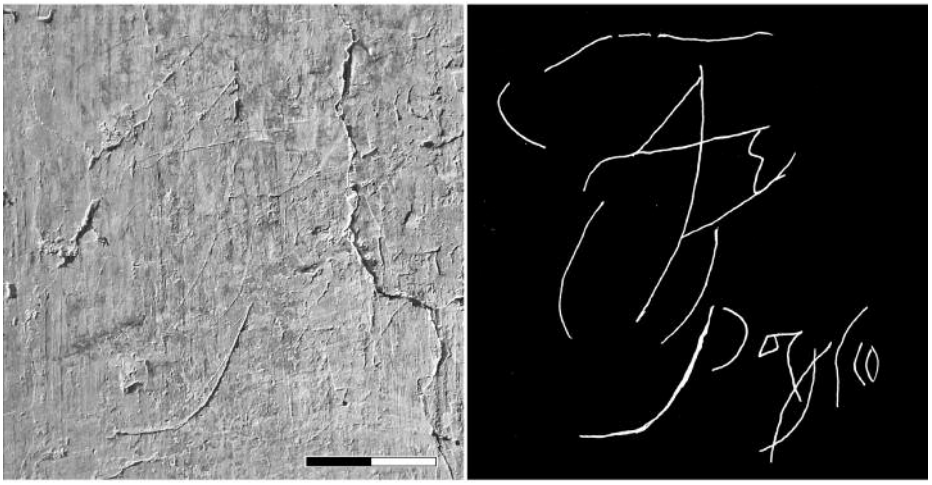

2

Таблиця CXLVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5414; **2** – № 5415

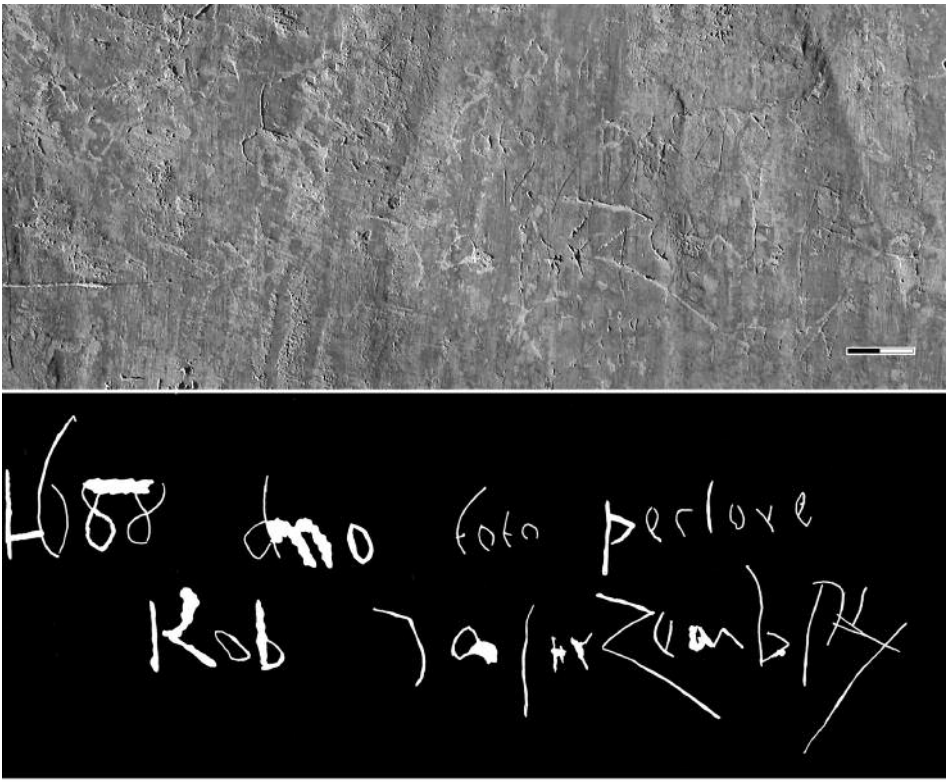

1

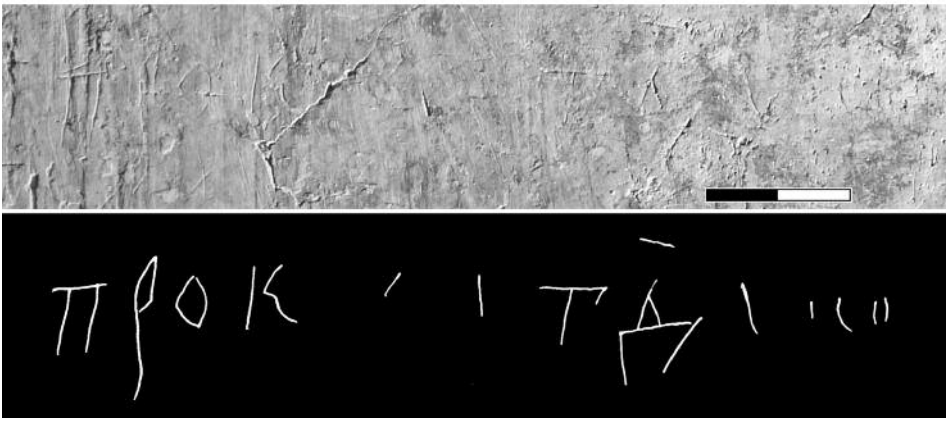

2

Таблиця CXLVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5416; **2** – № 5417

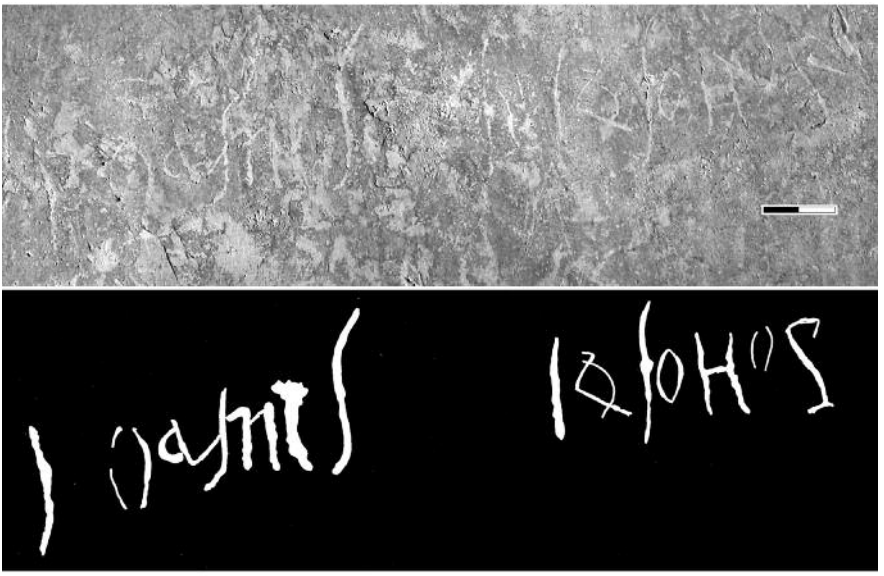

1

2

Таблиця CXLIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5418; **2** – № 5419

1

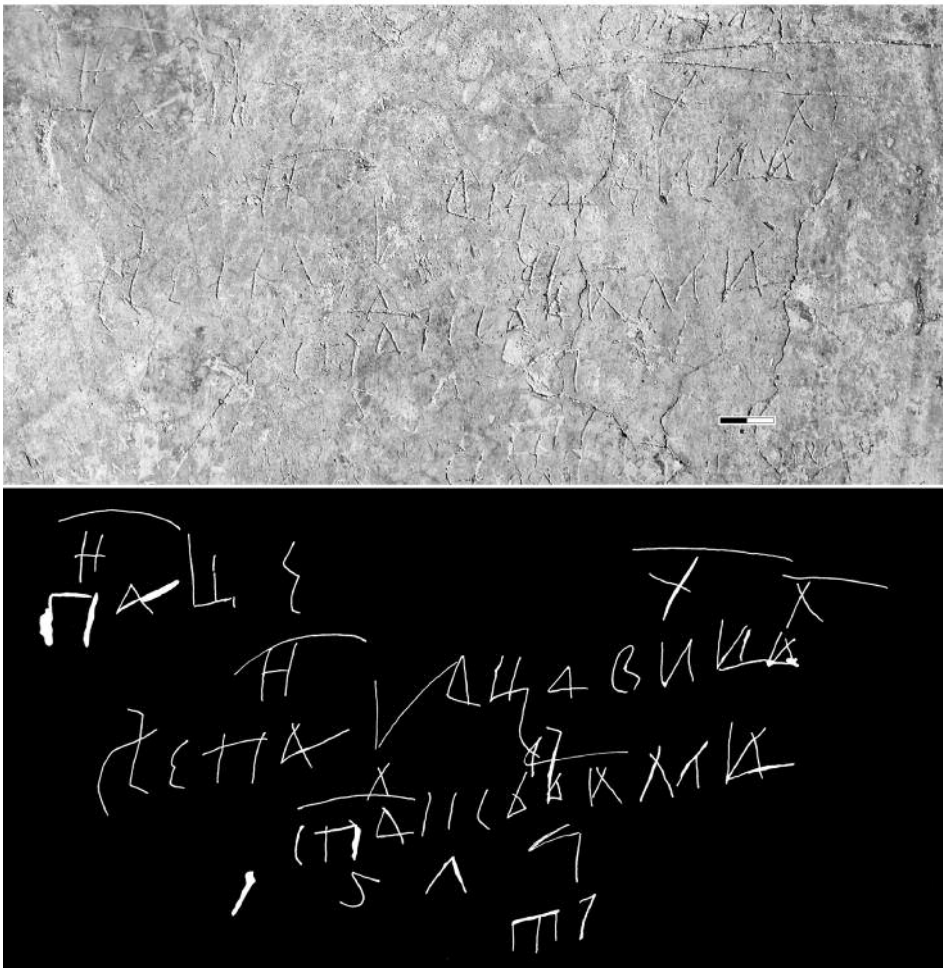

2

Таблиця CL
Фото та прорис графіті: **1** – № 5420; **2** – № 5421

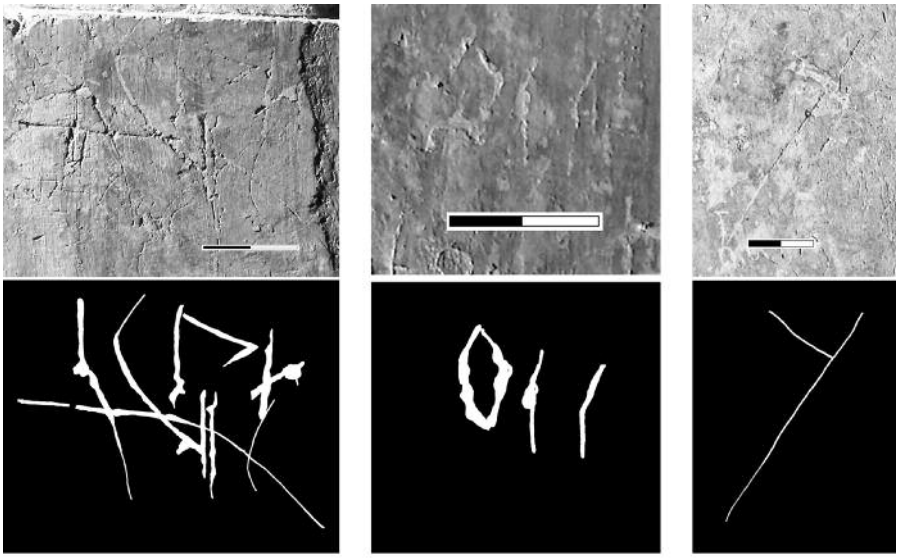

1 2 3

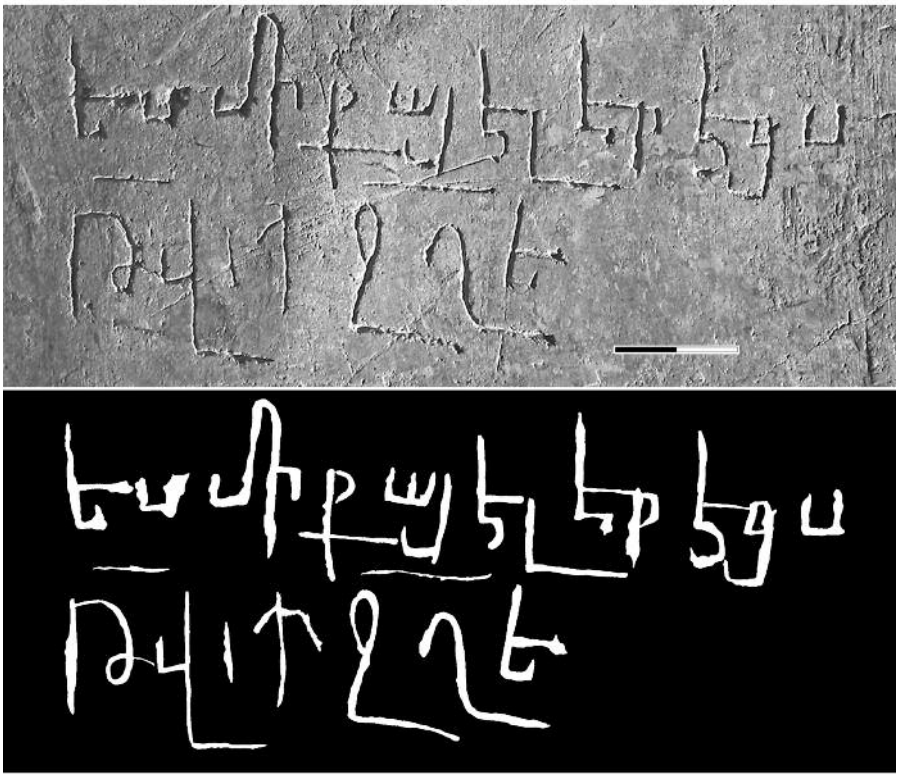

4

Таблиця CLI

Фото та прорис графіті: **1** – № 5422; **2** – № 5423; **3** – № 5424; **4** – № 5425

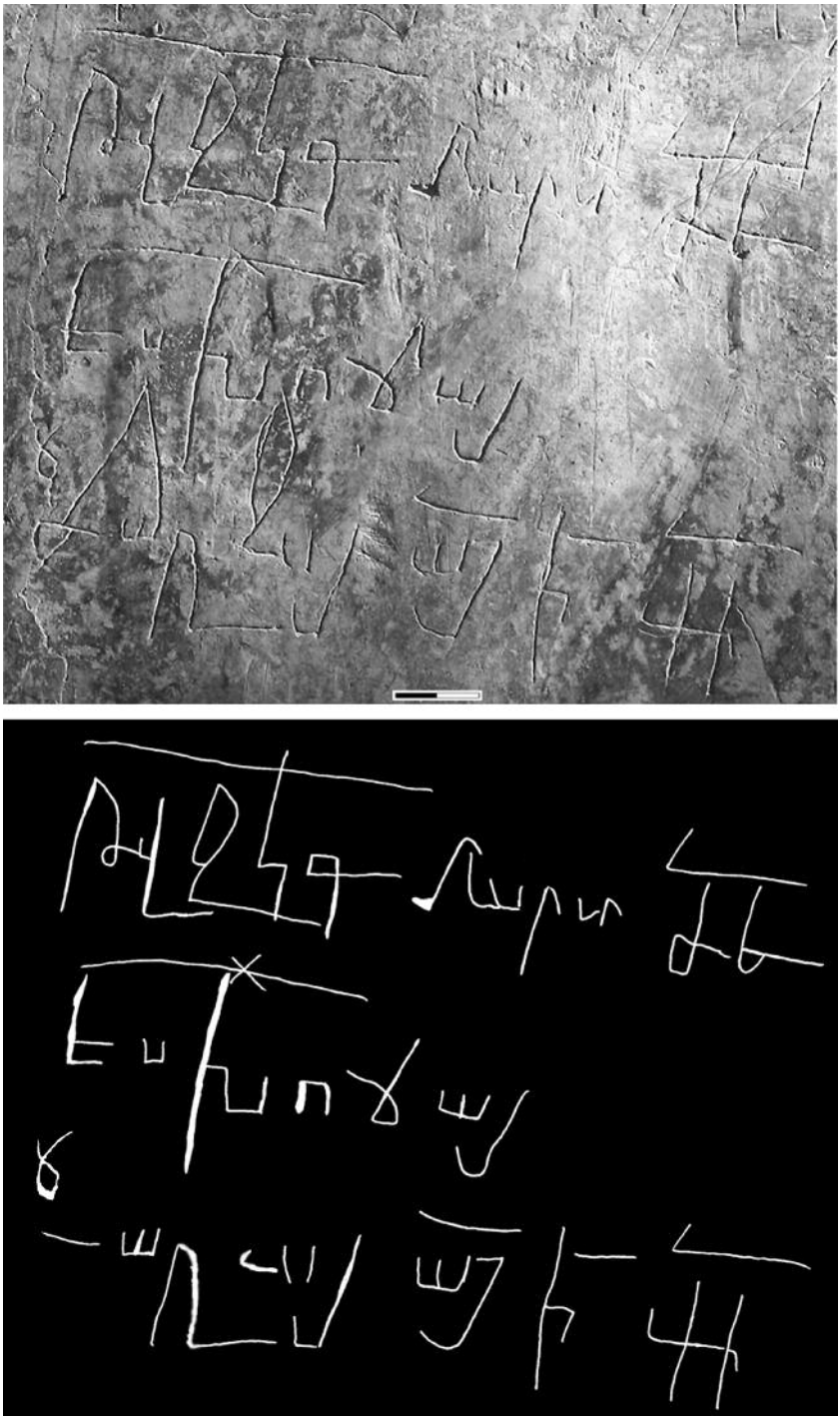

Таблиця CLII
Фото та прорис графіті № 5426

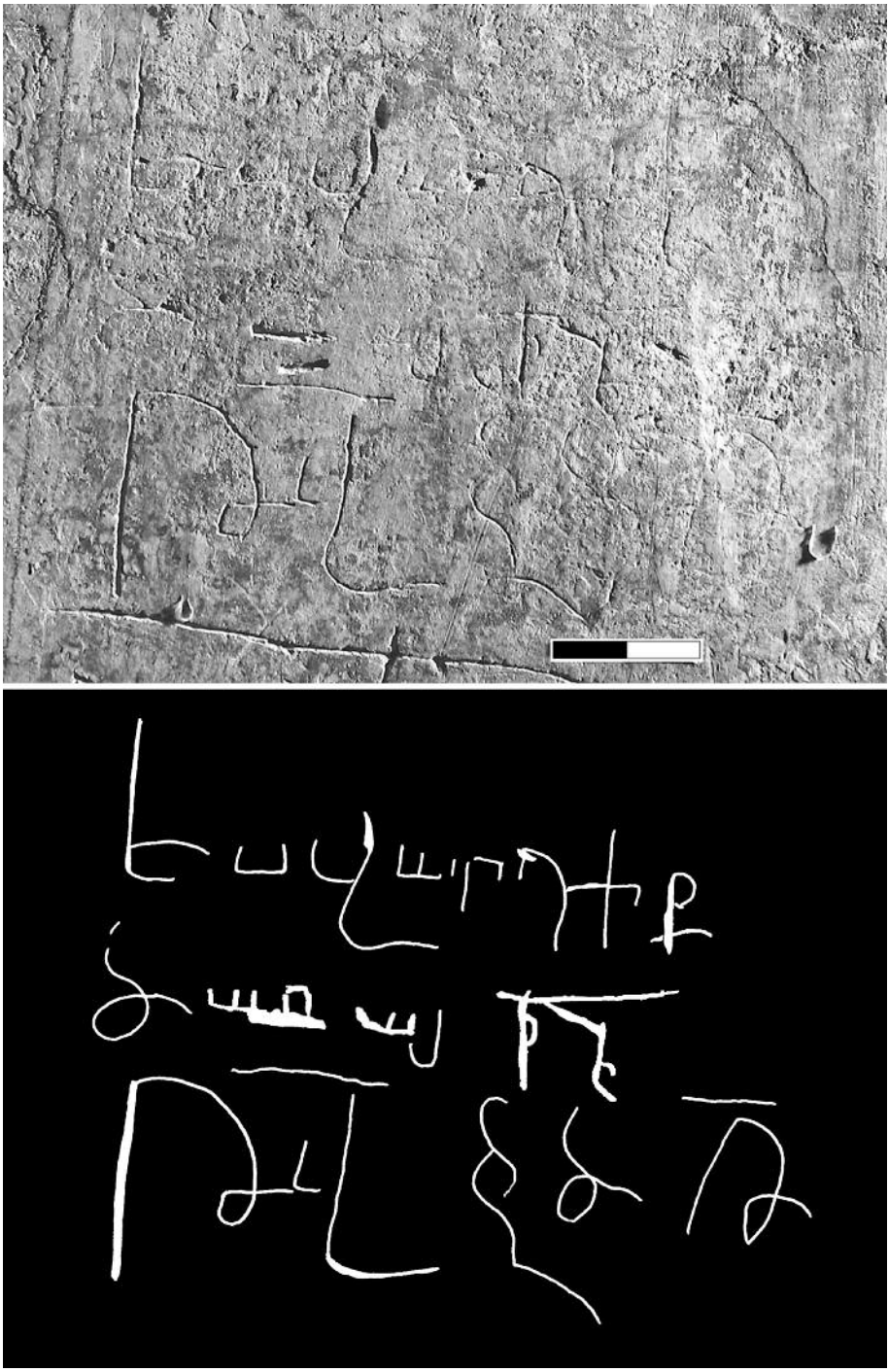

Таблиця CLIII
Фото та прорис графіті № 5427

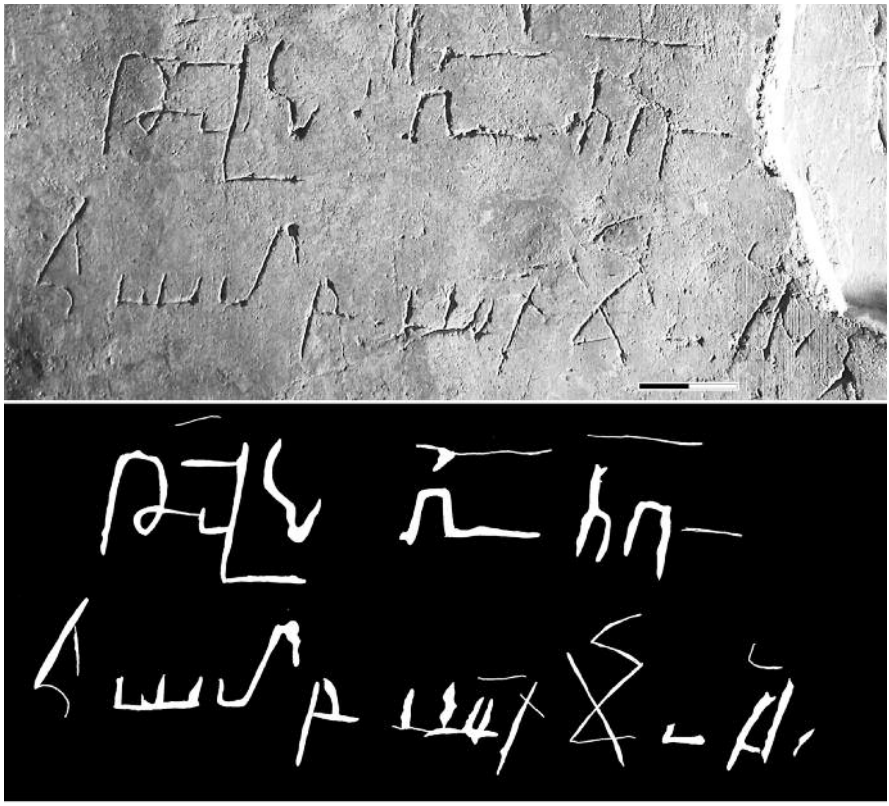

1

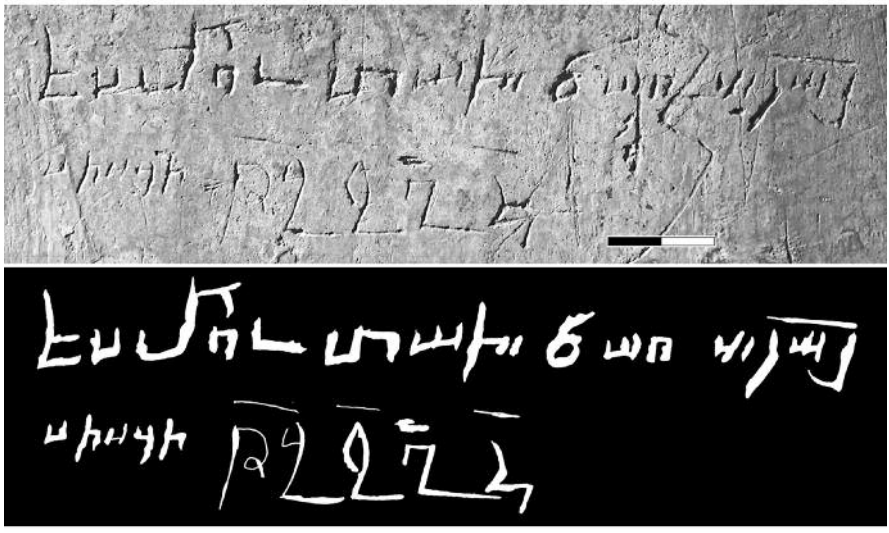

2

Таблиця CLIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5428; **2** – № 5429

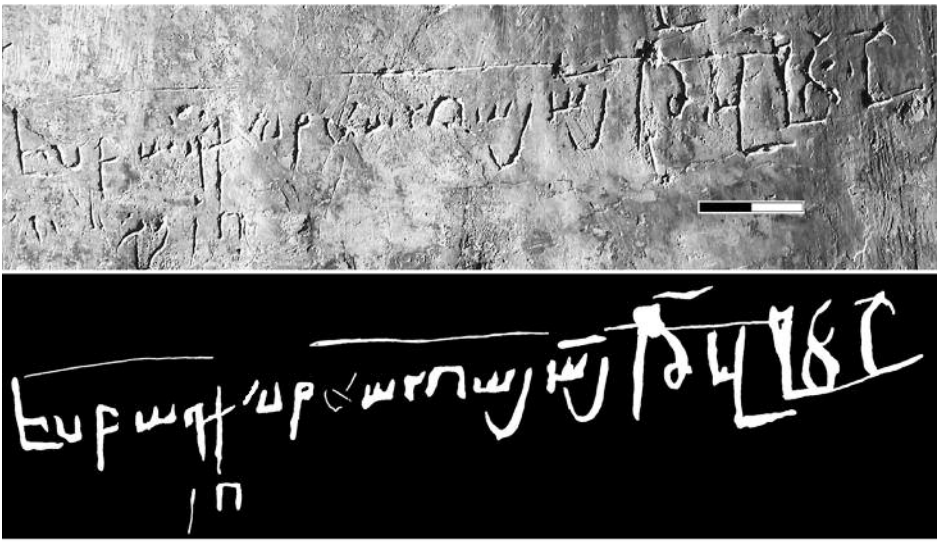

1

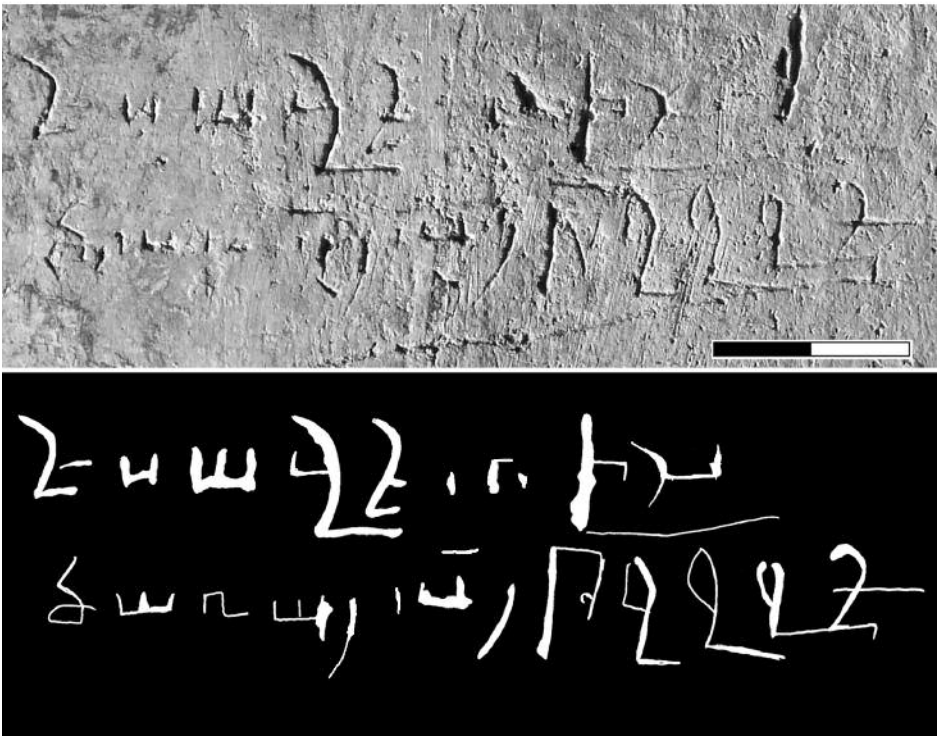

2

Таблиця CLV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5430; **2** – № 319

1

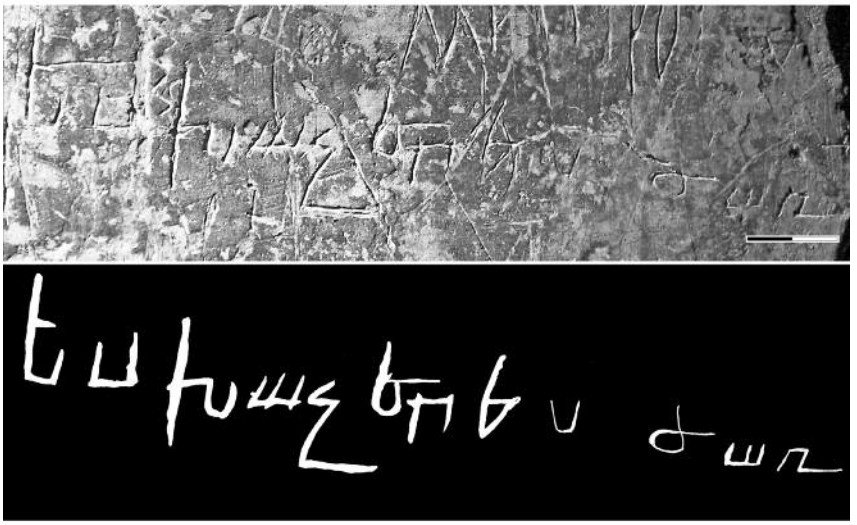

2

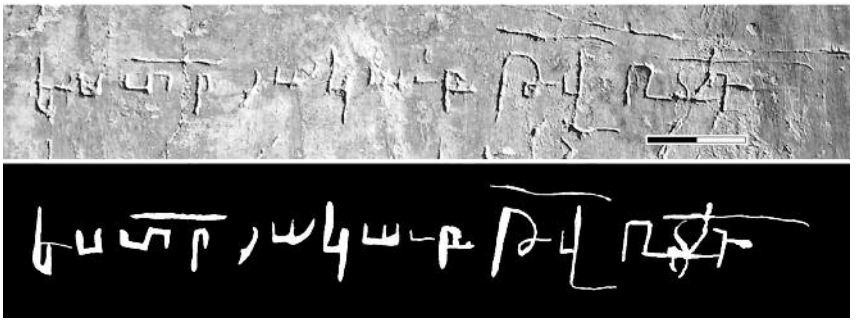

3

Таблиця CLVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5431; **2** – № 5432; **3** – № 5433

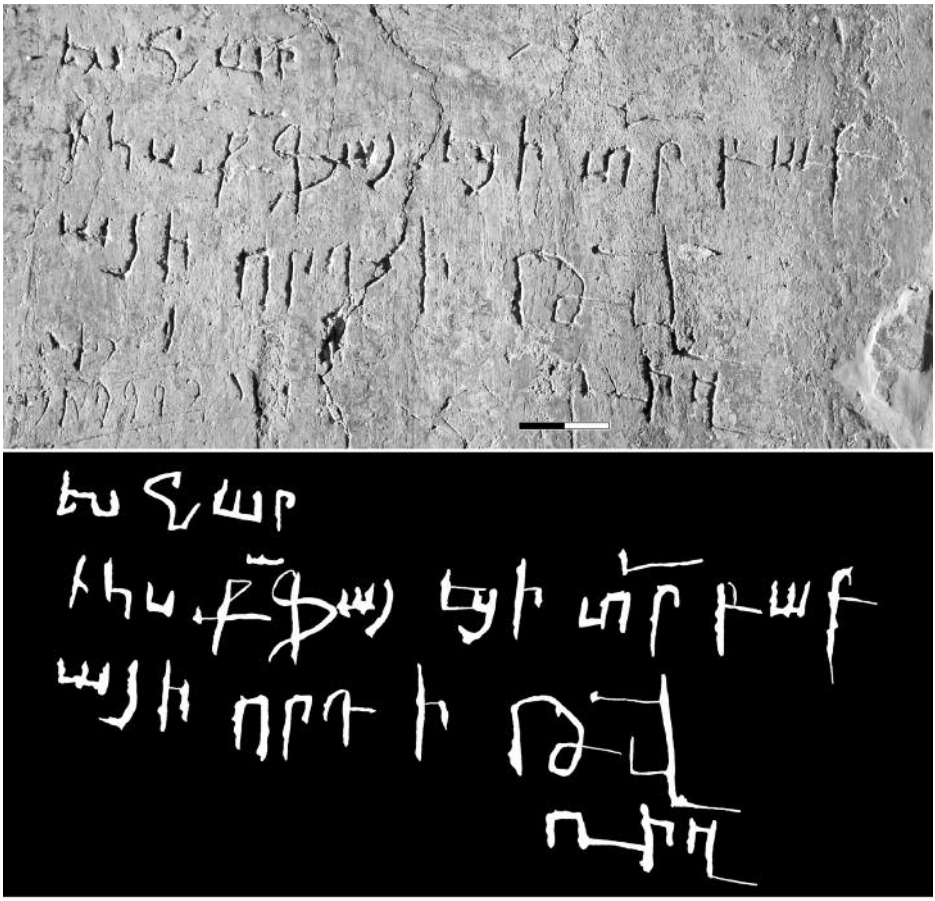

1

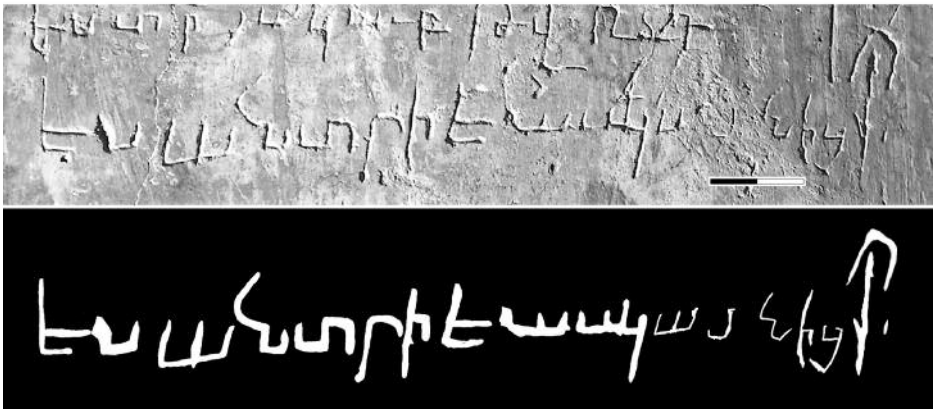

2

Таблиця CLVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 318; **2** – № 5434

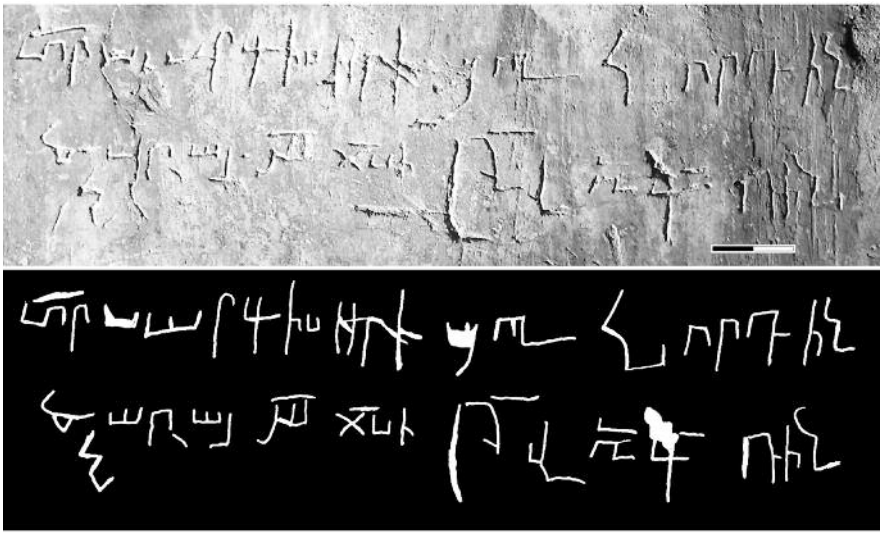

1

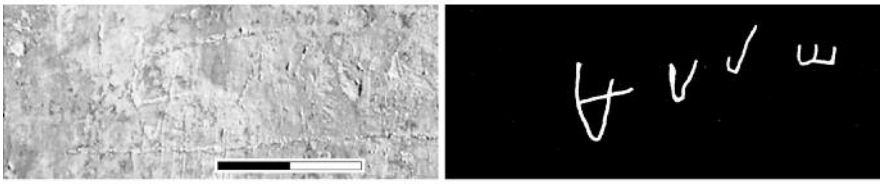

2

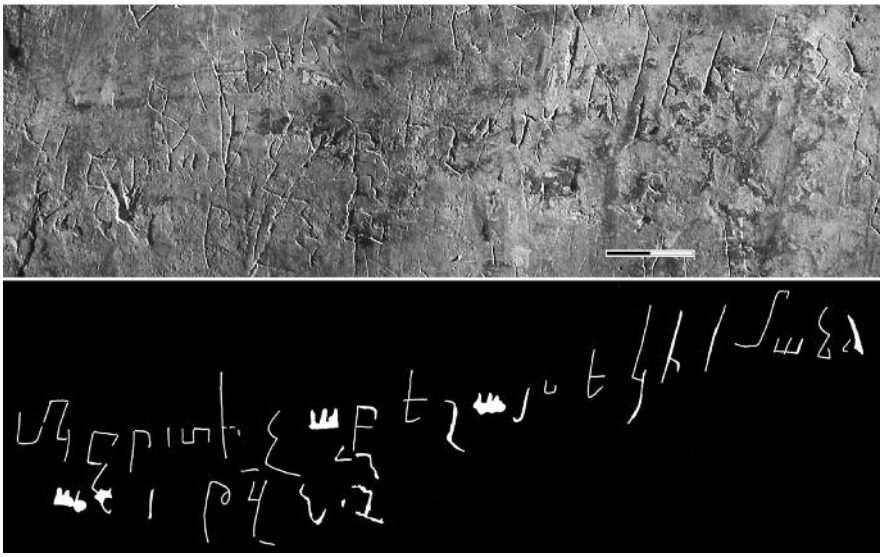

3

Таблиця CLVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5435; **2** – № 5436; **3** – № 5437

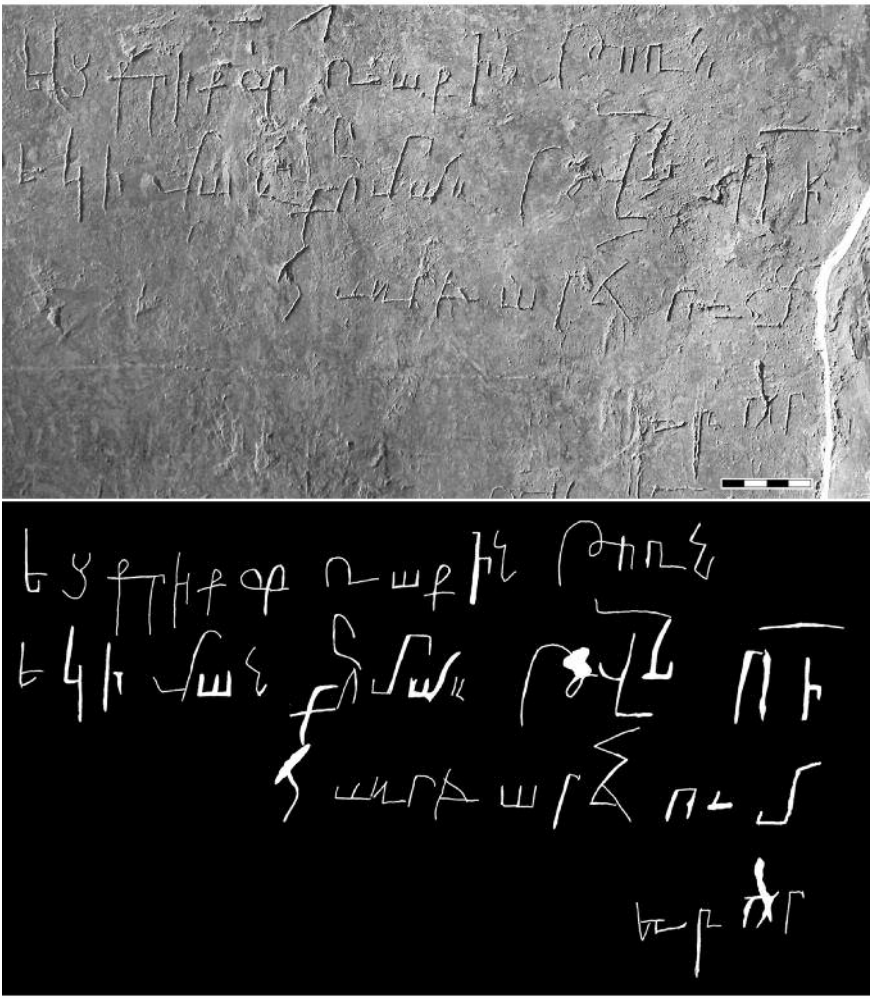

1

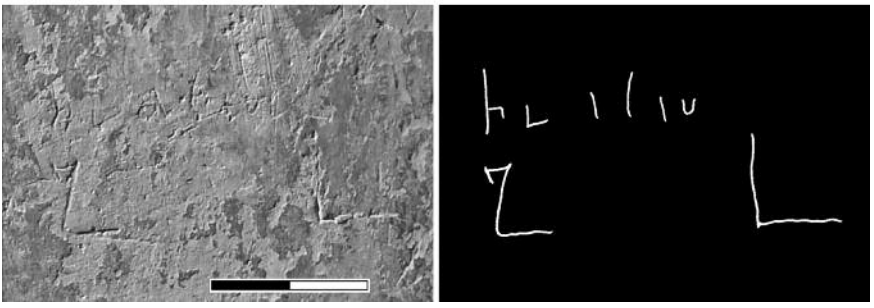

2

Таблиця CLIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5438 та № 5439; **2** – № 5440

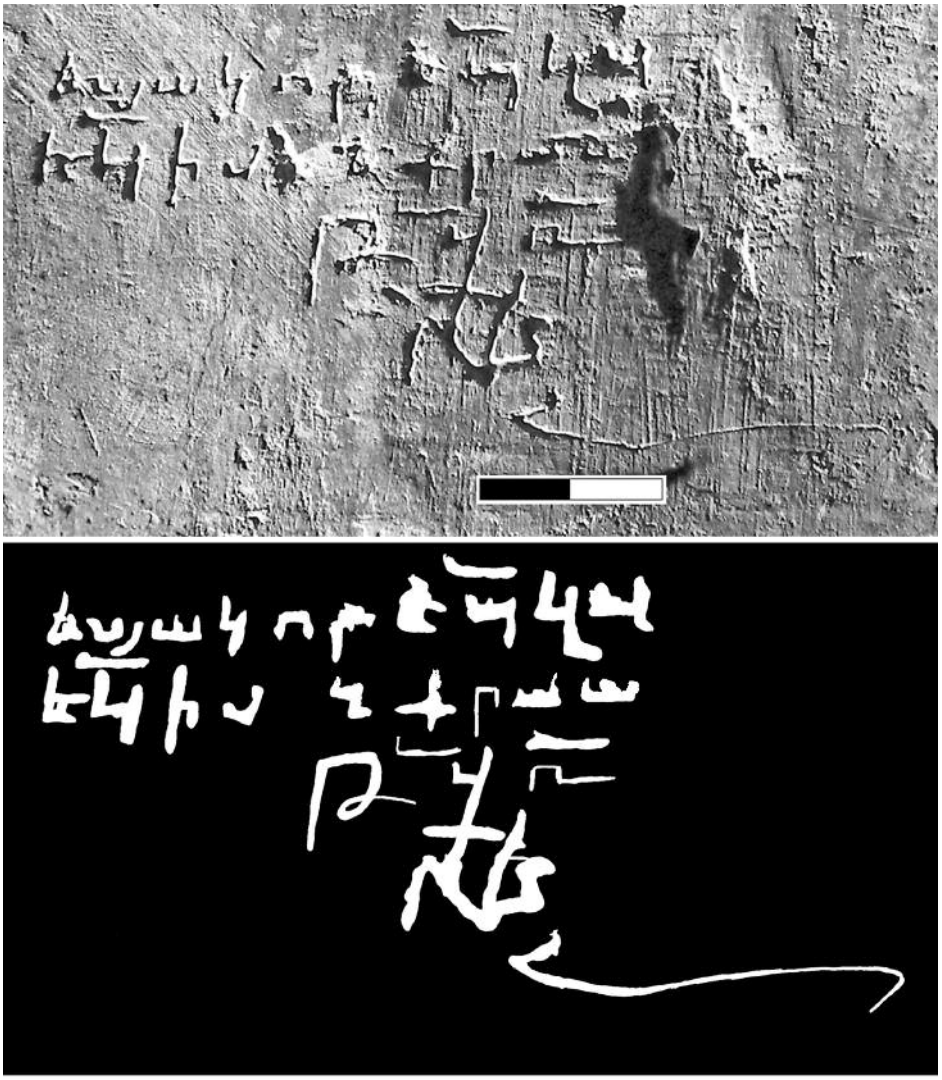

1

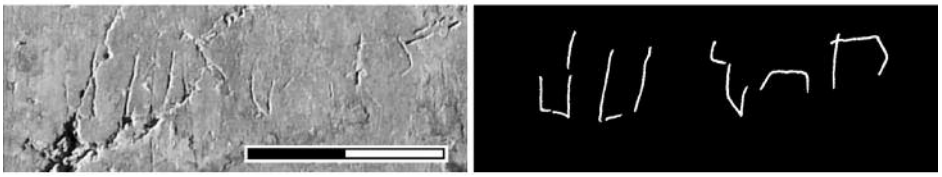

2

Таблиця CLX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5441; **2** – № 5442

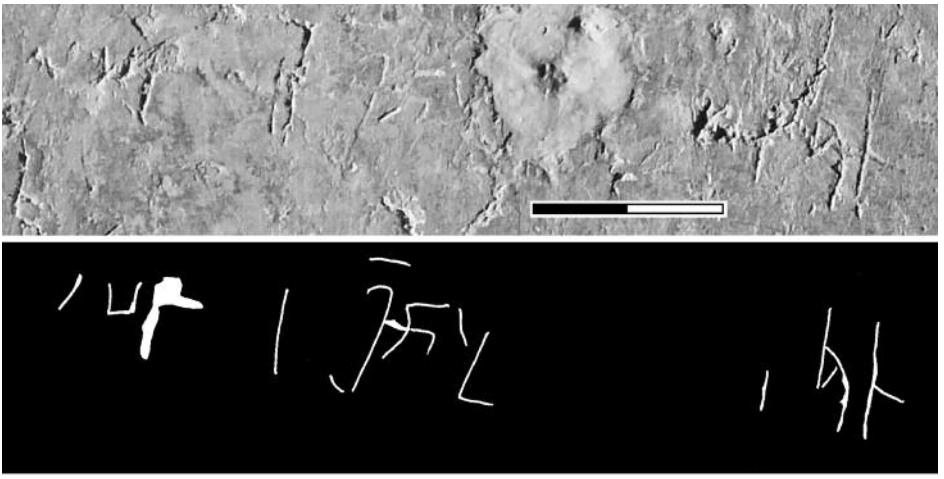

1

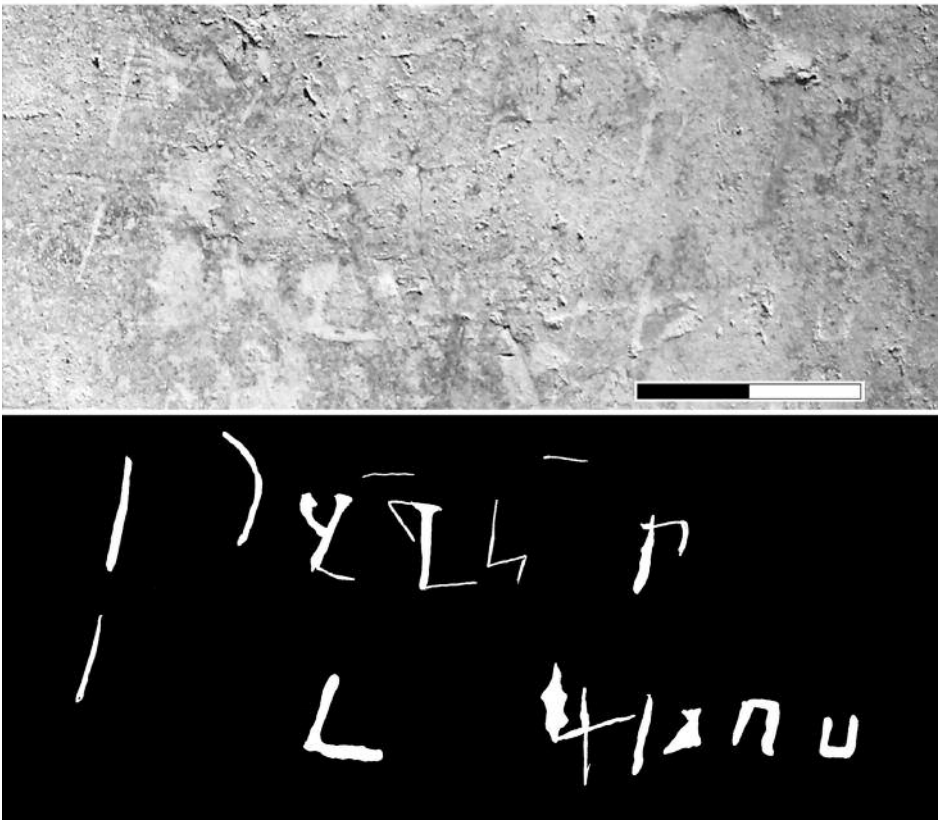

2

Таблиця CLXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5443; **2** – № 5444

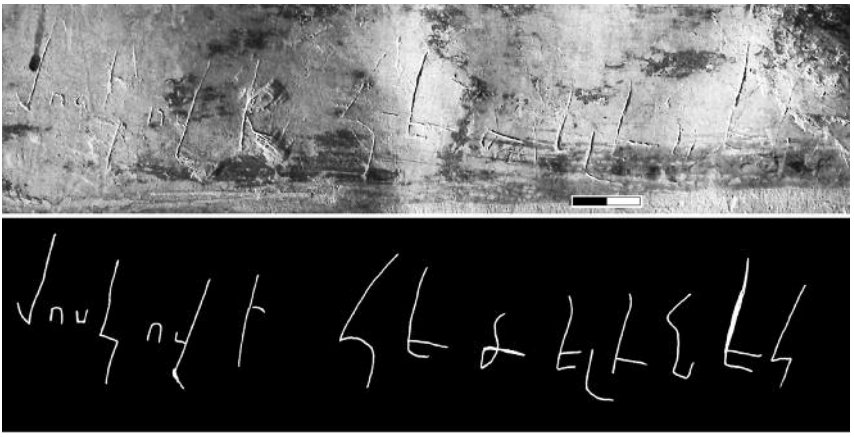

1

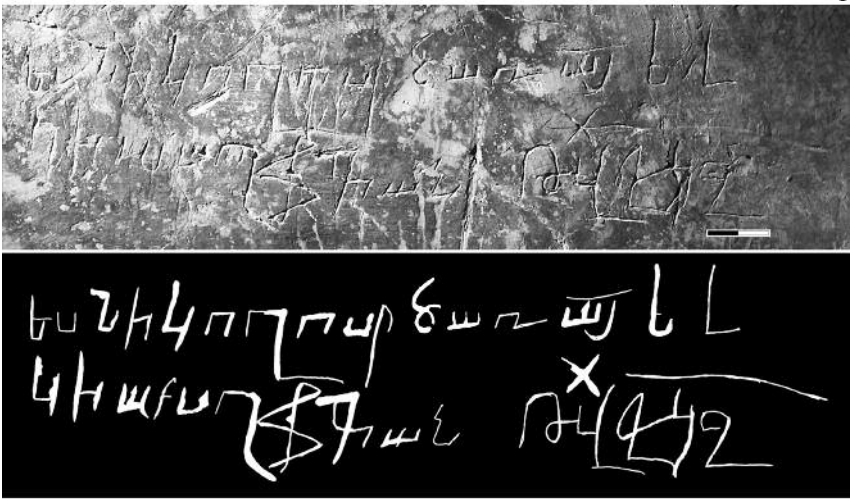

2

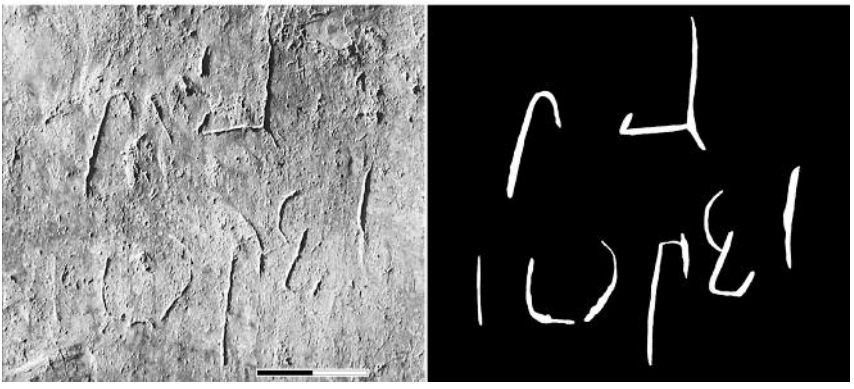

3

Таблиця CLXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5445; **2** – № 5446; **3** – № 5447

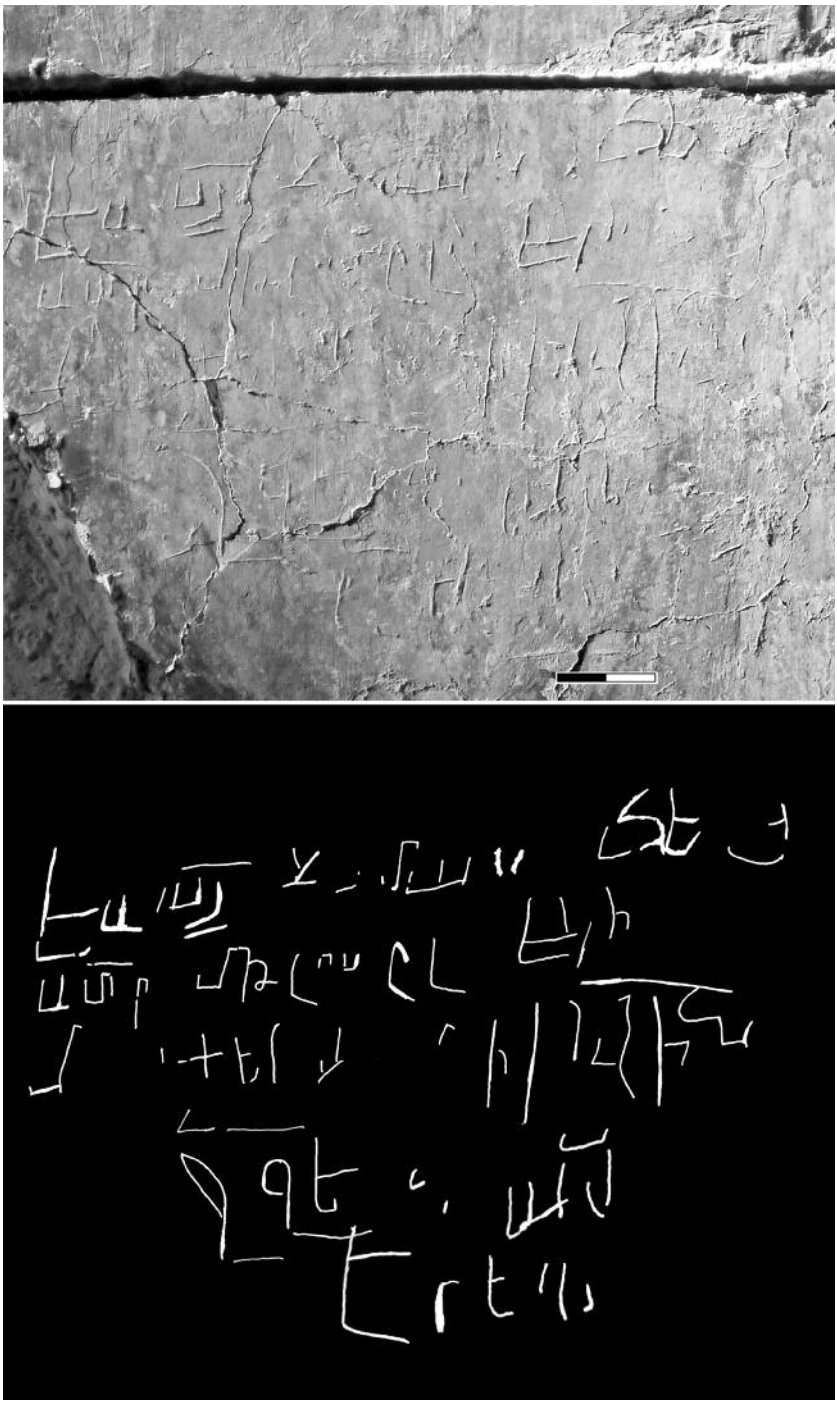

Таблиця CLXIII
Фото та прорис графіті № 5448

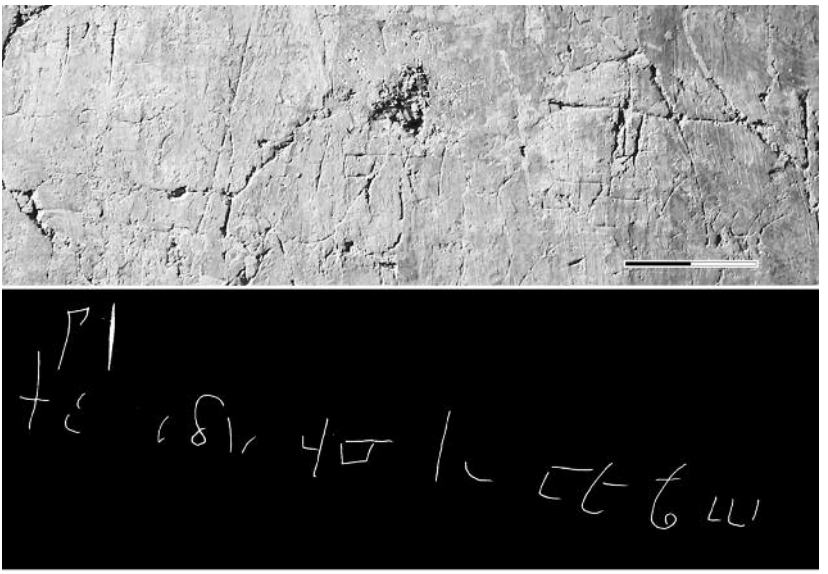

1

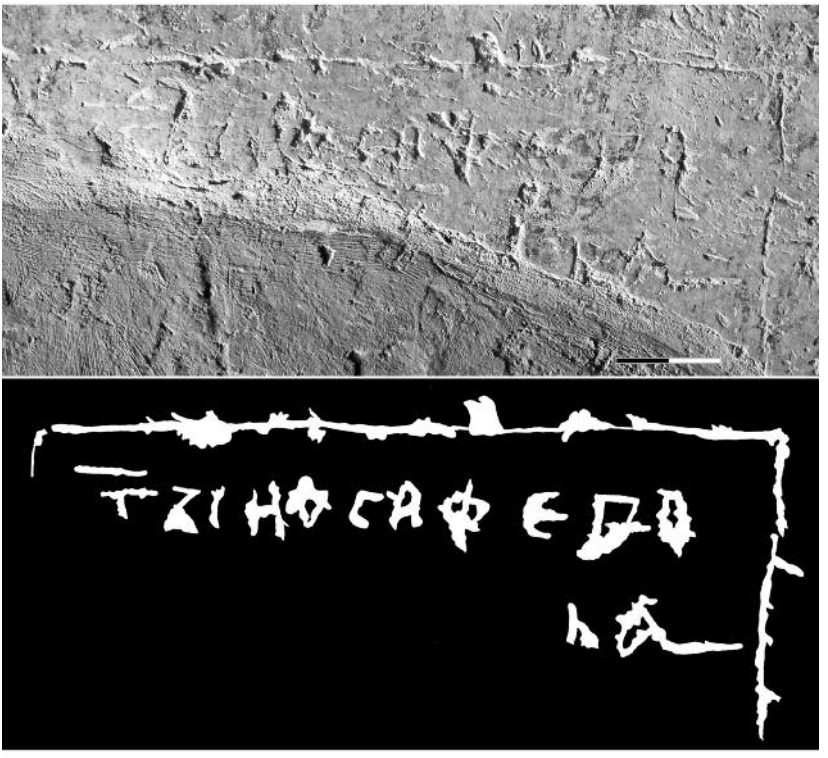

2

Таблиця CLXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5449; **2** – № 5451

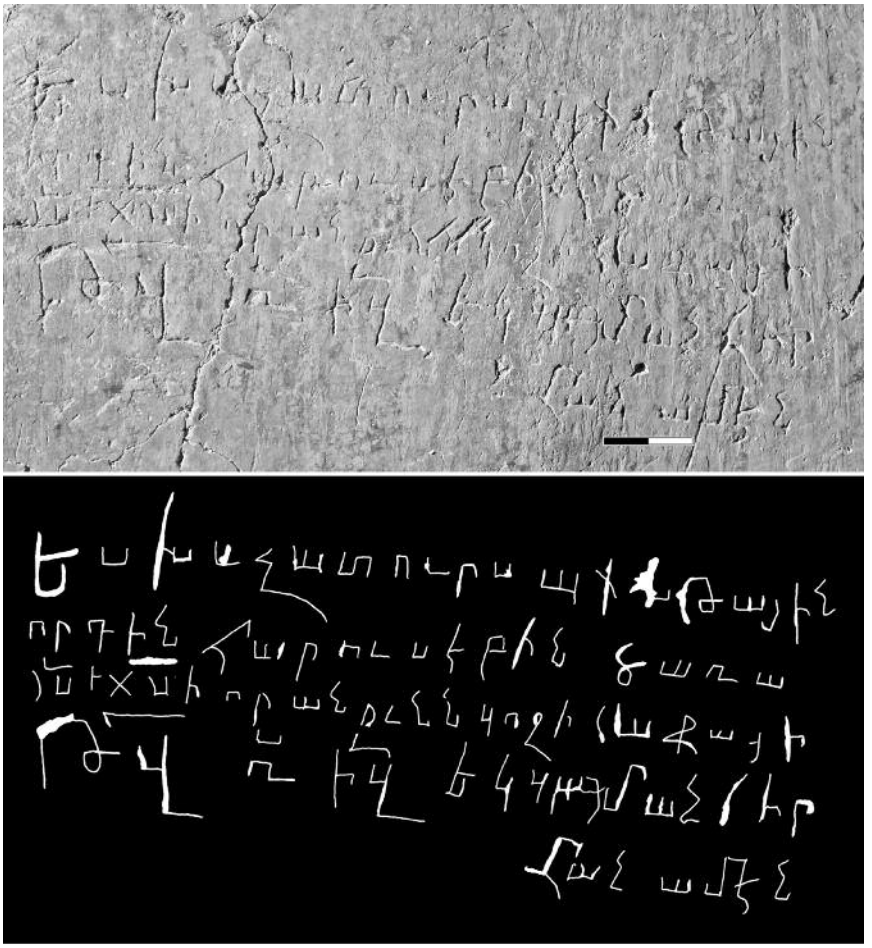

1

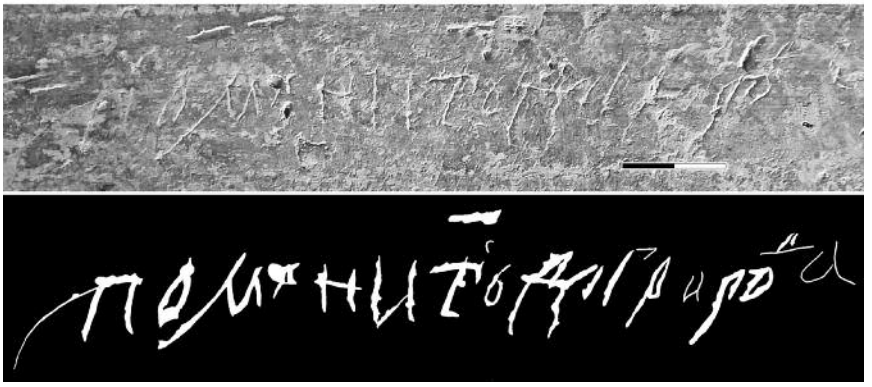

2

Таблиця CLXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5450; **2** – № 5452

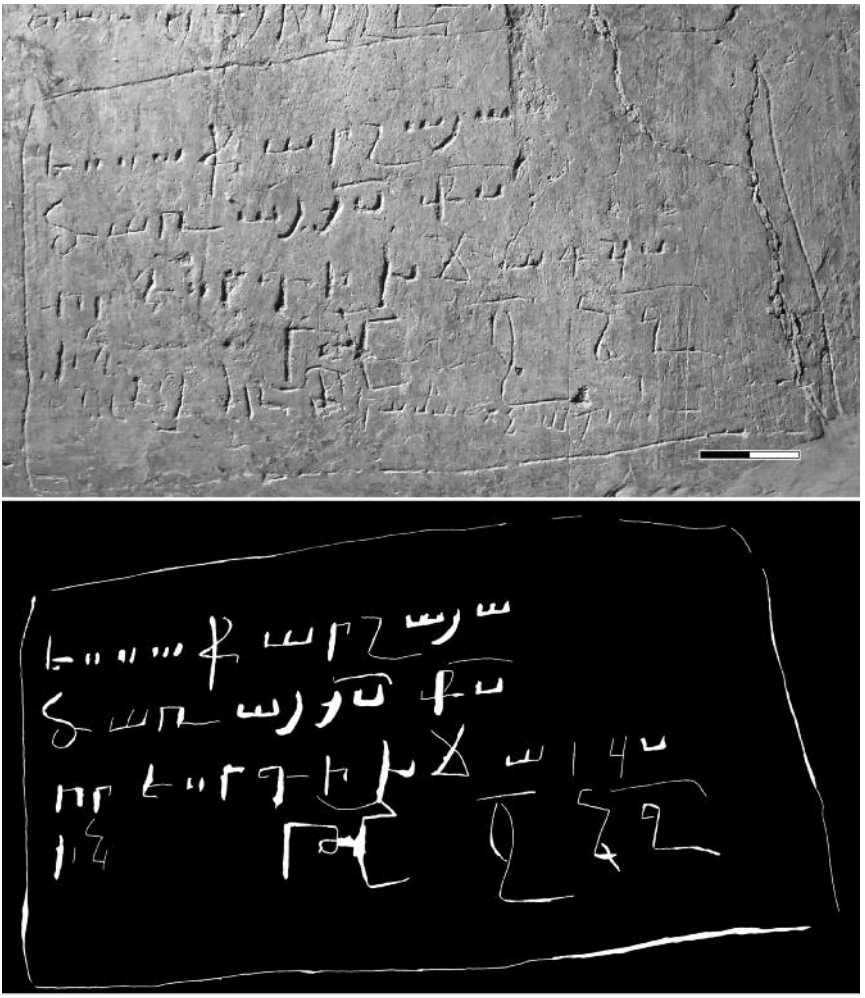

1

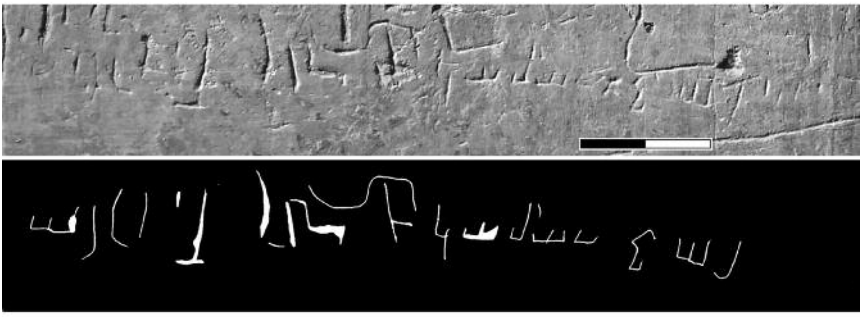

2

Таблиця CLXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 316; **2** – № 317

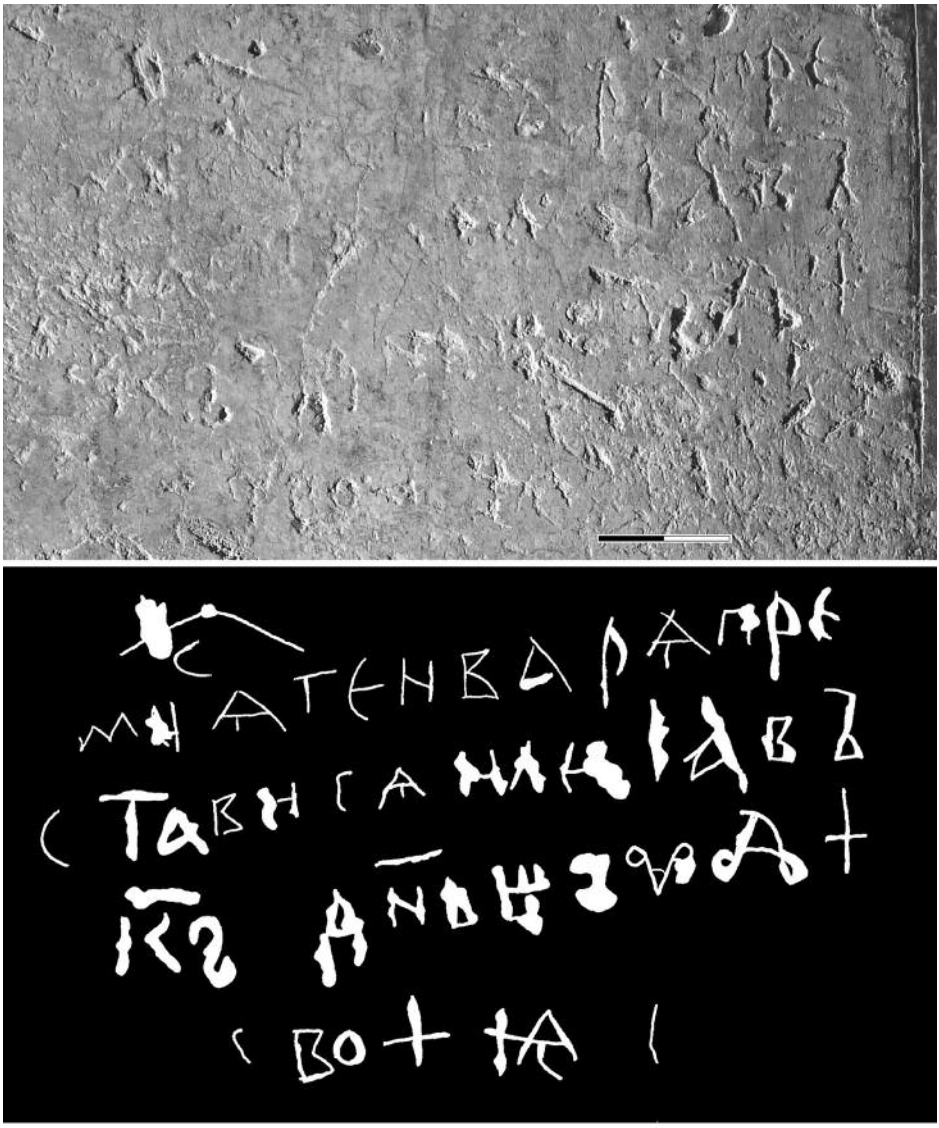

1

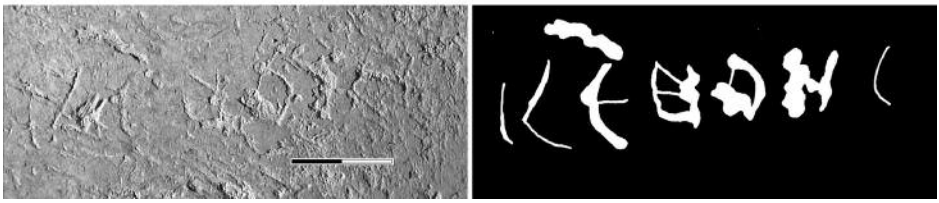

2

Таблиця CLXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5453; **2** – № 5454

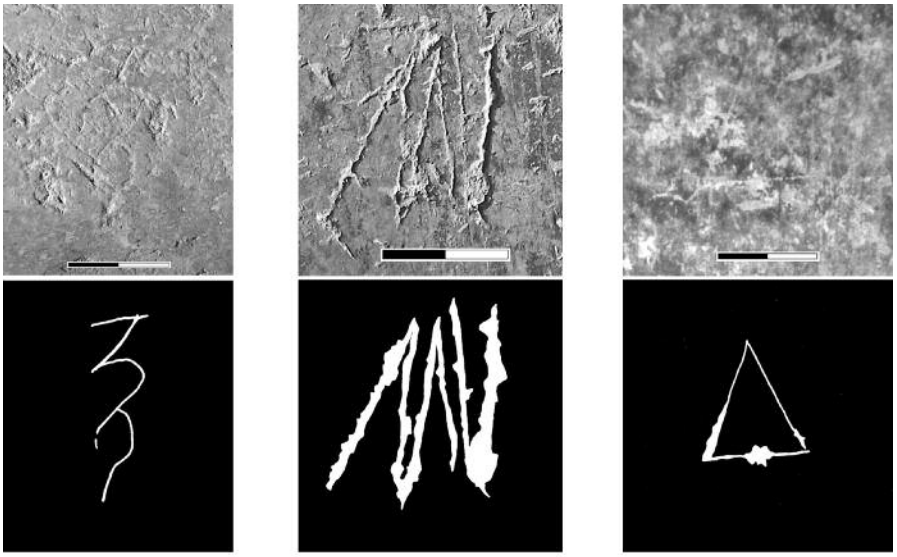

1 2 3

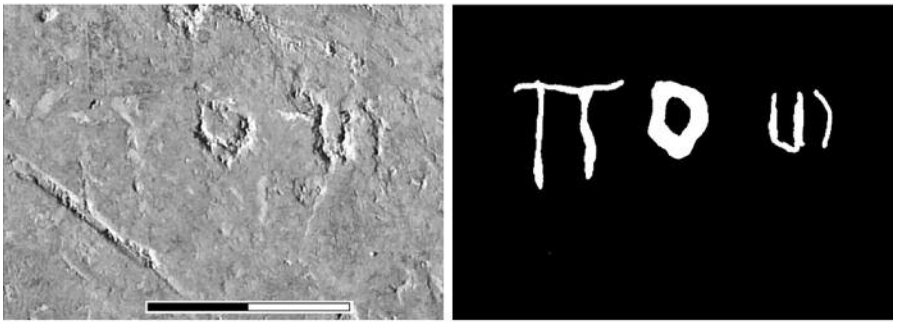

4

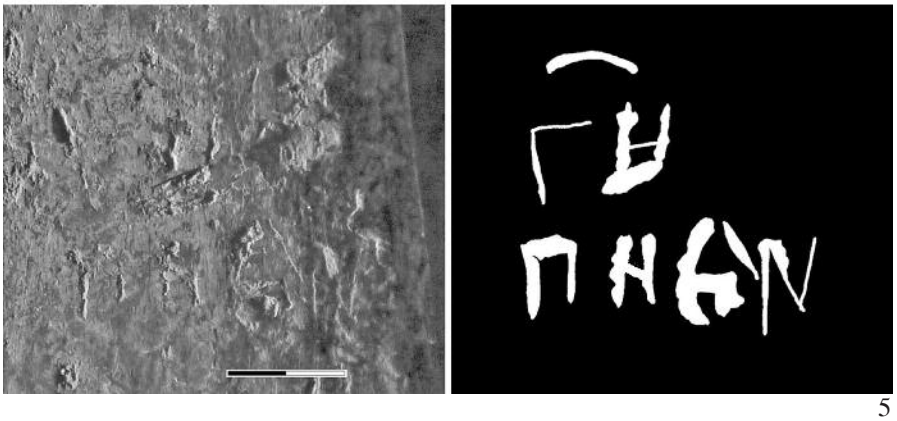

5

Таблиця CLXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5455; **2** – № 5456; **3** – № 5457;
4 – № 5458; **5** – № 5459

1

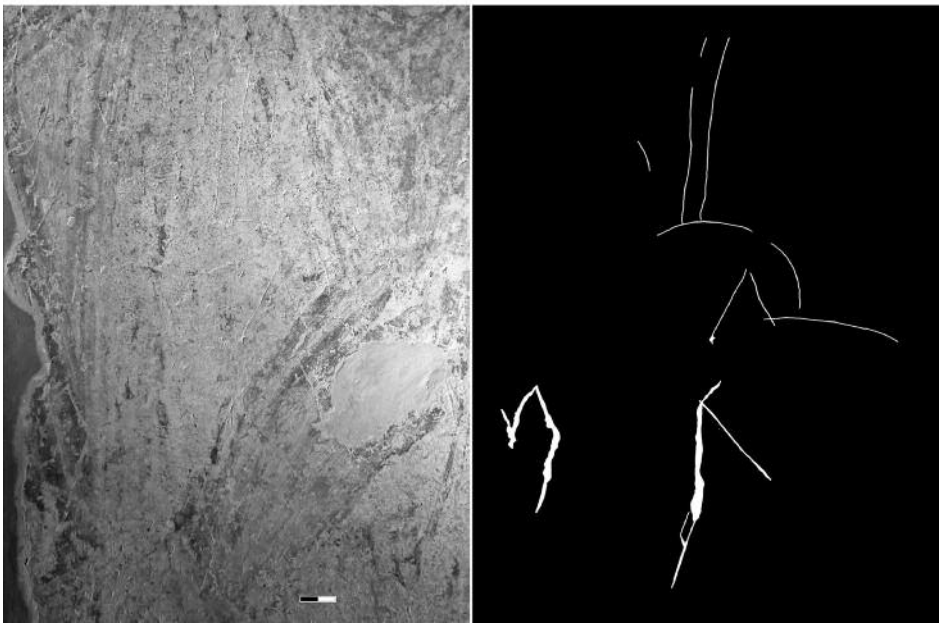

2

Таблиця CLXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5460; **2** – № 5461

1

2

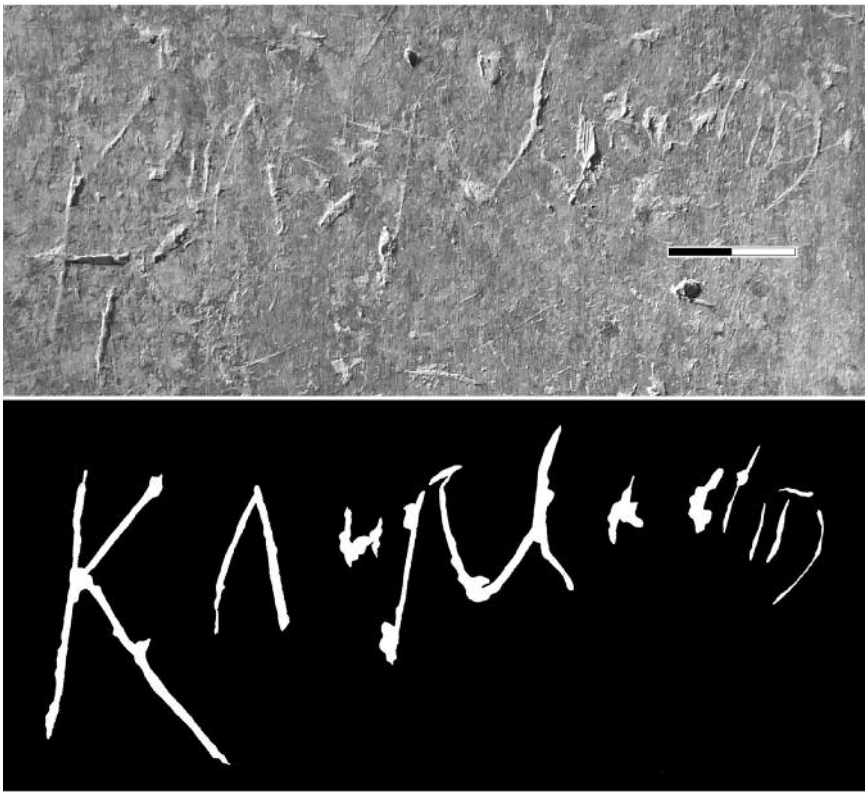

3

Таблиця CLXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5462; **2** – № 5463; **3** – № 5464

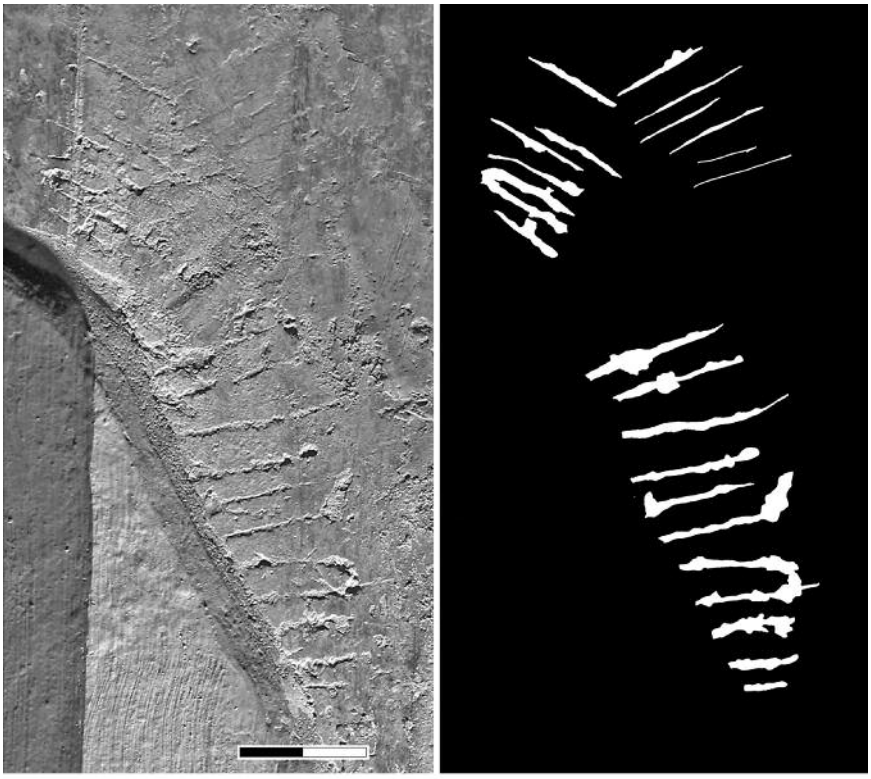

1

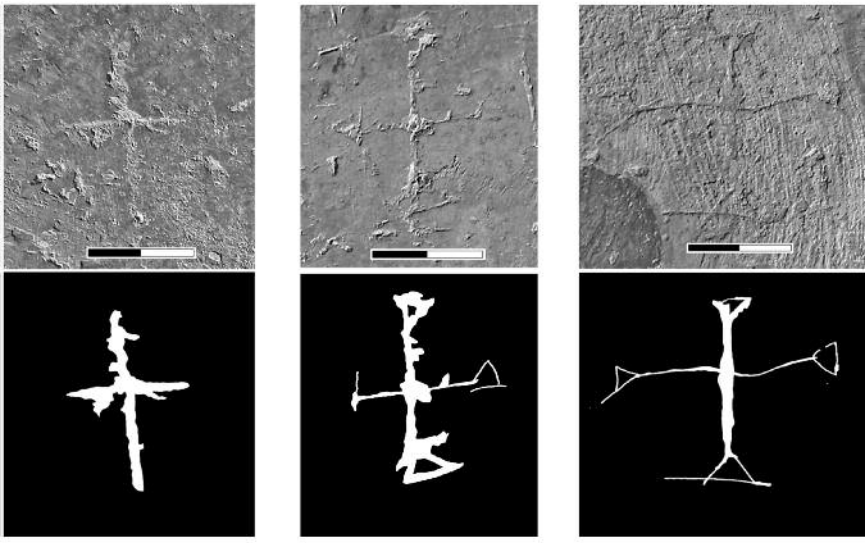

2 3 4

Таблиця CLXXI

Фото та прорис графіті: **1** – № 5465; **2** – № 5466; **3** – № 5467; **4** – № 5468

Таблиця CLXXII
Фото та прорис графіті № 5469

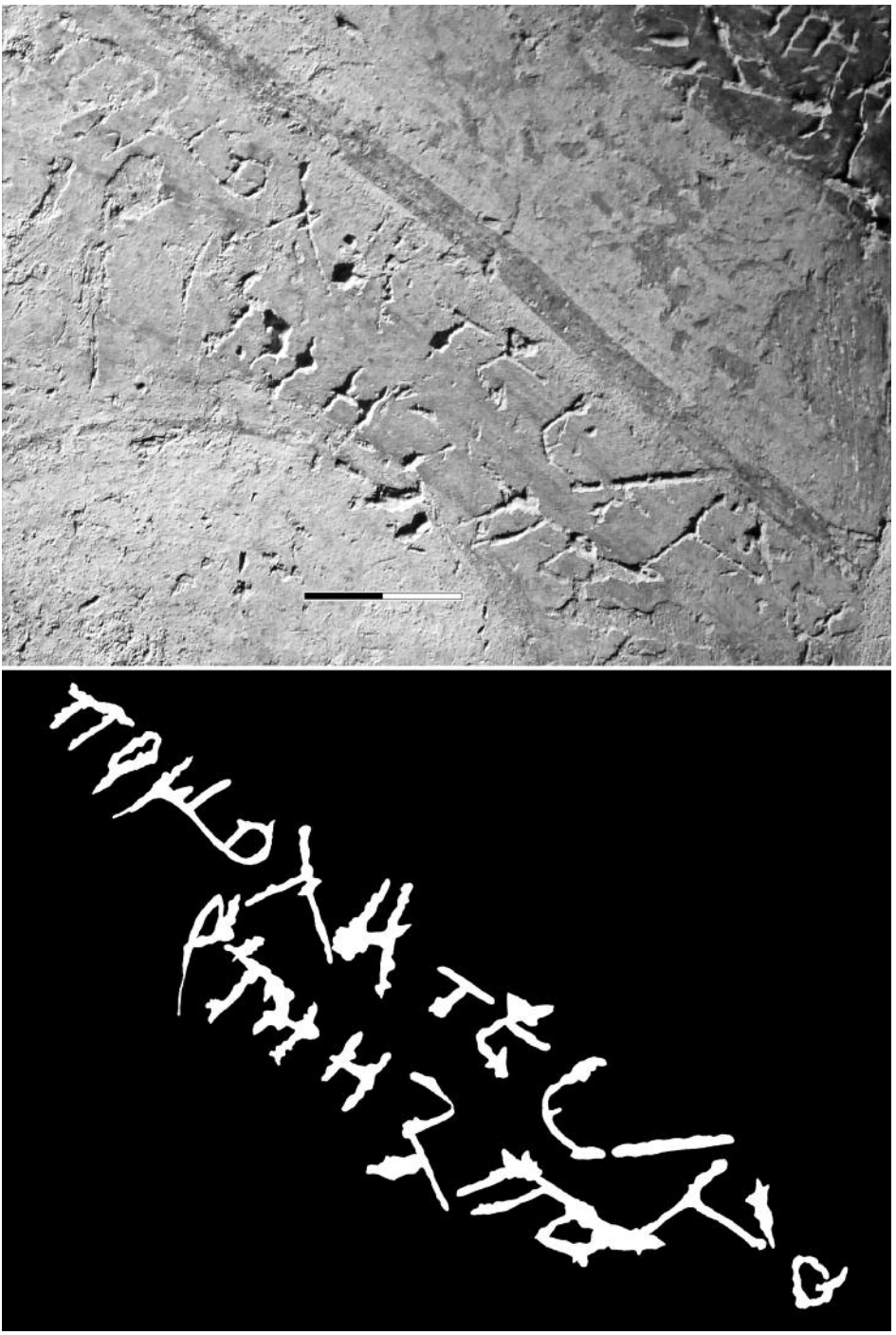

Таблиця CLXXIII
Фото та прорис графіті № 5470

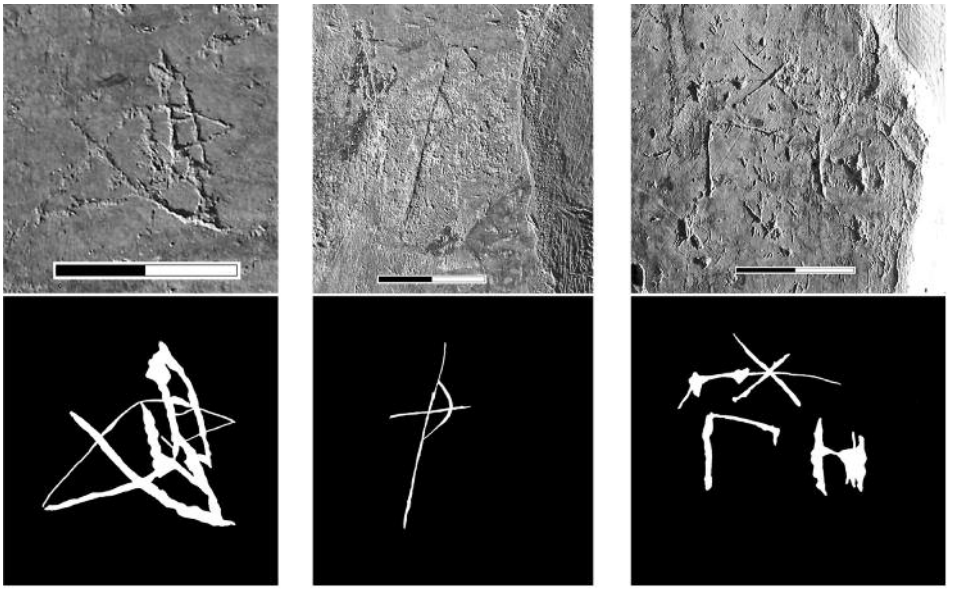

1 2 3

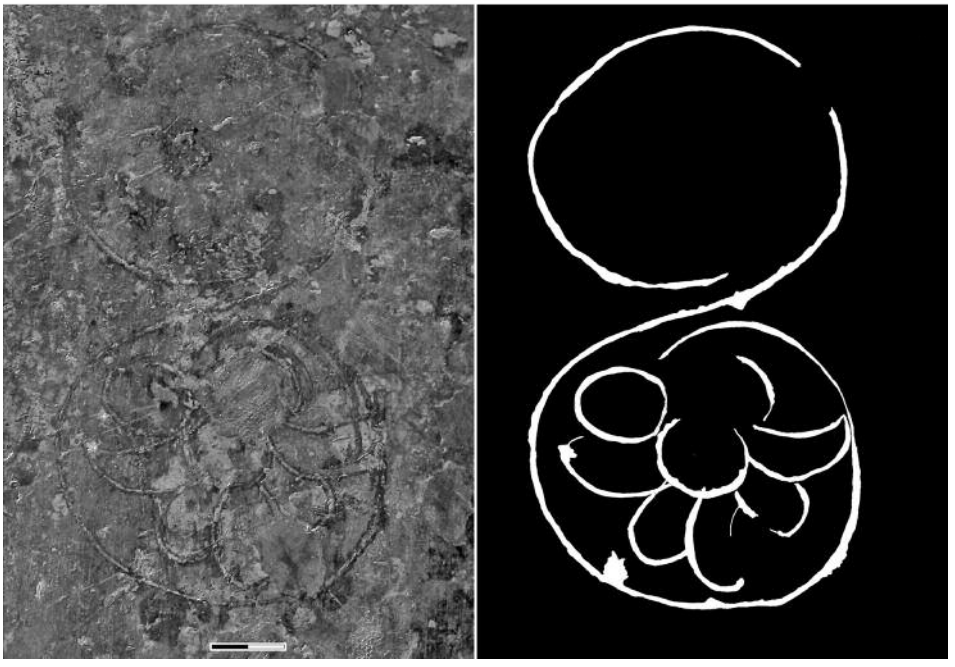

4

Таблиця CLXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5471; **2** – № 5473а; **3** – № 578; **4** – № 5472

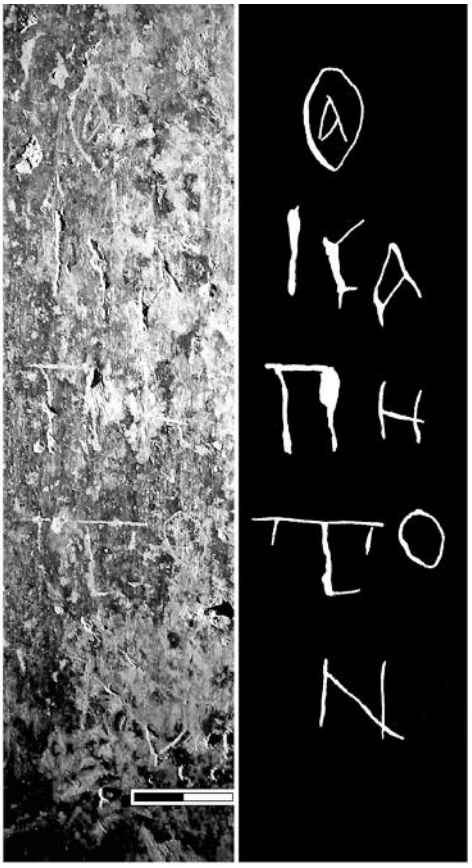

1

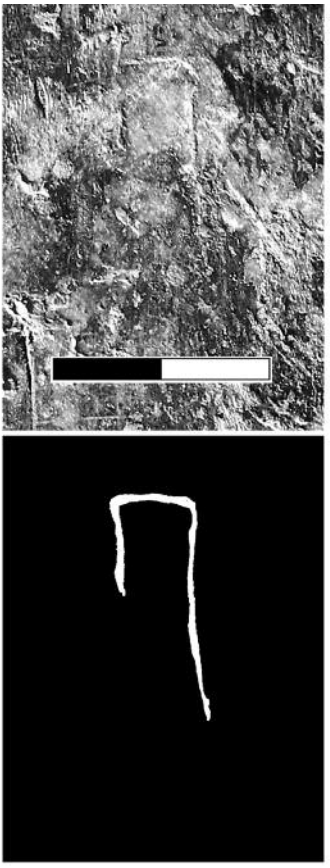

2

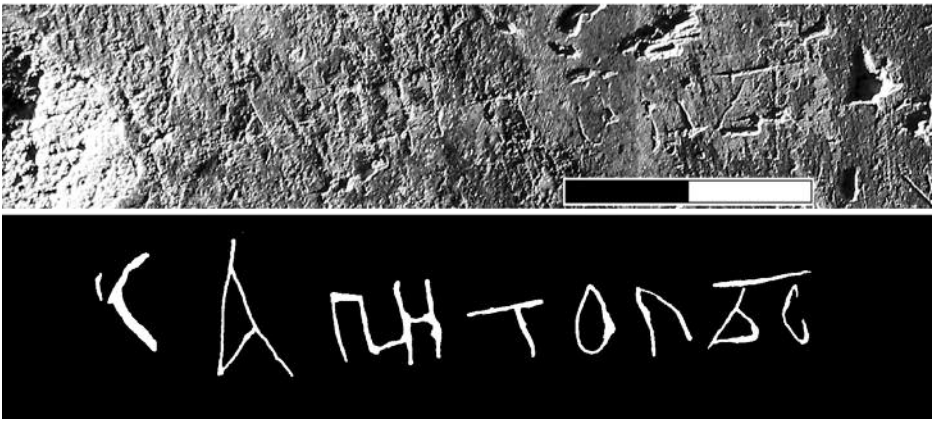

3

Таблиця CLXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 511; **2** – № 576; **3** – № 577

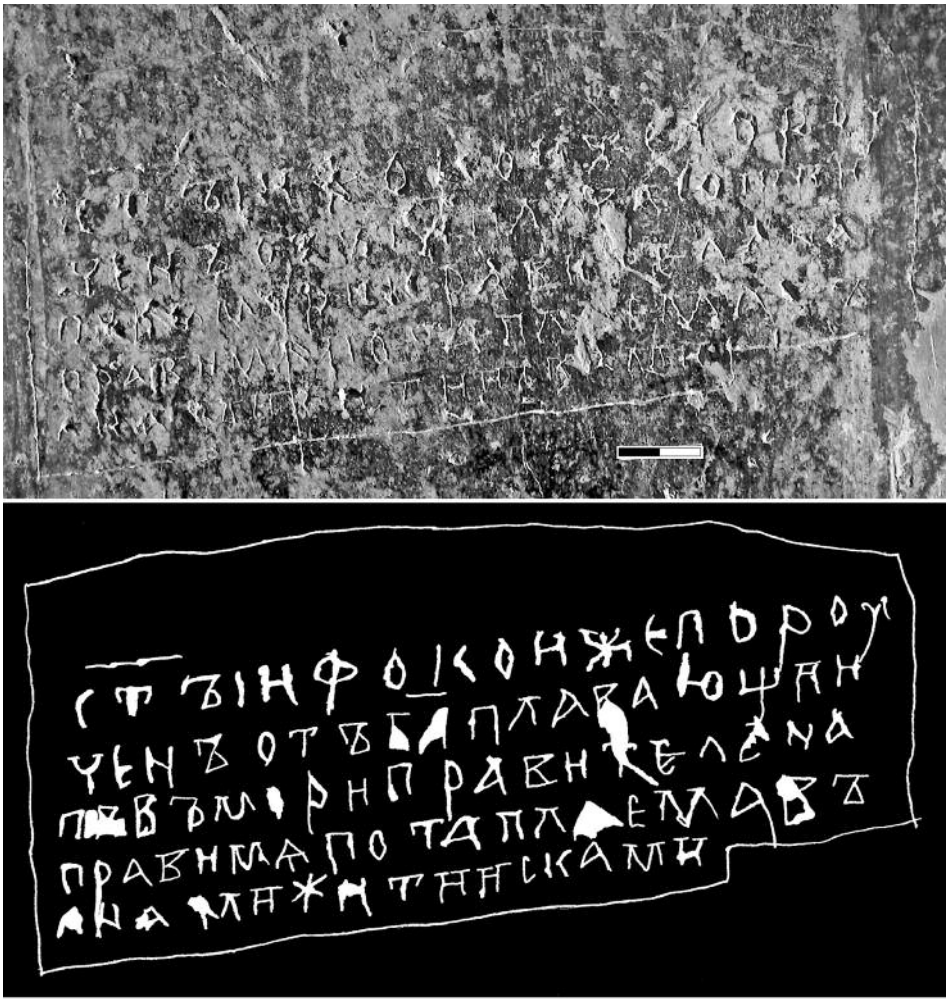

1

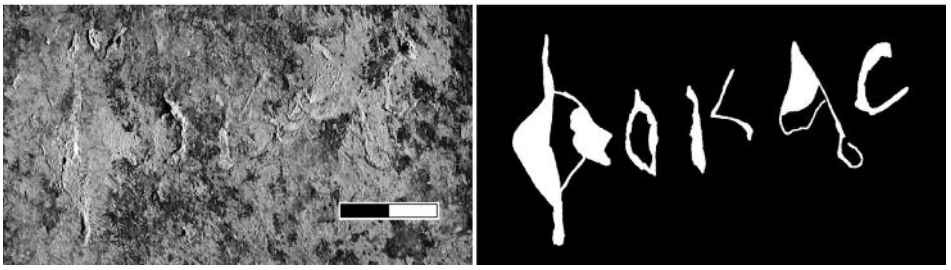

2

Таблиця CLXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 110; **2** – № 536

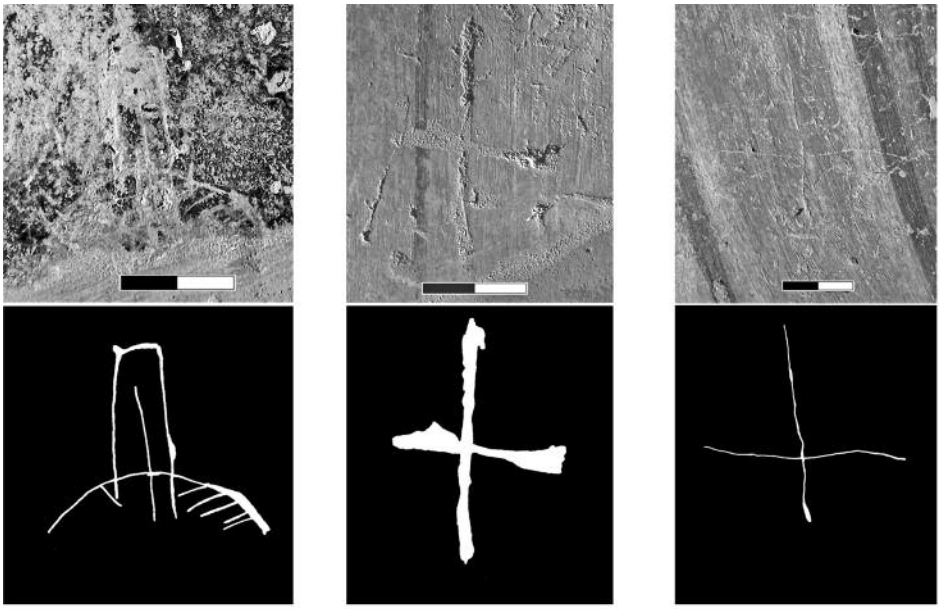

1 2 3

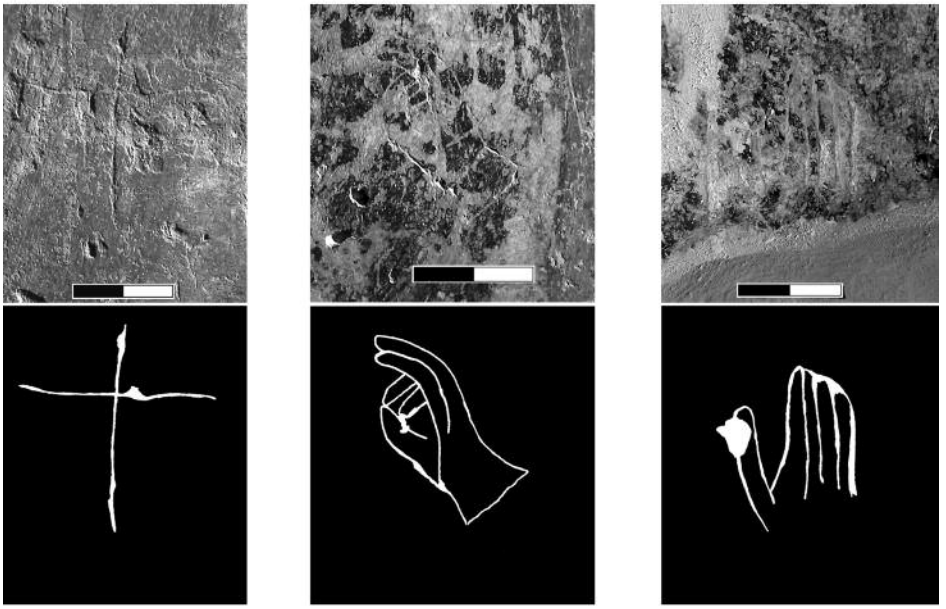

4 5 6

Таблиця CLXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 537; **2** – № 538; **3** – № 539; **4** – № 540; **5** – № 541; **6** – № 542

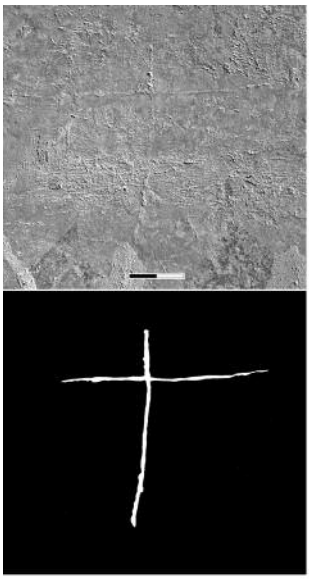
1

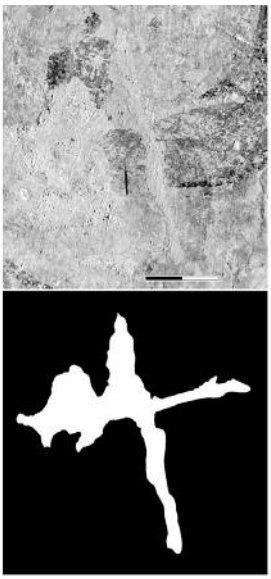
2

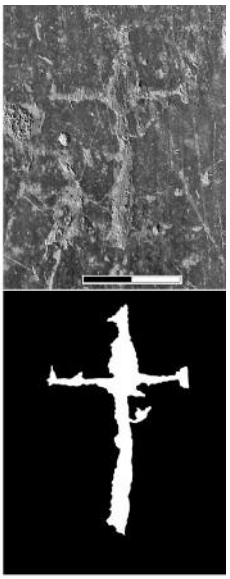
3

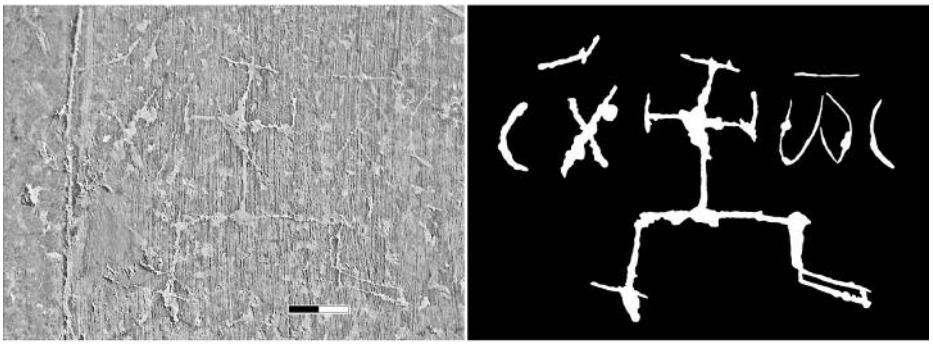
4

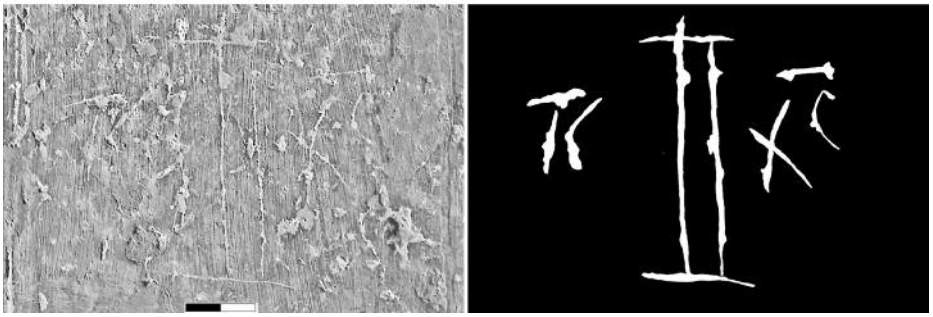
5

Таблиця CLXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5473; **2** – № 5474; **3** – № 5475;
4 – № 5476; **5** – № 5477

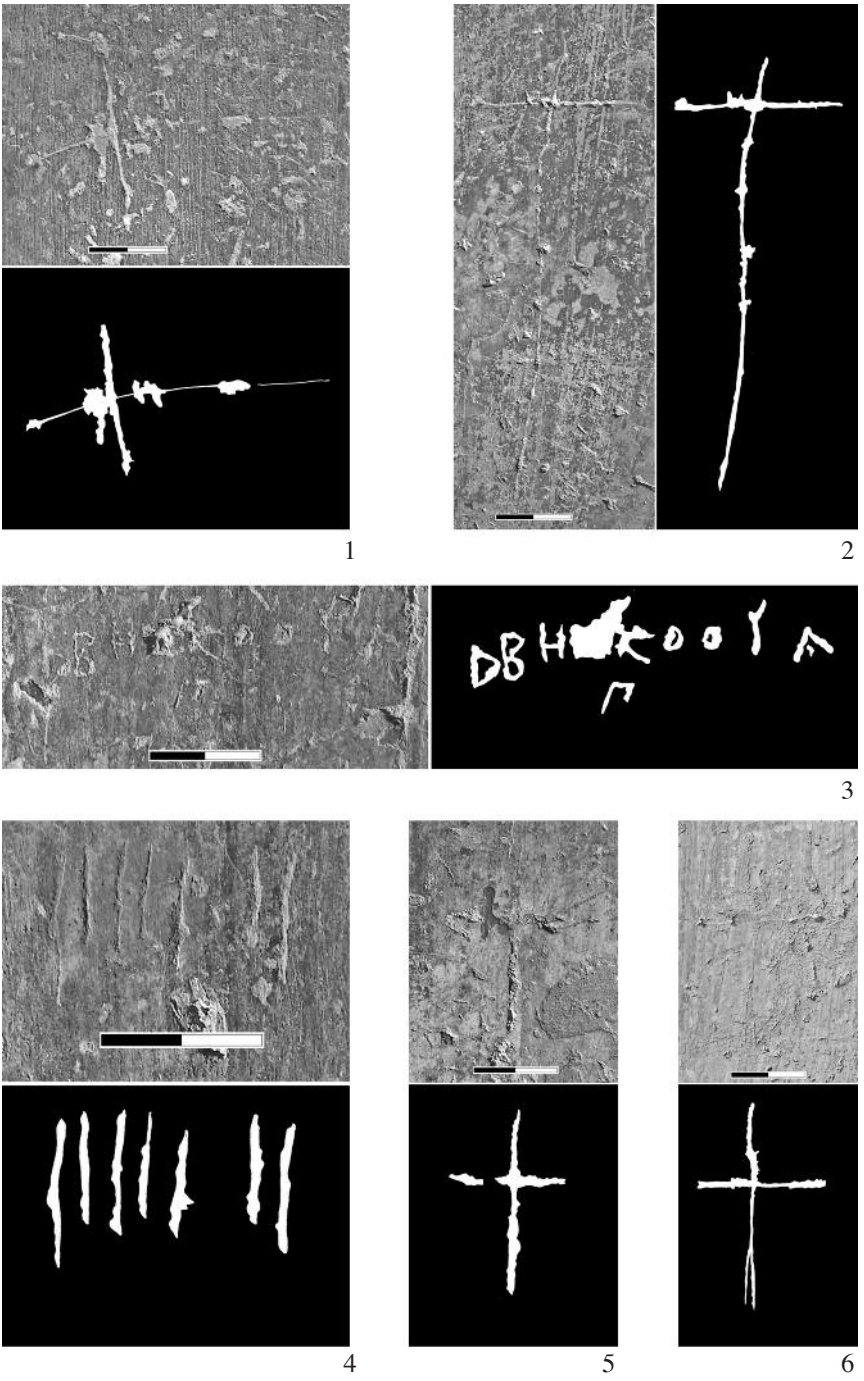

Таблиця CLXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5478; **2** – № 5479; **3** – № 5480; **4** – № 5481; **5** – № 5482; **6** – № 5483

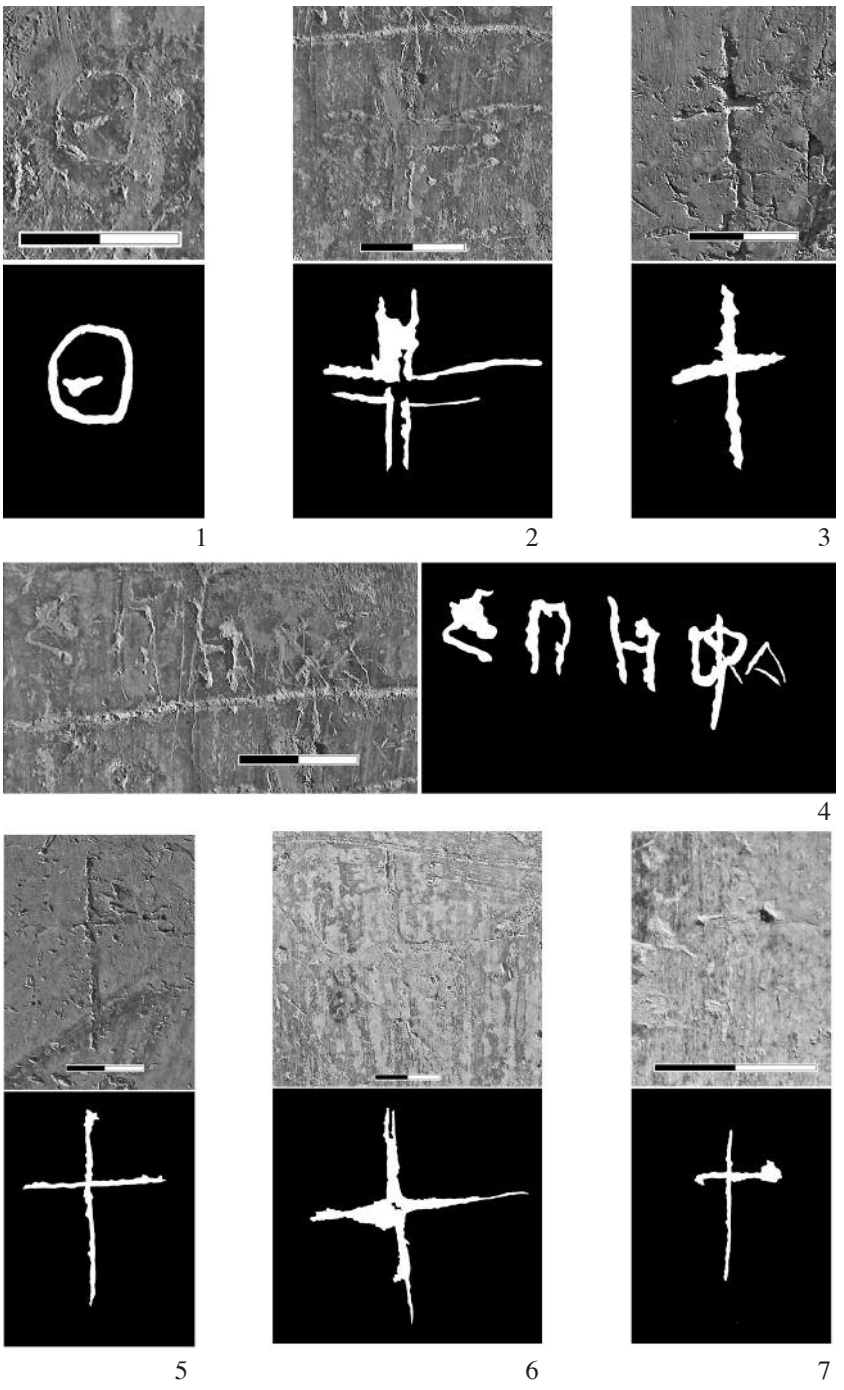

Таблиця CLXXX

Фото та прорис графіті: **1** – № 5484; **2** – № 5485; **3** – № 5486; **4** – № 5487; **5** – № 5488; **6** – № 5489; **7** – № 5490

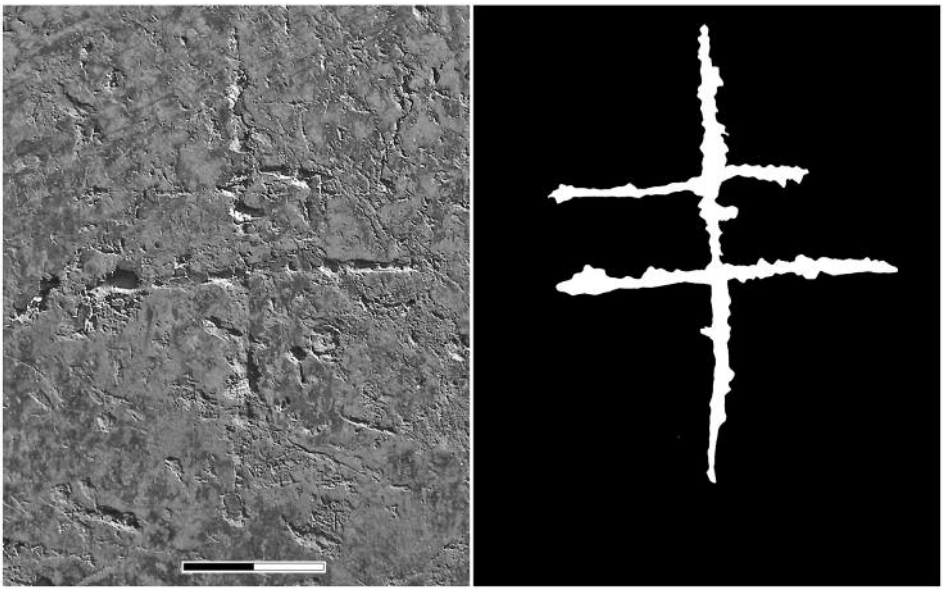

1

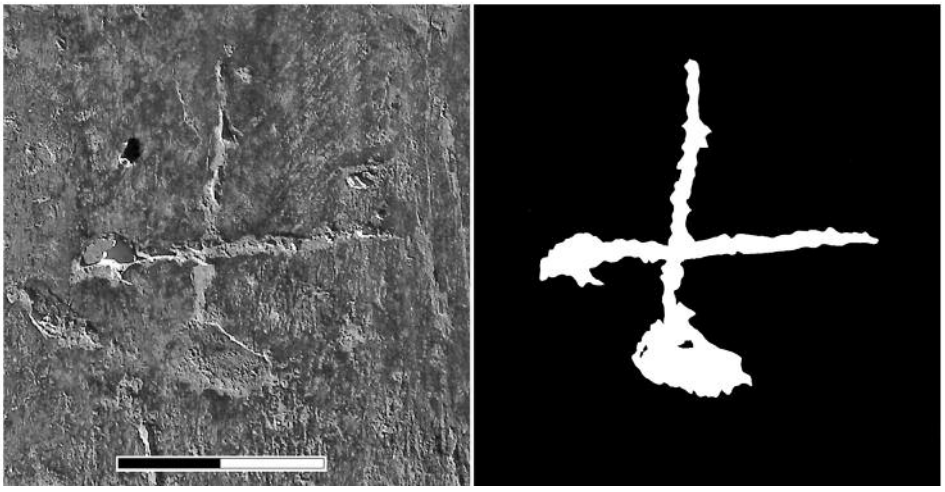

2

Таблиця CLXXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5491; **2** – № 5492

Розділ ІІ
ГРАФІТІ НА МАРМУРОВОМУ САРКОФАЗІ У ПРИДІЛІ СВВ. АНТОНІЯ ТА ФЕОДОСІЯ ПЕЧЕРСЬКИХ (КОЛИШНЬОЇ ПІВДЕННОЇ ВНУТРІШНЬОЇ ГАЛЕРЕЇ)

В межах приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських нині експонуються три саркофаги – два шиферні та один мармуровий. Шиферні саркофаги походять з-поза меж Софійського собору – один з Десятинної церкви, другий – з розкопок на подвір'ї Софії Київської. Епіграфічні пам'ятки на їх поверхні відсутні. Натомість на мармуровому саркофазі (табл. CLXXXII, 1-а), що безперечно пов'язаний із Софійським собором, їх виявлено дві. Вони знаходяться на сучасній північній (лицьовій) стороні саркофага[241]*, що має вигляд довгого вузького та низького ящика розмірами 237×70×49 см, виконаного з білого із сірими прожилками проконесського мармуру. Різьбою прикрашена тільки лицьова подовжня сторона, що містить хризму в колі, яка поєднана з розташованими обабіч рівнораменними хрестами вигнутими пагонами, що закінчуються зображеннями листочків плюща (табл. CLXXXII, 2). Інші ж стінки позбавлені рельєфу, проте ретельно відполіровані. У верхній частині торці стінок рівні, вони не мають пазів, тому пази могла мати або кришка, або ж її основа теж була гладка і вона просто покладалася на саркофаг*[242]*. Сама кришка не збереглася, тому питання перекриття саркофага залишається відкритим. Так само немає однозначної відповіді щодо часу виготовлення саркофага та особи, яка була похована в ньому у Софійському соборі. Спираючись на архаїчне різьблення лицевої стінки, дослідники датували його в межах від IV до X ст.*[243]*, VI–VII ст.*[244]*, або ж навіть XI ст., коли майстри заново обтесали, відшліфували та прикрасили різьбленням лише лицьову стінку з тим розрахунком, що його буде поставлено в аркосолії, спеціальній ніші або під підлогою собору*[245]*. Щодо особи, яка була*

---

[241] Зворотній бік саркофага наразі недоступний для вивчення. Проте, зважаючи на відсутність тут різблення, ця частина була притиснута до стіни, тож, наймовірніше, недоступна для виконання написів.

[242] Е.И. Архипова, *Резной камень в архитектуре древнего Киева (конец X – первая половина XIII вв.)*, К. 2005, с. 75.

[243] М. Макаренко, *Скульптура і різьбярство Київської Русі перед монгольських часів*, Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва 1 (1930) 72–73.

[244] В.Г. Пуцко, *Византийский художественный импорт в древнем Киеве*, Slavia Antiqua 29 (Warszawa, Poznan 1993) 131–133.

[245] Е.И. Архипова, *Op. cit.,* с. 75.

похована у саркофазі, то висловлювались думки щодо Володимира Мономаха[246], Володимира Святославича[247] або ж Всеволода Ярославича[248]. Більш вірогідним все ж є особа Володимира Мономаха, позаяк літописці повідомляють про поховання Володимира Святославича у Десятинній церкві, а Всеволода Ярославича – біля гробу батька свого[249], тобто, біля гробниці Ярослава у північній внутрішній галереї. На моє переконання, саркофаг з тілом Володимира Мономаха первісно міг розташовуватися в облаштованій у східній частині галереї в першій чверті XII ст. усипальні[250], біля її південної стіни (табл. CLXXXII, 1-b). Вочевидь, у помонгольський час саркофаг був розграбований, а під час облаштування тут вірменського приділу винесений за її межі, і, за деякий час, прилаштований як підставка під раку священномученика Макарія, як це зафіксував у 1651 р. А. ван Вестерфельд (табл. CLXXXIII, 1). На поверхні лицевої стінки, як вже зазначалось, виявлено два графіті, що отримали номери 5493 та 5494.

Графіті № 5493 (табл. CLXXXIII, 2)

Публікації. В. Корнієнко[251].

Розташування. Знаходиться на висоті 45 см від основи саркофага та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні мармуру незовсім вправно прокреслені молодші руни: ᚴ (k) та, на деякій відстані – ᛚ (l) та ᚢ (u).

Однорядковий напис ᚴ ᛚᚢ нагадує подібні епіграфічні пам'ятки, що складаються з кількох знаків[252]. Проте наразі складно запропонувати тлумачення зафіксованого на стіні саркофага запису, адже знаки ᚴ ᛚᚢ впевнено читаються, однак не зв'язуються у чітку послідовність. Подібне явище часто спостерігається серед коротких рунічних написів[253].

---

[246] П.Г. Лебединцев, *О святой Софии Киевской*, Труды III Археологического съезда в Киеве 1874 г., К. 1878, т. 1, с. 91–92; Н.М. Нікітенко, *Під покровом Святої Софії. Некрополь Софійського собору в Києві*, К. 2000, с. 43.

[247] П.П. Толочко, *Володимир Святий. Ярослав Мудрий*, К. 1996, с. 75. Щоправда дослідник ніяк не обгрунтовує пропоновану атрибуцію, обмежуючись лише підписом до фотографії. Тим більше, що Володимир був похований, згідно літописних даних, у Десятинній церкві.

[248] В.Г. Пуцко, *Op. cit.,* с. 131–133.

[249] Див., напр.: А.Л. Никитин, *Текстология русских летописей XI – начала XIV вв. Вып. 1. Киево-Печерское летописание до 112 года*, Москва 2006, с. 178, 287.

[250] Докл. див.: В. Корниенко, А. Остапчук, Л. Колодницкий, *Op. cit*., с. 208–235.

[251] В.В. Корнієнко, *Рунічний напис-графіті на "саркофазі Володимира Мономаха" з Софії Київської*, Праці Центру пам'яткознавства 24 (К. 2013) 280–282.

[252] В.К. Голенко, *Древний Киммерик и его округа*, Симферополь 2006, с. 38–39; И.Г. Добровольский, И.В. Дубов, Ю.К. Кузьменко, *Граффити на восточных монетах: Древняя Русь и сопредельные страны*, Ленинград 1991, с. 35–51; Е.А. Мельникова, *Скандинавские рунические надписи (тексты, перевод, комментарий)*, Москва 1977, с. 133–152.

[253] Див., напр: А.А. Хлевов, *Об историко-культурной интерпретации керченских рун*, ANAΧΑΡΣΙΣ. Памяти Юрия Германовича Виноградова, (Херсонесский сборник, вып. XI), Севастополь 2001, с. 179.

Виконані молодшим футарком епіграфічні пам'ятки, виявлені на теренах Руси-України, датуються в межах IX – першої половини XI ст., тобто, часом інтенсивних контактів зі скандинавами[254]. У зв'язку з цим природно виникає питання щодо можливого часу та місця нанесення рунічного напису на стінку саркофага. Зважаючи на ту обставину, що на поверхні мармурового саркофагу Ярослава, а також на поверхні мармурових плит у головному вівтарі Софійського собору графіті виникають у XVI–XVII ст., а більш ранні написи відсутні, це означає обмежений доступ до цих пам'яток потенційних "виконавців" графіті у більш ранній час. Проте наразів невідоме попереднє розташування саркофагу до того, як туди поклали тіло Володимира Мономаха. Він міг знаходитись як у Києві, якщо прийняти версію про його привезення серед трофеїв князя Володимира (проте в цьому випадку лишається відкритим питання невикористання саркофагу для поховання протягом ста років), або ж в якомусь іншому місці. Тож рунійчний напис міг бути видряпаний у широкий діапазон часу і не обов'язково міг бути пов'язаний із Києвом. Тим не менше, пізніше саркофаг потрапив до стін собору, тож напис на ньому став складовою софійської епіграфіки, тим більше, що інший автор раннього модерного часу використав за взірець для свого тексту особливості розташування рун своїм середньовічним "колегою".

Датування. IX – перша половина XI ст.; за часом поширення виконаних молодшим футарком рунічних написів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5494 (табл. CLXXXIII, 3)

Публікації. В. Корнієнко[255].

Розташування. Знаходиться на висоті 45 см від основи саркофага та на відстані 87 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні саркофагу прокреслене слово ᛘᚾᛁᛦ '*монах*'.

Прикметне, що автор взорував на рунічний напис, розташувавши літери у групи: лігатуру ᛘᚾ та, на деякій відстані, літери ᛁᛦ. Можливо, він вирішив "перекласти" записане рунами слово як підпис до похованої в саркофазі особи – на той час вже священномученика Макарія.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

[254] Е.А. Мельникова, *Op.cit.*, с. 152–169.
[255] В.В. Корнієнко, *Рунічний напис-графіті*, с. 282.

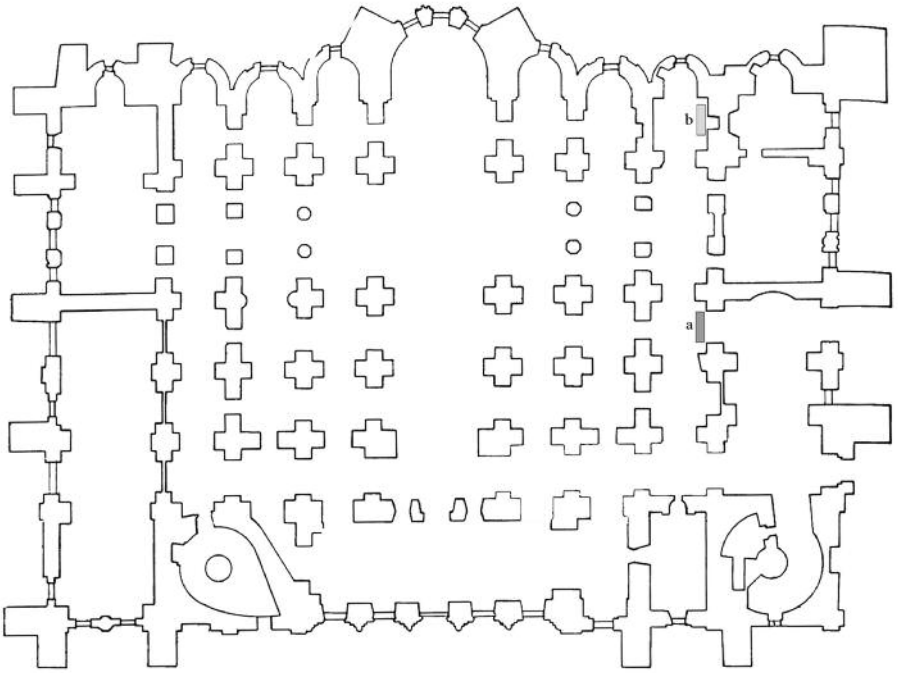

1

2

Таблиця CLXXXII

1 – Розташування мармурового саркофагу в межах приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських (a – сучасне, b – ймовірне первісне); **2** – Лицевий бік мармуровий саркофагу в приділі свв. Антонія та Феодосія Печерських, сучасний вигляд

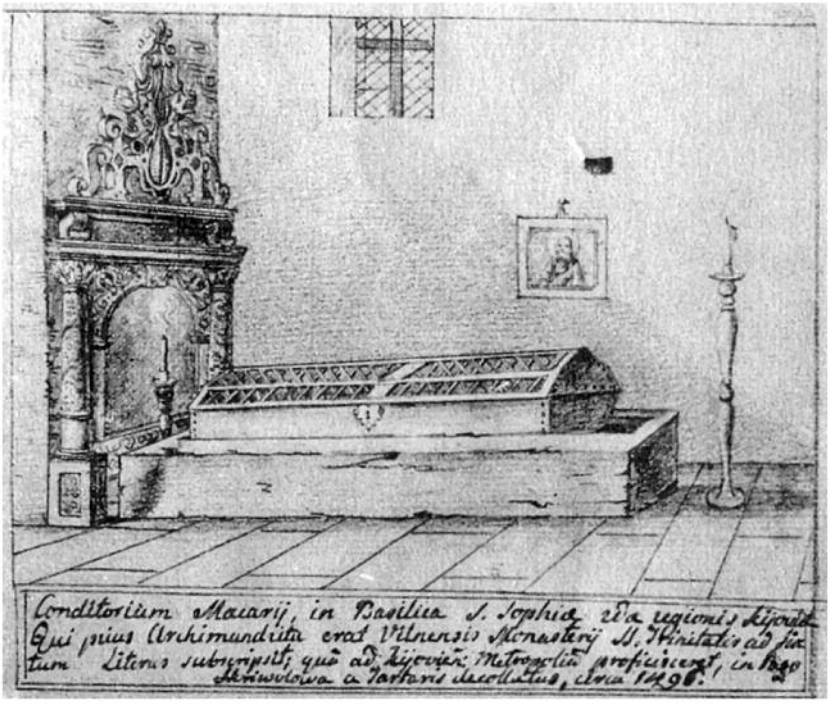

1

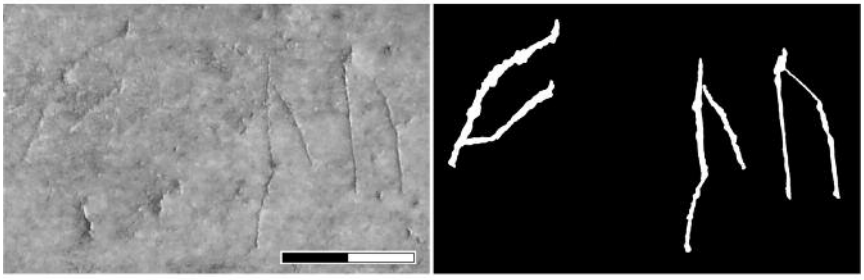

2

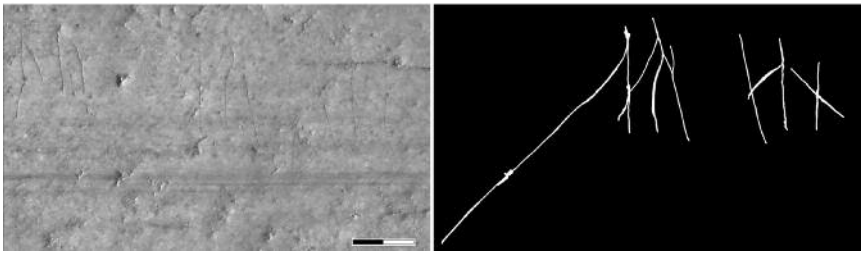

3

Таблиця CLXXXIII

1 – Малюнок А. ван Вестерфельда із зображенням раки священномученика Макарія; **2** – Фото та прорис графіті № 5493; **3** – Фото та прорис графіті № 5494

Розділ ІІІ
ГРАФІТІ НА СТІНЦІ АМФОРИ З РОЗКОПОК 1936 р. У СХІДНІЙ ЧАСТИНІ ПРИДІЛА СВВ. АНТОНІЯ ТА ФЕОДОСІЯ ПЕЧЕРСЬКИХ (КОЛИШНЬОЇ ПІВДЕННОЇ ВНУТРІШНЬОЇ ГАЛЕРЕЇ)

Амфора-корчага (табл. CLXXXIV, 1), що нині знаходиться у фондах заповідника (СМАА 2557), була виявлена під час археологічних досліджень у Софійському соборі 1936 р., що проводились під керівництвом Т. Мовчанівського. Тривалий час вона перебувала у фондовій колекції у частково реставрованому вигляді із втратами, а 2010 р. її повна реставрація здійснена художником-реставратором М. Стрихарем. Проведені дослідження музейного предмету дозволили встановити, що амфора була виявлена у північно-східному куті віми приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських[256]*, причому її нижня частина – in situ*[257] *(табл. CLXXXIV, 2); для її встановлення в давнину була розбита підлога, куди заглибили денце посудини. Означені амфори-корчаги призначались для зберігання вина для причастя*[258]*. На стіці амфори-корчаги виявлене одне графіті, що отримало номер 5495.*

Графіті № 5495 (табл. CLXXXIV, 3)
Публікації. В. Корнієнко та М. Стрихар[259].

---

[256] "Фрагмент великого глиняного посуду, що стояв в n-о кутку вівтарної частини Г. А. Ф. на глиб. 1,50 met": *Інвентарна книжка знахідок археологічних досліджень з VIII міс. 1936 р. по XII 1936 р.*, Науковий архів Національного заповідника "Софія Київська", НАДР-927, арк. 61зв.–62.

[257] "В NO куті, між пілонами північної колони східньої арки, виявлено на гл. 90–110 см від рівня чуг[унної] підлоги – фрагментовану корчагу, від якої збереглася вкопана в рудий грунт нижня частина. Корчага орнаментована концентричними ритими лініями та хвилястими перекрещуваними складними смугами по вичеревку. Корчага збереглася (від гостро округлого дна) на висоту 35–40 снт., діаметр в глибині, що збереглася = 0,55–0,57 см": *Софійський заповідник 1936 р. (розкопки). Щоденник Мовчанівського Х.М.*, Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 20, спр. 73, с. 47.

[258] Докл. див.: В.В. Корнієнко, *Амфора-корчага з графіті з фондів Національного заповідника "Софія Київська": нове дослідження*, Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали П'ятнадцятої міжнародної наукової конференції (29 травня – 3 червня 2017 р.), К. 2017, с. 199–203; В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської,* ч. VII, т. 2, К., 2017, с. 327–328.

[259] В. Корнієнко, М. Стрихар, *Амфора-корчага з розкопок Т. Мовчанівського у південній внутрішній галереї Софійського собору 1936 р.: реставрація та дослідження*, Славістична збірка. Вип. ІІІ: Збірка статей за матеріалами Третього Міжнародного славістичного колоквіуму. До 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Павла Степановича Соханя (1926–2013). До 25-річчя заснування Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (м. Київ, 18 листопада 2016 р.), за редакцією Д. Гордієнка та В. Корнієнка, К. 2017, с. 244–245.

Розташування. Знаходиться на вінці біля однієї з ручок.

Опис. На поверхні амфори ще до обпалу глини були прокреслені дві літери Cl.

Схожі мітки у вигляді дипінті або графіті, що містять одну або декілька літер, зустрічаються на амфорній тарі від античних часів, вони інтерпретуються як позначки переважно господарського призначення, покликані ідентифікувати власників тари або її вміст[260]. Прикметне, що схожа позначка Cl у вигляді дипінті була виявлена біля основи горла на амфорі римського часу з Ольвії; дослідниками вона інтерпретувалася як можливий початок імені власника товару, або походження (географічне) вмісту амфори, чи назва товару, який у ній перебував[261].

Оскільки у випадку з цією амфорою літери Cl були прокреслені по сирій глині ще до випалу, найвірогідніше інтерпретувати літери саме як позначення власника, якому вона, або, радше, певна партія амфор, призначались. Найвірогідніше, це були дві перші літер імен, наприклад Σι(λουανός) '*Силуан*', Σι(μίας) '*Симій*', Σί(ραχος) '*Сирах*' чи Σί(λας) '*Сила*'. У подальшому, подібно амфорі з написом № 410, вона, після потрапляння з товаром до Києва, була повторно використана духовенством Святої Софії для службових потреб, напис на якій став частиною епіграфічних пам'яток собору.

Датування. XI–XIII ст.; за хронологією поширення амфор-корчаг подібної форми.

Категорія. Пам'ятний напис.

[260] Див., напр: В.В. Крапивина, П.Д. Диатроптов, *Дипинти и граффити на амфорах Римской Ольвии,* Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии 19 (2014) 3–67; И.А. Емец, *Граффити и дипинти из античных городов и поселений Северного Причерноморья (подготовительные материалы к Корпусу)*, Москва 2012, 478 с.; С.Ю. Сапрыкин, А.А. Масленников, *Граффити и дипинти хоры античного Боспора*, Симферополь, Керч 2007, 320 с.; В.В. Майко, *Граффити на амфорах юго-восточного Крыма VIII – начала XI вв*., 1000 років візантійської торгівлі (V–XV століття), К. 2012, с. 69–82 та ін.

[261] В.В. Крапивина, П.Д. Диатропов, *Op. cit.*, с. 21, 55, мал. 16, 2.

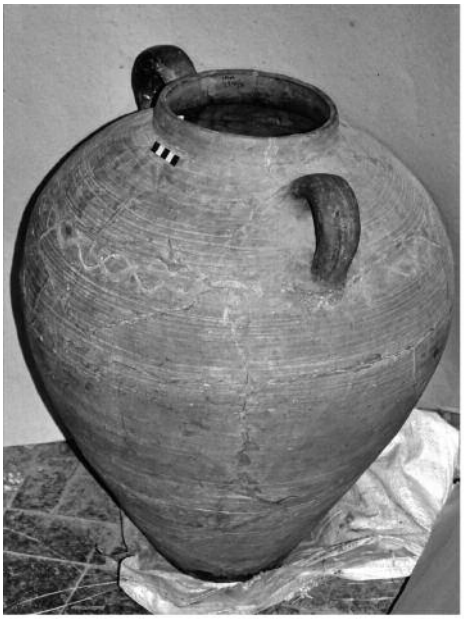

1

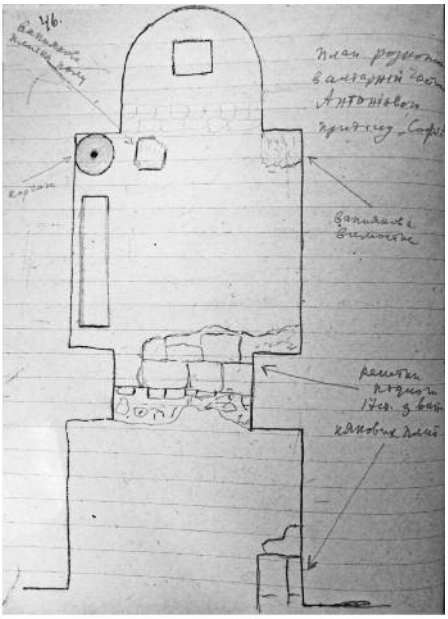

2

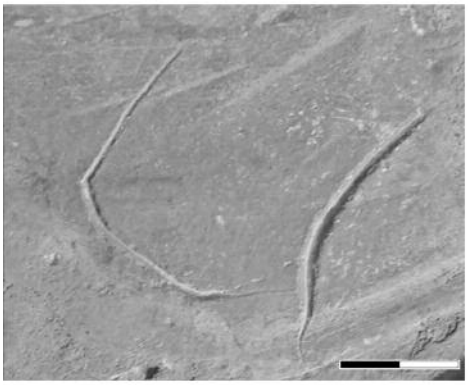

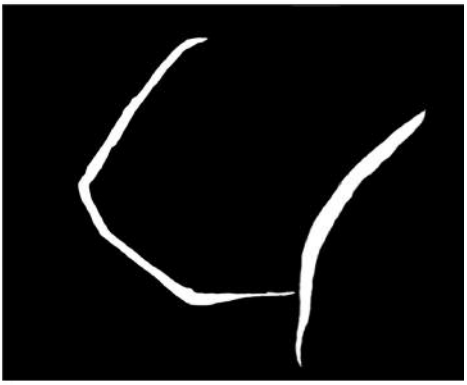

3

Таблиця CLXXXIV

1 – Амфора-корчага XI–XIII ст. з фондів Національного заповідника “Софія Київська”; **2** – Схема розташування амфори-корчаги у вівтарній частині приділа Антонія та Феодосія під час розкопок 1936 р. Зі щоденника Т. Мовчанівського (Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 20, спр. 73, с. 46); **3** – Фото та прорис графіті № 5495

Розділ IV
ГРАФІТІ НА ФРЕСКАХ ВІВТАРНОЇ ЧАСТИНИ УСПЕНСЬКОГО ПРИДІЛУ (СХІДНОЇ СТОРОНИ КОЛИШНЬОЇ ПІВДЕННОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ГАЛЕРЕЇ)

IV.1. Графіті на фресці з образом св. Лазаря

Знаходиться у північно-східному куті віми Успенського приділу (табл. CLXXXV, а). Образ святого ідентифікований за інформацією низки графіті, що називають його ім'я[262]*. Від давньої фрески збереглась тільки ліва половина постаті святого до колін, а також частина орнаментальної вставки праворуч. Сама поверхня досить сильно затерта та пошкоджена багатьма вибоями, закритими шпаклівкою. Тим не менше, на досліджуваній ділянці виявлено двадцять два графіті, які отримали номери від 5496-го по 5517-й (табл. CLXXXV, б).*

Графіті № 5496 (табл. CLXXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 105 см від підлоги та на відстані 73 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, частина його складових знищена:

---соѳнепомилу- | --б---------статиѧ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

... Соѳие помилу[и ра]б[а ... Єв]статиѧ.

... Софіє, помилуй раба ... Євстатія.

Датування. Друга третина XII ст.; за формою написання в з нижньою петлею кутом вперед, нахиленої ліворуч є, т з нижньою засічкою та ѧ з язичком кутком.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5497 (табл. CLXXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 93 см від підлоги та на відстані 67 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями та затерта, тож частина його складових знищена:

ст҃ꙑлаꙁарепомилоу | нрабавꙑм--о- | -с-немоуочнами-ь

[262] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 108–110.

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(ва)ты(и) Лазаре помилоу раба вым[ои] о[чи]с[ти] емоу очи ами[н]ь.

Святий Лазаре, помилуй раба, вимий, очисти йому очі. Амінь.

Датування. Друга чверть XI – середина XIII ст.; за формою написання вертикальної з із переломом, в з виступом зверху, вертикальної є, прямолінійної р з округлою петлею, ч у вигляді чаші, ы з середньою перемичкою; найвірогідніше, середина XII – початок XIII ст.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5498 (табл. CLXXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 100 см від підлоги та на відстані 69 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, тому частина його складових не простежується:

лазаросам-------- | --- кса---

Зважаючи на значні втрати, впевнено читається тільки перше слово – ім'я святого Лазарос '*Лазар*', до якого звертається автор напису.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з покриттям, нахиленої праворуч з із переломом, s-подібно вигнутої р.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5499 (табл. CLXXXVII, 2)

Публікації. Н. Нікітенко та В. Корнієнко[263].

Розташування. Знаходиться на висоті 87 см від підлоги та на відстані 70 см від правого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, він чітко читається: ⓐ лазарос 'ο ἁ(γιος) Λάζορος, *святий Лазар*'.

Датування. Друга чверть XI – перша чверть XII ст.; за формою написання а та л з покриттям, прямолінійної з із переломом, криволінійної р з округлою петлею.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5500 (табл. CLXXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 86 см від підлоги та на відстані 51,5 см від правого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові, попри пошкодження дрібними вибоями, простежуються:

стаа | софиа | по-ози | раб-

[263] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской,* с. 108–109, рис. 57.

З відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином: С(вѧ)таѧ Софиѩ по[м]ози раб[у].
Свята Софія, поможи рабу.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання б з виступом зверху, вертикальної з із розвилкою, прямолінійної р з округлою петлею; найвірогідніше, друга чверть XI – кінець XII ст.; за типовістю поширення такої форми б.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5501 (табл. CLXXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 84 см від підлоги та на відстані 48 см від правого ребра.

Опис. Праворуч від попереднього молитовного звернення іншим автором видряпано: Николи '*Миколі*'. Тож автор таким чином приєднався до молитви іншої особи, яка не вказала свого імені.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною та н з діагональною перемичками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5502 (табл. CLXXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підлоги та на відстані 57 см від правого ребра.

Опис. Нижня частина напису знищена обвалом тиньку, зберігся тільки верхній рядок зі словом с(вѧ)ты(и) '*святий*' та нижній рядок з верхніми частинами літер імені [Лазарь] '*Лазарь*'.

Датування. Середина XII – перша чверть XIII ст.; за формою написання а з покриттям та ы з низькою перемичкою

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5503 (табл. CLXXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 81 см від підлоги та на відстані 57 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери Г҃Н, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5504 (табл. CLXXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 82 см від підлоги та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери НN.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною та н з діагональною перемичками.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5505 (табл. CLXXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 85,5 см від підлоги та на відстані 60 см від правого ребра.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження вибоями та затертість тиньку, напис зберігся відносно добре, його складові простежуються:

стъ | лл | зор

Виконаний на стіні текст називає ім'я зображеного святого:

С(вѧ)тъ Лл҃зор.

Святий Лазар.

Датування. Середина XI – кінець XII ст.; за формою написання л з опуклою петлею та виступаючою вгору спинкою, вертикальної z-подібної з із переломом, криволінійної р з маленькою голівкою.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5506 (табл. CLXXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 83 см від підлоги та на відстані 76,5 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, його складові частково знищені:

сты-лл҃зорьпом---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты[и] Лл҃зорь пом[илоу].

Святий Лазар, помилуй.

Датування. Середина XI – початок XIV ст.; за формою написання л з опуклою петлею, нахиленої ліворуч з із переломом, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитвений напис.

Графіті № 5507 (табл. CXC, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 85 см від підлоги та на відстані 72,5 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, його складові частково знищені:

стъінлл҃зорепо-----

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

С(ва)тыи Лазоре по[милоу].
Святий Лазаре, помилуй.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання вертикальної ꙁ із переломом, т з нижньою засічкою, прямолінійної ρ з відкритою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5508 (табл. CXC, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 82 см від підлоги та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. На фресці у верхньому рядку прокреслені літери ГН̄, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’, а в нижньому виконані літери ПО, що є скороченою формою дієслова-прохання по(мози) ‘*поможи*’ та ЛА, що є, найвірогідніше, скороченим записом імені прохача Ла(зарю) ‘*Лазарю*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5509 (табл. CXC, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 82,5 см від підлоги та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, внаслідок чого частина його складових не збереглась:

стылаꙁо-емол----------к--- | --стоннагор-б------ | -----арь--

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

С(ва)ты(и) Лазо[ρ]е мол[и] … [нєдо]стоинаго ρ[а]б[а] …
Святий Лазаре, моли … недостойного раба …

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання б з виступом зверху, вертикальної ꙁ із переломом, прямолінійної ρ з відкритою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5510 (табл. CXCI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 79,5 см від підлоги та на відстані 69 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена дрібними вибоями та затерта, внаслідок чого частина його складових не збереглась:

гіпогнпомоꙁнрабусвоєм- | дам-ану

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)і по(мози) Г(оспод)и помози рабꙋ своем[ꙋ] Дам[и]анꙋ.

Господи, поможи, Господи, поможи рабу своєму Даміану.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою та покриттям, вертикальної ꙁ із розвилкою, криволінійної ꙗ з петлею кутом донизу, дзеркальної ꙋ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5511 (табл. CXCI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 75,5 см від підлоги та на відстані 100 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, які знищили частину його складових:

--помоꙁнра-ꙋсвоему | молодъковнѡ-е-омо-н

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… помози ра[в]ꙋ своему Молодъкови ѡ[тҵ]е [п]омо[ꙁ]и.

… поможи рабу своєму Молодкові, Отче, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ та ⷣ із покриттям, в з виступом зверху та знизу, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, прямолінійної ꙗ з округлою петлею, округлої ѡ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5512 (табл. CXCI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 72 см від підлоги та на відстані 98 см від правого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування видряпаного голкою напису пошкоджений вибоями та затертий, частина його складових не збереглась:

г҃помоꙁнрабꙋсв-ем- | март-ноꙋ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабꙋ св[о]ем[ꙋ] Март[и]ноꙋ.

Господи, поможи рабу своєму Мартину.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання нахиленої праворуч ꙁ із розвилкою, прямолінійної ꙗ з округлою петлею, п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5513 (табл. CXCII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 75 см від підлоги та на відстані 74 см від правого ребра.

Опис. Напис знищений вибоями, проте наявні складові дозволяють реконструювати текст:
[Г](оспод)и п[омози].
Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5514 (табл. CXCII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 75 см від підлоги та на відстані 76 см від правого ребра.

Опис. Напис знищений обвалом тиньку, збереглись тільки літери МЦА, що є скороченою формулою слова м(ѣса)ца ‘*місяця*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою прорізів та фактом пошкодження напису № 5513.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5515 (табл. CXCII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 69 см від підлоги та на відстані 100 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера П.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5516 (табл. CXCII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 76 см від підлоги та на відстані 96 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5517 (табл. CXCII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 77,5 см від підлоги та на відстані 103 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

IV.2. Графіті на фресці з зображенням Чесного хреста

Знаходиться на північній стороні апсиди Успенського приділу (табл. CLXXXV, а); у давнину це була північна сторона арки, що вела зі

сходу до відкритої південної зовнішньої галереї. Від первісного тиньку збереглась тільки невелика ділянка з верхньою частиною щогли, під шиферним карнизом. Уся поверхня сильно пошкоджена дрібними вибоями та місцями слабо розчищена від олійної фарби. На фресці виявлено три графіті, які отримали номери від 5518-го по 5520-й (табл. CLXXXV, б).

Графіті № 5518 (табл. CXCIII)

Розташування. Знаходиться на висоті 150,5 см від підлоги та на відстані 30 см від лівого ребра.

Опис. Напис сильно затертий, проте в цілому його складові читаються добре:

ж | хтобоудѣ пр

Літери мають різний розмір, верхня та дві останні набагато більше основної фрази; в цілому текст можна представити таким чином:

Хто ж боудетъ пр(…)

Хто ж буде пр(…).

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5519 (табл. CXCIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 120 см від підлоги та на відстані 41 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежуються літери NH.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання н з діагональною та и з горизонтальною перемичками.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5520 (табл. CXCIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 38 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена. За збереженими складовими – літери П та фрагментів двох інших літер, а також за формою прорізів та поширенною в ці часи формулою, тут найвірогідніше реконструювати дислово-прохання п[омѧни] ‘*пом’яни*’.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

IV.3. Графіті на фресці з зображенням Чесного хреста

Знаходиться на південній стороні апсиди Успенського приділу (табл. CLXXXV, а); у давнину це була південна сторона арки, що вела зі

сходу до відкритої південної зовнішньої галереї. Від первісного тиньку збереглась тільки невелика ділянка з верхньою частиною щогли та правою частиною перекладини, під шиферним карнизом. Поверхня давнього тиньку пошкоджена дрібними вибоями та місцями слабо розчищена від олійної фарби. На фресці виявлено два графіті, які отримали номери 5521 та 5522 (табл. CLXXXV, б).

Графіті № 5521 (табл. CXCIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 100,5 см від підлоги та на відстані 14 см від лівого ребра.

Опис. Від напису збереглась тільки літера М та фрагменти ще однієї літери за нею.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5522 (табл. CXCIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 168 см від підлоги та на відстані 56 см від правого ребра.

Опис. На фресці під великим дуговим титлом прокреслені літери ТН у вигляді лігатури та КЬ.

Датування. Остання чверть XIV – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та дуже широкої к.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

IV.4. Графіті на фресці з образом св. Никити

Знаходиться у південно-східному куті віми Успенського приділу (табл. CLXXXV, а) Образ святого ідентифікований завдяки низці графіті, що називають його ім'я[264]*. Фресковий тинькпрактично повністю знищений, збереглись тільки дві дуже пошкоджені дялянки, на яких ледь-ледь проглядаються контури постаті святого. Поверхня тиньку сильно затерта та пошкоджена щільно розташованими дрібними вибоями, частково закритими шпаклівкою. На фресці виявлено тридцять чотири графіті, які отримали номери від 5523-го та 5556-й (табл. CLXXXV, б).*

Графіті № 5523 (табл. CXCIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 25 см від підлоги та на відстані 63 см від правого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками, що не перетинаються, прокреслений чотириконечний хрест, всередині якого прокреслений ще один простий чотириконечний хрест.

[264] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 108–110.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5524 (табл. CXCIV, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 52 см від підлоги та на відстані 53 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, нижня частина щогли якого вдвічі довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5525 (табл. CXCV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 25 см від підлоги та на відстані 69 см від правого кута.

Опис. На фресці потрійними замкненими рисками прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на триступінчасту відкриту донизу Голгофу. Кінці інших складових хреста через особливості виконання – середні лінії коротші за бічні, роздвоюються. Над символічною табличкою над головою Ісуса Христа прокреслені обабіч щогли складові теонімограми ІС ХС, а під нею – СN БЖН, тобто, *Ісус Христос Син Божий*.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання в з виступом зверху; найвірогідніше, друга чверть XI – кінець XII ст.; за типовістю поширення такої форми літери.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5526 (табл. CXCV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 47 см від підлоги та на відстані 33 см від правого кута.

Опис. На фресці видряпана фігура у вигляді ромбу із прокресленими діагоналями, що утворюють хрест, від верхнього та нижнього кутів якого відходять трикутники.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Емблеми.

Графіті № 5527 (табл. CXCVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 62 см від підлоги та на відстані 26,5 см від правого кута.

Опис. На фресці подвійними замкненими рисками прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5528 (табл. CXCVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 39 см від підлоги та на відстані 51 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5529 (табл. CXCVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 35,5 см від підлоги та на відстані 40 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5530 (табл. CXCVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 35,5 см від підлоги та на відстані 40 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді двозубу з гострою основою та закругленими всередину верхніми зубцями, над якими виконане відкрите донизу півколо. Усередині фігури пізніше було прокреслено малюнок простого хреста (№ 5529).

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Емблеми.

Графіті № 5531 (табл. CXCVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 73,5 см від підлоги та на відстані 31 см від правого кута.

Опис. На фресці голкою прокреслений доволі схематичний малюнок коня, який має непропорційно маленькі голову та ноги порівняно з великим тулубом. Зображення частоково пошкоджене написом № 5541.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за фактом пошкодження написом № 5541.
Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5532 (табл. CXCVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 56 см від підлоги та на відстані 25 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслені знаки, що нагадують літери Ш під титлом, склад ТО та літеру Ъ з виконаною подвійною рискою щоглою. Через схематичність знаків впевнено їх ідентифікувати складно. Праворуч знаходиться обвал тиньку, закритий шпаклівкою, тож напис міг продовжуватись.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5533 (табл. CXCVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 47,5 см від підлоги та на відстані 35,5 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслена голова тварини, можливо, кота.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5534 (табл. CXCVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 33 см від підлоги та на відстані 42 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслені два трикутники, що торкаються один одного вершинами.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5535 (табл. CXCVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 39 см від підлоги та на відстані 47 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, тож його виконані голкою та з певною схематичністю складові ледь простежуються:

гіпомозӡнрабо-‧ѳомі

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Г(оспод)і помози рабо[у] Ѳомі.

Господи, поможи рабу Фомі.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання нахиленої ліворуч ӡ із переломом та п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5536 (табл. CXCIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 74 см від підлоги та на відстані 29 см від правого кута.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку:

г҃нпомоꙁнрабоусво----

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу сво[ємоу]…

Господи, поможи рабу своєму…

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання нахиленої праворуч ꙁ із переломом, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5537 (табл. CXCIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 57 см від підлоги та на відстані 40 см від правого кута.

Опис. На фресці дуже схематично прокреслений малюнок тварини родини котячих, можливо, автор хотів зобразити лева або леопарда.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за фактом пошкодження написом № 5538.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5538 (табл. CXCIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 56 см від підлоги та на відстані 39 см від правого кута.

Опис. На згаданому вище малюнку виконаний напис: ѧ гроубо ‘*а невдало*’, що є, вочевидь, коментарем іншого автора до зусиль цього “митця”.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання ѧ з розімкненою петлею та прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5539 (табл. CXCIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 14 см від підлоги та на відстані 100 см від правого кута.

Опис. Напис практично повністю знищений, від нього залишилось дієслово-прохання по[м]ил[оуи] ‘*помилуй*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5540 (табл. CC, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 54 см від підлоги та на відстані 34 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений незавершений малюнок святого мученика – намічені лінії тулубу та німбу, а також хрест на рівні грудей. Малюнок пошкоджений написом № 5538.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за фактом пошкодження написом № 5538.

Категорія. Зображення ангелів та святих.

Графіті № 5541 (табл. CC, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 72 см від підлоги та на відстані 35 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери ЄΛΛΙΗЄΚΟСΠΟΖΑСС. В нижній частині двох останніх літер проходить горизонтальне пошкодження, яке помилково можна прийняти за літеру. Зміст напису наразі не встановлений.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання ѧ з покриттям, простої, нахилених ліворуч ꙁ із переломом та є, п з виступом зверху.

Категорія. Написи, зміст яких не встановлений.

Графіті № 5542 (табл. CC, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 69,5 см від підлоги та на відстані 50 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслене слово ꙋѧиѧ ‘*сподіваючись*’.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ѧ з виступаючою вгору спинкою та ѧ без перемички.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5543 (табл. CCI, 1)

Публікації. Н. Нікітенко та В. Корнієнко[265].

Розташування. Знаходиться на висоті 130 см від підлоги та на відстані 56 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, текст чітко читається: ⓐ Νικитѧ ‘ο ἅ(γιος) Νικήτας, *святий Никита*’.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання ѧ з покриттям.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5544 (табл. CCI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 56,5 см від підлоги та на відстані 56 см від правого кута.

Опис. На фресці в різній послідовності в три рядки по складах виконаний текст молитви:

Г(оспод)и помози.

Господи, поможи.

[265] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской,* с. 109, рис. 58.

Датування. Друга чверть XI – середина XIII ст.; за формою написання о з покриттям; найвірогідніше, друга чверть XI – середина XIII ст.; за типовістю поширення такої форми літери.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5545 (табл. CCII, 1)

Публікації. Н. Нікітенко та В. Корнієнко[266].

Розташування. Знаходиться на висоті 51 см від підлоги та на відстані 41 см від правого кута.

Опис. Закінчення напису не збереглось через обвал тиньку, проте збережені складові простежуються добре:

никитосвѧтиипомилоуидъмитрагрешьникаве---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Никито свѧтии помилоуи Дъмитра грешьника ве[ликаго].

Никито святий, помилуй Дмитра, грішника великого.

Датування. Кінець XI – кінець XIII ст.; за формою написання д, о та ѧ з покриттям, н та и з верхніми й нижніми засічками, ъ та ь з округлими петлями.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5546 (табл. CCII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 46 см від підлоги та на відстані 66 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, які знищили частину його складових:

г҃нпомоꙁнраб----ѥ---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози раб[оу сво]ѥ[моу]…

Господи, поможи рабу своєму.

Датування. Кінець XI – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, г та п з виступом зверху, нахиленої ліворуч ꙁ із переломом, и з верхніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5547 (табл. CCII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 65 см від підлоги та на відстані 25 см від правого кута.

[266] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской,* с. 109–110, рис. 59.

Опис. Закінчення напису знищене обвалом тиньку, тому частина його складових не збереглась:

гн҃помозѕрабо-------- | лоу

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабо[у] …

Господи, поможи рабу… .

Датування. Остання чверть XIII – початок XIV ст.; за формою написання в з високою петлею, нахиленої ліворуч ѕ із розвилкою, м з верхніми засічками, п з виступом зверху, прямолінійної р з петлею із двома заломами.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5548 (табл. CCIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 89 см від підлоги та на відстані 36 см від правого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тиньку, простежуються тільки літери ЮНАZ. Над дзеркальною А помітна невеличка дугоподібна лінія, можливо, надрякова с. По напису прокреслений текст графіті № 5549.

Датування. Середина XII – початок XIII ст.; за формою написання а з опуклою петлею та за особливостями розташування.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5549 (табл. CCIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 90 см від підлоги та на відстані 34 см від правого кута.

Опис. Ліва частина напису знищена обвалом тиньку, інші складові також постраждали від вибоїв:

----ьдаснтоколн | петровьвьнегдамнтро | татоннокавред---- | м-нлннѕбытн | тѣльмогнхъ

На жаль, через втрати роеконструкція повного тексту неможлива, з розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявні складові можуть реконструюватись таким чином:

… [в]ьдаси то коли … Петровь вьнегда митро[полить] … то инока … или избыти тѣль м(н)огихъ.

… віддаси то коли … Петров, коли митрополит … то інока … або збавити тіл багатьох.

Датування. Середина XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, в з виступом зверху, ѕ із переломом хвоста, прямолінійної р з округлою або кутом вгору петлею, т з нижньою засічкою або без, а також за особливостями розташування.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5550 (табл. CCIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 89 см від підлоги та на відстані 16 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування дворядкового напису сильно пошкоджена вибоями та затерта, відносно чітко читається тільки одна фраза:

… мѩ помѩ[н]и…

… мене пом'яни.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5551 (табл. CCIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 61 см від підлоги та на відстані 46 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, тому частина його складових не збереглась:

мцаманавъ в҃бъıлн-л-- | --н----------мо----

Через пошкодження тиньку можна реконструювати тільки початок фрази:

М(ѣсѧ)ца маиа въ в҃ были…

Місяця травня у 2-ге були…

Датування. Середина XII – кінець XIV ст.; за формою написання а з розкритою або гострою петлею, б та ъ з виступом з виступом зверху та відкритою петлею, ц з платформою по низу рядка; найвірогідніше, середина XII – початок XIII ст.; за сукупністю поширення таких палеографічних ознак.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5552 (табл. CCIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 44 см від підлоги та на відстані 47 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслене слово свѧтъ '*святий*', можливо незавершені підпис до фрески або звернена до зображеного тут святого молитва.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання в з нижньою петлею, скісною до верхньої.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5553 (табл. CCV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 44 см від підлоги та на відстані 50 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, його початок знищений обвалом тиньку:

----ѧнникнтоспомлѹ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст можна представити таким чином:

… [м]ѧ Никитос пом(и)лѹ(и).

… мене Никита помилуй.

Датування. Кінець XIII – початок XIV ст.; за формою написання п з виступом зверху та ѧ з ѵ-подібним язичком.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5554 (табл. CCV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 66 см від підлоги та на відстані 53 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, проте на фресці чітко читається фраза:

Помѧни Николѹ.

Пом'яни Ніколу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною та ѝ з діагональною перемичками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5555 (табл. CCV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 34 см від підлоги та на відстані 52,5 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслені велика літера Г та, на деякій відстані, дві літери ѧ.

Датування. Середина XI – кінець XV ст.; за формою написання ѧ з опуклою петлею.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5556 (табл. CCV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підлоги та на відстані 26 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису дуже добра, його текст чітко читається: Ѧка ѱ(а)лъ.

Акка писав.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання ѧ з верхньою засічкою.

Категорія. Пам'ятний напис.

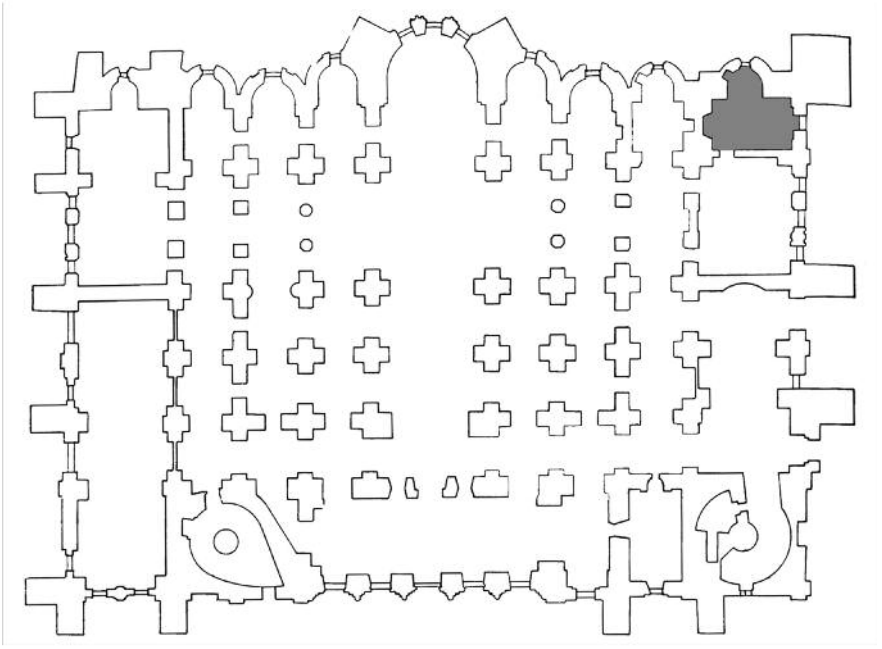

а

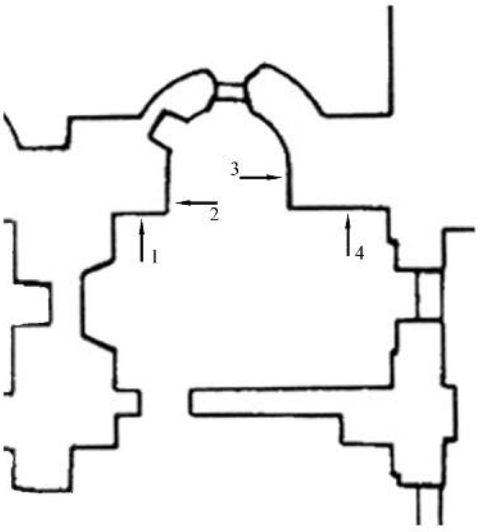

б

Таблиця CLXXXV

а – схема першого поверху Софійського собору. Сірим кольором виділений архітектурний об'єм вівтарної частини Успенського приділа (східної частини колишньої південної зовнішньої галереї); **б** – схема вівтарної частини Успенського приділа (східної частини колишньої південної зовнішньої галереї) з позначенням місця розташування графіті: **1** – №№ 5496–5517; **2** – № 5518–5520; **3** – №№ 5521–5522; **4** – № 5523–5556

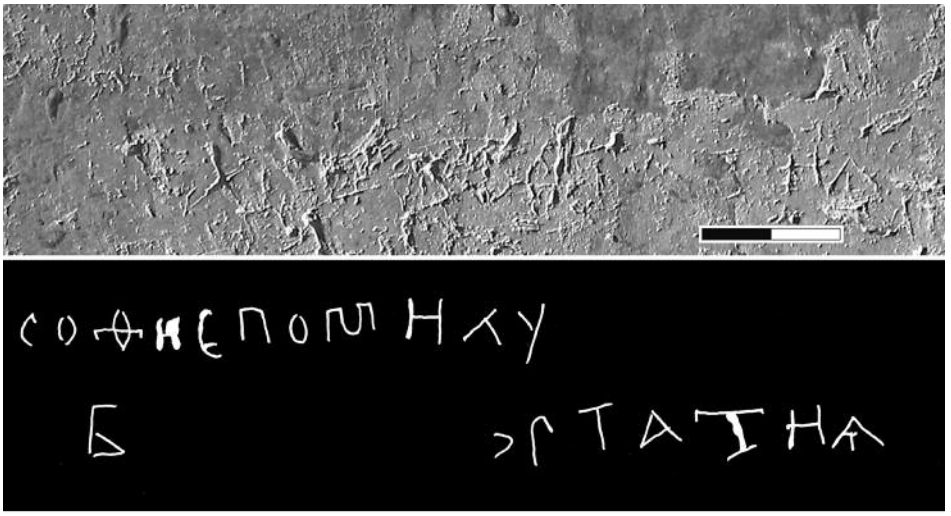

1

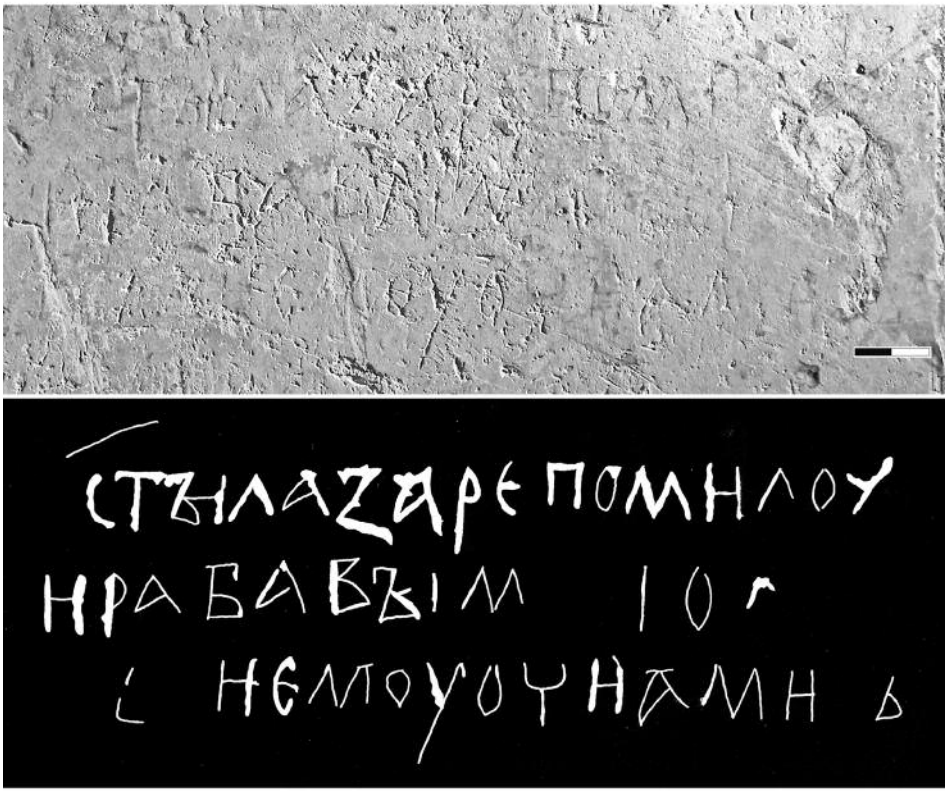

2

Таблиця CLXXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5496; **2** – № 5497

1

1

Таблиця CLXXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5498; **2** – № 5499

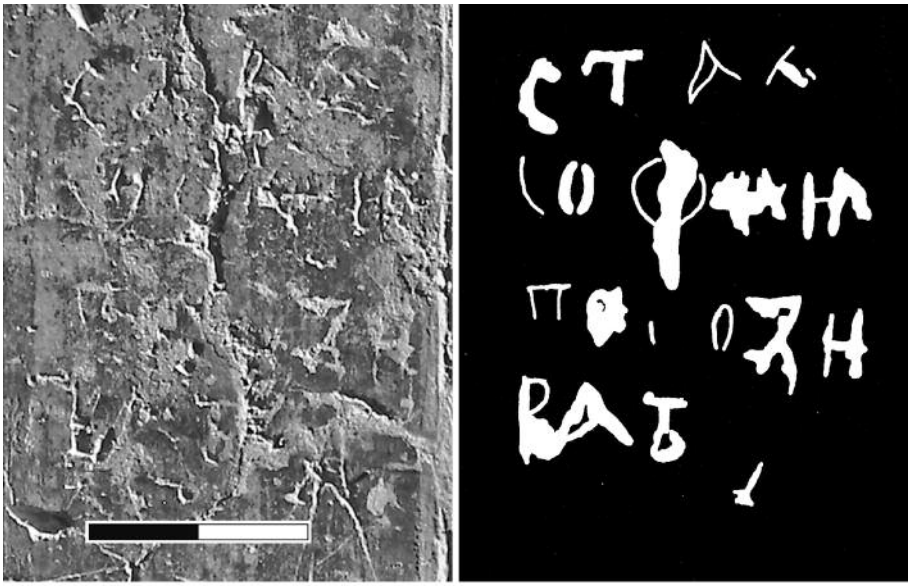

1

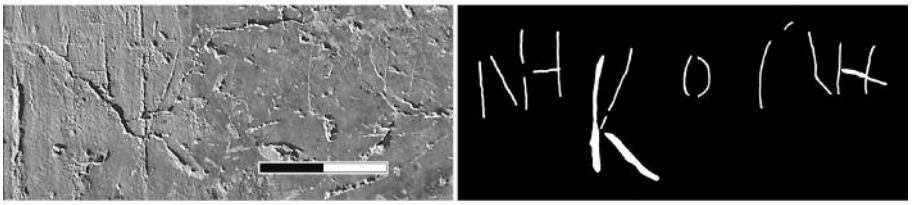

2

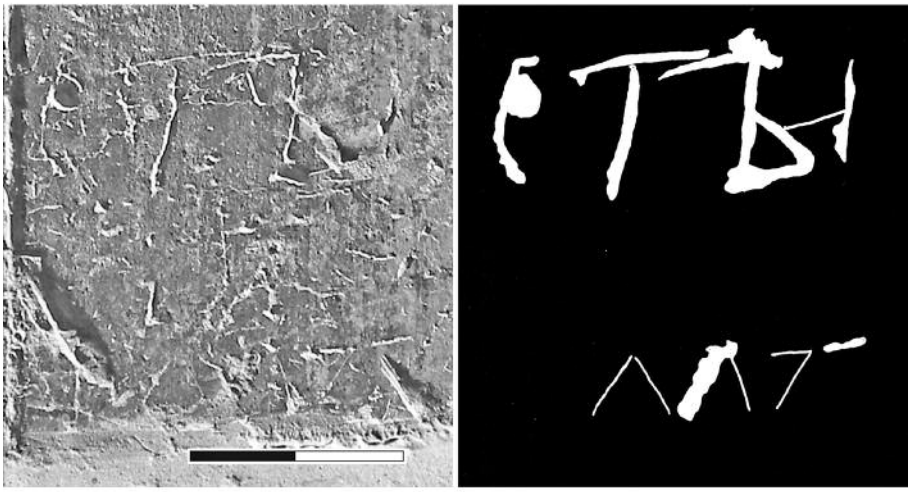

3

Таблиця CLXXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5500; **2** – № 5501; **3** – № 5502

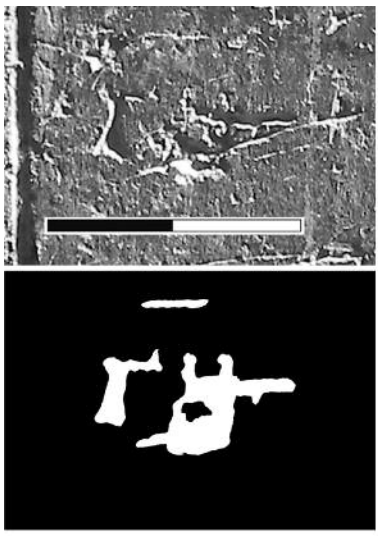

1

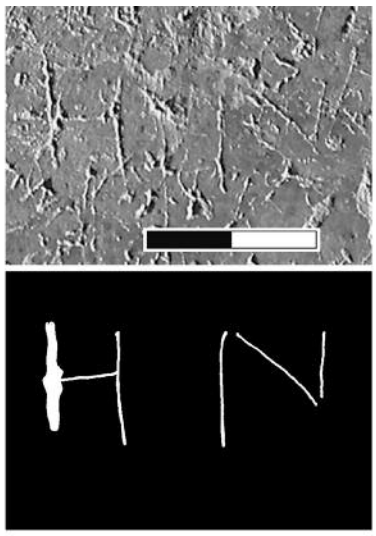

2

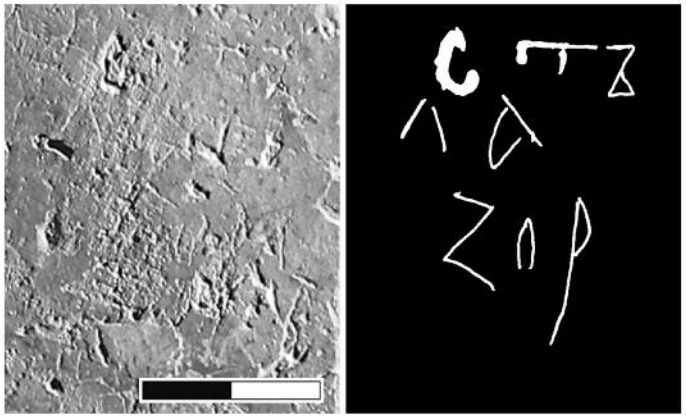

3

4

Таблиця CLXXXIX

Фото та прорис графіті: **1** – № 5503; **2** – № 5504; **3** – № 5505; **4** – № 5506

1

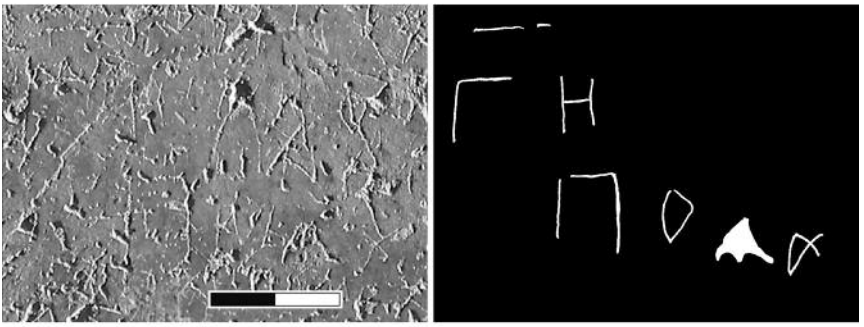

2

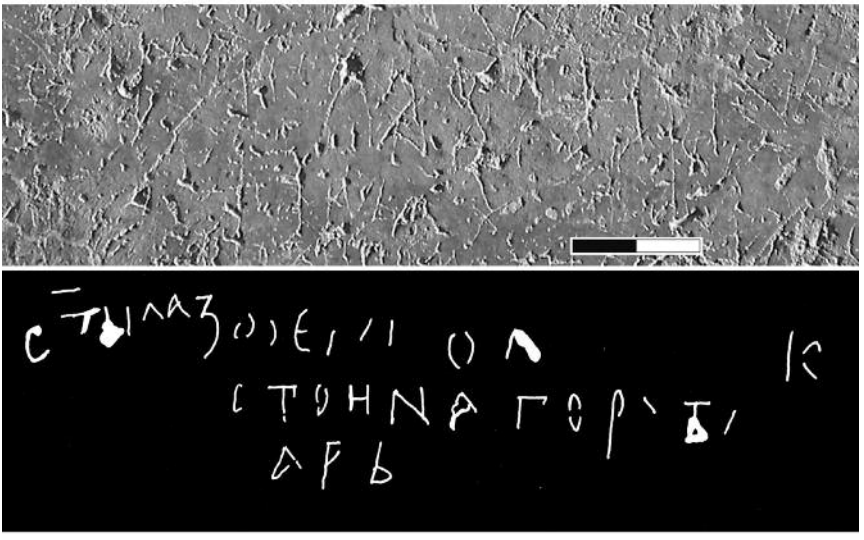

3

Таблиця CXC
Фото та прорис графіті: **1** – № 5507; **2** – № 5508; **3** – № 5509

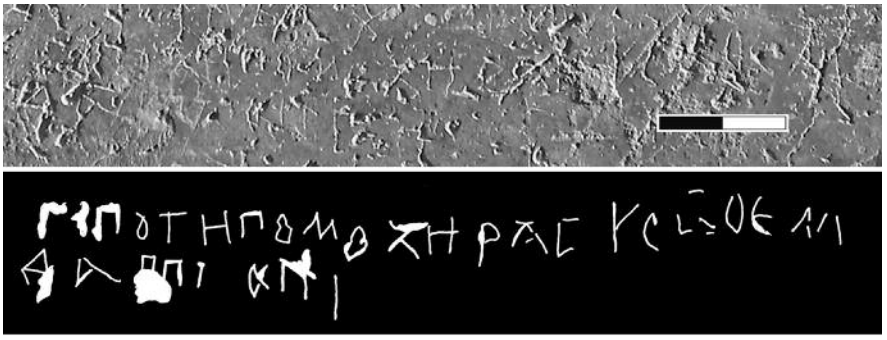

1

2

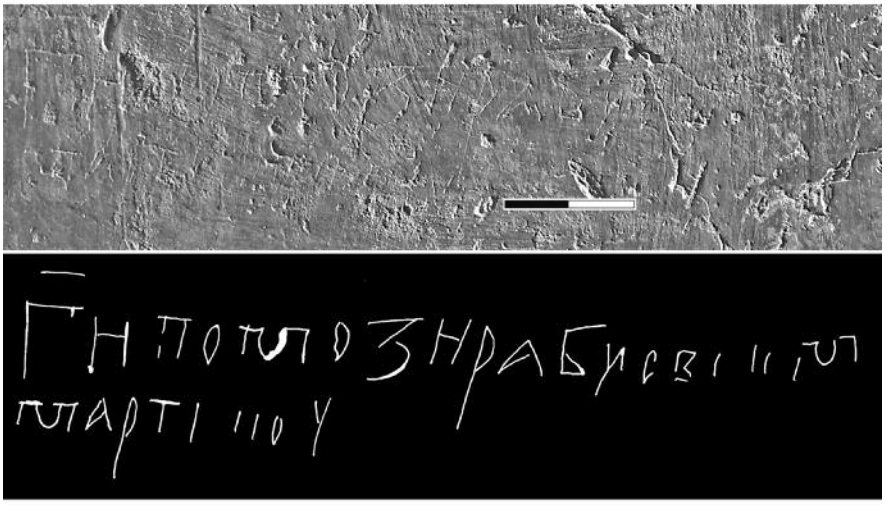

3

Таблиця CXCI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5510; **2** – № 5511; **3** – № 5512

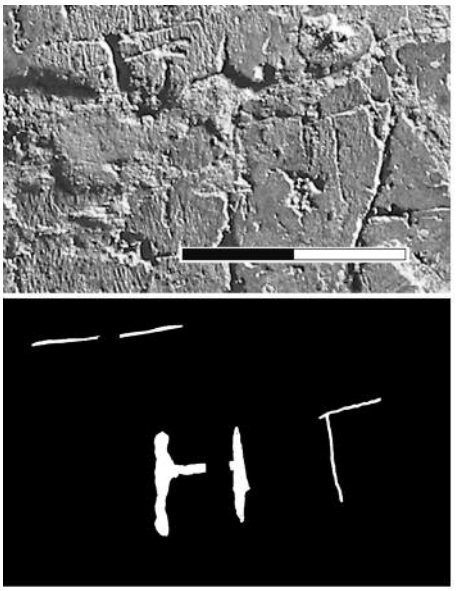

1

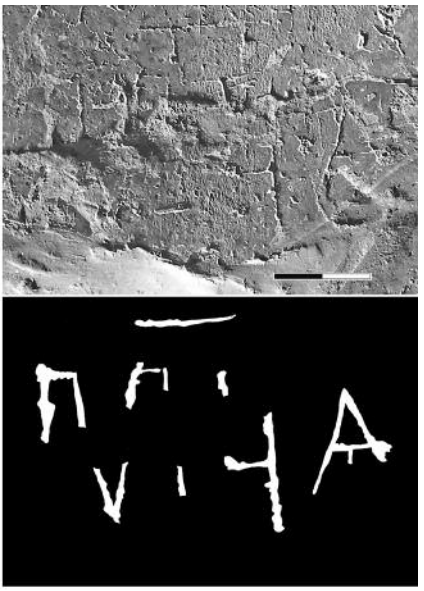

2

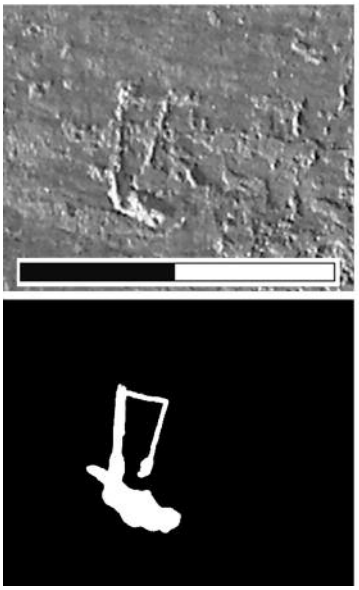

3

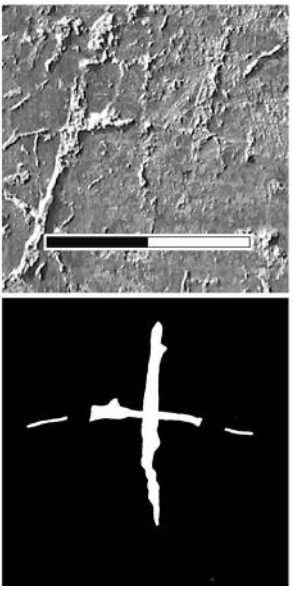

4

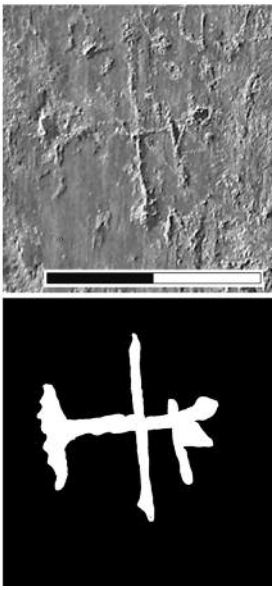

5

Таблиця CXCII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5513; **2** – № 5514; **3** – № 5515;
4 – № 5516; **5** – № 5517

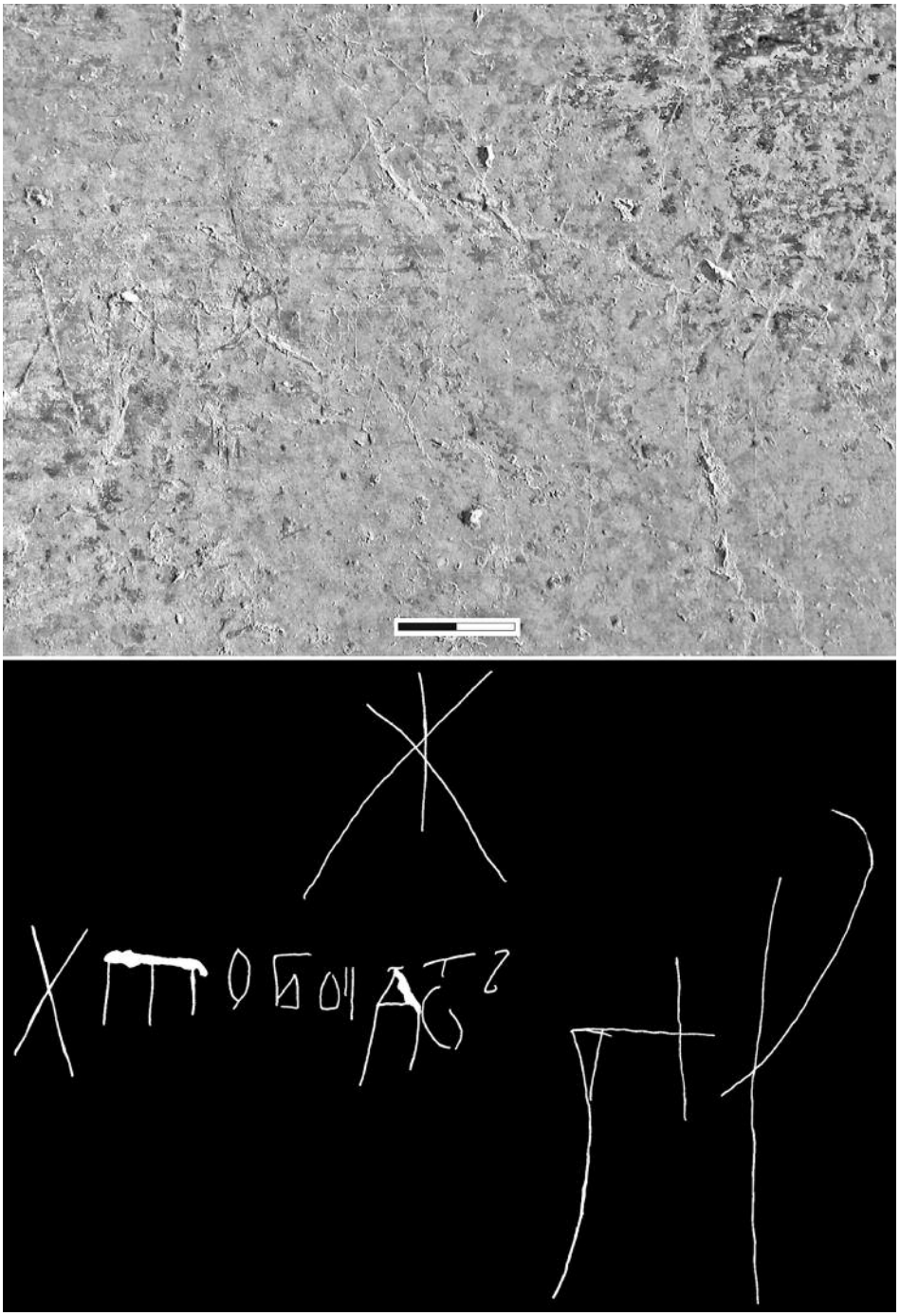

Таблиця CXCIII
Фото та прорис графіті № 5518

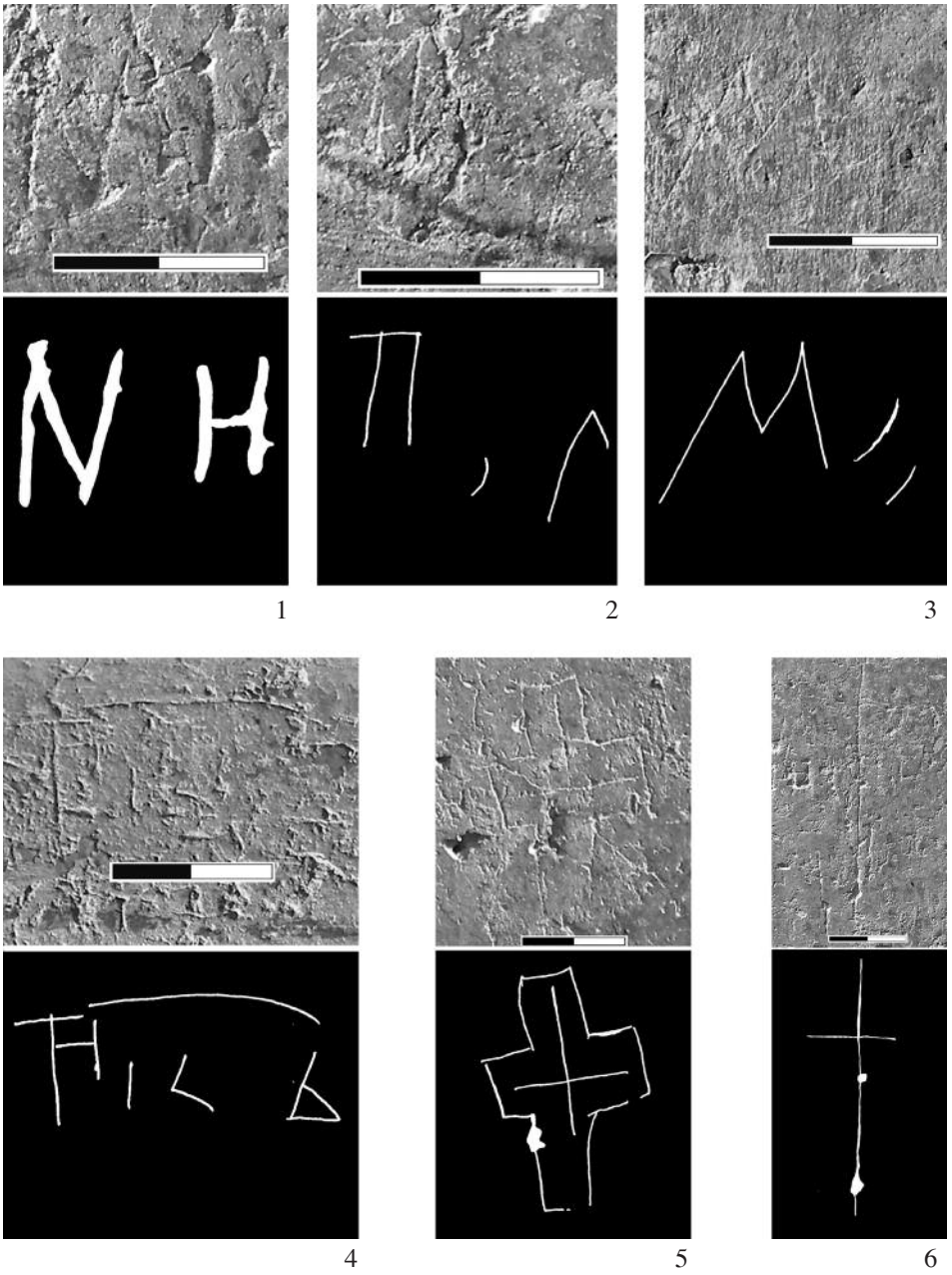

Таблиця CXCIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5519; **2** – № 5520; **3** – № 5521; **4** – № 5522; **5** – № 5523; **6** – № 5524

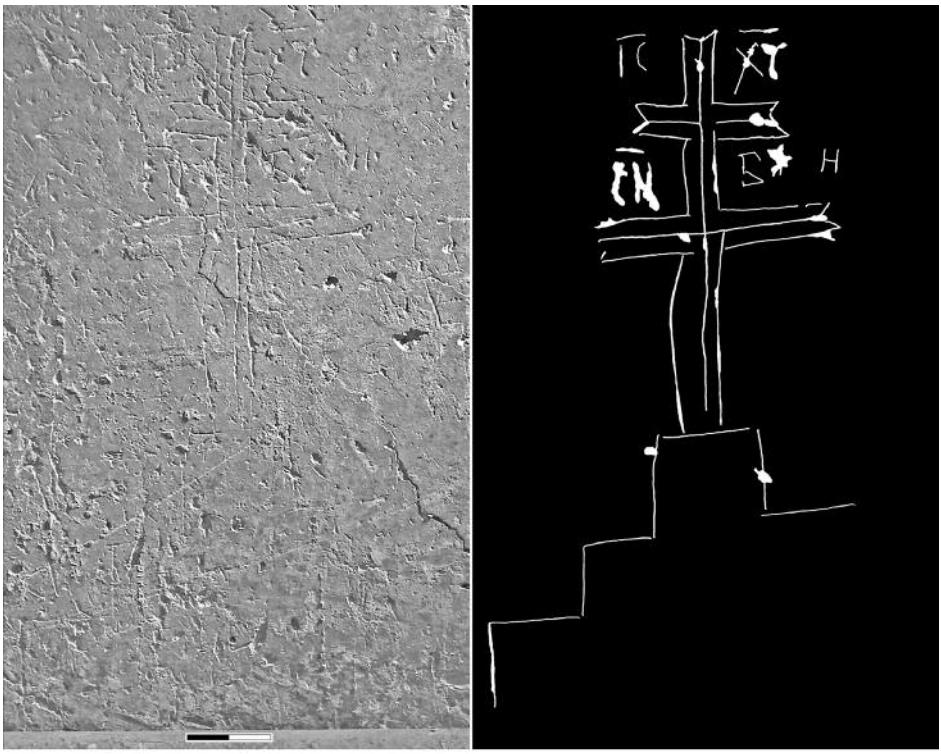

1

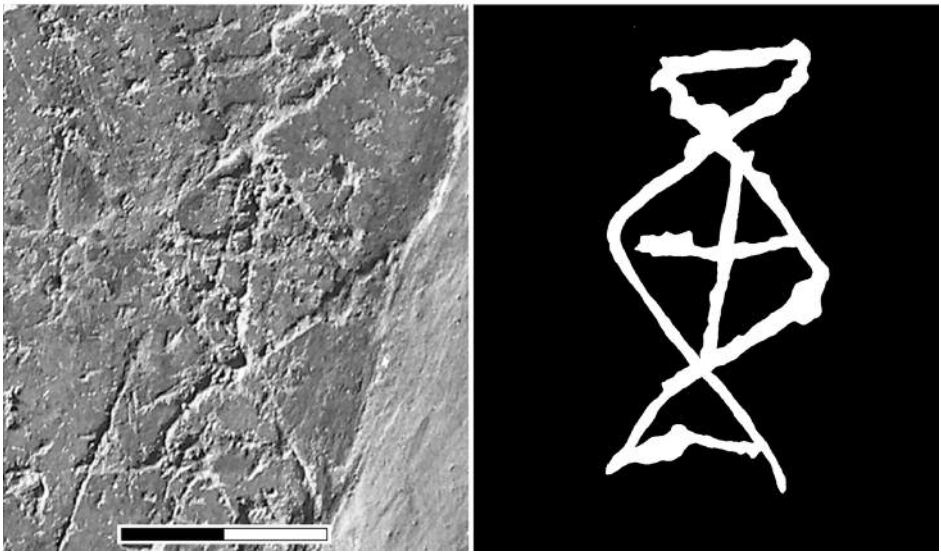

2

Таблиця CXCV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5525; **2** – № 5526

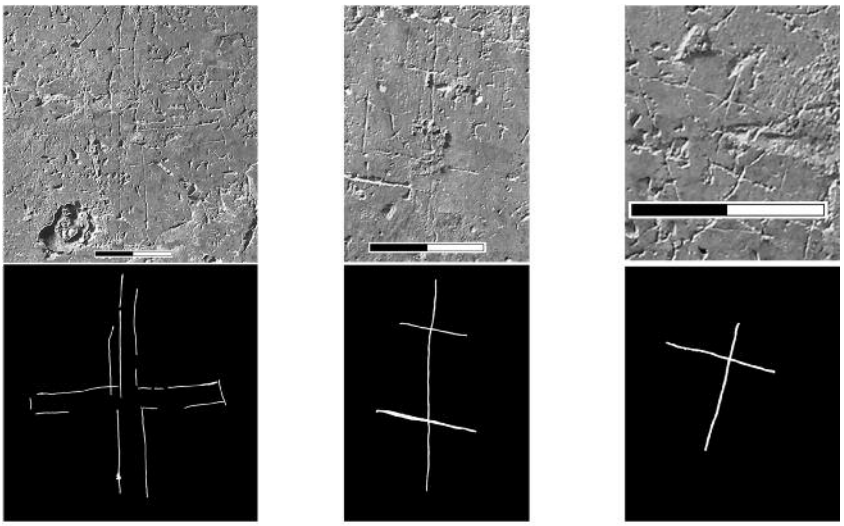

1 2 3

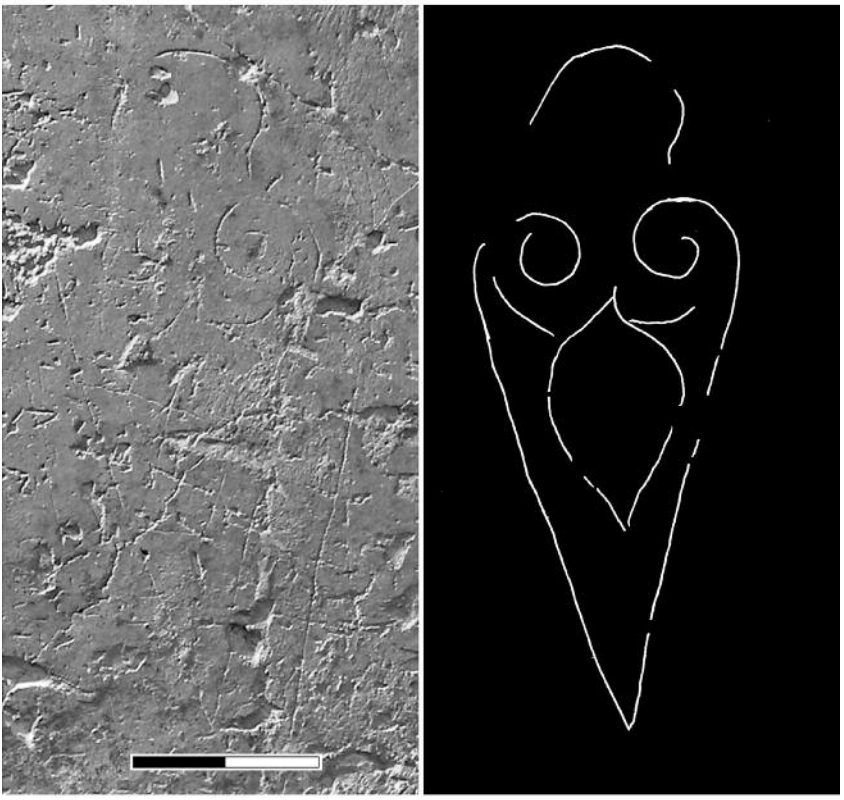

4

Таблиця CXCVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5527; **2** – № 5528; **3** – № 5529; **4** – № 5530

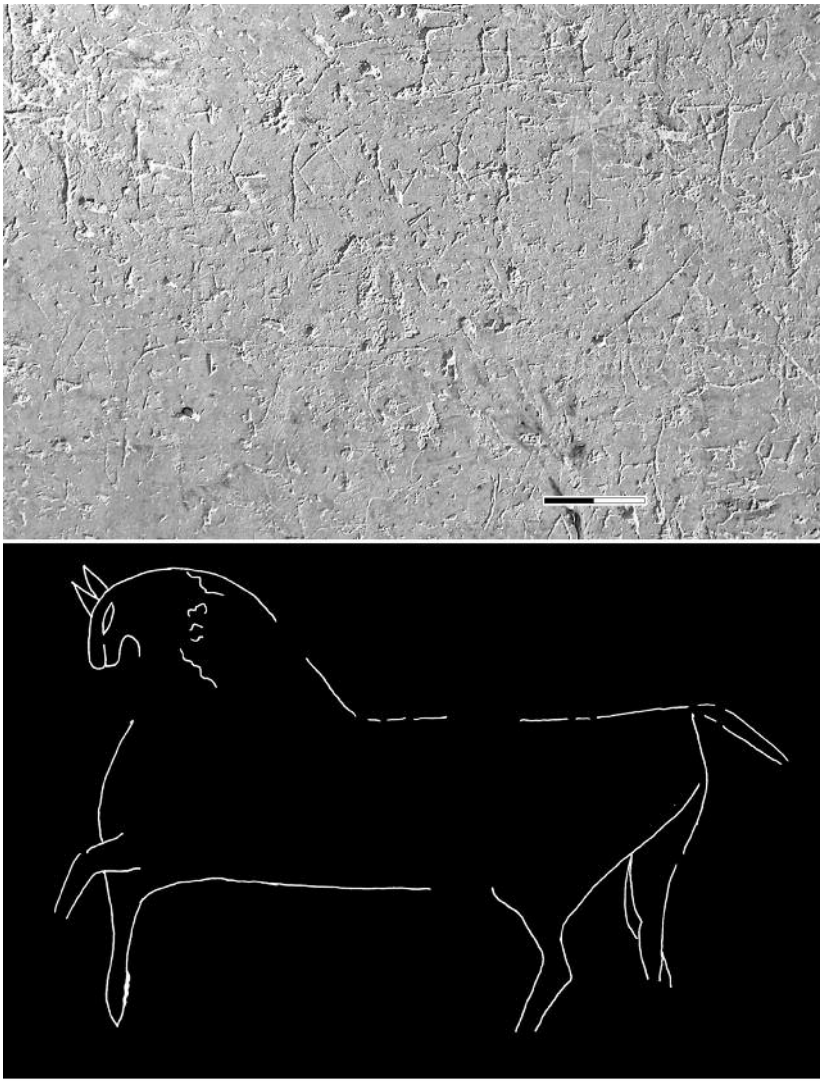

1

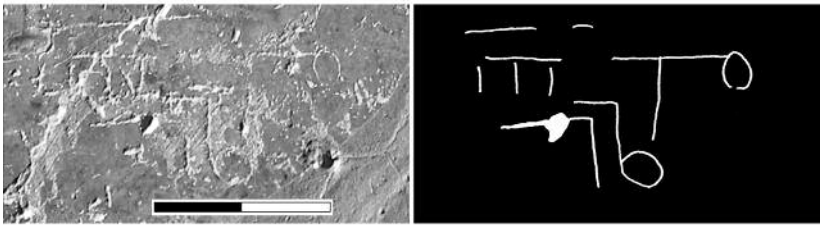

2

Таблиця CXCVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5531; **2** – № 5532

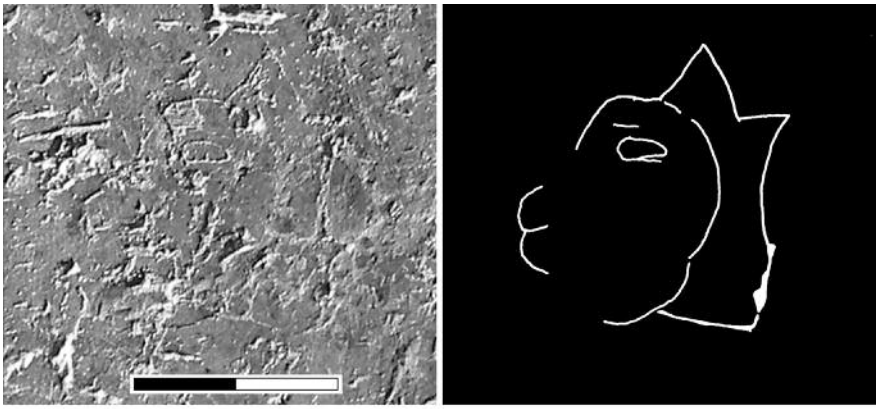

1

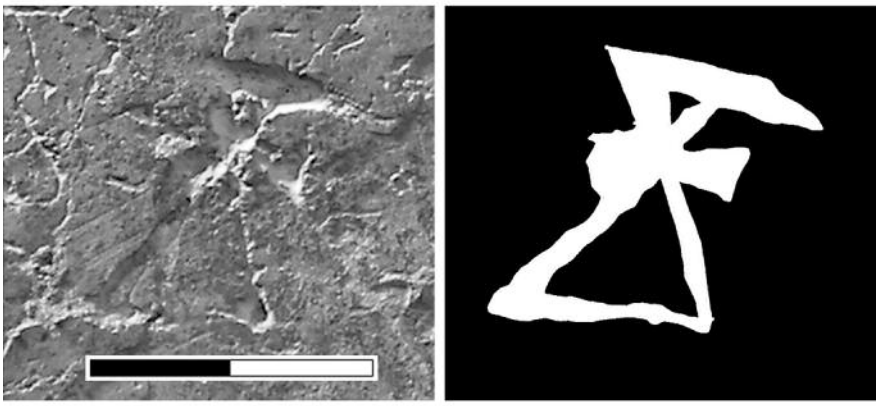

2

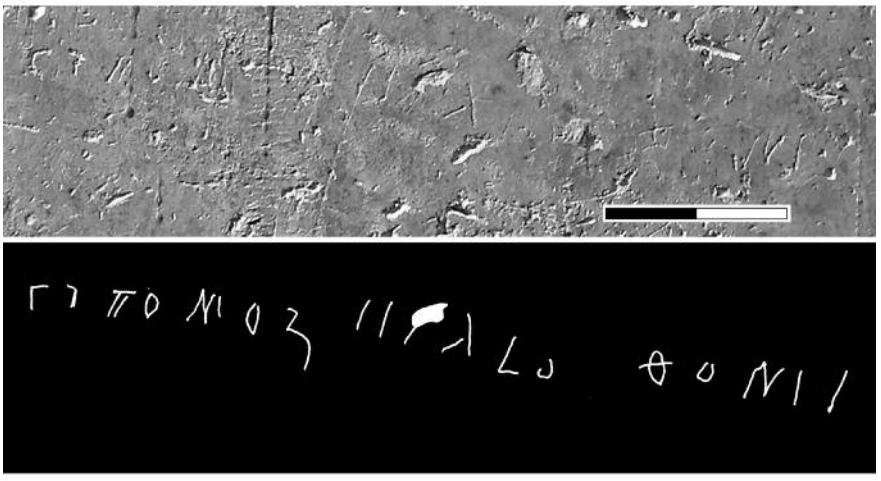

3

Таблиця CXCVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5533; **2** – № 5534; **3** – № 5535

1

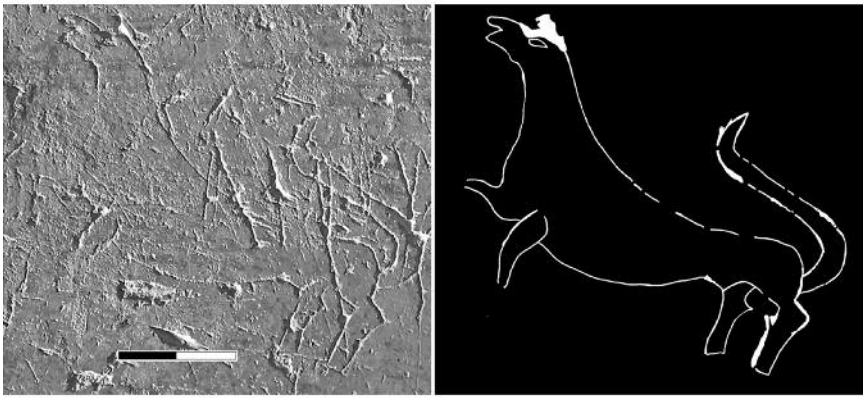

2

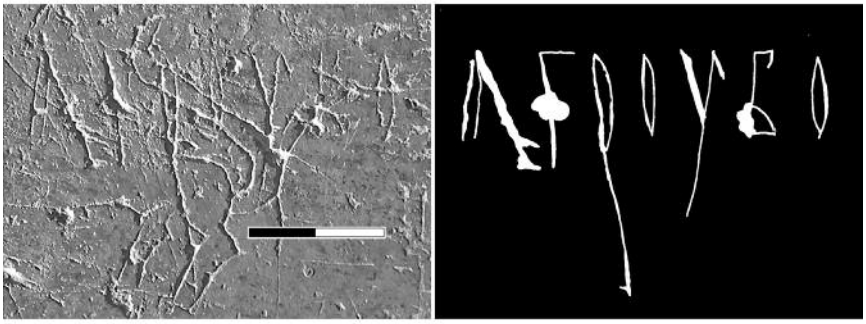

3

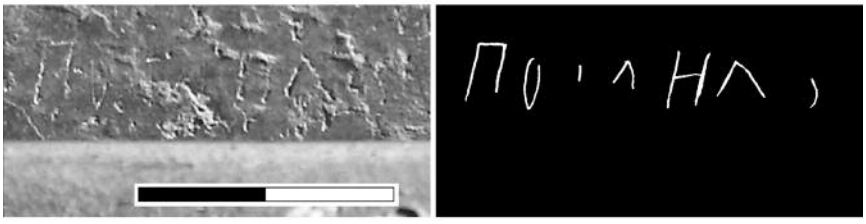

4

Таблиця CXCIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5536; **2** – № 5537; **3** – № 5538; **4** – № 5539

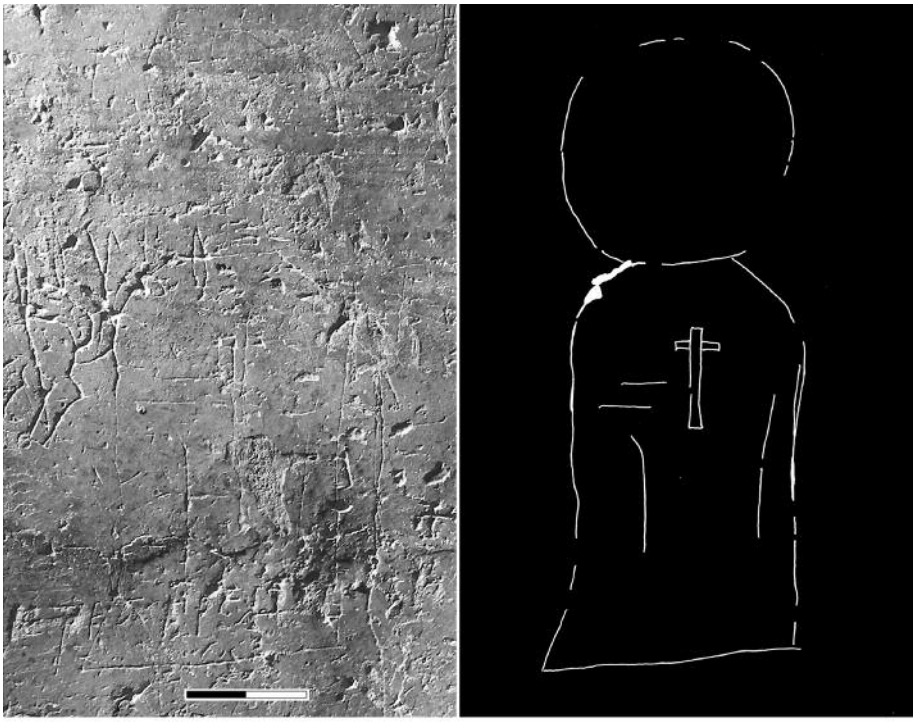

1

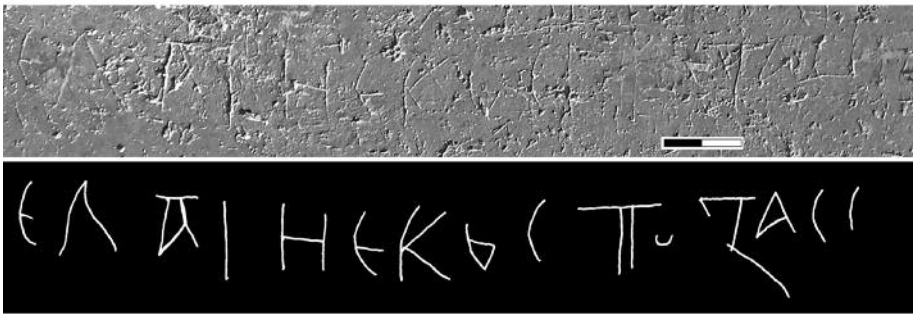

2

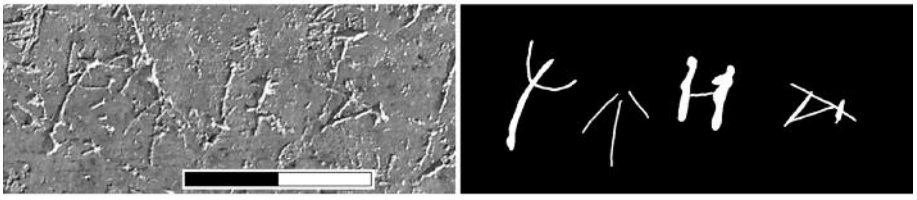

3

Таблиця CC
Фото та прорис графіті: **1** – № 5540; **2** – № 5541; **3** – № 5542

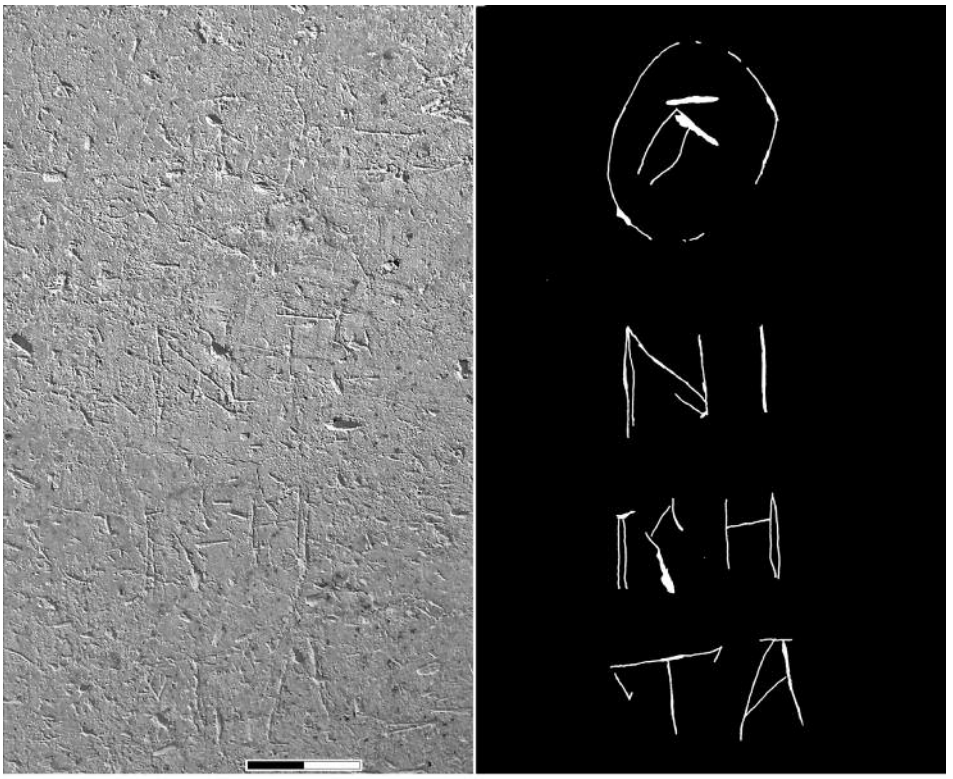

1

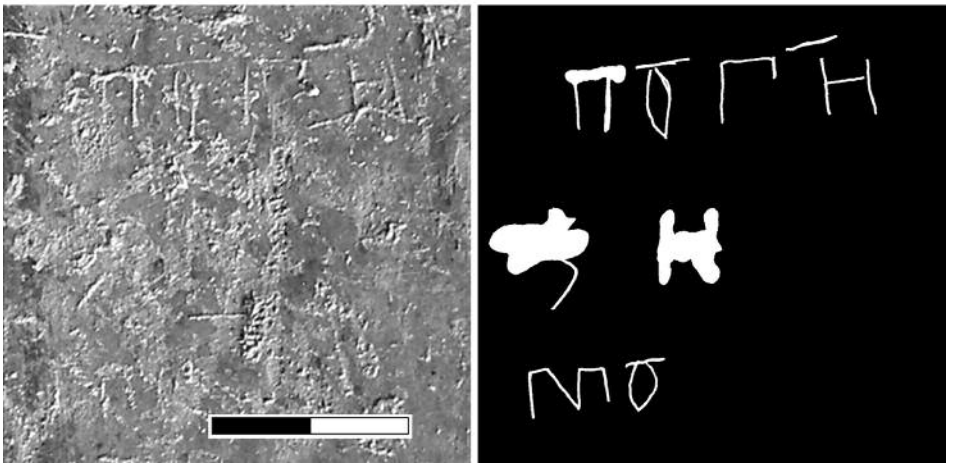

2

Таблиця CCI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5543; **2** – № 5544

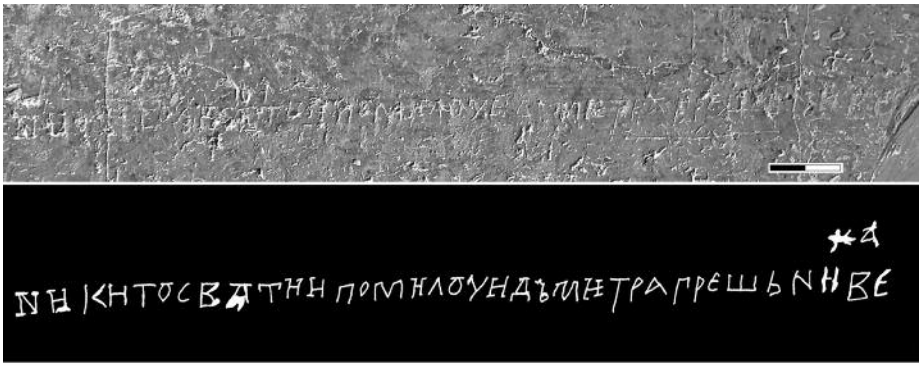

1

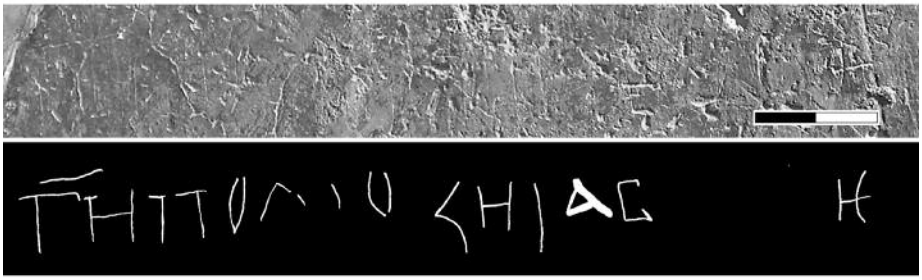

2

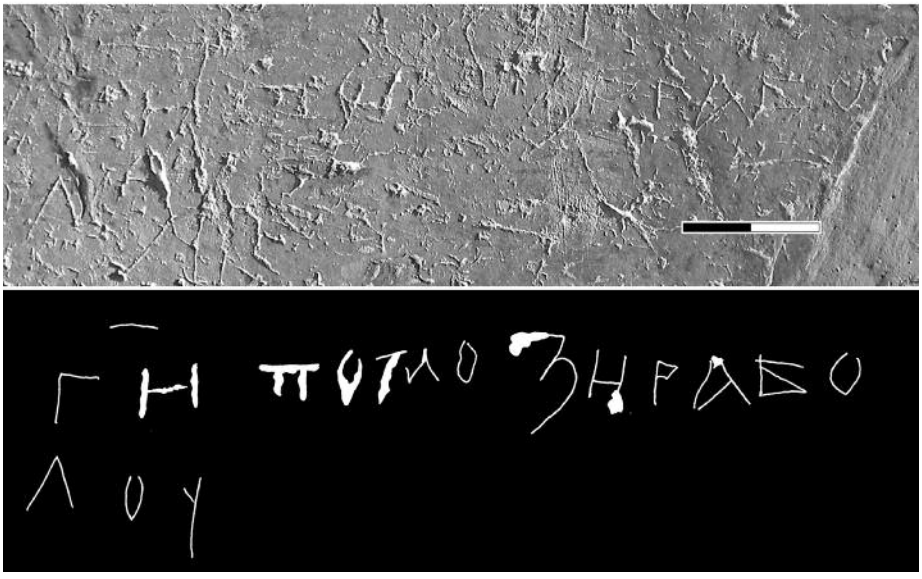

3

Таблиця CCII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5545; **2** – № 5546; **3** – № 5547

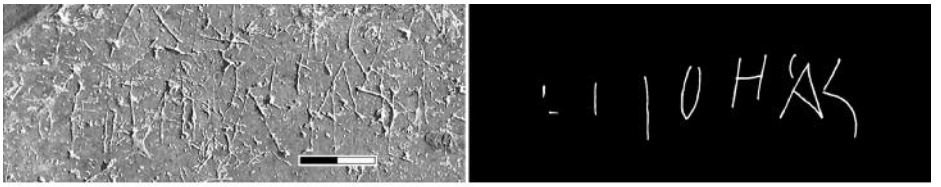

1

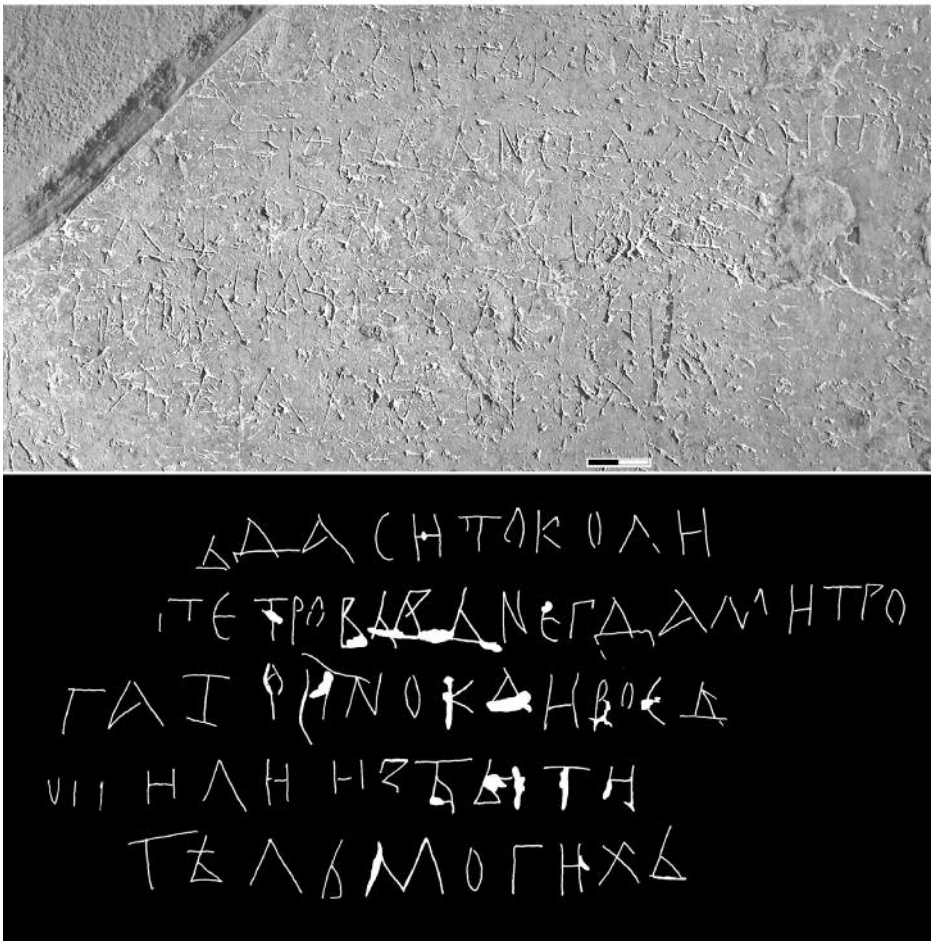

2

Таблиця CCIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5548; **2** – № 5549

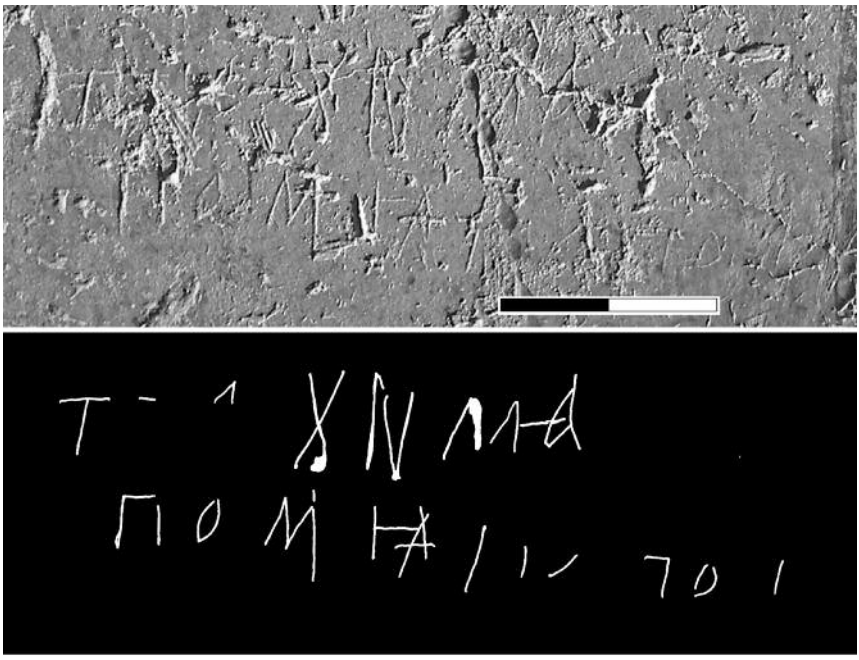

1

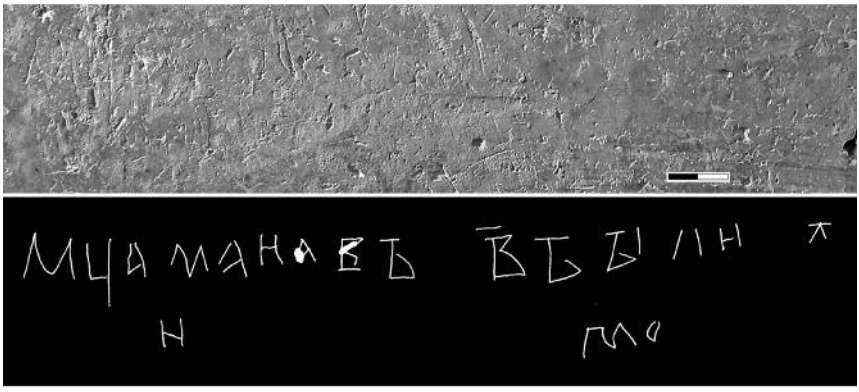

2

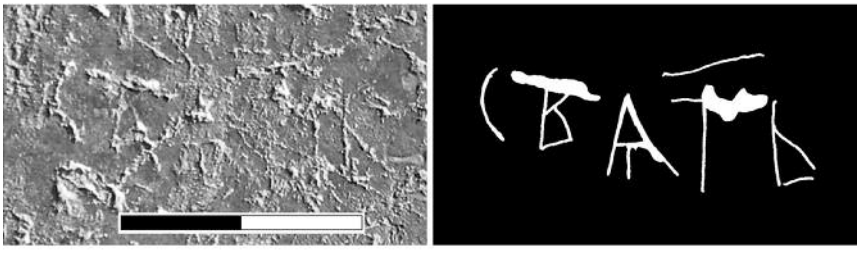

3

Таблиця CCIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5550; **2** – № 5551; **3** – № 5552

1

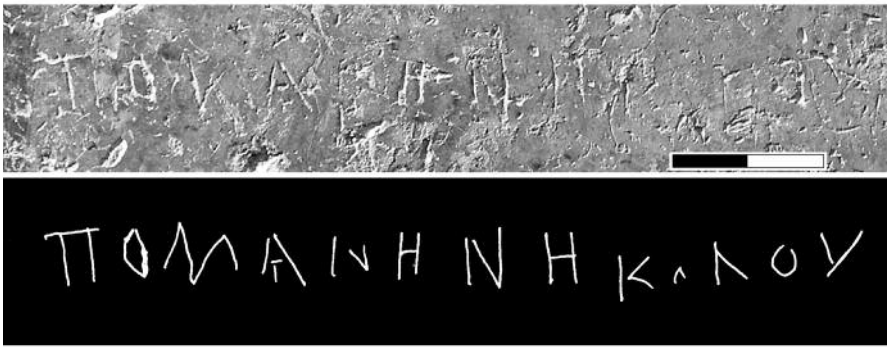

2

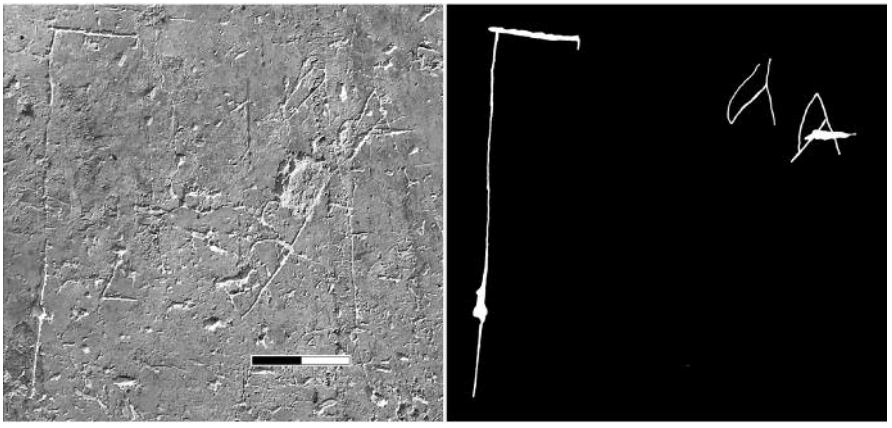

3

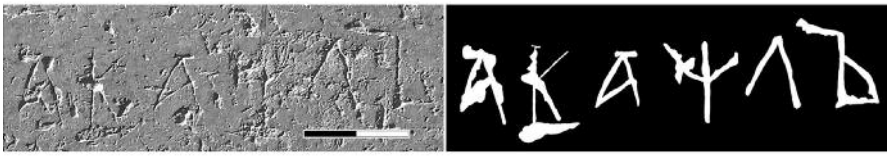

4

Таблиця CCV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5553; **2** – № 5554; **3** – № 5555; **4** – № 5556

Розділ V

ГРАФІТІ НА ФРЕСКАХ АПОСТОЛЬСЬКОГО ПРИДІЛУ (ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ КОЛИШНЬОЇ ПІВДЕННОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ГАЛЕРЕЇ)

V.1. Графіті на фресці з зображенням орнаменту

Знаходиться на західній стороні арки-переходу від Апостольського приділу (колишньої південної зовнішньої галереї) до західної внутрішньої галереї (табл. CCVI, а). Більша частина тиньку закрита дерев'яною коробкою вхідної групи, для вивчення доступна тільки невелика смуга фрески біля ребра стіни, затерта та пошкоджена низкою вибоїв; у нижній частині знаходиться зашпаклььований обвал давнього тиньку. Під час досліджень С. Висоцького були опубліковані вісім графіті, розташовані тут: №№ 150, 205–208, у тому числі й 208а, 243 та 311; окрім того, було виявлено ще двадцять чотири графіті, які отримали номери від 5557-го по 5580-й (табл. CLXXXV, б).

Графіті № 150 (табл. CCVII, 1)

Публікації. С. Висоцький[266].

Розташування. Знаходиться на висоті 178 см від підлоги та на відстані 13 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко простежуються:

г҃ипомоꙁирабоусвое | мугаврилови намнога[267] | лѣта

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоꙁи рабоу своєму Гаврилови на многа лѣта.

Господи, поможи рабу своєму Гарилові на многая літа.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання а, и та м з верхніми засічками, б та г з виступом зверху, в з верхньою петлею, ширшою за нижню, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 205 (табл. CCVII, 2)

Публікації. С. Висоцький[268].

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 15 см від правого кута.

---

[267] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 60, табл. LVI, 2; LVII, 2.

[268] Цю літеру С. Висоцький подавав як втрачену.

[269] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 95–96, табл. XCVIII, 2; XCIX, 2.

Опис. Збереженість напису добра, його складові впевнено читаються:

г҃нпомъзнрабусвоєму | нлн-[270]

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помъзи рабу своєму Или[и].

Господи, поможи рабу своєму Іллі.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, б з високою петлею, з та ъ з виступом зверху, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 206 (табл. CCVII, 2)

Публікації. С. Висоцький[271].

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 15 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

г҃нпомознрабусвоємуматвевеѣ--[272]

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своєму Матве/ве/ѣ[ви].

Господи, поможи рабу своєму Матвію.

Вочевидь, другий склад ве Матвій прокреслив помилково.

Датування. Друга чверть XII – перша чверть XIII ст.; за формою написання з із переломом хвоста, в з більшою за нижню петлею, або простої, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 207 (табл. CCVIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[273].

Розташування. Знаходиться на висоті 135,5 см від підлоги та на відстані 16 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

г҃нпомознрабусвоємугеᵒрг[274]евн[275]

---

[270] С. Висоцький не вказав останньої пошкодженої літери, проте від неї збереглась верхня частина лівої щогли.

[271] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 96, табл. XCVIII, 2; XCIX, 2.

[272] Останні три літери С. Висоцький читав як єве, проте на фресці чітко простежуються літери веѣ, за якими знаходиться вибій.

[273] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 96, табл. XCVIII, 2; XCIX, 2.

[274] Літери рг написані з інверсією, тому що автор пропустив склад ор, тож дописав о зверху, а літері г дописав невелику скісну, доповнивши втрату.

[275] Закінчення рядка С. Висоцький помилково читав як [г]и[ю].

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своєму Георгеви.

Господи, поможи рабу своєму Георгію.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання в з виступом зверху, в з більшою за нижню петлею, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 208 (табл. CCVIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[276].

Розташування. Знаходиться на висоті 135,5 см від підлоги та на відстані 16 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

гн҃помозирабусво | емуданилови[277]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своєму Данилови.

Господи, поможи рабу своєму Данилові.

Звертає на себе увагу дзеркальна и, виконана Данилом.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання в з довшою за верхньою нижню петлею, нахилених праворуч є та з, прямолінійної р з петлею кутом вгору, дзеркальної у.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 208а (табл. CCIX, 1)

Публікації. С. Висоцький[278].

Розташування. Знаходиться на висоті 151 см від підлоги та на відстані 12 см від правого кута.

Опис. На фресці глибоко прокреслений простий чотириконечний хрест, що пошкодив напис № 5574.

Датування. Остання чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 243 (табл. CCX)

Публікації. С. Висоцький[279].

Розташування. Знаходиться на висоті 174,5 см від підлоги та на відстані 13 см від правого кута.

---

[276] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 96, табл. C, 2; CI, 2.
[277] С. Висоцький помилково ідентифікува цю літеру як ы.
[278] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 96, табл. C, 2; CI, 2.
[279] *Ibid.*, с. 115, табл. LVI, 2; LVII, 2.

Опис. Напис обведений відкритою ліворуч прямокутною рамкою затертий, пошкоджений кількома вертикальними рисками, а також вибоями. У верхньому рядку читається фраза року а҃х҃л҃д҃ ‘*року 1634*’[280], а у середньому можна розібрати фразу был Ѳедоръ ‘*був Федір*’.

Датування. 1634 р.; за прямим датуванням.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 311 (табл. CCXI, 1)

Публікації. С. Висоцький[281]; А. Турилов[282].

Розташування. Знаходиться на висоті 174,5 см від підлоги та на відстані 13 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

гнпомоꙁнра | бусвоемунв[283]а | новн[284]грѣшъно | мумногалета | аминь

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своему Иванови грѣшъному многа лета аминь.

Господи, поможи рабу своєму Іванові грішному (на) многая літа. Амінь.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, б з високою округлою петлею, в з округлою петлею, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, л з покриттям, криволінійної р з округлою петлею, ь з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5557 (табл. CCVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 137,5 см від підлоги та на відстані 13,5 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, тому частину його складових простежити на вдається:

г҃нпомоꙁнрабоус---мо---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу с[вое]мо[у].

Господи, поможи рабу своєму.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання б з високою петлею, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

---

[280] С. Висоцький помилково читав рік як ахли, тобто, 1638.

[281] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити*, с. 33, табл. XIII, 1, 2.

[282] А.А. Турилов, *Заметки о киевских граффити*, Лингвистическое источниковедение и история русского языка, 2000, Москва 2000, с. 52.

[283] А. Турилов помилково ідентифікував цю літеру як с.

[284] С. Висоцький читав ці три літери як [и]ю, А. Турилов – як ию. Проте на фресці чітко читаються пошкоджені ови.

Графіті № 5558 (табл. CCIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 138 см від підлоги та на відстані 3 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVII ст.; прорізи повністю закриті шпаклівкою

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5559 (табл. CCIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 138 см від підлоги та на відстані 3 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, простежуються тільки літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’ та літера М – єдина збережена складова дієслова-прохання [по]м[ози] ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5560 (табл. CCIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 139,5 см від підлоги та на відстані 8,5 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечних хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Щогла хреста пошкодила написи № 206 та № 5557.

Датування. Остання чверть XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5561 (табл. CCIX, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 141,5 см від підлоги та на відстані 14 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН під горизонтальним титлом, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’, та літера П, яка є початком незавершеного дієслова-прохання п{омози} ‘*поможи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5562 (табл. CCIX, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 15 см від правого кута.

Опис. Тиньк сильно затертий, збереглись тільки літери ѲРЄВН та, на деякій відстані, пошкоджені ѲѦ. Найвірогідніше реконструювати тексти як записи імен: [Ґриг]ѳрєви ‘*Григорію*’ та [И]ѡа[нови] ‘*Йоаннові*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою та прямолінійної ρ з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5563 (табл. CCXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 163 см від підлоги та на відстані 21,5 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, збереглись тільки літери ШАМ.

Датування. Середина XI – кінець XVI ст.; за формою написання ѧ з опуклою петлею та за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5564 (табл. CCXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 123,5 см від підлоги та на відстані 9,5 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест в колі, який пошкодив напис № 311.

Датування. Остання чверть XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5565 (табл. CCXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 4 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5566 (табл. CCXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 86 см від підлоги та на відстані 15 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5567 (табл. CCXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 11 см від правого кута.

Опис. На фресці майже одна над одною прокреслені літери ⱑ та ⱏ; праворуч від останньої викнані дві вертикальні риски. Права частина літери ⱐ пошкоджена молитвою Данила (№ 208).

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання ⱐ з петлею кутом вперед та виступом зверху, а також за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5568 (табл. CCXII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 87 см від підлоги та на відстані 20 см від правого кута.

Опис. Від напису залишились щогла літери та склад ⱑⱄ.

Датування. Середина XII – кінець XIV ст.; за формою написання дзеркальної ⱑ.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5569 (табл. CCXII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 25 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена, проте текст впевнено реконструюється:

[Г](оспод)и пом[ози].

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за структурою молитовної формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5570 (табл. CCXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 13 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями, а більшість прорізів закрита шпаклівкою; утім, всі його складові простежуються:

гнпм[285]ѕнрабуосвоему | нвановнгрешеному

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и п(о)м(о)зи рабуо своему Иванови грешеному.

Господи, поможи рабу своєму Іванові грішному.

[285] Літери пм написані з інверсією, на що вказує наявність лівого плаского плеча в м, яку в інших випадках автор пише з гострими плечима.

Датування. Середина XII ст.; за формою написання в з петлею кутом вперед, вертикальної з із переломом, прямолінійної р з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5571 (табл. CCXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 11 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена дрібними вибоями, тому його закінчення не збереглось:

гн҃помо | знр---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози р[аву].

Господи, поможи рабу.

Датування. Середина XII – кінець XIV ст.; за формою написання прямолінійної р з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5572 (табл. CCXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 19 см від правого кута.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на двоступінчасту відкриту донизу Голгофу. Обабіч щогли під перекладиною прокреслені літери теонімограми ѪС ІС.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5573 (табл. CCXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 4 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена вибоями, які знищили частину його складових:

-остата | --ъ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

[Г]остата [ѱ(а)л]ъ.

Гостята писав.

Датування. Друга чверть XII – середина XIV ст.; за формою написання о з прямою замість правої дуги та а без перемички.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5574 (табл. CCXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 153 см від підлоги та на відстані 9 см від правого кута.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку вибоями та малюнком № 208а, складові напису збереглись доволі добре:

г҃нпомоꙁнраб | бусвоемꙋѳед

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози ра/б/бу своемꙋ Ѳед(орови).

Господи, поможи рабу своєму Федорові.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання б з високою петлею, в з округлою нижньою петлею, а-подібної д, ъ-подібної нахиленої ꙁ, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5575 (табл. CCXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 164 см від підлоги та на відстані 14 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису збереглась непогано, незважаючи на дрібні вибої, що пошкодили деякі його складові:

г҃нпомоꙁн | рабоусвоемоу | -едоровн

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу [ф]едорови.

Господи, поможи рабу своєму Федорові.

Датування. Середина XI – кінець XII ст.; за формою написання а з округлою петлею, б з відкритою петлею, в з округлою нижньою петлею, вертикальної ꙁ із переломом, прямолінійної р з відкритою петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5576 (табл. CCXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 159,5 см від підлоги та на відстані 13,5 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями та затерта, однак більшість його складових чітко простежуються:

г҃нпомоꙁнрабꙋсвоемꙋ | во-намовн

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабꙋ своемꙋ Во[и]намови.

Господи, поможи рабу своєму Войнамові.

Датування. Остання чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання в з нижньою петлею кутом вперед, г з виступом зверху, ѵ у вигляді кільця з іжицею, ρ з петлею кутом донизу.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5577 (табл. CCXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 129,5 см від підлоги та на відстані 11 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, проте більшість його складових простежуються:

гнпомоzнрабоусвоемо- | пъса-нноуамін

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу Пъса[л]иноу амін.

Господи, поможи рабу своєму Псаліну, амінь.

Датування. Остання чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання в з високою петлею, з із переломом хвоста, прямолінійної ρ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5578 (табл. CCXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 106 см від підлоги та на відстані 16 см від правого кута.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена та затерта, тож частина його складових знищена:

гн̄помоzнрабооусво---- | варовнцѣн--н---а-----нъо | zвнс-----о----н ---- | н--------

Через значні втрати реконструкції підлягає тільки початок напису:

Г(оспод)и помози раб/о/оу сво[емоу] Варовицѣн[оу]...

Господи, поможи рабу своєму Варовицену…

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання в з переломом при щоглі та виступом зверху, вертикальної або нахиленої праворуч з із переломом, прямолінійної ρ з округлою петлею; найвірогідніше, друга чверть XI – початок XIII ст.; за типовістю поширення таких форм з та ρ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5579 (табл. CCXVII)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 17 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису відносна добра, попри затерті та закриті шпаклівкою прорізи:

г҃нпомоӡнра | боусвоемоу | марковн | поѧщь---

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу Маркови поѧщь[моу]

Господи, поможи рабу своєму Маркови співаючому.

Датування. Остання чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання в з переломом при щоглі, нахиленої праворуч ӡ із переломом, криволінійної ρ з округлою петлею або прямолінійної ρ з петлею кутом вгору, щ з платформою над рядком; найвірогідніше, остання чверть XII – початок XIII ст.; за типовістю поширення таких форм ӡ та ρ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5580 (табл. CCXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 182 см від підлоги та на відстані 12 см від правого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

Stanislau(s) Ruczinski mani propria.

Станіслав Ручинський, рукою власною.

Особу автора наразі не ідентифіковано.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за хронологією поширення латиничних написів у Софії Київській.

Категорія. Пам’ятний напис.

V.2. Графіті на фресці з образом св. Онуфрія

Знаходиться у північно-східному куті передвівтарного компартименту Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї (табл. CCVI, а). Образ святого надійно ідентифікується як за іконографією, так і за численними молитвами, звреneними до святого Онуфрія[287]*. У нижній частині на висоту полілітії знаходиться вивал давнього тиньку, що заходить на нижню частину самого зображення. Проте давній тиньк XI ст. зберігся доволі добре, незважаючи на деякі затертості та дрібні вибої. Під час досліджень С. Висоцького були опубліковані сорок сім графіті, розташовані на досліджуваній ділянці: №№ 10, 20–23, 25–26, у тому числі 25а та 25б, 37, 46, 57–58, в тому числі 58а та 58б, 68–69, 80, в тому числі 80а, 90, 96–97, 102, 120, 129, 148, 149, у тому числі 149а, 153, 157–164, у тому числі 160а, 164а та 164б, 203–204, у тому числі 203а та 204а, 219, 276 окрім того, було виявлено ще сто шістдесять чотири графіті, які отримали номери від 5581-го по 5744-й (табл. CLXXXV, б).*

[286] Н Никитенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 121–128.

Графіті № 10 (табл. CCXIX)

Публікації. С. Висоцький[287]; А. Залізняк[288].

Розташування. Знаходиться на висоті 178 см від підлоги та на відстані 73 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

мⷭ҇цаавъгоустав҄ъ | к҃впреставнсѧрабъ | бжⷭ҇ннлꙋкаеп҃пъбжⷭ҇е |
нъінбѣлогородъ[289]скъін[290]

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

М(ѣ)с(ѧ)цѧ авъгоуста въ к҃в престависѧ рабъ Б(о)жии Лꙋка еп(и)с(ко)пъ бл(а)ж(е)ныи Бѣлогородъскыи.

Місяця серпня у 22-ге приставився раб Божий Лука, єпископ блаженний Білогородський.

С. Висоцький ототожнив згадану в написі особу з Білогородським єпископом Лукою, який згадується в літописних повідомленнях під 1088 та 1089 рр. у зв’язку із освяченням київських храмів митрополитом Йоанном, участь у яких брав і єпископ Лука. На підставі аналізу літописних повідомлень, а також враховуючи факт відсутності єпископа Луки під час перенесення мощів св. Феодосія до Успенської церкви Печерського монастиря у 1091 р., вчений дійшов висновку, що Лука помер 22 серпня між 1089 та 1091 рр. Висновки С. Висоцького не викликають заперечень[291].

Датування. 22 серпня 1089 – 22 серпня 1091 рр.; за ідентифікацією згаданої в написі особи.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 20 (табл. CCXXI, 1)

Публікації. С. Висоцький[292].

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 71 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

нванъ | дьакъда | въідовъ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

[287] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 45–47, табл. XIII; XIV.

[288] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей,* с. 281.

[289] А. Залізняк ідентифікував цю літеру як ь, проте на фресці добре простежується ъ, щоправда, з коротким виступом зверху, порівняно з аналогічними літерами у верхніх рядках.

[290] Під першою літерою нижнього рядка С. Висоцький вказав велику літеру Б, яку вважав складовою цього запису, проте не пояснював її походження. У попередній публікації дослідник цю літеру не згадував: С.А. Высоцкий, *Древнерусские граффити Софии Киевской*, Нумизматика и эпиграфика 3 (1962) 152–153. Насправді ця літера є початком іншого напису – № 5581.

[291] Див., напр.: А. Авдеев, *Путь формулы “преставися раб Божий”: от поминальных граффити до эпитафий*, Гістарычна-археалагічный зборнік 30 (2105) 47–48.

[292] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 58, табл. XXI, 2; XXII, 2.

Иванъ дьѧкъ Давыдовъ.
Іван, диякон, Давидів.

Напис виконаний поверх молитовних звернень Безуя-Івана (№ 102) та Флора (№ 46), а також малюнка тварини (№ 97).

С. Висоцький вважав, слово "Давидів" не можна тлумачити як патронім дияка Івана та висловив припущення, що він можливо служив комусь з руських князів, які мали ім'я Давид: Давиду Святославичу, Давиду Ростиславичу чи Давиду Ігоревичу.

Думку С. Висоцького спробував розвинути О. Толочко, який, справедливо відмітивши хибність тлумачення слова "дяк" для позначення посади князівського секретаря, висловив здогад, що "Давидів" відноситься до найменування церкви, в якій служив Іван; з такою церквою він схильний ототожнити згадану в літописі під 1150–1151 та 1161 рр. Давидову божницю, що знаходилася у гирлі Десни[293].

В обох випадках дослідники будували свої висновки на тому припущенні, до "Давидів" не є патронімом Івана, оскільки воно буцімто мало стояти одразу за особистим ім'ям, а вже потім мала би бути позначена приналежність його до кліру. Проте другий автограф Івана (№ 21), не дочитаний жодним із згаданих дослідників, дозволяє розглядати слово "Давидів" саме для позначення патроніму Івана. Просто він вільно розташованому в межах речення, що цілком допустимо. Для цього варто просто поглянути на напис, що С. Висоцький опублікував під № 22.

Напис пошкодив молитовне звернення невідомого автора (№ 5694).

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а, д, ь та ѧ з покриттям, в та ъ з виступом зверху, к та н з верхніми засічками, и з верхньою та нижньою засічкою, ы молоточком; за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 21 (табл. CCXXII, 1)

Публікації. С. Висоцький[294].

Розташування. Знаходиться на висоті 163 см від підлоги та на відстані 79 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

иванъѱ҃да[295] | въıдовъ[296]

[293] А.П. Толочко, *Дьяк Давыдов*, Храм і люди. Збірка наукових праць до 90-річчя з дня народження Сергія Олександровича Висоцького, К. 2013, с. 217–220.
[294] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 58–59, табл. XXI, 3; XXII, 3.
[295] Дві останні літери С. Висоцький тлумачив як л[ъ], хоча склад да тут читається чітко.
[296] В цьому рядку С. Висоцький вказав, що "помітні" тільки літери в, ъ, є. Проте насправді тут чітко, попри наявність інших графіті, читаються літери въıдовъ, зсунуті дещо праворуч.

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Иванъ ѱ(алъ) Давыдовъ.

Іван писав, Давидів.

Це другий автограф дяка Івана Давидова, який він залишив на стіні Софійського собору; не виключено, що він входив до кліру цього храму[297].

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а та д з покриттям, в з виступом зверху, и з верхніми засічками, за фактом виконання написів № 20 та № 21 однією особою; а також за особливостями розташування

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 22 (табл. CCXXII, 2)

Публікації. С. Висоцький[298].

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

вон[299]негъѱлъжуѓговн | цьполоцаннъ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Воннегъ ѱ(а)лъ Жуѓговць полоцанинъ.

Воннег писав, Журягович, полочанин.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання в з верхньою петлею, що ширша за нижню, написаної у три змахи зіркоподібної ж, ъ з виступом зверху, ц, що повністю знаходиться у рядку; найвірогідніше, середина – кінець XII ст.; за типовістю поширення такої форми літери ц.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 23 (табл. CCXXIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[300]; В. Янін[301]; А. Турилов[302].

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений дрібними вибоями та автографом Вонега Журяговича (№ 22), проте в цілому його складові добре читаються:

---

[297] Див. також коментар до № 20.

[298] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 59, табл. XXV, 1; XXV, 1.

[299] Літера н розчищена таким чином, що має вигляд и; це дало підстави С. Висоцькому вказати на те, що автор "плутав написання и та н", підхоплене іншими дослідниками (див., напр.: Л.В. Алексеев, *Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры: в 2 кн.*, кн. 2, Москва 2006, с. 149). Проте насправді напис виконаний доволі впевненою рукою, тож автор добре володів писемними навичками.

[300] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 59–60, табл. XXV, 1; XXV, 1.

[301] В.Л. Янин, *Эпиграфические заметки*, Вопросы языкознания 2 (1992) 22–23.

[302] А.А. Турилов, *Заметки о киевских граффити*, с. 28–30.

съподобнмѧгрѣшьна | гос[303]т҃ъчєх҃в҃ъ[304]данєпо | в[305]нсноуазъсъонѣмн | чрьнницѧмн | съпод[306]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Съподоби мѧ грѣшьнаго ст(ар)ъче Х(ристо)въ да не повисноу азъ съ онѣми чрьницами съпод(ъ).

Сподоб мене грішного, старче Христов, нехай не повисну я з цими черницями разом.

С. Висоцький припустив, що в тексті графіті мовиться про виконання якогось заповіту.

В. Янін інтерпретував напис як молитву невідомого автора з проханням сумирності у відносинах із якимись черницями, що дратували його з якихось причин.

На моє переконання, найближче до розуміння тексту графіті підійшов А. Турилов, який припустив, що виконання цього напису могло бути інспіроване своєрідним враженням автора композицією, яку він міг бачити неподалік від фрески із зображенням св. Онуфрія. У цій композиції могли бути намальовані "грішники, що висять", що може бути співвіднесене із жанром "видінь" та "одкровень", подібно "Видінню небесної лествиці" Йоанна Лествичника. Проте А. Турилов справедливо зазначив, що для уточнення деталей потрібний пошук літературно-іконо- графічного джерела, виявлення якого дозволить визначити епізод, який навіяв авторові таке молитовне звернення.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання б та п з вситупом зверху, прямолінійної р з округлою маленькою петлею, ш з платформою над рядком, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 25 (табл. CCXXIV, CCXXV)

Публікації. С. Висоцький[307].

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису дуже добра, його складові впевнено ідентифікуються:

---

[303] С. Висоцький та В. Янін помиклово визначили цю літеру як о, натомість А. Турилов правильно ідентифікував її як с.

[304] С. Висоцький помилково визначив цю літеру як ѣ.

[305] С. Висоцький та В. Янін читали цю літеру як б, хоча на фресці в читається дуже чітко.

[306] Цей рядок усі дослідники пропустили.

[307] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 60–71, табл. XXVII; XXVIII. Означене графіті неодноразово ставало предметом дослідницької уваги, проте прочитання напису та ідентифікація літер залишалась без змін. Основні відмінності в тлумаченні тексту та його датуванні розглядатимуться в описовій частині.

мц҃ѧѥнарѧвъ·л҃·ст҃гоип--и[308]та
крилаземлю кнѧгъіннибоѩню
всеволожаапередъст҃оюсофиѥю
передъпопъіатꙋбъілъпо
пинъѩкимъдъмилопателеи
стипъкомихалькоиѣжьновиѵ-
мих҃лданиломаркосьмъюнъмихал
елисавиниѵьиванъѩнъѵинъ
тꙋдорътꙋ[309]ꙋбъіновъилыѩкопъі
ловиѵьтꙋдоръбързѧтиѵьапере
дътимипослꙋхъкꙋпиземлюкнѧ
гъіннбоѩнювьсюавъдалананѥи
семьдесѧтъгривънъсоболииавътомь
драницьсемьсътꙋгривьнъ

З розбивкою на слова та відновленям втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

М(ѣ)с(ѧ)цѧ ѥнарѧ въ ·л҃· с(вѧ)т(о)го Ип[ол]ита крила землю кнѧгъін/и/и Боѩню Всеволожаа передъ С(вѧ)тою Софиѥю передъ попъі а тꙋ бъілъ попинъ Ѩкимъ Дъмило Пателеи Стипъко Михалько Нѣжьновиѵ[ь] Мих(аи)л Данило Марко Сьмъюнъ Михал Єлисавиниѵь Иванъ Ѩнъѵинъ Тꙋдоръ Тꙋꙋбъіновъ Илья Копъіловиѵь Тꙋдоръ Бързѧтиѵь а передъ тими послꙋхъ кꙋпи землю кнѧгъіни Боѩню вьсю а въдала на нѥи семьдесѧтъ гривънъ соболии а въ томь драниць семьсътꙋ гривьнъ.

Дослідники наразі не дійшли одностайної думки стосовно правильності перекладу, часу виконання графіті та співвіднесення згаданих у його тексті осіб з відомими за писемними пам'ятками людьми. С. Висоцький датував графіті другою половиною XII ст., ототожнюючи згадану в ній княгиню Всеволожу з удовою великого князя Всеволода Ольговича. Натомість Б. Рибаков датував графіті проміжком часу від 1086 р. по 1107 р., ототожнюючи княгиню Всеволожу з удовою князя Всеволода Ярославича[310]. А. Нікітін[311], прийнявши та розвинувши аргументи Б. Рибакова, запропонував перекладати текст таким чином:

Місяця січня 30-го, {на} святого Іполита, перед попами Святої Софії княгиня Всеволодова торгувала землю княгині Боянової. При цьому були присутні протопоп Яким, {попи} Домило, Пантелей, Степко, Михалко Неженович[312], Михайло, Данило, Марко {та} Семьюн, {у той час як з боку покупця були} Михайло Елісавинич {та} Іван Янчин {а з боку продавця

[308] С. Висоцький вважав цю літеру втраченою, проте дві її щогли збереглись.
[309] С. Висоцький інтерпретував цю літеру як о, проте вуса ꙋ простежуються дуже чітко.
[310] Б.А. Рыбаков, *Русские летописцы и автор "Слова о полку Игореве"*, Москва 1972, с. 416–417.
[311] А.Л. Никитин, *Основания русской истории: Мифологемы и факты*, Москва 2001, с. 389–404.
[312] А. Нікітін розглядає це слово як прізвисько Михайла – "Нежонатик", яке пояснює тим, що Михайло був не одружений.

були} Тудор Туубинов, Ілля Копилович {та} Тудор Борзятич. І перед цими свідками {княгиня Всеволодова} купила землю княгині Боянової всю {без залишку}. А за неї віддала сімдесят гривень соболиних, а у них {міститься} сімсот гривень "драничних".

Пропонований переклад та інтерпретація не викликають заперечень, рівно як обґрунтоване Б. Рибаковим датування[313].

За такого прочитання тлумачення терміну "Боянова земля" як київського топоніму, на перший погляд, суперечливе адже в записі йдеться не про конкретну географічну назву місцевості на теренах Києва, а як про об'єкт права власності, що передається від однієї фізичної особи іншій. Проте, найвірогідніше, що у подальшому факт приналежності цієї землі княгині Бояновій спричинив до закріплення останнього імені у народній пам'яті та подальшому ототожненні конкретної території з цим антропонімом, у результаті чого він трансформувався у київський топонім. На цю думку наштовхує відмічена С. Висоцьким приписка XVII ст. в Єрмолаївському списку Іпатіївського літопису – Коприевъ конець оу Кіевѣ на Боюнии[314], яку він ототожнив зі згаданою у графіті "Бояновою землею"[315]. З цим можемо погодитись.

На сьогодні графіті є найдавнішим збереженим середньовічним українським актом купівлі-продажу землі, тож дослідження поземельних відносин того часу зазвичай не обходиться без згадки означеного графіті[316]. Цей запис зорієнтований на уповання до Бога та святих бути свідками у непорушності цієї угоди, недарма ж у тексті вказані клірики Софійського собору, в якому виконано графіті. Подібні пам'ятні написи, вочевидь, не тільки не заборонялись, але й толерувались духовенством, бо, записані на стіні храму, вони були надійно захищені його сакральним простором. Не виключено, що за подібне засвідчення дійсності угоди до скрабниці храму надходила чимала сума у вигляді пожертви.

Датування. Остання чверть XI – початок XII ст.; за інтерпретацією згаданої в тексті княгині як удови Всеволода Ярославича.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 25а (табл. CCXXVI)

Публікації. С. Висоцький[317].

---

[313] В.В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської*, с. 152–154.

[314] *Полное собрание русских летописей*, Т. 2: Ипатьевская летопись, Москва 2001, Приложение. Разночтения из Ермолаевского списка, с. 82, прим. к ст. 302.

[315] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити и "Слово о полку Игореве"*, "Слово о полку Игореве" и его время: [сборник], отв. ред. Б.А. Рыбаков, Москва 1985, с. 209.

[316] Див., напр.: Д.М. Котышев, *О поземельных сделках в Древней Руси (к изучению надписи № 25 из Киевской Софии)*, Исследования по русской истории и культуре. Сборник статей к 70-летию професора Игоря Яковлевича Фроянова, Москва 2006, с. 164–174.

[317] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 62, табл. XXVII; XXVIII.

Розташування. Знаходиться на висоті 130 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису затертий та пошкоджений записом про купівлю Боянової землі, проте майже всі його складові вдається ідентифікувати:

г҃нпомоꙁнра | бꙋсвоемоу | георъге- | нечꙋѣ-н | агрѣшн- | воннатаѱ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоꙁи рабꙋ своемоу Георъге[ю] Нечꙋѣ[в]и а грѣшън[ы] Воината ѱ(алъ).

Господи, поможи рабу своєму Георгію-Нечуєві, а грішний Войнята писав.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання б, в, г та п з виступом зверху, є та с з відворотом ліворуч, прямолінійної ρ з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 25б(табл. CCXXVII, 1)

Публікації. С. Висоцький[318].

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого ребра.

Опис. На фресці потрійними замкненими рисками прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Над нею, обабіч щогли, видряпані складові теонімограми І҃С Х҃С. Під перекладиною розташовані інші складові – Н҃И К҃А. Трохи нижче хрест фланкують малюнки двох кіпарисів. В цілому малюнок нагадує декор торця саркофага Ярослава Воломировича, розташованого у Софійському соборі.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 26 (табл. CCXXVIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[319].

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість ретельно видряпаного дворядкового напису дуже добра, текст чітко читається:

Късматинъ Късматинъ отрокъ.

Костнятин, Коснятина отрок.

[318] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 62, табл. XXVII; XXVIII.
[319] *Ibid*.

Напис є одним з п’яти графіті, залишених отроками Костянтина Добринича на стінах Софійського собору під час подій 1019 р.[320]

Датування. 1019 р.; за контекстним аналізом.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 37 (табл. CCXXVII, 2)

Публікації. С. Висоцький[321].

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження тиньку вибоями та молитовним зверненням Пантелеймона (№ 57), складові напису простежуються дуже добре:

г҃нпомоꙁнрабоусвоемоунванꙋ | нмѧмь[322]рад[323]ѧтѣ поповннва |
ноунвъ[324]сѣмъхръ[325]стъѧно[326]мъ[327] | нмь[328]нѣгрѣшьннкꙋамннь[329]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоꙁи рабоу своемоу Иванꙋ имѧмь Радѧтѣ попови Иваноу и въсѣмъ хръстъѧномъ и мьнѣ грѣшьникꙋ аминь.

Господи, поможи рабу своєму Івану ім’ям Радяті, попові Івану та усім християнам, і мені грішнику, амінь.

Датування. Друга чверть XI – середин XIII ст.; за формою написання д, ѣ та ѧ з покриттям, в та ъ з виступом зверху, нахиленої праворуч ꙁ із переломом та виступом зверху, и, н, м та ꙋ з верхніми засічками, прямолінійної р з округлою петлею, а також за особливостями розташування; найвірогідніше, друга чверть XI – кінець XII ст.; за типовістю поширення таких форм літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 46 (табл. CCXXIX, 1)

Публікації. С. Висоцький[330]; В. Янін[331]; Н. Нікітенко та В. Корнієнко[332].

Розташування. Знаходиться на висоті 131,5 см від підлоги та на відстані 78,5 см від лівого ребра.

---

[320] Докл. див.: Н. Никитенко, В. Корниенко, *Древнейшие граффити Софии Киевской и время ее создания*, К. 2012, с. 188–208.
[321] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 87, табл. XXXVII, 2; XXXVIII, 2.
[322] Літеру С. Висоцький помилково читав як ъ.
[323] С. Висоцький помилково відчитав цю літеру як в.
[324] С. Висоцьким ця літера була прочитана як ь.
[325] Як і в попередньому випадку, літера була помилково прочитана С. Висоцьким як ь.
[326] С. Висоцький прочитав цю літеру як ѧ, проте на фресці добре помітна о.
[327] Цю літеру С. Висоцький пропустив.
[328] С. Висоцький читав цю літеру як є, проте тут чітко помітна літера ь.
[329] Цю літеру С. Висоцький подав як втрачену, проте вона добре збереглась.
[330] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 90–91, табл. XLIII, 4; XLIV, 4.
[331] В.Л. Янин, *Эпиграфические заметки*, с. 23.
[332] Н. Никтенко, В. Корниенко, *Собор святых Софии Киевской*, с. 126–127, рис. 66.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження тиньку, складові напису простежуються дуже добре:

ст҃ъиноноу | фрнемолн | ба҃мнлостн | вагозарабу | своюеленоу | нбоудн[333]помощь[334] | ннк[335]ърабоу | своемоуфъ[336] | л[337]оровнамн[338]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(ва)тыи Оноуфрие моли Б(ог)а милостиваго за рабоу свою Еленоу и буди помощьникъ рабоу своемоу Фълорови амн(нь).

Святий Онуфрієє, моли Бога милостивого за рабу свою Олену та будь помічником рабу своєму Флорові, амінь.

Напис обведений рамкою у вигляді схематичного малюнка церкви, увінчаної хрестом. Причому під час виконання рамка увібрала в себе ще один малюнок хреста, виконаного тут раніше – автор ретельно обходив щоглу. Можливо саме через це він не зміг умістити всі літери до рамки, тож з останнього слова "випали" дві останні літери: амн замість аминь.

Напис пошкодив молитовне звернення невідомого автора (№ 5694) та пам'ятний запис невідомого автора (№ 5724).

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а та л з пласким верхом та покриттям, вертикальної є, ъ-подібної з, и та н з верхніми засічками, прямолінійної р з округлою або кутом вгору петлями.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 57 (табл. CCXXX)

Публікації. С. Висоцький[339]; А. Залізняк[340].

Розташування. Знаходиться на висоті 142 см від підлоги та на відстані 79 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

рабъбж҃н | грешьнъı | панътє | ленмоньп[341]ъѱ҃

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Рабъ Б(о)жи(и) грешны Панътелеимонь п(сал)ъ ѱ(алъ).

Раб Божий грішний Пантелеймон писав, писав.

Слово "писав" автором виконано у двох разних варіантах.

---

[333] Літери оуди С. Висоцький подав як втрачені, проте вони добре збереглись. В. Янін правильно відновив їх.

[334] Останню літеру С. Висоцький помиклово читав як и.

[335] Літери ик С. Висоцький подав як втрачені, проте вони збереглись.

[336] Цю частину С. Висоцький читав як съı, але до його прорисовки потрапили літери іншого напису, на який накладається цей. Наявність в цьому місці літери ъ правильно визначив В. Янін.

[337] С. Висоцький помилково визначив цю літеру як п, В. Янін правильно – як л.

[338] Літера и була пропущена С. Висоцьким.

[339] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 99, табл. LV, 2; LVI, 2.

[340] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 282.

[341] С. Висоцький ідентифікував літеру як л, проте А. Залізняк правильно визначив її як п.

[342] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 99–100, табл. LV, 2; LVI, 2.

Частково автограф Пантелеймона пошкодив молитовний напис № 37.

Датування. Остання чверть XII – середина XIII ст.; за формою написання дзеркальної ѧ, ѣ з високою петлею, вертикальної є, ж у вигляді "жука", м, н та ѧ з верхніми засічками, прямолінійної ρ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 58 (табл. CCXXI, 2)

Публікації. С. Висоцький[342].

Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 5 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

кволъıн[343] | нѧ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Кволыи нѧ(ллъ).

Кволий написав.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання ѧ та л з покриттям, ы з середньою засічкою та виступом зверху; найвірогідніше, друга чверть XI – кінець XII ст.; за типовістю поширення таких форм літер.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 58а (табл. CCXXVIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[344].

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 2,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 58б (табл. CCXXVIII, 3)

Публікації. С. Висоцький[345].

Розташування. Знаходиться на висоті 158 см від підлоги та на відстані 4 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, нижня частина щогли якого довша за верхню. Вершина щогли замкнена горизонтальним відрізком.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

---

[343] Ця літера знаходиться у полі між щоглою та нижньою скісною літери к. С. Висоцький про неї не згадував.

[344] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 100, табл. LV, 2; LVI, 2.

[345] *Ibid.*, с. 100.

Графіті № 68/69 (табл. CCXXXI, 1)

Публікації. С. Висоцький[346]; А. Залізняк[347].

Розташування. Знаходиться на висоті 181 см від підлоги та на відстані 21 см від лівого ребра.

Опис. Під час досліджень С. Висоцького графіті було опубліковане під двома різними номерами, оскільки верхній рядок знаходиться трохи вище за інші. Але особливості виконання літер вказують, що це один напис.

Збереженість в цілому добра, незважаючи на дрібні пошкодження вибоями та малюнком (№ 276), його складові добре простежуються:

охъмнѣне[348]осоудим[349]ене | с҃ты-ноуфриисенаправим | анапѹтъ[350]истъ[351]нънъıисъ | пасид҃шѹгрѣшъ[352]нѹ

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Охъ мнѣ не осоуди мене с(вѧ)ты [О]ноуфрии се направи мѧ на пѹтъ истънъныи съпаси д(оу)шѹ грѣшънѹ

Ох мені, не засуди мене, святий Онуфрій. Ось направи мене на шлях правдивий, спаси душу грішну.

Датування. Друга чверть – середина XII ст.; за формою написання а з покриттям та видовженою спинкою, в, ъ та ь з петлями кутом вперед або округлими, в, г, п та ъ з виступом зверху, д з покриттям або гострим верхом, и, н та ш з верхніми засічками, и з нижніми засічками, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 80 (табл. CCXXXII, 1)

Публікації. С. Висоцький[353]

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 66,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений двозуб, зубці якого закручуються всередину. Малюнок пошкоджений молитовним зверненням Павла (№ 80а).

Аналогій подібним знакам виявити не вдалось, наразі схожі двозуби атрибутують Мономаховичам[354]. Логічним буде припустити приналежність знаку на фресці собору представнику цієї родини.

---

[346] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 105–106, табл. LXIII; LXIV.
[347] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 269–270.
[348] Цю літеру С. Висоцький помиково читав як а.
[349] Дві літери им С. Висоцький читав як ѥн.
[350] С. Висоцький та А. Залізняк визначили цю літеру як ь, проте невелкий хвіст ъ все ж простежується.
[351] Як і в попередньому випадку, дослідники помилково прочитали літеру як ь.
[352] Цю літеру обидва дослідники помилково прочитали як ѣ.
[353] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 116, табл. XXVII; XXVIII.
[354] О. Алфьоров, *Молівдовули київських князів другої половини XI – кінця XII ст. (за матеріалами сфрагістичної колекції О. Шереметьєва)*, Сфрагістичний щорічник 2 (2012) 34.

Датування. Друга третина XII – початок XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 80а (табл. CCXXXII, 2)

Публікації. С. Висоцький[355].

Розташування. Знаходиться на висоті 147 см від підлоги та на відстані 61 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість обведеного квадратною рамкою напису доволі добра, його складові чітко читаються:

г҃нпомоꙁнра | боусвоемоу | по[356]въловн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу Повлови.

Господи, поможи рабу своєму Павлові.

Датування. Друга третина XII – початок XIII ст.; за формою написання ѧ з покриттям, б з округлою петлею, р з маленькою голівкою, ъ з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 90 (табл. CCXVI, 3)

Публікації. С. Висоцький[357].

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 92,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений малюнок голуба. Він пошкоджений записом про купівлю Боянової землі.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 96 (табл. CCXXIX, 2)

Публікації. С. Висоцький[358].

Розташування. Знаходиться на висоті 133 см від підлоги та на відстані 11 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене зображення двох голубів.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

---

[355] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 105–106, табл. LXIII; LXIV.
[356] С. Висоцький вказав тут літеру ѧ, проте на фресці добре помітна о.
[357] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 105–106, табл. LXIII; LXIV.
[358] *Ibid.*, с. 117, табл. LXXX, 1.

Графіті № 97 (табл. CCXXXIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[359].

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 74 см від лівого ребра.

Опис. На фресці видряпаний малюнок тварини, який нагадує зображення оленя. Він пошкоджений кількома графіті, в тому числі записом про купівлю Боянової землі (№ 25) та молитвою Путька-Євстафія (№ 203).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 102 (табл. CCXXXIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[360]; А. Залізняк[361]; Н. Нікітенко і В. Корнієнко[362].

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 66 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість обведеного прямокутною рамкою напису добра:

г҃ипомоꙁирабоусвоему | беꙁуевииванѫотркудо[363] | бръіничаимарев[364]исънимъ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоꙁи рабоу своему Беꙁуеви Иванѫ отроку Добрынича и Мареви съ нимъ.

Господи, поможи рабу своєму Безуєві-Івану, отроку Добринича, та Мареві з ним.

Напис є одним з п’яти графіті, залишених отроками Костянтина Добринича на стінах Софійського собору під час подій 1019 р.[365]

Датування. 1019 р.; за контекстним аналізом.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 120 (табл. CCXXXV, 1)

Публікації. С. Висоцький[366]; В. Колесов[367]; В. Янін[368]; А. Турилов[369].

---

359 С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 117, табл. LXXX, 2. Була опублікована тільки верхня частина малюнка.

360 С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 25–30, табл. VI; VII.

361 А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 266–267.

362 Н. Никитенко, В. Корниенко, *Древнейшие граффити Софии Киевской,* с. 191–194, рис. 53.

363 С. Висоцький та А. Залізняк помиково ідентифікували цю літеру як ъ.

364 А. Залізняк відмовився від прочитання літер аре, мотивуючи це тим, що прочитане С. Висоцьким ім’я Мареві неправильне, бо “ні від якого давньоруського імені такого давального відмінку бути не може”. Насправді ім’я Маръ відомо в середньовічних місяцесловах, а неподалік від фрески зі св. Онуфрієм знаходиться фреска з образом св. Марія: В.В. Корнієнко, *Однофігурні фрескові образи західної внутрішньої галереї Софії Київської: нові атрибуції*, Тексти культури: дослідження, інтерпретація: збірник наукових праць, К. 2017, с. 76–78, іл. 1–2.

365 Докл. див.: Н. Никитенко, В. Корниенко, *Древнейшие граффити Софии Киевской,* с. 188–208.

366 С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 42–43, табл. XXVI, 1; XXVII, 1.

367 В.В. Колесов, *[рец.] С.А. Высоцкий. Средневековые надписи Софии Киевской. По материалам граффити XI–XVII вв. Киев, “Наукова думка”, 1976. 455 стр. + 164 табл.*, Вопросы языкознания 1 (1978) 151.

368 В.Л. Янин, *Эпиграфические заметки*, с. 26.

369 А.А. Турилов, *Заметки о киевских граффити,* с. 33–35.

Розташування. Знаходиться на висоті 170 см від підлоги та на відстані 76 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису дуже добра, його складові простежуються чітко:

пищанъѱ҃да[370]въıдо[371] | въдьıакъходнвъ | към[372]ѫчєннкома[373]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Пищанъ ѱ(алъ) Давъıдовъ дьıакъ ходнвъ къ мѫчєннкома.

Піщан писав дяк Давидов, ходивши до мучеників.

Як і у випадку з дияконом Іваном, я схиляюсь до вірогіднішого розгляду слова "Давидов" як імені батька Піщана.

А. Турилов, зважаючи на двоїну слова "мученики", припустив, що Піщан міг прибути до Києва для поклоніння або мощам мучеників-варягів (батька й сина), або до Вишгорода до мощів св. Бориса та Гліба. Зважаючи на недоконаний характер дієслова – ходнвъ, вірогідніше пов'язувати прихід Піщана Давидовича до поклоніння святим саме у Київ.

Датування. Кінець XI – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, в з виступом зверху та округлою нижньою петлею, ъ та ь з округлими петлями, ч з верхніми засічками, полого ѫ.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 129 (табл. CCXXXVI)

Публікації. С. Висоцький[374].

Розташування. Знаходиться на висоті 108 см від підлоги та на відстані 5 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису дуже добра, його складові простежуються чітко:

г҃нпомоꙁн | рабоусво | ємоуоꙋ | грнновн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своємоу Оꙋгринови.

Господи, поможи рабу своєму Угринові.

Датування. Друга чверть – середина XII ст.; за формою написання б та в з петлями кутом вперед, ꙁ із переломом хвоста, Е-подібної є, прямолінійної р з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

---

[370] Літери да С. Висоцький ідентифікував як лъ, таке помилкове прочитання підтримали В. Янін та А. Турилов.

[371] Остання літера о була проігнорована всіма дослідниками.

[372] Літери към С. Висоцький помилково ідентифікував як вью, так само визначав їх В. Янін. А. Турилов правильно визначив ці літери.

[373] Останню літеру С. Висоцький та В. Янін розглядали цю літеру як ъ, А. Турилов – як а.

[374] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 47–48, табл. XXXIV, 1; XXXV, 1.

Графіті № 148 (табл. CCXXXV, 2)

Публікації. С. Висоцький[375].

Розташування. Знаходиться на висоті 171 см від підлоги та на відстані 76 см від лівого ребра.

Опис. Безпосередньо по напису розписався Піщан Давидів (№ 120), внаслідок чого були пошкоджені декілька складових:

гнпомознрабусво-[376]му[377]дъмнтру | нс҃тѧс[378]оѳнегост-та[379]ѱ҃л[380] | полоц[381]аннн-[382]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу сво[є]му Дъмитру и С(вѧ)т(а)ѧ Соѳиє Гост[ѧ]та ѱ(а)л(ъ) полоцанин[ъ].

Господи, поможи рабу своєму Дмитру, і Свята Софіє. Гостята писав, полочанин.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання б з петлею кутом вперед, в з округлою нижньою петлею, прямолінійної р з петлею кутом вгору та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 149 (табл. CCXXXVII, 1)

Публікації. С. Висоцький[383]; В. Німчук[384]; А. Залізняк[385]; В. Корнієнко[386].

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 20 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, текст чітко читається:

дѣдилъ[387]це[388]касожичьтъм[389]ут[390]орокан[391]---[392] |
ндаѿсвѧтыхъазъбог҃нча | юпритнкътебѣнавъс | крѣшень[393]еохд҃шемоѩ

[375] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 59, табл. XXVI; XXVII, 2.
[376] С. Висоцький подає літеру як збережену, проте від неї залишились незначні фрагменти.
[377] С. Висоцький вказав тут літеру ꙋ, проте тут добре простежується пошкоджена у.
[378] Літера с виправлялась автором з ѳ.
[379] Літери та С. Висоцький помилково ідентифікував як ꙗ.
[380] Літери ѱл С. Висоцький пропустив.
[381] На місці літер полоц С. Висоцький прочитав літери стр.
[382] В місці двох останнії літер С. Висоцький читав літери къ.
[383] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 59–60, табл. LIV; LV, 1.
[384] В.В. Німчук, *Давньоруські написи – пам'ятки літератури XI–XIII ст.*, Писемність Київської Русі і становлення української літератури. Збірник наукових праць, К. 1988, с. 30–31.
[385] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 256–257.
[386] В.В. Корнієнко, *Дѣдилъце касожичь Тьмутороканць: деякі питання середньовічної біографістики*, Наш Крим = Our Crimea = Bizim Qirimimiz 3: До 700-річчя проголошення Кафи головною генуезькою колонією в Криму (2017) 39–50.
[387] Обидва дослідники читали цю літеру як ь, проте на поверхні фрески чітко читається ъ.
[388] Літеру ц С. Висоцький визначив як и, проте вона чітко ідентифікується як ц (А. Залізняк). Натомість В. Німчук визначав її як н, а після є вказав наявність неіснуючої літери с.
[389] А. Залізняк вказав на цьому місці знищену вертикальною подряпиною літеру о – складову диграфа оу, проте жодних фрагментів о обабіч подряпини на фресковому тиньку немає.
[390] С. Висоцький помилково ідентифікував цю літеру як п.
[391] Під час публікації С. Висоцький пропустив закінчення цього рядка. А. Залізняк за фотографією зумів відчитати склади ро, що, як вважав, збереглись повністю, та ка, що збереглись фрагментарно. Тут наявні п'ять добре збережених літер рокан. В. Німчук вбачав тут склад по.
[392] У цьому місці А. Залізняк реконструює літери ьцьѱлъ або ьцьѱ; останній є найвірогіднішим.
[393] Обидва дослідники ідентифікували цю літеру як и, проте на фресці чітко читається ь.

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Дѣдилъце касожичь тмутороканъ[ьць ѱ(алъ)] ида ѿ сѫтыхъ азъ бо Г(оспод)и чаю прити къ Тебѣ на въскрѣшенье ох д(оу)ше моѧ.

Дедилце касожич тмутроканець писав, йдучи від святих. Я ж бо, Господи, чаю прийти до Тебе на воскресіння. Ох, душе моя.

С. Висоцький вважав, що напис виконаний касогом-християнином, який тривалий час мешкав на теренах Русі, де й навчився писати та читати. Ці висновки частково сприйняли та розвинули інші вчені.

В. Чхаїдзе та І. Дружиніна розглядали напис як важливе свідченням процесу християнізації касогів наприкінці XI – на початку XII ст.; посилюючим аргументом цієї тези дослідники називають ту обставину, що у тексті яскраво виявляється глибоке та щире прийняття Дедилцем християнської віри, а також факт здійснення паломництва до святих місць Києва[394].

О. Бубенок схильний бачити в цьому написі свідчення факту переселення вже християнізованих касогів з Тмуторокані до Києва або інших територій Руси-України в XI ст.; для обґрунтування цієї тези дослідник наводить факт доброго знання церковнослов'янської мови Дедилцем, а також те, що він має слов'янське ім'я. Саме тому О. Бубенок вважає Дедилца нащадком переселених в XI ст. з Тмуторокані до Києва касогів-християн, який, до того ж, народився та виріс вже або у Києві, або в якомусь іншому місті князівства, однак не у Тмуторокані[395].

Визнаючи за Дедилцем походження з Тмуторокані та етнічну приналежність до касогів, В. Франчук пропонує ототожнити автора графіті зі згаданим у літописних повідомленнях під 1175 та 1177 рр. рязанським боярином Дедилцем, взятим у полон володимирським князем Всеволодом Юрійовичем після розгрому рязанського князя Гліба[396]. На думку дослідниці, після звільнення з ув'язнення цей боярин залишив своє молитовне звернення до Господа на знак подяки за волю. У подальшому він продовжив службу у чернігівських князів[397]. Утім, версія В. Франчук не

[394] В.Н. Чхаидзе, И.А. Дружинина, *Граффити из Софии Киевской – свидетельство христианизации касогов в конце XI – начале XII вв.*, Материалы и исследования по археологии северного Кавказа 5 (Армавир 2005) 155–158.

[395] О.Б. Бубенок, *Касоги в Киеве*, Вестник Кабардино-Балкарского института гуманитарных исследований 3(26) (Нальчик 2015) 12–15.

[396] *Полное собрание русских летописей,* т. 2: Ипатьевская летопись, 2-е изд., Москва 2001, стлб. 595; *Полное собрание русских летописей*, т. X: Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью / С прил. извлечений из монографии Б.М. Клосса "Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков", Москва 2000, с. 5.

[397] В.Ю. Франчук, *Иноплеменники в структуре государственной власти Руси XII в.*, Восточная Европа в древности и средневековье. Государственная территория как фактор политогенеза. XXVII чтения памяти члена-корр. АН СССР В.Т. Пашуто, Москва, 15–17 апреля 2015 г., Материалы конференции, Москва 2015, с. 292.

відповідає хронології напису, який датується другою половиною XI ст., а рязанський боярин Дедилце брав участь у міжусобицях 1170-х рр., можемо сміливо відкинути. Адже, навіть якщо припустити, що Дедилце виконав графіті не після звільнення з полону, а десь на зорі своєї юності, навряд чи був сповнений сил та енергії, аби у понад восьмидесятилітньому віці брати участь у князівських чварах. Тим більше, що рязанський боярин був не єдиним носієм цього імені, для прикладу можна назвати берестяну грамоту № 6 зі Старої Руси середини XII ст., в якій згадується особа на ім'я Дедило[398].

Версії інших дослідників, які на перший погляд виглядають цілком логічними, містять все ж низку суперечностей, які варто розглянути нижче.

Насамперед, звертає на себе увагу той факт, що Дедилце називає себе тмутороканцем. На підставі палеографічного датування графіті, а також за висотою його розташування на фресці, що свідчить про виконання дорослою людиною, можна встановити, що Дедилце народився приблизно у другій або третій чверті XI ст., тобто саме у той час, коли Тмуторокань входила до складу Руси-України, перебуваючи в орбіті впливу чернігівських, а згодом – київських, князів[399]. Вживання автором ідентифікаційного іменника тмутороканьць вказує, що він народився або тривалий час мешкав у цьому причорноморському місті, адже цей іменник буде абсолютно недоречний за умови народження та проживання Дедилця в якомусь населеному пункті Київського, Чернігівського чи іншого князівства. Тому версія О. Бубенка про народження Дедилця у Києві або у Київському князівстві в родині переселених сюди касогів-християн, не має достатньої аргументації. Тим більше, що сам Дедилце у тексті вказав, що він не мешкав у Києві: крім іменника "тмутороканець", на це вказує вживання дієслова ида, а не пришьдъ, на що звертали увагу попередні публікатори напису[400].

Щодо другого ідентифікаційного іменника, який визначає етнічну приналежність Дедилця – касожичь, то його найвірогідніше розглядати саме як похідне із закінченням -ичь для позначення походження людини з племінних, етнічних чи локальних найменувань (вятичь, кривичь, нѣмьчичь, русичь тощо)[401]. Тобто, Дедилце був касогом, хоча в написі називає себе не касозьким, а слов'янським поганським іменем. Тож об'єктивно варто з'ясувати, як етнічний касог міг його отримати.

---

[398] А.А. Зализняк, *Древненовгородский диалект. 2-е издание, переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг.*, Москва 2004, с. 329–330.

[399] Докл. див.: В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства в 80-е гг. X – 90-е гг. XI веков*, Вестник Московского городского педагогического университета, Научный журнал, серия "Исторические науки" 1(5) (2010) 20–37.

[400] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 56; А.А. Зализняк, *К изучениею древнерусских надписей,* с. 257.

Дослідники суттєвої уваги вирішенню цього питання не приділяли. А. Залізняк запропонував можливе пояснення тим фактом, що Дедилце народився у змішаному шлюбі касога-батька та слов'янки-матері[402]. Таке тлумачення без особливої аргументації навів О. Бубенок[403], позаяк воно добре узгоджувалось з версією про Дедилца як нащадка переселених до Києва касогів-християн. Інші дослідники теж згадували аргументи А. Залізняка, проте ніяк їх не пояснювали.

Так само у працях публікаторів графіті не знаходила логічного пояснення невідповідність між добре видимою християнською ревністю Дедилця та вживанням мирського нехристиянського імені. А. Залізняк зазначав, що це сталось через відносно недавнє хрещення, тому у Дедилця ще не випрацювалась звичка "позначати себе у справах віри своїм хрестильним ім'ям"[404].

Оминались увагою і можливі обставини опанування Дедилцем церковнослов'янської грамоти, адже в написі не виявлено помилок чи відхилень від тогочасної писемної норми. Особливості формульної частини тексту вказують, що його виконав сам Дедилце, тож припущення про виконання напису третьою особою, а, відтак, і можливу неписемність Дедилця, не має підґрунтя. В. Чхаїдзе схиляється до думки, що він навчився грамоті у Тмуторокані, будучи прихожанином руської церкви[405]. Натомість С. Висоцький та, услід за ним, О. Бубенок, вважають, що грамоту він опанував на теренах Руси, де тривалий час мешкав або народився[406].

Як бачимо, в усіх випадках дослідники ставили за основу власну концепцію біографії Дедилца, і вже відштовхуючись від цього намагались окреслити окремі віхи його життя. Тим більше, що коментарі публікаторів з низкою можливих інтерпретацій окреслювали широке поле для вибірки окремої з них, що відповідала пропонованим концепціям християнізації касогів, їх переселення на терени Руси-України, ототожненню епіграфічних та літописних повідомлень. Натомість, якщо відштовхуватись від самого тексту напису, поставши його в історичний порівняльний контекст, суперечності можуть бути розв'язані з великою долею вірогідності.

Дослідження середньовічного іменослову вказують на те, що у ті часи людина за життя могла мати декілька імен, які сприймались нею як рівнозначні. Причому доволі часто могли траплятись зміни імені людини

---

[401] Див.: А.А. Зализняк, *К изучениею древнерусских надписей,* с. 257.
[402] Щоправда, прямо про це не писав, однак викладення варіантів тлумачення імені та прізвиська (чи по-батькові) "касожич" видає саме цю думку автора: А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей,* с. 257.
[403] О.Б. Бубенок, *Касоги в Киеве*, с. 15.
[404] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей,* с. 257.
[405] В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства*, с. 25.
[406] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 56; О.Б. Бубенок, *Касоги в Киеве,* с. 14.

протягом її життя[407]. Це могло відбуватись у зв'язку з її хрещенням, якщо людина була іншого віросповідання. Також за умови прийняття сану або чернечого постригу. Ім'я могло змінюватись внаслідок зміни регіону або країни проживання, коли людина отримувала притаманний цьому середовищу антропонім. Також нерідко людина ставала більш відомою в соціумі під прізвиськом, під яким вона могла фігурувати навіть у офіційних документах. Утім, навряд чи Дедилце – це прізвисько автора, адже це, власне, слов'янське поганське ім'я[408].

Варіант отримання слов'янського імені Дедилцем під час хрещення виглядає малоймовірним. Звісно, можливість хрещення некалендарним іменем існувала у західноєвропейській християнській традиції[409], проте подібна практика не знаходила підтримки серед візантійського духовенства, згадуючись як один із закидів проти західної церкви в антикатолицькій полеміці; подібні звинувачення звучали й з боку київських митрополитів[410]. У цьому контексті варто все ж розділяти традицію хрещення поганським ім'ям та традицію язичницько-християнської двоіменності на теренах Руси-України, коли поруч із хрестильним календарним ім'ям людини часто вживались некалендарні поганські імена. Дійсно, в низці випадків в писемних пам'ятках домінували саме язичницькі імена, особливо у князівському середовищі, оскільки саме родинні імена фіксували статус їх носіїв в системі родових відносин[411]. Проте, водночас, для власної ідентифікації князь використовував і свій християнський антропонім, наприклад, на печатках, де зображувалися святі покровителі князів, чиї імена вони отримували під час хрещення[412]. Нерідко трапляються пам'ятки, де одночасно вказувались язичницьке та християнське імена, як от, наприклад, в написі-графіті Брячислава-Павла Святополковича з центральної нави Софійського собору[413]. Тобто, поганські імена в цьому випадку не заміняли християнські, ними не хрестили, проте їх використовували як рівнозначні в залежності від умов, у які потрапляв їх носій.

---

[407] Докл., напр., див.: И.С. Филиппов, *Крещение языческим именем и другие парадоксы западноевропейской антропонимии в раннем средневековье*, Именослов. Историческая семантика имени, вып. 2, Москва 2007, с. 88–115.

[408] Див.: Н.М. Тупиков, *Словарь древнерусских личных собственных имен*, Санкт-Петербург 1903, с. 141.

[409] Див.: И.С. Филиппов, *Op.cit.*, с. 88–115.

[410] И.С. Чичуров, *Антилатинский трактат киевского митрополита Ефрема (ок. 1054/55–1061/62 гг.) в составе греческого канонического сборника Vat. Gr. 828,* Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 1: Богословие. Философия. Религиоведение 3(19) (2007) 125–127.

[411] Докл. приклади див.: А.Ф. Литвина, Ф.Б. Успенский, *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики*, Москва 2006, с. 118 та ін.

[412] Див., напр.: О. Алфьоров, *Моліводовули київських князів*, с. 16–74.

[413] Докл. див.: В.В. Корнієнко, *Молитовний напис Брячислава Святополковича з Софії Київської*, Праці Центру пам'яткознавства 18 (2010) 211–217.

Тож, коли наш касог прийняв хрещення, то він отримав християнське ім'я, присутнє у святцях. Це ім'я залишилось невідомим, адже автор графіті написав більш звичне для себе поганське ім'я Дедилце. Його вживання у благопристойному християнському тексті на фресці Софії Київської аж ніяк не виявляє глибину вірування/невірування автора, адже на той час християнські та поганські антропоніми вживались як рівнозначні, навіть у середовищі духовенства. Яскравим прикладом такої рівнозначності можна назвати ім'я печерського чорноризця, блаженного священномученика Йоанна, відомого більше саме під поганським ім'ям Кукша[414].

Тобто, історичний контекст традиції середньовічного антропонімікону Руси-України суперечить можливості отримання Дедилцем цього поганського імені через хрещення, рівно як і внаслідок прийняття сану чи чернечого постригу, позаяк в такому випадку в графіті все ж було б присутнє календарне християнське ім'я. Утім, варто зазначити, що з наявного тексту неможливо встановити соціальне походження автора. Більш вірогідним мені видається, що він все ж був світською особою, проте достатніх аргументів на користь цього припущення, рівно як і на його спростування, навести складно.

Отже, єдиним логічним поясненням факту отримання касогом слов'янського імені буде умова перебування його у тому соціумі, в якому подібні імена були природними.

У проміжок часу від другої чверті до кінця XI ст., коли касог міг потрапити до цього соціуму, логічним, на перший погляд, буде припущення про умовну "слов'янізацію" касогів у Тмуторокані. По-перше, Дедилце називає себе тмутороканьць, отже, міг народитись або тривалий час жити в цьому місті. По-друге, у названий проміжок часу це причорноморське місто входило до складу Руси-України, в ньому перебували князі або намісники, їх руське оточення, руське духовенство[415]. Власне, з цих позицій В. Чхаїдзе допустив, що тмутороканські касоги могли не тільки тут опанувати руську мову та писемність, але й бути прихожанами руських православних приходів[416].

Проте історичний контекст змушує відмовитись від цієї версії. Археологічні дослідження середньовічної Тмуторокані та її околиць не зафіксували суттєвої присутності слов'янського населення, натомість доволі сильними в цьому регіоні були переважно грецькі (візантійські)

[414] Див.: *Патерик Києво-Печерський*, упорядкувала, адаптувала українською мовою, склала примітки та додатки Ірина Жиленко, К. 1998, с. 249.
[415] В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства*, с. 26–30.
[416] Щоправда, тут же зазначає, що версії про розповсюдження християнства серед народів Кавказу "Тмутороканською Руссю" та втручання у церковні справи Зихської єпархії князівнамісників Тмуторокані не витримує критики: В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства*, с. 25.

впливи[417]. Тож, касог, який би народився чи перебрався до Тмуторокані, перебував радше у середовищі грецької антропонімії, аніж слов'янської. Звісно, можна припустити, що, внаслідок потрапляння Тмуторокані до орбіти впливу руських князів та обумовлене цим фактом перебування незначного, проте панівного руського контингенту в місті, відбулась популяризація слов'янських імен[418]. Проте таке припущення не містить під собою джерельної бази, пам'яток, які б надійно засвідчили поширення слов'янських імен саме серед мешканців Тмуторокані, в нашому розпорядженні немає. Відтак, касог отримав слов'янське поганське ім'я Дедилце тоді, коли переселився на терени Руси-України. Не виключено, що саме після цього переселення він прийняв християнство. У цьому контексті зближаємось в окремих моментах з версією С. Висоцького та О. Бубенка щодо тривалого проживання касога Дедилця в руських землях. Проте, ймовірніше, не у Київському князівстві, а в Чернігівському, тісніше пов'язаному з Тмутороканню. Адже саме в ньому деякий час зберігались пов'язані з касогами топоніми, що свідчить про їх проживання тут компактними групами, вочевидь, після розселення князем Мстиславом Володимировичем у 1020-х рр. в сіверських землях[419]. Власне в цьому слов'янському оточенні для переселених касогів залишались актуальними питання ідентифікації себе з місцем походження та етнічною приналежністю, тож саме тому Дедилце додає, що він є "касожичем тмутороканцем".

Отже, за своєю етнічною приналежністю Дедилце дійсно був касогом, у нас немає достатніх підстав розглядати його як нащадка змішаного касозько-руського шлюбу. Він народився або певний час в юності прожив у Тмуторокані, достатньо, аби в подальшому пам'ятати про своє походження та йменувати себе у написі "тмутороканцем". У 1020-х рр., за правління чернігівського князя Мстислава Володимировича, він був разом з іншими членами касозької дружини розселений на теренах сіверських земель Чернігівського князівства, найвірогідніше, в околицях Рильська, біля якого збереглись касозькі топоніми. Саме в оточуючому слов'янському середовищі він і отримав ім'я Дедилце, яким звик послуговуватись у повсякденному житті. Вочевидь, Дедилце з часом переселився або до центру князівства – Чернігова, або до якогось з ближчих до місця роз-

[417] Докл. див.: В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань (80-е гг. X в. – 90 гг. XI в.). Очерки историографии,* Материалы и исследования по археологии Северного Кавказа 6 (Армавир 2006) 160–161; В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства*, с. 23. В.Н. Чхаидзе, *Таматарха. Раннесредневековый город на Таманском полуострове,* Москва 2008, с. 255, 297.

[418] Схожа ситуація спостерігалась, наприклад в середньовічній Іспанії, де християни переймали арабську культуру, в тому числі в антропонімії: В. Шишмарев, *Очерки по истории языков Испании*, Москва; Ленинград 1941, с. 87–88

[419] В.В. Мавродин, *Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XIV века)*, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.rulit.me/programRead.php?program_id=309183&page=94.

селення касогів містечок сіверської землі, де міг прийняти християнство (якщо це не сталося раніше) та вивчити церквонослов'янську мову. У другій половині XI ст. Дедилце здійснив паломництва до центру київської митрополії, де й залишив на стінах резиденції митрополита палкий напис у вигляді перефразованого Символу віри, що засвідчує християнську ревність Дедилця, особливо притаманну неофітам.

Датування. Середина XI – початок XII ст.; за формою написання ѧ з опуклою та видовженою спинкою, б, в, ь, ъ та ѣ з петлями кутом вперед або звичайного вигляду, нахиленої праворуч або вертикальної є, написаної у три змахи зіркоподібної ж, нахиленої праворуч з із переломом, к зі скісними у вигляді зиґзаґу, прямолінійної р з петлею, кут якої переходить від гори до середини, ѿ округлої без перемички, ц, яка повністю знаходиться у рядку, ч звичайного вигляду, ꙑ молоточком, ѣ зі щоглою, яка не виступає над рядком, найвірогідніше, друга третина XI ст.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 149а (табл. CCXXXIV, 4)

Публікації. С. Висоцький[420].

Розташування. Знаходиться на висоті 173 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений молитвою Дедилця (№ 149), проте його складові збереглись добре, вони чітко ідентифікуються:

с҃тꙑиноноуѳриипомилоуимѧрабасво | єголазорѧпопагрѣшънагозъ | лааг-

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

С(вѧ)тыи Оноуфрии помилоуи мѧ раба своєго Лазорѧ попа грѣшнаго зълааг[о].

Святий Онуфрій, помилуй мене, раба свого, Лазаря попа, грішника лихого.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 153 (табл. CCXXXVII, 2)

Публікації. С. Висоцький[421]; О. Пріцак[422].

Розташування. Знаходиться на висоті 155 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

---

[420] Згадувався С. Висоцьким під час публікації графіті № 149: С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 59, прим. 57.

[421] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 63–67, табл. LX, 1; LXI, 1.

[422] О.И. Прицак, *Тюрко-славянское двуязычное граффити XI столетия из собора Св. Софии в Киеве*, Вопросы языкознания 2 (1988) 49–61.

в[423]тѧтъкюш̋ъпопинъбѣл̋овѣжъсъ | къıи~бакачуа́си̋ванчу[424]чюрабъıбо |
жиѥѧ̋лъⷮѧлⷩътиѧ́лъб[425]ѧбу~

З розбивкою на слова текст може бути представлений таким чином:
Втѧтъ Кюшъ попин Бѣловѣжъсъкыи ~ Бакачу а си Иванучю рабы Божиѥ ѧлъ ти ѧлъ ти ѧлъ бѧбу ~
Вбитий Кюш, попин біловезький. Бякачу або ж Іванучу, раби Божі, взяв, ти взяв, ти взяв бабу.

С. Висоцький вважав, що у першій частині мовиться про вбитого попина на ім'я Кюш, а друга частина є припискою "про якісь трагічні події", під час яких загинув попин, а раби божі були взяті обманом Іваном, якого автор називає "бякою"; закінчення напису – покаяння або якесь "магічне заклинання".

О. Пріцак тлумачив текст як білінгвічний, виконаний перемішаною тюркськими словами церковнослов'янською мовою, в якому повідомляється про смерть "Тетюка Кюча, старшого священника Білої Вежі" та "сина Бока Івана Чора", рабов Божих, які обидва загинули наприкінці XI ст. – ймовірно, у битві з половцями біля Білої Вежі у 1085 р.

Як бачимо, ближче до тлумачення тексту підійшов все ж С. Висоцький, адже автор розкриває обставини смерті попина Кюша, що було наслідком процесу викраденя жінки Бякачем-Іванучем. Заміна літери а на ѧ в останньому слові (бѧбу замість очікуваного бабу) могла статись під впливом попереднього частого написання слів з ѧ як автоматична помилка; утім, приклади такої заміни зустрічаються в епіграфіці, наприклад, в написі Мартина Семьюновича у Кирилівській церкві (рабѧ замість раба)[426]. Від тюркської мови тут залишились тільки особові половецькі імена: особове ім'я Кюш (Küš) та по-батькові, утворене від особового імені Бяка (Bökä). Причому в останньому випадку автор напису називає автора також по-батькові й християнським ім'ям: Бякачу або ж Іванучу. Половецькі імена, рівно як і згадка Білої Вежі на південному кордоні Чернігівського князівста[427] дозволяють припустити, що ці трагічні події розгорнулись в середовищі "своїх поганих".

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

---

[423] На початку рядка знаходиться велика ініціальна літера в, наявність якої обидва вчені проігнорували. Згаданий С. Висоцьким верхній пошкоджений рядок, рівно як і згадана О. Прицаком літера ф в цьому місці, не мають відношення до цього напису.
[424] С. Висоцький помилково ідентифікував тут літеру ъ, О. Пріцак прийняв таке почитання.
[425] На поверхні фрески чітко простежуються літера б, жодних слідів верхньої петлі тут немає. Як б цю літеру визначив і О. Пріцак.
[426] С.А. Высоцкий, *Киевские граффити*, с. 87.
[427] І.М. Желєзняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, О.С. Стрижак, *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*, К. 1985, с. 26.

Графіті № 157 (табл. CCXVIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[428].

Розташування. Знаходиться на висоті 98 см від підлоги та на відстані 38 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його текст чітко читається:

С(вѧ)тыи Онуѳри.

Святий Онуфрій.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання прямолінійної р з петлею кутом вгору, т з нижньою засічкою та ы з середньою перемичкою.

Категорія. Підпис до фреского образу.

Графіті № 158 (табл. CCXXXI, 2)

Публікації. С. Висоцький[429].

Розташування. Знаходиться на висоті 84,5 см від підлоги та на відстані 17 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями, не розчищеними від шпаклівки, причому особливо постраждали закінчення верхнього та нижній рядки:

азънедостоннъı[430]ѱл | -анъстагом

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст викглядає таким чином:

Азъ недостоины(и) ѱ(а)л(ъ) [Іо]анъ с(вѧ)таго м{олѧ}...

Я недостойний писав Йоанн, святого моля...

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою та покриттям, з та ъ з виступом зверху, д та л з покриттям, и та н з верхніми засічками.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 159 (табл. CCXXXVIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[431].

Розташування. Знаходиться на висоті 157 см від підлоги та на відстані 65 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена кількома вибоями, які знищили частину його складових:

---

[428] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 69, табл. LXII, 1; LXIII, 1.
[429] *Ibid.*, с. 69–70, табл. LXII, 2; LXIII, 2.
[430] Цю літеру С. Висоцький читав як ъ, а наступні, як і другий рядок, не були враховані під час публікації.
[431] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 70, табл. LXII, 3; LXIII, 3.

с҃тн-[432]с҃тьчєбж҃нн | оноу[433]фрносрабасвоѧ | нвананпетрагрѣшь | ннн[434]ка[435]помилꙋн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ти[и] ст(ар)ьчє Божии Оноуфриос раба своѧ Ивана и Петра грѣшьниика помилꙋи.

Святий старче Божий Онуфріє, рабів своїх Івана та Петра, грішників, помилуй.

Датування. Друга чверть – середина XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою, б з петлею кутом вперед або округлою, в з верхньою петлею, яка ширша за нижню, нахиленої праворуч є, виконаної у три змахи зіркоподібної ж, а також за особливостями розташування, оскільки нижній рядок пошкодив молитву Симеона (№ 160).

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 160 (табл. CCXXXIX, 1)

Публікації. С. Висоцький[436].

Розташування. Знаходиться на висоті 153 см від підлоги та на відстані 66 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодженння верхнього рядка молитвою Івана та Петра (№ 159), а також малюнком хреста (№ 5621), складові напису збереглись дуже добре, текст чітко читається:

с҃тъюноуфрносъ | молн҃базарабасвоє | госумєѡнагрѣшь | наго[437]ртасъпсалъ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты(и) Оноуфриосъ моли Б(ог)а за раба своего Сумєѡна грѣшьнаго (О)ртасъ псалъ.

Святий Онуфріє, моли Бога за раба свого Симеона грішнаго. Ортас писав.

Вочевидь, автор молитви пропустив літеру о свого імені, або ж її могла замінити остання літера о прикметника грѣшьнаго.

Датування. Друга чверть XII – середина XII ст.; за формою написання б з виступом зверху та округлою петлею, в з верхньою петлею, яка ширша за нижню, та з виступом зверху, г з виступом зверху, нахиленої праворуч з із переломом, м з верхньою засічкою, прямолінійної р з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 160а (табл. CCXXXIX, 2)

Публікації. С. Висоцький[438].

---

[432] Початок рядка був пропущений С. Висоцьким.
[433] Диграф оу публікатор подав як втрачений, проте він добре зберігся.
[434] Цю літеру С. Висоцький пропустив.
[435] Літеру ѧ публікатор помилково визначив як ꙋ.
[436] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 70, табл. LXII, 3; LXIII, 3.
[437] Наступні літери були пропущені С. Висоцьким.
[438] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 70, табл. LXII, 3; LXIII, 3. Один рядок цього напису згадувався С. Висоцьким.

Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 68 см від лівого ребра.

Опис. Безпосередньо по графіті виконаний напис Симеона (№ 160), який значно пошкодив його складові:

моуосиѳоупочаи | господипомозирабоусвое

Прикметно, що в цьому написі закінчення тексту розташоване над його початком.

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Господи помози рабоу своемоу Осиѳоу Почаи {псалъ}.

Господи, поможи рабу своєму Йосипу. Почай писав.

Датування. Кінець XI – середина XII ст.; за формою написання б з нижньою петлею кутом вперед, в з верхньою петлею, яка ширша за округлу нижню, вертикальної з із переломом, прямолінійної р з округлою петлею, що не торкається щогли, зближених оу, ц у вигляді плаской чаші.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 161 (табл. CCXXXVIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[439].

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 68 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження його складових написом № 5724, вони чітко читаються:

с҃тъоноуфриепомилоу | имагрѣшъникасумео | нарабасвоего

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(ва)тъ Оноуфрие помилоуи мя грѣшъника Сумеона раба своего.

Святий Онуфріє, помилуй мене, грішника Симеона раба свого.

Датування. Кінець XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, б з високою петлею, в з верхньою петлею, яка ширша за нижню, г з нижньою засічкою, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 162 (табл. CCXL, 1)

Публікації. С. Висоцький[440].

Розташування. Знаходиться на висоті 156 см від підлоги та на відстані 46 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

сва | тъı | нон | оуфр | непо | милоу | има

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

---

439 С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 70, 72, табл. LXIV, 1; LXV, 1.
440 *Ibid.*, с. 72, табл. LXVI, 2; LXVII, 2.

Свѧтыи Оноуфриє помилоуи мѧ.
Святий Онуфріє, помилуй мене.

Датування. Середина XII ст.; за формою написання прямолінійної р з петлею кутом вперед та ъ з петлею кутом вперед в складі ы, виконаної без перемички.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 163 (табл. CCXLI, 1)

Публікації. С. Висоцький[441].

Розташування. Знаходиться на висоті 166 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

ст҃ъıноуфрнѡс[442]помнлоун | мѧрабасвоєгодъмнтра | грѣшьннкаꙁълаго

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты(и) Ноуфриѡс помилоуи мѧ раба своєго Дъмитра грѣшьника злаго.
Святий Онуфріє, помилуй мене, раба свого Дмитра, грішника злого.

Датування. Середина XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, ∆-подібної д, з із переломом та виступом зверху, ы з низькою перемичкою, прямолінійної р з петлею кутом вперед, округлої ѡ, ъ з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 164 (табл. CCXL, 2)

Публікації. С. Висоцький[443].

Розташування. Знаходиться на висоті 150 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження малюнком № 164б, його складові чітко читаються:

ст҃ъıонѫ[444]фрнєпомнлѫн[445] | грєшънагоамннь

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты(и) Онѫфриє помилѫи грєшънаго аминь.
Святий Онуфріє, помилуй грішного. Амінь.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання є з засічкою на язичку, н з верхніми засічками, ф з верхніми та нижніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

---

[441] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 72–73, табл. LXIV, 2; LXV, 2.
[442] Літера с була пропущена С. Висоцьким.
[443] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 73, табл. LXVI, 3; LXVII, 3.
[444] Замість цієї літери С. Висоцький вказав пошкоджений ȣ.
[445] В публікації С. Висоцького закінчення рядка зазначене як втрачене.

Графіті № 164а (табл. CCXLI, 2)

Публікації. С. Висоцький[446].

Розташування. Знаходиться на висоті 153 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження малюнком № 164б. Текст складається з одного слова Р[447]ахыноу ‘*Рахину*’. Відмінок дозволяє визначити напис як скорочене молитовне звернення.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання прямолінійної р з округлою петлею, ы молоточком, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 164б (табл. CCXLI, 3)

Публікації. С. Висоцький[448].

Розташування. Знаходиться на висоті 152 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконано знак у вигляді літери ꙋ з відігнутими назовні вниз вусами, від перехрестя яких вгору відходить чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 203 (табл. CCXLIV)

Публікації. С. Висоцький[449]; А. Турилов[450]; А. Залізняк[451].

Розташування. Знаходиться на висоті 125 см від підлоги та на відстані 65 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, окремі складові не збереглись, проте переважна більшість добре ідентифкується:

г҃нпомоꙁнрабуо[452] | своемуомирьн[453]нмьнменьмь[454] | пуотьковнахрьс
| тьннмь[455]евстаф[456]невн | стана[457]софненсвѧтн | нонуо[458]фрнен[459]с҃вт[460]а----е |

[446] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 73, табл. LXVI, 3; LXVII, 3.
[447] С. Висоцький помилково читав цю літеру як в.
[448] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 73, табл. LXVI, 3; LXVII, 3.
[449] *Ibid.*, с. 94–95, табл. XCVI; XCVII.
[450] А.А. Турилов, *Заметки о киевских графити*, с. 45–46.
[451] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей*, с. 274–275.
[452] Диграф уо С. Висоцький читав як у.
[453] Цю літеру С. Висоцький помилкомо читав як и.
[454] Останній склад написаний під рядком, причому остання літера ь, а не ъ, як її помилково ідентифікували С. Висоцький та А. Залізняк.
[455] Склад мь простежується дуже чітко, тим не менше, С. Висоцький читав тут літеру е.
[456] Замість складу аф, що читається дуже чітко, усі дослідники читали тут склад ат.
[457] На початку рядка вчені читали слово свѧтаѧ (А. Турилов, А. Залізняк) чи свѧта (С. Висоцький).
[458] На фресці простежується диграф уо, а не просто у, як показано у С. Висоцького.
[459] На фресці збереглась літера и, а не і, як вказано іншими дослідниками.
[460] В цьому місці тиньк пошкоджений, літери тут не збереглись, тож С. Висоцький та А. Турилов це місце пропустили, натомість А. Залізняк спробував відчитати тут літери ыи [влас]ие, правильно ідентифікувавши тільки останню літеру.

нсватнлазор[461]св-т- | гьнатннг[462]нпомн | луонжеоть[463]цамоегоду- | ховьнагонбрат[464]ьѣ----о | по[465]васнлна[466]лазора

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабуо своемуо мирнимь именьмь Пуотькови а хрьстьнимь Евстафиеви с(ва)таиа Софие и сватии Онуофрии и св(а)та[а Б(огороди)ц]е и свати(и) Лазор (и) св[а]т[и(и) И]гьнатии Г(оспод)и помилуои же отьца моего ду[о]ховьнаго и братьѣ[вь п]опо(вь) Василиа Лазора.

Господи, поможи рабу своєму мирським ім'ям Путькові, а хресним Євстафієві. Свята Софіє, і святий Онуфрій, і свята Богородице, і святий Лазар, (і) святий Ігнатій. Господи, помилуй же отця мого духовного та братів – попів Василя та Лазаря.

Молитва Путька-Євстафія пошкодила низку інших графіті, розташованих під ним, зокрема, написи № 5629–5632.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання б, в, п з виступом зверху, виконаної у три змахи зірокподібної ж, нахиленої ліворуч з із розвилкою, що повністю знаходиться у рядку, прямолінійної р з петлею кутом вгору або округлою, написанням диграфу уо, ц, що повністю знаходиться в рядку; найвірогідніше, друга чверть – середина XII ст.; за типовістю поширення таких форм літер та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 203а (табл. CCXLVI, 1)

Публікації. С. Висоцький[467].

Розташування. Знаходиться на висоті 118 см від підлоги та на відстані 56 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена велика ініціальна літера В, частково пошкоджена молитвою Путька-Євстафия (№ 203).

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

---

[461] Далі до кінця рядка літери пошкоджені, тому С. Висоцький цю частину попустив, додавши, щоправда, відсутній ь наприкінці прочитаної частини; А. Турилов спробував тут ідентифікувати літери и [свтлапа]; А. Залізняк визначав тут наявність пошкоджених літер п та ть.

[462] Початок рядка С. Висоцький подав як втрачений; А. Турилов читав тут літери ца [спаси]; А. Залізняк відчитував тільки літери ца.

[463] На фресці читається ь, а не ъ, як цю літеру помилково читали С. Висоцький та А. Залізняк.

[464] Наступні літери С. Висоцький пропустив, помилково відчитавши а замість чітко видимої ь; А. Турилов прочитав тут літери [по]; А. Залізняк – літери егопоп.

[465] А. Залізняк та А. Турилов читали тут помилково а.

[466] Наступні літери С. Висоцький та А. Турилов пропустив, А. Залізняк спробував відчитати тут слово има[т]ер-, помилково визначивши майже всі літери.

[467] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 94–95, табл. XCVI; XCVII.

Графіті № 204 (табл. CCXLII, 1)

Публікації. С. Висоцький[468]; В. Німчук[469].

Розташування. Знаходиться на висоті 149,5 см від підлоги та на відстані 19 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису в кількох місцях пошкоджена вибоями та затерта, тож частина його складових не збереглась:

✝огоретобѣандроничє охътобѣнѣбоже | чемоуѥ[470]сизь[471]лось[472]творил[473]-то---
ѣдає | никътоже[474]то-итєзвѣлѣ | коуз--

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

✝ О горе тобѣ Андрониче охъ тобѣ нѣбоже чему ѥси зьло сьтворил[ъ] то [не в]ѣдає никъто же то[л]и те звѣлѣ Коуз[ма]…

✝ *О горе тобі, Андрониче, ох тобі, небоже, чому ти зло створив, то не знає ніхто же, чи тобі звелів Кузьма…*

Вочевидь, з якихось причин напис залишився незавершеним, на що вказує відсутність ритмічної організації наприкінці останнього рядка.

Датування. Кінець XI – середина XII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, б з петлею кутом вперед або гострою, вертикальної або нахиленої праворуч є, виконаної у три змахи зіркоподібної ж, прямолінійної р з округлою петлею, ч у вигляді пласкої чаші, ѣ з петлею, що торкається коромисла.

Категорія. Напис-запитання.

Графіті № 204а (табл. CCXLII, 2)

Публікації. С. Висоцький[475].

Розташування. Знаходиться на висоті 148,5 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого ребра.

Опис. Напис був виконаний до запису Андроніка (№ 204), оскільки автор останнього змушений був уникати цього тексту, частково, утім, пошкодивши його складові:

г҃нпомозирабоусвоѥм-- | симеуоноуаминь

---

[468] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 95, табл. XCVIII, 1; XCIX, 1.
[469] В.В. Німчук, *Давньоруські написи*, с. 30.
[470] С. Висоцький читав тут пошкоджений ъ та збережену с, проте на фресці добре простежується диграф оу та літера ѥ за ними.
[471] С. Висоцький на місці чотирьох добре збережених літер сизь помилково ідентифікував літери мивъ. Дві наступні літери ло були пропущені публікатором.
[472] Літера була помилково визначена С. Висоцьким та В. Німчуком як ъ.
[473] В цьому місці через пошкодження тиньку С. Висоцький помилково визначив склад же, а наступні літери були пропущені. В. Німчук зазначив тут ще наявність літер се.
[474] Наступні літери, окрім складу ити (з помилково ідентифікованою останньою літерою замість правильної є) С. Висоцький пропустив.
[475] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 95, табл. XCVIII, 1; XCIX, 1.

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
Г(оспод)и помози рабоу своѥм[оу] Симеуоноу аминь.
Господи, поможи рабу своєму Симеону, амінь.

Датування. Кінець XI – середина XII ст.; за формою написання а з пласким верхом, прямолінійної р з петлею кутом вгору, написаннями диграфів як уо або оу, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 219 (табл. CCXLV)

Публікації. С. Висоцький[476]; А. Турилов[477].

Розташування. Знаходиться на висоті 176 см від підлоги та на відстані 97 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

стъноноу·ѳ·рисωс-омилоу | имарабасвоегопроз[478] | вит[479]ерьцаавраm | апобѣлогродъскаг | ос-а[480]иоавназлатооу | стаго

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
С(ва)тъи Оноу·ѳ·рисωс [п]омилоуи мѧ раба своего прозвитерцѧ Аврама по(па) Бѣлогродъскаго с(вѧ)[т](аг)а Иоана Златоустаго.
Святий Онуфріє, помилуй раба свого пресвітерця Аврама, попа Білогородського {церкви} святого Йоанн Златоустого.

С. Висоцький вважав, що в написі, виконаному таким собі Провом, мовиться про Білогородського єпископа XIII–XIV ст. Аврама, невідомого за писемними джерелами. Проте таке тлумачення спиралось на хибне прочитання та датування тексту. Так само, як і тлумачення А. Турилова щодо визначення, ніби графіті виконане “Аврамом на прізвисько Перець”.

Датування. Кінець XI – середина XII ст.; за формою написання а з округлою або гострою петлею з покриттям, в, п, ъ з виступом зверху, д, л, р, ѣ з покриттям, є та с з відворотом ліворуч, прямолінійної р з петлею кутом вгору або округлою, о з пласким верхом, ц, що повністю знаходиться в рядку з верхніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 276 (табл. CCXXIII, 2)

Публікації. С. Висоцький[481].

476 С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 101–103, табл. CX; CXI.
477 А.А. Турилов, *Заметки о киевских графити*, с. 47–49.
478 В цьому місці С. Висоцький помилково читав літери уа, А. Турилов правильно ідентифікував тут склад оз.
479 Літери помилково ідентифіковані С. Висоцьким як лл, А. Туриловим – як ап.
480 У пошкодженому місці С. Висоцький помилково прочитав літери є[п]а під кутовим титлом.
481 Згадувався С. Висоцьким під час публікації графіті № 68/69: С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 112, табл. LXXI, 1; LXXII, 1. Окрема публікація: С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 124, табл. CLI, 2.

Розташування. Знаходиться на висоті 183 см від підлоги та на відстані 20 см від лівого ребра.

Опис. Безпосередньо по напису № 68/69 був прокреслений малюнок чотириконечного хреста, над яким виконаний кут, утворений двома відрізками. У полях хреста вибряпані літери АСЖ, які, найвірогідніше, є абревіатурою фрази:

А се крьстъ животворивъ.

А це хрест животворний.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою та виконаної у три змахи зіркоподібної ж.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5581 (табл. CCXX, 1)

Публікації. Н. Нікітенко та В. Корнієнко[482].

Розташування. Знаходиться на висоті 176 см від підлоги та на відстані 73 см від лівого ребра.

Опис. Запис про приставлення Луки (№ 10) прокреслений безпосередньо по цьому написові, проте текст повністю підлягає прочитанню:

Безоуи пъс(а)лъ

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Безоуи пъс(а)лъ.

Безуй писав.

Дослідження особливостей виконання напису дозволило встановити, що його автором є отрок Костянтина Добринича Безуй-Іван, який видряпав своє молитовне звернення на цій же фресці (№ 102).

Напис є одним з п’яти графіті, залишених отроками Костянтина Добринича на стінах Софійського собору під час подій 1019 р.[483]

Датування. 1019 р.; за контекстним аналізом.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5582 (табл. CCXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 174 см від підлоги та на відстані 73 см від лівого ребра.

Опис. Запис про приставлення єпископа Луки (№ 10) пошкодив ще одне графіті, розташоване нижче, під автографом Безуя:

по-оꙁекъдн--онъ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

[482] Н. Никитенко, В. Корниенко, *Древнейшие граффити Софии Киевской,* с. 194–195, рис. 54.
[483] *Ibid.,* с. 188–208.

По[л]озекъ ди[ѧк]онъ.
Полозек диякон.

Датування. Друга чверть XI – 1091 р. р.; за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5583 (табл. CCXXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 125 см від підлоги та на відстані 107 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений невеликий малюнок пташки, пошкоджений зображенням хреста (№ 25б).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5584 (табл. CCXXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 7 см від лівого ребра.

Опис. На фресці зображена підпрямокутна фігура, від правої нижньої частини якої назовні вивертається "ніжка".

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5585 (табл. CCXXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 133,5 см від підлоги та на відстані 78,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест, який автор напису № 46 "вписав" до рамки, виконаної у вигляді малюнку церкви.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5586 (табл. CCXXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 153 см від підлоги та на відстані 61,5 см від лівого ребра.

Опис. Напис дуже пошкоджений дрібними вибоями, а також літерами молитви Симеона (№ 160). Проте текст в цілому читається чітко:
Аминь Г(оспод)и.
Амінь, Господи.

Датування. Друга чверть – середина XII ст.; за фактом пошкодження написом № 160.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5587 (табл. CCXLII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 146 см від підлоги та на відстані 15 см від лівого ребра.

Опис. Напис частково пошкоджений вибоями та графіті № 204, проте його текст читається доволі добре як початок традиційної молитовної формули, яка не була завершена:

Г(оспод)и пом[о]зи…

Господи, поможи…

Датування. Кінець XI – середина XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5588 (табл. CCXLIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 134,5 см від підлоги та на відстані 64 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість обведеного прямокутною рамкою напису добра, незважаючи на пошкодження складових молитвою Симеона (№ 161) та пам'ятним написом дяка Івана (№ 20), текст чітко читається:

Ѻноуфріе помилоуи.

Онуфріє, помилуй.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ⲙ та ⲁ з покриттям, ⲡ з виступом зверху, ⲣ з маленькою голівкою, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5589 (табл. CCXLIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 150,5 см від підлоги та на відстані 12,5 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений вибоями та затерістю, по ньому був прокреслений запис про Андроніка (№ 204). Тим не менше, наявні складові можна ідентифікувати та реконструювати текст таким чином: [Νη]κολαος '*Νικόλαος*, *Миколай*'.

Цей текст можливо, відноситься до фрески із зображенням св. Миколая, розташованій неподалік від зображення св. Онуфрія, проте у недосяжності для середньовічних авторів.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5590 (табл. CCXLIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 153,5 см від підлоги та на відстані 88 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5591 (табл. CCXLIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 100 см від підлоги та на відстані 98 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, нижня частина щогли якого вдвічі довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5592 (табл. CCXLVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 60 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ЄВЪНОѲЛНС. Напис пошкоджений великою літерою В (№ 203а). Значення напису наразі не встановлено.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5593 (табл. CCXLVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 122 см від підлоги та на відстані 100 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена записом про купівлю Боянової землі, за збереженими складовими можна встановити, що тут була прокреслена ініціальна літера, яка трохи нагадує № 203а.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5594 (табл. CCXLVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 161,5 см від підлоги та на відстані 78 см від лівого ребра.

Опис. У місці розташування напису прокреслений пам'ятний запис дяка Івана Давидова (№ 21), який сильно пошкодив його складові:

с҃тъіньноуфрннпомнлѹ | нрабабжнꙗ-недо | стоннагопопанме | нѣмьандрѣн | амннь

З розбивкою на слова та відновленням пропущеного фрагмента текст виглядає таким чином:

С(ва)тыи Ѡноуфрии помилѹи раба Б(о)жиѧ [н]едостоинаго попа именѣмь Андрѣи аминь.

Святий Онуфрый, помилуй раба Божого, недостойного попа на ім'я Андрій. Амінь.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання ѣ з нижньою петлею кутом вперед, г та п з виступом зверху, д з покриттям, написаної у три змахи зіркоподібної ж, криволінійної ρ з округлою петлею, ъ з виступом зверху та петлею кутом вперед, округлої ѡ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5595 (табл. CCXLVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 99 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, текст чітко читається:

Г(осподи) помози.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання вертикальної ꙁ із переломом, широкої м з плечима та дугою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5596 (табл. CCXLVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 109,5 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні фрески простежується доволі схематично виконане зображення святого – напівовальний видовжений тулуб із овальної форми головою з німбом довкола. У нижній частині тулубу схематично прокреслені ноги.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зображення ангелів та святих.

Графіті № 5597 (табл. CCXLVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 110 см від підлоги та на відстані 61 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні стіни виконане поясне зображення святого – напівовальної форми тулуб зі схематичним позначенням рук, деталізоване обличчя (очі, ніс, вуха, рот та борода) із німбом.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зображення ангелів та святих.

Графіті № 5598 (табл. CCXLIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 100 см від підлоги та на відстані 46 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

ст҃ъиѡнуфриосемолибг҃а | ӡарасвоєгосумеона

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)тъи Ѡнуфриосє моли Б(ог)а ӡа ра(ба) своєго Сумеона.

Святий Онуфріє, моли Бога за раба свого Симеона.

Датування. Кінець XI – початок XIV ст.; за формою написання в з виступом зверху, г з виступом зверху та нижньою засічкою, нахилених ліворуч є та ӡ із переломом, прямолінійної р з округлою петлею, у з покриттям, т з нижньою засічкою; найвірогідніше, перша чверть XII ст.; за типовістю поширення таких форм літер.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5599 (табл. CCXLIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 18 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене ростове зображення людини у підперезанному до колін вбранні, у чоботах, на голові – конічний шолом. Овальне обличчя має витягнуте загострене підборіддя, виділені вуха, очі, нос та рот. Руки розведені вбоки, вони виконані схематично. Малюнок пошкоджений зображенням хреста на Голгофі (№ 5622).

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; найвірогідніше, друга чверть XII – кінець XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Антропоморфні зображення.

Графіті № 5600 (табл. CCL, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 70 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

г҃ипомоӡирабѹсвоємумикулъ | ц

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоӡи рабѹ своєму Микулъц{єви}.

Господи, поможи рабу своєму Микулцеві.

Датування. Кінец XI – початок XIV ст.; за формою написання а з пласким верхом та пориттям, нахиленої ліворуч є, нахиленої ліворуч ӡ із переломом, л з покриттям, дзеркальної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5601 (табл. CCL, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 114 см від підлоги та на відстані 67 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери МУ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5602 (табл. CCL, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 74 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, основа щогли якого спирається на горизонтальний відрізок.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5603 (табл. CCL, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 181,5 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5604 (табл. CCL, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 25 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений малюнок пташки, ймовірно, голуба.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5605 (табл. CCLI)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 12,5 см від лівого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису затертий та пошкоджений дрібними вибоями, тож частина його складових збереглась слабо:

ст҃ъюноу҃ | фрнпомпомнлуı | грѣшьголарнѡ | -агрѣшьнагоп | ачевсехьч҃лк҃ь

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

С(ва)ты(и) Оноуфри помилуı грѣшь(на)го Лариѡ[н]а грѣшьнаго паче всехъ ч҃л(овѣ)кь.

Святий Онурій, помилуй грішного Іларіона, грішного більше за всіх людей.

Датування. Середина XII – початок XIII ст.; за формою написання в з верхньою петлею, яка ширша за нижню, г та п з виступом зверху, широкої о, прямолінійної р з округлою петлею, ь з округлою або кутом вперед петлями, ч у вигляді широкої чаші.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5606 (табл. CCLII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 139 см від підлоги та на відстані 12 см від лівого ребра.

Опис. Під нижнім рядком попереднього тексту виконані у два рядки літери о та шь.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ь з петлею кутом вперед.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5607 (табл. CCLII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 13 см від лівого ребра.

Опис. Молитовний напис Іларіона (№ 5605) прокреслений по виконаним у ствопчик літерам а та з, причому верхня літера значно менша за нижню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5608 (табл. CCLII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 142 см від підлоги та на відстані 33 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери VK.

Датування. Кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5609 (табл. CCLII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 142 см від підлоги та на відстані 27 см від лівого ребра.

Опис. Згаданий вище напис пошкоджений записом особового імені Andrei ‘*Андрій*’. Варте уваги написання літери A у вигляді кириличної а, що також притаманне латиничним пам’яткам раннього модерного часу[483].

[484] Див., напр.: P. Mrozowski, *Polskie nagrobki gotyckie*, Warczawa 1994, s. 187 (№ 36), 225 (№ 107).

Датування. Кінець XVI ст.; за формою написання а у вигляді кириличної ѧ, а також за формою прорізів.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5610 (табл. CCLII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 102 см від підлоги та на відстані 5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежуються дуже пошкоджені літери СОВ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання в, верхня петля якої більша за нижню.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5611 (табл. CCLII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 110 см від підлоги та на відстані 28 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені подвійною рискою дві вертикальні лінії.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5612 (табл. CCLII, 7)

Розташування. Знаходиться на висоті 111 см від підлоги та на відстані 28 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ОГН, які найвірогідніше розглядати як скорочену фразу-звернення:

О Г(оспод)и.

О, Господи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5613 (табл. CCLIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 111 см від підлоги та на відстані 28 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

г҃іпомозірабоу | своємоу·ѳеодо | ровнѵпомнлоун | ѥгог҃нг҃нбомнлън

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)і помозі рабоу своємоу Ѳеодорови ѵ помилоуи ѥго Г(оспод)и Г(оспод)и Б(ож)є милън.

Господи, поможи рабу своєму Феодорові і помилуй його, Господи, Господи Боже ласкавий.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання в з верхньою петлею, що більша за нижню, вертикальної з із переломом, прямолінійної ρ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5614 (табл. CCLIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 99 см від підлоги та на відстані 32 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура, що складається з вертикальних або нахилених праворуч засічок. Значення зображення не встановлено.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5615 (табл. CCLIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 29 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений численними дрібними вибоями, внаслідок чого збереглись тільки літери ГНПОМО. Реконструювати текст можемо таким чином:

Г(оспод)и помо[зи].

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5616 (табл. CCLIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 157 см від підлоги та на відстані 37 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді заплетеної стрічки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5617 (табл. CCLIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 162,5 см від підлоги та на відстані 39,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений квадрат.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5618 (табл. CCLIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 118 см від підлоги та на відстані 62 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест, що пошкодив нижній рядок напису № 203.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5619 (табл. CCLIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 112 см від підлоги та на відстані 103,5 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений малюнком хреста з кіпарисами (№ 25б) та записом про купівлю Боянової землі (№ 25). За наявними фрагментами можемо встановити, що тут були видряпані літери МО.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5620 (табл. CCLV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 126 см від підлоги та на відстані 45 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, кінці якого мають розширення у вигляді трикутників.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5621 (табл. CCLV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 108 см від підлоги та на відстані 43 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та симолічної таблички над головою Ісуса Христа. Від кінців щогли починається півколо, яке огортає верхню частину хреста. Малюнок пошкодив написи № 160, № 5728 та № 5729.

Датування. Кінець XI – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5622 (табл. CCLVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 110 см від підлоги та на відстані 14,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на трикутної форми закриту Голгофу,

частково перетинаючи її вершину. У верхній частині щогли помітне відкрите вгорі кутове розширення. Обабіч перекладини над табличкою прокреслені складові теонімограми ІС ХС з титлами над кожною групою літер.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання і з верхньою та нижньою засічками, χ з верхніми засічками; найвірогідніше, друга чверть XII – кінець XIII ст.; за типовістю поширення таких форм літер.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5623 (табл. CCLVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 108 см від підлоги та на відстані 42,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест, частково пошкоджений малюнком № 5621 та який сам пошкодив написи № 5728 та № 5729.

Датування. Кінець XI – кінець XVI ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5624 (табл. CCLVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 107,5 см від підлоги та на відстані 82 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера П, яка пошкодила напис № 5637.

Датування. Друга чверть XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5625 (табл. CCLVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 120 см від підлоги та на відстані 4 см від лівого ребра.

Опис. Ліва частина малюнка не збереглась через великий вибій, простежуються тільки два завитки, що нагадують орнамент.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5626 (табл. CCLVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 118 см від підлоги та на відстані 6 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість дворядкового напису, обведеного овальною рамкою, неспіврозмірною з текстом та такою, що не співпадає з висотою рядків, все ж непогана:

онофр | ніанъ с | д

З розбивкою на слова текст можна представити як запис особових імен:

Онофриі, Анъд(рѣи), С(ава)[485].

Онуфрій, Андрій, Сава.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, і з верхньою та нижньою засічками, прямолінійної р з округлою великою петлею на весь рядок.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5627 (табл. CCLVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 115 см від підлоги та на відстані 5 см від лівого ребра.

Опис. Поверх згаданого вище напису прокреслений інший, виконаний доволі незграбно, проте складові якого читаються чітко:

гіпо | моꙁнвар | варѣ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)і помози Варварѣ.

Господи, поможи Варварі.

Датування. Середина XII – початок XIV ст.; за формою написання в з нижньою скісною до щогли, вертикальної ꙁ із переломом, прямолінійної на весь рядок р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5628 (табл. CCLVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 99 см від підлоги та на відстані 20 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежуються шість літер ГНПОМО, які дозволяють реконструювати текст таким чином:

Г(оспод)и помо[зи].

Господи, поможи.

Датування. Кінець XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою, м з провисаючою петлею та прямими щоглами, а також за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5629 (табл. CCLVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 61 см від лівого ребра.

[485] Це ім'я відновлене виключно як найбільш вірогідне.

Опис. Напис практично повністю знищений молитвою Путька-Євстафія (№ 203), складові майже не простежуються:

---ємоу---- | -----єх-----

Зважаючи на значні втрати, можемо реконструювати тільки слово [сво]ємоу ‘*своєму*’ у верхньому рядку, що є складовою слів-зв’язки традиційної молитовної формули.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5630 (табл. CCLVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 123 см від підлоги та на відстані 62 см від лівого ребра.

Опис. Зображення пошкоджене молитвою Путька-Євстафія (№ 203), проте можемо визначити, що тут була виконана фігура, що складається з двох горизонтальних паралельних та чотирьох скісних, що розходяться зверху вниз у різні точки, відрізків.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5631 (табл. CCLVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 119 см від підлоги та на відстані 64 см від лівого ребра.

Опис. Напис практично повністю знищений молитвою Путька-Євстафія (№ 203), складові збереглись наприкінці рядка:

---о--ѕнмасат-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… [п]о[мо]зи Масат[є].

… поможи Масяті.

Датування. Друга чверть XII – кінець XII ст.; за формою написання ѕ із переломом хвоста та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5632 (табл. CCLIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 122 см від підлоги та на відстані 60 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження напису молитвою Путька-Євстафія (№ 203), усі його складові збереглись:

г҃нпоѕн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
Г(оспод)и по(мо)зи.
Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XII – кінець XII ст.; за формою написання ꙁ із переломом хвоста та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5633 (табл. CCLIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 85 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження записом про купівлю Боянової землі (№ 25), збереженість напису непогана, більшість його складових все ж збереглись:

стыонуфрнпомнлоун | грѣшьника------р | -анвасил--

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
С(вѧ)ты(и) Онуфри помилоуи грѣшьника [Григо]р[и]а и Васил[иѧ].
Святий Онуфрій, помилуй грішників Григорія та Василя.

Датування. Кінець XI – початок XII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5634 (табл. CCLIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 84 см від лівого ребра.

Опис. Текст практично повністю знищений записом про купівлю Боянової землі (№ 25), тому більшість складових збереглись у вигляді незначних фрагментів:

с҃ѵъкоѥнм----------освоє-----с----------

Через значні втрати реконструкція повного тексту неможлива, можна реконструювати тільки окремі слова:
С(тарь)чъ коѥ и м[ѧ] … своє[го]…
Старець, який і мене ... свого…

Датування. Кінець XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5635 (табл. CCLX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 129 см від підлоги та на відстані 78,5 см від лівого ребра.

Опис. Малюнок пошкоджений записом про купівлю Боянової землі (№ 25). За збереженими фрагментами можна встановити, що автор хотів зобразити ініціальну літеру Х.

Датування. Кінець XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5636 (табл. CCLX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 105 см від підлоги та на відстані 87 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на дрібні пошкодження тиньку збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

Г(оспод)и помози р{абу}.

Господи, поможи рабу.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання вертикальної з із заломом хвоста та прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5637 (табл. CCLX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 87 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису досить непогана, незважаючи на дрібні пошкодження тиньку, усі його складові чітко простежуються:

свѧтынонуфрносъпомнлунрабасвоєго | курнланмѧ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Свѧтыи Онуфриосъ помилуи раба своєго Курила и мѧ.

Святий Онуфрій, помилуй раба свого Кирила та мене.

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою або з покриттям, б з виступом зверху, вертикальної є, прямолінійної р з округлою петлею, ѧ без перекладини.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5638 (табл. CCLXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 124,5 см від підлоги та на відстані 82 см від лівого ребра.

Опис. Напис практично повністю знищений молитвою Григорія та Василя (№ 5633) та записом про купівлю Боянової землі (№ 25). За наявними фрагментами можемо встановити, що тут знаходились літери ГН під титлом, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’:

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5639 (табл. CCLXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 84 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений овал із прямим відрізком всередині. Малюнок пошкоджений написом про купівлю Боянової землі (№ 25).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5640 (табл. CCLXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 110,5 см від підлоги та на відстані 98 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера в.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5641 (табл. CCLXI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 96 см від підлоги та на відстані 71 см від лівого ребра.

Опис. Нижня частина малюнка знищена обвалом тиньку, збереглась тільки верхня частина щогли хреста з перекладиною та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Усі кінці розширюються у формі трикутників. Обабіч помітні верхні частини пагонів проквітлого хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5642 (табл. CCLXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 203 см від підлоги та на відстані 21 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису дуже добра, його текст чітко читається:

Помѣни Г(оспо)ди Гарасима.

Пом'яни, Господи, Герасима.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за скорописними формами написання літер та формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5643 (табл. CCLXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 17 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на дрібні пошкодження та затертість тиньку, його текст чітко читається:

Οσηος Ονουφρηος
Ὅσιος Ὀνούφριος.
Преподобний Онуфрій.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5644 (табл. CCLXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 131 см від підлоги та на відстані 6,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене зображення змії.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Герпетоморфні зображення.

Графіті № 5645 (табл. CCLXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 17 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

ⓐ η ⓞ ονϰφριος

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:
Α(γιος) η ο(σηος) Ονϰφριος.
Ἅγιος ἡ ὅσιος Ὀνούφριος.
Святий і преподобний Онуфрій.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання ѧ з пласким верхом.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5646 (табл. CCLXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 127,5 см від підлоги та на відстані 18 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його текст впевнено реконструюється:
Г(оспод)и по(мо)зи ρѧ(бογ).
Господи, поможи рабу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою спинкою, вертикальної ꙁ із переломом, простої ı, прямолінійної ρ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5647 (табл. CCLXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 20,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок голови людини в профіль – помітні ніс, око та широка борода.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5648 (табл. CCLXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 126 см від підлоги та на відстані 17 см від лівого ребра.

Опис. На фресці потрійними замкненими рисками виконаний малюнок чотириконечного хреста. Зображення видряпане таким чином, що ніби увінчує рамку напису № 5650. Також його пошкодив напис № 5646.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5649 (табл. CCLXIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 24,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест, який пошкодив складові напису № 5667.

Датування. Середина XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5650 (табл. CCLXIV)

Розташування. Знаходиться на висоті 121 см від підлоги та на відстані 17 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість обведеного прямокутною рамкою з колами над верхньою лінією напису задовільна, поверхня стіни в місці його розташування пошкоджена вибоями, що знищили або пошкодили деякі складові:

г҃нпомоꙁнра | бусвоѧ-у | мнекѣши

З розбивкою на слова та відновленням втраченого фрагмента текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своѧ[м]у Мнекѣши.

Господи, поможи рабу своєму Мнекіші.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання в з нижньою петлею кутом вперед, нахиленої ліворуч ꙁ із переломом, вертикальної є, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5651 (табл. CCLXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 120 см від підлоги та на відстані 20,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура, яка нагадує виконаний подвійною рискою чотириконечний хрест, від лівого кінця перекладини якого вниз відходить довгий відрізок. Малюнок пошкодила молитва Мнекіши (№ 5650).

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за особливістю розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5652 (табл. CCLXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 136,5 см від підлоги та на відстані 26,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок чотириконечного хреста, нижня частина щогли якого довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5653 (табл. CCLXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 139,5 см від підлоги та на відстані 25 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок, який нагадує заплетену стрічку у вигляді колоска.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5654 (табл. CCLXV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 137 см від підлоги та на відстані 26 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові, незважаючи на пошкодження, ідентифікуються чітко:

сѣмьжнолижба | борода | бры

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Сѣмьжно лижба борода бры.

Семьюне, люба борода, брови.

Датування. Кінець XI – друга третина XII ст.; за формою написання б з виступом зверху, ∆-подібної д, прямолінійної р з округлою петлею, простого иж.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5655 (табл. CCLXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 26,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене в два рядки слово: Міхалън ‘*Михайлів*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання м з покриттям та ъ з виступом зверху.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5656 (табл. CCLXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 3 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його текст чітко читається:

Кричѧ пъсалъ.

Крича писав.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, л, с та ѧ з покриттям, прямолінійної р з петлею кутом вгору, ч у вигляді пласкої чаші з покриттям.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5657 (табл. CCLXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 3 см від лівого ребра.

Опис. Під згаданим вище написом іншим автором, на що вказують форми літер, кут нахилу різця та форма прорізів, виконаний такий текст:

з҃аі҃лі | бъскѣ | іѧкъ

Зміст напису не встановлено.

Датування. Друга чверть XII – перша чверть XIII ст.; за формою написання б з відкритою петлею, і та к із засічками, ѧ з пласким верхом.

Категорія. Написи, зміст яких не встановлений.

Графіті № 5658 (табл. CCLXVII)

Розташування. Знаходиться на висоті 140,5 см від підлоги та на відстані 52,5 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові читаються чітко:

стъıнıєноуфрн | нпомозімнѣ | грѣшьномоун | молнсѧзамѧ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ыти Ѥноуфрии помозі мнѣ грѣшьномоу и молисѧ за мѧ.

Святий Онуфрій, поможи мені грішному і молися за мене.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання г та п з виступом зверху, нахиленої праворуч з із переломом, прямолінійної р з округлою петлею, ы з високою перемичкою; найвірогідніше, друга чверть XI – середина XIII ст.; за типовістю поширення такої форми літери ы.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5659 (табл. CCLXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 109 см від підлоги та на відстані 57 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями, проте його складові в цілому простежуються добре:

г҃нпомоꙁн | рабоусво | ємоунлнн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своємоу Илии.

Господи, поможи рабу своєму Іллі.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання г з виступом зверху, є з відворотом ліворуч, нахиленої праворуч з, криволінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5660 (табл. CCLXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 105 см від підлоги та на відстані 59 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, проте за наявними збереженими складовими можна реконструювати текст:

Г(оспод)і помо[зи].

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5661 (табл. CCLXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 106 см від підлоги та на відстані 74 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестиконечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над голою Ісуса Христа. В нижній частині основа щогли роздвоюється та впирається у прямокутну відкриту донизу одноступнічасту Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5662 (табл. CCLXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 91 см від підлоги та на відстані 107 см від лівого ребра.

Опис. Малюнок сильно постраждав через пошкодження тиньку, проте за збереженими фрагментами можемо встановити, що на фресці потрійними замкненими рисками прокреслений шестиконечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над го-

ловою Ісуса Христа. Основа щогли спирається на виконанону подвійною рискою прямокутну двоступнічасту Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5663 (табл. CCLXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 165,5 см від підлоги та на відстані 19 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконаний запис імені: Νηκολαος '*Νικόλαος, Миколай*'. Текст нагадує підписи до фрескових образів, проте видярпаний він на фресці з зображенням св. Онуфрія. Вірогідно, образ св. Миколая був розташований в тій частині, куди автор з якихось причин не мав доступу, наприклад, на схилі арки над фрескою зі св. Онуфрієм (давній тиньк тут не зберігся), або ж у південній внутрішній галереї, який був вкритий шатами.

Напис пошкодив початок молитовного звернення Іллі (№ 5679).

Датування. Остання чверть XII – кінець XVI ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Підпис до фрескового образу.

Графіті № 5664 (табл. CCLXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 167 см від підлоги та на відстані 13 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконані літери ЛЮШЬ. Найвірогідніше, зважаючи на текст напису № 5665 у формі прийсвійного прикметника, утвореного від цього слова, розглядати текст як скорочену формулу пам'ятного напису, в якому виконано тільки особове ім'я автора: Люшь '*Люш*'.

Датування. Друга чверть XI – середина XIII ст.; за формою написання ю з покриттям.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5665 (табл. CCLXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 28 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежується пошкоджене покаянним записом невідомого автора (№ 5666) слово Люшьин '*Люшин*' – присвійний прикметник, утворений від некалендарного імені Люш.

Датування. Кінець XI – друга чверть XII ст.; за формою написання ы без перемички та за особливостями розташування.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5666 (табл. CCLXXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 160,5 см від підлоги та на відстані 21 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на дрібні пошкодження тиньку:

с҃вѧтъıннникола свѧтаѧб҃ца | сьгрѣшнхъпрндьвамн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Свѧтыи Никола свѧтаѧ Б(городи)ца сьгрѣшихъ предь вами.

Святий Нікола, свята Богородице, згрішив перед вами.

Датування. Друга чверть XII ст.; за формою написання б та г з виступом зверху, прямолінійної р з округлою розімкненою петлею, ы молоточком з петлею кутом вперед, ѣ з округлою петлею, що торкається коромисла, ѧ з язичком кутком.

Категорія. Напис-покаяння.

Графіті № 5667 (табл. CCLXXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 159,5 см від підлоги та на відстані 21 см від лівого ребра.

Опис. Трохи нижче згаданого вище покаяння іншим автором, на що вказує різна форма прорізів та літер, виконаний інший напис, дуже пошкоджений, внаслідок чого збереглись тільки окремі його складові:

мо---оунолым--г-сне-с҃бл | ---нмолув-сѧ

Напис пошкодив графіті № 153.

Датування. Середина XII – кінець XIII ст.; за формою написання в з виступом зверху, ы та ѧ без перемички.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5668 (табл. CCLXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 162 см від підлоги та на відстані 25 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису відносно добра, незважаючи на пошкодження тексту написом № 5666, його складові читаються:

г҃нпомо-нрабоусвоемоуанъдрѣ | евн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помо[з]и рабоу своемоу Анъдрѣеви.

Господи, поможи рабу своєму Андрієві.

Датування. Друга чверть XI – друга чверть XII ст.; за формою написання а з верхньою засічкою, б, г, п та ъ з виступом зверху, в з ширшою за округлу нижню верхньою петлею, прямолінійної р з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5669 (табл. CCLXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 170 см від підлоги та на відстані 24 см від лівого ребра.

Опис. Складові напису пошкоджені дрібними вибоями, а по ним виконаний запис касожича Дедилця (№ 149):

с҃втъноноуфрнеспс҃н | гъıбноущааговъ-ѣн-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Св(ѧ)тъи Оноуфриє сп(а)си гыбнущааго въ [и]ѣн[є].

Святий Онуфріє, спаси того, хто гине в гієні.

Датування. Кінець XI ст.; за формою написання ѧ з видовженою вгору спинкою, в, г та п з виступом зверху, и, н, о та с із засічками, криволінійної р з округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5670 (табл. CCLXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 163 см від підлоги та на відстані 21 см від лівого ребра.

Опис. Складові напису пошкоджені дрібними вибоями, а також молитовним зверненнмя невідомого автора (№ 5679):

г҃нпомозирабусвоємувасильєви

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своєму Васильєви.

Господи, поможи рабу своєму Василеві.

Датування. Остання чверть XII ст.; за формою написання б з високою розімкненою петлею, в з верхньою петлею, що ширша за нижню, г та п з виступом зверху, и з засічкою на перемичці, прямолінійної р з петлею кутом вгору, ь з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5671 (табл. CCLXXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 162,5 см від підлоги та на відстані 15 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ПИК, причому друга половина напису виконана подвійними рисками. Текст частково пошкоджений молитвою невідомого автора (№ 5666).

Датування. Друга чверть XII ст.; за формою написання к з нижньою довгою засічкою, а також за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5672 (табл. CCLXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 117 см від підлоги та на відстані 43 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня фрески в місці розташування напису пошкоджена вибоями, які знищили деякі складові:

гн҃помаѧнм- | васил-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помани м[а] Васил[иа].

Господи, пом'яни мене, Василя.

Датування. Друга чверть XIV – кінець XV ст.; за формою написання в з нижньою петлею з двома заломами, и з горизонтальною та н з діагональною перемичками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5673 (табл. CCLXXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 118 см від підлоги та на відстані 24 см від лівого ребра.

Опис. Права частина напису знищена пошкодженнями тиньку (вибої та затертість) та написом № 5613:

гн҃помо----- | свое-оу

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чном:

Г(оспод)и помо[зи] … свое[м]оу…

Господи, поможи своєму.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання в з та п з виступом зверху, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5674 (табл. CCLXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 147,5 см від підлоги та на відстані 46 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконаний чотириконечний хрест, щогла якого видряпана подвійною рискою, а перекладина – потрійною.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5675 (табл. CCLXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 114 см від підлоги та на відстані 59 см від лівого ребра.

Опис. Через пошкодження тиньку від напису збереглись тільки дві літери ю.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5676 (табл. CCLXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 119 см від підлоги та на відстані 60 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежується малюнок чотириконечного хреста, пошкодженого молитвою Путька-Євстафія (№ 203).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5677 (табл. CCLXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 115 см від підлоги та на відстані 27 см від лівого ребра.

Опис. Напис пошкоджений молитовним зверненням Федора (графіті № 5613), проте все ж на фресці добре читається запис особового імені Иѧнь ‘*Янь*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з покриттям[486], а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5678 (табл. CCLXXIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 72,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці видряпаний малюнок голови тварини, який нагадує зображення ведмедя. Він пошкоджений записом дяка Івана Давидова (№ 20) та малюнком оленя (№ 97).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5679 (табл. CCLXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 166 см від підлоги та на відстані 28 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежуються виконані в два рядки літери:

стоннѧ гоілн | рабасвоєгоѧ

За формами написання літер напис нагадує молитву № 5669, тому не виключено, що вони виконані одним автором. Однак обидва молитовні звернення не можна розглядати як один напис, адже цей текст знаходиться на певній відстані від № 5669, між ними виконані інші графіті, а жодних приналежних “обом частинам” знаків не виявлено. Саме тому обидва написи розглядаються як окремі.

[486] Може здатись, що літера ѧ виконана з розкритою петлею, проте її “носик” знищила літера ѳ напису № 5613.

Напис пошкодив молитовне звернення Василя (№ 5670).

Зважаючи на контекст подібних молитовних звернень, а також враховуючи відсутність початкових слів, які знаходились в місці ретельно видряпаного напису № 5663, текст можна реконструювати таким чином:
… [нє]достоинаго Іли[ю] раба своего а(минь).
… недостойного Іллю, раба свого, амінь.

Датування. Остання чверть XII – кінець XIII ст.; за формою написання б, в, г з виступом зверху, криволінійної р з великою округлою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5680 (табл. CCLXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 121 см від підлоги та на відстані 28,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці потрійною рискою прокреслений чотириконечний хрест, кінці перекладини та щогли якого мають невеликі розширення. Перекладина розділена на дві частини, які примикають до щогли. Її основа спирається на прямокутну одноступінчасту відкриту Голгофу. Обабіч щогли над та під перекладиною виконані складові теонімограми під титлами: ІС ХІ та ΝИ КА.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5681 (табл. CCLXXVI)

Розташування. Знаходиться на висоті 125,5 см від підлоги та на відстані 27 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові, незважаючи на затертість тиньку, чітко читаються:

ивѣанъ | вачеславъ | вльотрокъ

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
Ивѣанъ Вачеславль отрокъ.
Ів'ян, В'ячеславів отрок.

Автор тексту зазначив власну приналежність до малої дружини особи на ім'я Вячеслав, князя чи воєвиди. В історії середньовічної України відомого кілька князів та воєвод з таким ім'ям[487], яким теоретично міг служити Івьян. Найімовірніше, він був отроком В'ячеслава Володимировича, київського князя у 1139, 1151–1154 рр., похованого у Софійському соборі[488].

[487] Л.В. Войтович, *Op. cit.*, с. 321, 356, 358, 459, 477.
[488] *Ibid.,* с. 459.

Датування. 1130-ті – 1150-ті рр.; найвірогідніше, перша половина 1150-х рр.; за контекстом.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5682 (табл. CCLXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 30 см від лівого ребра.

Опис. Вище автографа Івьяна прокреслене традиційне молитовне звернення, автор якого пошкодив пам'ятний запис отрока:

Г(оспод)и помо(зи).

Господи, поможи.

Датування. Середина XII – кінець XIII ст.; за формою написання п з виступом зверху та м з верхньою засічкою, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5683 (табл. CCLXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 135 см від підлоги та на відстані 27 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура, яка складається з кількох округлих ліній.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5684 (табл. CCLXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 87 см від підлоги та на відстані 6 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслене слово мєсаца '*місяця*', вочевидь, початок незавершеного напису для поминання померлої особи.

Датування. Кінець XIV – кінець XV ст.; за формою написання а з видовженою вертикальною спинкою, нахиленої ліворуч є, м з верхніми засічками та ц звичайного вигляду.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5685 (табл. CCLXXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 84 см від підлоги та на відстані 30 см від лівого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньку, збереглось лише одне слово с(вѧ)тъи '*святий*'. Найвірогідніше, в контексті оточуючого епіграфічного матеріалу, розглядати цей текст як фрагмент молитви до святого Онуфрія.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5686 (табл. CCLXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 137,5 см від підлоги та на відстані 97 см від лівого ребра.

Опис. Текст практично повністю знищений записом про купівлю Боянової землі (№ 25), збереглось лише закінчення імені у давальному відмінку -икови.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання в з нижньою петлею кутом вперед, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5687 (табл. CCLXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 6,5 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена, тому частина його складових не збереглась:

---т-нн | ---ъ-л-дін | ат----ун | -л-гссєдна

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ѕ-подібної ꙁ, є з направленим донизу язичком, прямолінійної ρ з розімкненою петлею.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5688 (табл. CCLXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 6,5 см від лівого ребра.

Опис. Трохи нижче іншим атором більшими літерами прокреслено:

---ρ-ꙑнієвѕ | є----пн

Датування. Друга чверть XII – початок XIII ст.; за формою написання ѕ-подібної ꙁ, є з направленим донизу язичком, прямолінійної ρ з розімкненою петлею.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5689 (табл. CCLXXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 2 см від лівого ребра.

Опис. Напис дуже пошкоджений вибоями та написами № 5687 та № 5688, проте наявний текст можна реконструювати:

… [по]мози р[абу] …
… поможи рабу…

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5690 (табл. CCLXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 121 см від підлоги та на відстані 5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери НА.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5691 (табл. CCLXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 122,5 см від підлоги та на відстані 74,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці подвійними рисками прокреслена літера П.

Датування. Кінець XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5692 (табл. CCLXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 123 см від підлоги та на відстані 98 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконана літера Г.

Датування. Кінець XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5693 (табл. CCLXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 124 см від підлоги та на відстані 76 см від лівого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена дрібними вибоями та затерта, тому частина його складових не простежується:

г҃нпомознрабусвое | -уолнсѣ-

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабу своем[у] Олисѣ[ю].
Господи, поможи рабу своєму Олісею.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання б з виступом зверху, вертикальної з із переломом, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5694 (табл. CCLXXIX, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 74 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на ту обставину, що по ньому прокреслені написи дяка Івана Давидовича (№ 20) та Флора (№ 46): Г(оспод)и помози.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання нахиленої праворуч з із переломом та п з виступом зверху, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5695 (табл. CCLXXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 120 см від підлоги та на відстані 100 см від лівого ребра.

Опис. Малюнок знищений записом про купівлю Боянової землі, від нього залишилась виконана подвійною рискою вертикальна стрічка, всередині якої накреслені кілька горизонтальних. В цілому малюнок нагадує частину ініціальної літери, хоча повної впевненості в цьому немає.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5696 (табл. CCLXXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 127 см від підлоги та на відстані 68 см від лівого ребра.

Опис. Малюнок знищений записом Путька-Євставія (№ 203), простежується фігура у вигляді нахиленого ліворуч овалу з сітчастим візерунком всередині.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5697 (табл. CCLXXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 105,5 см від підлоги та на відстані 24 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні стіни знаходиться малюнок, який деще нагадує зображення хвоста птаха. Малюнок пошкоджений молитвою Михайла (№ 5700).

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5698 (табл. CCLXXX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 103 см від підлоги та на відстані 104 см від лівого ребра.

Опис. Напис практично повністю знищений молитвою Варнави (№ 5699), проте можемо прочитати дієслово-прохання по(мо)зи ‘*поможи*’ та щоглу іншої літери за ним.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5699 (табл. CCLXXXI)

Розташування. Знаходиться на висоті 102 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

гн҃помозн | рабоусвое | моуварна | вевмнн[489]

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу Варнаве амин.

Господи, поможи рабу своєму Варнаві, амінь.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в з нижньою петлею кутом вперед, нахиленої праворуч з із переломом, прямолінійної р з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5700 (табл. CCLXXXII)

Розташування. Знаходиться на висоті 107 см від підлоги та на відстані 22 см від лівого ребра.

Опис. Частина складових напису знищена вибоями:

гн҃помознмн | рабоус-оѥмоу | мiх---овн | грѣшъ-о-оуı | --о-о----------о--

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози ми рабоу с[в]оѥмоу Мiх[аил]ови грѣшъ[н]о[м]оу ı [оуб]о[г]о[моу]…

Господи, поможи мені, рабу своєму Михайлові, грішному та убогому…

Датування. Друга чверть XII ст.; за формою написання г з виступом зверху, , ъ з петлею кутом вперед, вертикальної з із переломом, прямолінійної або криволінійної р з округлою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5701 (табл. CCLXXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 98,5 см від підлоги та на відстані 102,5 см від лівого ребра.

[489] Дві останні літери написані з інверсією.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5702 (табл. CCLXXXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 173 см від підлоги та на відстані 15 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ІС.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5703 (табл. CCLXXXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 155,5 см від підлоги та на відстані 80 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5704 (табл. CCLXXXIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 155,5 см від підлоги та на відстані 78 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові досить непогано простежуються:

гнпомо | ѕнрабоу | свое

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу свое{моу}

Господи, поможи рабу своєму.

Вочевидь, напис залишився незавершеним.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання в з округлою петлею, в з ширшою за нижню верхньою петлею, нахиленої праворуч з із переломом, прямолінійної р з маленькою округлою голівкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5705 (табл. CCLXXXIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 116 см від підлоги та на відстані 78 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

ѓомознрабусвоемꙋ | лазоревн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(осподи) (п)омози рабꙋ своемꙋ Лазореви.

Господи, поможи рабу своєму Лазореві.

Датування. Третя чверть XII ст.; за формою написання а з округлою петлею, в з розімкнутою петлею кутом вперед, в з переломом при щоглі, нахиленої праворуч з із переломом та виступом зверху, р з петлею кутом донизу, дзеркальних ꙋ.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5706 (табл. CCLXXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 113 см від підлоги та на відстані 78 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5707 (табл. CCLXXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 70 см від підлоги та на відстані 4,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, щогла якого виконана подвійною рискою, а перекладина – одинарною. Біля правого кінця перекладини помітний знак у вигляді літери Г.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5708 (табл. CCLXXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 136,5 см від підлоги та на відстані 46 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5709 (табл. CCLXXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 74,5 см від підлоги та на відстані 3,5 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його текст чітко читається:

Г(оспод)и по(мози).

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5710 (табл. CCLXXXIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 128 см від підлоги та на відстані 6,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокрелене зображення геральдичного орла, яке нагадує рельєф на шиферній плиті парапету хорів Софійського собору[490]. Поверх малюнка прокреслені написи № 5687 та № 5688.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою прорізів та особливостями розташування.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5711 (табл. CCLXXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 143 см від підлоги та на відстані 108 см від лівого ребра.

Опис. Напис сильно пошкоджений вибоями, частина його складових втрачена:

---------нрабоу | -------оуѳролѥ | --є-о-----н[491]

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

… [помоз]и рабоу [своєм]оу Ѳролѥ[ви]…

… поможи рабу своєму Фролеві.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання прямолінійної р з петлею кутом вгору або вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5712 (табл. CCLXXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 120,5 см від підлоги та на відстані 104 см від лівого ребра.

Опис. Поверх цього тексту прокреслені складові графіті № 25, тому частина його складових не простежується:

гнп-моꙁнва

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и п[о]мози Ва(…)

Господи, поможи Ва(…).

[490] Див.: С.О. Висоцький, *Герб Київської Русі за часів Ярослава Мудрого*, Старожитності Русі-України: Збірник наукових праць до 70-річчя М.Ю. Брайчевського, К. 1994, с. 115–119.

[491] Наприкінці цього рядка помітний знак у вигляді покладеної ліворуч літери т.

Через особливості скорочення повну форму імені встановити складно, навіть оточуючий епіграфічний матеріал дає кілька варіантів.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання в з округлою нижньою петлею, нахиленої праворуч ꙁ із переломом, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5713 (табл. CCLXXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 118 см від підлоги та на відстані 104,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простетуються виконані у ствопчик літери КΛ та ГН, частково пошкоджені малюнком хреста (№ 25б).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5714 (табл. CCLXXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 114 см від підлоги та на відстані 106 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери А та БЄ.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання літери ⲁ з округлою петлею та видовженою вгору спинкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5715 (табл. CCLXXXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 133,5 см від підлоги та на відстані 84,5 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на пошкодження тиньку записом про купівлю Боянової землі (№ 25), текст добре читається:

Κ(υρι)ε βοηθι.

Κύριε βοήθει.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5716 (табл. CCLXXXVI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 86 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежуються літери ⲑⲟ під горизонтальним титлом. Перша літера частково пошкоджена записом про купівлю Боянової землі (№ 25).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5717 (табл. CCLXXXVI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 93 см від підлоги та на відстані 100,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений малюнок кіпариса, дуже подібний аналогічним зображенням біла хреста (№ 25б).

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зображення рослин.

Графіті № 5718 (табл. CCLXXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 117 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді кола, всередині якого видряпані горизонтальна та скісна риски, що утворюють відкритий ліворуч кут.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5719 (табл. CCLXXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 117 см від підлоги та на відстані 99 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГОСП, що є скороченням слова-звернення Госп(оди) '*Господи*'. Літери пошкоджені записом про купівлю Боянової землі (№ 25).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання г з виступом зверху та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5720 (табл. CCLXXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 91 см від підлоги та на відстані 17,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'. Літери пошкоджені записом Федора (№ 5721).

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання г з виступом зверху та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5721 (табл. CCLXXXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 88 см від підлоги та на відстані 15,5 см від лівого ребра.

Опис. Напис взятий у велику прямокутну рамку, нижнє поле якої залишилось незаповненим. На початку читається запис особового імені Θεοδορος ‘*Θεόδωρος, Федір*’, за якими помітні літери ογρ та щогла ще однієї літери. Напис залишився незавершеним, в подальшому текст був пошкоджений автором пам’ятного напису Йоанном (№ 158).

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5722 (табл. CCLXXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 133 см від підлоги та на відстані 96 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений малюнок розкритої долоні руки; зображення пошкоджене написом про купівлю Боянової землі (№ 25).

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за особливостями розташування.

Категорія. Символи, пов’язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5723 (табл. CCLXXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 144 см від підлоги та на відстані 7 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді стовпчика з округлих ліній, біля верхнього кінця якого праворуч прокреслене коло.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5724 (табл. CCLXXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 137,5 см від підлоги та на відстані 74 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені слова ρабъ Б(о)жии ‘*раб Божий*’, що пошкодили молитву Симеона (№ 161), проте самі були пошкоджені молитвою Флора (№ 46).

Датування. Кінець XII – початок XIII ст.; за формою написання виконаної у три змахи зіркоподібної ж з верхніми та нижніми засічками, и з верхніми та нижніми засічками, прямолінійної ρ з петлею кутом вгору.

Категорія. Пам’ятний напис.

Графіті № 5725 (табл. CCLXXXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 113 см від підлоги та на відстані 4,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГОСЪ, що є скороченням слова-звернення Госъ(поди) ‘*Господи*’.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання г з виступом зверху та за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5726 (табл. CCLXXXIX)

Розташування. Знаходиться на висоті 107,5 см від підлоги та на відстані 104,5 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на затертість тиньку, майже всі складові напису добре читаються:

гн҃помозн | рабоу | своѥ | моупетр-- | амин

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своѥмоу Петр[оу] амин.

Господи, поможи рабу своєму Петру, амінь.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, в з нижньою округлою петлею, нахиленої праворуч з із переломом, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5727 (табл. CCXC, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 141,5 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. Складові напису пошкоджені записом про купівлю Боянової землі (№ 25), тож частина з них не простежується:

гн҃помознрабоусвоемоугеоръгеви | отче----р-с---доу

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своемоу Георъгеви Отче…

Господи, поможи рабу своєму Георгієві, Отче…

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, б та в з виступом зверху, вертикальної з із переломом, м з верхніми засічками, о з покриттям, прямолінійної р з петлею кутмо вгору, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5728 (табл. CCXC, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 105,5 см від підлоги та на відстані 43 см від лівого ребра.

Опис. Запис обведений квадартною рамкою, його складові, виконані поверх молитви Фоми (№ 5729), читаються добре:

ст҃ъıоноуфрн | помѧнъникъ | ту

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

С(вѧ)ты(и) Оноуфри помѧнъ Никъту.

Святий Онуфрій, пом'яни Никиту.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання и та м з засічками, п та ъ з виступом зверху, ы молоточком, ѧ без перемички.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5729 (табл. CCXCI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 105,5 см від підлоги та на відстані 43 см від лівого ребра.

Опис. Незважаючи на виконане поверх напису молитовне звернення Никити (№ 5728), його складові читаються добре:

свѧтъıноноуфрн | помꙁнмнр-бусво | ему·ѳоме

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Свѧтыи Оноуфри пом(о)зи ми р[а]бу своему Ѳоме.

Святий Онуфрій, поможи мені, рабу своєму Фомі.

Датування. Кінець XI – початок XIV ст.; за формою написання вертикальної є та ꙁ із переломом, в з переломом при щоглі, м з верхніми засічками, ы без перемички.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5730 (табл. CCXCI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 104,5 см від підлоги та на відстані 40 см від лівого ребра.

Опис. Біля нижнього рядка молитовного звернення Никити (№ 5728) іншим автором приписаний займенник мѧ '*мене*' – таким чином невідомий автор приєднався до молитви св. Онуфрію.

Датування. Друга чверть XII – кінець XV ст.; за формою написання простих м та ѧ, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5731 (табл. CCXCI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 147,5 см від підлоги та на відстані 7,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок людського обличчя, без контурів овалу голови. Помітні очі, брови та ніс.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5732 (табл. CCXCI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 134 см від підлоги та на відстані 98 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежується літера ⷯ під дуговим титлом.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5733 (табл. CCXCII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 134,5 см від підлоги та на відстані 92 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на його пошкодження записом про купівлю Боянової землі (№ 25), текст чітко читається: ѵонегъ п(ьсалъ).

Вонег писав.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання в з нижньою петлею кутом вперед, г та п з виступом зверху, а також за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5734 (табл. CCXCII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 136 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. На поверхні фрески читається слово сѵат{ии} '*святий*' – початок незавершеної молитовної формули. Текст частково пошкоджений записом про Боянову землю (№ 25).

Датування. Кінець XI – початок XII ст.; за формою написання а без перемички та за особливостями розташування; найвірогідніше, початок XII ст.; за типовістю поширення такої форми літери.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5735 (табл. CCXCII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 125 см від підлоги та на відстані 30,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці простежуються контури погрудного зображення людини.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Антропоморфні зображення.

Графіті № 5736 (табл. CCXCIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 145 см від підлоги та на відстані 94 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису, попри деякі пошкодження тиньку, непогана, майже всі складові читаються:

г҃нпомоꙁ-раб-- | своємоу-ведо-о- | ѳмінъ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помоз[и] раб[оу] своємоу [Х]ведо[р]о[у] ѳмінъ.

Господи, поможи рабу своєму Федору, амінь.

Датування. Друга третина XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, нахиленої ліворуч з із розвилкою, в, г та п з виступом зверху, м, о та у з верхніми засічками, прямолінійної р з петлею кутом вгору, ъ з петлею кутом вперед.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5737 (табл. CCXCIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 98 см від підлоги та на відстані 43,5 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість написудобра, його текст чітко читається:

Г(оспод)и помо(зи) Кон(тантиноу).

Господи, поможи Костянтину.

Повна форма імені відновлена як найбільш вірогідна.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5738 (табл. CCXCIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 140 см від підлоги та на відстані 95 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження записом про купівлю Боянової землі (№ 25), його складові чітко читаються:

г҃нпомоꙁнрабоусвоємѫдиковн

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоу своємѫ Ди(м)кови.

Господи, поможи рабу своєму Дімкові.

Датування. Кінець XI – початок XII ст.; за формою написання ∆-подібної д, нахиленої праворуч з із переломом, прямолінійної р з округлою маленькою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5739 (табл. CCXCIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 138 см від підлоги та на відстані 88 см від лівого ребра.

Опис. Трохи нижче згаданого вище молитовного звернення Дмитра іншим автором виконаний такий напис:
То [Л]азоръ ти п(ьса)лъ.
То Лазар тобі писав.

Датування. Друга чверть XI – початок XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, нахиленої ліворуч з із переломом, п та ъ з виступом зверху, прямолінійної р з округлою маленькою петлею, а також за особливостями розташування.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5740 (табл. CCXCIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 132 см від підлоги та на відстані 52,5 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та горизонтального підніжжя. Обабіч його кінців прокреслені літери ІС.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5741 (табл. CCXCV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 113 см від підлоги та на відстані 42 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються:

ст҃ъюноу | фрннпомн | лоунмѧгрѣшънаданнла | годаннл

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:
С(вѧ)ты(и) Оноуфрии помилоуи мѧ грѣшънаго Данил(а) Данила.
Господи, помилуй мене, грішного Данила, Данила.

Датування. Середина XI – середина XII ст.; за формою написання а з покриттям та округлою петлею, д та м з верхніми засічками, прямолінійної р з округлою петлею, дзеркальної у із засічкою, ѣ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5742 (табл. CCXCV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 136,5 см від підлоги та на відстані 22 см від лівого ребра.

Опис. На фресці прокреслений знак, що має вигляді двох вісімок, обабіч яких розташовані вертикальні риски, а між ними – повернуті в бік вісімок гачки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5743 (табл. CCXCV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 161,5 см від підлоги та на відстані 70 см від лівого ребра.

Опис. На фресці у своєпчик прокреслені літери ТА та ОК, їх пошкодив напис Івана (№ 5744).

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за особливістю розташування.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5744 (табл. CCXCVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 161 см від підлоги та на відстані 66 см від лівого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його складові впевнено ідентифікуються:

г҃ипмоꙁнрабꙋосв | мꙋоиванѹѥванге | ли-оотмтѳаоверю

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и п(о)мози рабꙋо св(о)емꙋо Иваноу евангели[ꙋ]о от М(а)тѳ(е)а о҃ верю.
Господи, поможи рабу своєму Івану, Євангелію від Матфія 70 вірю.

Іван посилається на 70-те зачало, яке містить уривок Євангелія від Матфея, що оповідає про Преображення Господнє (Мт. 17: 1–19).

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання в та б з виступом зверху, вертикальної з із переломом, прямолінійної р з петлею кутом вгору або кутом донизу, диграфу ꙋ, ѣ з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

V.3. Графіті на фресці з зображенням Чесного хреста

Знаходиться у вівтарній частині Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї, на західній площині арки, що в давнину вела з південної зовнішньої галереї на подвір'я, нині в цьому місці знаходиться вікно (табл. CCVI, а). Первісний тиньк в нижній частині та біля лівого ребра закритий пізнішим муруванням, біля ребер майже по всій висоті наявні втрати давнього тиньку. В середній частині тиньк відвалився та розбився на кілька шматків, проте був повернутий реставраторами на місце, хоча між окремими фрагментами наявні великі шви, тож складові епіграфічних пам'яток можуть бути віддалені одна від одної. Під час досліджень С. Висоцького були опубліковані сімнадцять графіті, розташовані на досліджуваній ділянці: №№ 79, в тому числі 79а, 83, 84, 85, 89, в тому числі 89а, 89б, 89в, 98, 258, в тому числі 258а, 283, в тому числі 283а та 283б, 284, 285, 286; окрім них було виявлено

ще дев'яносто два графіті, які отримали номери від 5745-го по 5835-й, в тому числі 5748а (табл. CLXXXV, б).

Графіті № 79 (табл. CCXCVI, 2)

Публікації. С. Висоцький[492].

Розташування. Знаходиться на висоті 105 см від підвіконня та на відстані 75,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена монограма літер П та Р[493], які частково пошкодили молитву Бориса (№ 79а).

Датування. Середина XII – кінець XVI ст.; за особливостями розташування та формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 79а (табл. CCXCVII, 1)

Публікації. С. Висоцький[494]; А. Залізняк[495].

Розташування. Знаходиться на висоті 106 см від підвіконня та на відстані 69 см від правого ребра.

Опис. Тиньк в місці розташування напису частково відвалився, під час реставрації цієї частини фрески шви між окремими фрагментами тиньку були закриті широкою смугою шпаклівки, яка "відсікла" частину напису:

г҃нпомо | ꙁнрабꙋосв-є-- | борнсовнвы[496] ше--ро | дьцꙋ

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и помози рабоꙋ св[о]є[мꙋ] Борисови выше[го]родьцꙋ.

Господи, поможи рабу своєму Борисові вишгородцю.

Датування. Середина XII – початок XIII ст.; за формою написання ѧ з гострою петлею та видовженою вгору спинкою, вертикальної є, нахиленої ліворуч ꙁ із розвилкою та виступом зверху, и з верхніми засічками, прямолінійної р з округлою петлею, ꙋ-подібної ꙋ та дзеркальної ц.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 83 (табл. CCXCVII, 2)

Публікації. С. Висоцький[497].

---

[492] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 111–112, табл. LXXI, 2; LXXII, 2.
[493] С. Висоцький помилково інтерпретував їх як зображення тризубу.
[494] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 111–112, табл. LXXI, 2; LXXII, 2.
[495] А.А. Зализняк, *К изучению древнерусских надписей,* с. 282.
[496] Оскільки закінчення рядка було "відсічене" реставраторами, С. Висоцький його пропустив, запропонувавши реконструювати тут літери лѧ. А. Залізняк піддав сумніву таку реконструкцію, визначивши втрачену частину як літери шєгоро, а прочитану С. Висоцьким літеру ъ на початку пропоновано читати як ы. Сучасні дослідження підтвердили коректуру А. Залізняка.
[497] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 113, табл. LXXIV, 1.

Розташування. Знаходиться на висоті 105 см від підвіконня та на відстані 75,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений знак у вигляді восьмипроменевої зірки, в центрі якої знаходиться малюнок хреста.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 84 (табл. CCXCVIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[498].

Розташування. Знаходиться на висоті 72 см від підвіконня та на відстані 41 см від правого ребра.

Опис. На фресці подвійними рисками прокреслений шестикінечний хрест, що складається зі щогли, перекладини та символічної таблички над головою Ісуса Христа. Кінці перекладини, таблички та вершини щогли мають розширення у вигляді незамкнених у верхівці трапецій. Основа щогли спирається на такої ж форми одноступнічасту Голгофу.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 85 (табл. CCXCIX, 1)

Публікації. С. Висоцький[499].

Розташування. Знаходиться на висоті 71 см від підвіконня та на відстані 55 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест на доноступінчастій прямокутній відкритій донизу Голгофі. Середина нижньої частини щогли та її вершина з'єднані з кінцями перекладини прямими лініями.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 89 (табл. CCC, 1)

Публікації. С. Висоцький[500].

Розташування. Знаходиться на висоті 99 см від підвіконня та на відстані 17,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

---

[498] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 113.
[499] *Ibid.*, с. 113, табл. LXXIV, 2.
[500] *Ibid.*, с. 115, табл. LXXV, 3.

Графіті № 89а (табл. CCCI, 1)

Публікації. С. Висоцький[501].

Розташування. Знаходиться на висоті 104 см від підвіконня та на відстані 24 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 89б (табл. CCCI, 2)

Публікації. С. Висоцький[502].

Розташування. Знаходиться на висоті 104 см від підвіконня та на відстані 20 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 89в (табл. CCCII, 1)

Публікації. С. Висоцький[503].

Розташування. Знаходиться на висоті 98 см від підвіконня та на відстані 24 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 98 (табл. CCCIII, 1)

Публікації. С. Висоцький[504].

Розташування. Знаходиться на висоті 48 см від підвіконника та на відстані 39 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений малюнок півня.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

---

[501] С.А. Высоцкий, *Древнерусские надписи Софии Киевской*, с. 115, табл. LXXV, 3.
[502] *Ibid*.
[503] *Ibid*.
[504] *Ibid.*, с. 117, табл. LXXX, 3.

Графіті № 258 (табл. CCCIII, 3)

Публікації. С. Висоцький[505].

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підвіконня та на відстані 59 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 258а (табл. CCCIV, 1)

Публікації. С. Висоцький[506].

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підвіконня та на відстані 64 см від правого ребра.

Опис. На фресці виконане зображення закритого напрестольного Євангелія.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Предмети релігійного вжитку та артефакти.

Графіті № 283 (табл. CCCIV, 2)

Публікації. С. Висоцький[507].

Розташування. Знаходиться на висоті 17 см від підвіконня та на відстані 21 см від правого ребра.

Опис. На фресці знаходиться незавершене зображенн вершника. Автор видряпав малюнок коня, що здійнявся на задні ноги, вуздечку на його голові, що йде до рук вершника, у якого промальована тільки одна нога. Малюнок частково пошкоджений обвалом давнього тиньку. Він прокреслений поверх напису № 283б.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Сюжетні зображення.

Графіті № 283а (табл. CCCIV, 3)

Публікації. С. Висоцький[508].

Розташування. Знаходиться на висоті 18 см від підвіконня та на відстані 17,5 см від правого ребра.

Опис. Під час публікації С. Висоцький поєднав написи № 283а та № 283б, помилково ідентифікувавши низку літер. Загалом збереження напису добре, хоча його закінчення пошкоджене обвалом тиньку:

[505] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 120, табл. CXLI, 3.
[506] *Ibid.*, с. 120, табл. CXLI, 3.
[507] *Ibid.*, с. 127, табл. CLVII; CLVIII.
[508] *Ibid.*

тѧгнꙁр---

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст можна реконструювати таким чином:

Тѧ Г(оспод)и зр[ю].

Тебе, Господи, бачу.

Датування. Друга чверть XI – початок XIII ст.; за формою написання нахиленої праворуч з із переломом, р із сильним вигином та не зімкнутою зі щоглою в нижній частині петлею.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 283б (табл. CCCV, 1)

Публікації. С. Висоцький[509].

Розташування. Знаходиться на висоті 16 см від підвіконня та на відстані 25 см від правого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, незважаючи на пошкодження складових малюнком вершника (№ 283), текст читається добре:

Въ зло.

У зло.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за формою написання нахиленої ліворуч з із переломом, л з покриттям, ъ з округлою петлею.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 284 (табл. CCCV, 2)

Публікації. С. Висоцький[510].

Розташування. Знаходиться на висоті 10 см від підвіконня та на відстані 18,5 см від правого ребра.

Опис. Трохи нижче тим же автором виконаний займенник во ‘*у*’, вочевидь, аналог попереднього напису. Варто зазначити, що літера о не зімкнуна в нижній частині, вона нагадує “л”.

Датування. Друга чверть XI – середина XII ст.; за фактом виконання написів № 283б та № 284 однією особою.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 285 (табл. CCCV, 3)

Публікації. С. Висоцький[511].

Розташування. Знаходиться на висоті 9 см від підвіконня та на відстані 36,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок птаха, найімовірніше, голуба.

---

[509] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 127, табл. CLVII; CLVIII.
[510] *Ibid.*, с. 128, табл. CLVII; CLVIII. Дослідник включив також сюди і одну літеру напису №283б.
[511] *Ibid.,* с. 128, табл. CLIX, 1.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 286 (табл. CCCVI, 1)
Публікації. С. Висоцький[512].
Розташування. Знаходиться на висоті 49 см від підвіконня та на відстані 56 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслений малюнок кота, добре деталізована морда та вигин спини з піднятим вгору хвостом. Нижня частина малюнка залишилась незавершеною.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5745 (табл. CCXCVIII, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 68,5 см від підвіконня та на відстані 42,5 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслена фігура, верхня частина якої має округлу форму, а нижня – загострену.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Емблеми.

Графіті № 5746 (табл. CCXCVIII, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 69 см від підвіконня та на відстані 44 см від правого ребра.
Опис. На фресці виконаний незавершений малюнок руки в жесті благословення – зображені вказівний та середній пальці.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5747 (табл. CCXCVIII, 4)
Розташування. Знаходиться на висоті 69 см від підвіконня та на відстані 45 см від правого ребра.
Опис. На фресці виконаний незавершений малюнок руки в жесті благословення – зображені вказівний та середній пальці.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5748 (табл. CCXCVI, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 65 см від підвіконня та на відстані 60,5 см від правого ребра.

[512] С.А. Высоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской*, с. 128, табл. CLIX, 2.

Опис. На фресці прокреслені дві пари відрізків, причому верхні переплітаються верхньою частиною.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5748а (табл. CCXCIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 66 см від підвіконня та на відстані 56 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери БЛОНП.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5749 (табл. CCXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 64 см від підвіконня та на відстані 48 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді кола з прямокутником в середній частині, зсунутим ліворуч.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5750 (табл. CCXCIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 96 см від підвіконня та на відстані 12,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений склад МОУ. Напис виконаний дуже подібно розташованому вище тексту № 5752, проте є певні відмінності в формі прорізів, тож ці два написи виконані різними авторами.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання м з верхніми засічками.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5751 (табл. CCC, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 96 см від підвіконня та на відстані 12,5 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, тому частина його складових не простежується, проте його текст може бути реконструований:

Г(оспод)и по[м]ози ра{бу}.

Господи, поможи рабу.

Прикметна перестановка літер в складі: оп замість по.

Датування. Друга чверть XII – початок XIV ст.; за формою написання з із переломом хвоста, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5752 (табл. CCCII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 98 см від підвіконня та на відстані 12,5 см від правого ребра.

Опис. Права частина напису знищена обвалом тиньк, проте наявні складові дозволяють реконструювати текст:

Моужъ зъл[ъ].

Чоловік злий.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання виконаної у три змахи зіркоподібної ж, вертикальної з із виступом зверху, ъ з виступом зверху, м та у з верхніми засічками, л з покриттям.

Категорія. Окремі слова та словосполучення.

Графіті № 5753 (табл. CCCIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 73 см від підвіконня та на відстані 63 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери у та і.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5754 (табл. CCCVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 29 см від підвіконня та на відстані 25 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений схематичний малюнок церкви, купол якої увінчаний шестикінечним хрестом на півмісяці догори рогами. Малюнок пошкодив зображення коня (№ 283).

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зображення храмів.

Графіті № 5755 (табл. CCCVII)

Розташування. Знаходиться на висоті 8 см від підвіконня та на відстані 64 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений схематичний малюнок церкви. Ліва частина зображення не збереглась.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зображення храмів.

Графіті № 5756 (табл. CCCVIII)

Розташування. Знаходиться на висоті 9 см від підвіконня та на відстані 46 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений схематичний малюнок трибанної церкви, прямокутні куполи якої увінчані простими хрестами.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Зображення храмів.

Графіті № 5757 (табл. CCCIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 100 см від підвіконня та на відстані 42 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5758 (табл. CCCIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 100 см від підвіконня та на відстані 31,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5759 (табл. CCCX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 94 см від підвіконня та на відстані 29 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5760 (табл. CCCX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 74,5 см від підвіконня та на відстані 22 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена кисть руки в жесті благословення – вказівний та середній пальці випростані, а мізинець та безіменний підігнуті до великого.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5761 (табл. CCCXI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 88 см від підвіконня та на відстані 40 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена незавершена кисть руки в жесті благословення – виконані лише виростані вказівний та середній пальці.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5762 (табл. CCCXI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 114 см від підвіконня та на відстані 74,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест, верхня частина щогли якого, прикрашена розширенням у вигляді трикутника, коротша на третину від нижньої частини щогли.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5763 (табл. CCCXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 91 см від підвіконня та на відстані 42 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5764 (табл. CCCXI, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 97 см від підвіконня та на відстані 39,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді листочка або пера.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5765 (табл. CCCXI, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 89 см від підвіконня та на відстані 19 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису затерта, збереглись тільки окремі складові слова г[рѣшьно]моу ‘*грішному*’. Відмінок дозволяє розглядати збережене слово як частину молитовного звернення.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання м з плечима та структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5766 (табл. CCCXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 72 см від підвіконня та на відстані 18 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений шестикінечний хрест, щогла якого виконана потрійними рисками, а перекладина та символічна табличка над головою Ісуса Христа – подвійними. Вершина щогли та перекладини завершуються розширеннями у вигляді незамкнених у верхівці трапецій. Кінці символічною таблички розширюються у вигляді півкіл.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5767 (табл. CCCXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 62 см від підвіконня та на відстані 17 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотирикінечний проквітлий хрест, кінці якого розширюються у вигляді незамкнених у верхівнці трапецій, а в основі щогла стовщується та розходиться невеликими пагонами. Під перекладиною обабіч щогли виконані складові теонімограми ІС ХС, поставлені під титла.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5768 (табл. CCCXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 114 см від підвіконня та на відстані 74,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотирикінечний хрест, основа щогли якого спирається на невеликий горизонтальний відрізок, а вершина накрита округлою лінією, що виходить далеко за межі перекладини.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5769 (табл. CCCXIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 52,5 см від підвіконня та на відстані 22,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотирикінечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5770 (табл. CCCXIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підвіконня та на відстані 74 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотирикінечний хрест, нижня частина перекладини якого довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5771 (табл. CCCXIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підвіконня та на відстані 69 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотирикінечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5772 (табл. CCCXIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 36 см від підвіконня та на відстані 57,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотирикінечний хрест, нижня частина перекладини якого довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5773 (табл. CCCXIII, 6)

Розташування. Знаходиться на висоті 61 см від підвіконня та на відстані 48 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений чотирикінечний хрест, нижня частина перекладини якого довша за верхню.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5774 (табл. CCCXIII, 7)

Розташування. Знаходиться на висоті 88 см від підвіконня та на відстані 46,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці простежуються літери ИПОМО, що можуть бути реконструйовані як молитовне звернення:
И(ли) помо(зи).
Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання м з верхніми засічками.
Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5775 (табл. CCCXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 93 см від підвіконня та на відстані 46,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена відкрита долоня руки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5776 (табл. CCCXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 91,5 см від підвіконня та на відстані 13 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера М.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5777 (табл. CCCXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 88 см від підвіконня та на відстані 46,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГН під вичурним титлом, що є традиційним скороченням слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIV ст.; за формою написання и з горизонтальною перекладиною та за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5778 (табл. CCCXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 86 см від підвіконня та на відстані 40 см від правого ребра.

Опис. Через пошкодження тиньку вибоями від напису збереглось тільки закінчення:

… [с]во[є]моу [ф]є[д о]ров[и].

… *своєму Федорові*.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання в з переломом при щоглі.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5779 (табл. CCCXIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 56 см від підвіконня та на відстані 20,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці проксреслені у стовпчик літери ПІ, на деякій відстані – П та П. Напис можна прийняти за аналог молитовному зверненню (№ 5774), інтерпретувавши літеру першу як И, а останню – як О. Проте динаміка виконання цих літер вказує, що автор креслив саме літери П.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5780 (табл. CCCXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 55,5 см від підвіконня та на відстані 18 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно пошкоджена дрібними вибоями та подряпинами, а його закінчення не збереглось внаслідок обвалу тиньку:

гнвепо-озравсоемжот-----

З розбивкою на слова текст виглядає таким чином:

Г(оспод)и Б(ож)е по[м]оз(и) рав(оу) с(в)оемж...

Господи Боже, поможи рабу своєму…

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою вгору спинкою, в з виступом зверху, нахиленої ліворуч з із переломом, прямолінійної р з петлею кутом вперед, полого ж.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5781 (табл. CCCXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 84,5 см від підвіконня та на відстані 69 см від правого ребра.

Опис. Зображення практично повністю знищене пошкодженнями фрескового тиньку. Як можемо встановити за збереженими частинами, від малюнку залишились тільки виконані подвійною рискою прямокутна відкрита донизу одноступінчаста Голгофа та основа щогли з підніжжям.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5782 (табл. CCCXV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 85 см від підвіконня та на відстані 75 см від правого ребра.

Опис. Ліворуч від згаданого вище малюнка простежуються виконані подвійною рискою літери ІГ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5783 (табл. CCCXV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 84,5 см від підвіконня та на відстані 70,5 см від правого ребра.

Опис. На поверхні стіни простежується знак, який нагадує перегорнуту літеру Ѱ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5784 (табл. CCCXV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 3,5 см від підвіконня та на відстані 45 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена відкрита долоня руки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5785 (табл. CCCXV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 64 см від підвіконня та на відстані 43,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГИ – традиційне скорочення слова-звернення Г(оспод)и '*Господи*'.

Датування. Друга чверть XII – кінець XIV ст.; за формою написання и з нижньою засічкою та горизонтальною перемичкою.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5786 (табл. CCCXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 78 см від підвіконня та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. Внаслідок пошкодження тиньку збереглось тільки закінчення по-батькові автора напису: [Констант]иновицоу '*Костянтиновичу*'. Привертає увагу написання ц замість ч, що видає в авторові особу з північних регіонів Руси-України, для мешканців яких притаманне цокання.

Датування. Середина XII – кінець XIII ст.; за формою написання и з довгими верхніми засічками та дзеркальної вертикальної розімкненої у.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5787 (табл. CCCXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 76 см від підвіконня та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене обличчя людини, на якому позначені очі, брови та ніс. Волосся передане трикутниками.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5788 (табл. CCCXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 76 см від підвіконня та на відстані 28,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці схематично прокреслена рука в жесті благословення.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5789 (табл. CCCXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 69,5 см від підвіконня та на відстані 26 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ІІКІ.

Датування. Початок XII – кінець XV ст.; за формою написання простої ı та к зі зменшеним верхом.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5790 (табл. CCCXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 84 см від підвіконня та на відстані 62,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ІІ та, на деякій вістані, КО.

Датування. Друга чверть XI – середина XIII ст.; за формою написання простої ı та о з покриттям.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5791 (табл. CCCXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 71 см від підвіконня та на відстані 28,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура, яка нагадує щит у вигляді літери U, зверху та всередині з подвійними кроквами, над якими виконаний напівкруглий овал. Схожий малюнок виявлений у Георгіївському приділі[513].

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5792 (табл. CCCXVII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 77 см від підвіконня та на відстані 16 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене дієслово-прохання помози ‘*поможи*’ та літери ѧом, причому остання літера незавершена.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання ȝ та п з виступом зверху, м з верхніми засічками.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5793 (табл. CCCXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 79 см від підвіконня та на відстані 22 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування напису сильно затерта, простежується літера α та, на деякій відстані – ανοσ.

[513] В.В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської*, ч. I, с. 16, табл. IV, 3.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за часом поширення грекомовних написів у Софійському соборі.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5794 (табл. CCCXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 67 см від підвіконня та на відстані 72 см від правого ребра.

Опис. Поверхня стіни в місці розташування малюнка пошкоджена, проте наявна частина дозволяє визначити, що тут знаходилось зображення Ісуса Христа, що засвідчує наявність хрещатого німбу довкола обличчя.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зображення ангелів та святих.

Графіті № 5795 (табл. CCCXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 65 см від підвіконня та на відстані 66 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена відкрита долоня.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5796 (табл. CCCXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 63 см від підвіконня та на відстані 36 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери ГНПѲ та малюнок чотириконечного хреста за ними, який, вочевидь, в цьому контексті символізує завершення речення та інвокацію "в ім'я Отця, Сина та Святого Духа". Сам текст є звичною молитовною формулою:

Г(оспод)и пѳ(мози).

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання и з верхніми засічками та г з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5797 (табл. CCCXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 84 см від підвіконня та на відстані 31 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене зображення голуба.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5798 (табл. CCCXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 4 см від підвіконня та на відстані 22 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслене зображення голуба.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5799 (табл. CCCXX, 1)
Розташування. Знаходиться на висоті 89 см від підвіконня та на відстані 13 см від правого ребра.
Опис. На фресці простежується схематичне зображення птаха, ймовірно, голуба.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5800 (табл. CCCXX, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 1 см від підвіконня та на відстані 32 см від правого ребра.
Опис. Нижня частина малюнка не збереглась, простежується тільки голова птаха, найімовірніше – півня.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Орнітоморфні зображення.

Графіті № 5801 (табл. CCCXX, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 92 см від підвіконня та на відстані 32 см від правого ребра.
Опис. На фресці простежуються задні ноги та круп коня.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5802 (табл. CCCXXI, 1)
Розташування. Знаходиться на висоті 89 см від підвіконня та на відстані 22,5 см від правого ребра.
Опис. На фресці знаходиться незавершений малюнок руки в жесті благословення – не прокреслені безіменний та мізинець.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5803 (табл. CCCXXI, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 87 см від підвіконня та на відстані 20 см від правого ребра.
Опис. На фресці прокреслені дві ламані лінії.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Емблеми.

Графіті № 5804 (табл. CCCXXI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 17,5 см від підвіконня та на відстані 36 см від правого ребра.

Опис. Збереженість напису добра, його текст чітко читається:

✢ Или помѡзи.

✢ *Господи боже мій, поможи*.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за формою прорізів.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5805 (табл. CCCXXII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 81 см від підвіконня та на відстані 26 см від правого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок розкритої долоні руки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5806 (табл. CCCXXII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 81 см від підвіконня та на відстані 26 см від правого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок чотириконечного хреста у вигляді літери Р з пересічкою в середній частині щогли.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5807 (табл. CCCXXII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 18 см від підвіконня та на відстані 32 см від правого ребра.

Опис. На фресці видряпане зображення людського обличчя, на якому позначені круглі очі та ніс.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов'язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5808 (табл. CCCXXII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 51 см від підвіконня та на відстані 65 см від правого ребра.

Опис. На фресці видряпаний простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5809 (табл. CCCXXIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 17,5 см від підвіконня та на відстані 32 см від правого ребра.

Опис. На фресці видряпаний простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5810 (табл. CCCXXIII, 2)
Розташування. Знаходиться на висоті 16,5 см від підвіконня та на відстані 38 см від правого ребра.
Опис. На фресці видряпаний простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5811 (табл. CCCXXIII, 3)
Розташування. Знаходиться на висоті 64,5 см від підвіконня та на відстані 6 см1 від правого ребра.
Опис. На фресці видряпаний простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5812 (табл. CCCXXIII, 4)
Розташування. Знаходиться на висоті 21 см від підвіконня та на відстані 24 см від правого ребра.
Опис. На фресці видряпаний простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5813 (табл. CCCXXIII, 5)
Розташування. Знаходиться на висоті 30,5 см від підвіконня та на відстані 25 см від правого ребра.
Опис. На фресці видряпаний простий чотириконечний хрест.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5814 (табл. CCCXXIII, 6)
Розташування. Знаходиться на висоті 80 см від підвіконня та на відстані 57 см від правого ребра.
Опис. На фресці подвійними рисками видряпаний чотириконечний хрест на трикутній одноступнічастій Голгофі.
Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.
Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5815 (табл. CCCXXIII, 7)
Розташування. Знаходиться на висоті 27 см від підвіконня та на відстані 51 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена фігура у вигляді направленої праворуч перехрещеної стріли.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5816 (табл. CCCXXIV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 58 см від підвіконня та на відстані 64 см від правого ребра.

Опис. На фресці подвійними рисками видряпаний чотириконечний хрест. Його щогла виконана суцільною лінією, а кінці перекладини примикають до неї.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5817 (табл. CCCXXIV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 56 см від підвіконня та на відстані 29 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5818 (табл. CCCXXIV, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 45 см від підвіконня та на відстані 28 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5819 (табл. CCCXXIV, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 55 см від підвіконня та на відстані 55 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений корсунський хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5820 (табл. CCCXXIV, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 37,5 см від підвіконня та на відстані 42 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені літери Г҃НП, що є скороченою формою традиційного молитовного звернення:

Г(оспод)и п(омози).

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5821 (табл. CCCXXV, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 56 см від підвіконня та на відстані 60 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена голова кота.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Зооморфні зображення.

Графіті № 5822 (табл. CCCXXV, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 47 см від підвіконня та на відстані 19 см від правого ребра.

Опис. На фресці помітні видряпані контури тіла людини.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Антропоморфні зображення.

Графіті № 5823 (табл. CCCXXVI, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 2 см від підвіконня та на відстані 22 см від правого ребра.

Опис. Нижня частина напису не збереглась, проте наявні складові дозволяють легко реконструювати текст:

Г(оспод)и помози ра[боу]…

Господи, поможи рабу…

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою, нахиленої праворуч з із розвилкою, прямолінійної р з округлою петлею.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5824 (табл. CCCXXVI, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 26 см від підвіконня та на відстані 40 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена пара подвійних рисок.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5825 (табл. CCCXXVI, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 79 см від підвіконня та на відстані 26 см від правого ребра.

Опис. Від напису залишились тільки літери NH.

Датування. Друга чверть XI – кінець XIII ст.; за хронологією поширення грекомовних написів в Софії Київській.

Категорія. Фрагмент напису.

Графіті № 5826 (табл. CCCXXVI, 4)

Опис. На фресці прокреслені літери ГН, що є звичним скороченням слова-звернення Г(оспод)и ‘*Господи*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та за структурою формули.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5827 (табл. CCCXXVI, 5)

Опис. На фресці прокреслені літери ГНП, права щогла якої не завершена. Це дозволяє реконструювати текст таким чином:

Г(оспод)и п{омози}.

Господи, поможи.

Датування. Друга чверть XI – початок XIV ст.; за формою написання и з горизонтальною перемичкою та г з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5828 (табл. CCCXXVII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 97 см від підвіконня та на відстані 35,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці виконаний малюнок розкритої долоні руки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов’язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5829 (табл. CCCXXVII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 52,5 см від підвіконня та на відстані 33 см від правого ребра.

Опис. Нижня частина малюнка хреста не збереглась, помітні частина щогли, перекладина з розширеними у вигляді трикутників кінцями та символічна табличка над головою Ісуса Христа.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5830 (табл. CCCXXVII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 45,5 см від підвіконня та на відстані 24 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслений простий чотириконечний хрест.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

Графіті № 5831 (табл. CCCXXVIII, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 86 см від підвіконня та на відстані 61 см від правого ребра.

Опис. Лінія зламу тиньку проходить безпосередньо по напису, за наявними складовими можна встановити, що тут було написане слово ꙑабоу ‘*рабу*’.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання літер а з верхньою засічкою, в з виступом зверху, прямолінійної ρ з петлею кутом вгору.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5832 (табл. CCCXXVIII, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 52 см від підвіконня та на відстані 57 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслена літера Л.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5833 (табл. CCCXXVIII, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 24 см від підвіконня та на відстані 14 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені чотири пальці відкритої долоні руки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов’язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5834 (табл. CCCXXVIII, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 13,5 см від підвіконня та на відстані 31 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені три пальці відкритої долоні руки.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Символи, пов’язані з частинами людського тіла.

Графіті № 5835 (табл. CCCXXVIII, 5)

Розташування. Знаходиться на висоті 52,5 см від підвіконня та на відстані 39,5 см від правого ребра.

Опис. На фресці прокреслені в три рядки літери ИИ, чотири вертикальні риски, та ѠОУ.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

V.4. Графіті на фресці з зображенням Чесного хреста

Знаходиться у південно-західній частині Апостольського приділу – колишньої південної зовнішньої галереї, на східній площині арки, що в давнину

вела з південної зовнішньої галереї на подвір'я, нині в цьому місці знаходиться один із входів до храму (табл. CCVI, а). Від давнього тиньку залишилась невелика ділянка у верхній частині, що містить вершину щогли хреста. Незважаючи на значні втрати, на поверхні фрески виявлено дев'ять графіті, яким надано номери від 5836-го по 5844-й (табл. CLXXXV, б).

Графіті № 5836 (табл. CCCXXIX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 261 см від підлоги та на відстані 40,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера Д.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5837 (табл. CCCXXIX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 262 см від підлоги та на відстані 65 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера Ѧ.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5838 (табл. CCCXXIX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 255 см від підлоги та на відстані 67,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена літера Ѧ, обведена в коло.

Датування. Кінець XI – кінець XII ст.; за формою написання ѧ з видовженою вгору спинкою.

Категорія. Абетки, склади та окремі літери.

Графіті № 5839 (табл. CCCXXIX, 4)

Розташування. Знаходиться на висоті 236 см від підлоги та на відстані 38 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису добра, його складові чітко читаються як скорочене особове та повне родове імена автора: Wo(jciech) Zwierz[o]wsky '*Войцех Звєржовський*'.

Автор походив з родини Звєржовських з Оршанського повіту[514].

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та часом побутування латиномовних графіті у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

[514] K. Niesiecki, *Op. cit.*, t. IV, Lwów 1743, s. 784.

Графіті № 5840 (табл. CCCXXX, 1)

Розташування. Знаходиться на висоті 220 см від підлоги та на відстані 36,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці прокреслена овальна фігура з гострим верхом.

Датування. Друга чверть XI – кінець XVI ст.; за формою прорізів.

Категорія. Емблеми.

Графіті № 5841 (табл. CCCXXX, 2)

Розташування. Знаходиться на висоті 269 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого кута.

Опис. Початок напису не зберігся внаслідок обвалу тиньку, проте можемо встановити, що на фресці дрібними літерами виведено:
[Ja]kub K byl tu.
Яків К був тут.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та часом побутування латиномовних графіті у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5842 (табл. CCCXXX, 3)

Розташування. Знаходиться на висоті 269 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису погана, його середня частина не збереглась. На початку рядка читається I або J, наприкінці – закінчення родового імені (…)insky. У нижньому рядку помітна виконана тим же автором літера X.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів та часом побутування латиномовних графіті у Софії Київській.

Категорія. Пам'ятний напис.

Графіті № 5843 (табл. CCCXXXI)

Розташування. Знаходиться на висоті 269 см від підлоги та на відстані 23 см від лівого кута.

Опис. Збереженість напису відносно добра, пошкоджені тільки декілька літер:

г҃нпомоѕн | рабоубж- | --доровн

З розбивкою на слова та відновленням втрачених фрагментів текст виглядає таким чином:
Г(оспод)и помоѕи рабоу Б(о)ж(и)[ю фє]дорови.
Господи, поможи рабу Божию Федорові.

Датування. Друга чверть XI – кінець XII ст.; за формою написання а з видовженою спинкою, б та в з округлими петлями, *г*-подібної ѕ, прямолінійної р з петлею кутом вперед, п з виступом зверху.

Категорія. Молитовний напис.

Графіті № 5844 (табл. CCCXXXII)

Розташування. Знаходиться на висоті 220,5 см від підлоги та на відстані 22,5 см від лівого кута.

Опис. На фресці подвійними рисками прокреслений малюнок чотириконечного хреста з розширеними у вигляді незамкнених у верхівці трапецій кінцями.

Датування. Кінець XVI – кінець XVII ст.; за формою прорізів.

Категорія. Хрести, монограми, теонімограми.

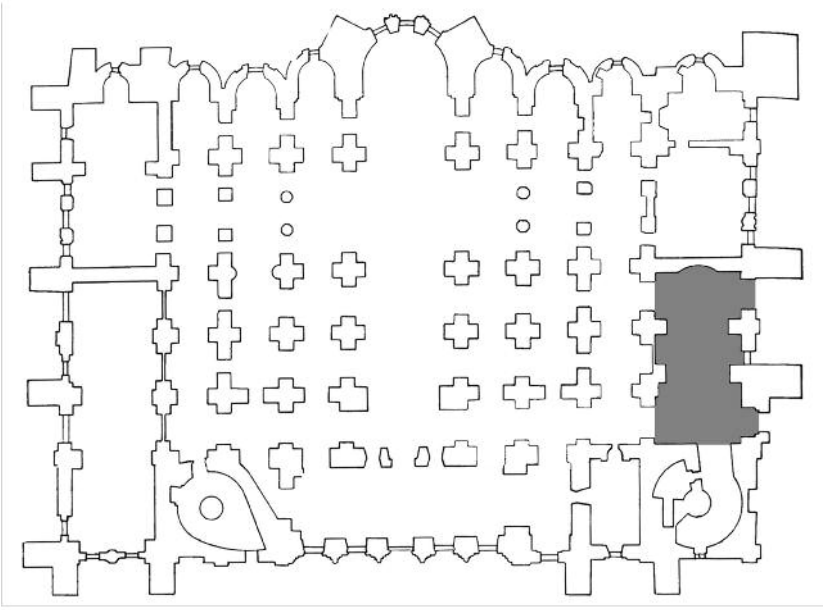

а

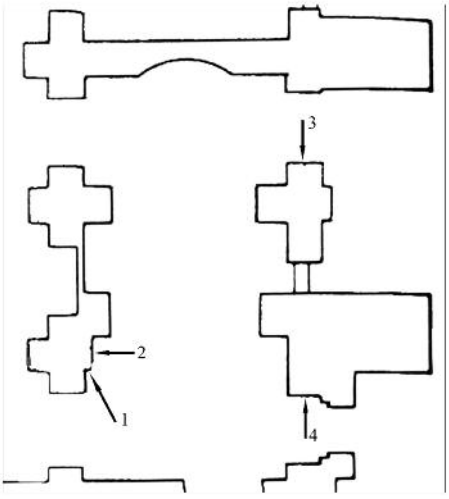

б

Таблиця CCVI

а – схема першого поверху Софійського собору. Сірим кольором виділений архітектурний об'єм Апостольського приділа (західна частина колишньої південної зовнішньої галереї); **б** – схема Апостольського приділа (західна частина колишньої південної зовнішньої галереї) з позначенням місця розташування графіті: **1** – №№ 150, 205–208, 208а, 243, 311, 5557–5580; **2** – №№ 10, 20–23, 25, 25а, 25б, 26, 37, 46, 57, 58, 58а, 58б, 68/69, 80, 80а, 90, 97–97, 102, 120, 129, 148, 149, 149а, 153, 157–164, 160а, 164а, 164б, 203–204, 203а, 204а, 219, 276, 5581–5744; **3** – №№ 79, 79а, 84–86, 89, 89а–в, 98, 258, 258а, 283, 283а, 283б, 284–286, №№ 5745–5835; **4** – № 5536–5844

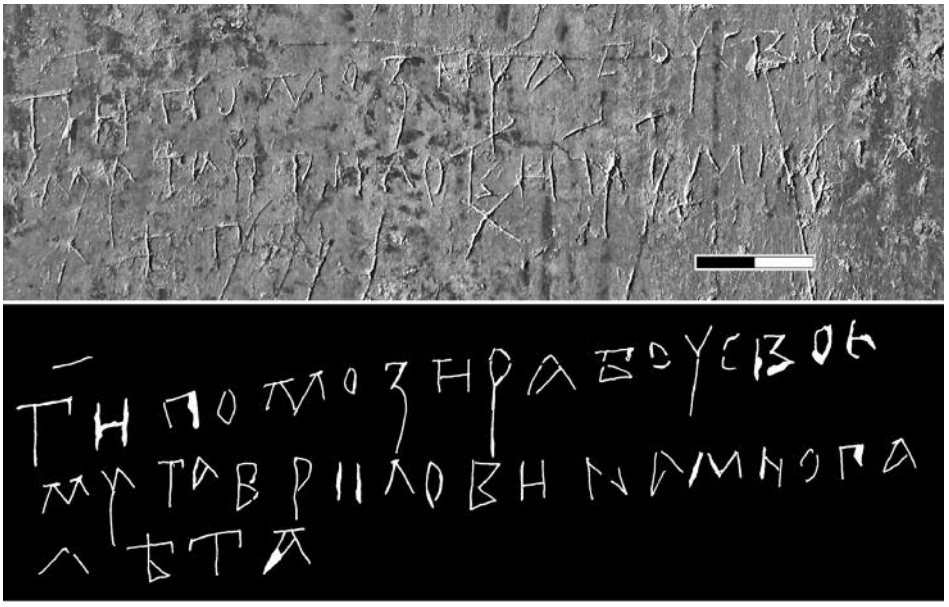

1

2

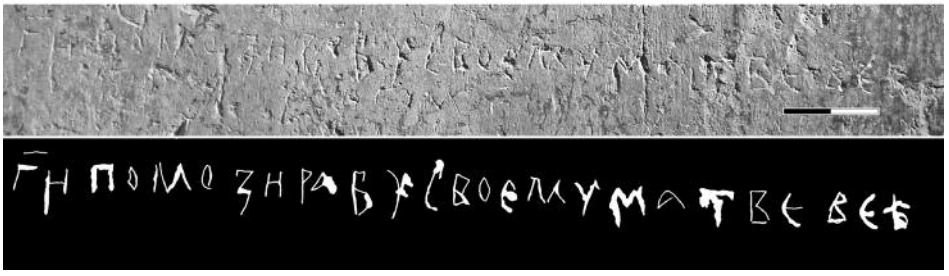

3

Таблиця CCVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 150; **2** – № 205; **3** – № 206

1

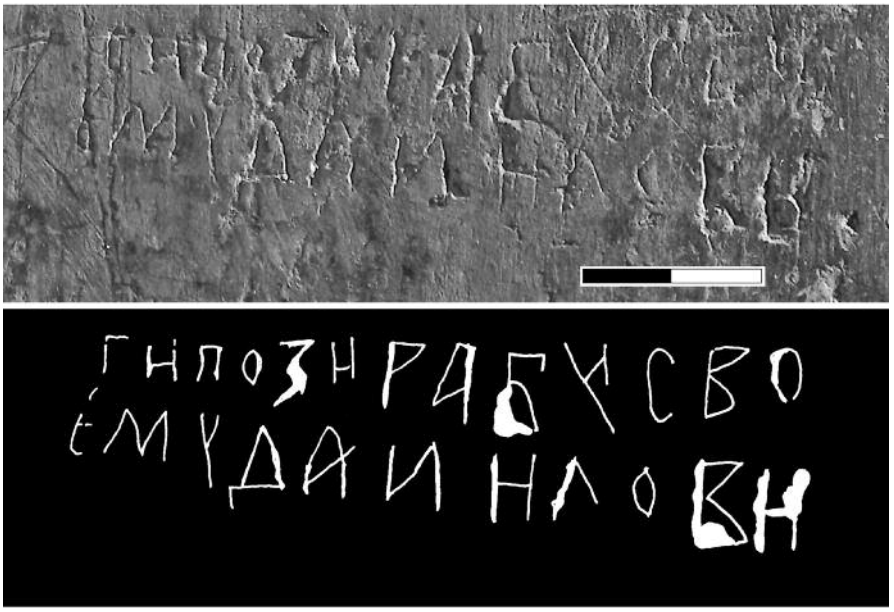

2

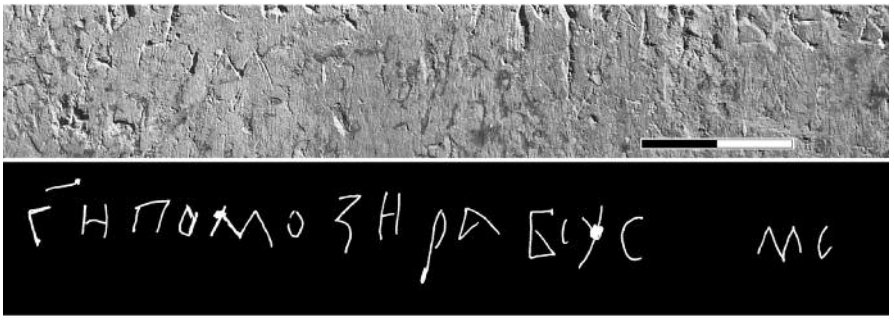

3

Таблиця CCVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 207; **2** – № 208; **3** – № 5557

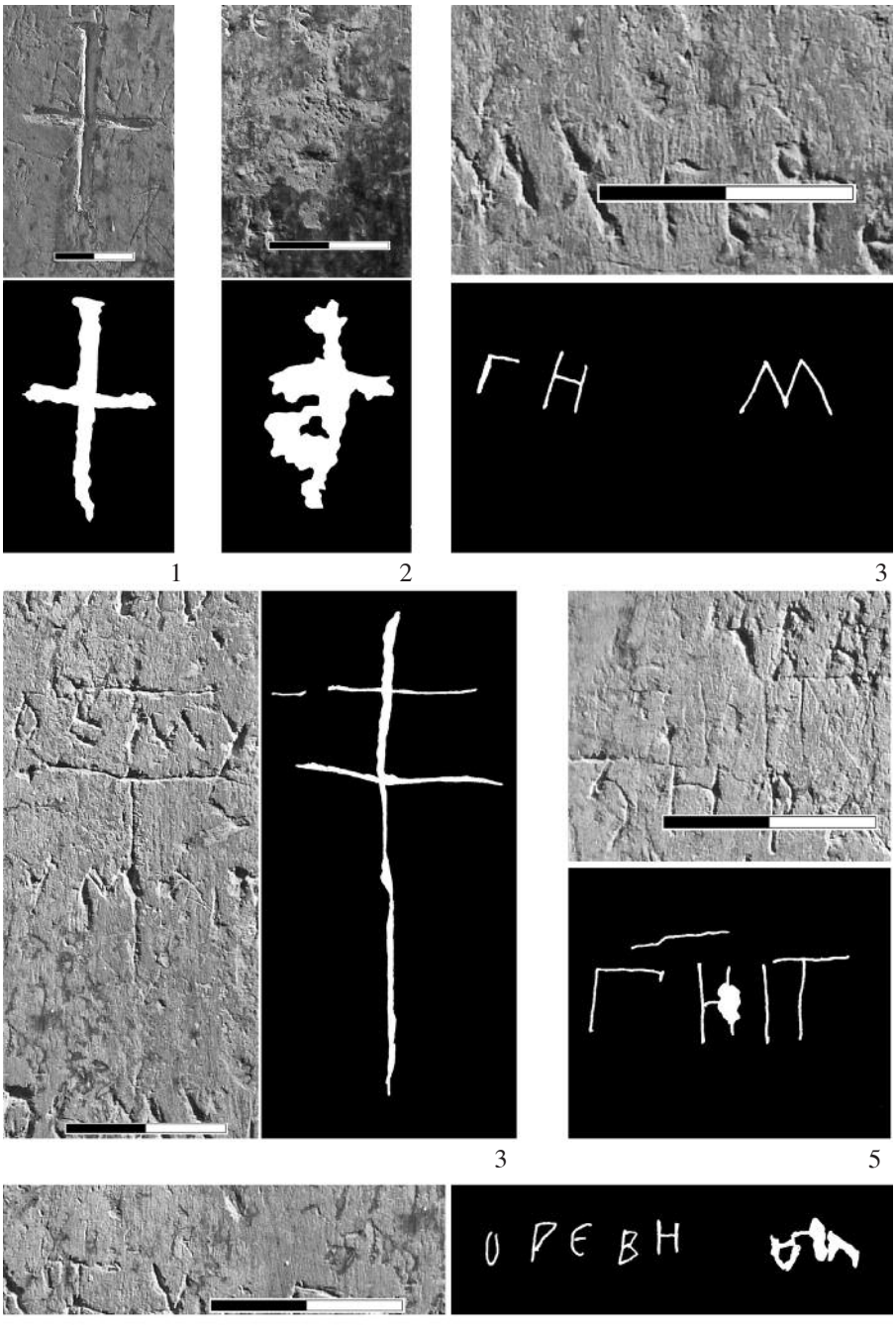

Таблиця CCIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 208а; **2** – № 5558; **3** – № 5559; **4** – № 5560; **5** – № 5561; **6** – № 5562

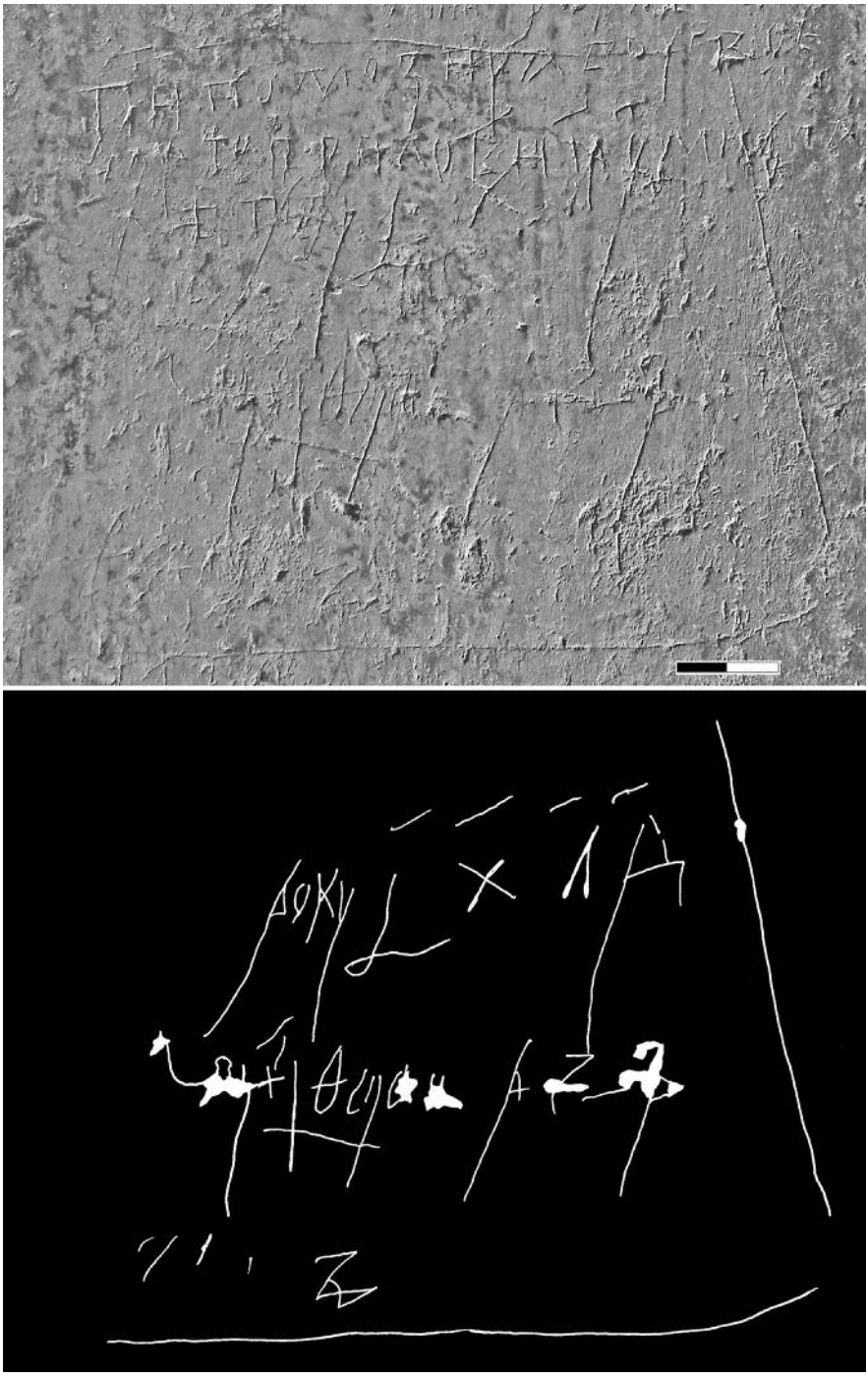

Таблиця CCX
Фото та прорис графіті № 243

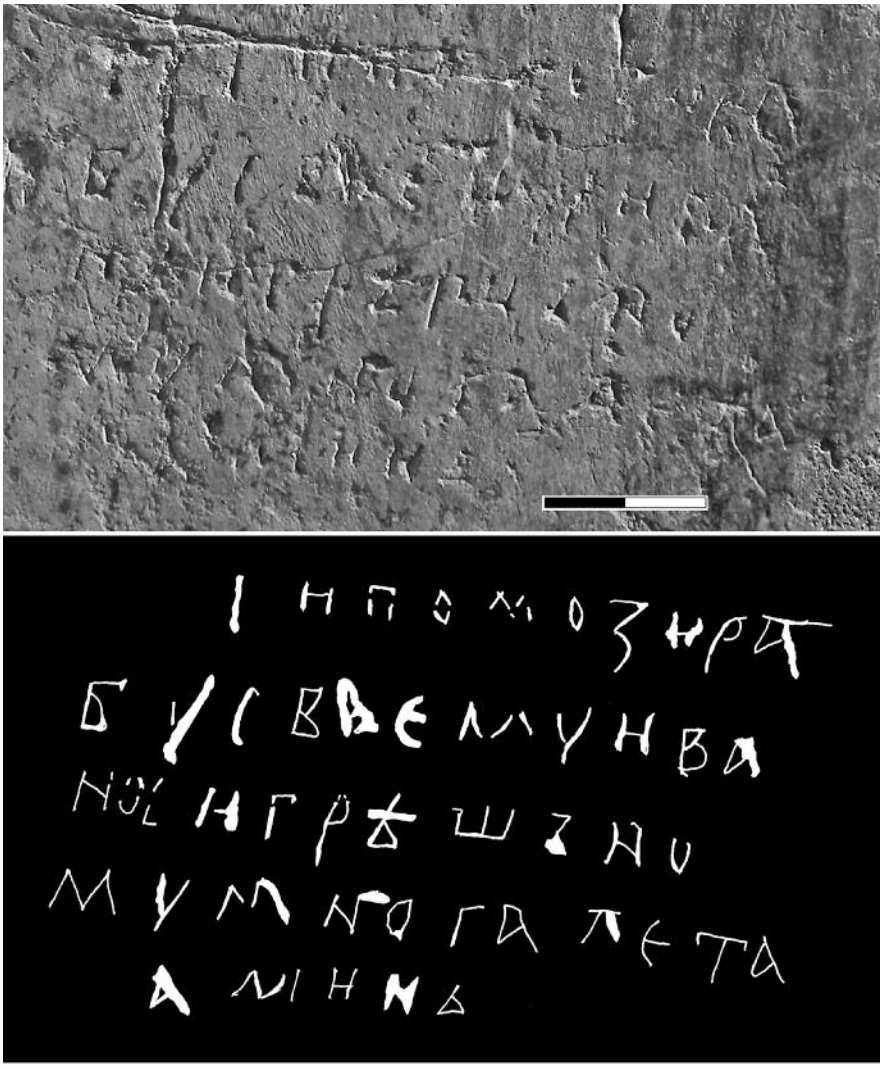

1

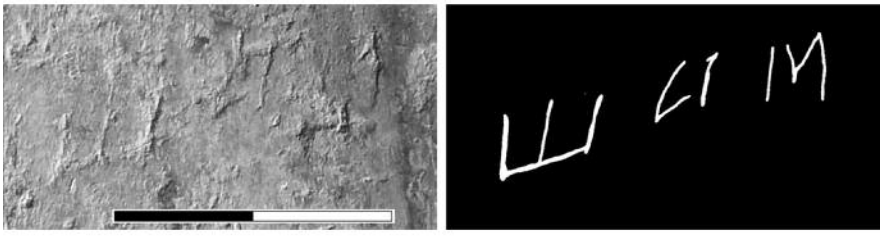

2

Таблиця CCXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 311; **2** – № 5563

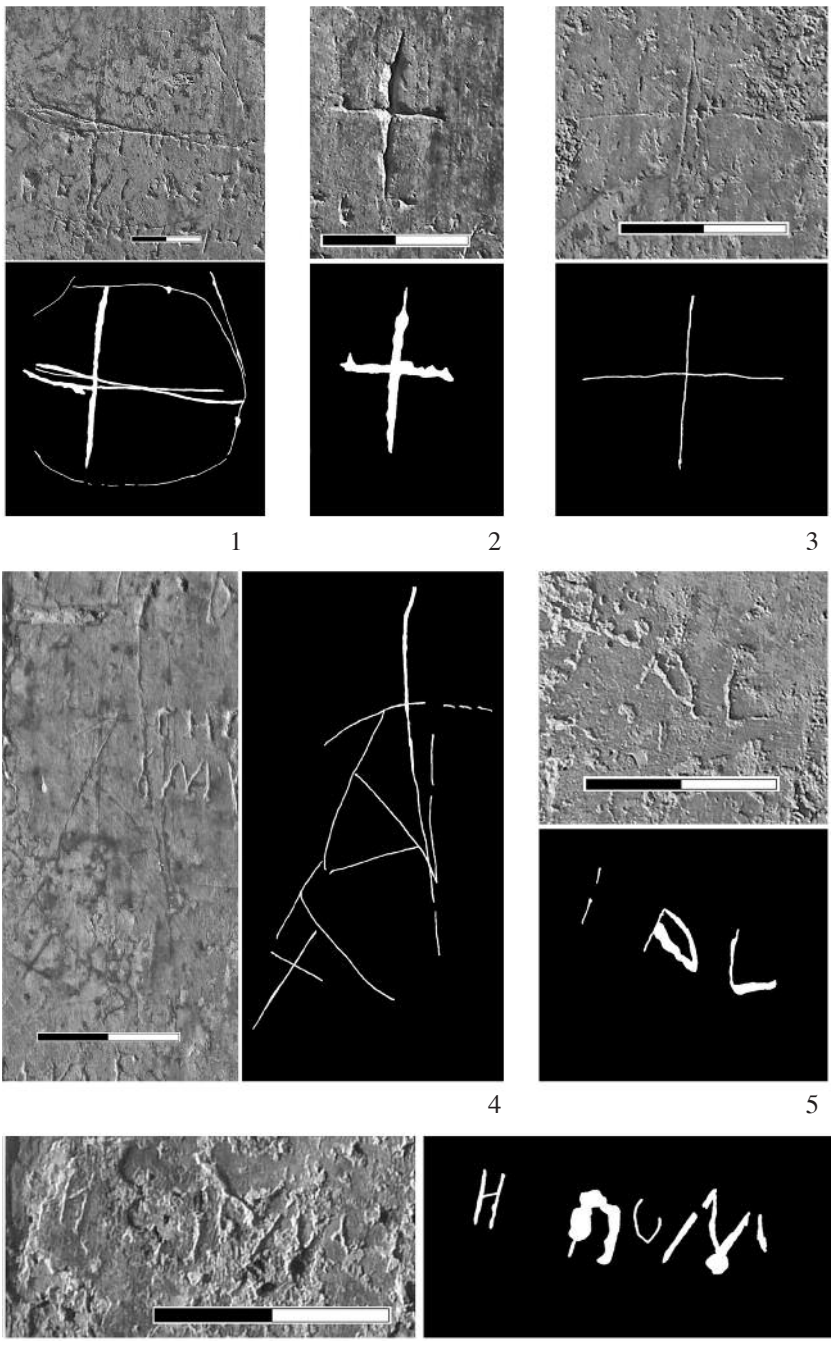

Таблиця CCXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5564 **2** – № 5565; **3** – № 5566; **4** – № 5567; **5** – № 5568; **6** – № 5569

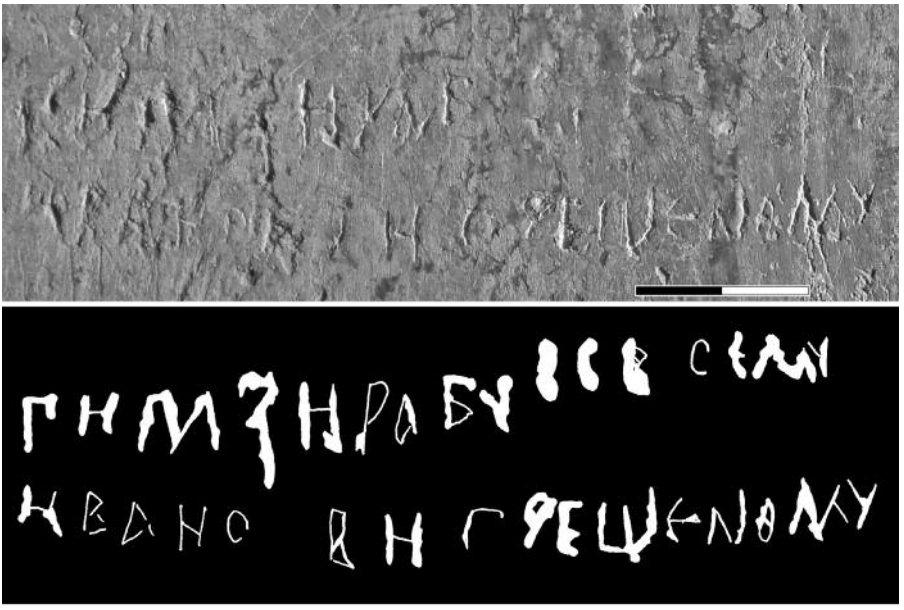

1

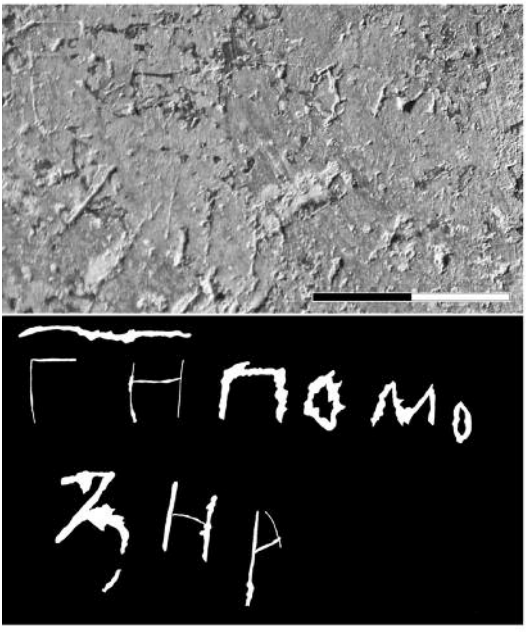

2

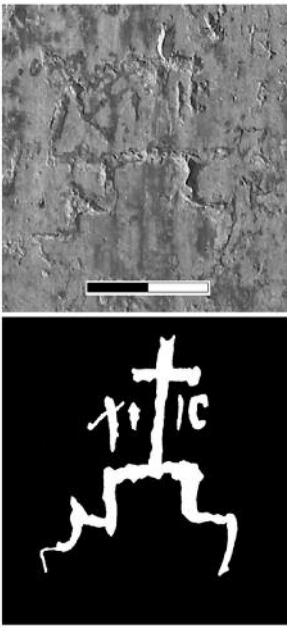

3

Таблиця CCXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5570; **2** – № 5571; **3** – № 5572

1

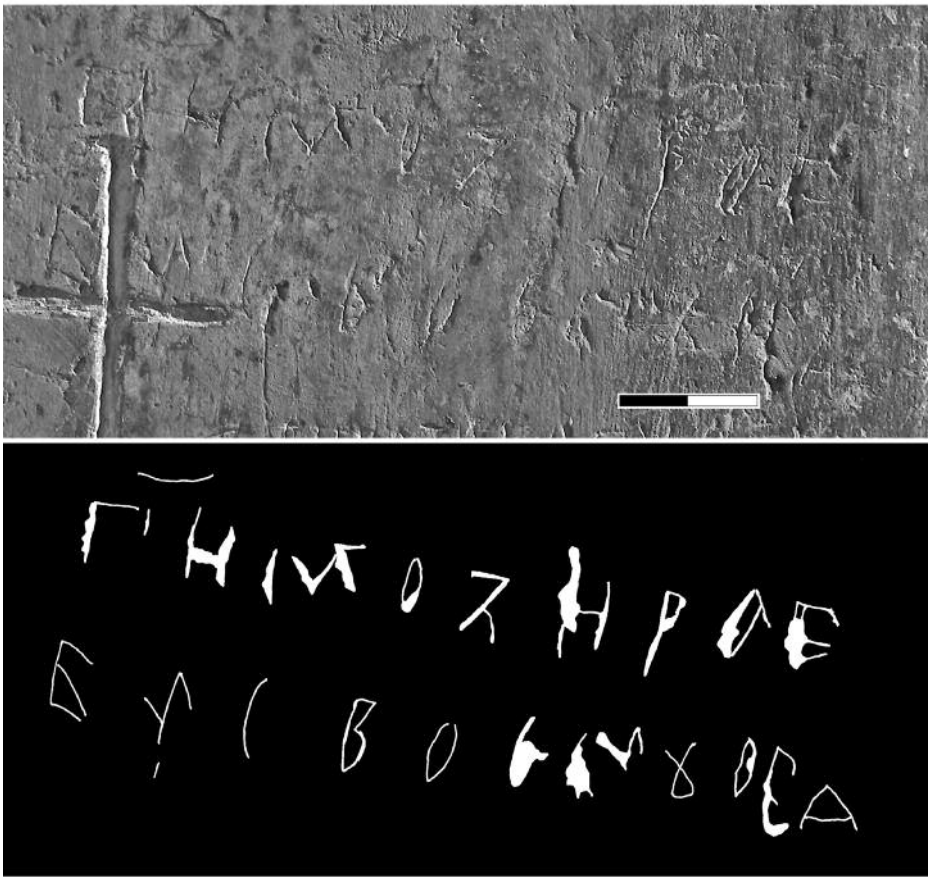

2

Таблиця CCXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5573; **2** – № 5574

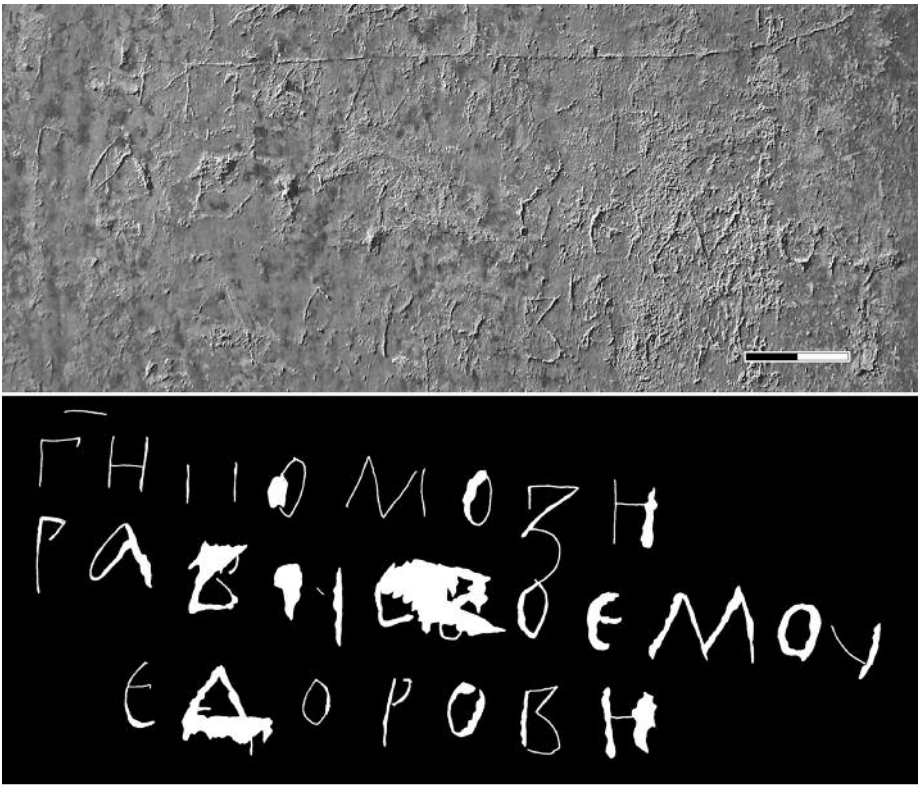

1

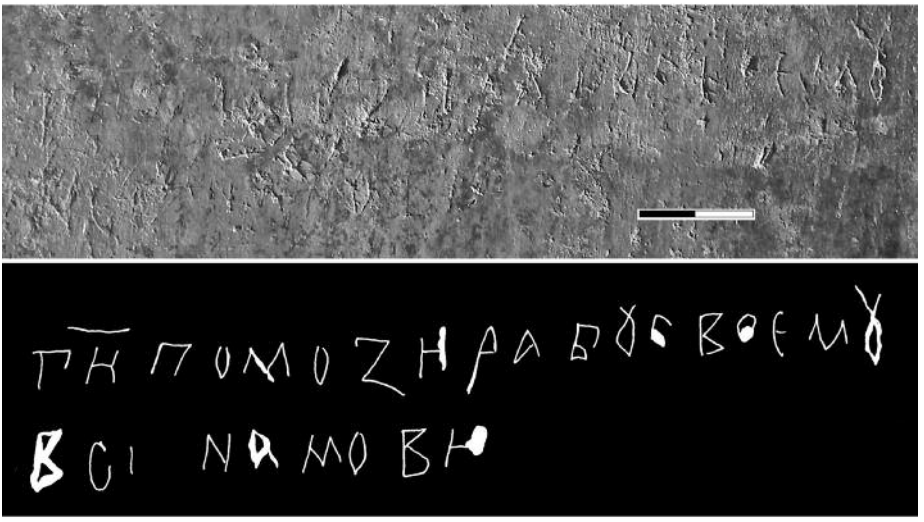

2

Таблиця CCXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5575; **2** – № 5576

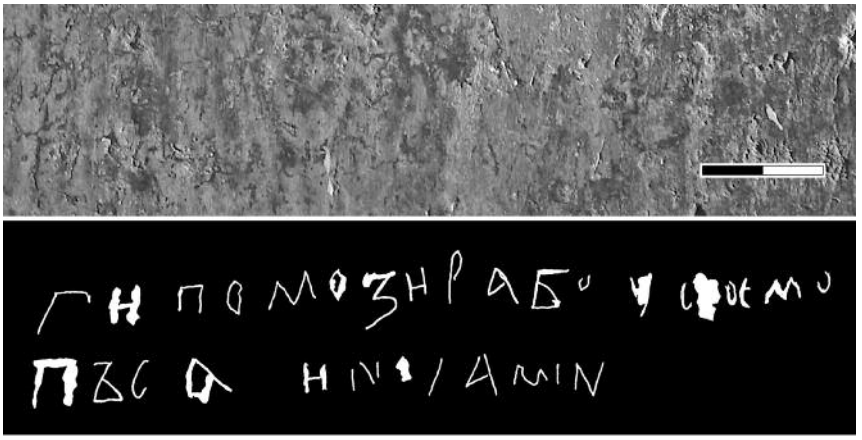

1

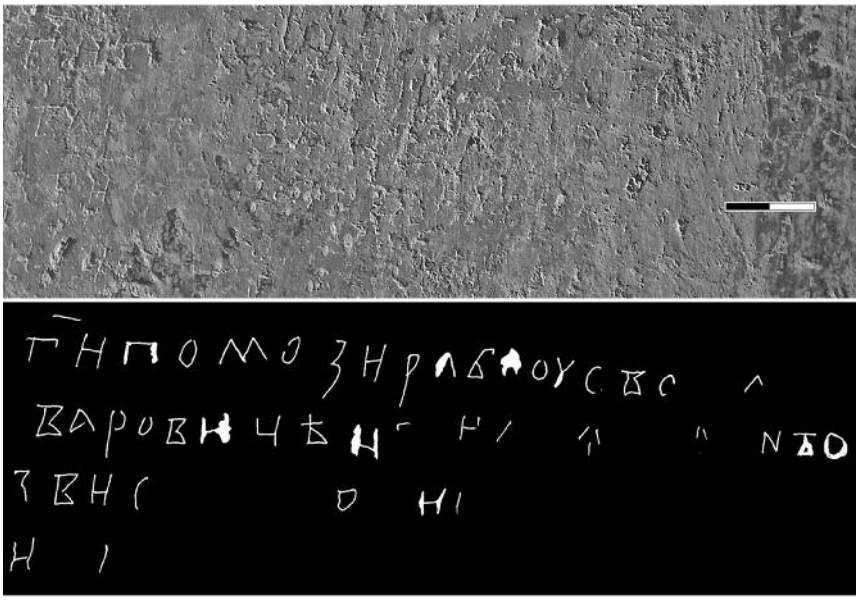

2

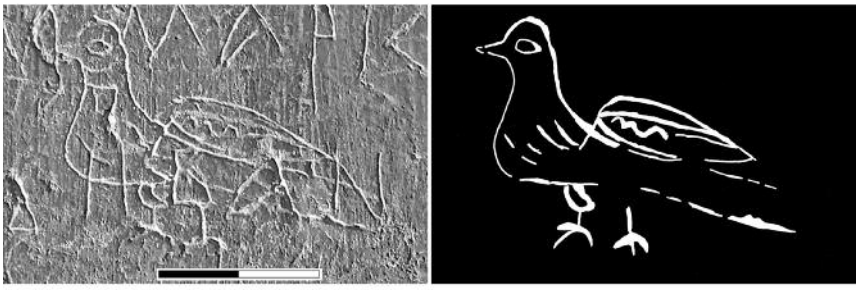

3

Таблиця CCXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5577; **2** – № 5578; **3** – № 90

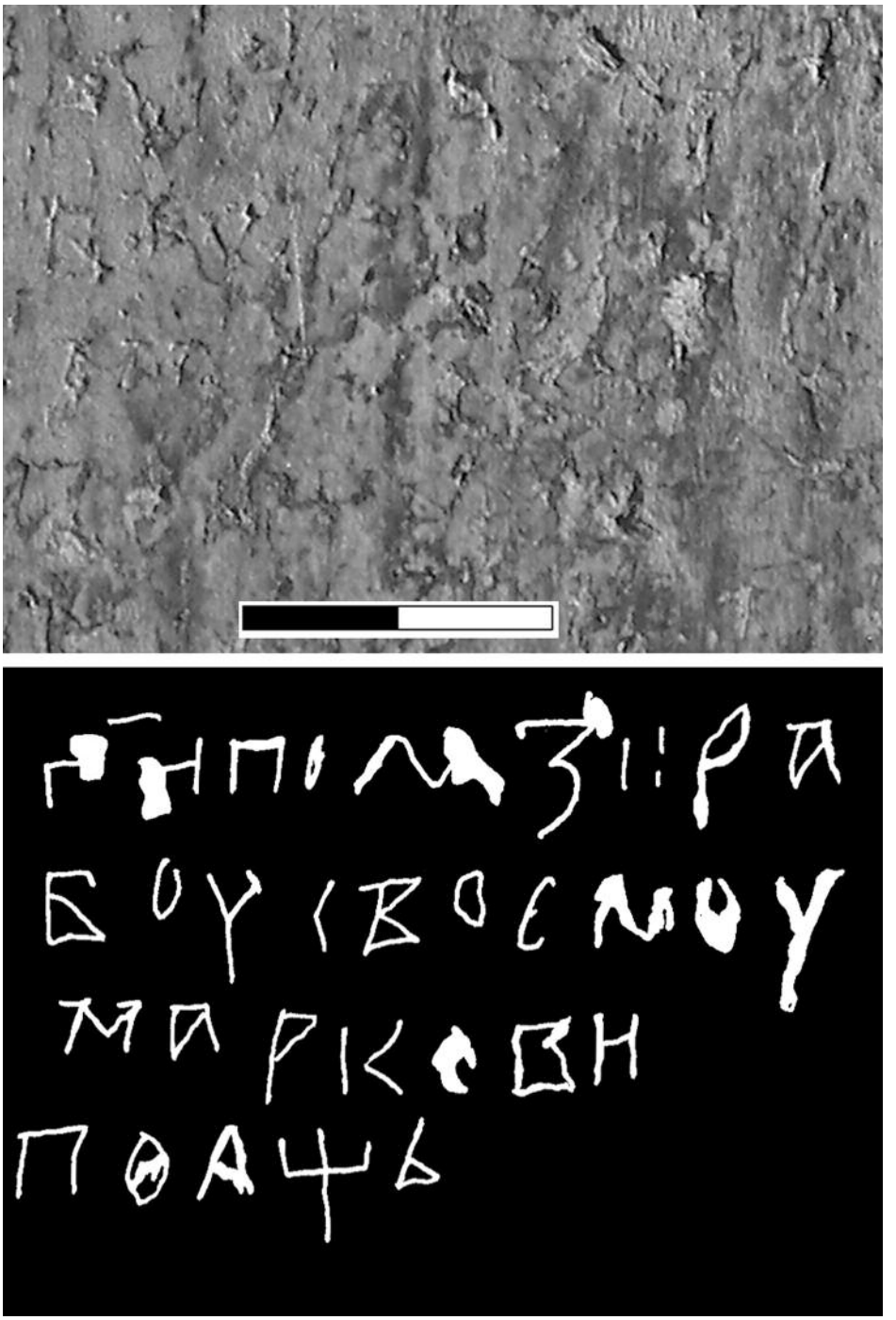

Таблиця CCXVII
Фото та прорис графіті № 5579

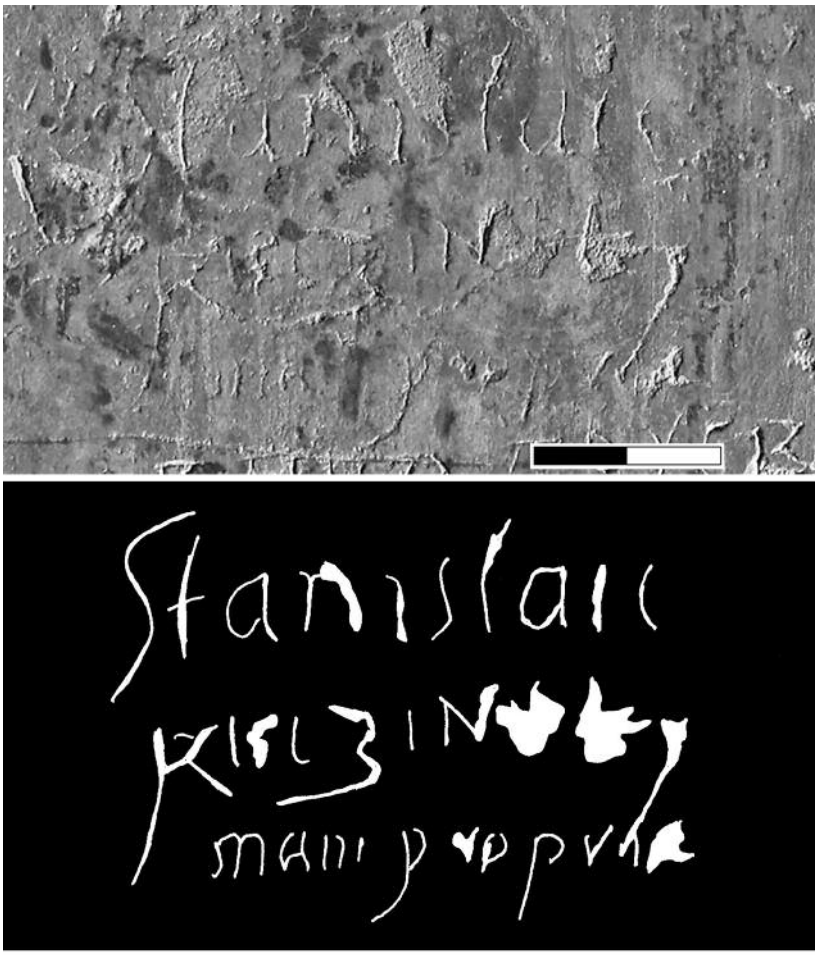

1

2

Таблиця CCXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5580; **2** – № 157

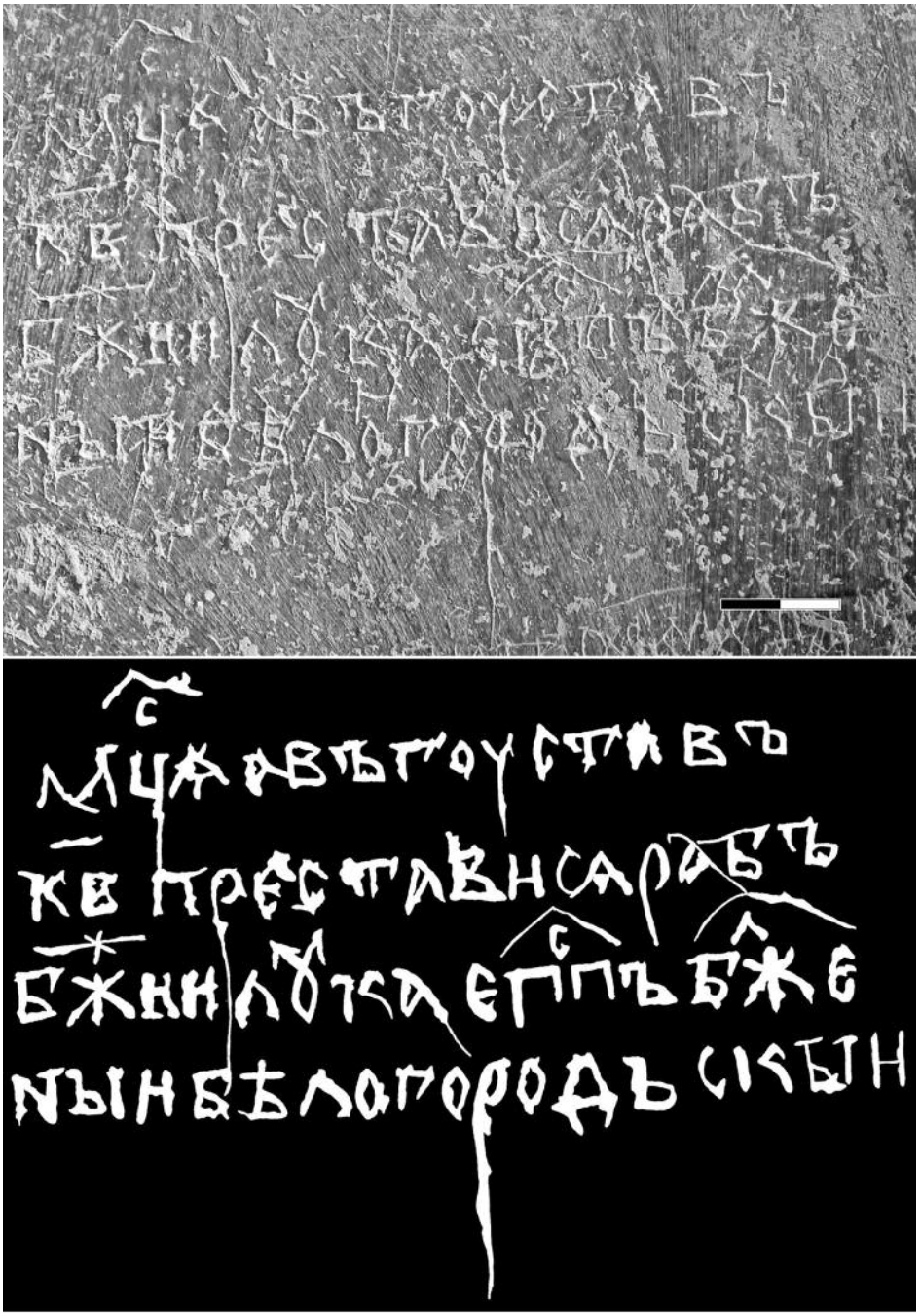

Таблиця CCXIX
Фото та прорис графіті № 10

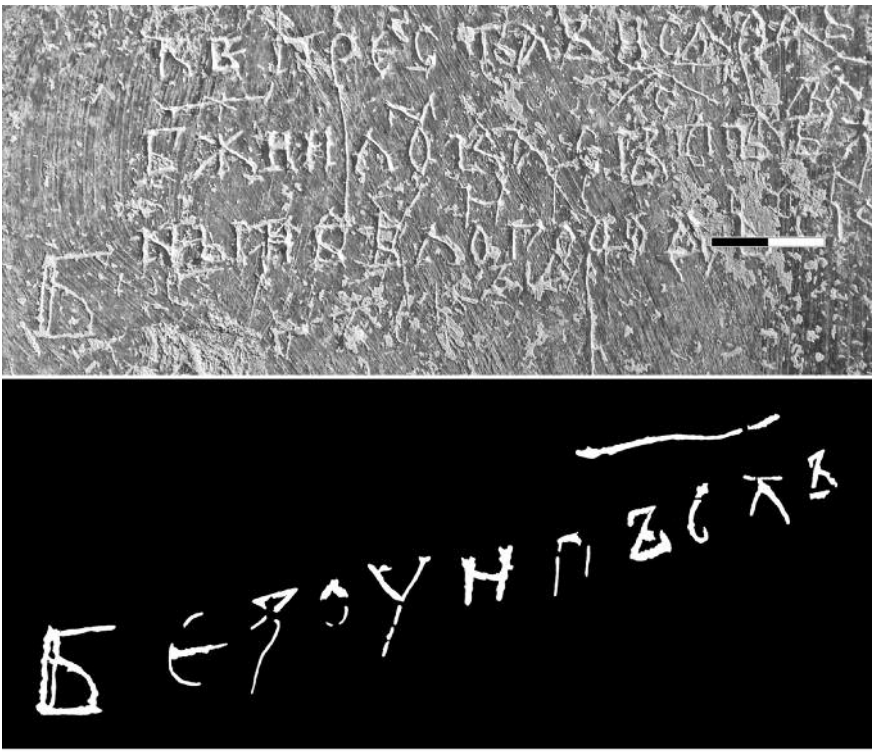

1

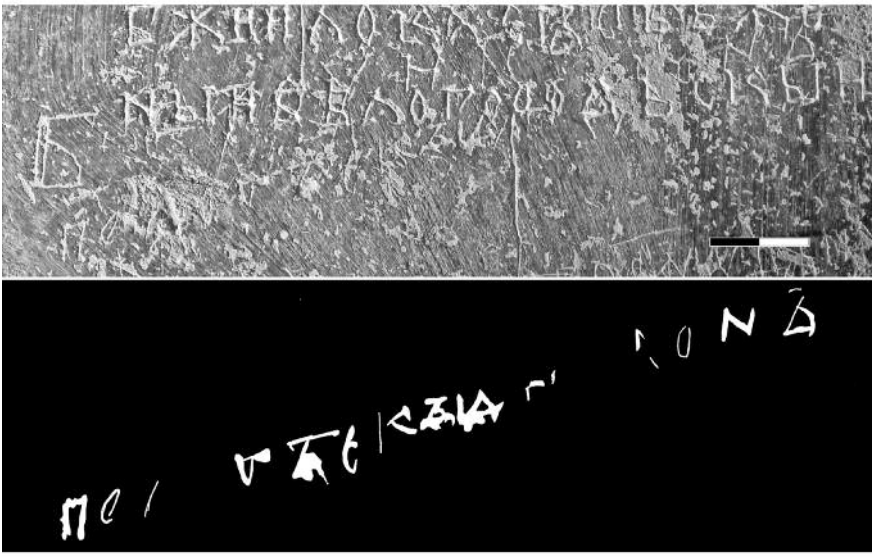

2

Таблиця CCXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5581; **2** – № 5582

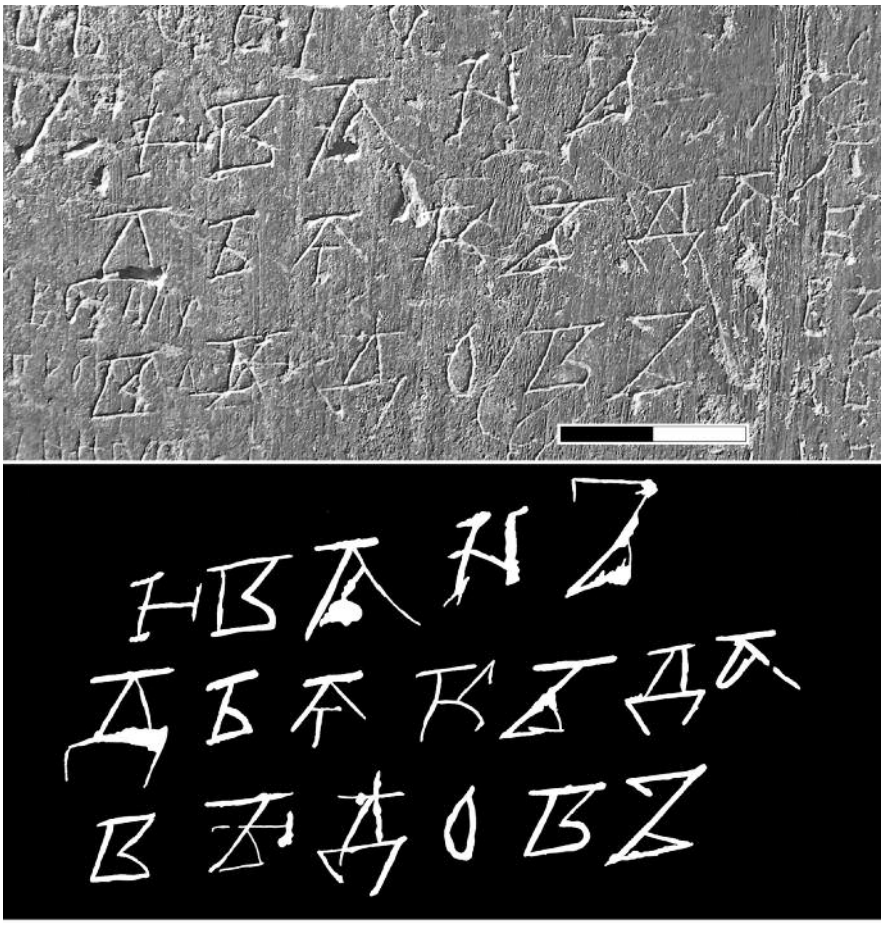

1

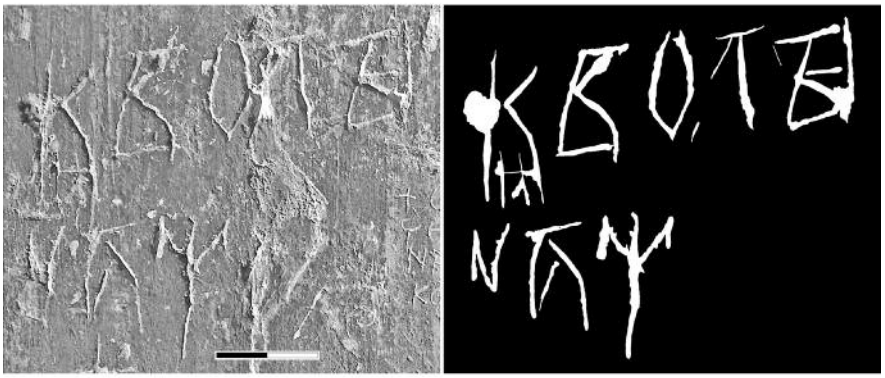

2

Таблиця CCXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 20; **2** – № 58

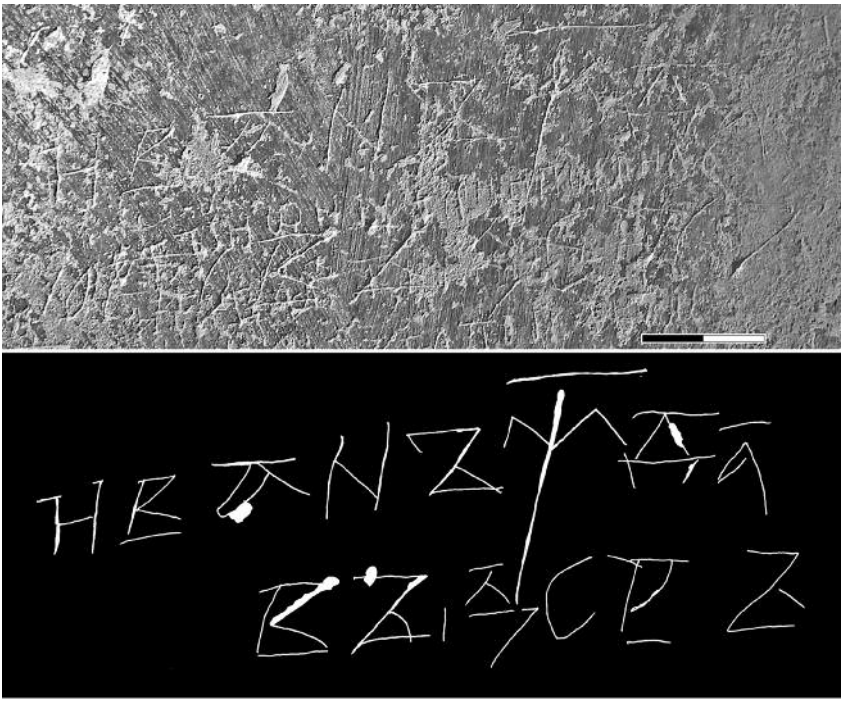

1

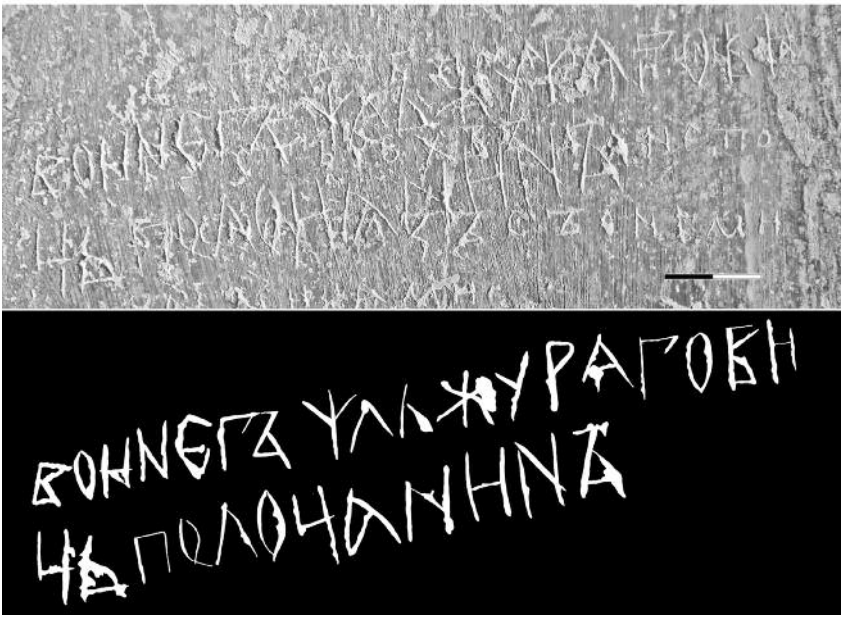

2

Таблиця CCXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 21; **2** – № 22

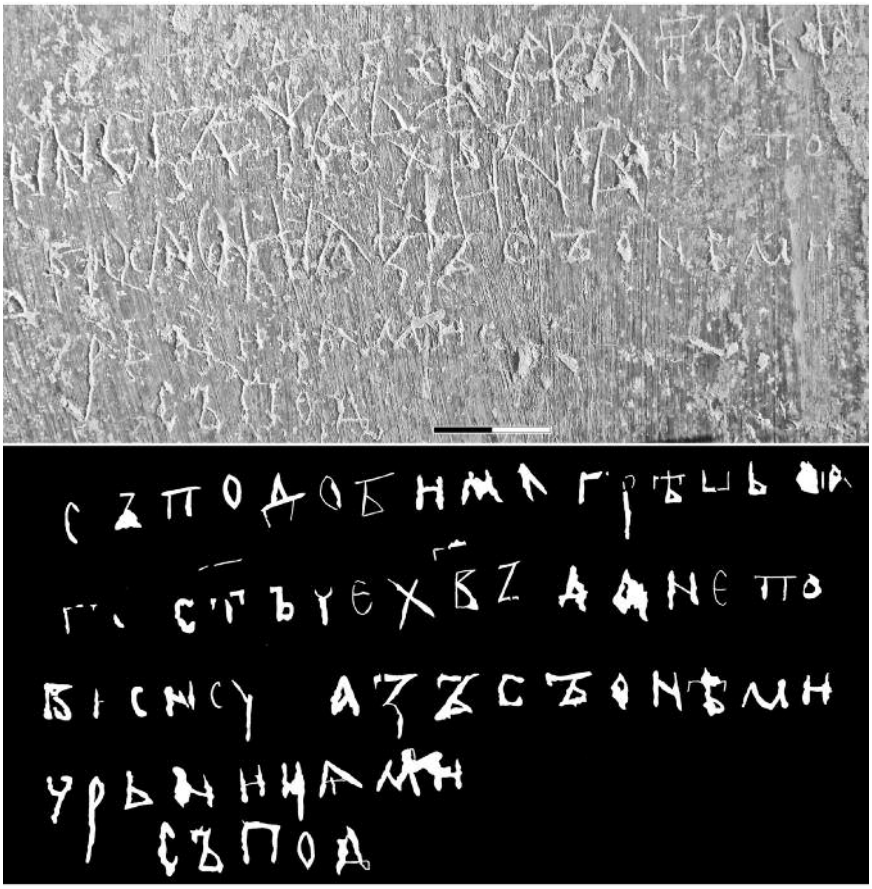

1

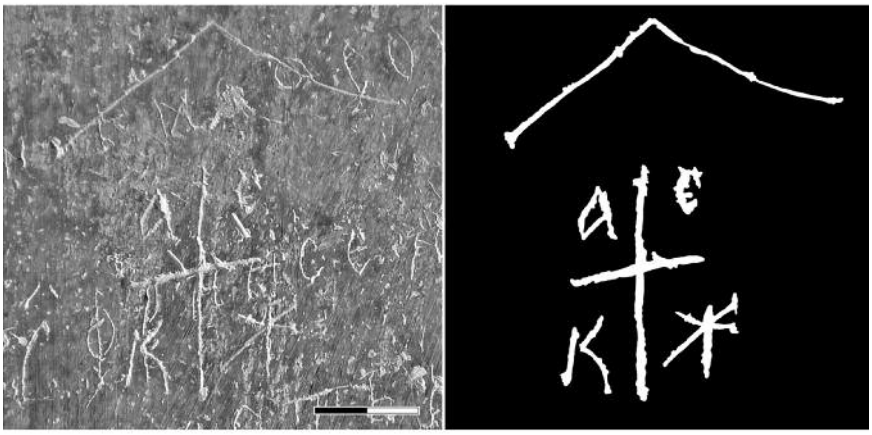

2

Таблиця CCXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 23; **2** – № 276

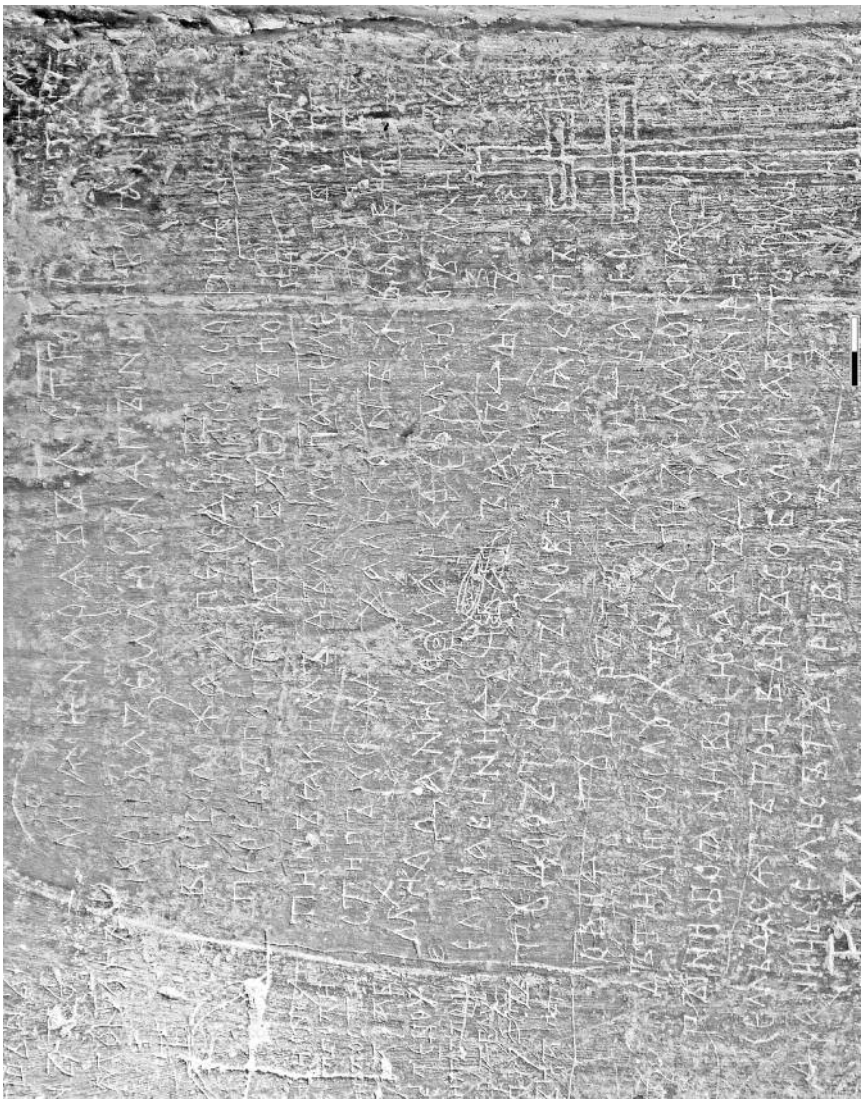

Таблиця CCXXIV
Фото графіті № 25

Таблиця CCXXV
Прорис графіті № 25

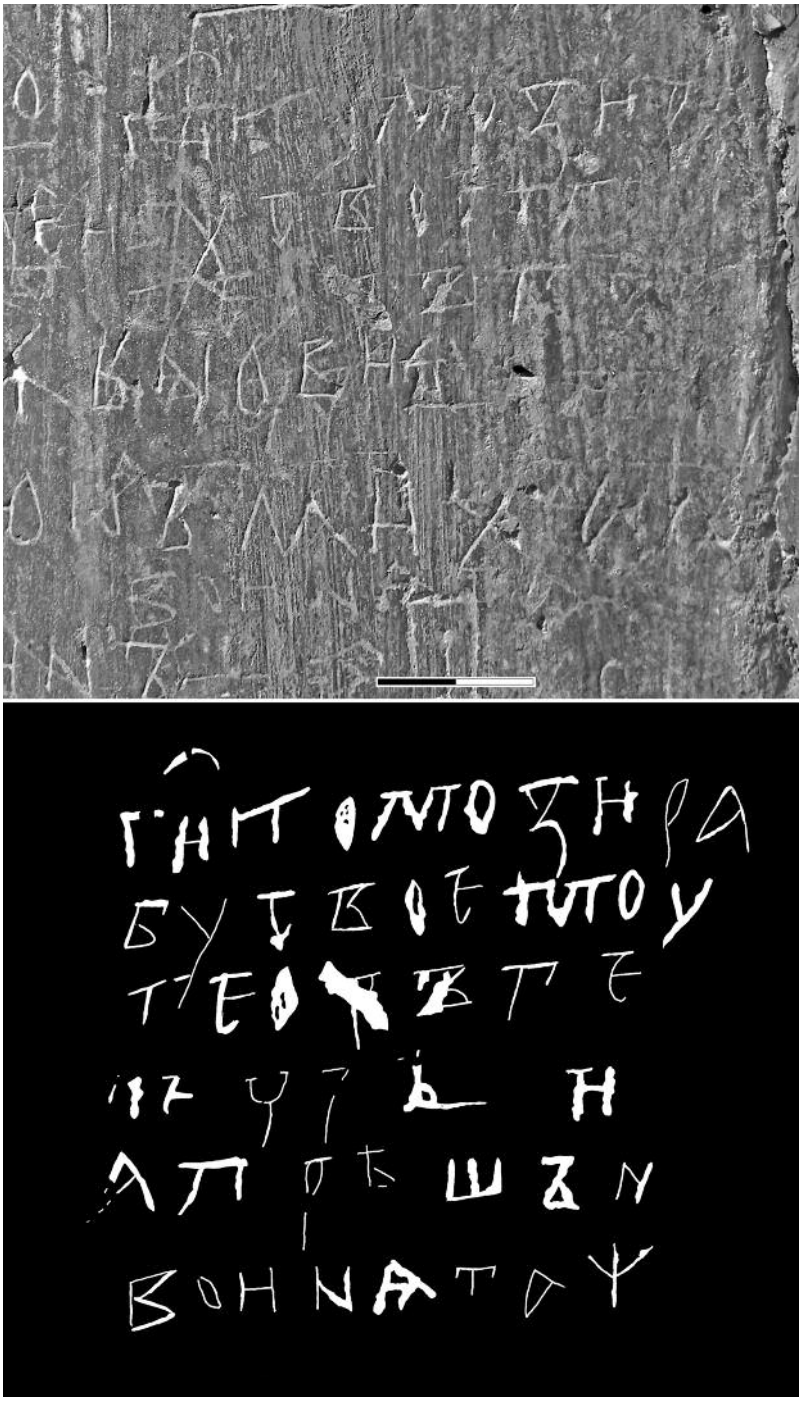

Таблиця CCXXVI
Фото та прорис графіті № 25а

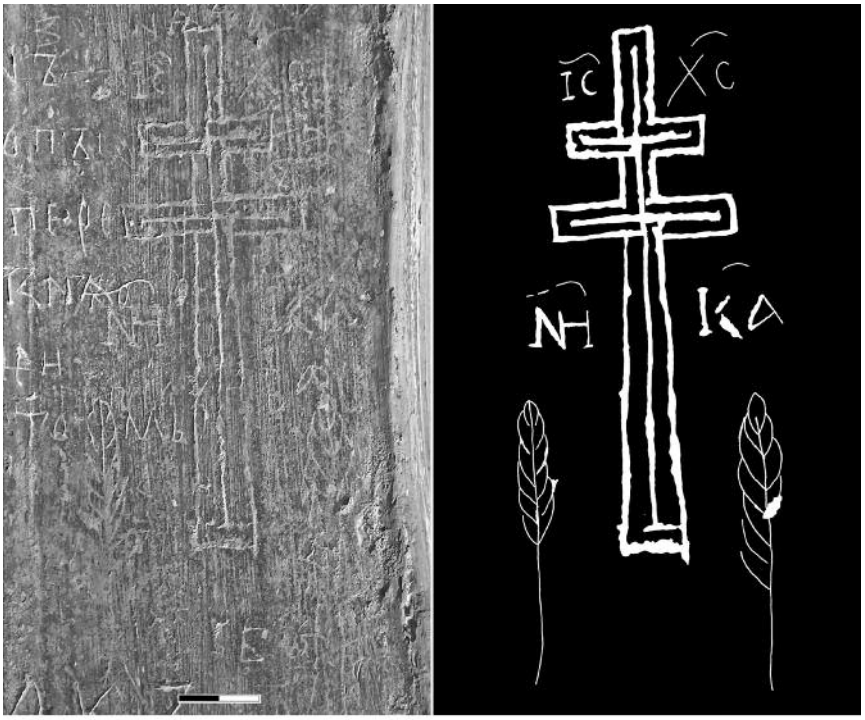

1

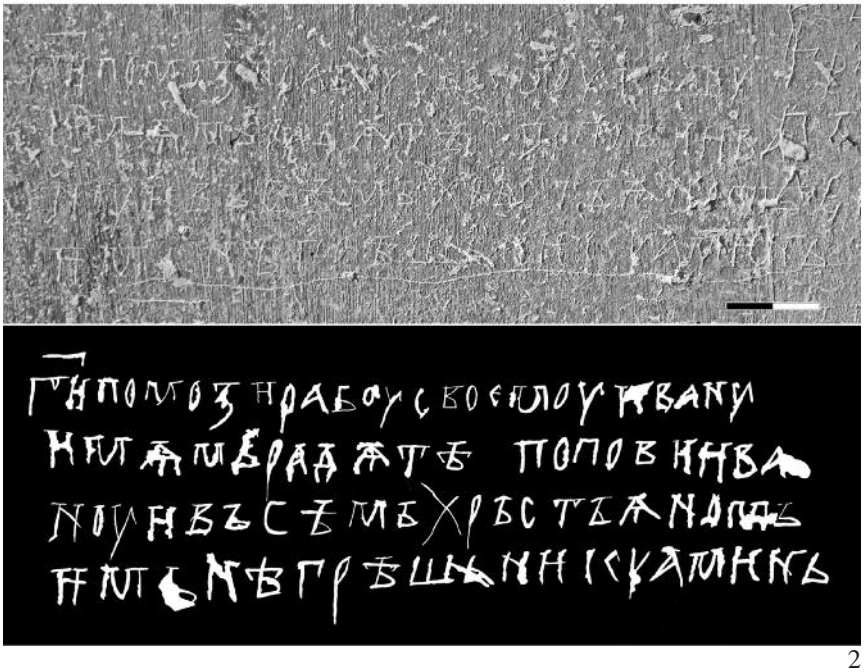

2

Таблиця CCXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 25б; **2** – № 37

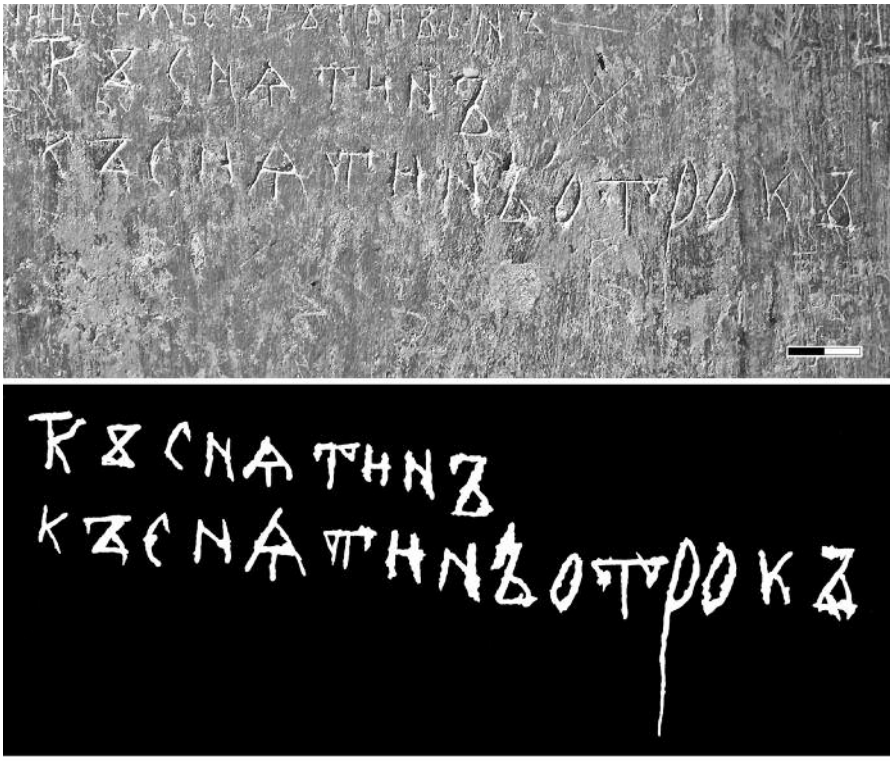

1

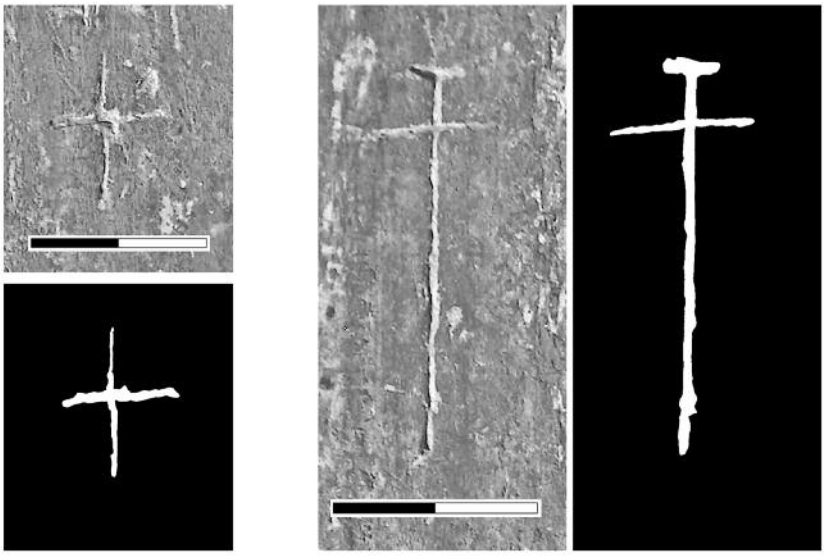

2 3

Таблиця CCXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 26; **2** – № 58а; **3** – № 58б

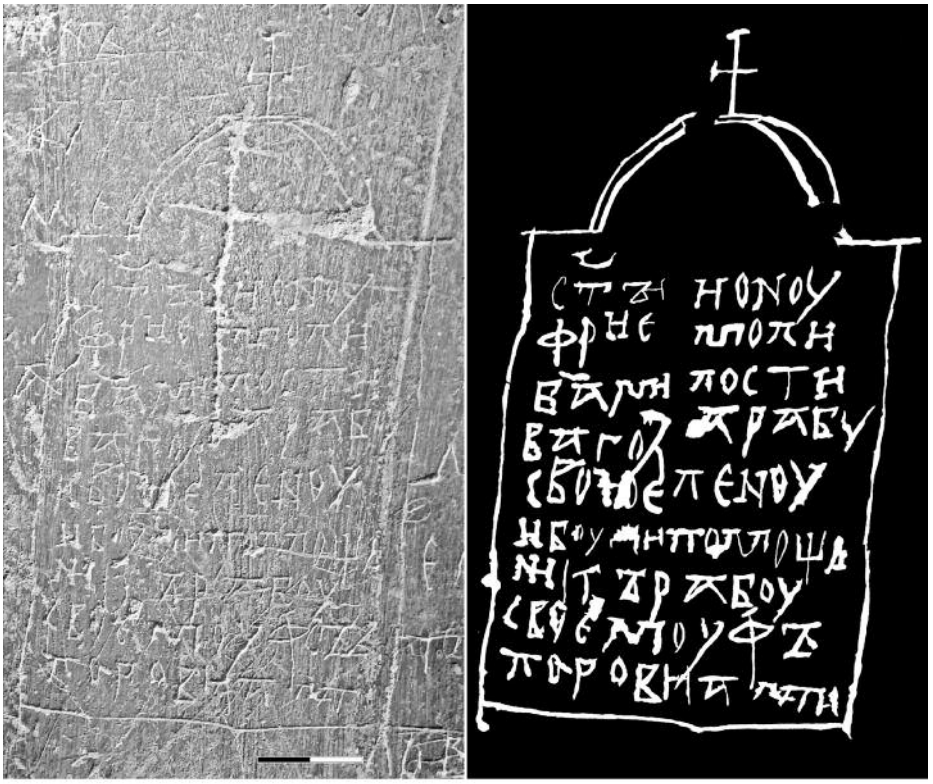

1

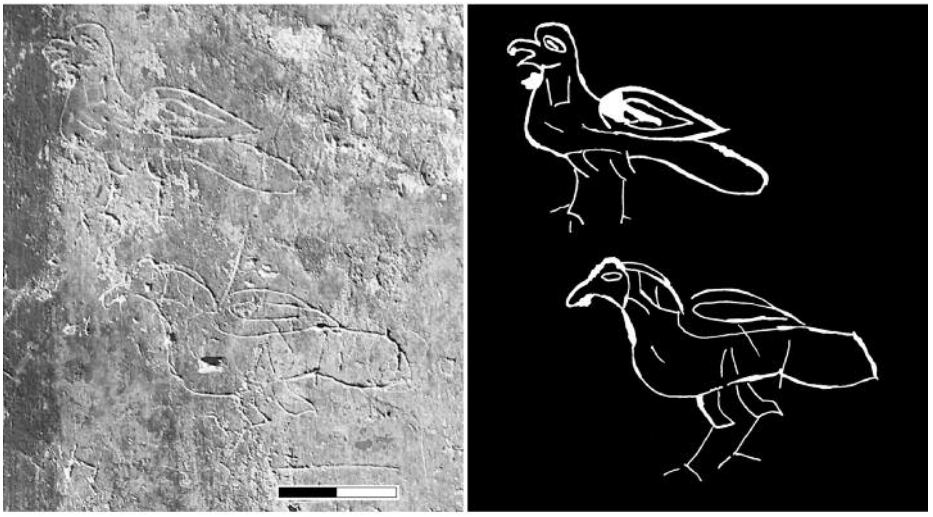

2

Таблиця CCXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 46; **2** – № 96

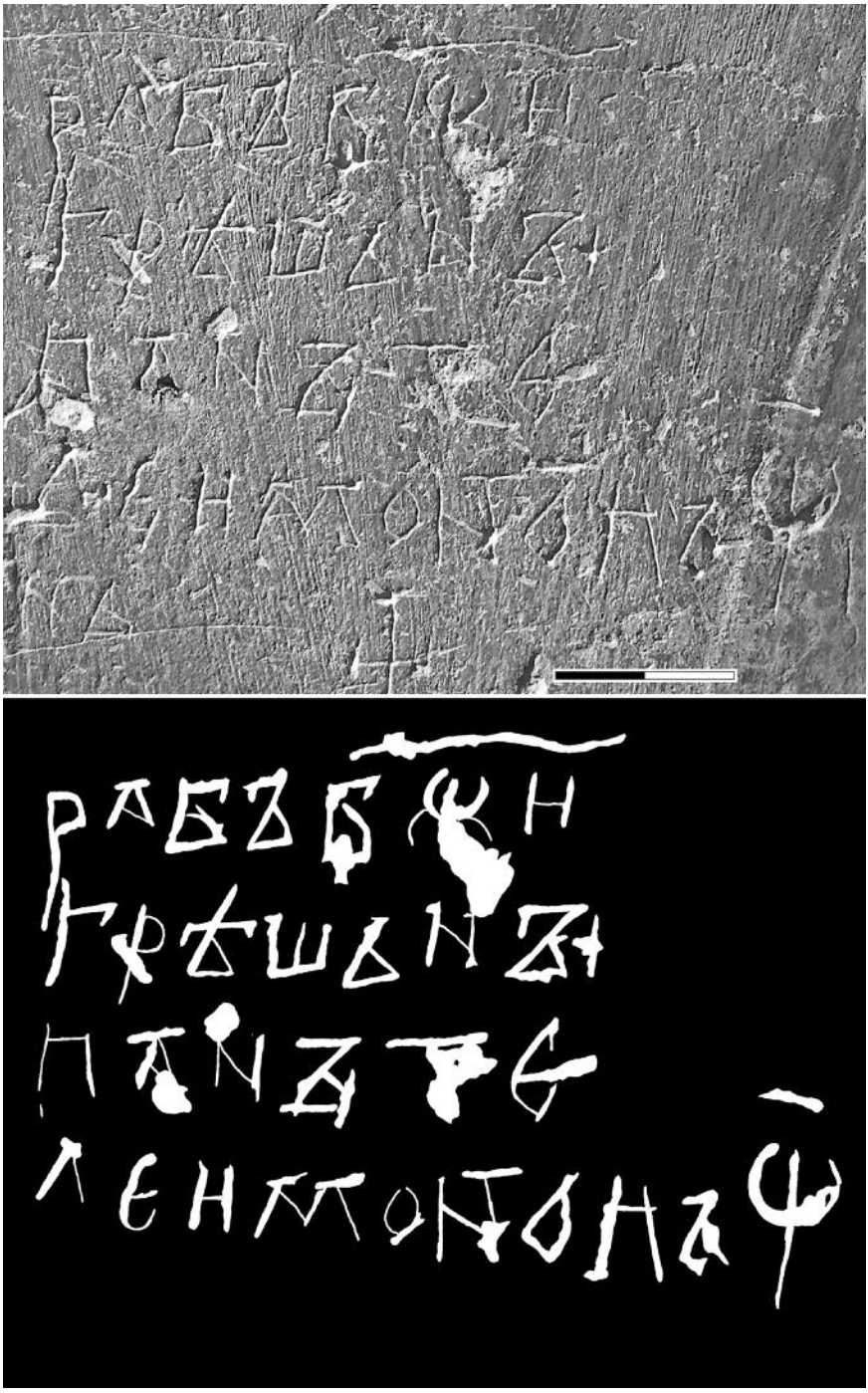

Таблиця CCXXX
Фото та прорис графіті № 57

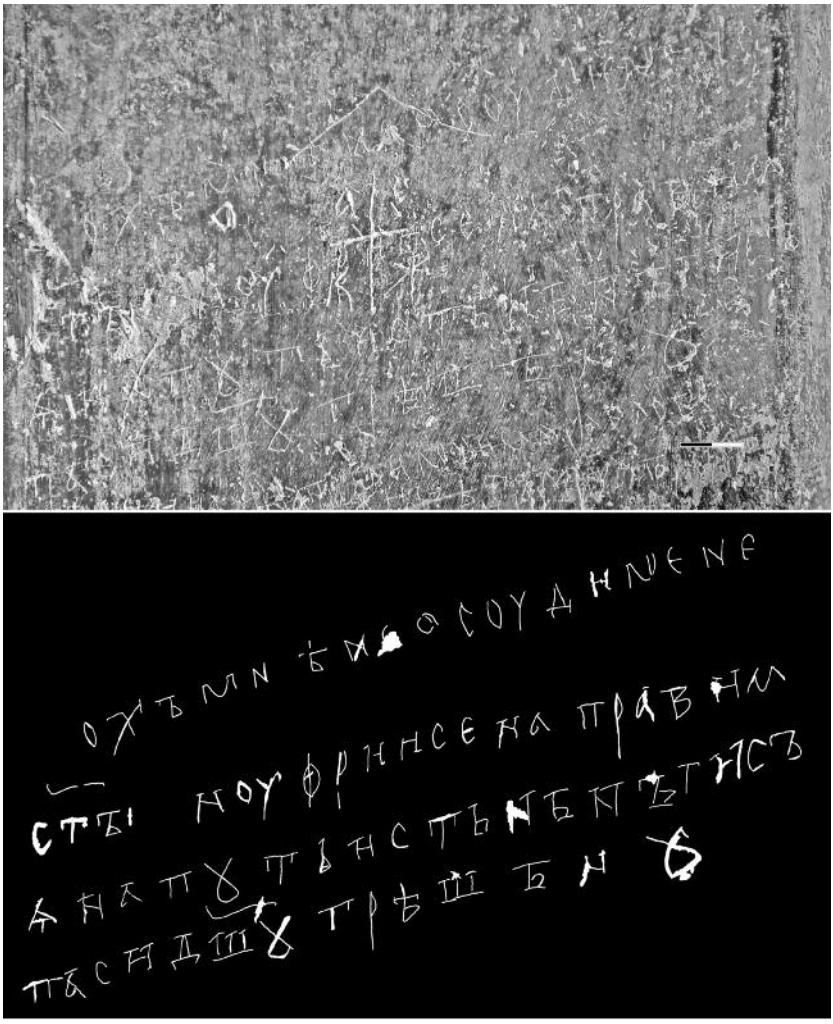

1

2

Таблиця CCXXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 68/69; **2** – № 158

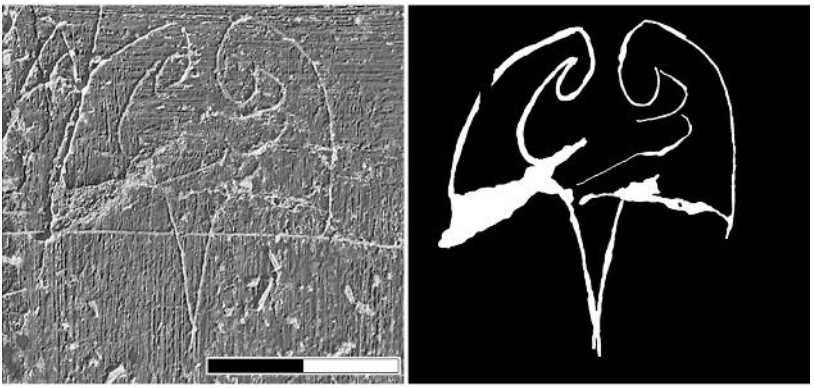

1

2

Таблиця CCXXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 80; **2** – № 80а

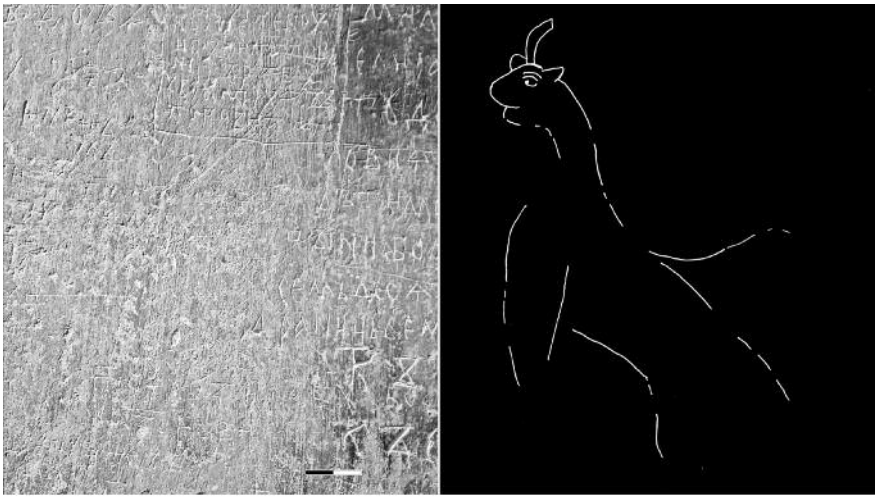

1

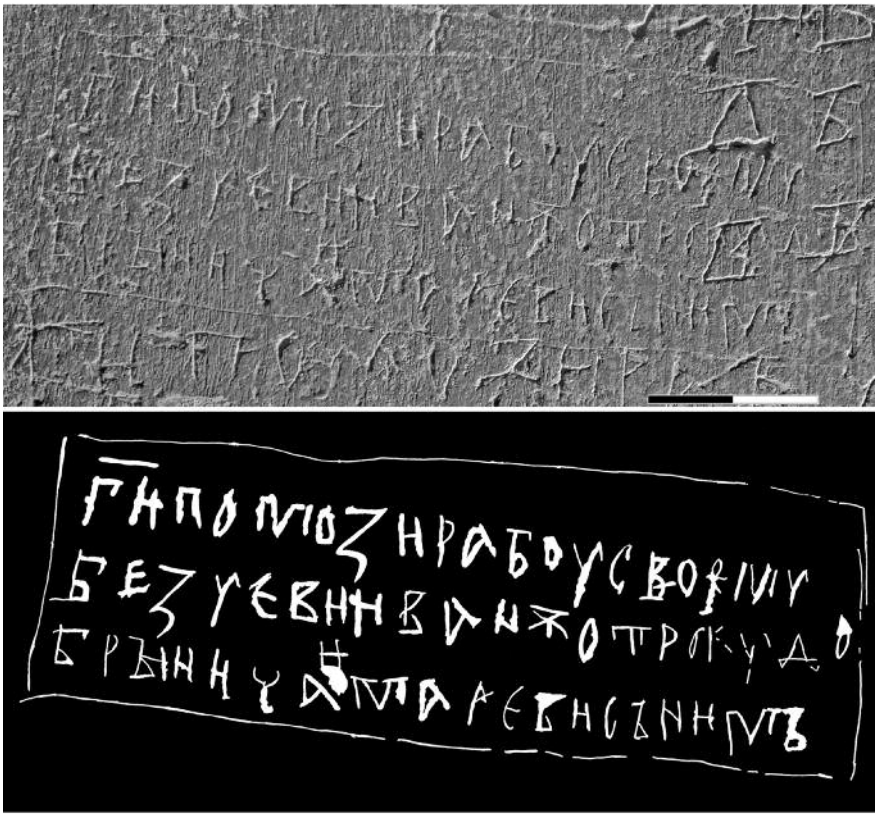

2

Таблиця CCXXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 97; **2** – № 102

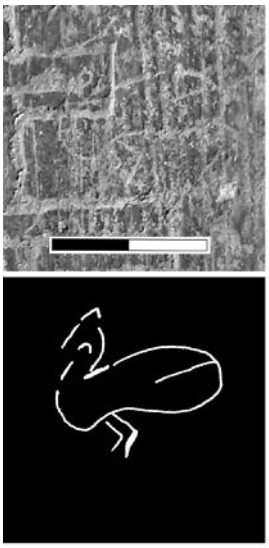

1

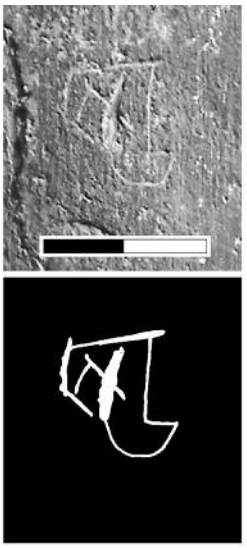

2

3

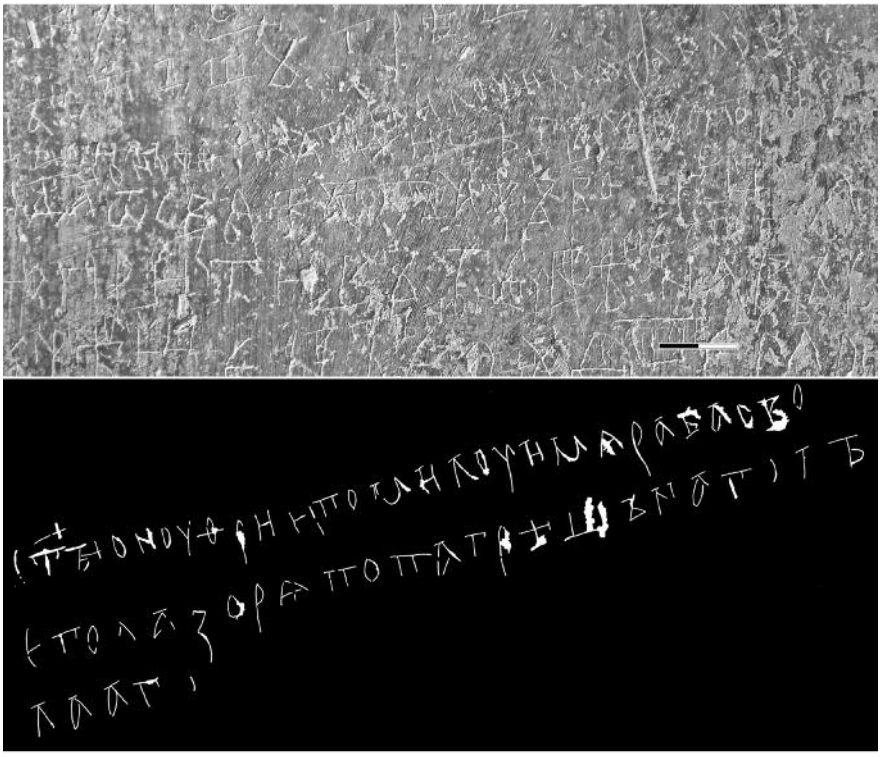

4

Таблиця CCXXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5583; **2** – № 5584; **3** – № 5585; **4** – № 149а

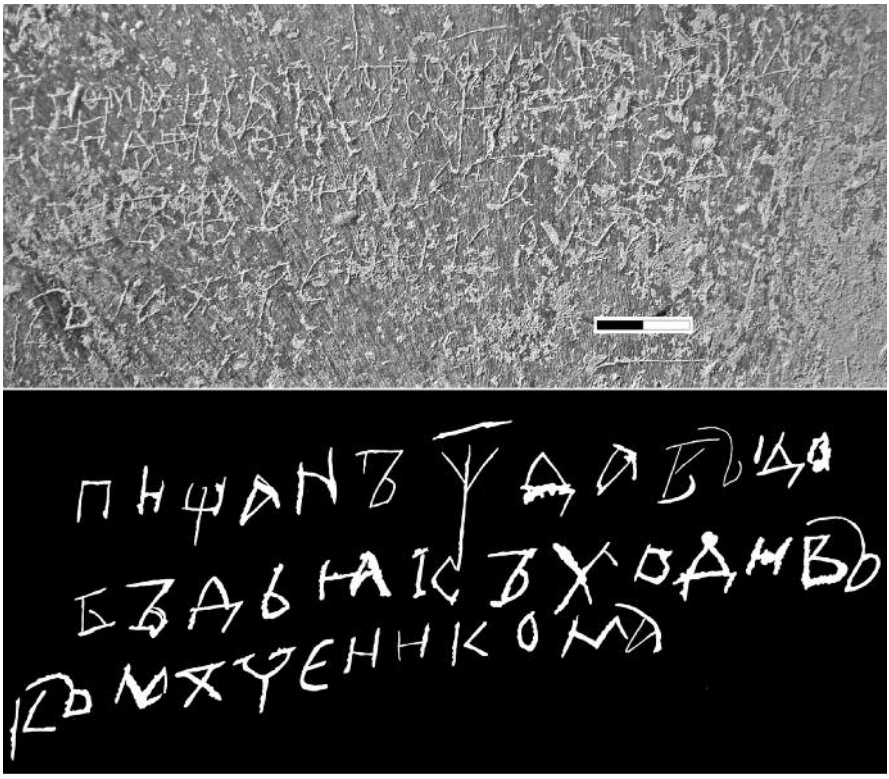

1

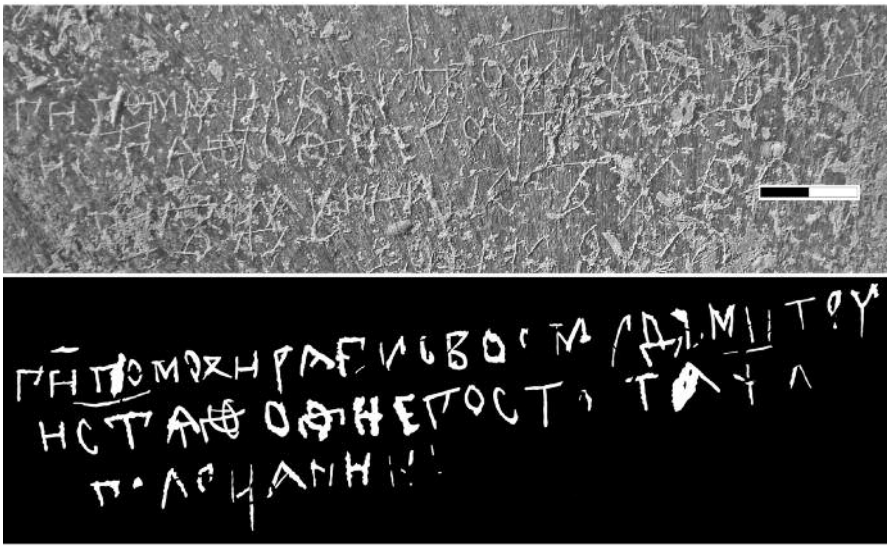

2

Таблиця CCXXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 120; **2** – № 148

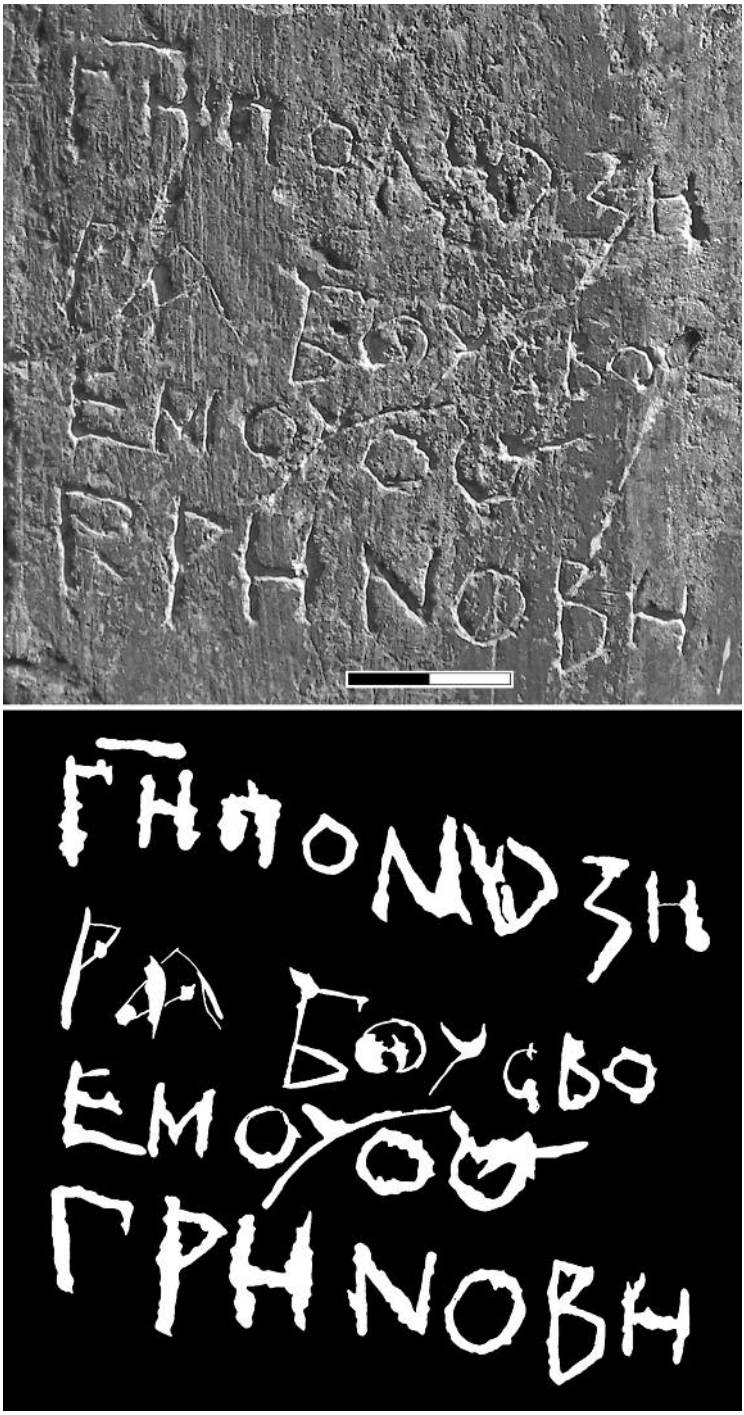

Таблиця CCXXXVI
Фото та прорис графіті № 129

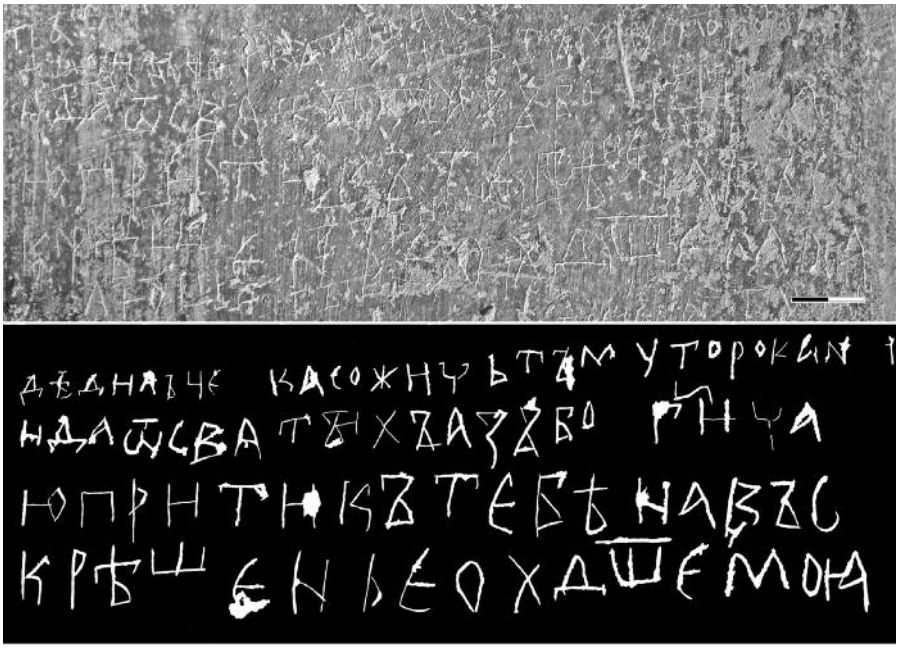

1

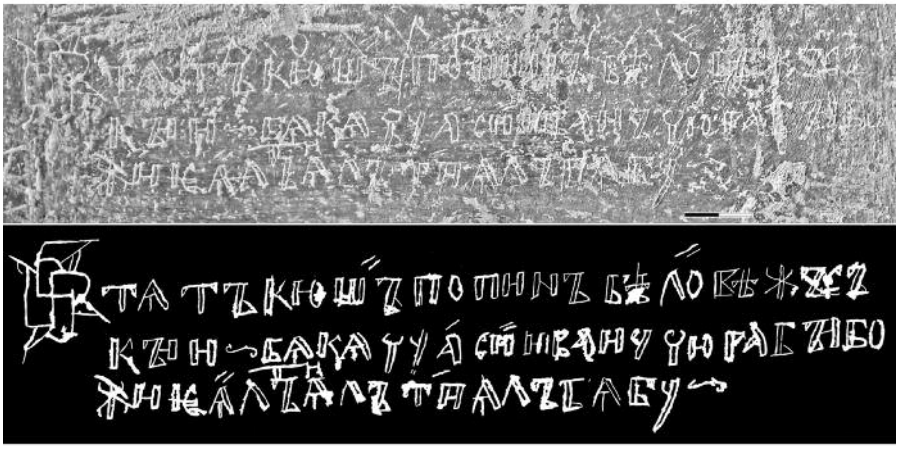

2

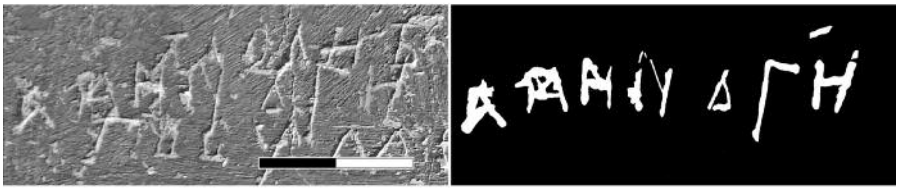

3

Таблиця CCXXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 149; **2** – № 153; **3** – № 5586

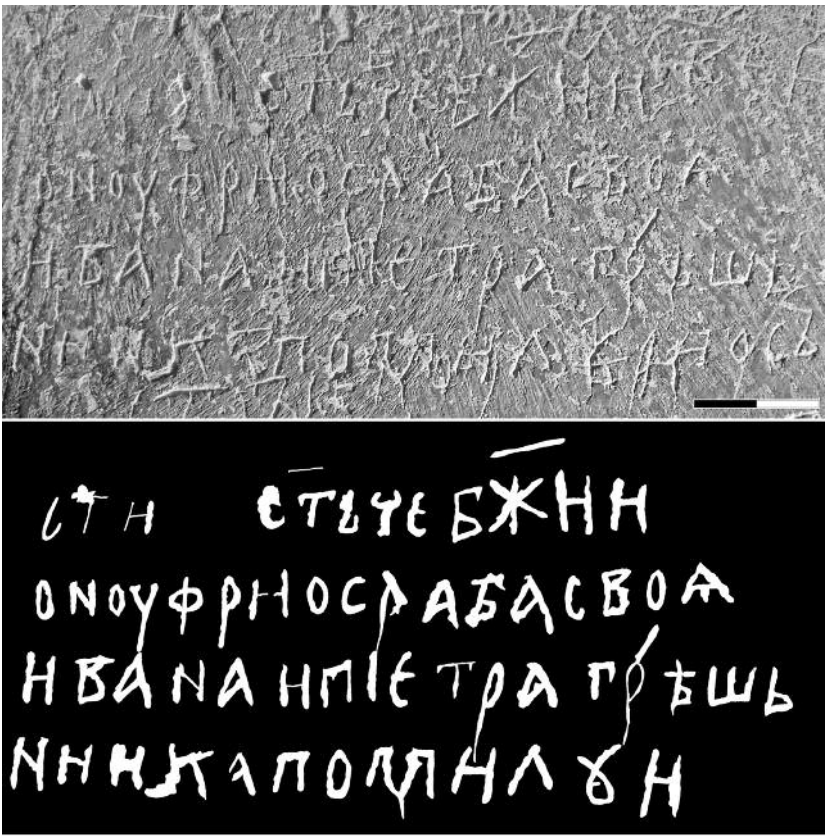

1

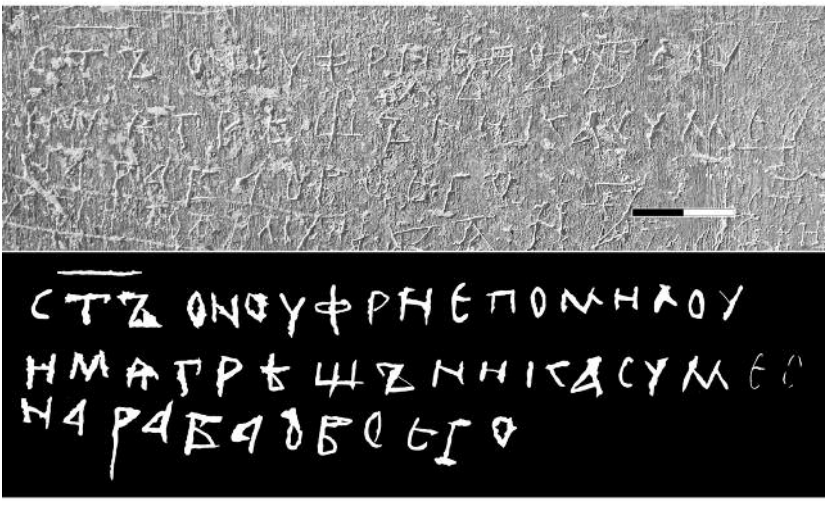

2

Таблиця CCXXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 159; **2** – № 161

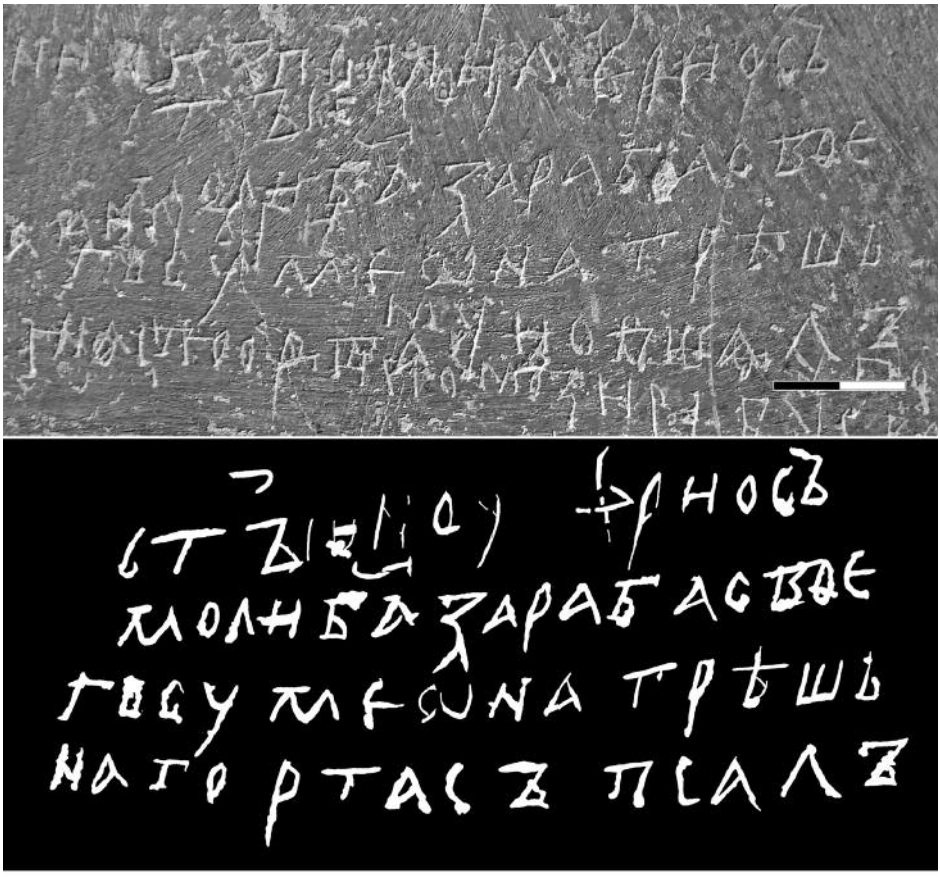

1

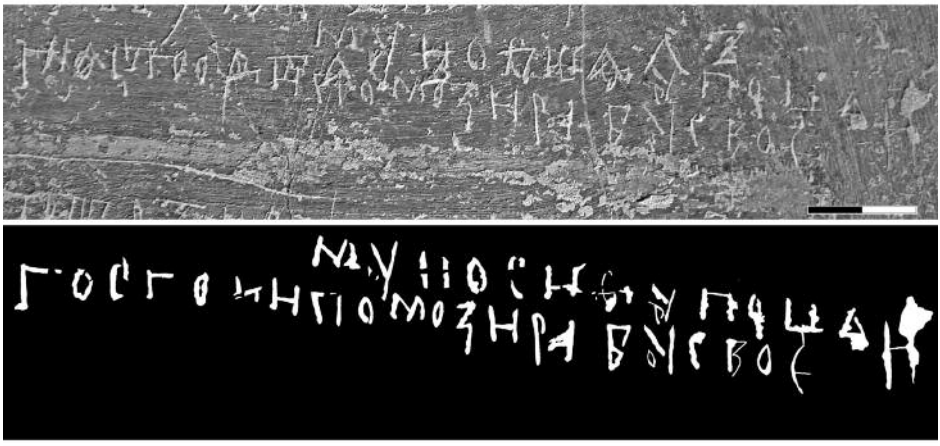

2

Таблиця CCXXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 160; **2** – № 160а

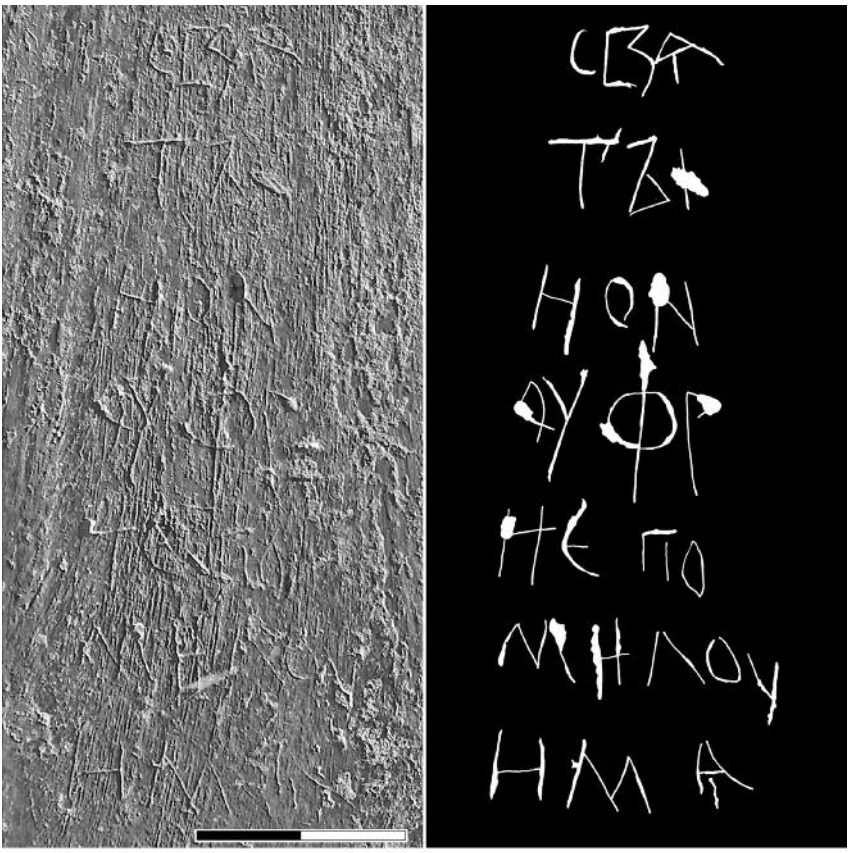

1

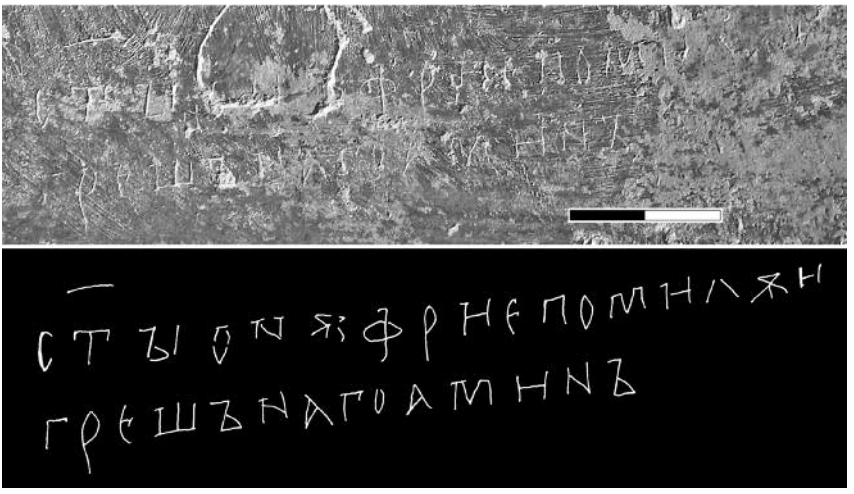

2

Таблиця CCXL
Фото та прорис графіті: **1** – № 162; **2** – № 164

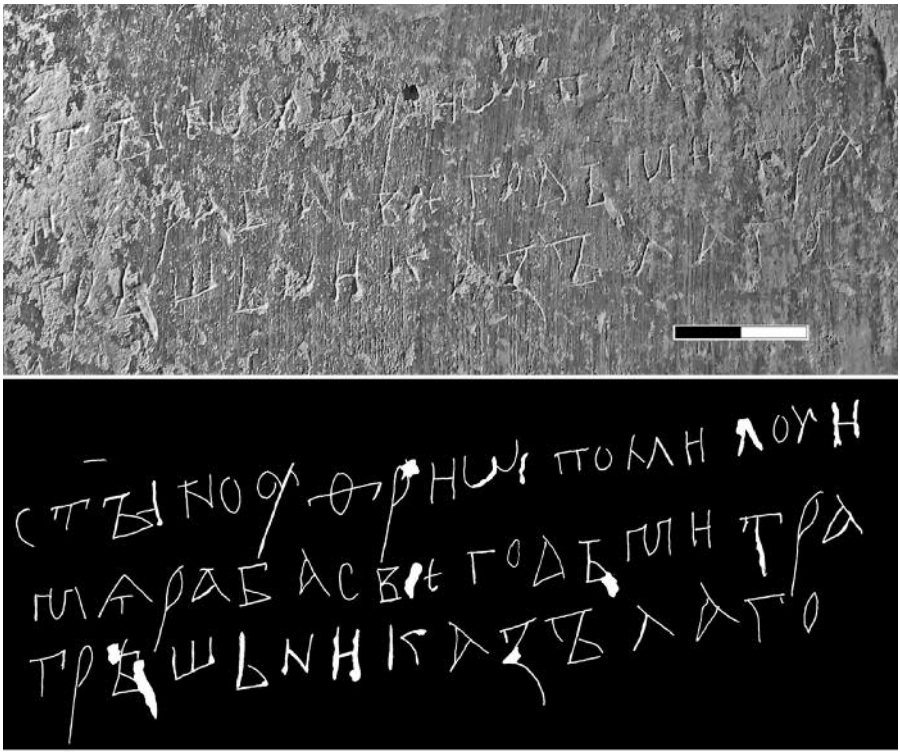

1

2

3

Таблиця CCXLI
Фото та прорис графіті: **1** – № 163; **2** – № 164а; **3** – № 164б

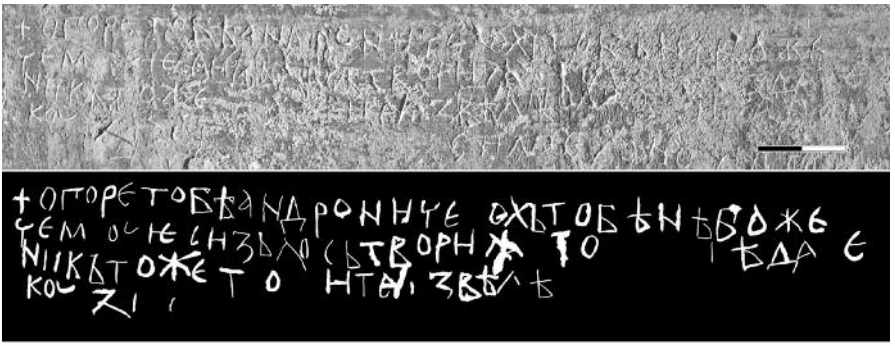

1

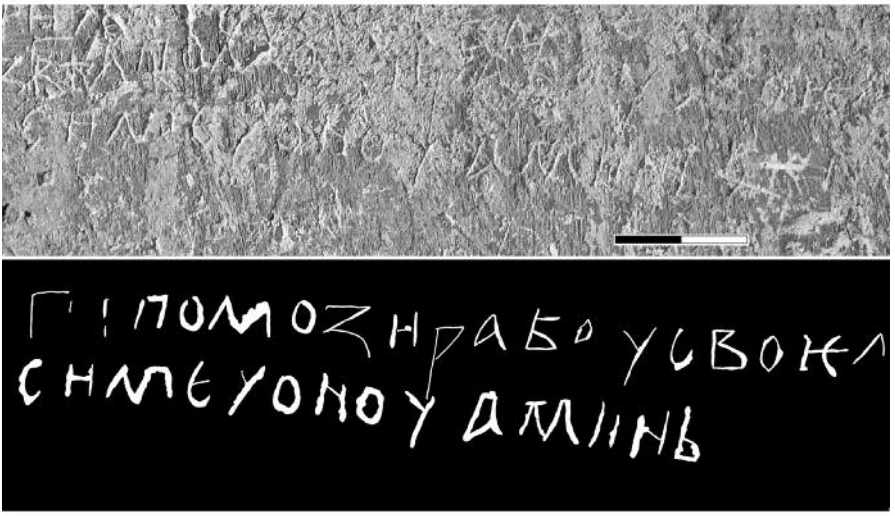

2

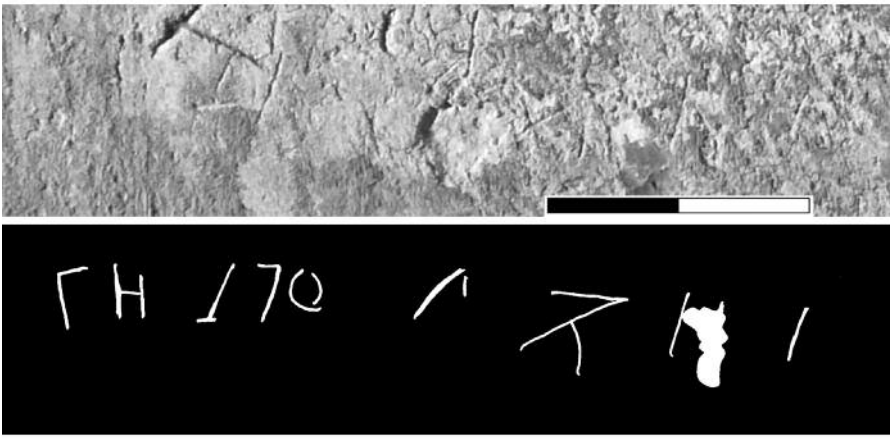

3

Таблиця CCXLII
Фото та прорис графіті: **1** – № 204; **2** – № 204а; **3** – № 5587

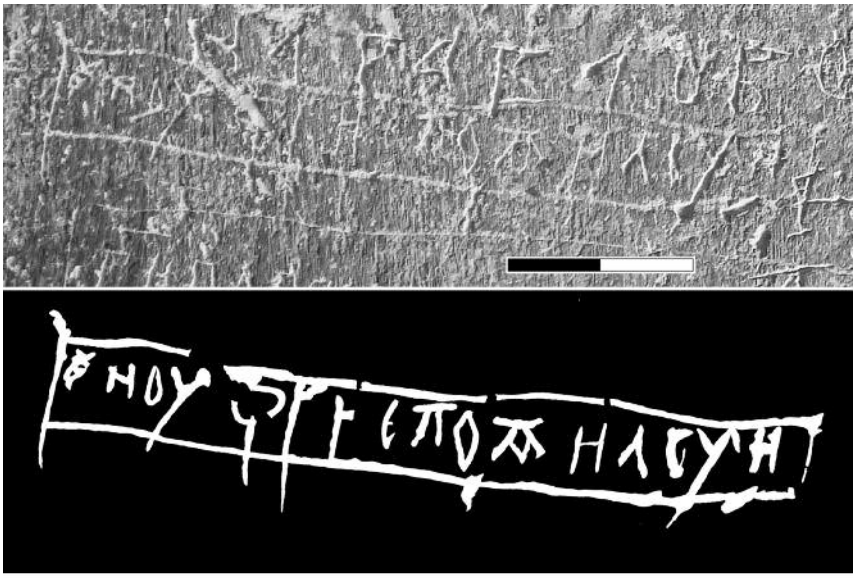

1

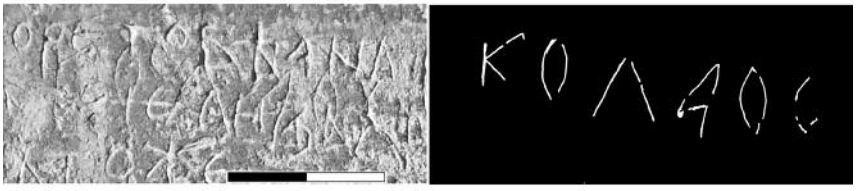

2

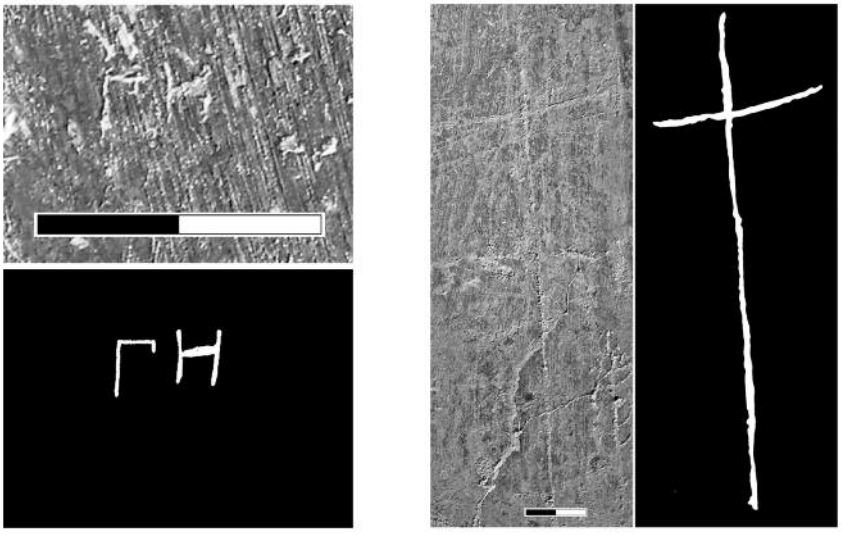

3 4

Таблиця CCXLIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5588; **2** – № 5589; **3** – № 5590; **4** – № 5591

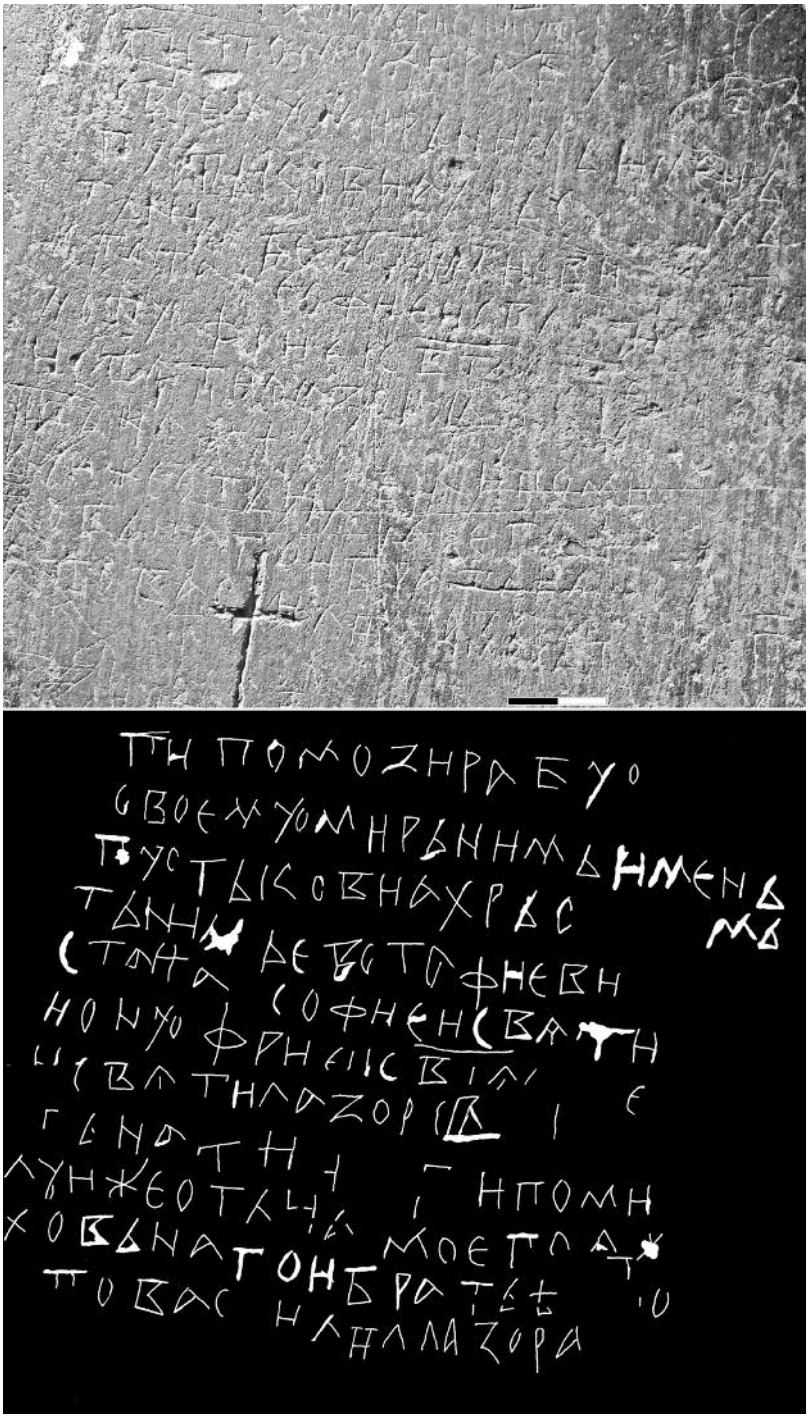

Таблиця CCXLIV
Фото та прорис графіті № 203

Таблиця CCXLV
Фото та прорис графіті № 219

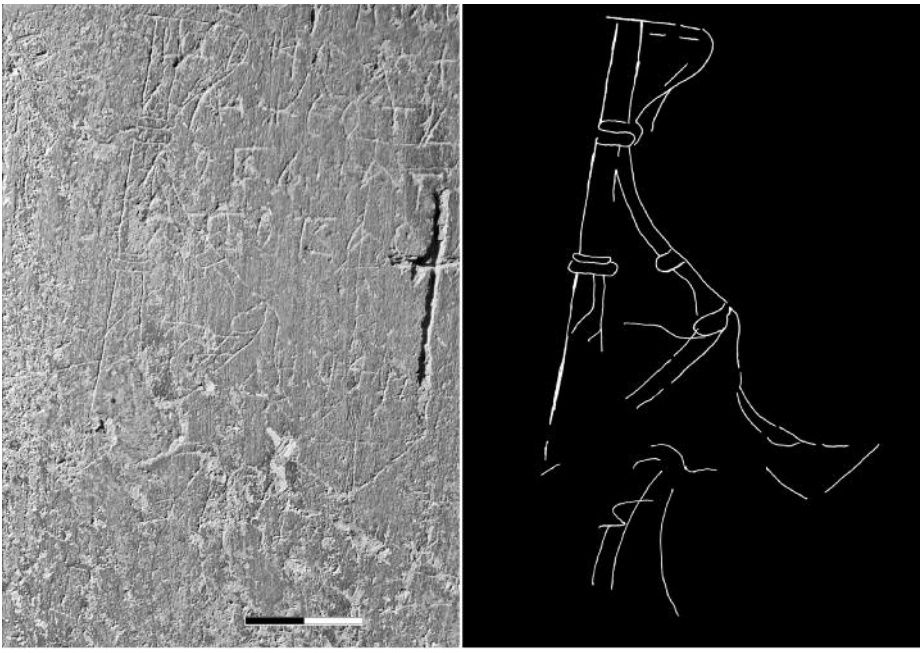

1

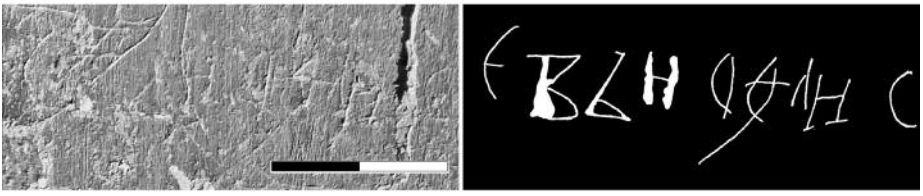

2

3

Таблиця CCXLVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 203а; **2** – № 5592; **3** – № 5593

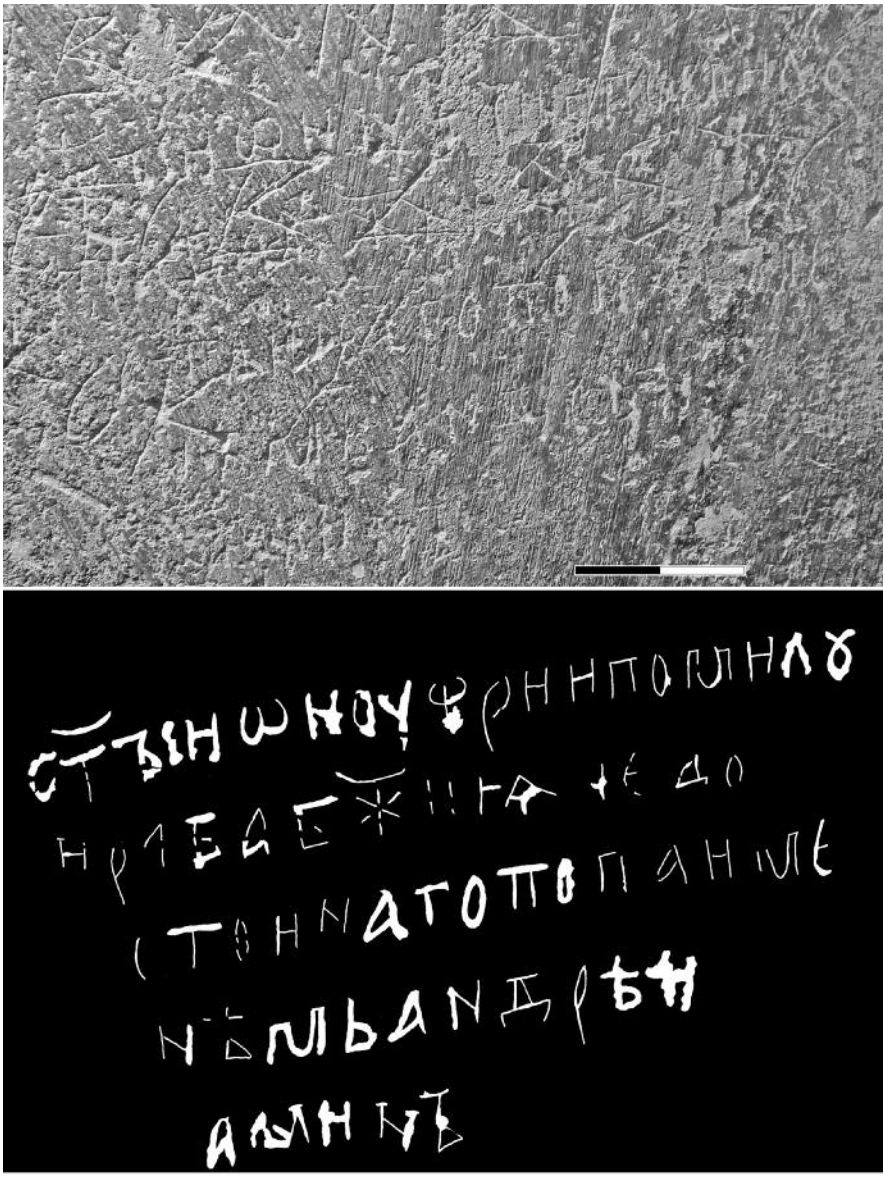

1

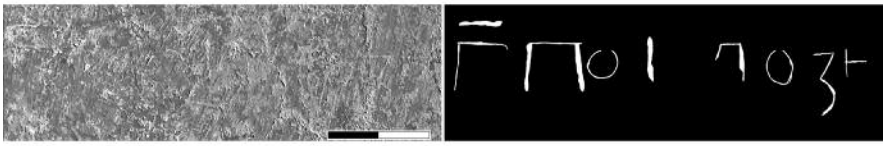

2

Таблиця CCXLVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5594; **2** – № 5595

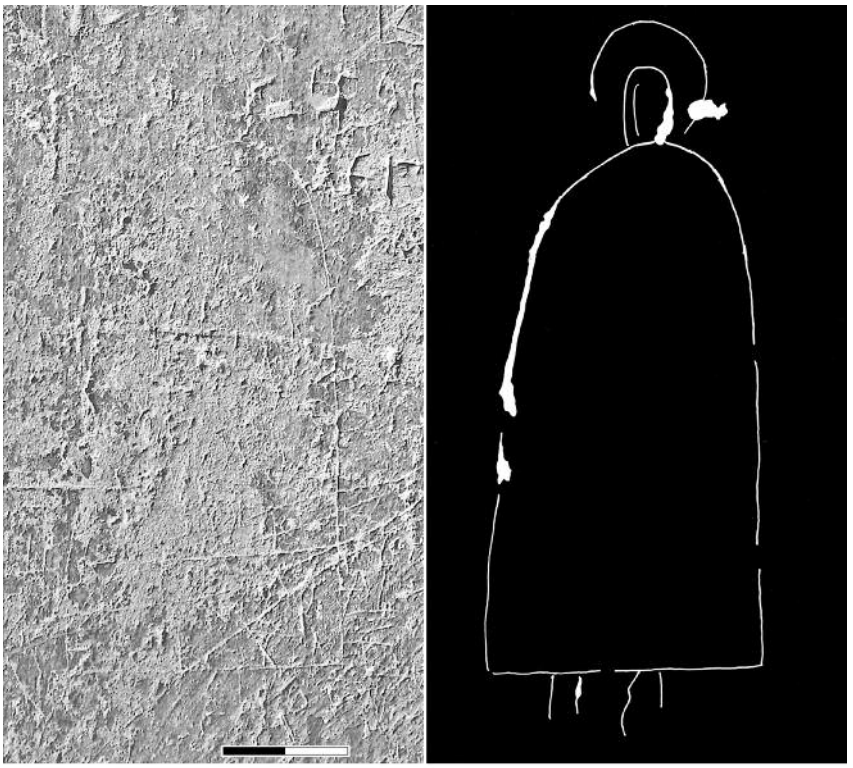

1

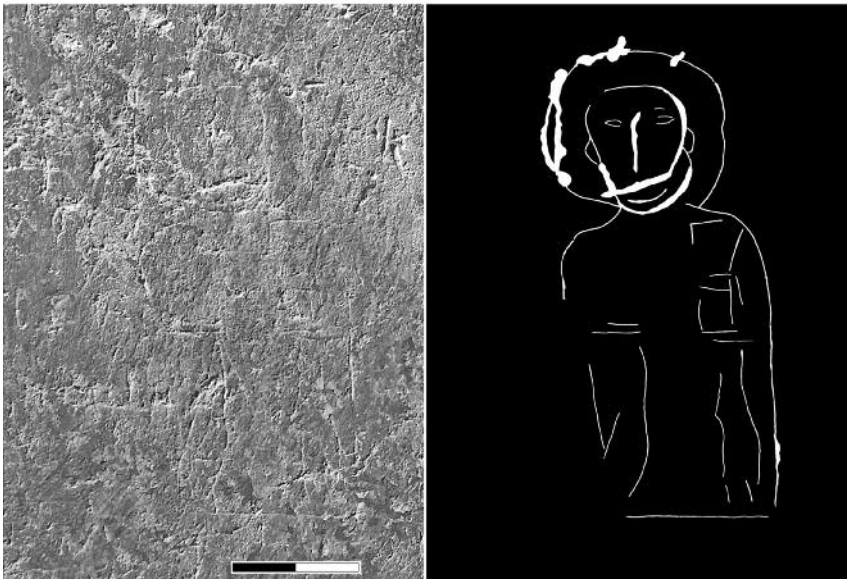

2

Таблиця CCXLVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5596; **2** – № 5597

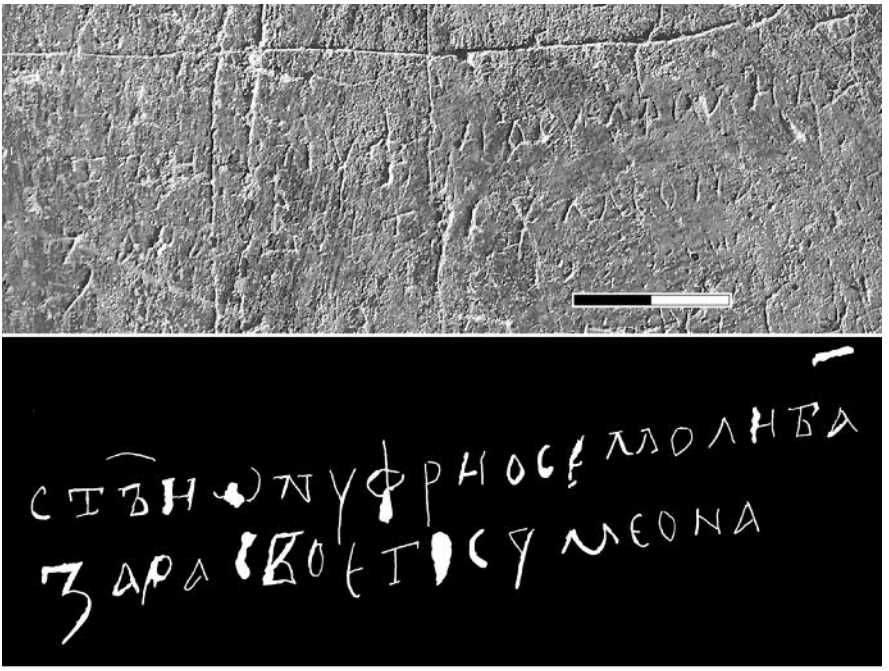

1

2

Таблиця CCXLIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5598; **2** – № 5599

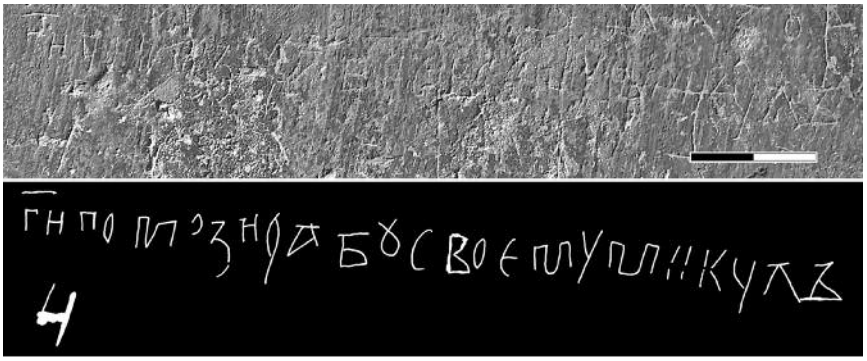

1

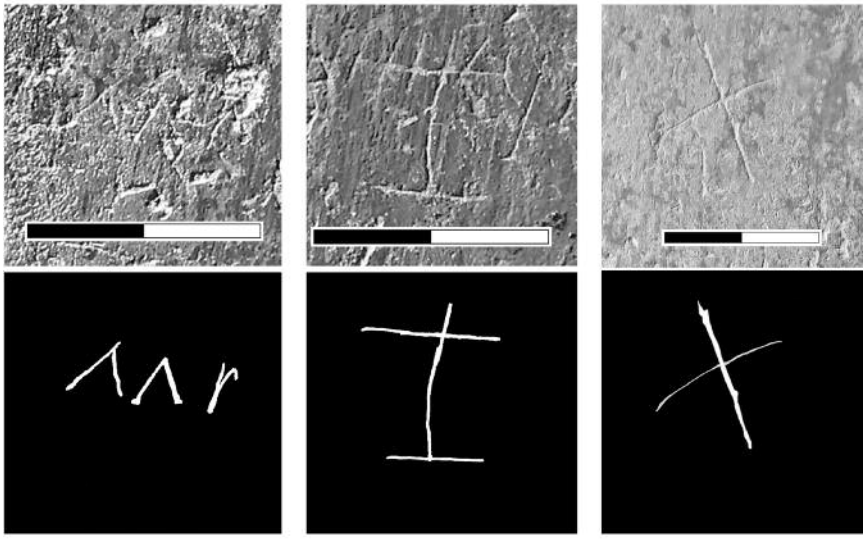

2 3 4

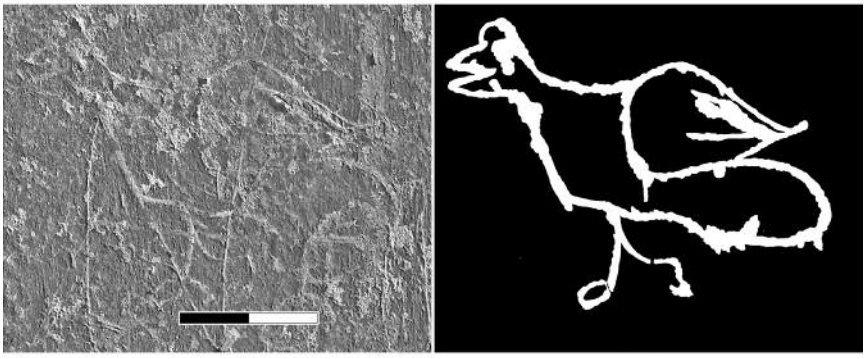

5

Таблиця CCL
Фото та прорис графіті: **1** – № 5600; **2** – № 5601; **3** – № 5602;
4 – № 5603; **5** – № 5604

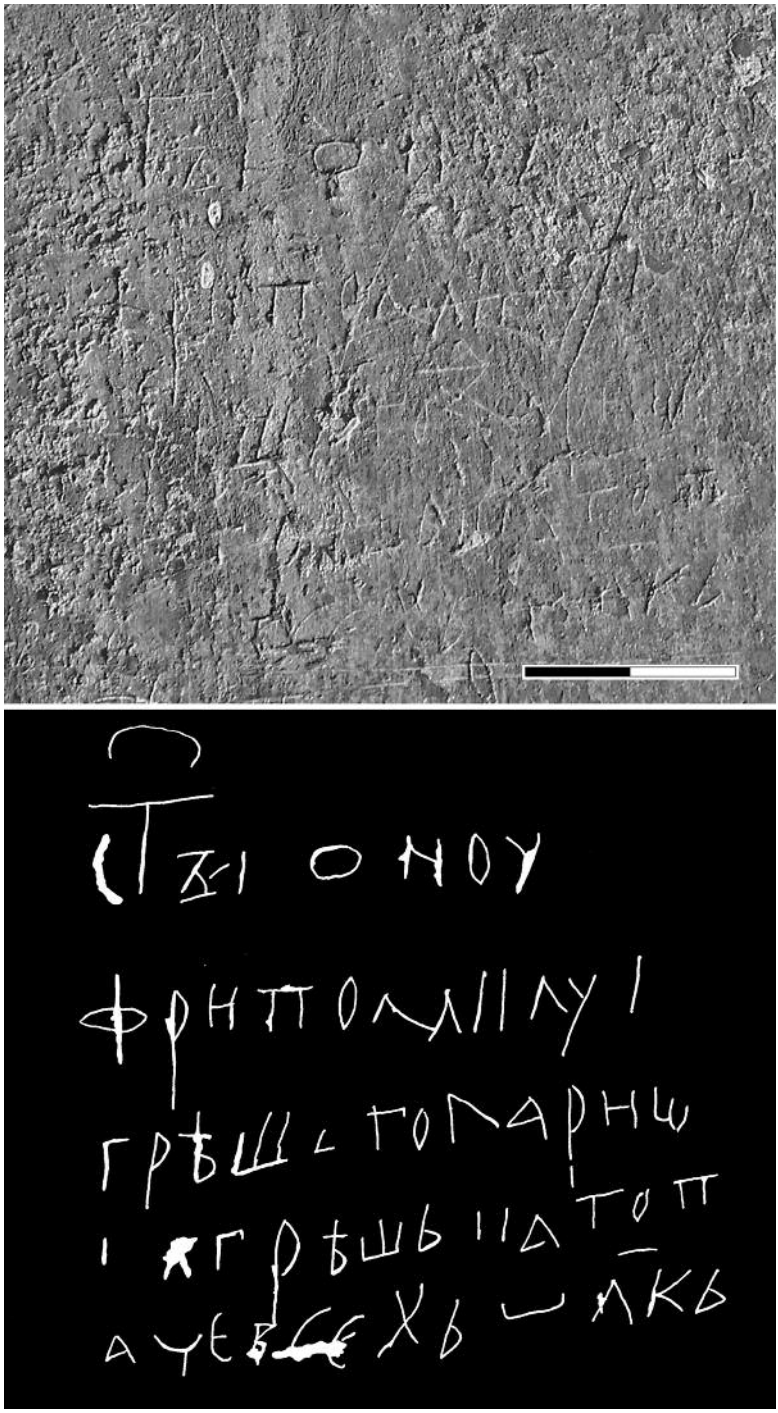

Таблиця CCLI
Фото та прорис графіті № 5605

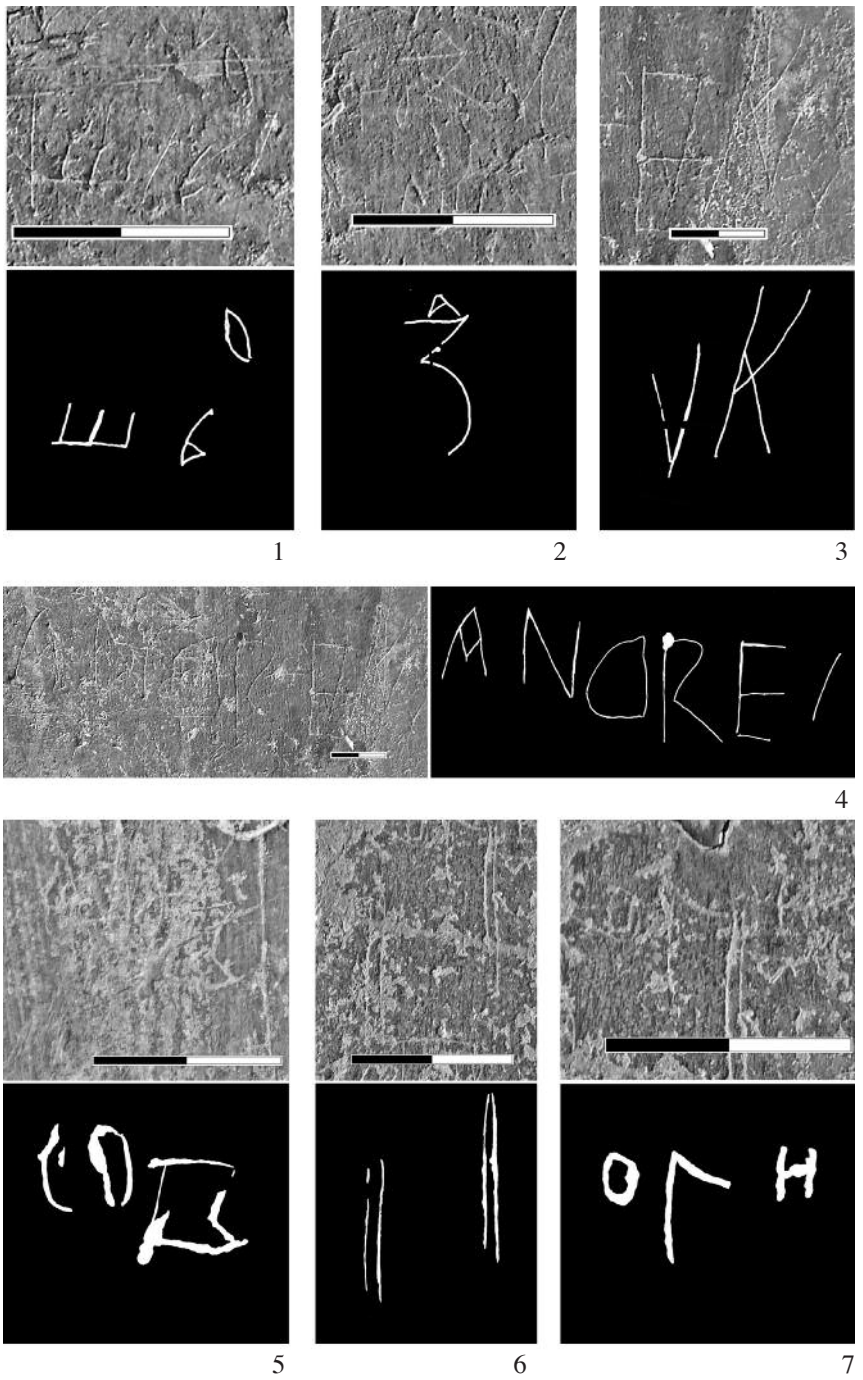

Таблиця CCLII

Фото та прорис графіті: **1** – № 5606; **2** – № 5607; **3** – № 5608; **4** – № 5609; **5** – № 5610; **6** – № 5611; **7** – № 5612

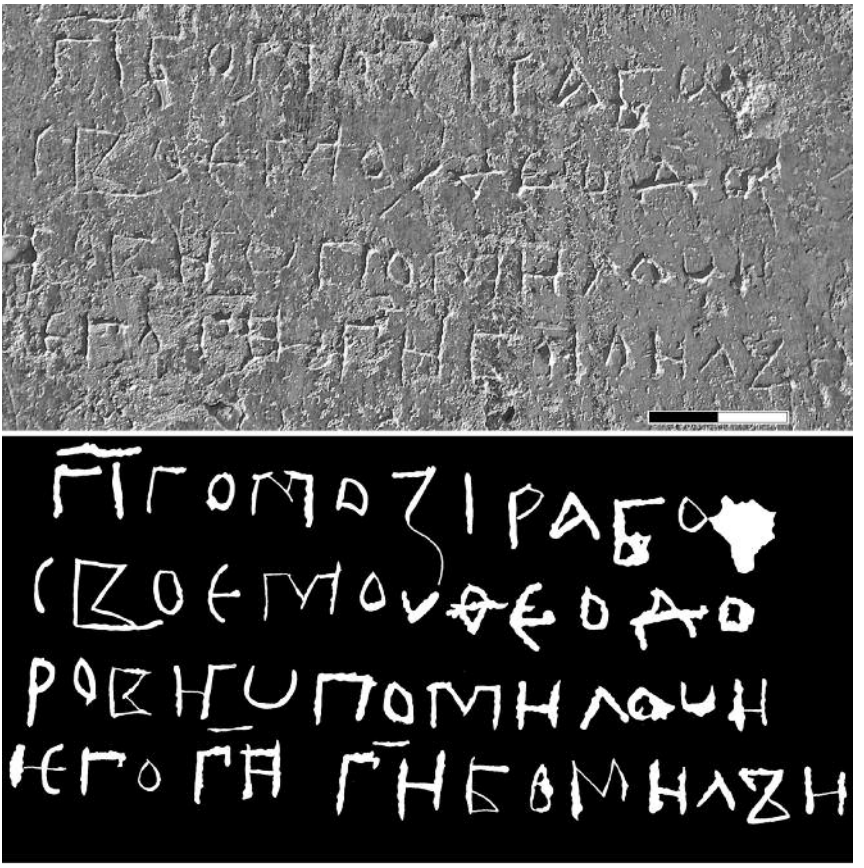

1

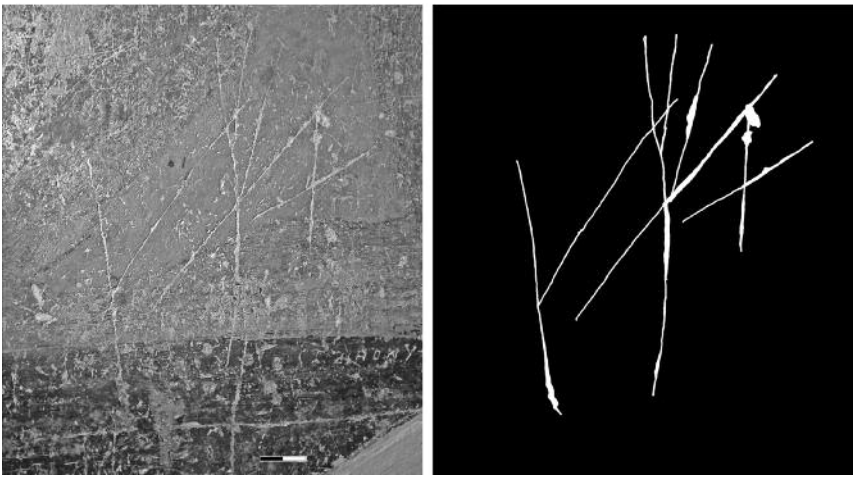

2

Таблиця CCLIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5613; **2** – № 5614

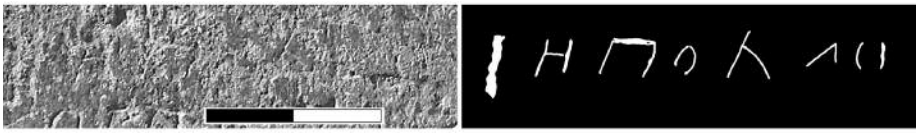

1

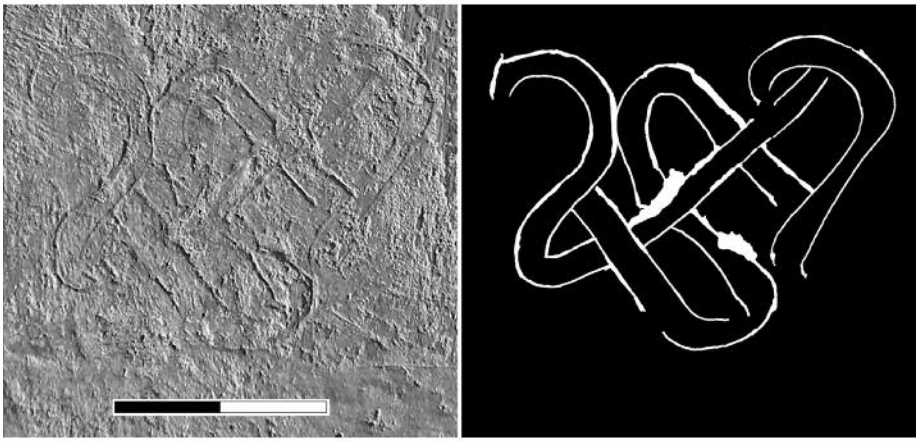

2

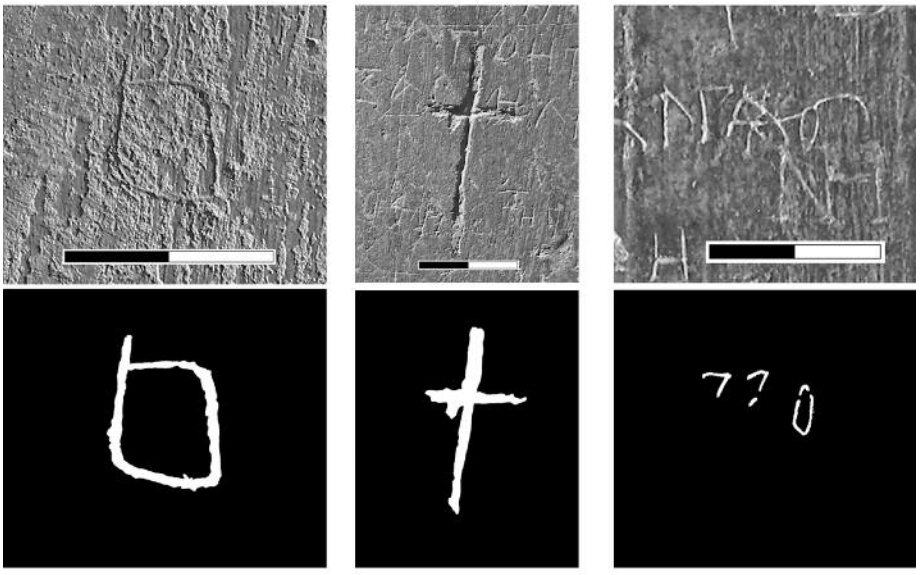

3 4 5

Таблиця CCLIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5615; **2** – № 5616; **3** – № 5617;
4 – № 5618; **5** – № 5619

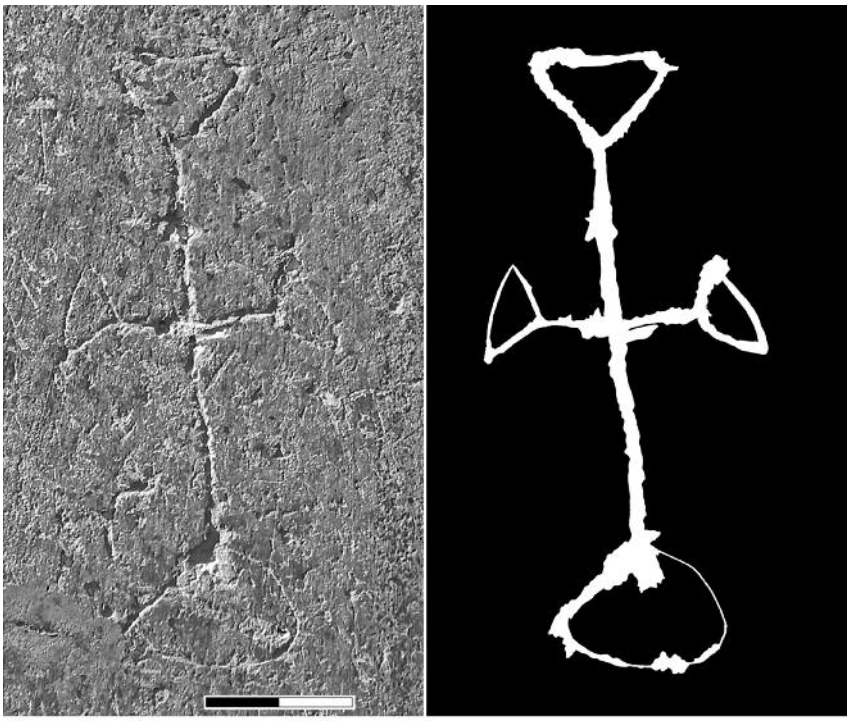

1

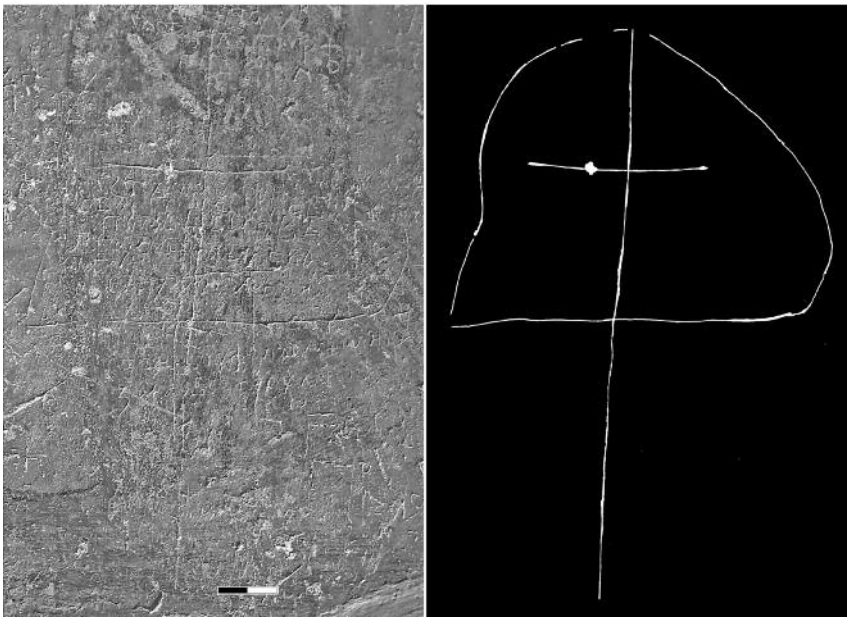

2

Таблиця CCLV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5620; **2** – № 5621

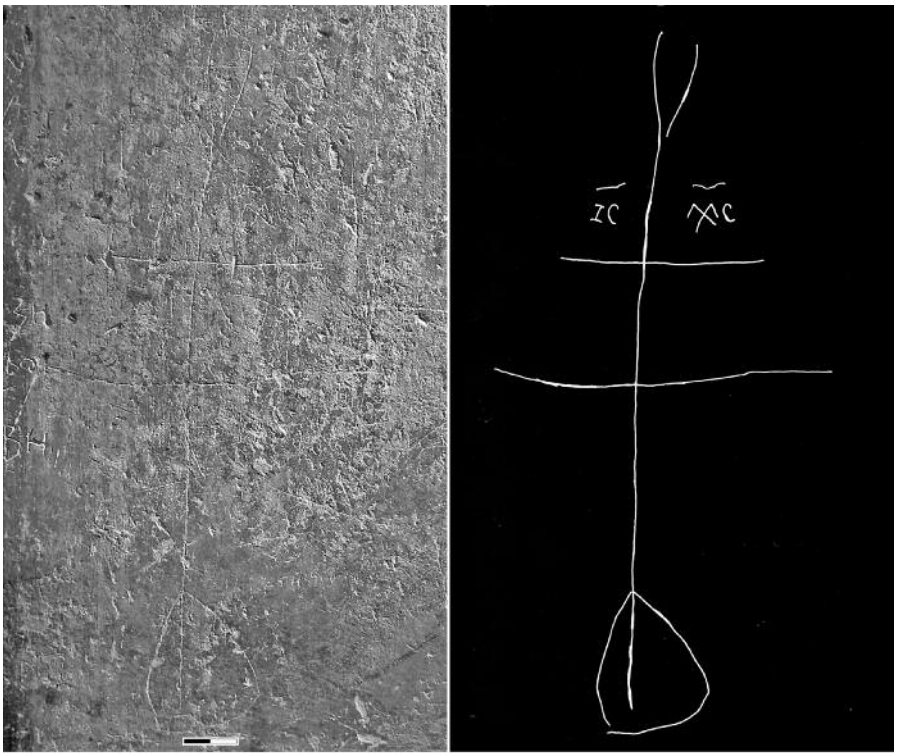

1

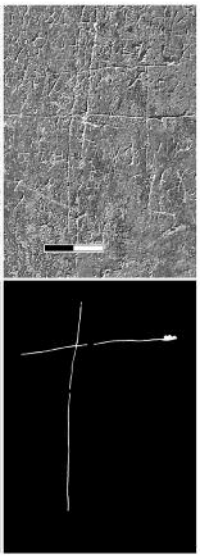

2

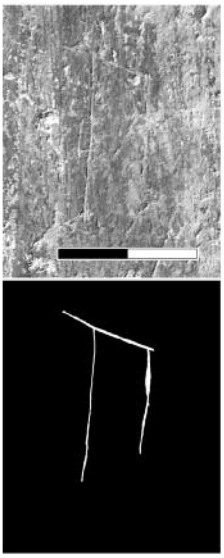

3

4

Таблиця CCLVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5622; **2** – № 5623; **3** – № 5624; **4** – № 5625

1

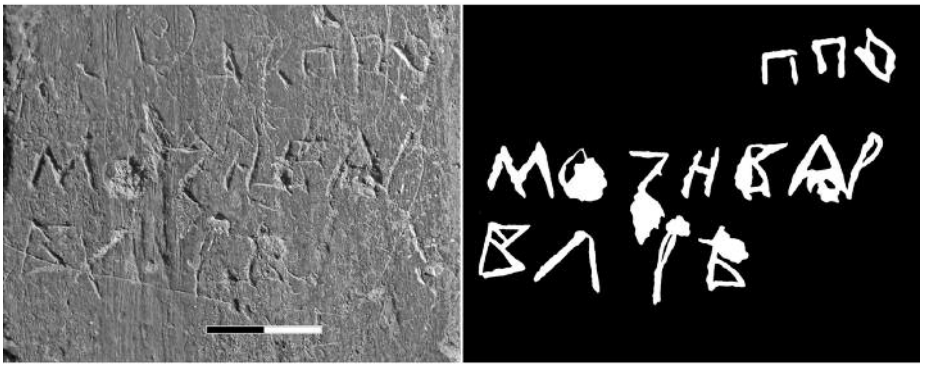

2

3

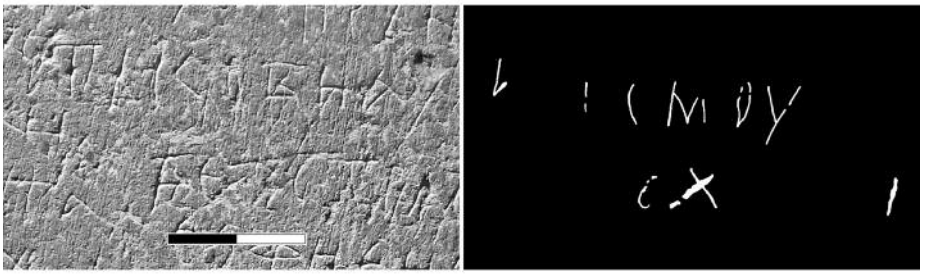

4

Таблиця CCLVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5626; **2** – № 5627; **3** – № 5628; **4** – № 5629

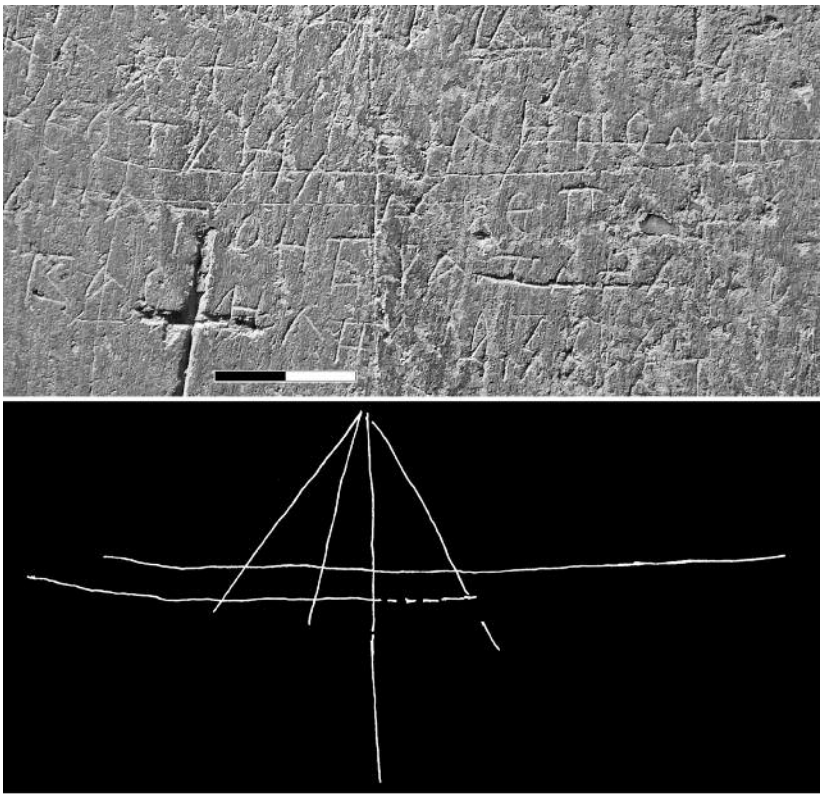

1

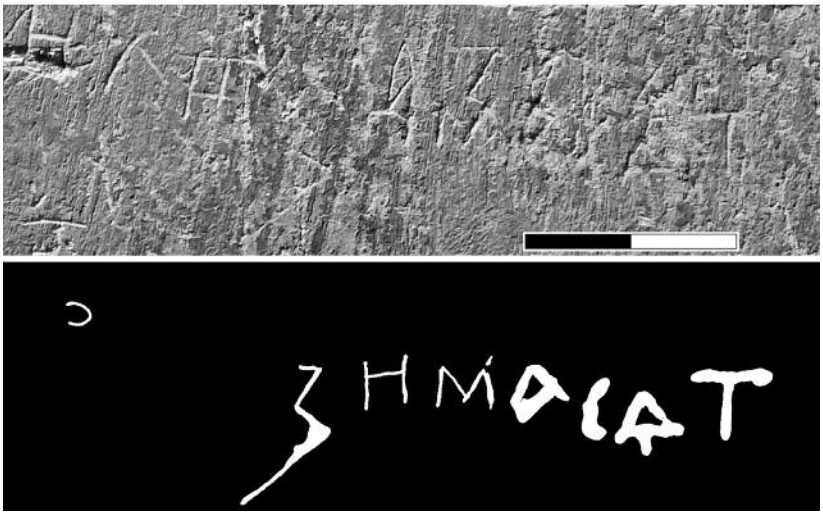

2

Таблиця CCLVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5630; **2** – № 5631

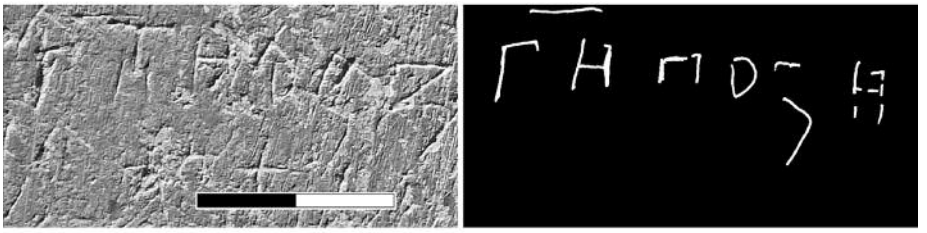

1

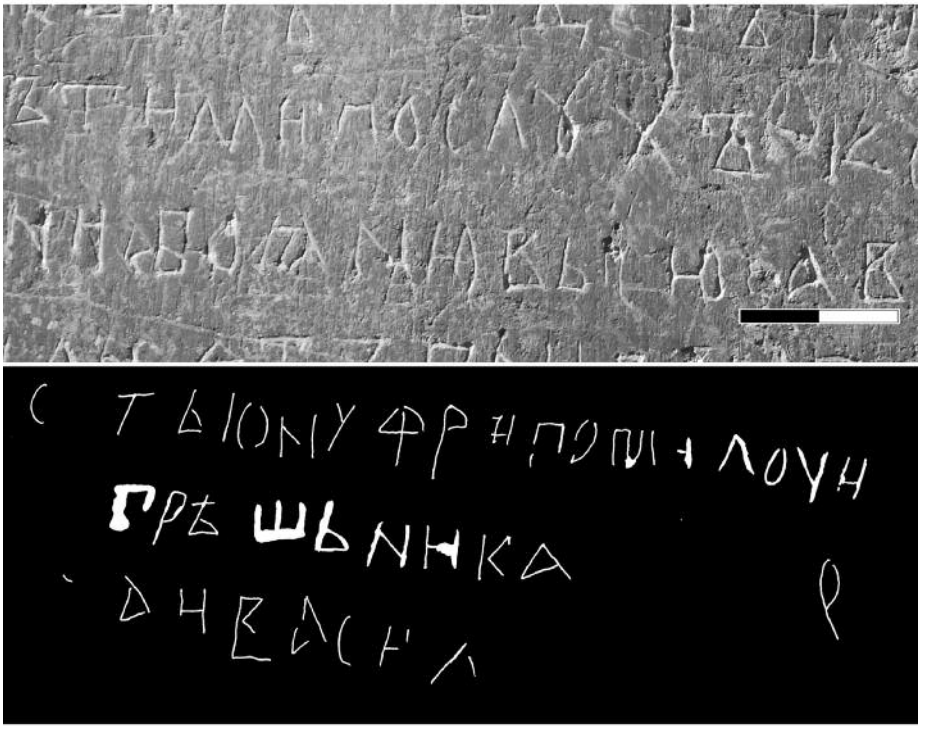

2

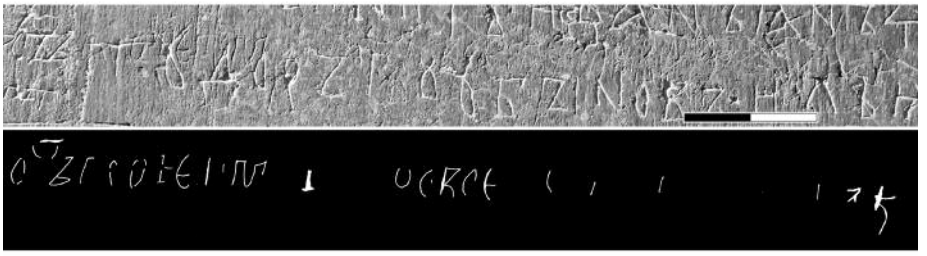

3

Таблиця CCLIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5632; **2** – № 5633; **3** – № 5634

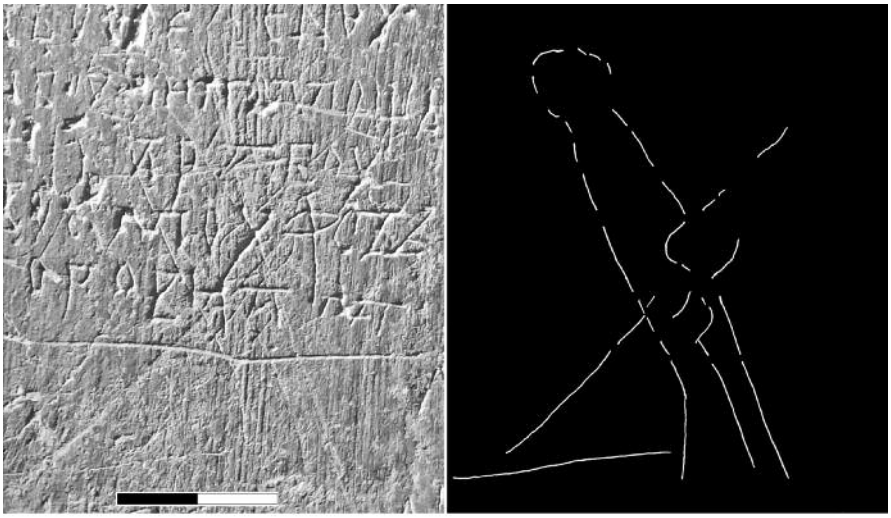

1

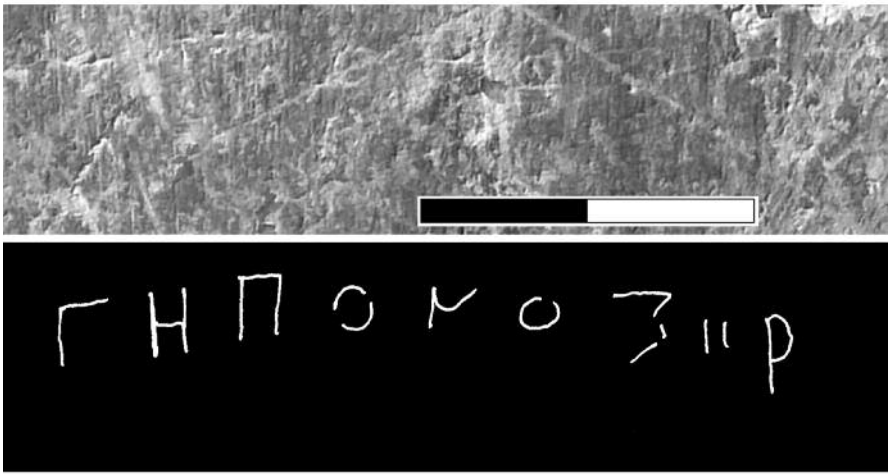

2

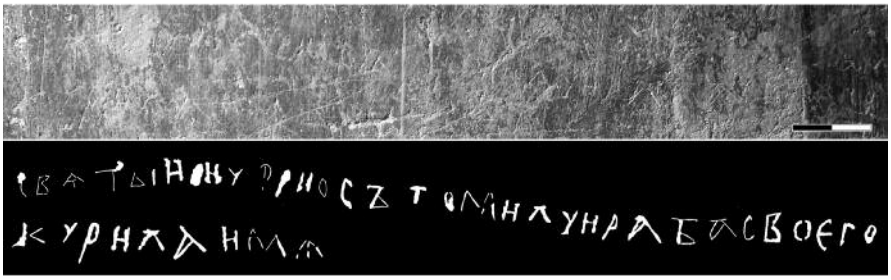

3

Таблиця CCLX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5635; **2** – № 5636; **3** – № 5637

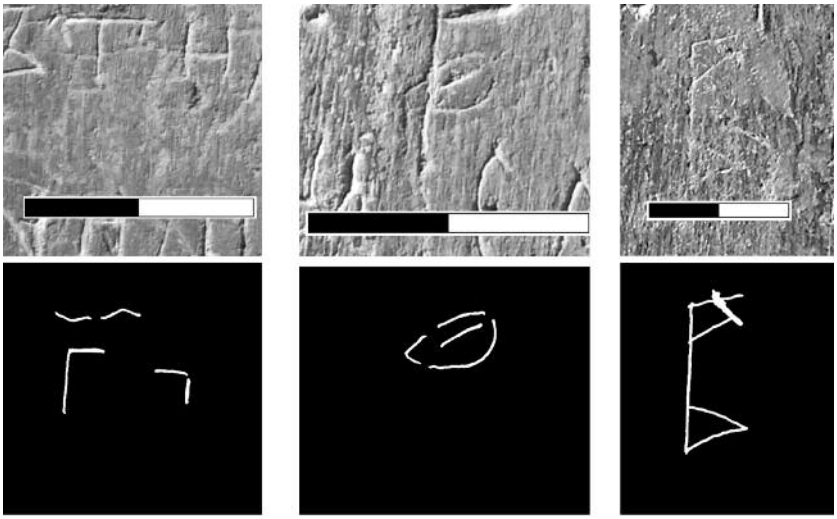

1 2 3

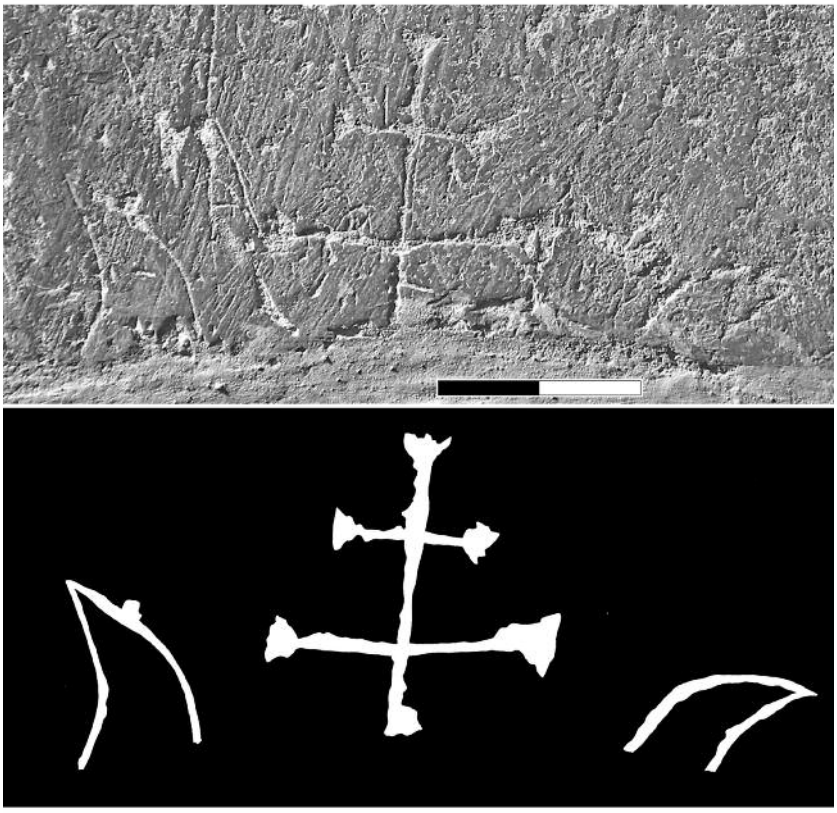

4

Таблиця CCLXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5638; **2** – № 5639; **3** – № 5640; **4** – № 5641

1

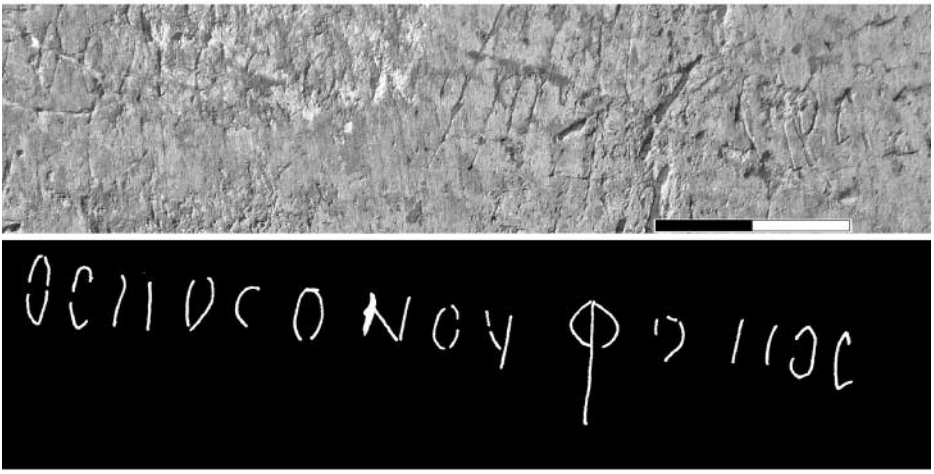

2

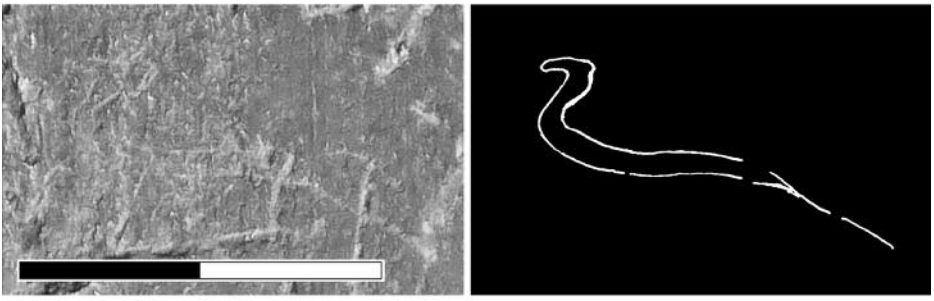

3

Таблиця CCLXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5642; **2** – № 5643; **3** – № 5644

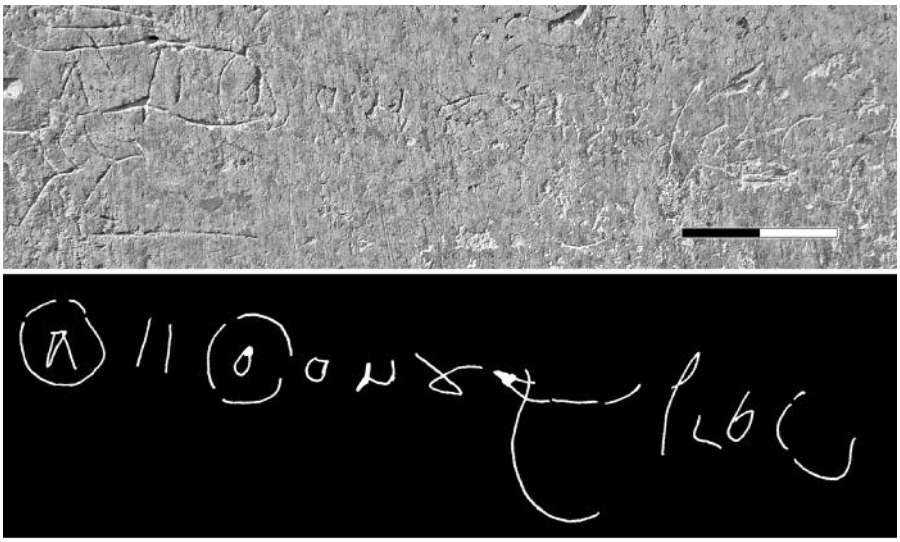

1

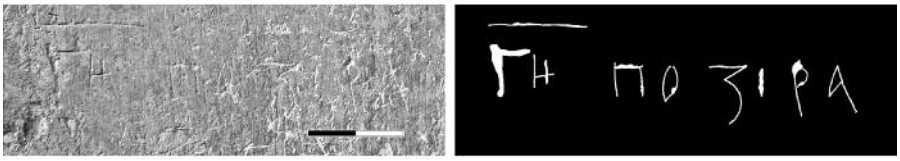

2

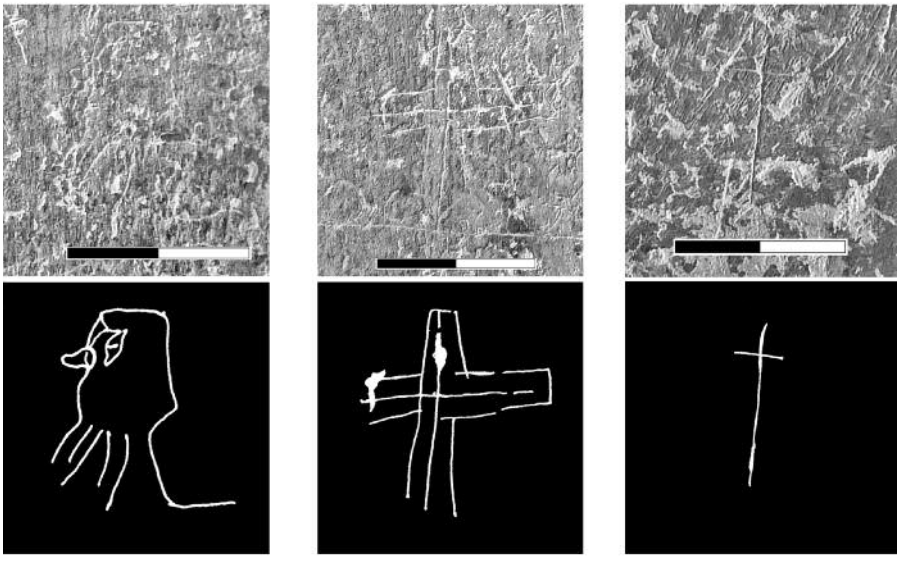

3 4 5

Таблиця CCLXIII

Фото та прорис графіті: **1** – № 5645; **2** – № 5646; **3** – № 5647; **4** – № 5648; **5** – № 5649

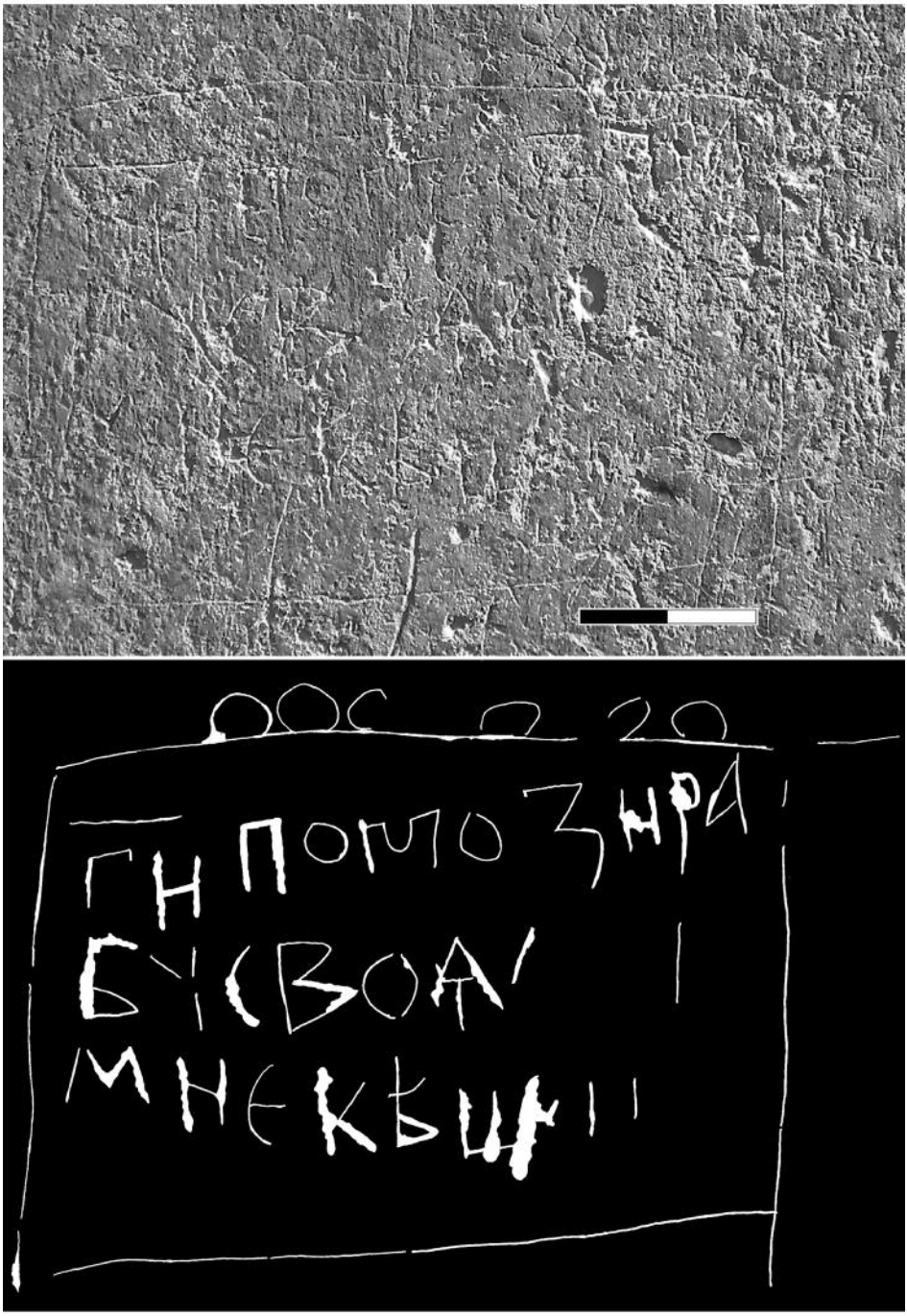

Таблиця CCLXIV
Фото та прорис графіті № 5650

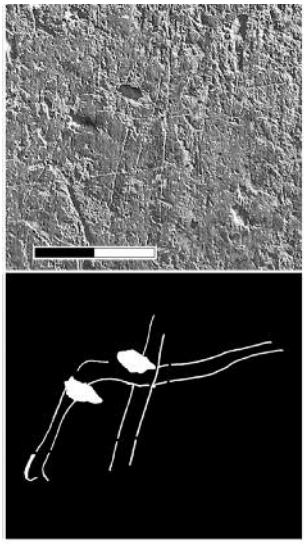

1

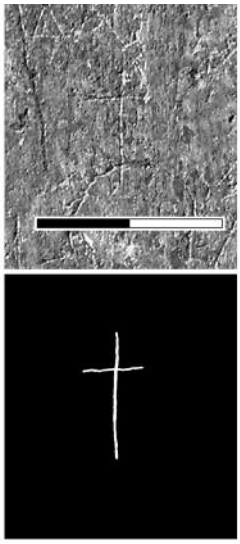

2

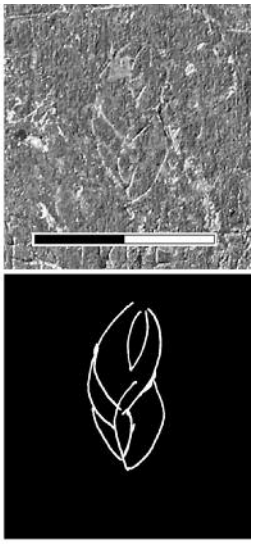

3

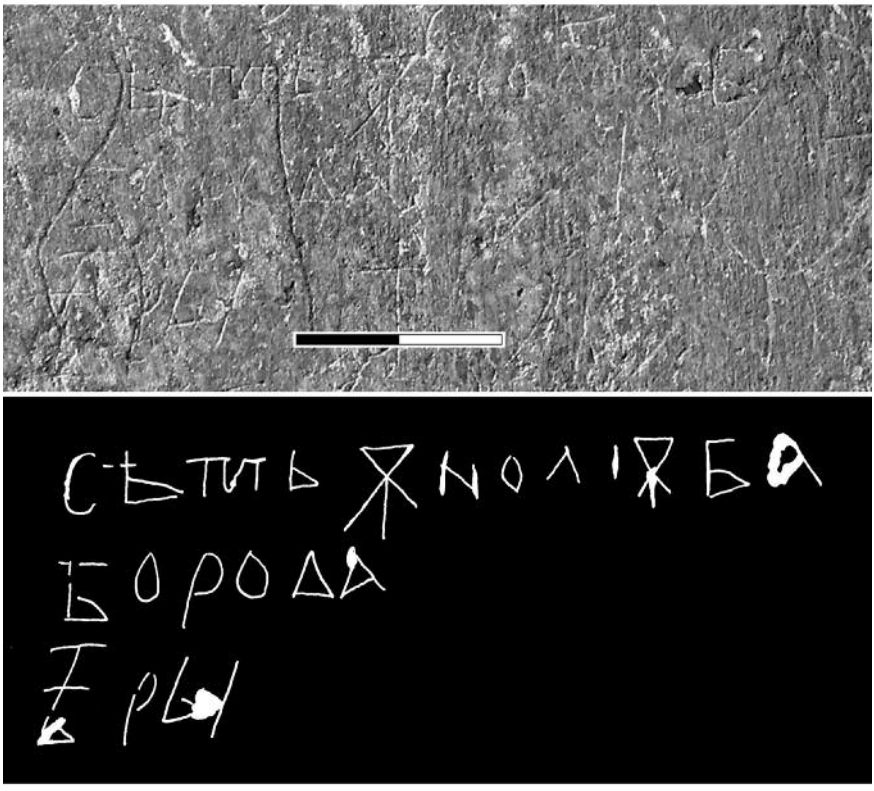

4

Таблиця CCLXV

Фото та прорис графіті: **1** – № 5651; **2** – № 5652; **3** – № 5653; **4** – № 5654

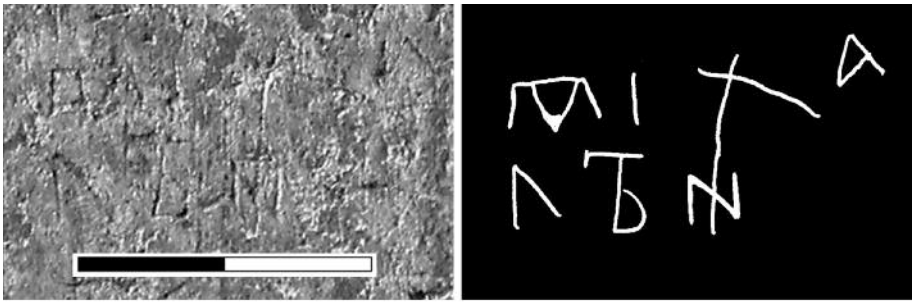

1

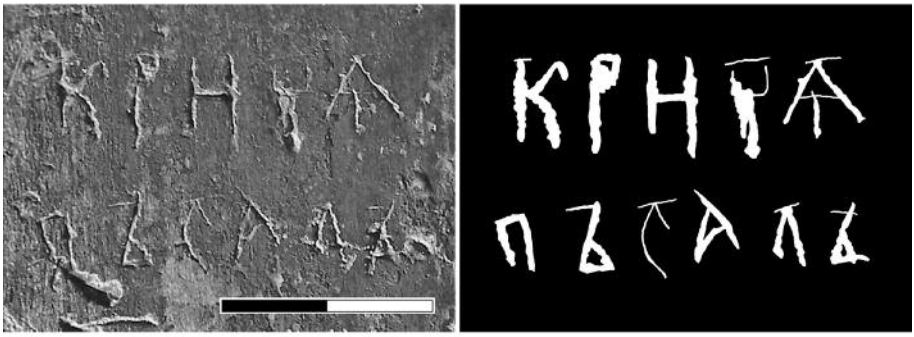

2

3

Таблиця CCLXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5655; **2** – № 5656; **3** – № 5657

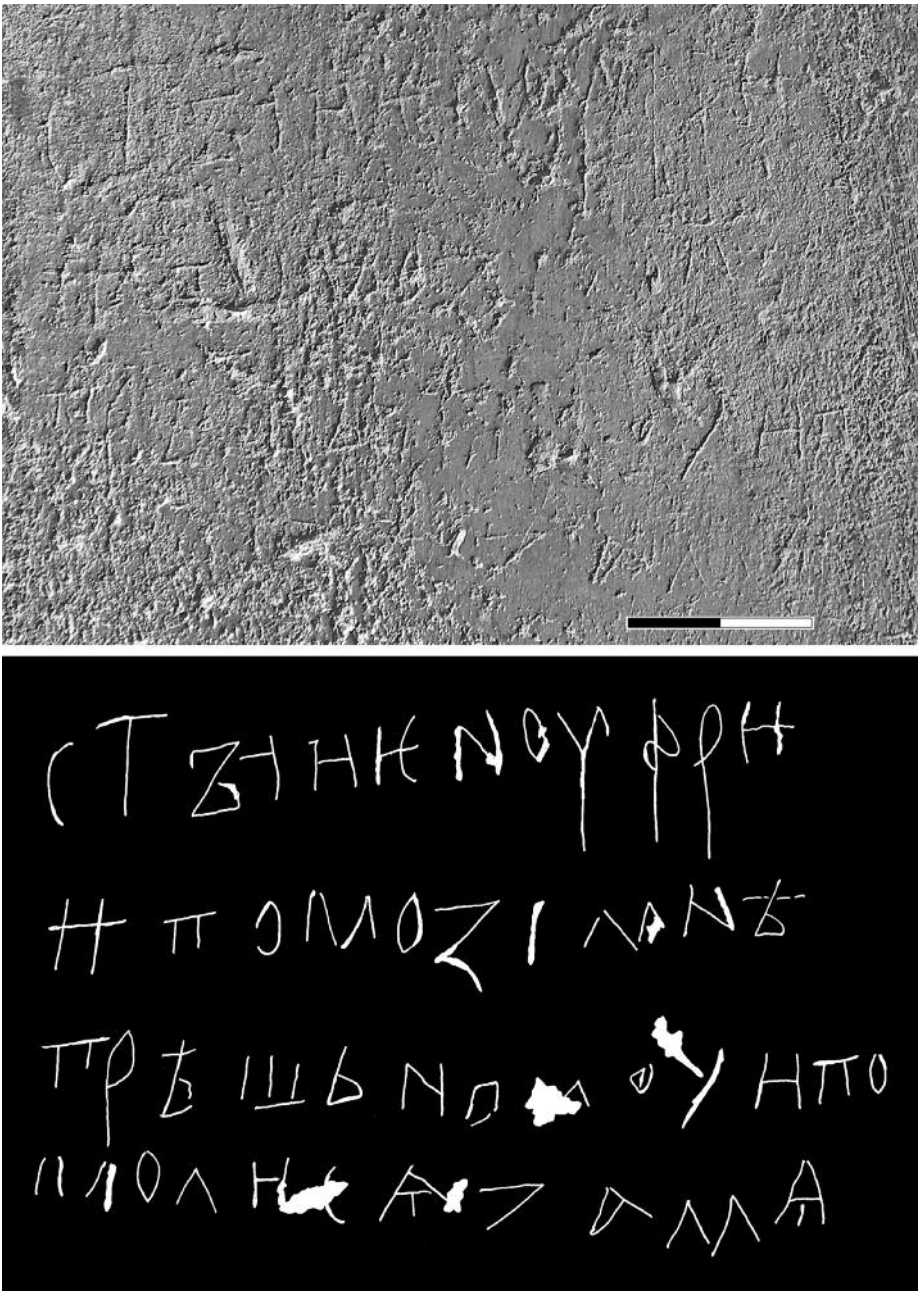

Таблиця CCLXVII
Фото та прорис графіті № 5658

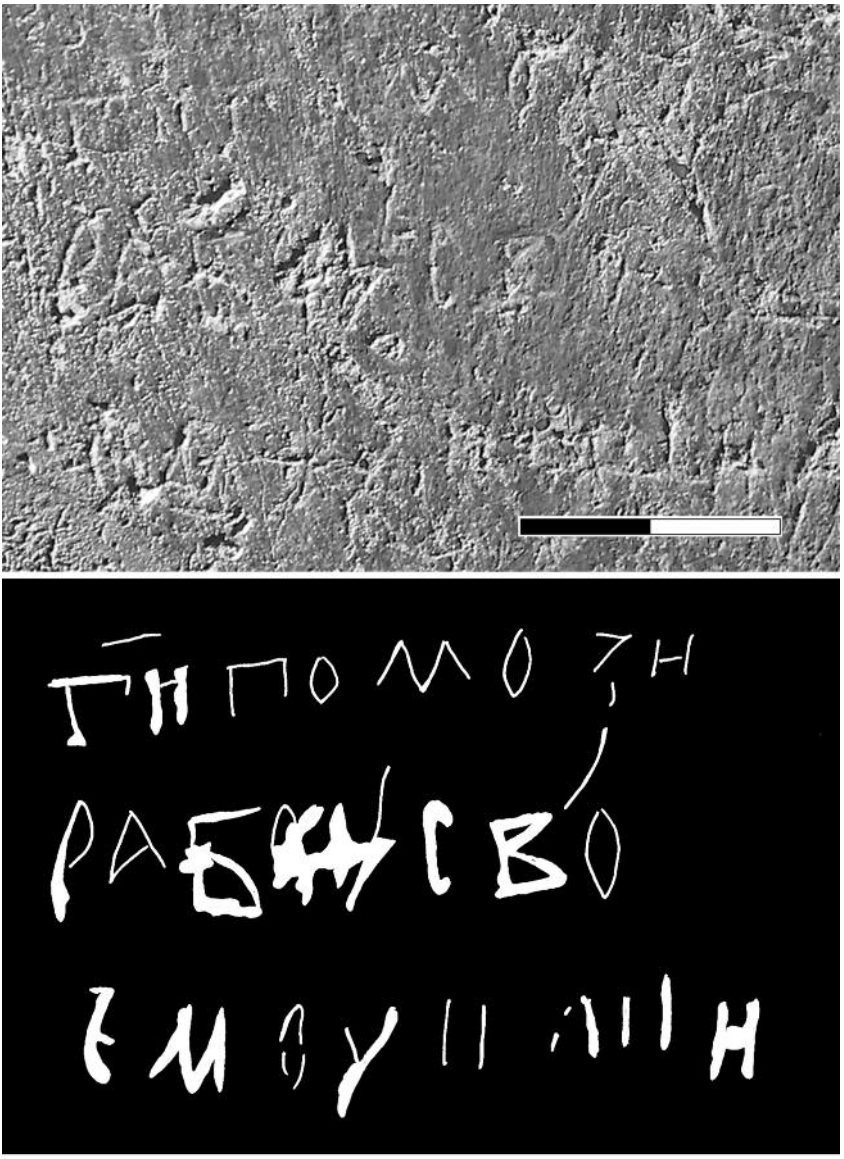

1

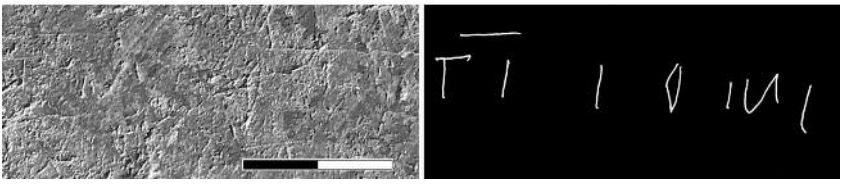

2

Таблиця CCLXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5659; **2** – № 5660

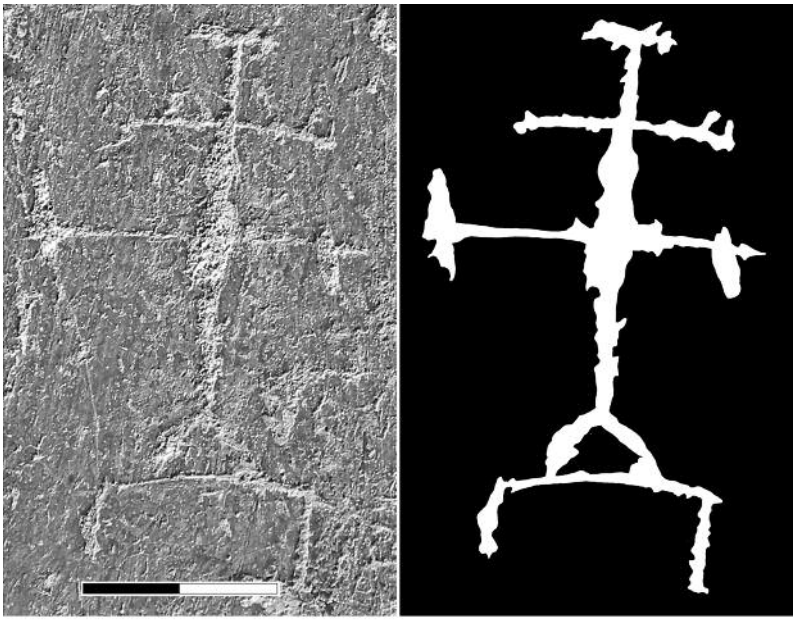

1

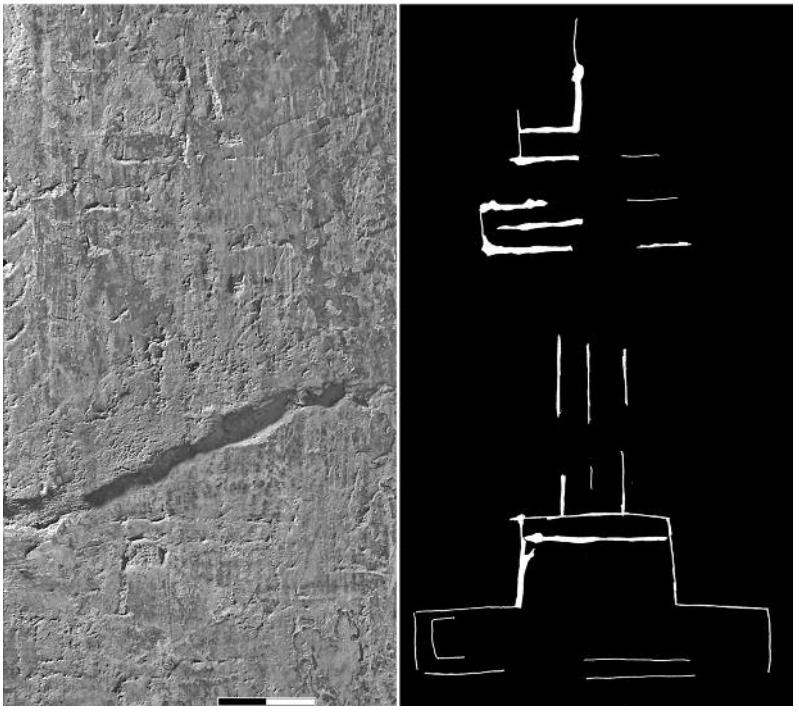

2

Таблиця CCLXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5661; **2** – № 5662

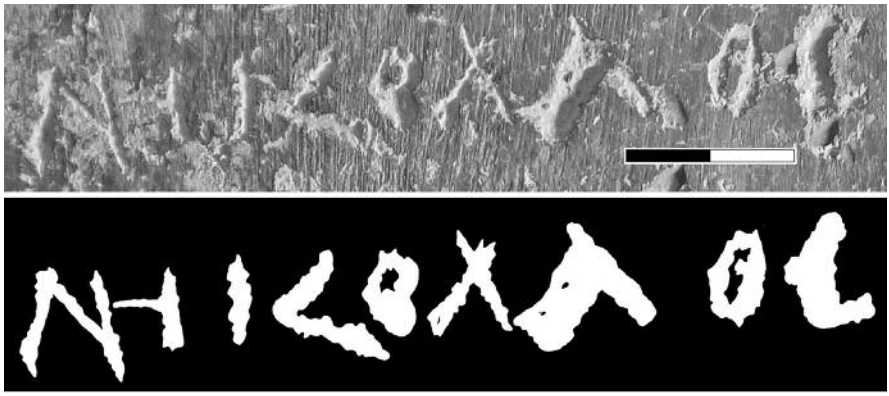

1

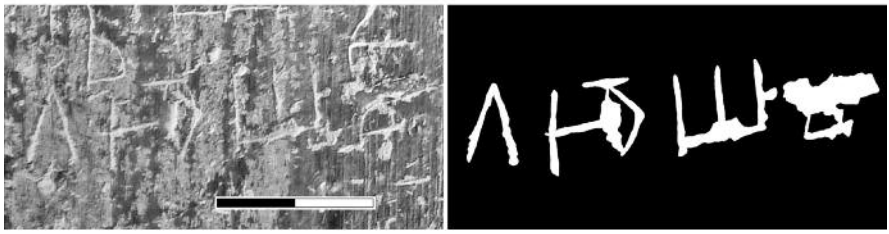

2

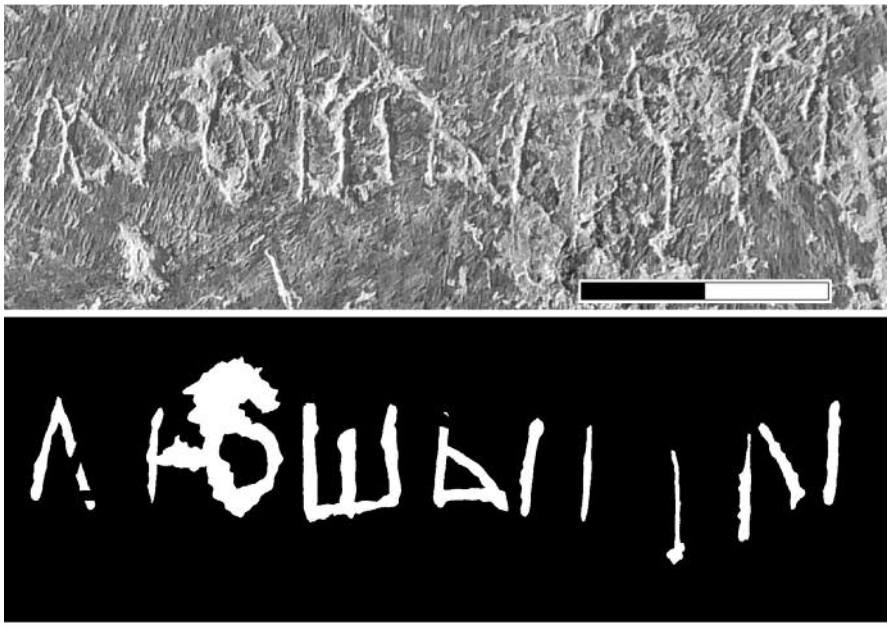

3

Таблиця CCLXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5663; **2** – № 5664; **3** – № 5665

1

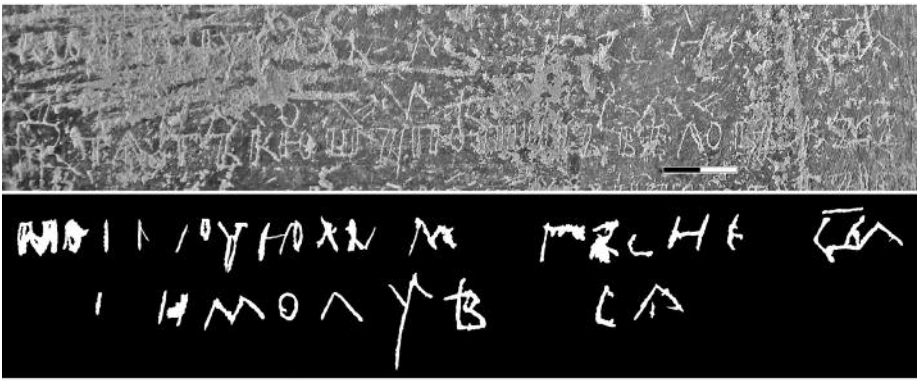

2

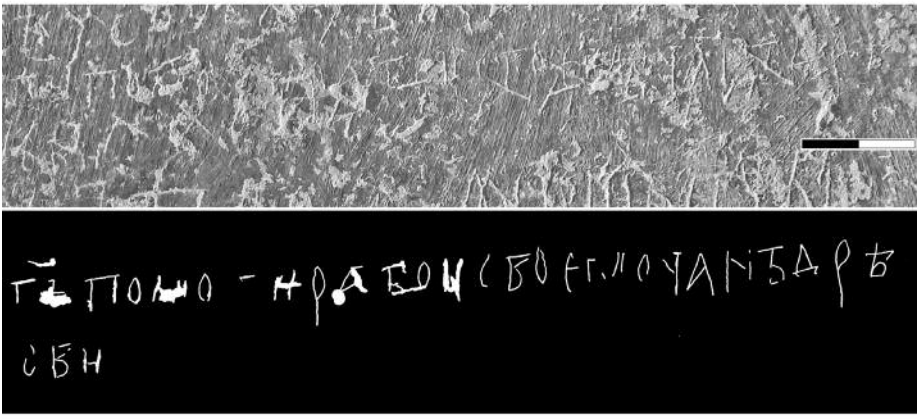

3

Таблиця CCLXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5666; **2** – № 5667; **3** – № 5668

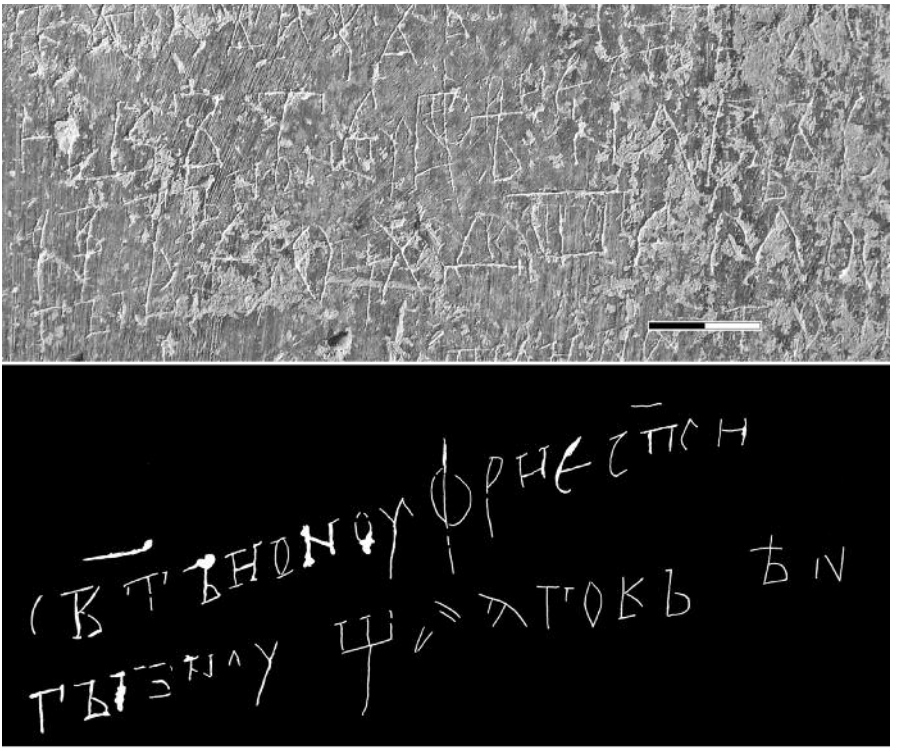

1

2

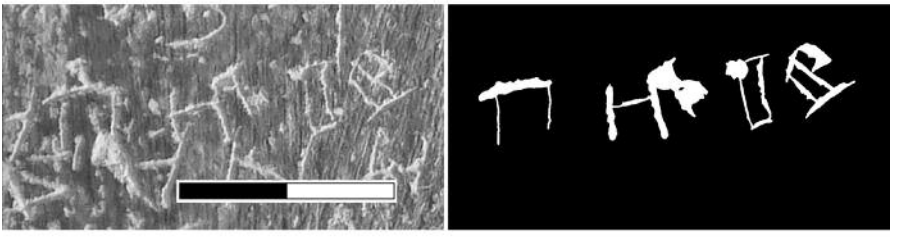

3

Таблиця CCLXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5669; **2** – № 5670; **3** – № 5671

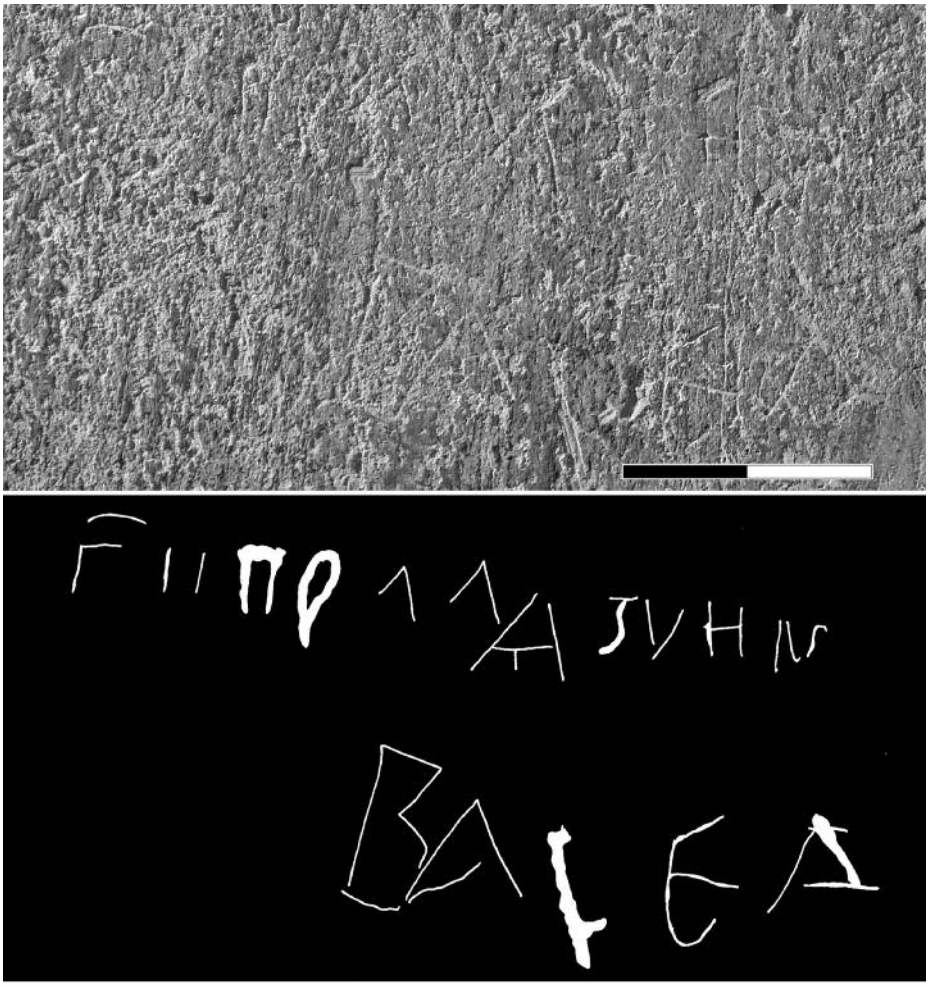

1

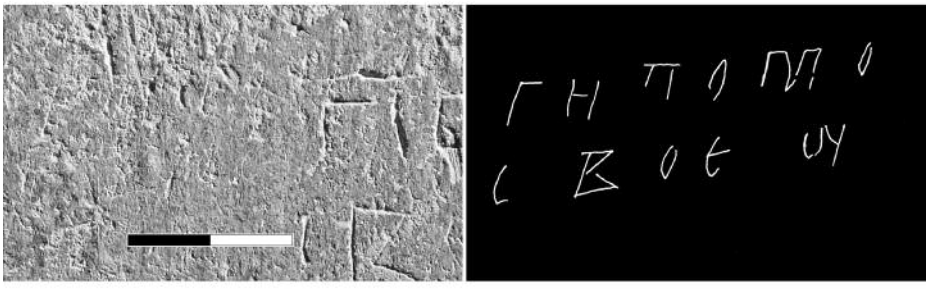

2

Таблиця CCLXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5672; **2** – № 5673

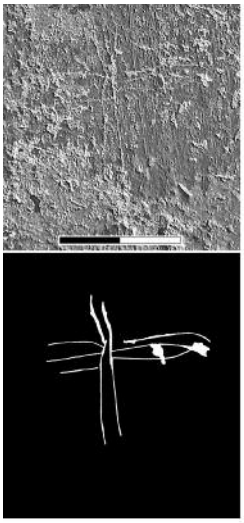

1

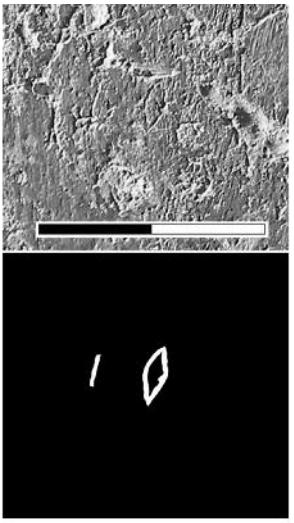

2

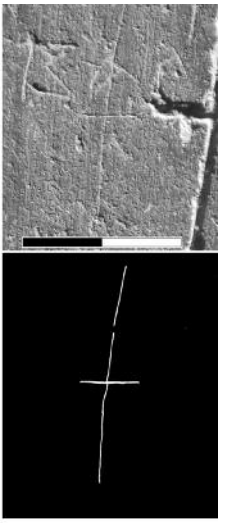

3

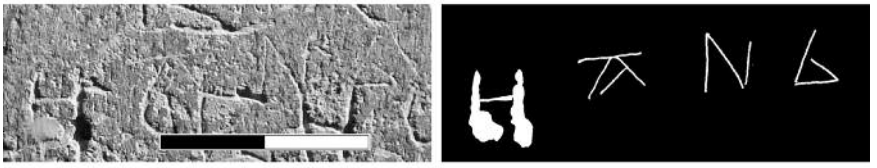

4

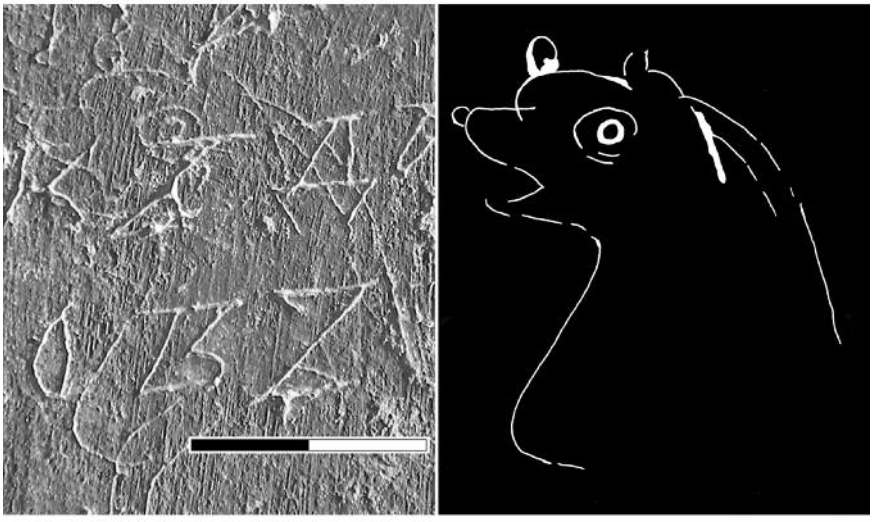

5

Таблиця CCLXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5674; **2** – № 5675; **3** – № 5676;
4 – № 5677; **5** – № 5678

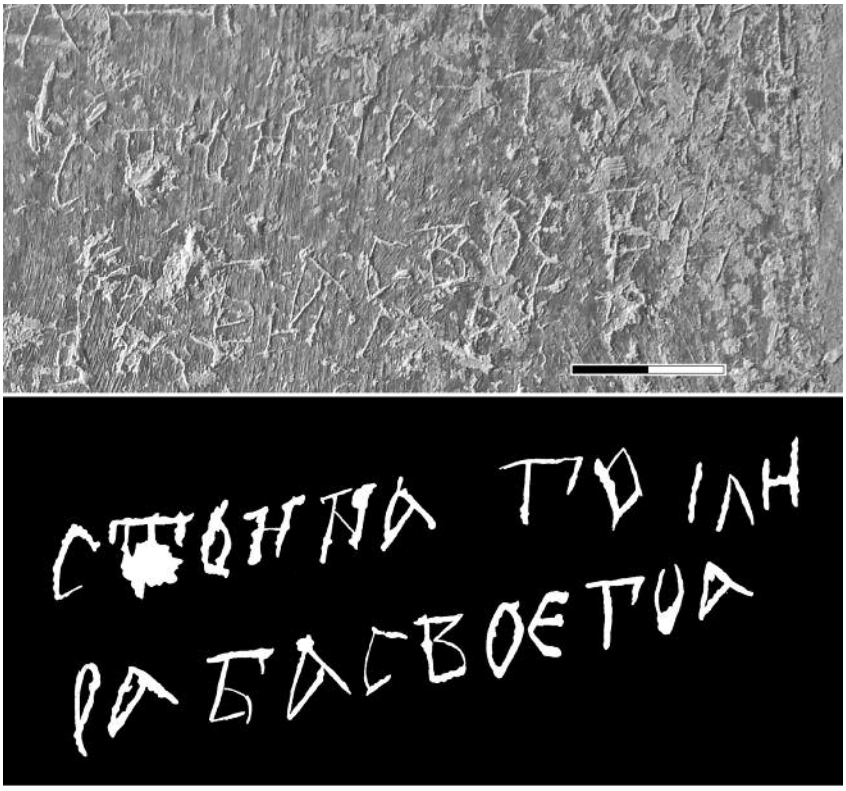

1

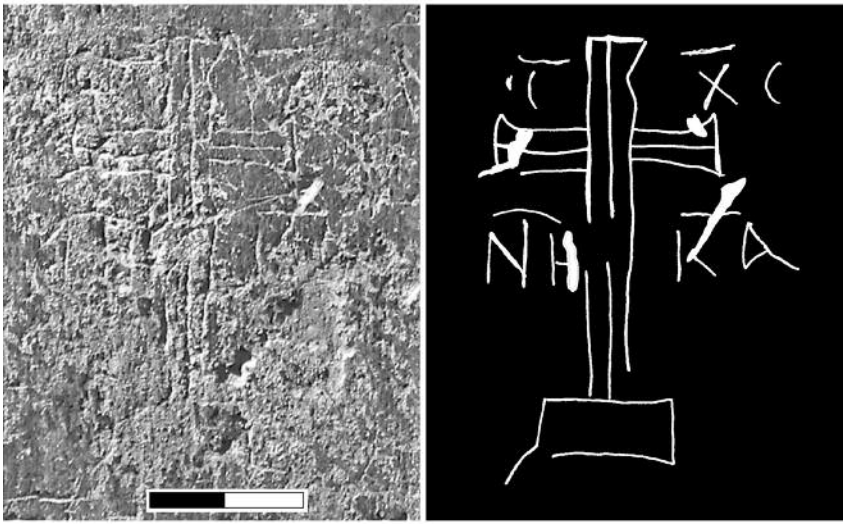

2

Таблиця CCLXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5679; **2** – № 5680

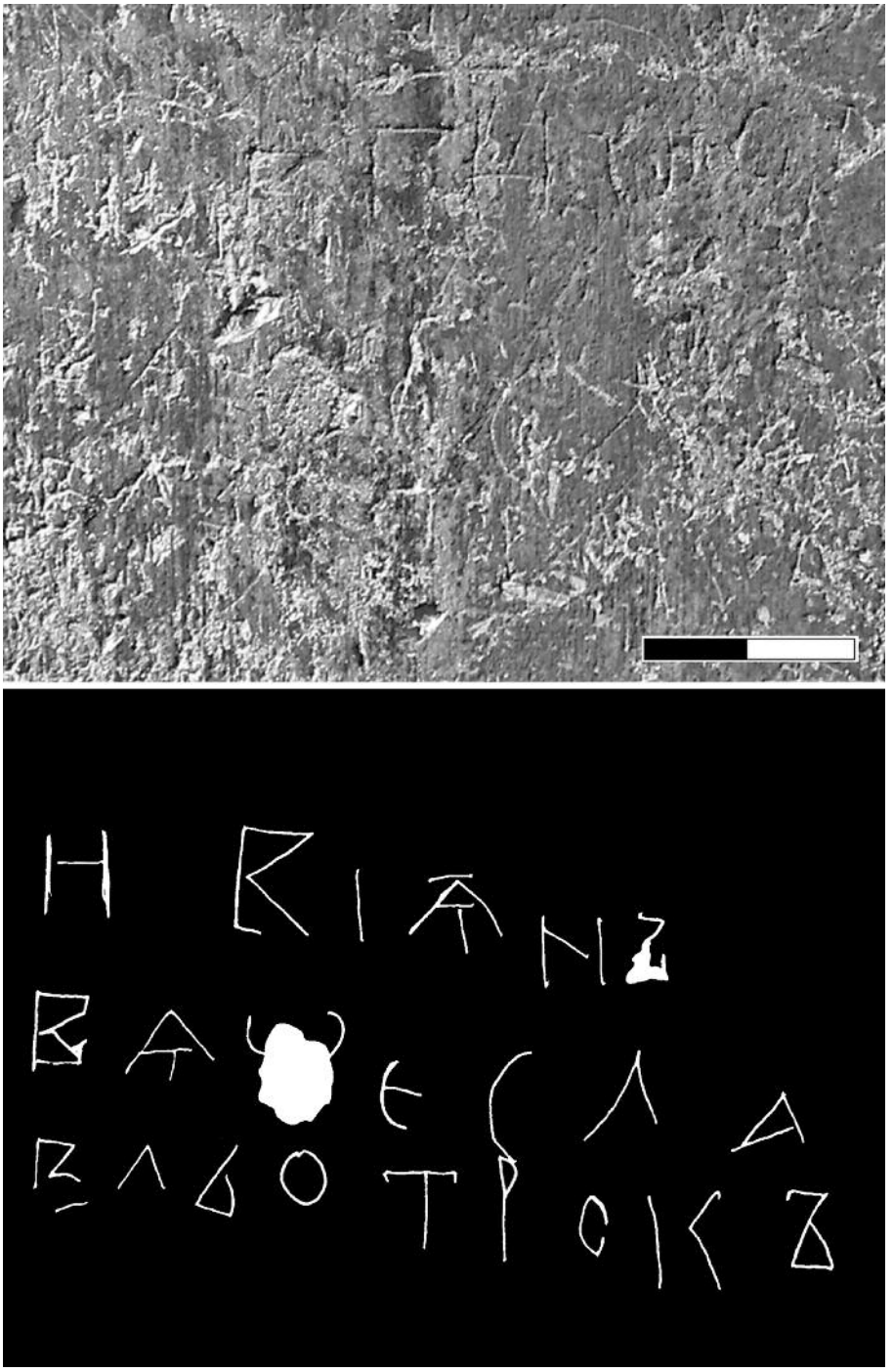

Таблиця CCLXXVI
Фото та прорис графіті № 5681

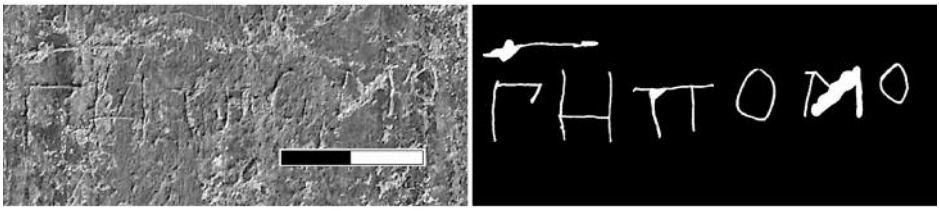

1

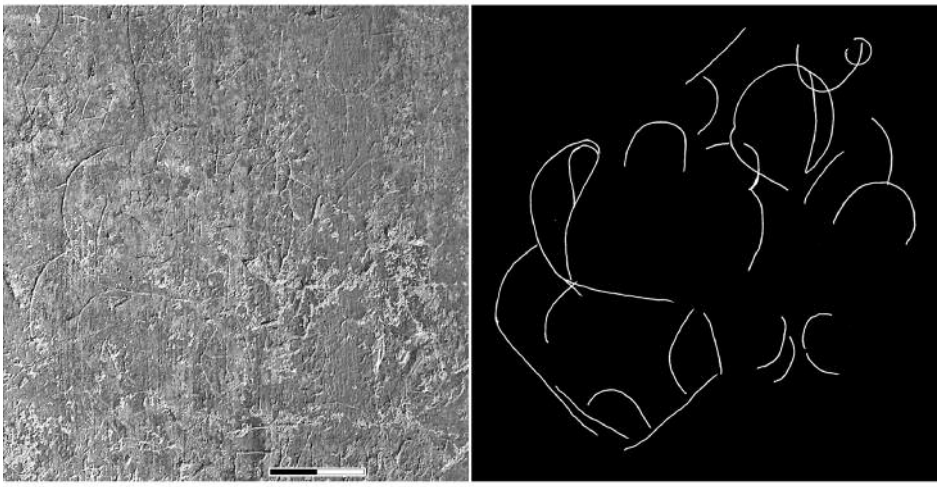

2

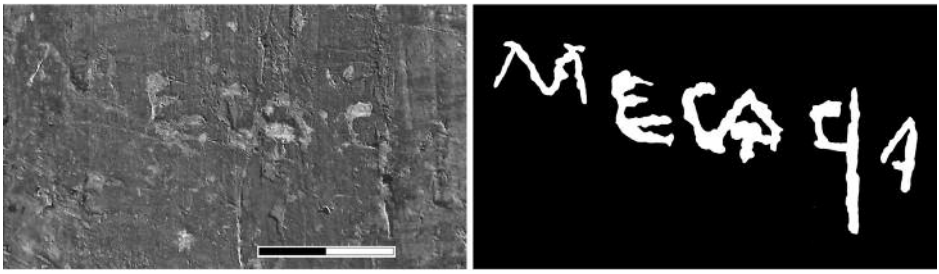

3

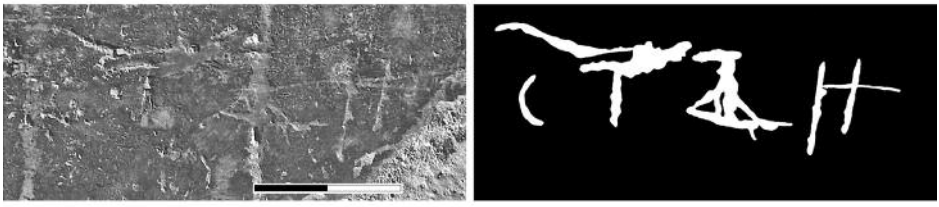

4

Таблиця CCLXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5682; **2** – № 5683; **3** – № 5684; **4** – № 5685

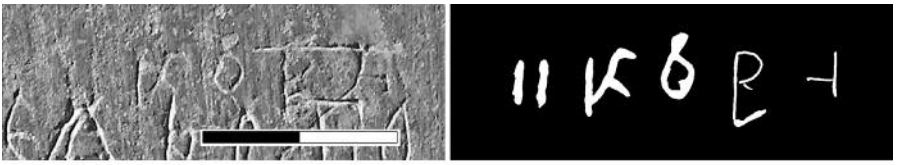

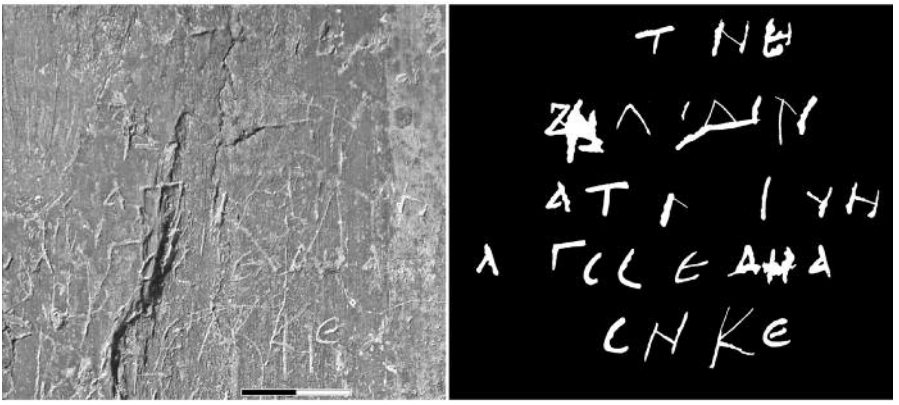

1

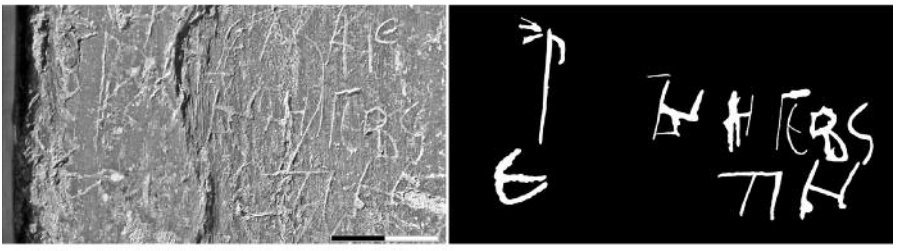

2

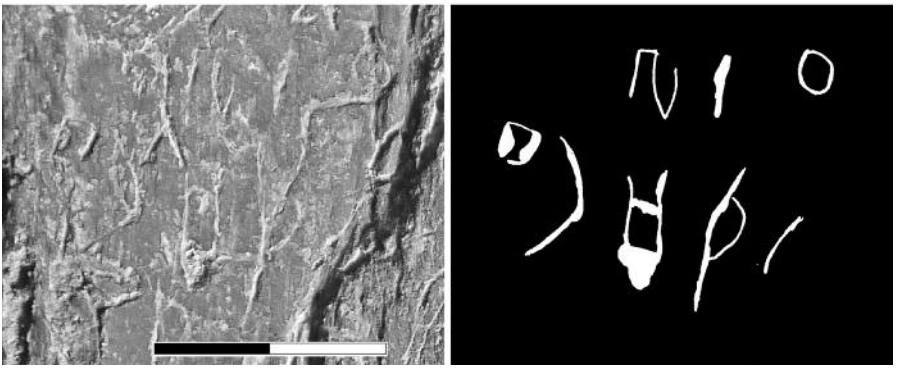

3

Таблиця CCLXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5686; **2** – № 5687; **3** – № 5688; **4** – № 5689

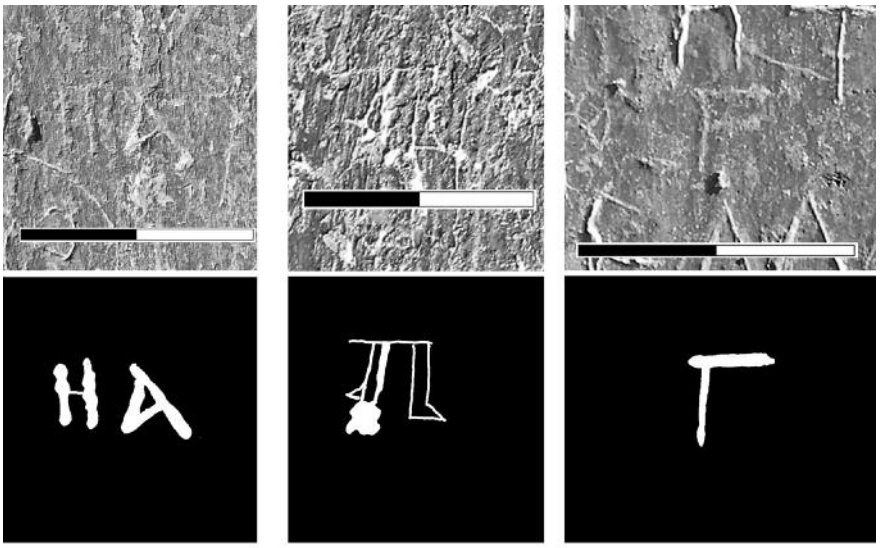

1 2 3

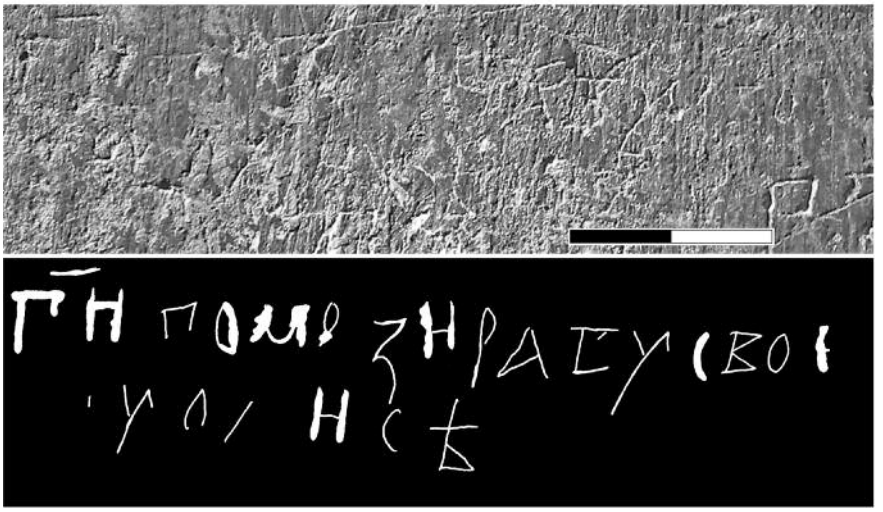

4

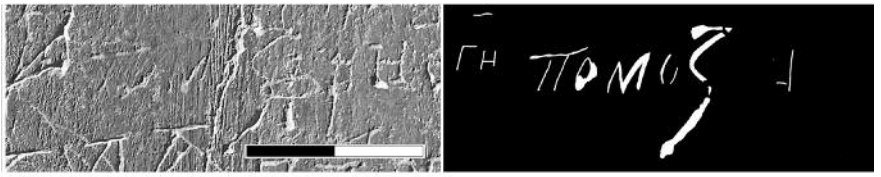

5

Таблиця CCLXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5690; **2** – № 5691; **3** – № 5692;
4 – № 5693; **5** – № 5694

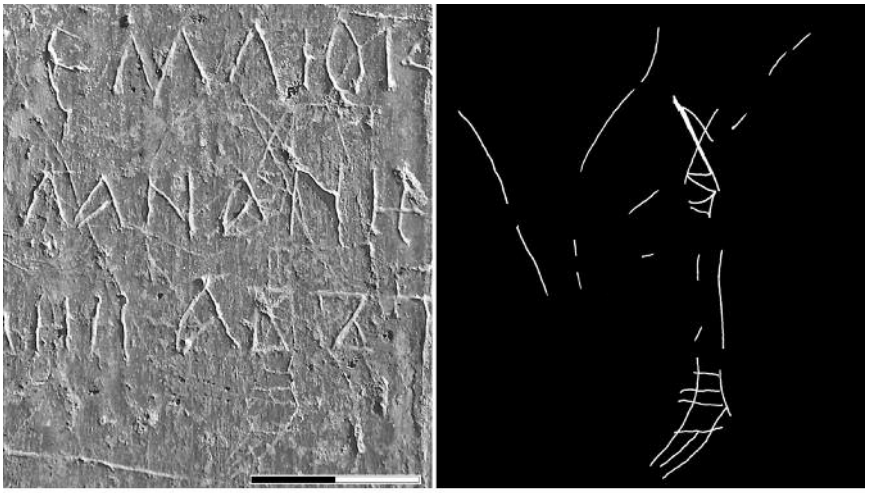

1

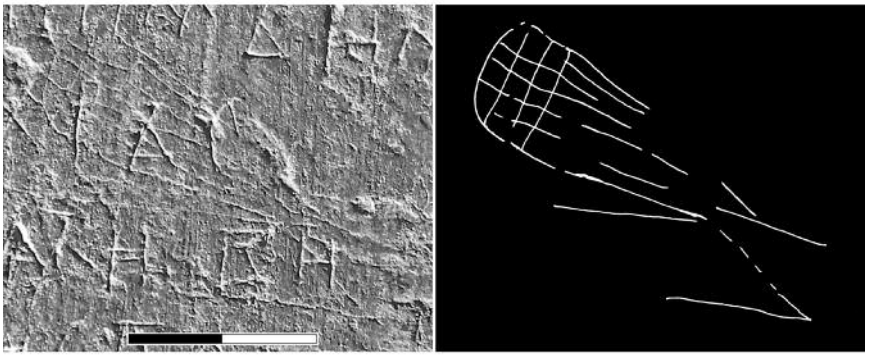

2

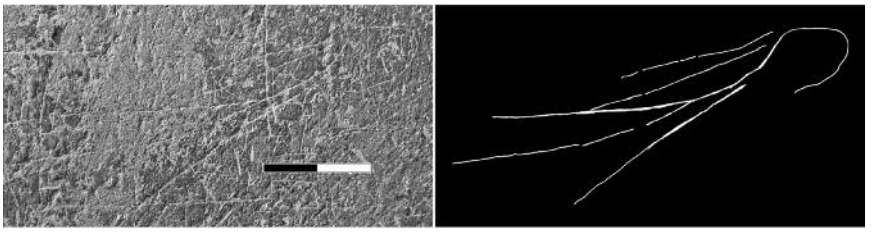

3

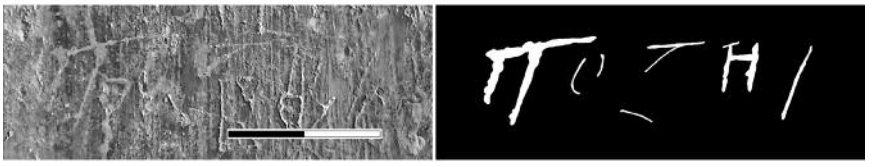

4

Таблиця CCLXXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5695; **2** – № 5696; **3** – № 5697; **4** – № 5698

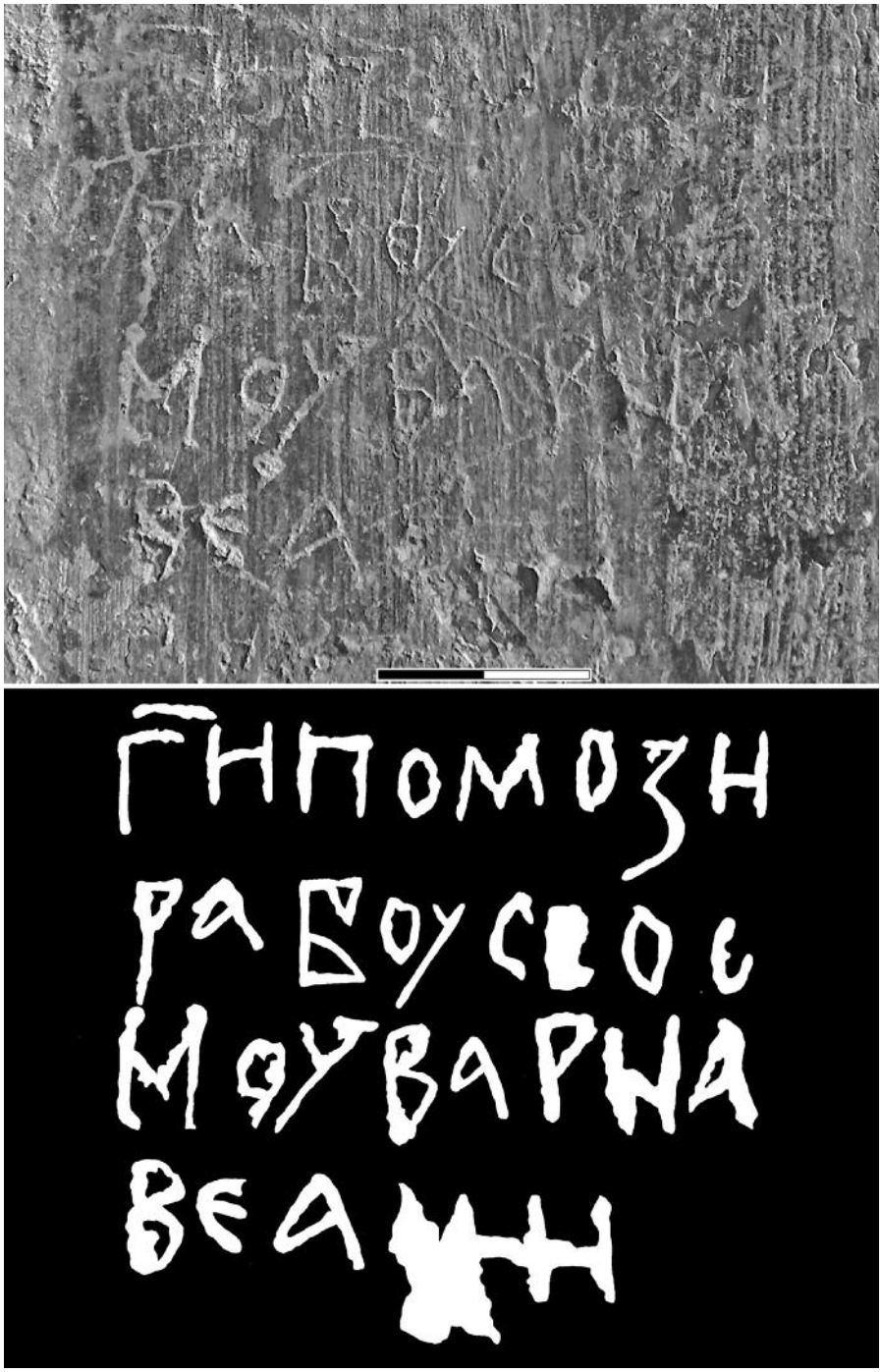

Таблиця CCLXXXI
Фото та прорис графіті № 5699

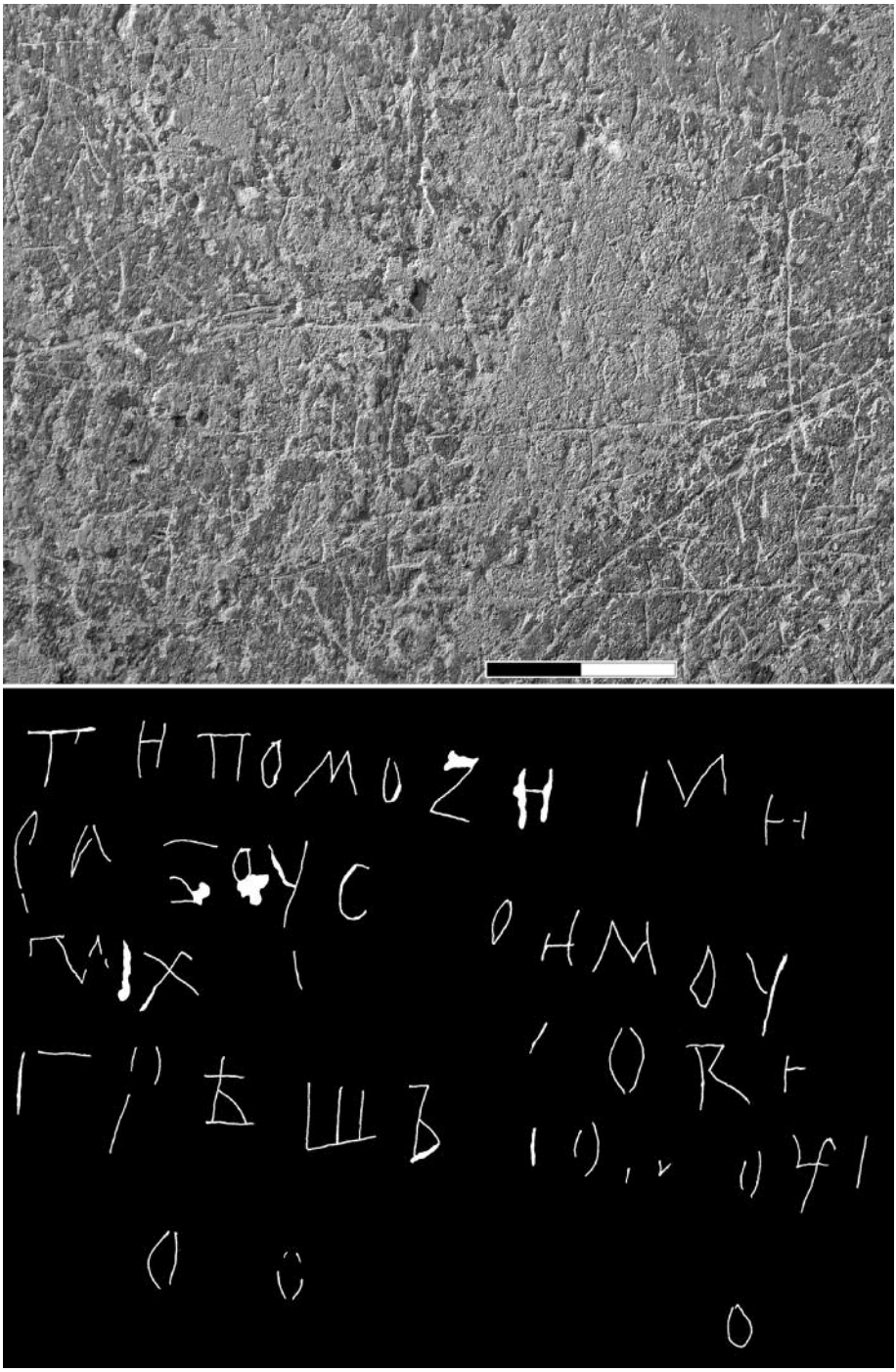

Таблиця CCLXXXII
Фото та прорис графіті № 5700

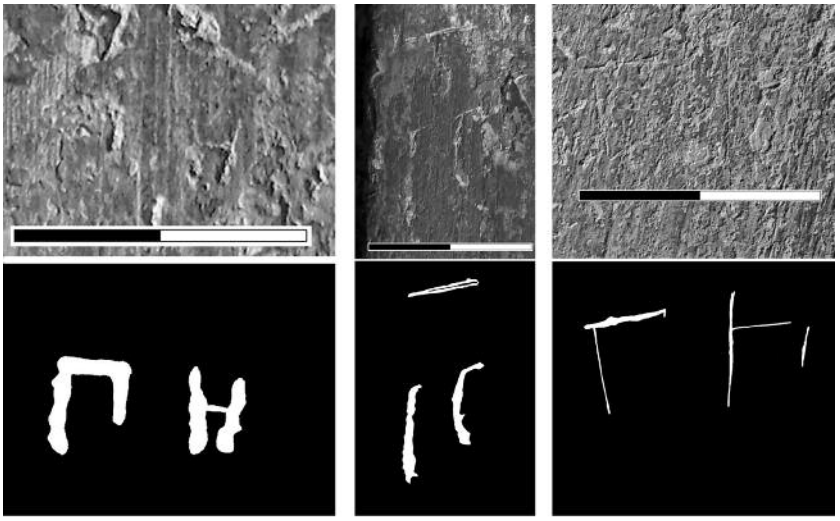

1 2 3

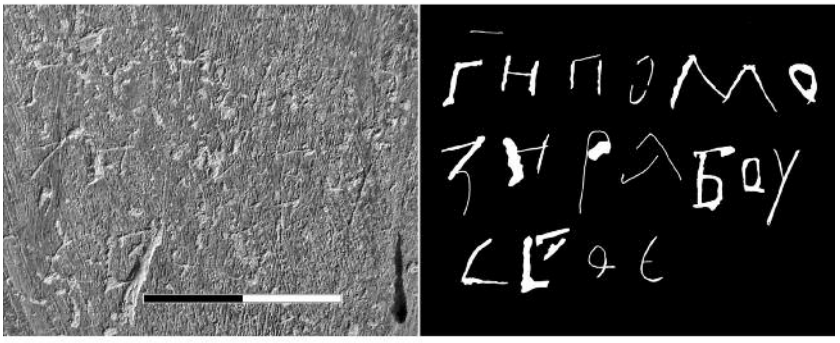

4

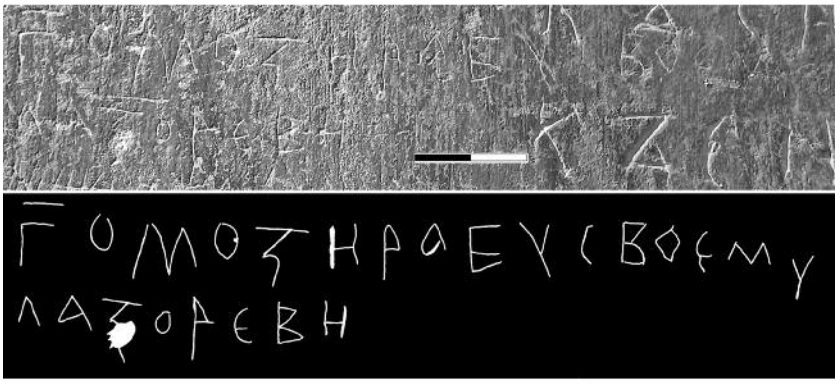

5

Таблиця CCLXXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5701; **2** – № 5702; **3** – № 5703; **4** – № 5704; **5** – № 5705

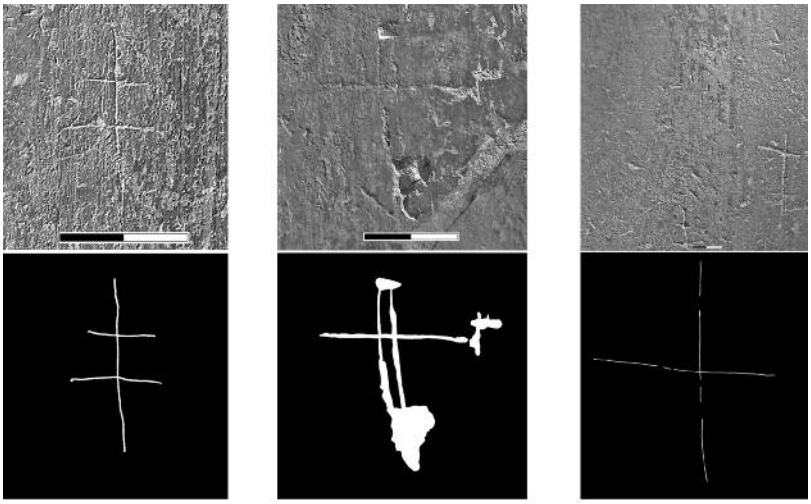

1 2 3

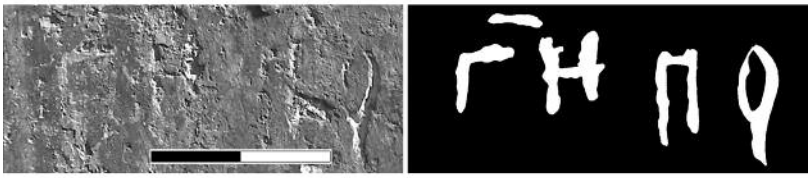

4

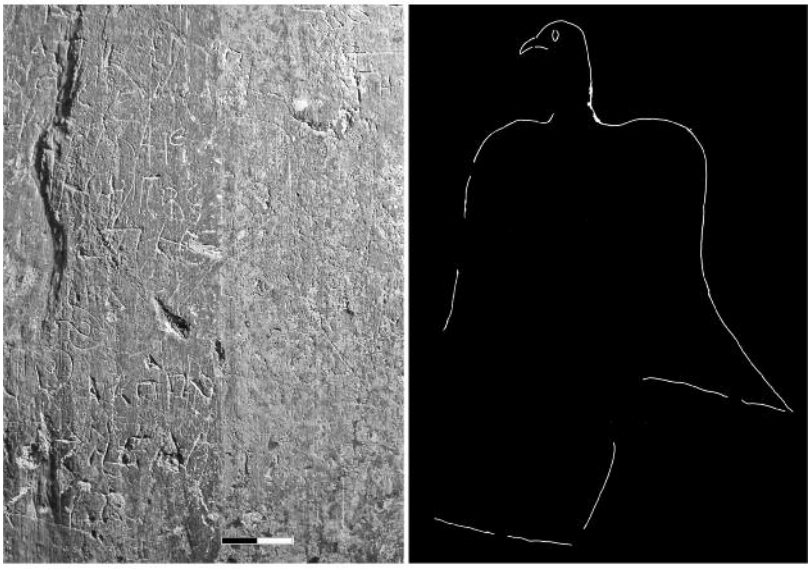

5

Таблиця CCLXXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5706; **2** – № 5707; **3** – № 5708; **4** – № 5709; **5** – № 5710

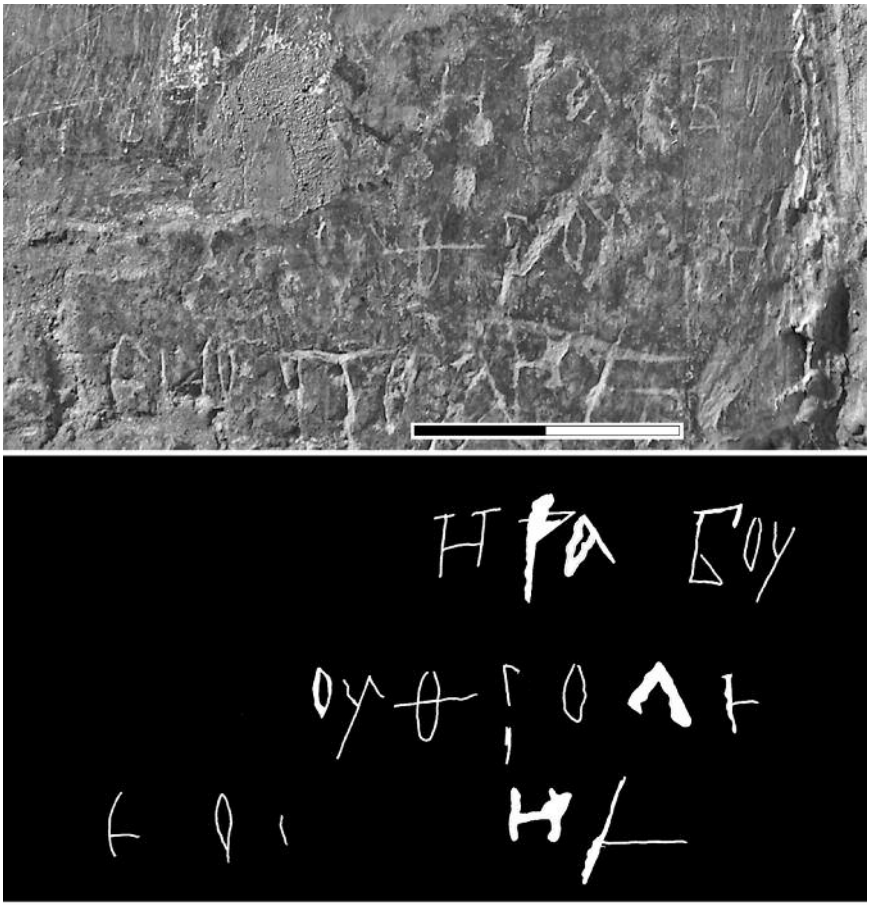

1

2

Таблиця CCLXXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5711; **2** – № 5712

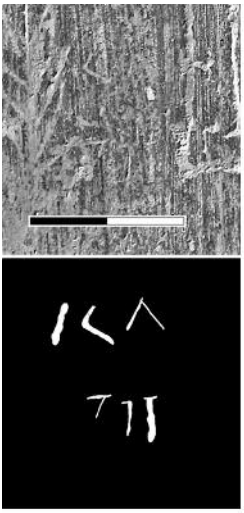

1

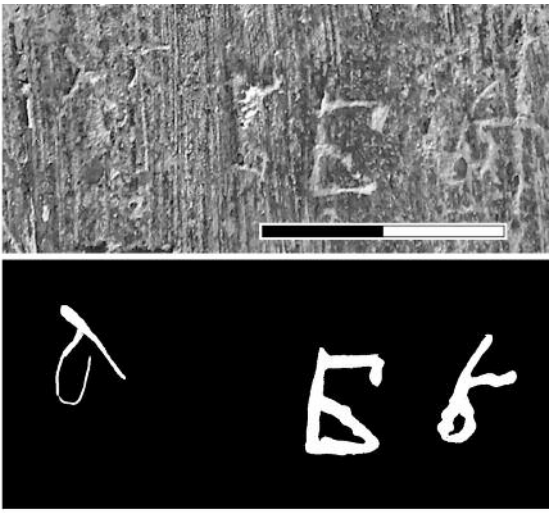

2

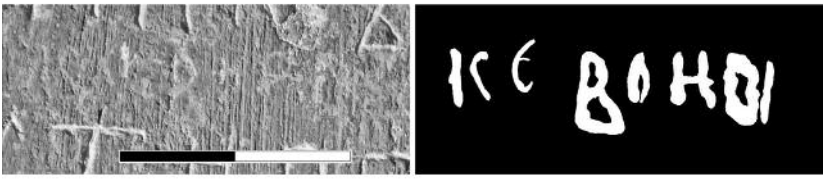

3

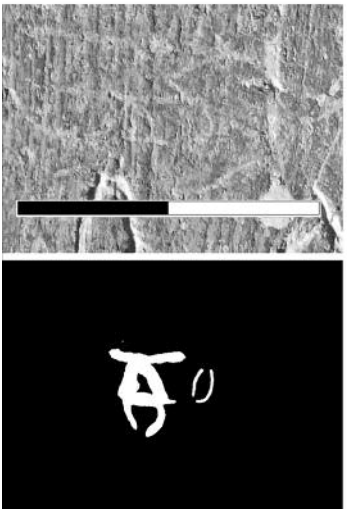

4

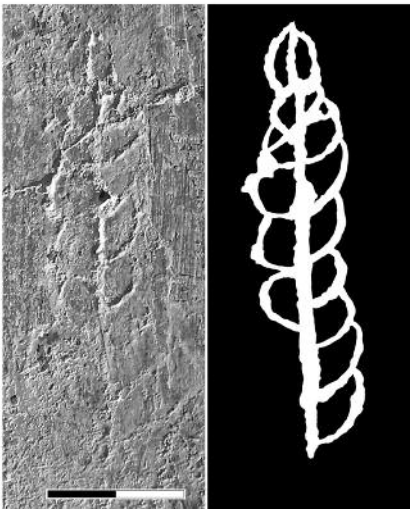

5

Таблиця CCLXXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5713; **2** – № 5714; **3** – № 5715;
4 – № 5716; **5** – № 5717

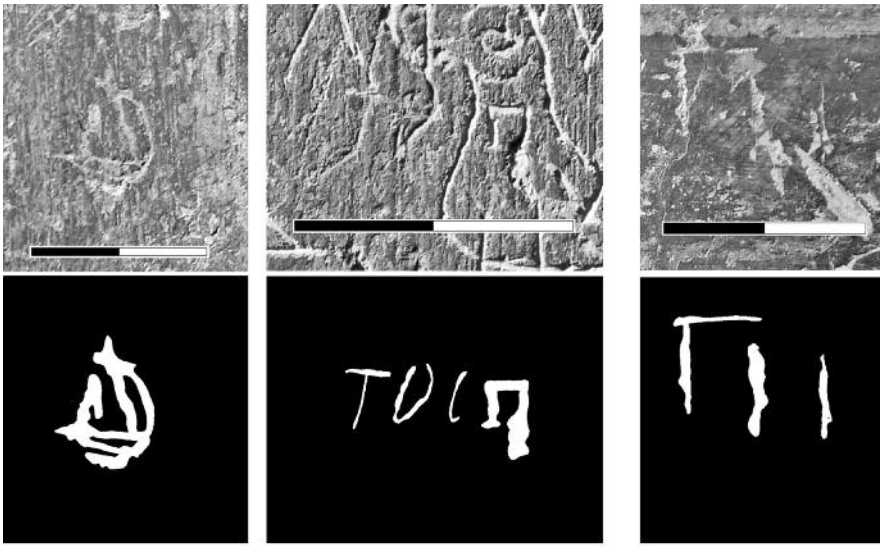

1 2 3

4

Таблиця CCLXXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5718; **2** – № 5719; **3** – № 5720; **4** – № 5721

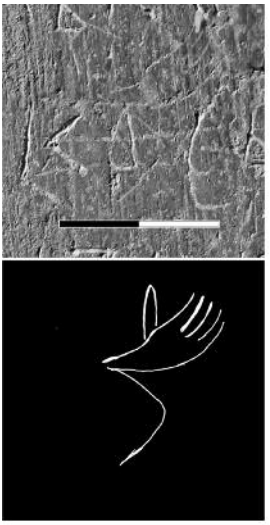

1

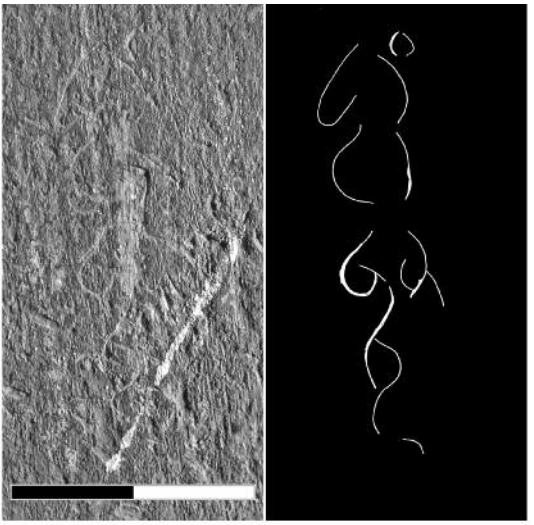

2

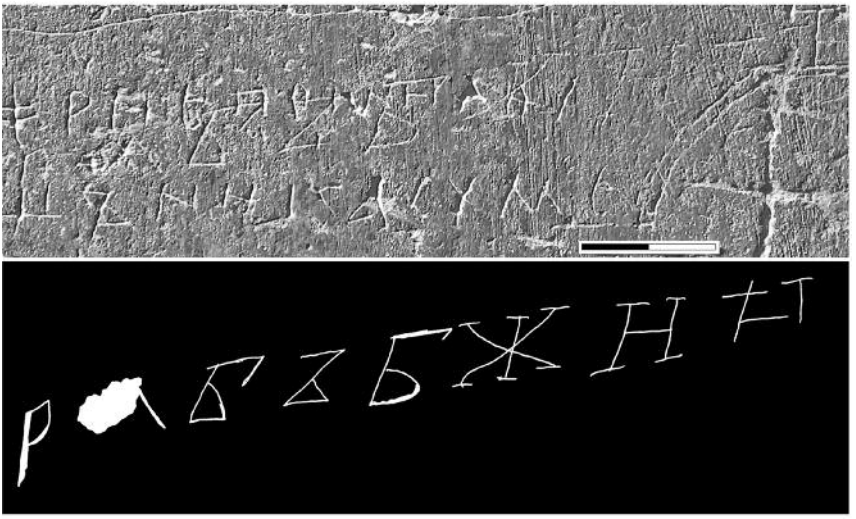

3

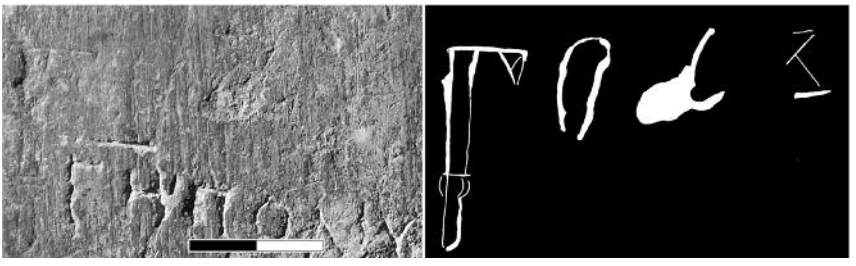

4

Таблиця CCLXXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5722; **2** – № 5723; **3** – № 5724; **4** – № 5725

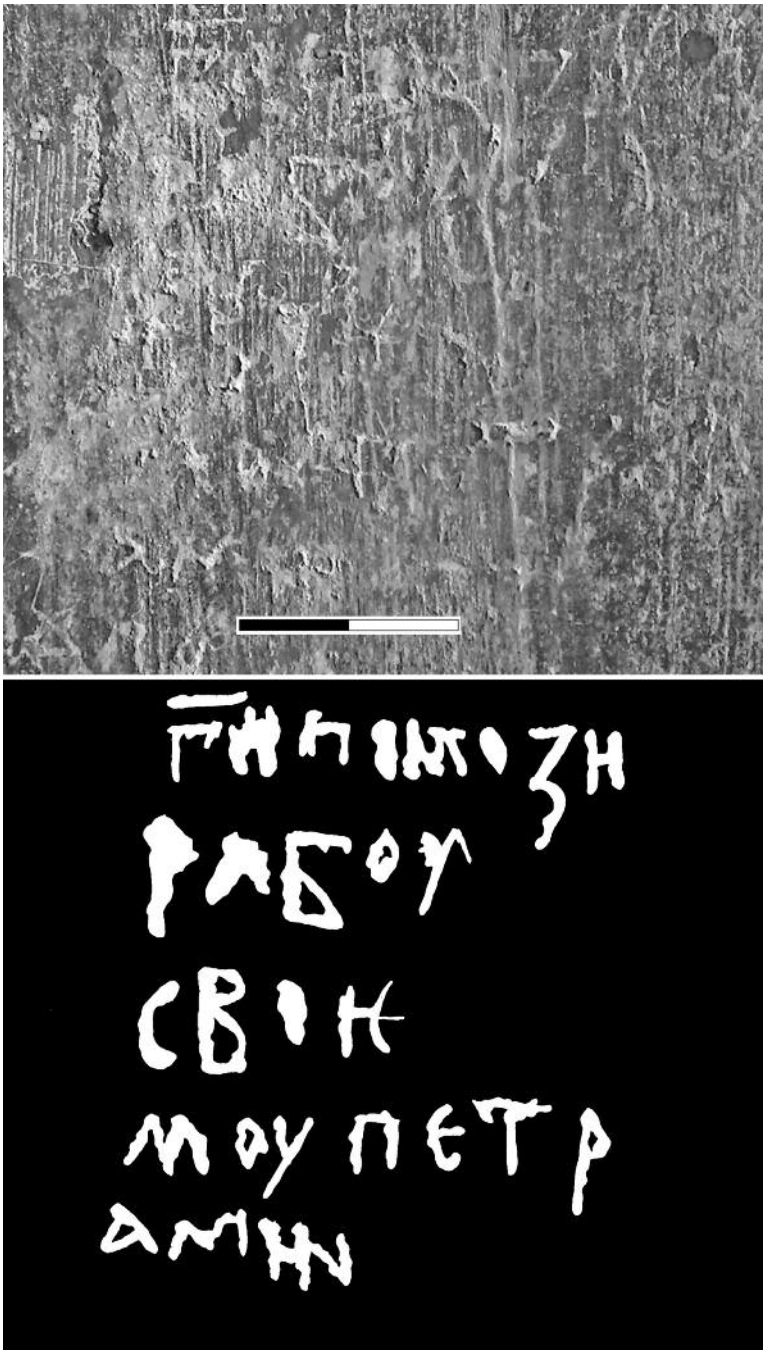

Таблиця CCLXXXIX
Фото та прорис графіті № 5726

1

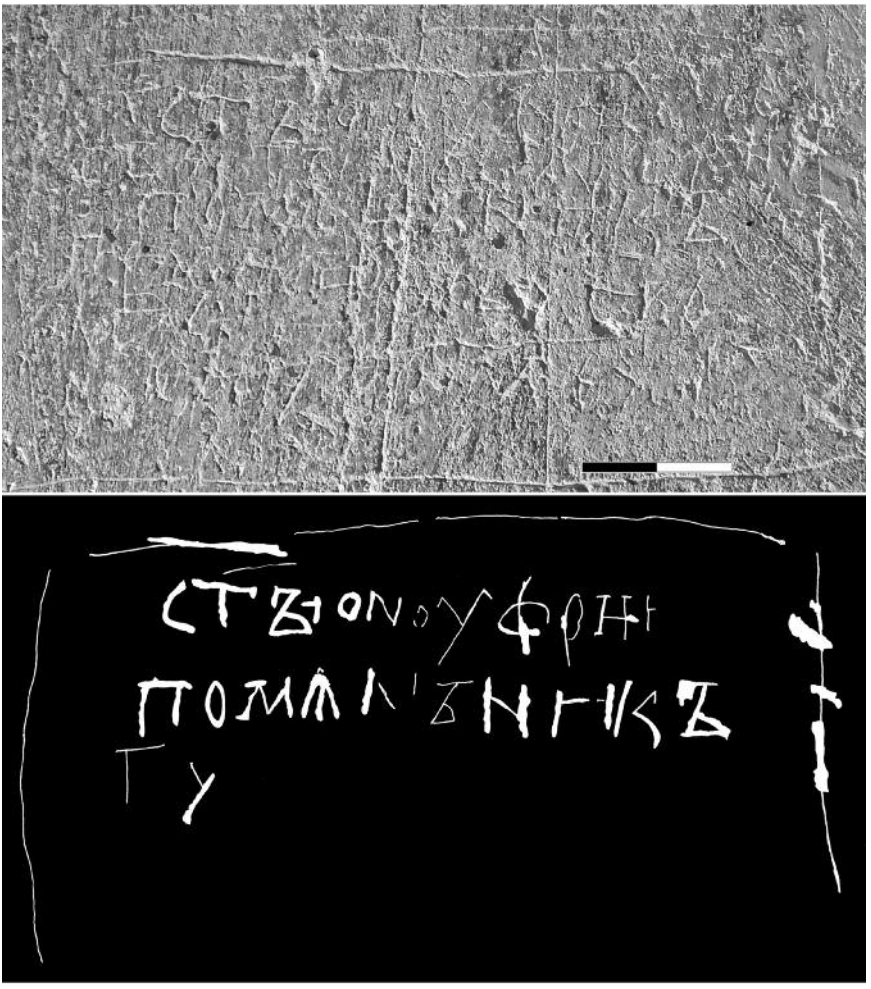

2

Таблиця CCXC
Фото та прорис графіті: **1** – № 5727; **2** – № 5728

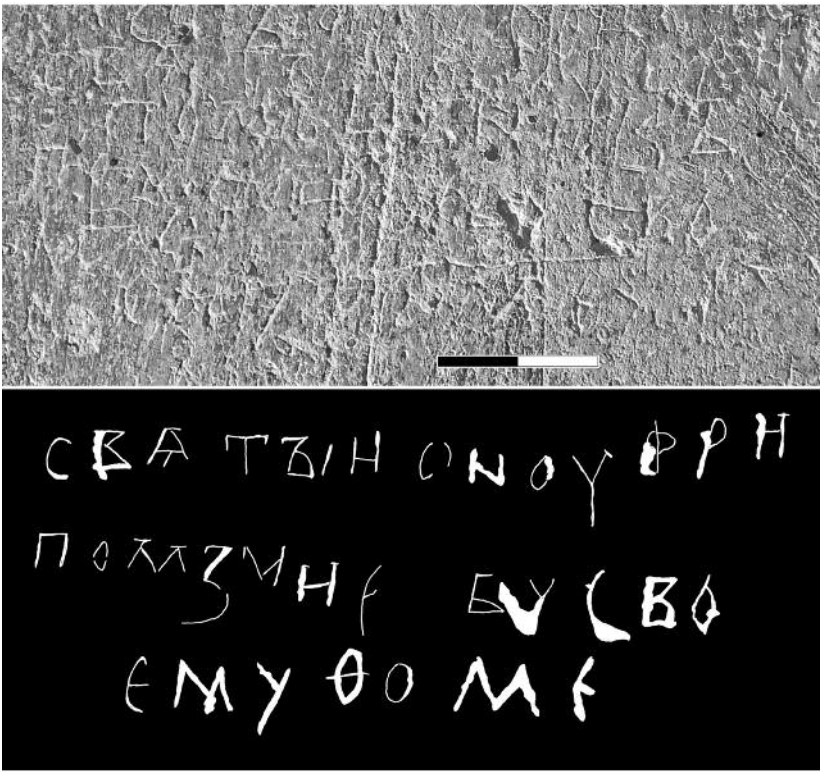

1

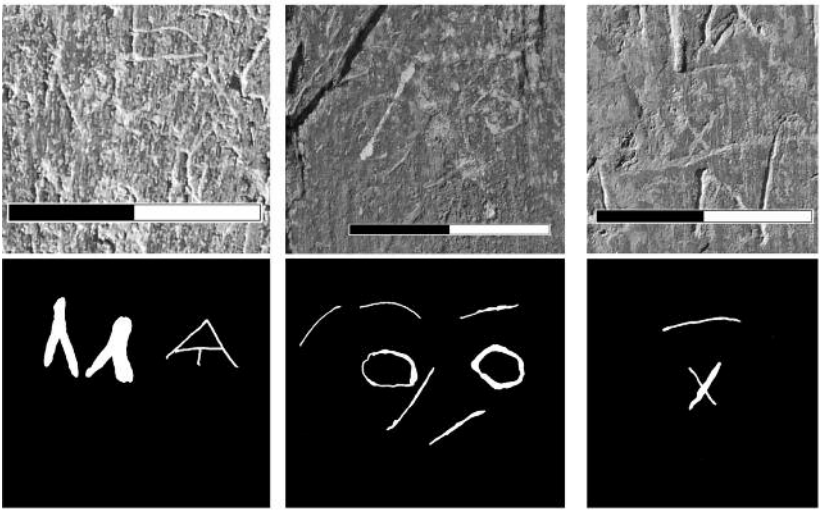

2 3 4

Таблиця CCXCI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5729; **2** – № 5730; **3** – № 5731; **4** – № 5732

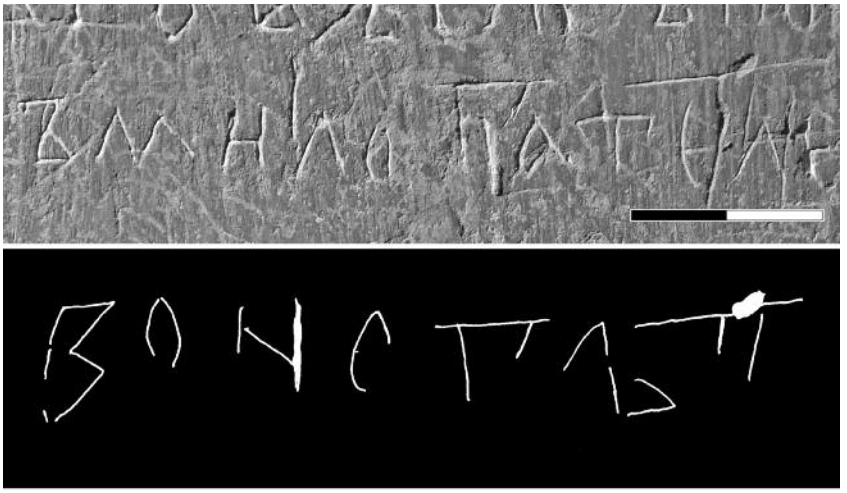

1

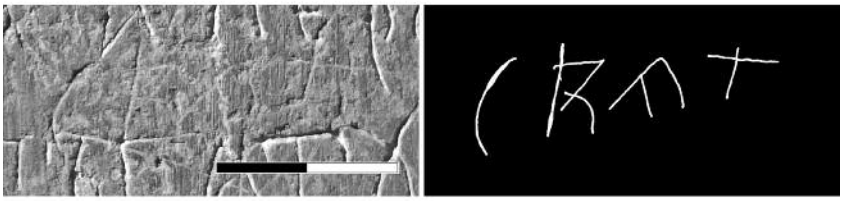

2

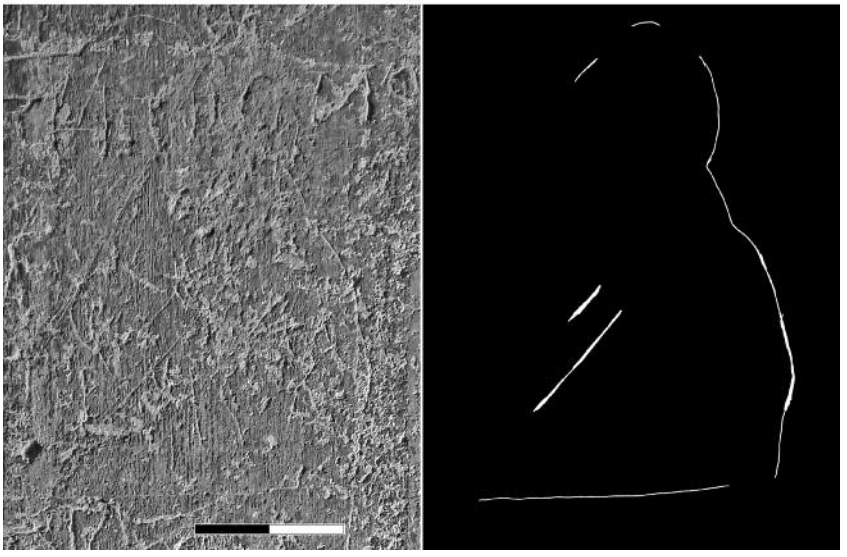

3

Таблиця CCXCII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5733; **2** – № 5734; **3** – № 5735

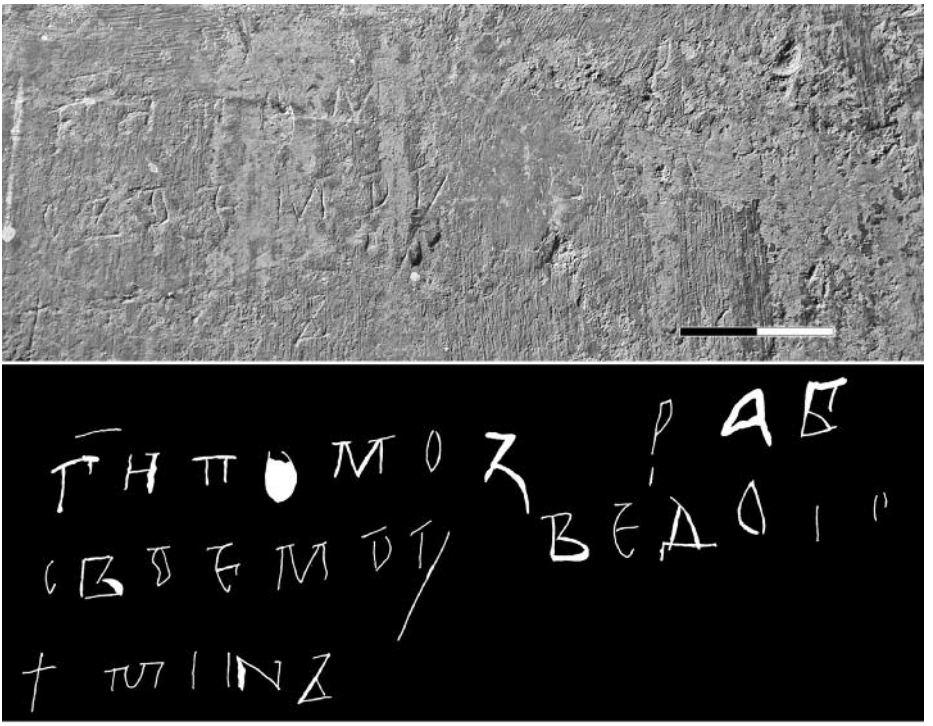

1

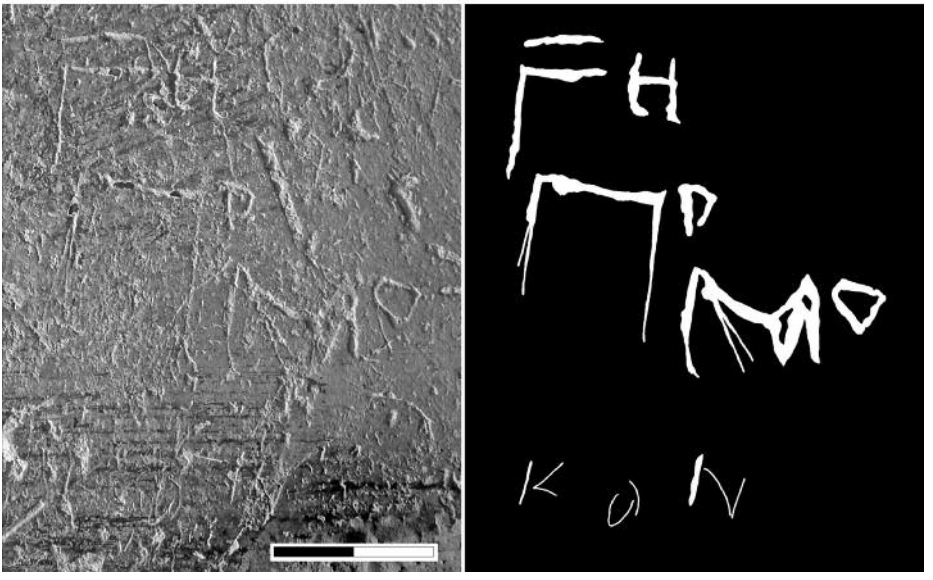

2

Таблиця CCXCIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5736; **2** – № 5737

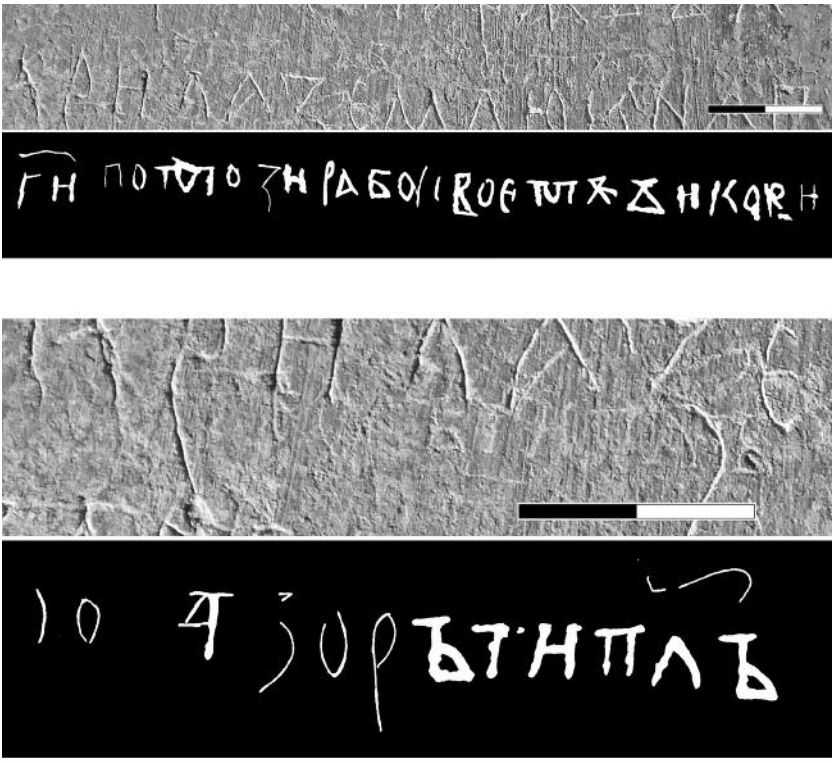

1

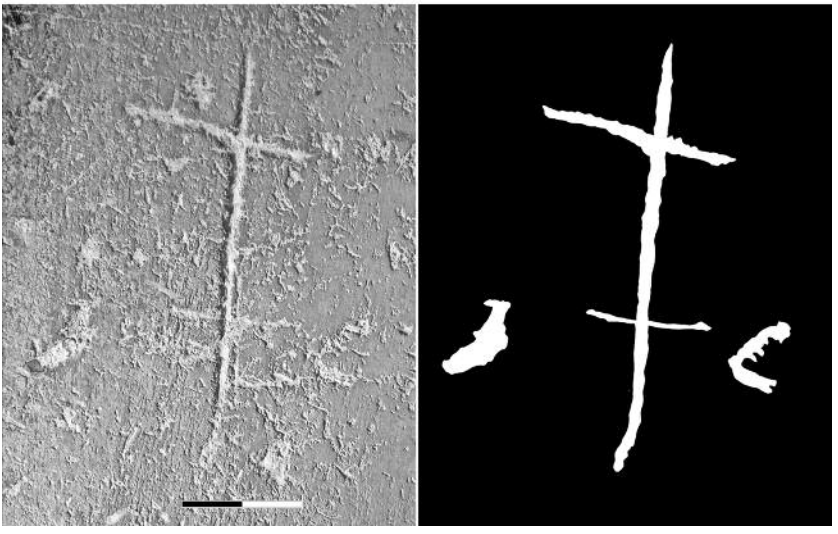

2

Таблиця CCXCIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5738; **2** – № 5739; **3** – № 5740

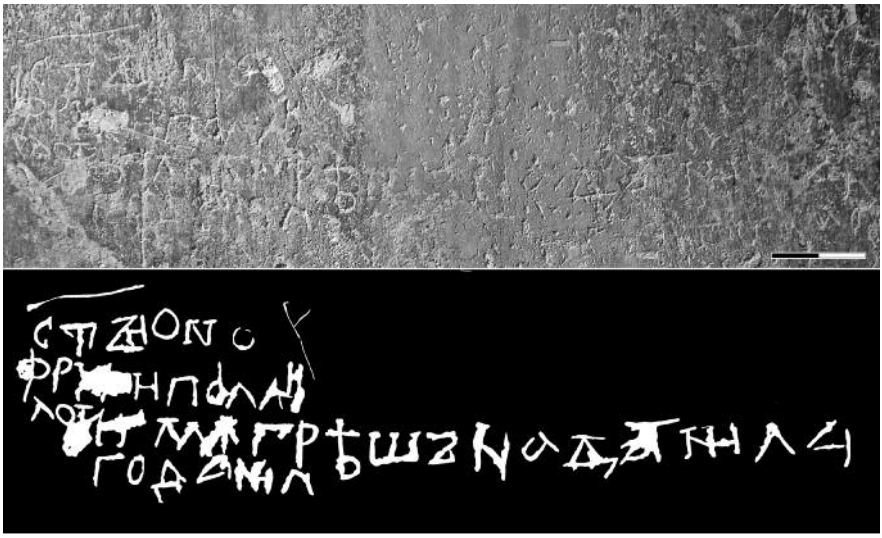

1

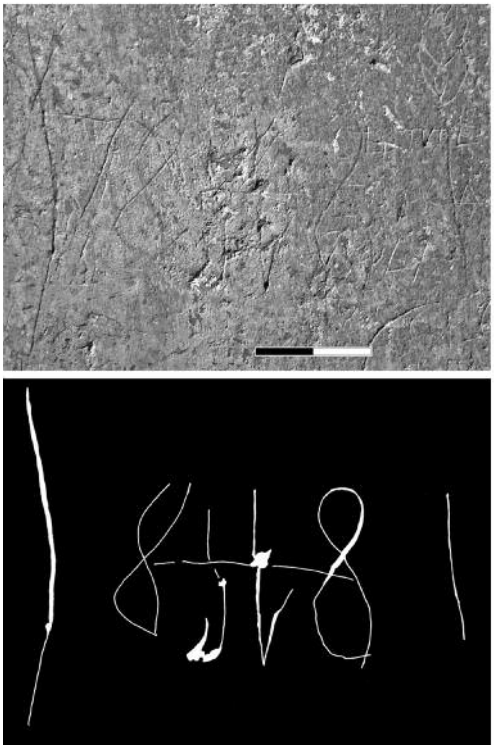

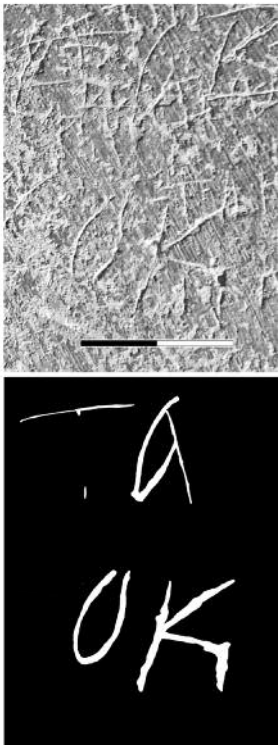

2 3

Таблиця CCXCV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5741; **2** – № 5742; **3** – № 5743

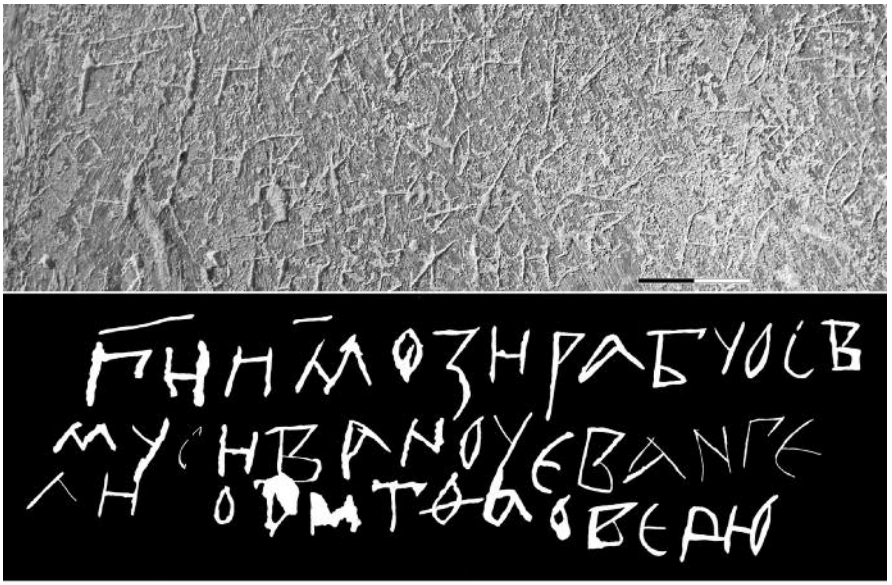

1

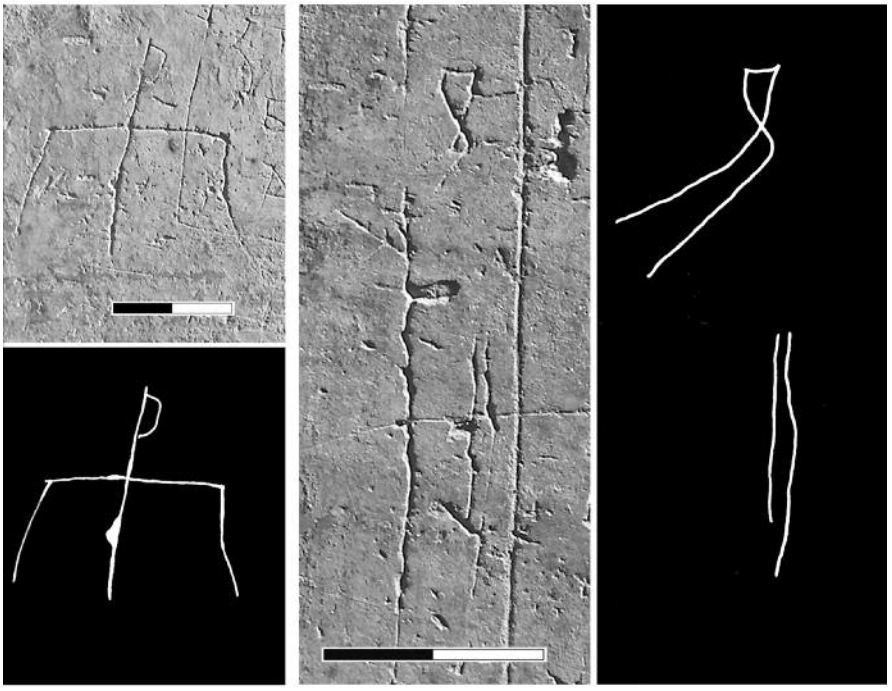

2 3

Таблиця CCXCVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5744; **2** – № 79; **3** – № 5748

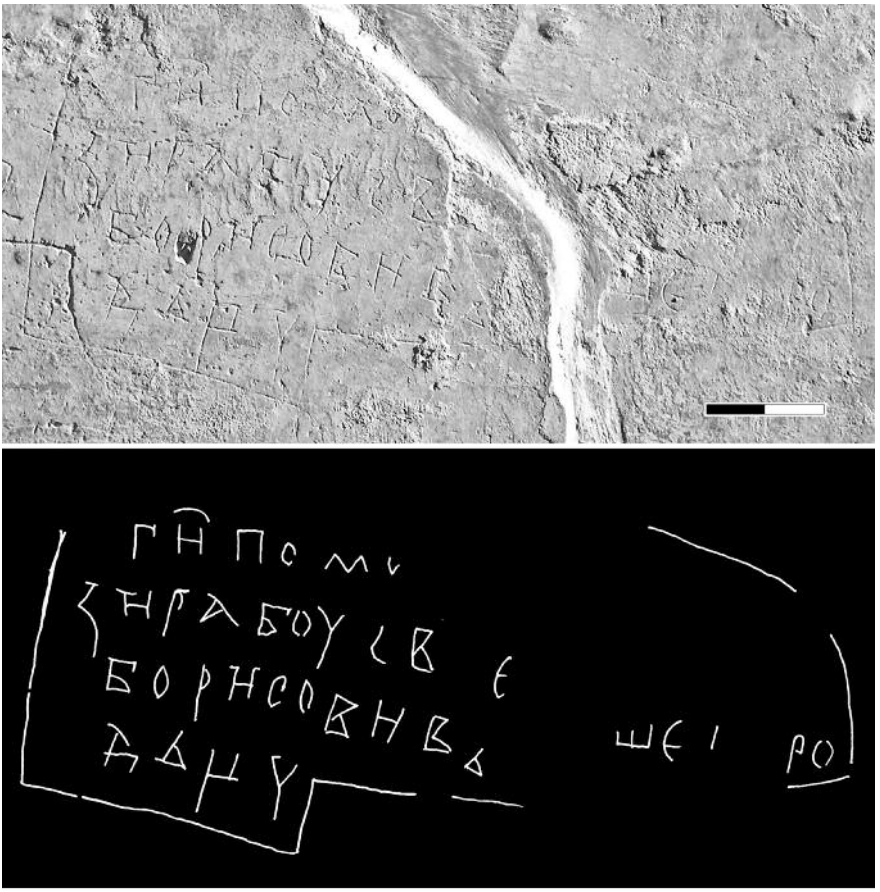

1

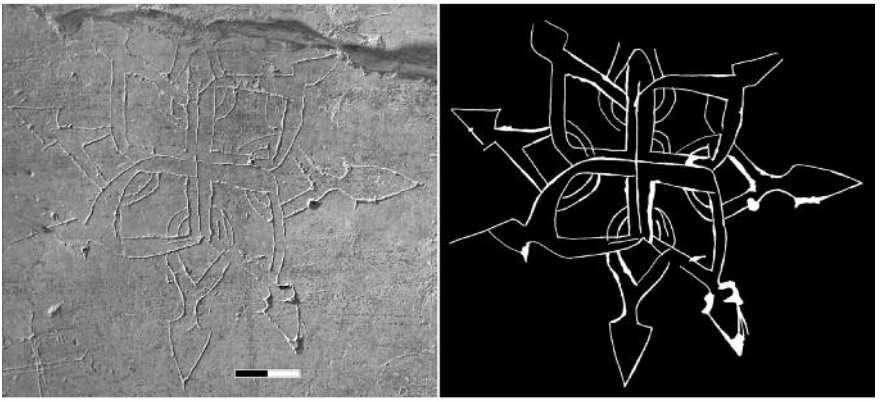

2

Таблиця CCXCVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 79а; **2** – № 83

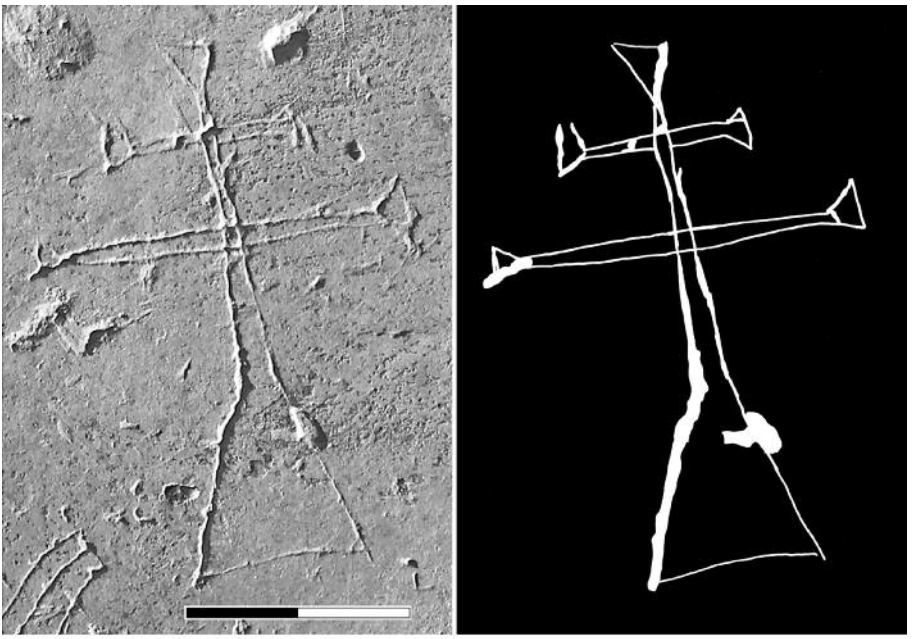

1

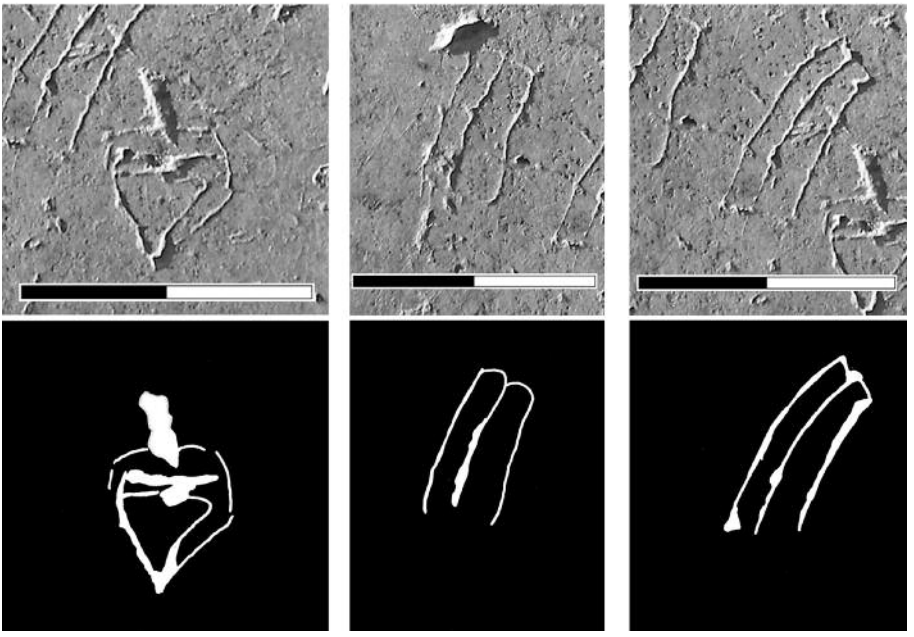

2 3 4

Таблиця CCXCVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 84; **2** – № 5745; **3** – № 5746; **4** – № 5747а

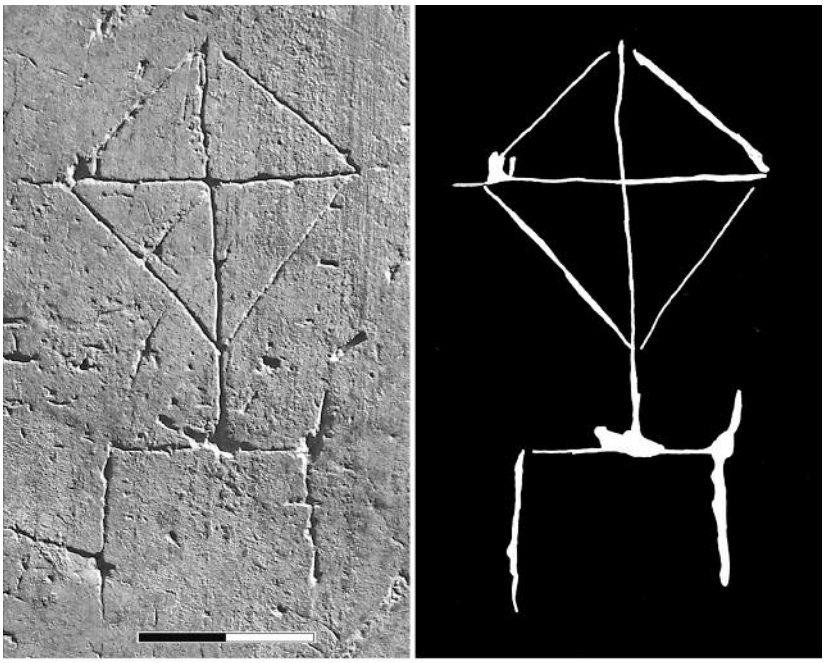

1

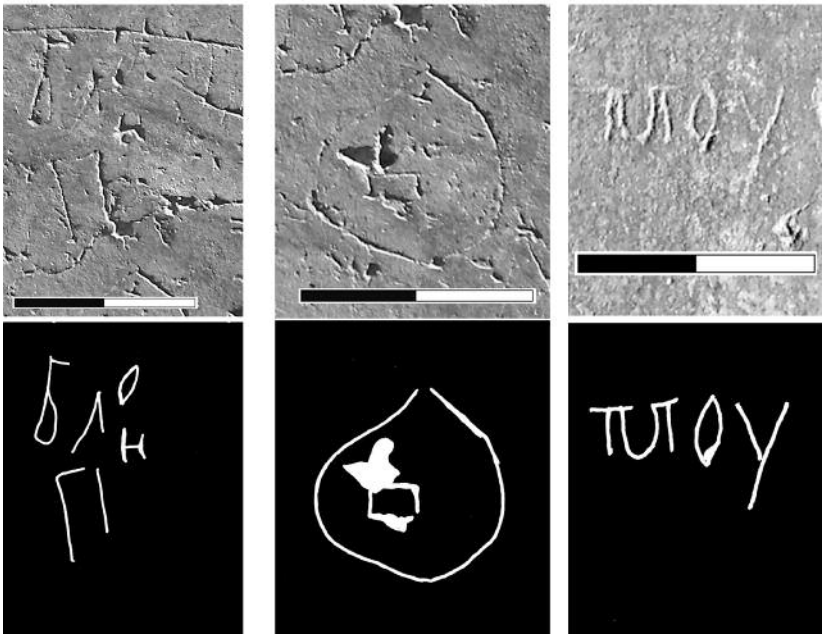

2 3 4

Таблиця CCXCIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 85; **2** – № 5748; **3** – № 5749; **4** – № 5750

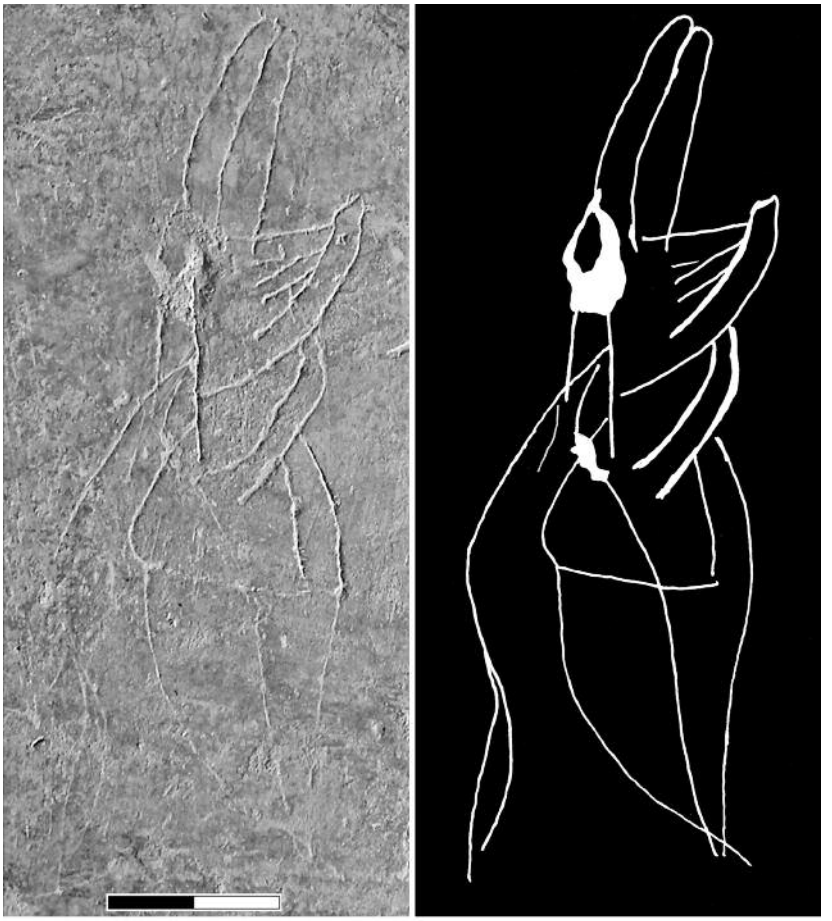

1

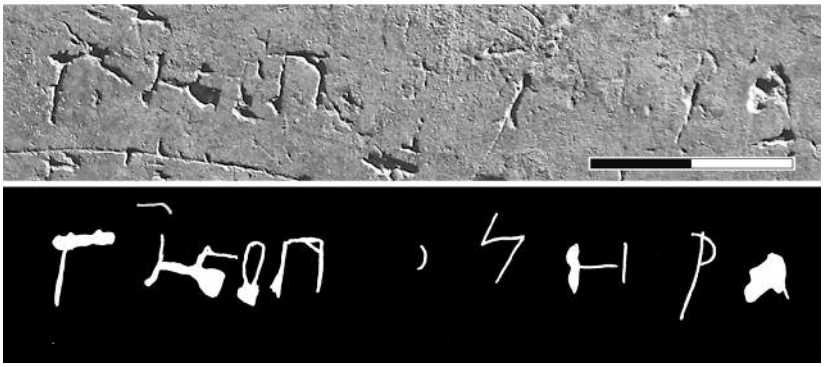

2

Таблиця CCC
Фото та прорис графіті: **1** – № 89; **2** – № 5751

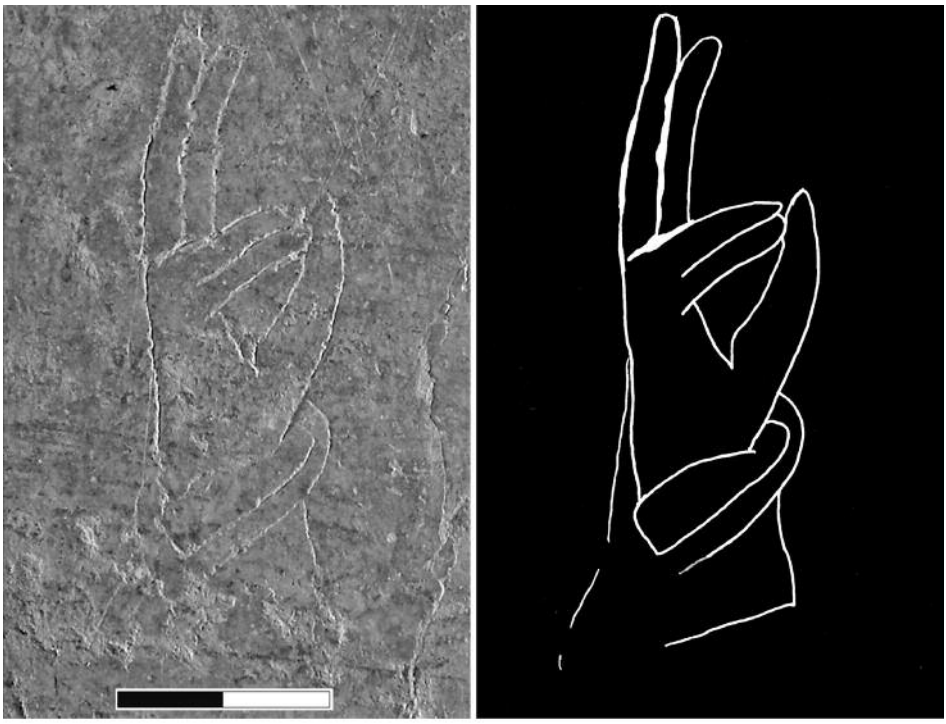

1

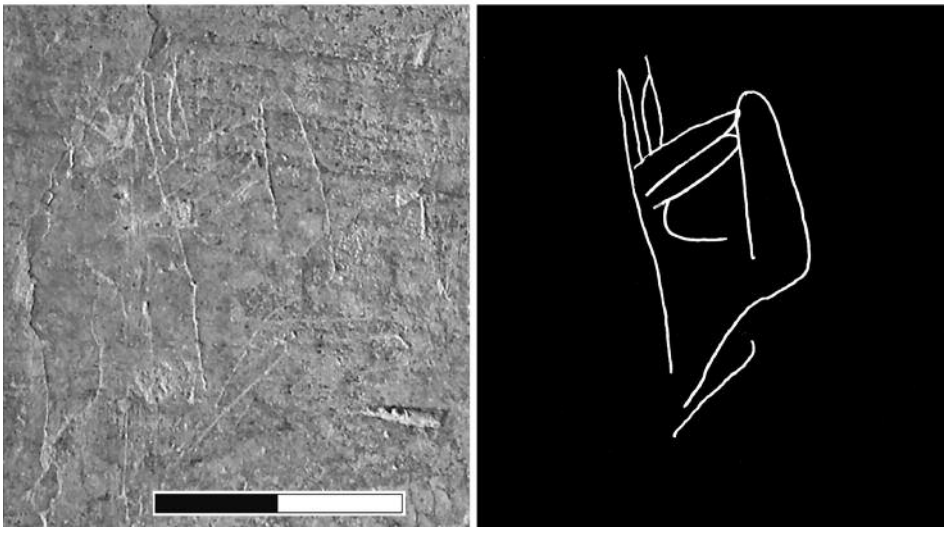

2

Таблиця CCCI
Фото та прорис графіті: **1** – № 89а; **2** – № 89б

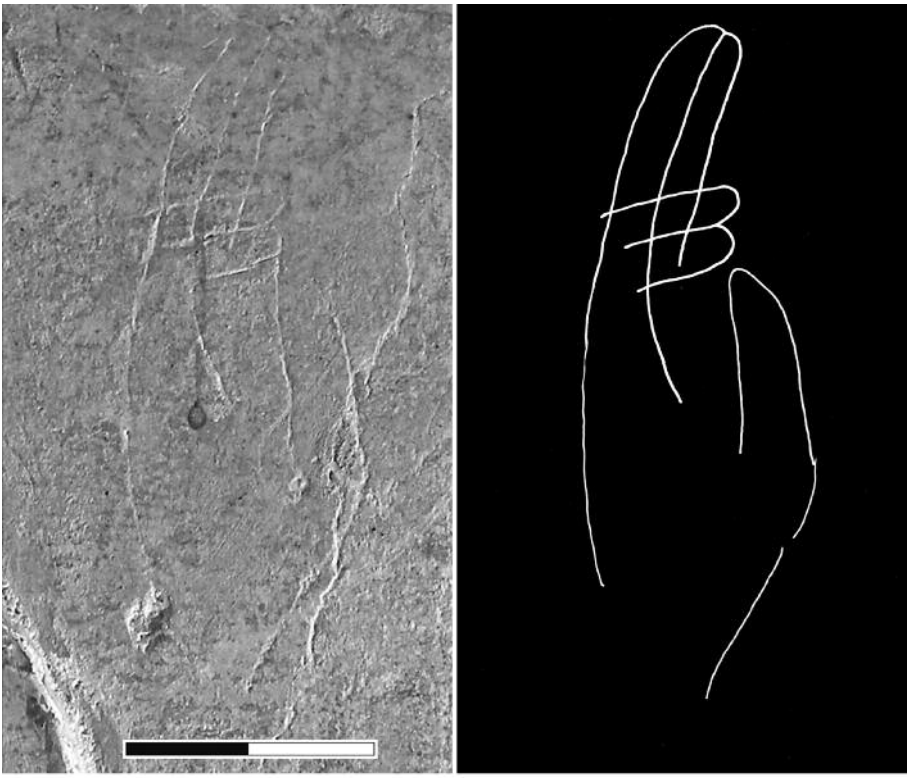

1

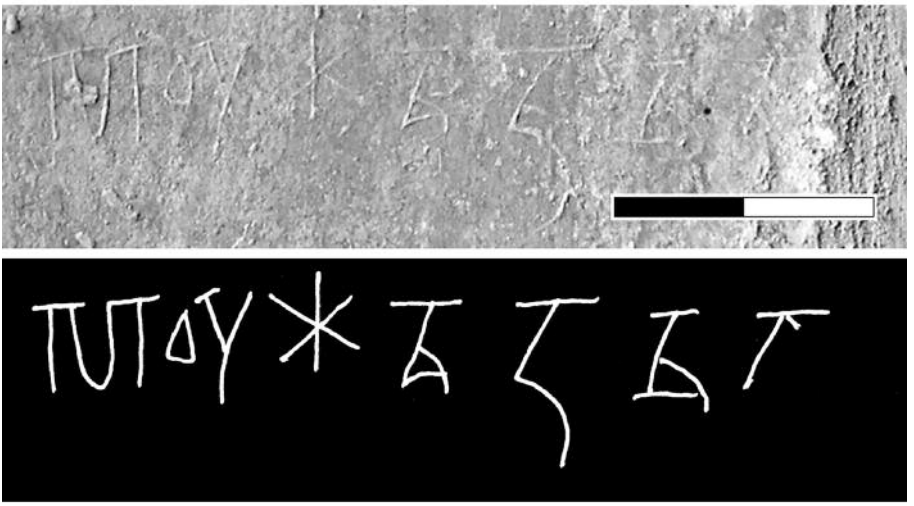

2

Таблиця CCCII
Фото та прорис графіті: **1** – № 89в; **2** – № 5752

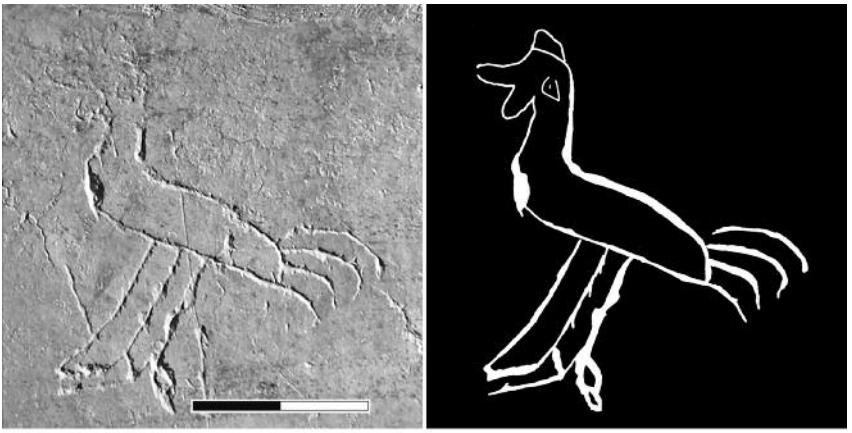

1

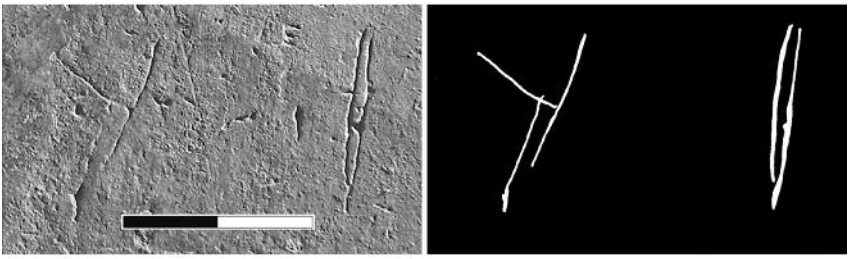

2

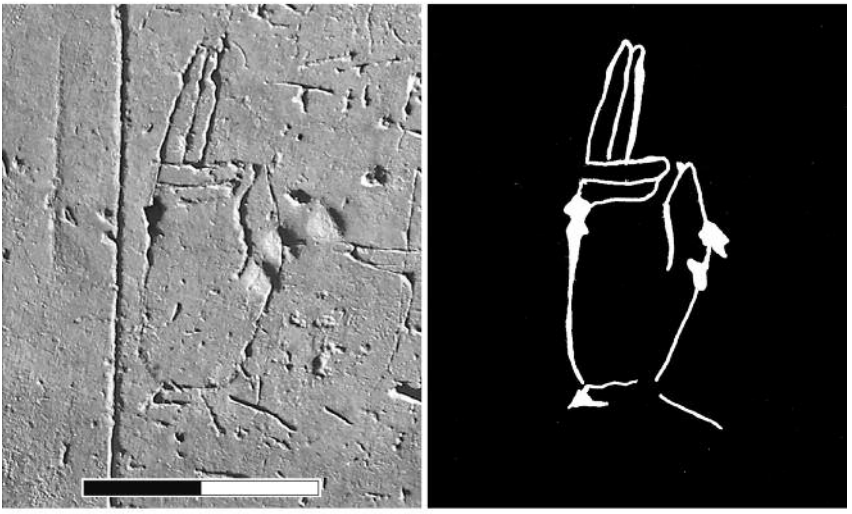

3

Таблиця CCCIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 98; **2** – № 5753; **3** – № 258

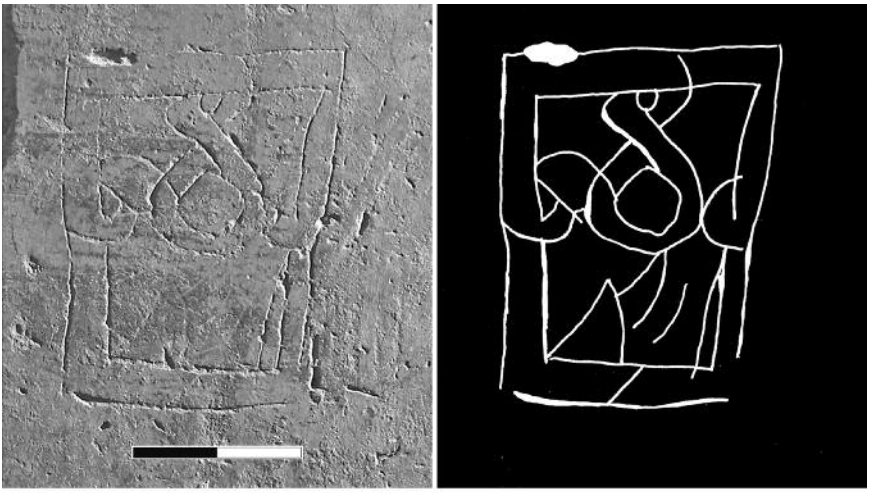

1

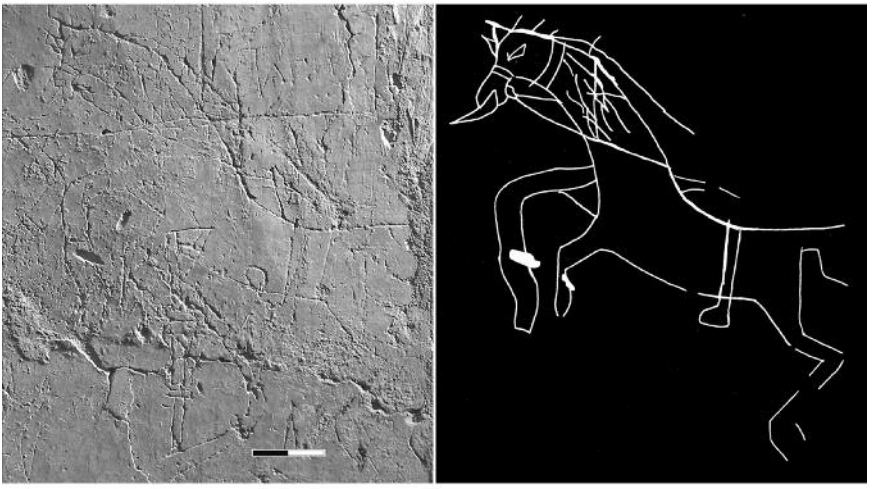

2

3

Таблиця CCCIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 258а; **2** – № 283; **3** – № 283а

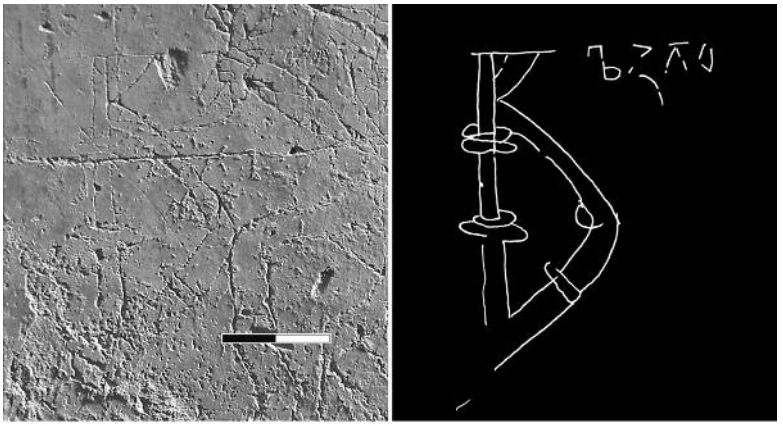

1

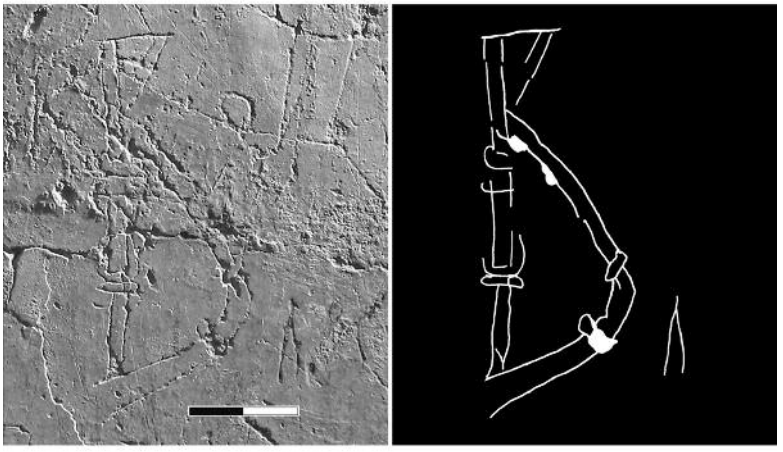

2

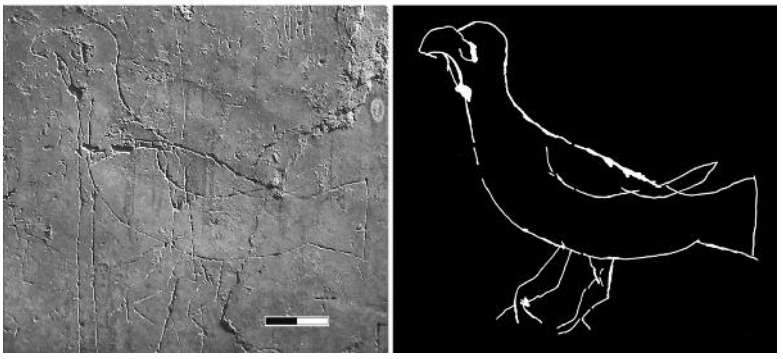

3

Таблиця CCCV
Фото та прорис графіті: **1** – № 283б; **2** – № 284; **3** – № 285

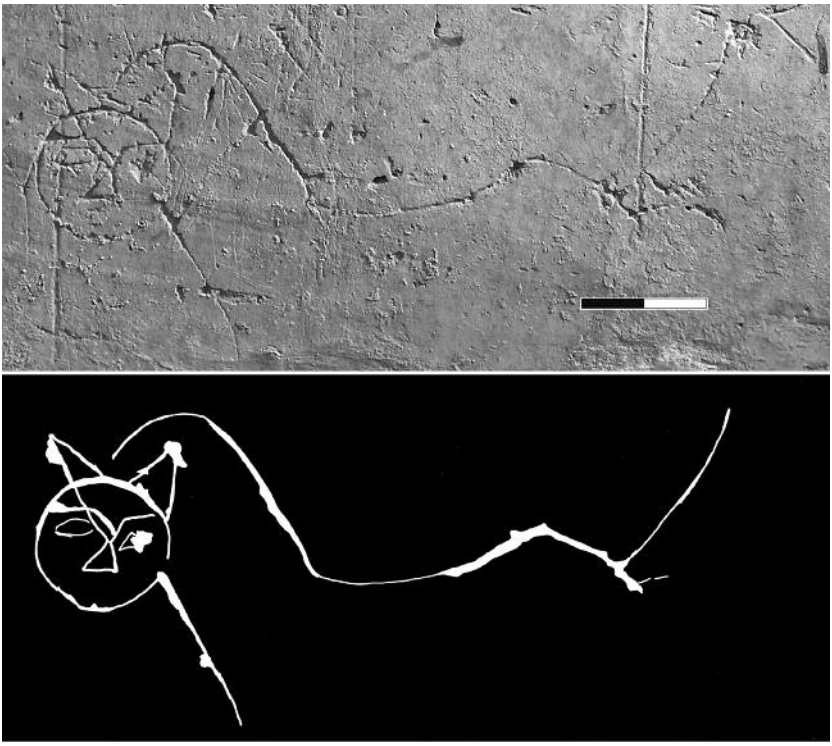

1

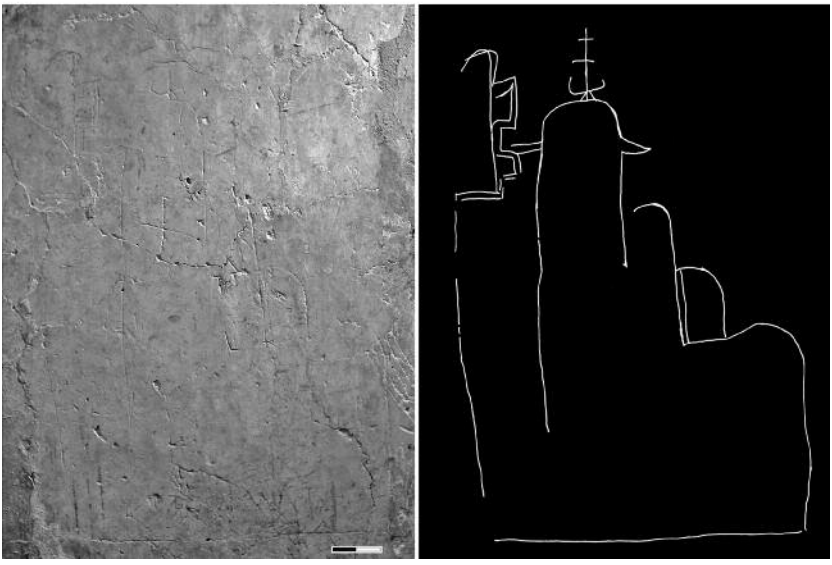

2

Таблиця CCCVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 286; **2** – № 5754

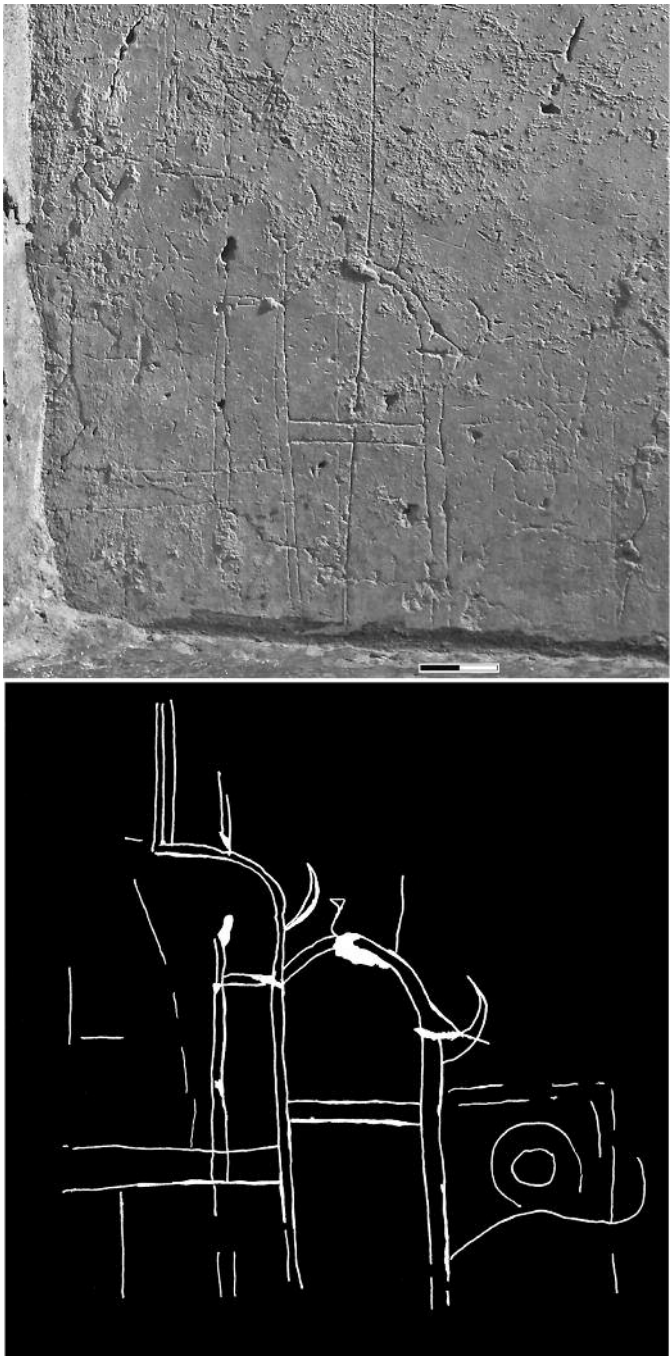

Таблиця CCCVII
Фото та прорис графіті № 5755

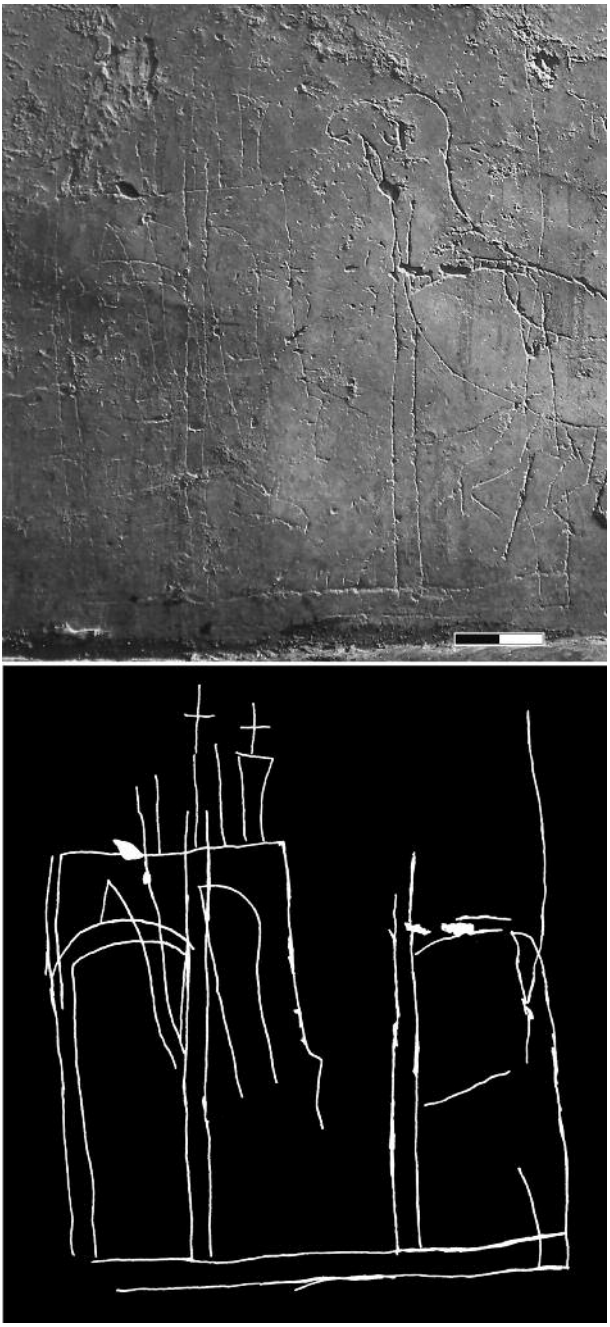

Таблиця CCCVIII
Фото та прорис графіті № 5756

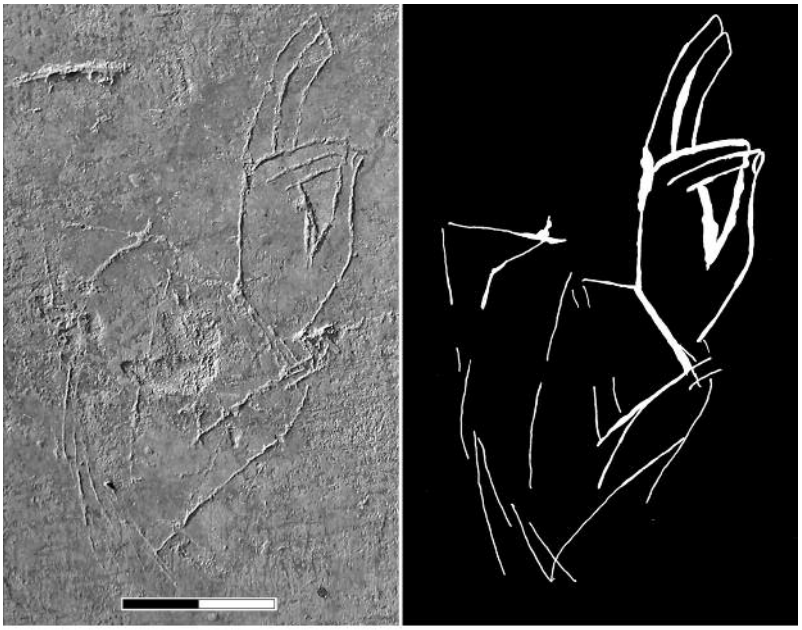

1

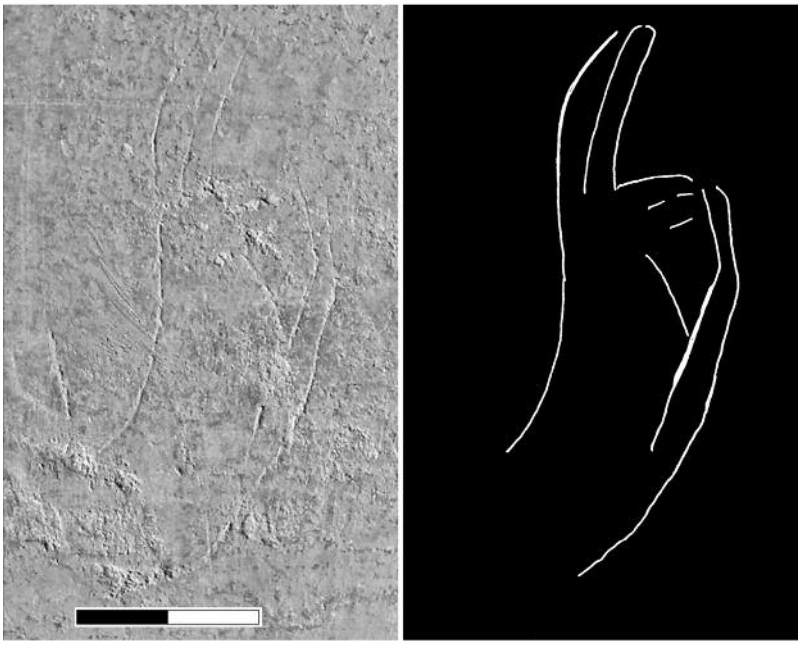

2

Таблиця CCCIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5757; **2** – № 5758

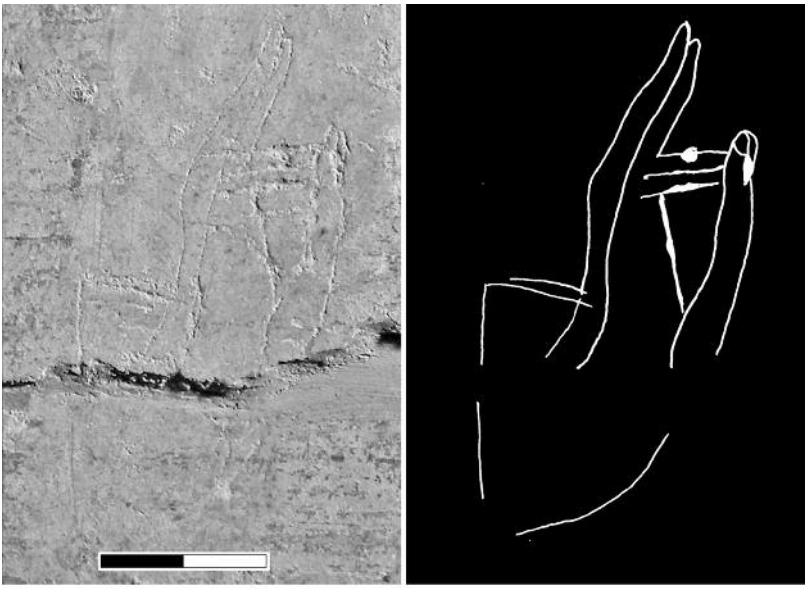

1

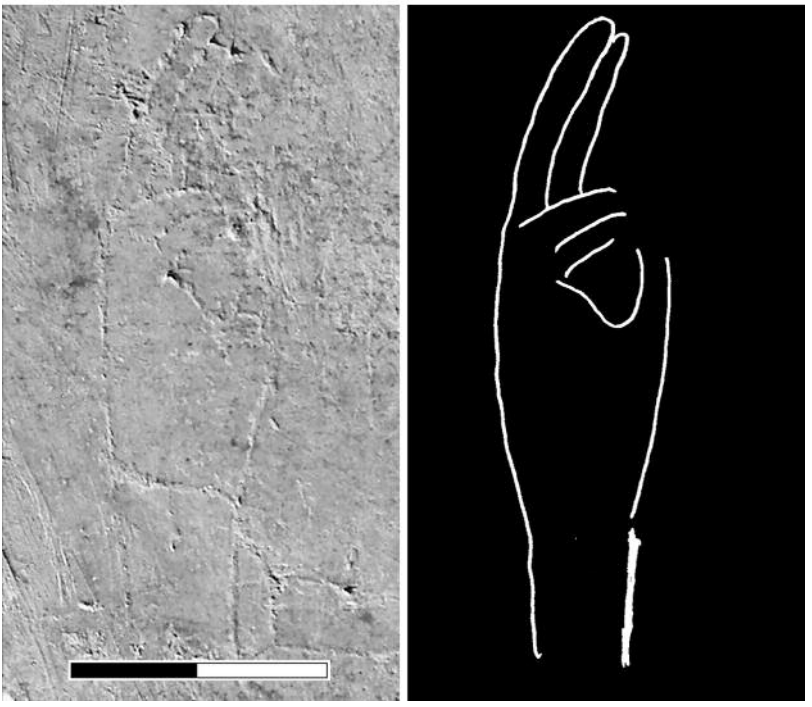

2

Таблиця CCCX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5759; **2** – № 5760

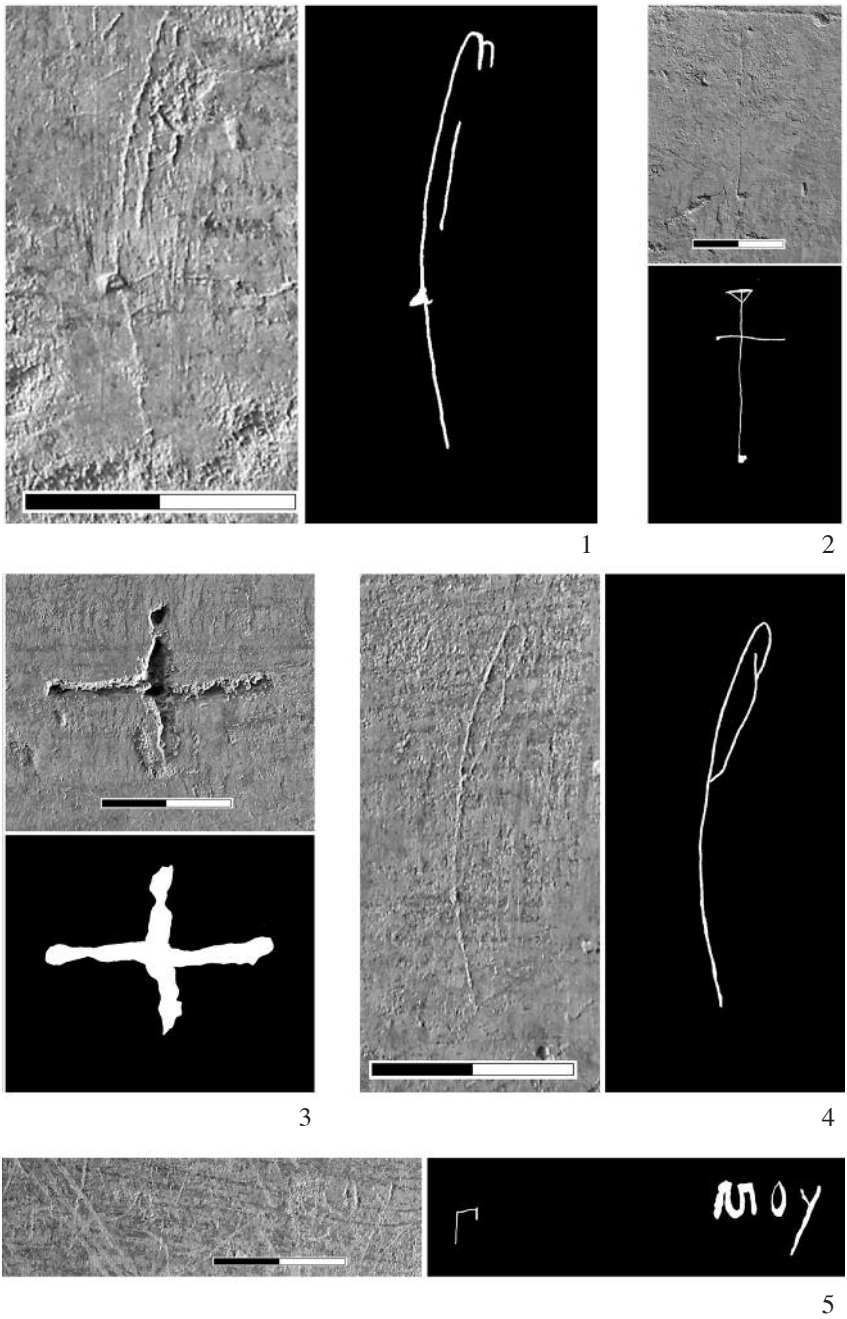

Таблиця CCCXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5761; **2** – № 5762; **3** – № 5763; **4** – № 5764; **5** – № 5765

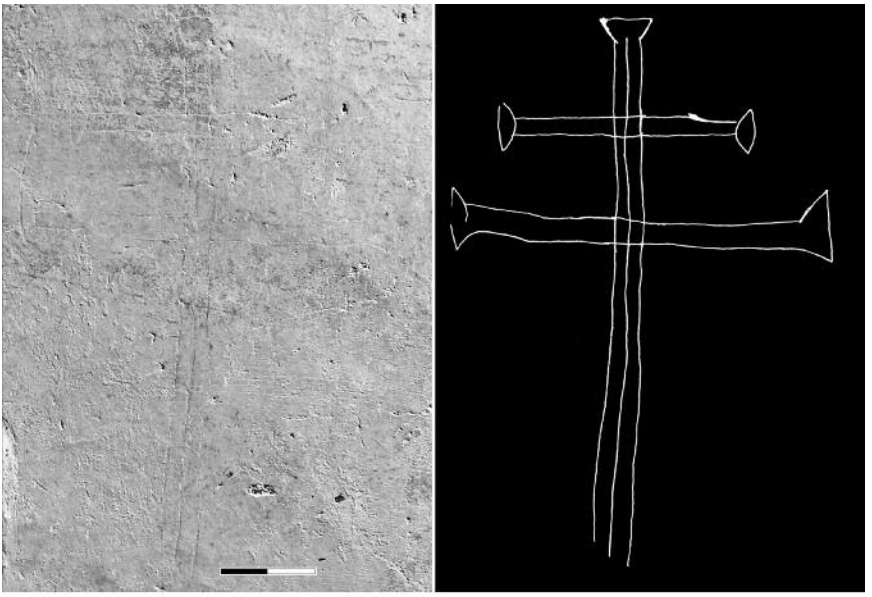

1

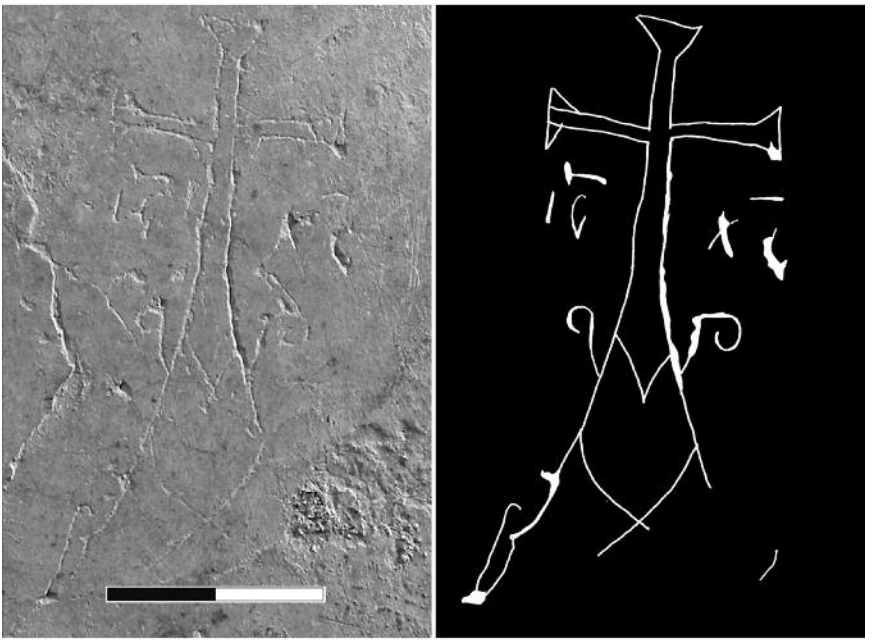

2

Таблиця CCCXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5766; **2** – № 5767

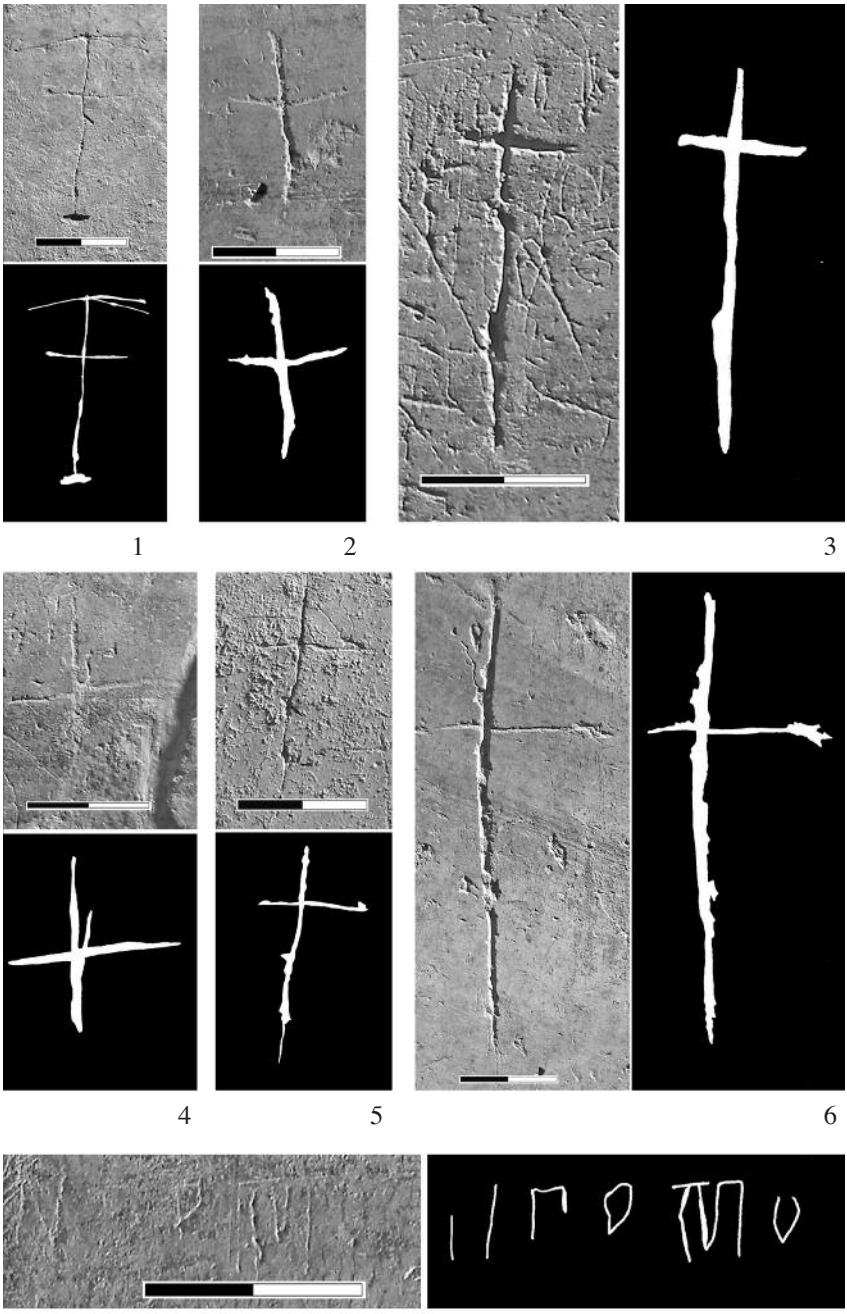

Таблиця CCCXIII

Фото та прорис графіті: **1** – № 5768; **2** – № 5769; **3** – № 5770; **4** – № 5771; **5** – № 5772; **6** – № 5773; **7** – № 5774

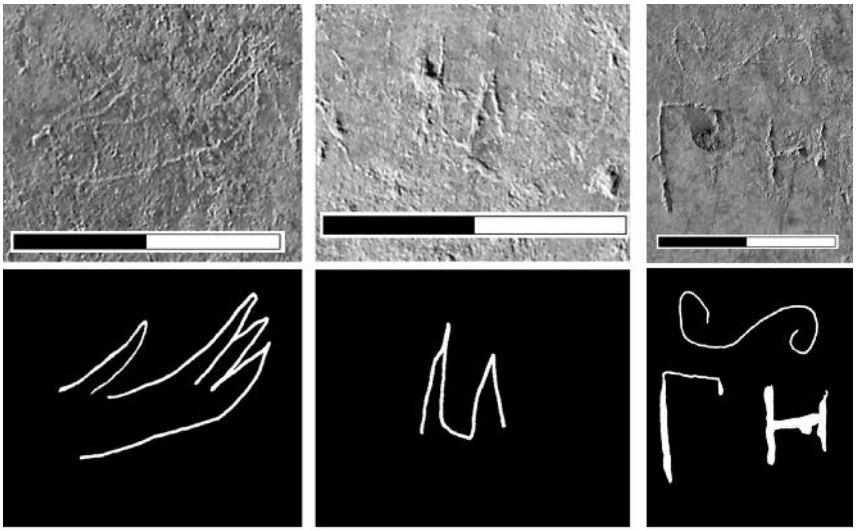

1 2 3

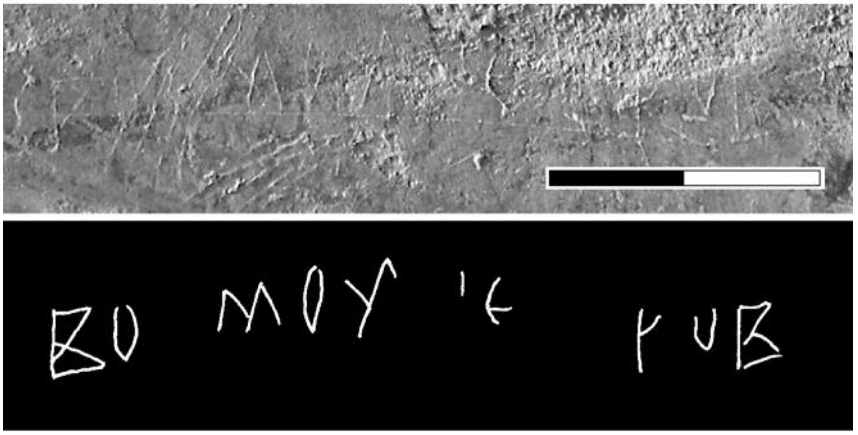

4

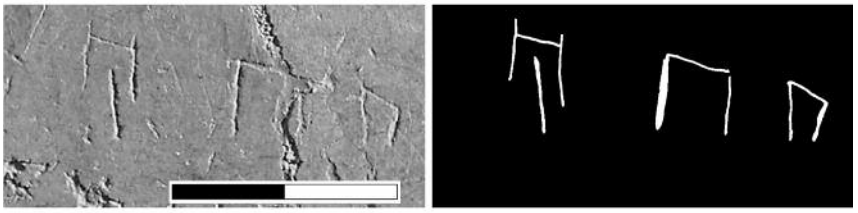

5

Таблиця CCCXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5775; **2** – № 5776; **3** – № 5777;
4 – № 5778; **5** – № 5779

1

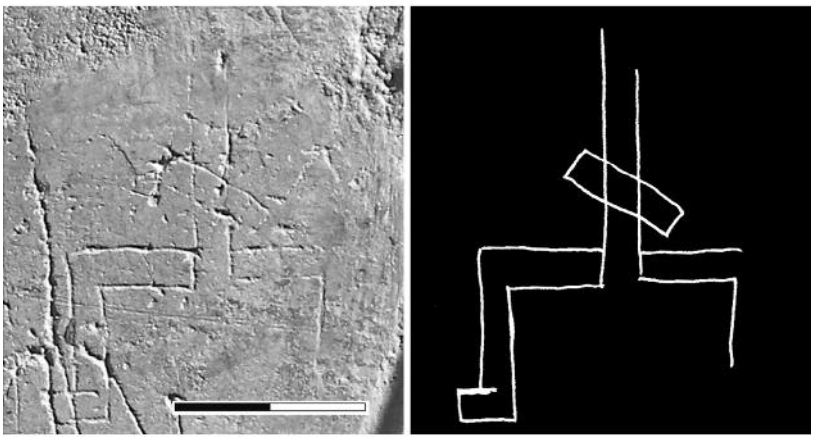

2

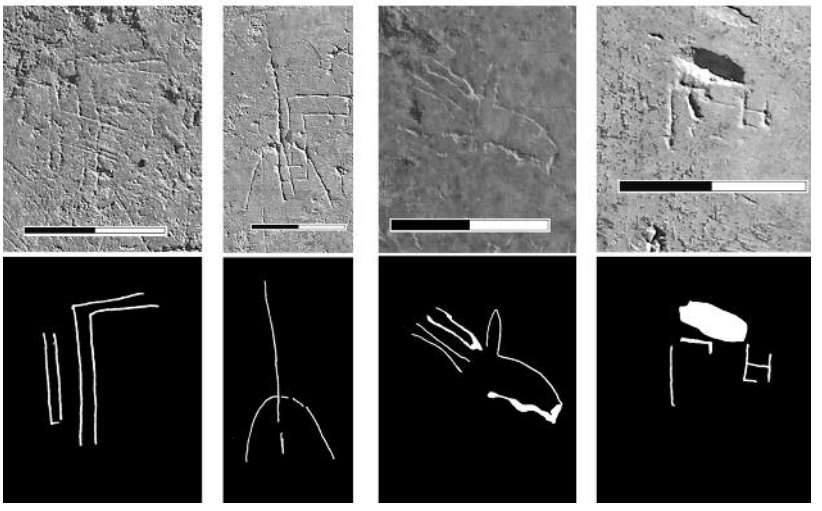

3 4 5 6

Таблиця CCCXV

Фото та прорис графіті: **1** – № 5780; **2** – № 5781; **3** – № 5782; **4** – № 5783; **5** – № 5784; **6** – № 5785

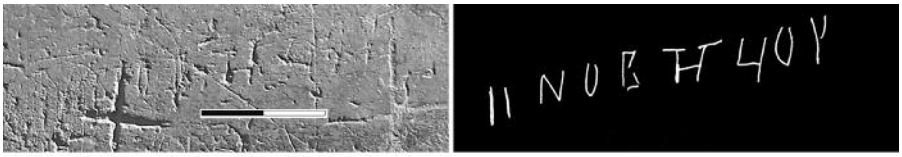

1

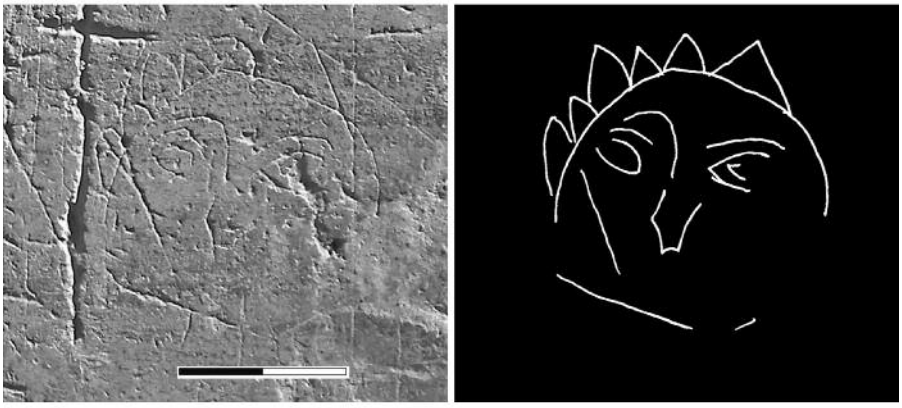

2

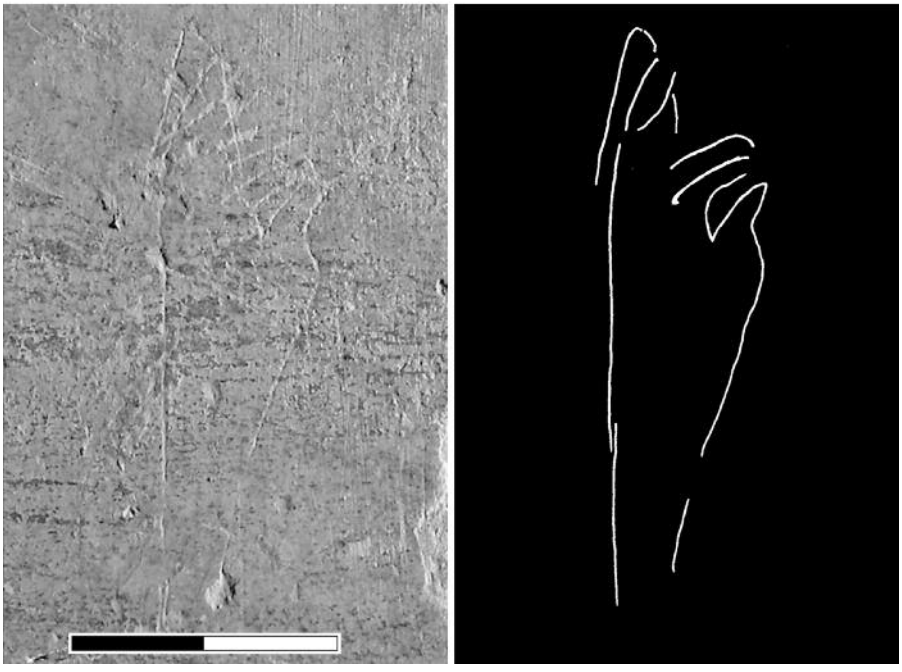

3

Таблиця CCCXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5786; **2** – № 5787; **3** – № 5788

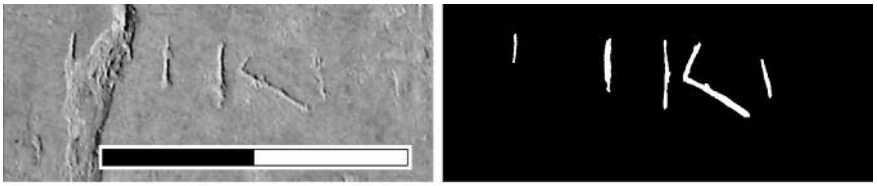

1

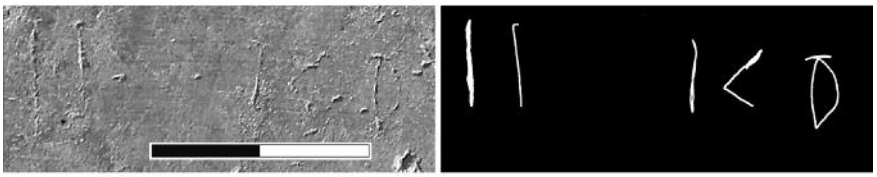

2

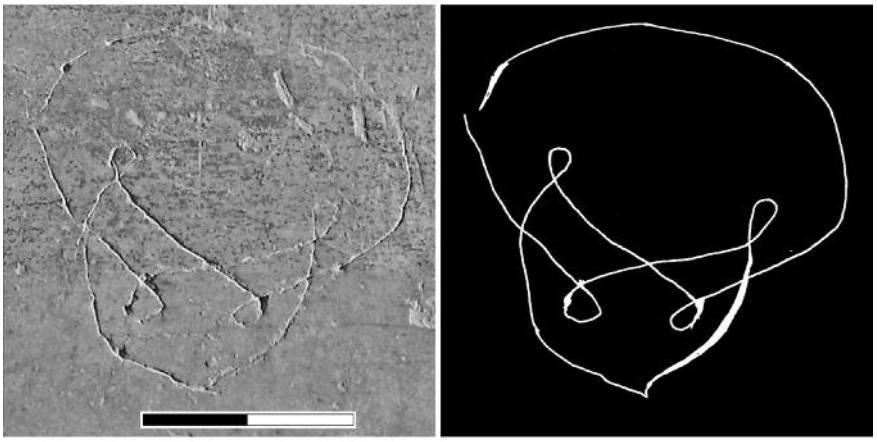

3

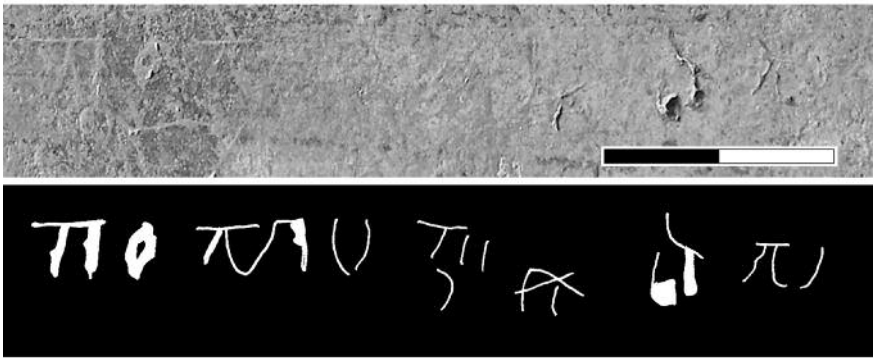

4

Таблиця CCCXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5789; **2** – № 5790; **3** – № 5791; **4** – № 5792

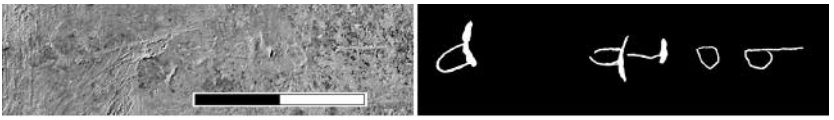

1

2

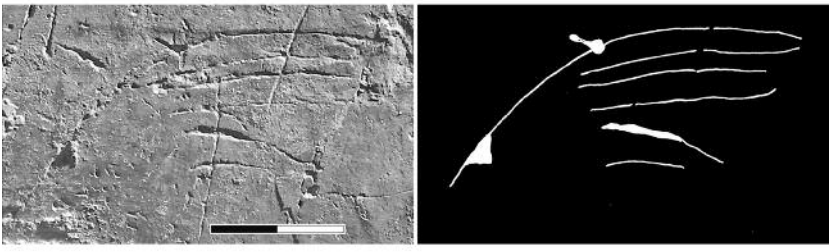

3

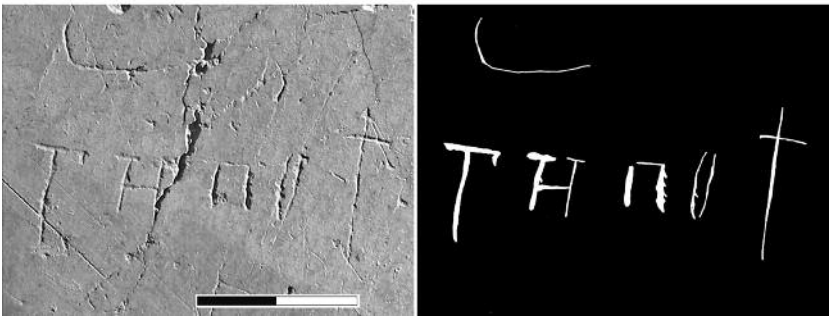

4

Таблиця CCCXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5793; **2** – № 5794; **3** – № 5795; **4** – № 5796

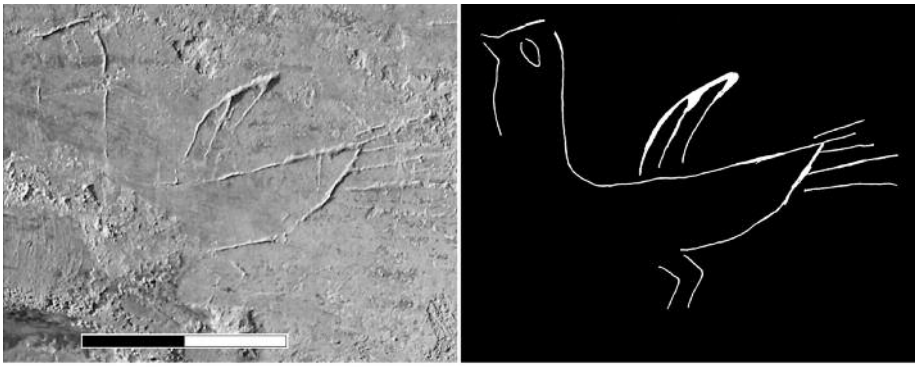

1

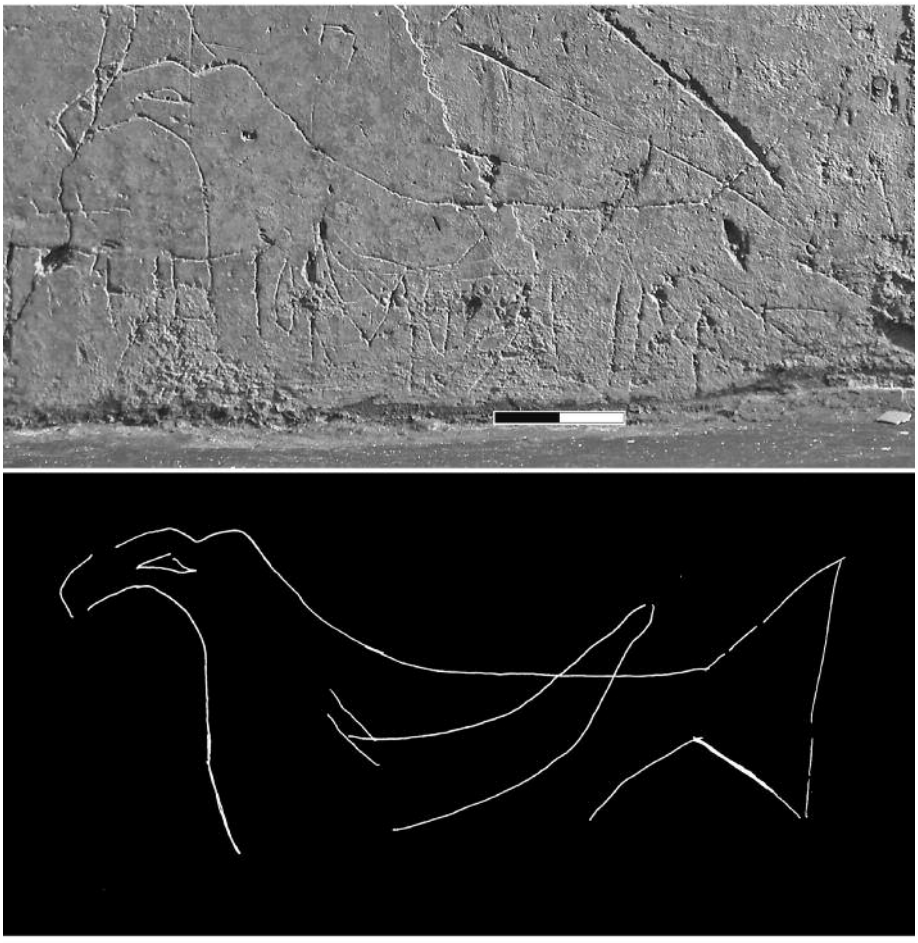

2

Таблиця CCCXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5797; **2** – № 5798

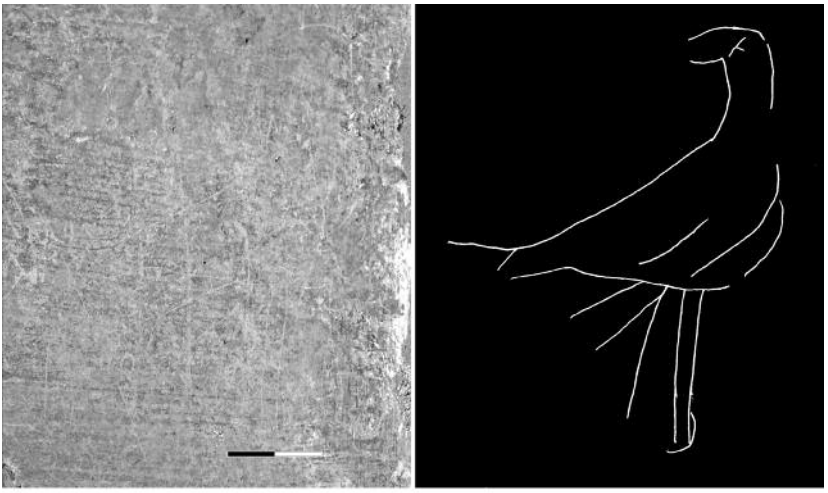

1

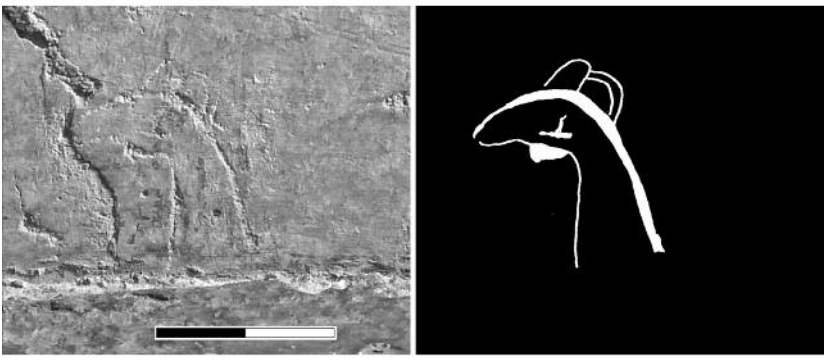

2

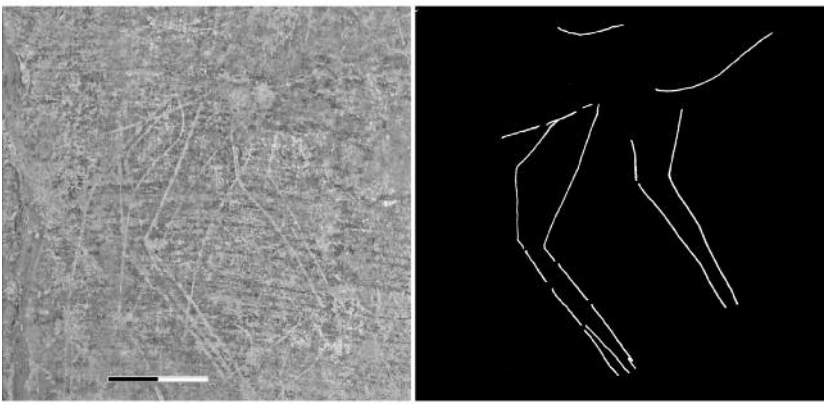

3

Таблиця CCCXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5799; **2** – № 5800; 3 – № 5801

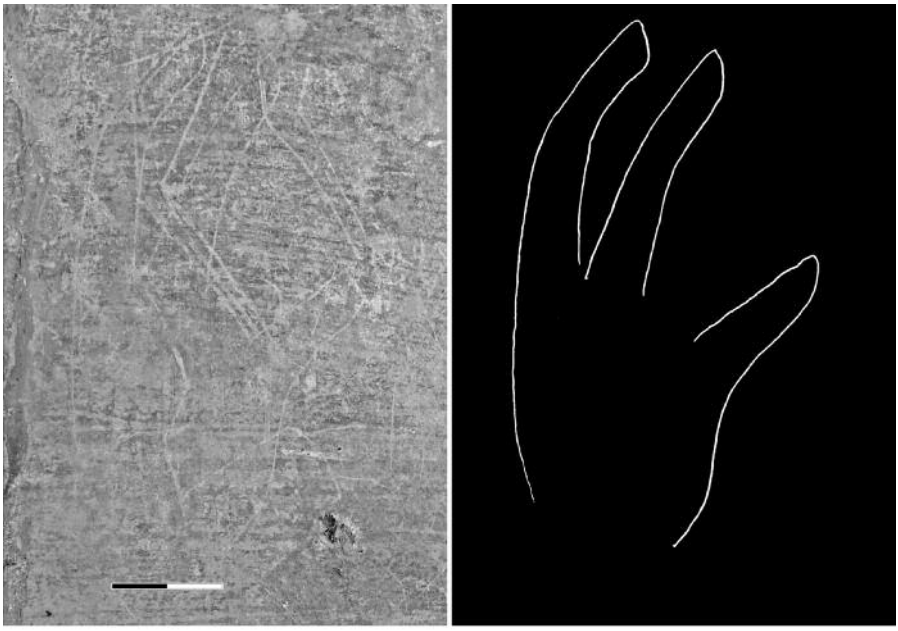

1

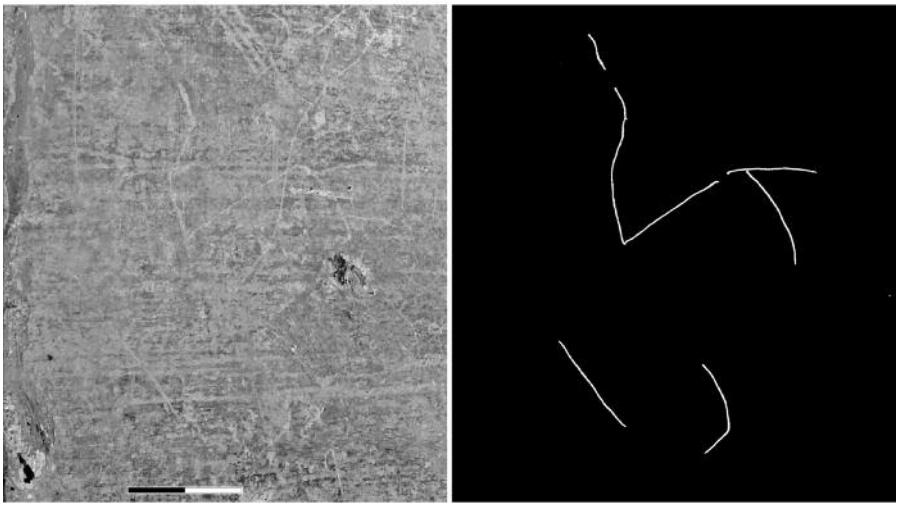

2

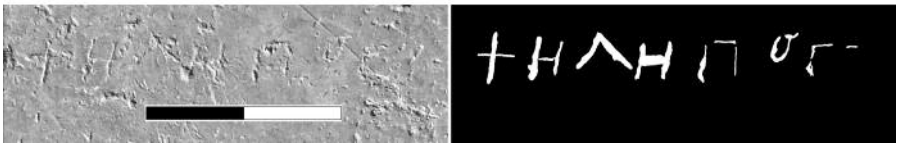

3

Таблиця CCCXXI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5802; **2** – № 5803; **3** – № 5804

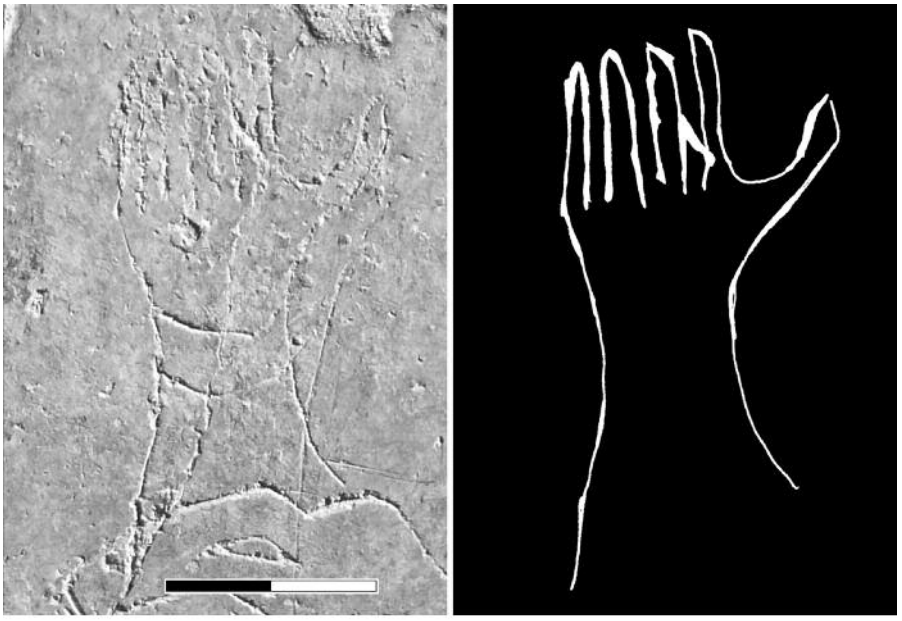

1

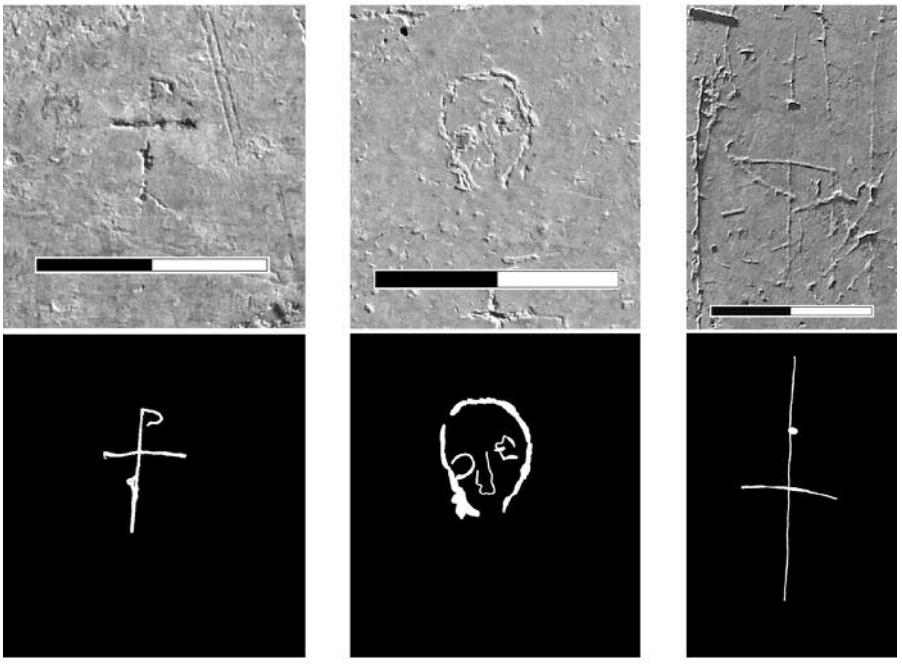

2 3 4

Таблиця CCCXXII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5805; **2** – № 5806; **3** – № 5807; **4** – № 5808

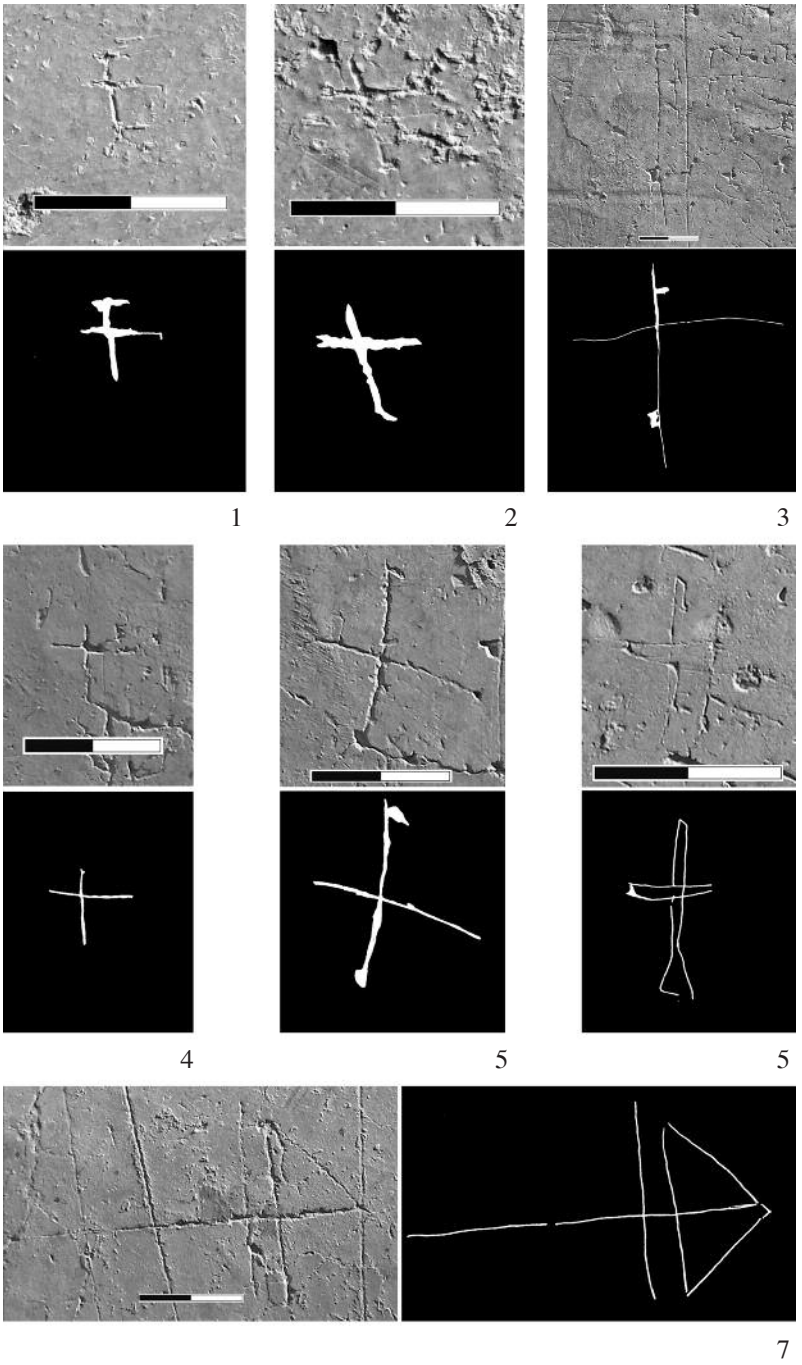

Таблиця CCCXXIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5809; **2** – № 5810; **3** – № 5811; **4** – № 5812; **5** – № 5813; **6** – № 5814; **7** – № 5815

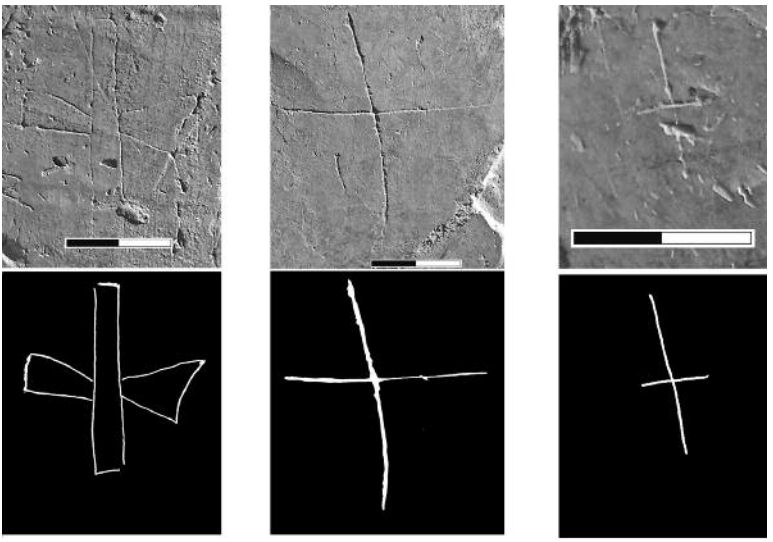

1 2 3

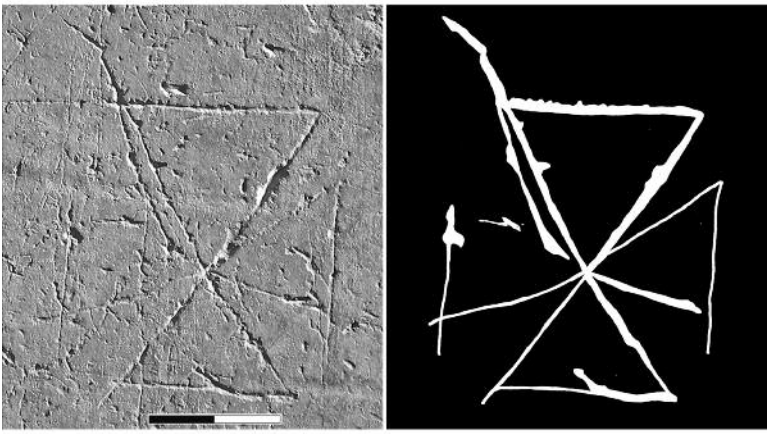

4

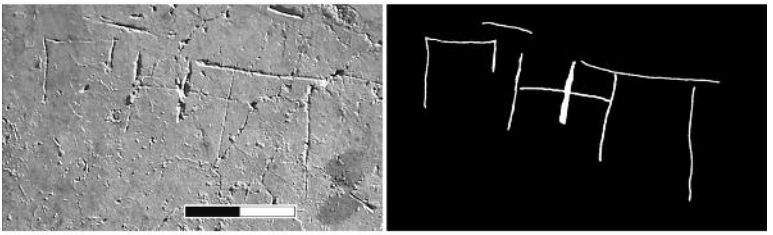

5

Таблиця CCCXXIV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5816; **2** – № 5817; **3** – № 5818; **4** – № 5819; **5** – № 5820

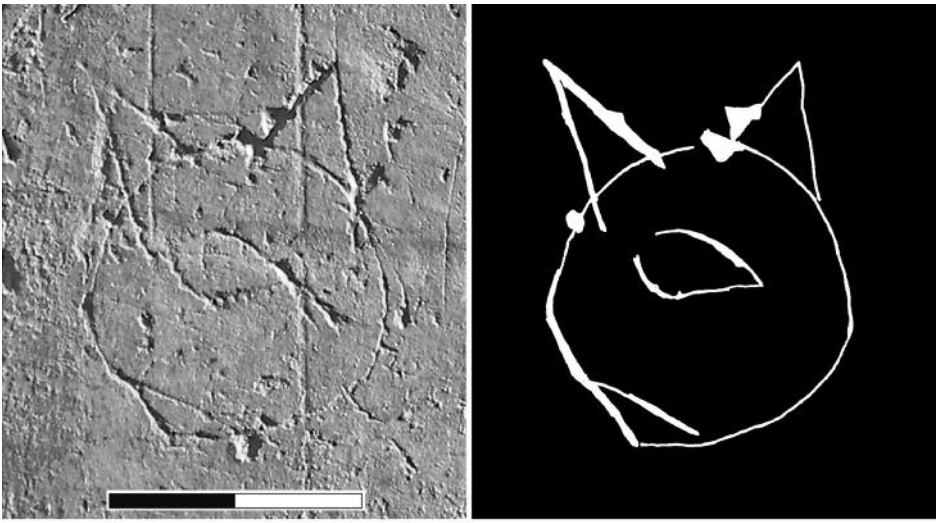

1

2

Таблиця CCCXXV
Фото та прорис графіті: **1** – № 5821; **2** – № 5822

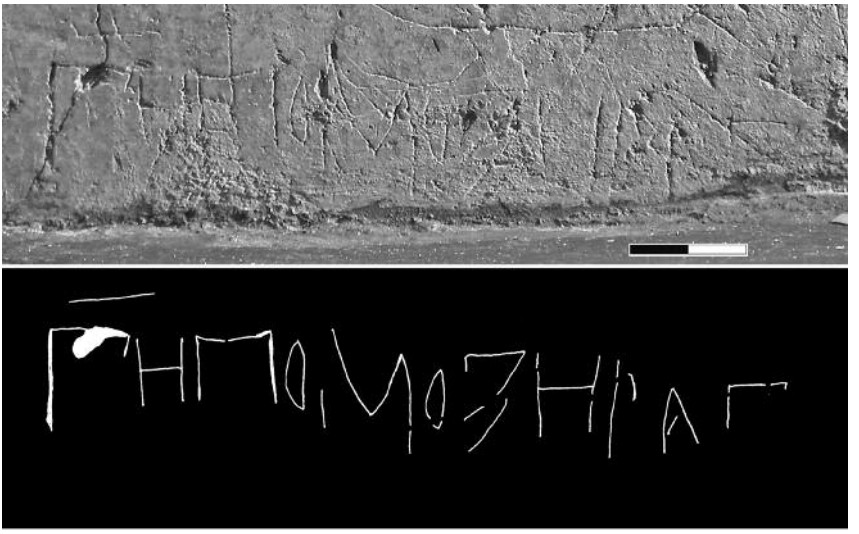

1

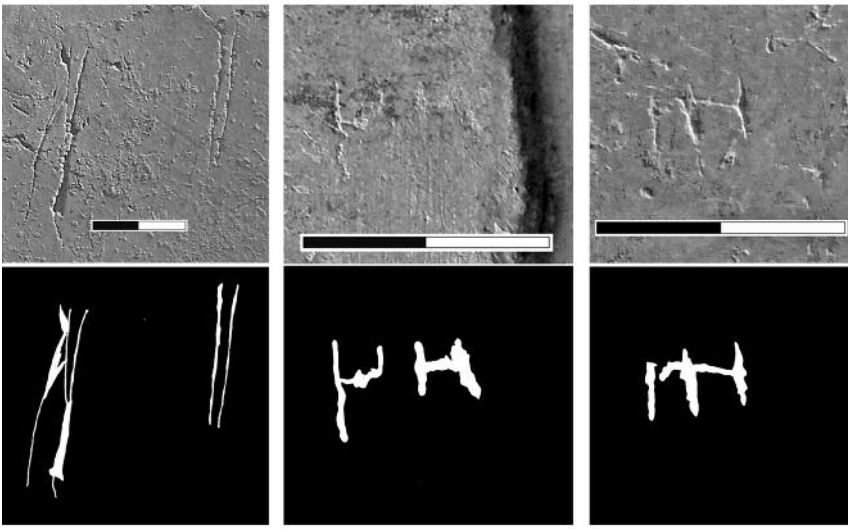

2 3 4

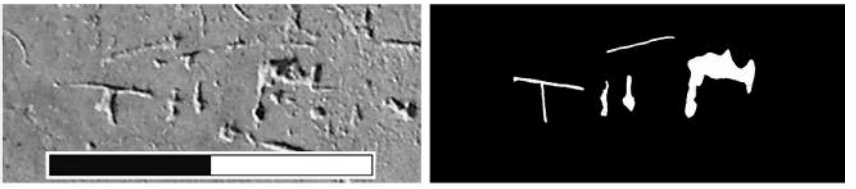

5

Таблиця CCCXXVI
Фото та прорис графіті: **1** – № 5823; **2** – № 5824; **3** – № 5825;
4 – № 5826; **5** – № 5827

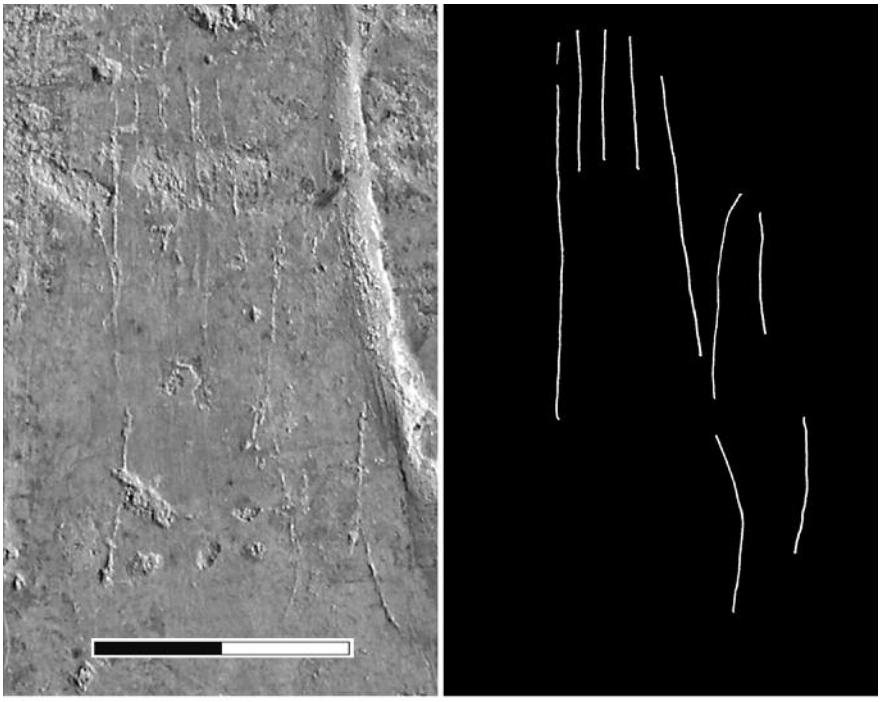

1

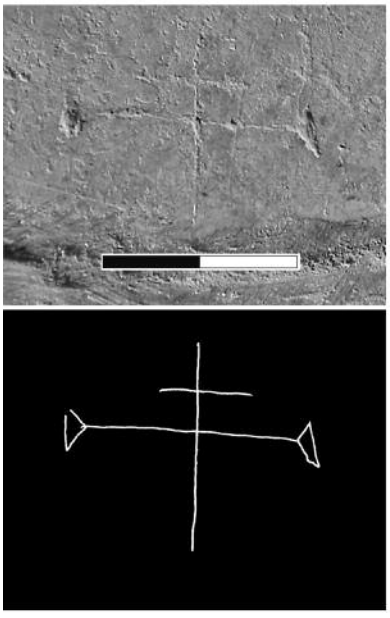

2

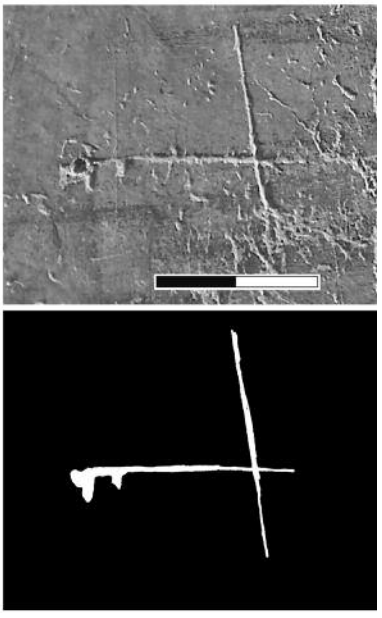

3

Таблиця CCCXXVII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5828; **2** – № 5829; **3** – № 5830

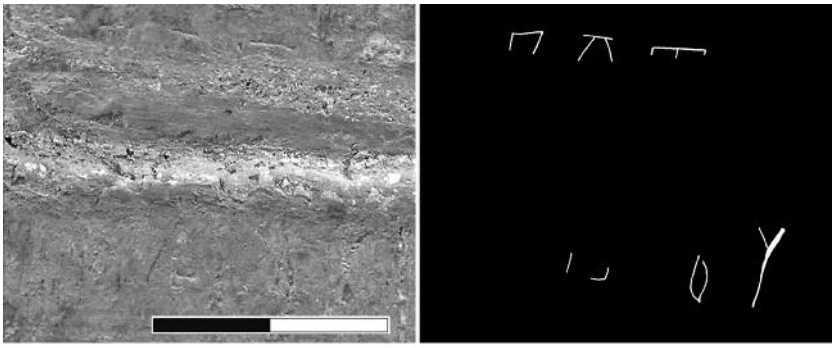

1

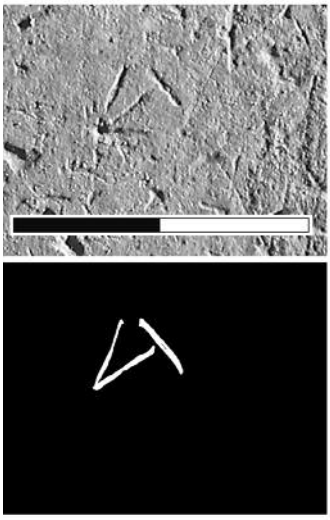

2

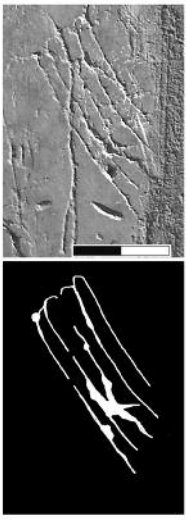

3

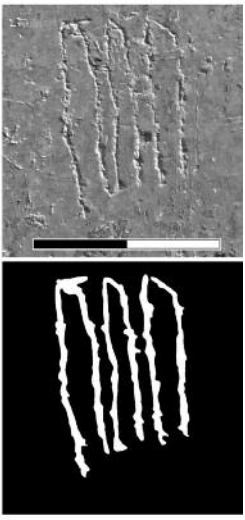

4

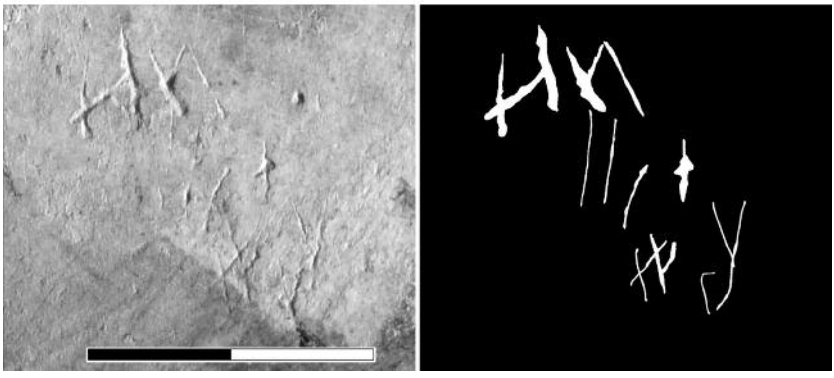

5

Таблиця CCCXXVIII
Фото та прорис графіті: **1** – № 5831; **2** – № 5832; **3** – № 5833; **4** – № 5834; **5** – № 5835

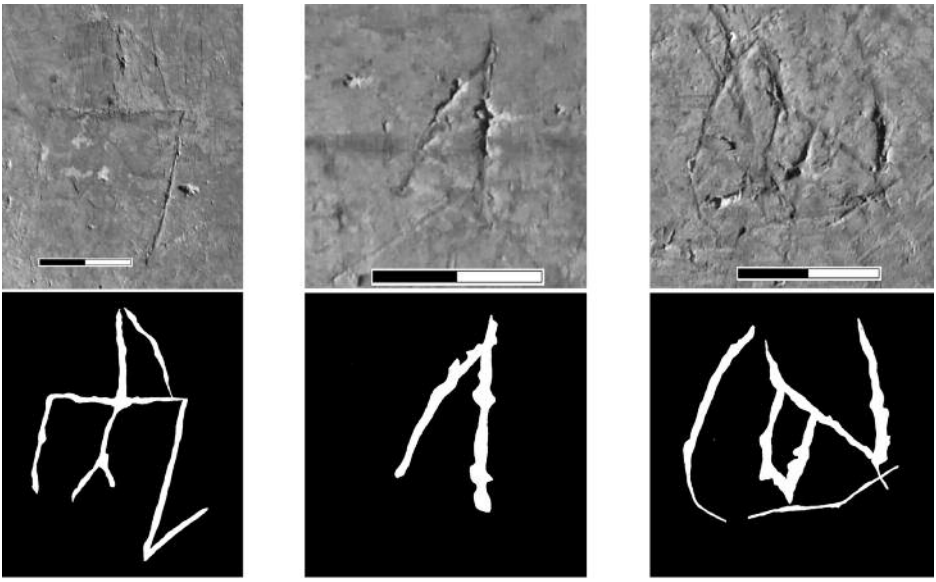

1 2 3

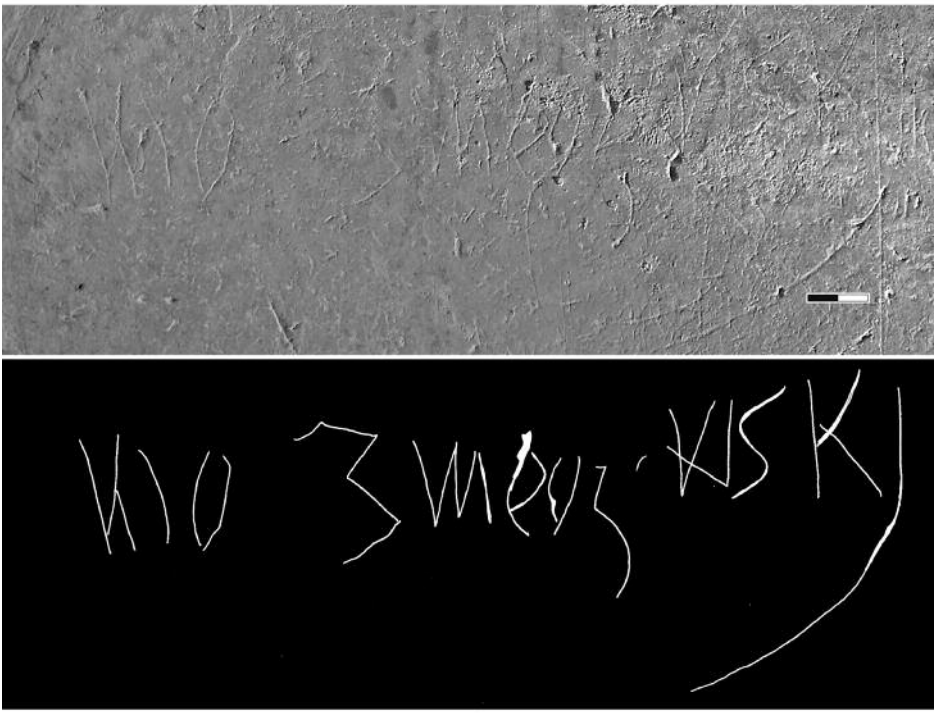

4

Таблиця CCCXXIX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5836; **2** – № 5837; **3** – № 5838; **4** – № 5839

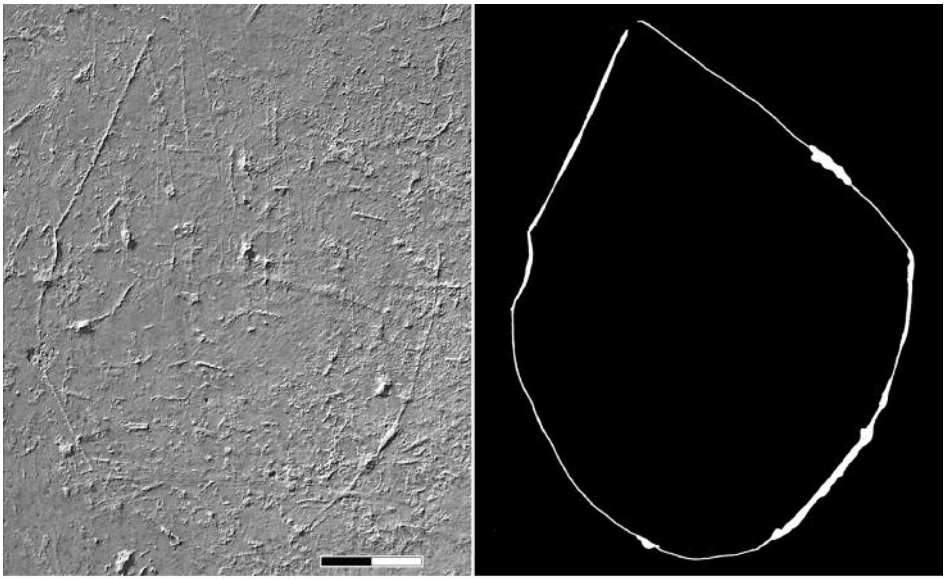

1

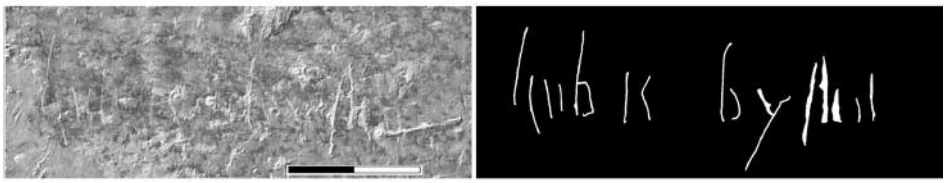

2

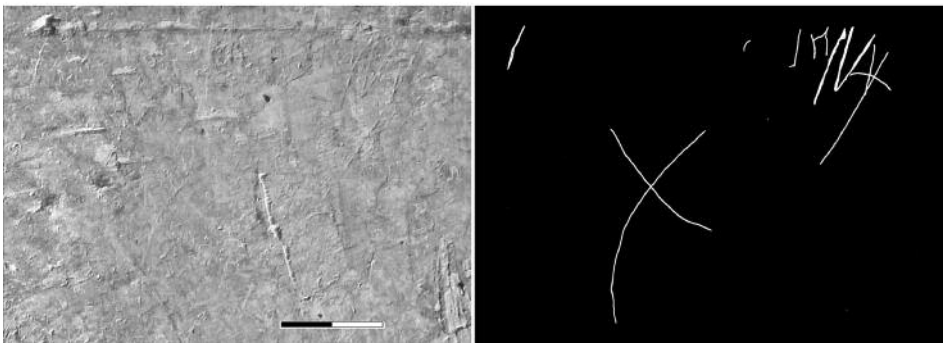

3

Таблиця CCCXXX
Фото та прорис графіті: **1** – № 5840; **2** – № 5841; **3** – № 5842

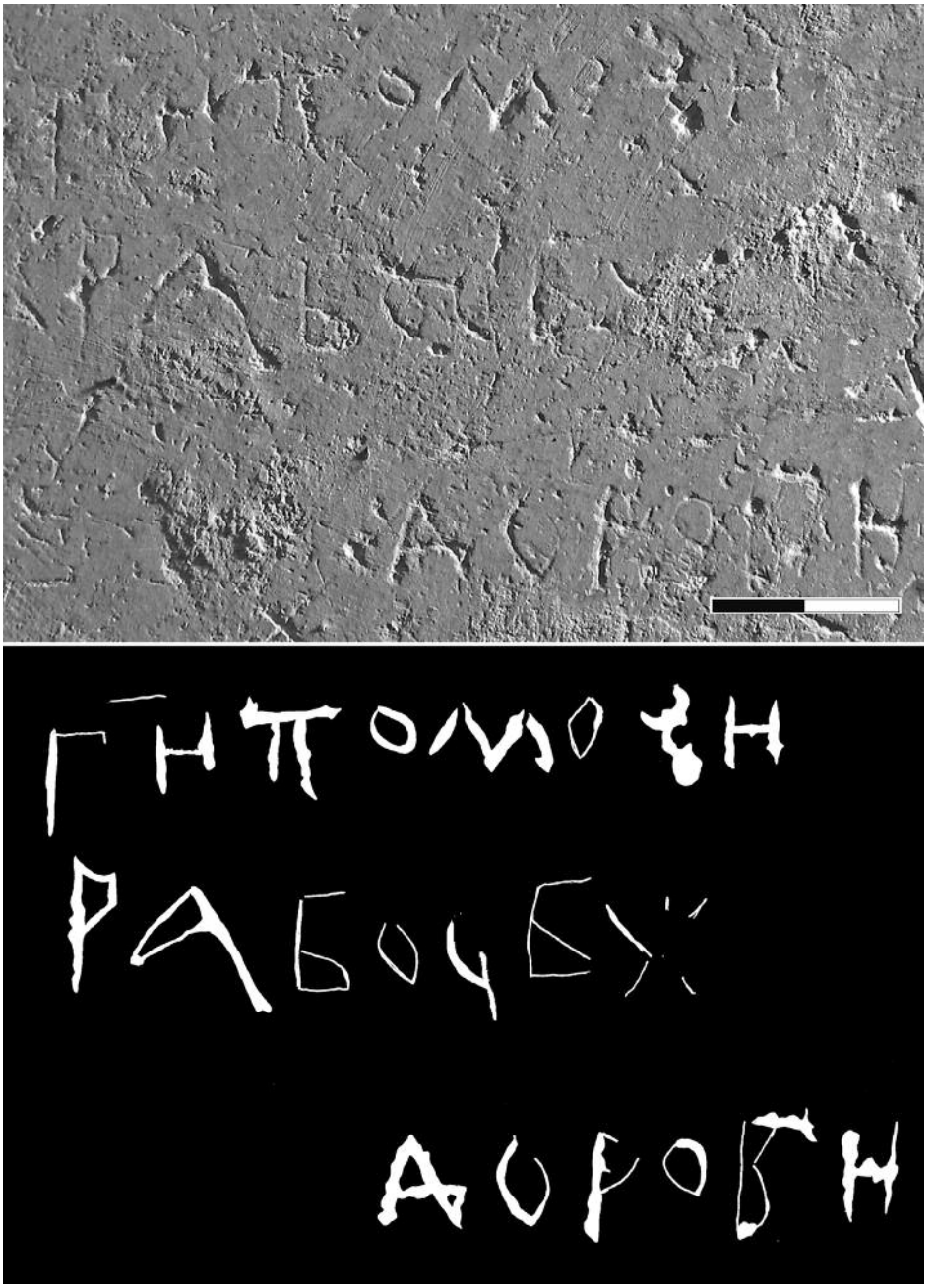

Таблиця CCCXXXI
Фото та прорис графіті № 5843

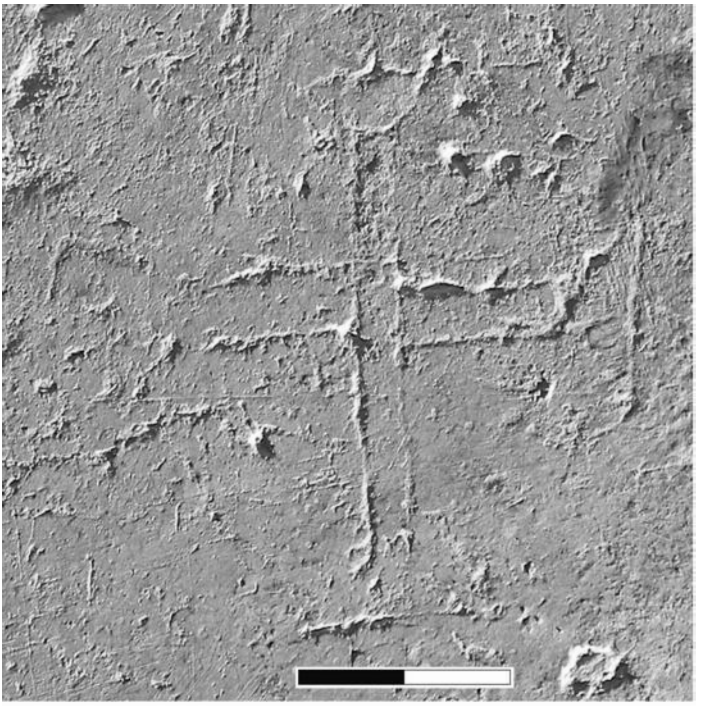

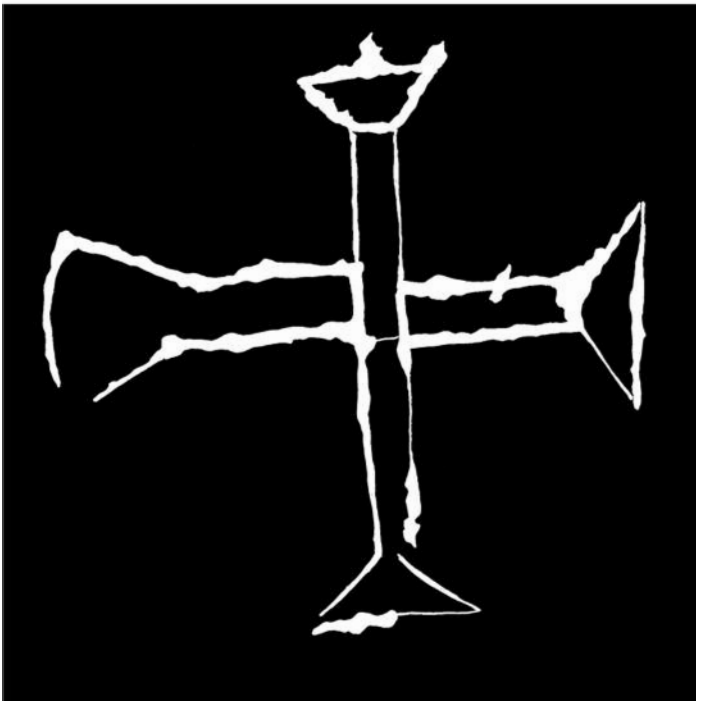

Таблиця CCCXXXII
Фото та прорис графіті № 5844

ПІСЛЯМОВА

У восьмій частині багатотомного "Корпусу графіті Софії Київської" публікуються написи та малюнки XI–XVII ст., що збереглись на фресках колишніх внутрішньої та зовнішньої південних галерей Софійського собору (966 графіті), а також на пов'язаних з цим архітектурним об'ємом храму мармуровому саркофазі (2 графіті), в якому вірогідно було поховано Володимира Всеволодовича Мономаха, а також амфорі-корчазі (1 графіті) у східній частині колишньої південної галереї, яка була встановлена у розібрану підлогу та використовувалась для зберігання вина для причастя. Переважна більшість епіграфічних пам'яток вводиться до наукового обігу вперше.

Наявний матеріал надав важливі відомості щодо особливостей розпису цих частин собору, дозволивши визначити імена низки невідомих раніше образів святих, в тому числі й тих, від зображень яких збереглись тільки незначні деталі. Цікаві результати надали епіграфічні дослідження в східній частині колишньої південної внутрішньої галереї, що проводились паралельно з реставраційними роботами у 2010–2011 рр., які мали на меті перенести фреску XII ст. та відкрити давню віконницю й фреску XI ст. У тих місцях, де первісна фреска не збереглась, відкрився для дослідження шар личкувального розчину стіни, на поверхні якого виявлено низку залишених будівничими малюнків, що невдовзі після створення були закриті фресковим розчином. В перспективі це дозволяє очікувати нових знахідок в тих місцях, де фресковий тиньк не зберігся, тож під час наступних реставраційних робіт може бути відкритий. Не менш цікаві результати дало вперше з 1970-х рр. повторне вивчення комплексу вірменських написів на фресці XII ст., що дозволило виявити імена кліриків, які служили в Києві у ранньомодерний час. Власне поява цих написів була обумовлена тим, що вірменській громаді міста, після того як згоріла їхня церква на Подолі у 1482 р., була надана можливість здійснювати Богослужіння у колишній усипальниці Володимира Мономаха, облаштованій тут у першій чверті XII ст. Як показав аналіз вірменомовних текстів, цей "вірменський приділ" функціонував в Софії Київській протягом XVI ст.

Звісно, згаданими вище результатами зовсім не обмежується джерельний потенціал епіграфічних пам'яток, що збереглись на фресках колишніх південних галерей Софійського собору, проте його узагальнюючий аналіз доцільно зробити вже після публікації усіх збережених епіграфічних пам'яток.

AFTERWORD

The eighth part of the multi-volume "Corps of Graffiti of St. Sophia in Kyiv" contains inscriptions and drawings of the 11th–17th centuries preserved on the frescoes of the former interior and exterior southern galleries of St. Sophia Cathedral (966 graffiti), as well as on the marble sarcophagus related with this architectural space (2 graffiti), where Volodymyr Vsevolodovych Monomakh was probably buried, as well as amphorae (1 graffiti) in the eastern part of the former southern gallery, which was installed in a disassembled floor and used to store wine for communion. The vast majority of epigraphic monuments are introduced to scientific circulation for the first time.

The material provided important information about the peculiarities of painting these parts of the cathedral. It made it possible to identify the names of a number of previously unknown images of the saints, including those of whose images only minor details were preserved. Interesting results were obtained by epigraphic studies in the eastern part of the former southern interior gallery, conducted in parallel with the restoration works in 2010–2011, which aimed to move the fresco of the 12th century and to open an old shutter and fresco of the 11th century. Where the original fresco was not preserved, a layer of plastering solution of wall was discovered to study the surface, which revealed a number of abandoned building drawings that were soon closed after the creation of a fresco solution. In the future, this allows you to expect new discoveries in those places where the fresco plaster is not preserved, so during the next restoration works can be opened. The first since the 1970's a re-examination of the complex of Armenian inscriptions on the fresco of the 12th century gave not less interesting results, which allowed to reveal the names of clerics who served in Kyiv in the early modern times. The appearance of these inscriptions was due to the fact that the Armenian community of the city, after their church was burned at Podil in 1482, was allowed to conduct services in the former tomb of Volodymyr Monomakh, which are equipped there in the first quarter of the 12th century. The analysis of Armenian texts showed that this "Armenian devotee" functioned in St. Sophia in Kyiv during the 16th century.

Of course, the above-mentioned results do not limit the source potential of epigraphic monuments preserved on the frescoes of the former southern galleries of St. Sophia Cathedral, but it is expedient to do its general analysis after the publication of all preserved epigraphic monuments.

ПОДІЛ ГРАФІТІ ЗА КАТЕГОРІЯМИ

І. Написи

І.1. Молитовні написи

23, 25а, 37, 46, 65, 66, 79а, 68/69, 80а, 102, 110, 128, 129, 148, 149а, 150, 159, 160, 160а, 161, 162, 163, 164, 164а, 202, 203, 204а, 205, 206, 207, 208, 219, 303, 304, 311, 578, 4977, 4984, 4993, 4997, 4998, 5004, 5005, 5010, 5011, 5017, 5018, 5021, 5023, 5024, 5038, 5041, 5045, 5052, 5054, 5065, 5066, 5071, 5075, 5076, 5080, 5090, 5109, 5110, 5111, 5114, 5120, 5123, 5126, 5128, 5137, 5138, 5139, 5140, 5144, 5145, 5146, 5148, 5150, 5151, 5153, 5156, 5162, 5171, 5172, 5173, 5174, 5176, 5177, 5180, 5182, 5183, 5184, 5186, 5187, 5188, 5192, 5193, 5194, 5195, 5196, 5197, 5198, 5200, 5202, 5203, 5204, 5207, 5208, 5209, 5211, 5214, 5216, 5235, 5238, 5239, 5240, 5251, 5253, 5255, 5261, 5266, 5268, 5270, 5271,5272, 5273, 5274, 5275, 5276, 5278, 5279, 5280, 5281, 5282, 5283, 5286, 5287, 5290, 5294, 5297, 5302, 5305, 5306, 5307, 5308, 5312, 5318, 5319, 5320, 5322, 5323, 5324, 5325, 5326, 5332, 5333, 5345, 5346, 5351, 5353, 5354, 5355, 5357, 5360, 5362, 5375, 5376, 5377, 5378, 5383, 5386, 5388, 5392, 5399, 5400, 5405, 5409, 5417, 5451, 5452, 5454, 5458, 5469, 5470, 5496, 5497, 5498, 5500, 5501, 5503, 5506, 5507, 5508, 5509, 5510, 5511, 5512, 5513, 5520, 5535, 5536, 5539, 5544, 5545, 5546, 5547, 5550, 5553, 5554, 5557, 5559, 5561, 5562, 5569, 5570, 5571, 5574, 5575, 5576, 5577, 5578, 5579, 5586, 5587, 5588, 5590, 5594, 5595, 5598, 5600, 5605, 5612, 5613, 5615, 5627, 5628, 5629, 5631, 5632, 5633, 5636, 5637, 5638, 5642, 5646, 5650, 5658, 5659, 5660, 5668, 5669, 5670, 5672, 5673, 5679, 5682, 5685, 5686, 5689, 5693, 5694, 5698, 5699, 5700, 5701, 5703, 5704, 5705, 5709, 5711, 5712, 5715, 5719, 5720, 5725, 5726, 5727, 5728, 5729, 5730, 5734, 5736, 5737, 5738, 5741, 5744, 5751, 5765, 5774, 5777, 5778, 5780, 5785, 5786, 5792, 5796, 5804, 5820, 5823, 5826, 5827, 5831, 5843.

І.2. Пам’ятні написи

5, 6, 10, 20, 21, 22, 25, 26, 57, 58, 101, 120, 149, 153, 158, 243, 316, 317, 318, 319, 4982, 4983, 4999, 5015, 5019, 5040, 5042, 5055, 5060, 5061, 5062, 5063, 5064, 5082, 5116, 5141, 5142, 5149, 5158, 5175, 5178, 5190, 5205, 5206, 5210, 5245, 5246, 5247, 5248, 5249, 5250, 5252, 5256, 5257, 5258, 5259, 5260, 5262, 5263, 5264, 5267, 5285, 5291, 5313, 5314, 5315, 5316, 5317, 5327, 5328, 5347, 5349, 5350, 5356, 5358, 5359, 5361, 5364, 5365, 5366, 5367, 6368, 5369, 5370, 5371, 5372, 5379, 5380, 5381, 5387, 5389, 5391, 5394, 5402, 5403, 5404, 5406, 5412, 5414, 5415, 5416, 5418, 5419, 5421, 5425, 5426, 5427, 5428, 5429, 5430, 5431, 5432, 5433, 5434, 5435, 5436, 5437, 5438, 5439, 5441, 5444, 5445, 5446, 5450, 5453, 5460, 5463, 5464, 5495, 5514, 5549, 5551, 5556, 5573, 5580, 5581, 5582, 5609, 5626, 5656, 5664, 5677, 5681, 5684, 5721, 5724, 5733, 5739, 5839, 5841, 5842.

І.3. Цитати та посилання на твори книжної писемності

201.

І.4. Написи-прокляття

5043, 5284.

І.5. Написи-покаяння

5459, 5666.

I.6. Написи-запитання

204.

I.7. Підписи до фрескових образів

157, 511, 512, 536, 577, 4981, 5000, 5022, 5034, 5048, 5157, 5159, 5181, 5185, 5292, 5487, 5499, 5502, 5505, 5543, 5589, 5643, 5645, 5663.

I.8. Окремі слова та словосполучення

283а, 283б, 284, 5363, 5401, 5480, 5494, 5518, 5538, 5542, 5552, 5654, 5655, 5665, 5752.

I.9. Написи музичного змісту

немає.

I.10. Написи календарного змісту

немає.

I.11. Абетки, склади та окремі літери

79, 203а, 4991, 5001, 5002, 5006, 5007, 5008, 5012, 5013, 5025, 5046, 5047, 5049, 5050, 5051, 5053, 5070, 5083, 5122, 5154, 5155, 5161, 5164, 5179, 5189, 5191, 5199, 5241, 5242, 5254, 5265, 5289, 5295, 5329, 5330, 5331, 5334, 5335, 5336, 5373, 5374, 5382, 5393, 5396, 5411, 5422, 5423, 5424, 5447, 5455, 5456, 5457, 5461, 5493, 5504, 5515, 5519, 5522, 5555, 5567, 5592, 5593, 5601, 5606, 5607, 5608, 5610, 5619, 5624, 5635, 5640, 5671, 5690, 5691, 5692, 5713, 5714, 5716, 5732, 5743, 5748а, 5750, 5753, 5776, 5779, 5782, 5789, 5790, 5832, 5835, 5836, 5837, 5838.

I.12. Написи, зміст яких не встановлений

5269, 5541, 5657.

I.13. Фрагменти написів

6а, 5016, 5020, 5027, 5081, 5117, 5119, 5121, 5147, 5160, 5163, 5201, 5215, 5243, 5277, 5288, 5298, 5395, 5398, 5407, 5408, 5410, 5413, 5420, 5440, 5442, 5443, 5447, 5449, 5462, 5521, 5532, 5548, 5563, 5568, 5634, 5667, 5675, 5687, 5688, 5793, 5825.

I.14. Записи цифр

немає.

I.15. Записи лічби

5118, 5217, 5321, 5352, 5465, 5481.

II. Малюнки

II.1. Хрести, монограми, теонімограми

25б, 58а, 58б, 84, 85, 208а, 276, 537, 538, 539, 540, 576, 4978, 4979, 4980, 4985, 4986, 4988, 4989, 4990, 4992, 4994, 4995, 4996, 5003, 5009, 5014, 5026, 5028, 5029, 5030, 5031, 5032, 5033, 5035, 5036, 5039, 5056, 5057, 5058, 5059, 5067, 5068, 5073, 5074, 5077, 5078, 5079, 5084, 5085, 5086, 5087, 5088, 5091, 5092, 5093, 5094, 5095, 5096, 5097, 5098, 5099, 5100, 5101, 5102, 5103, 5104, 5105, 5106, 5125, 5127, 5129, 5130, 5131, 5132, 5133, 5134, 5143, 5152, 5165, 5166, 5167, 5168, 5169, 5170, 5212, 5213, 5219, 5220, 5221, 5222, 5223, 5228, 5229, 5230, 5231, 5233, 5234, 5236, 5244, 5296, 5300, 5301, 5304, 5309, 5311, 5337, 5338, 5338, 5390, 5397, 5466, 5467, 5468, 5473, 5473а, 5474, 5475, 5476, 5477, 5478, 5479, 5482, 5483, 5485, 5486, 5488, 5489,

5490, 5491, 5492, 5516, 5517, 5523, 5524, 5525, 5527, 5528, 5529, 5558, 5560, 5564, 5565, 5566, 5572, 5585, 5591, 5602, 5603, 5618, 5620, 5621, 5622, 5623, 5641, 5648, 5649, 5652, 5661, 5662, 5674, 5676, 5680, 5702, 5706, 5707, 5708, 5740, 5762, 5763, 5766, 5767, 5768, 5769, 5770, 5771, 5772, 5773, 5781, 5806, 5808, 5809, 5810, 5811, 5812, 5813, 5814, 5816, 5817, 5818, 5819, 5829, 5830, 5844.

II.2. Зображення ангелів та святих

5540, 5596, 5597, 5794.

II.3. Символи, пов'язані з частинами людського тіла

89, 89а, 89б, 89в, 258, 541, 542, 5647, 5722, 5731, 5746, 5747, 5757, 5758, 5759, 5760, 5761, 5775, 5784, 5787, 5788, 5795, 5802, 5805, 5807, 5828, 5833, 5834.

II. 4. Предмети релігійного вжитку та артефакти

258а.

II.5. Символи, пов'язані з землею та небом

немає.

II.6. Антропоморфні зображення

5599, 5735, 5822.

II. 7. Зооморфні зображення

97, 282, 286, 5037, 5112, 5113, 5237, 5531, 5533, 5537, 5678, 5801, 5821.

II.8. Орнітоморфні зображення

90, 96, 98, 285, 5044, 5089, 5218, 5583, 5604, 5710, 5797, 5798, 5799, 5800.

II.9. Іхтіоморфні зображення

немає.

II.10. Герпетоморфні зображення

5644.

II.11. Зображення рослин

5717.

II.12. Зображення храмів та інших споруд

5754, 5755, 5756.

II.13. Сюжетні зображення

283.

II.14. Емблеми

80, 83, 164б, 4987, 5069, 5072, 5107, 5108, 5115, 5124, 5135, 5136, 5224, 5225, 5226, 5227, 5232, 5293, 5299, 5303, 5310, 5340, 5341, 5342, 5343, 5344, 5348, 5384, 5385, 5471, 5472, 5484, 5526, 5530, 5534, 5584, 5611, 5614, 5616, 5617, 5625, 5630, 5639, 5651, 5653, 5683, 5695, 5696, 5697, 5718, 5723, 5742, 5745, 5748, 5749, 5764, 5783, 5791, 5803, 5815, 5824, 5840

ВКАЗІВНИК СЛІВ ДО ГРАФІТІ

А

а, *цифр. 1* – № 5205: ахма

а, *цифр. 1000* – № 243: а҃х҃л҃д҃; № 5205: ахма

а, *спол.* – № 25 (чотири), № 25а, № 101, № 153, № 203, № 5043, № 5060, № 5538: а

Авдии, *особ., ч.* – № 5206: Авъдіи

Авраамъ, *особ., ч.* – № 219: Аврама

авъгоустъ, *ч.* – № 10: авъгоуста

Адамъ, *особ., ч.* – № 5149: Адам Крас(...)

адъ, *ч.* – № 5045 (двічі): ада

азъ, *займ.* – № 23, № 149, № 158, № 4999, № 5015, № 5285: азъ; № 5017, № 5700, № 5729: ми; № 23, № 65, № 66, № 68/69, № 110, № 149а, № 161, № 162, № 163, № 219, № 5045, № 5193, № 5194, № 5198, № 5203, № 5209, № 5268, № 5637, № 5658, № 5730, № 5741: мѧ; № 5270, № 5324, № 5553: [м]ѧ; № 5388, № 5634, № 5672: м[ѧ]; № 5550: мꙗ; № 68/69: мене; № 5283: [м]ене; № 5273: мъ[не]; № 68/69, № 5658: мнѣ; № 37: мьнѣ

Ака, *особ., ч.* – № 5556: Ака

Алеѯандръ, *особ., ч.* – № 5419: Ѡле(ѯеи) / Ѡле(ѯандр)

Алеѯѣи, *особ., ч.* – № 5419: Ѡле(ѯеи) / Ѡле(ѯандр)

аминь, *вигук.* – № 37, № 164, № 204а, № 311, № 5586, № 5594: аминь; № 5497: ами[н]ь; № 5015, № 5128: ам[инь]; № 4993, № 5469: а[минь]; № 46: ами(нь); № 5399, № 5699, № 5726: амин; № 5399 (двічі): ам(ин); № 5679: а(мин); № 5736: ѳмінъ; № 5577: амін

Ана, *особ., ж.* – № 5150: Аннꙋ

ангелъ, *ч.* – № 201: ангълъ

Андроникъ, *особ., ч.* – № 204: Андрониче

Андрѣи, *особ., ч.* – № 5594: Андрѣи; № 5626: Анъд(рѣи); № 5314: Андре(и); № 5668: Анъдрѣеви; № 5188: Онд[рѣѧ]

Б

баба, *ж.* – № 153: бѧбу

Безоуи, *особ., ч.* – № 5581: Безоуи; № 102: Безуеви

бессребрьникъ, *ч.* – № 304 (дв.): бесерь-бьрьницї

блаженъ, *прикм.* – № 10: бл(а)ж(е)ныи

бо, *частка* – № 149: бо

Богданъ, *особ., ч.* – № 5378: Богдан(а)

Богоуславъко, *особ., ч.* – № 5042: Бого[усл]ав[ък]о

Богородица, *ж.* – № 5666: Б(огороди)ца; № 203: [Б(огороди)ц]е

Богъ, *ч.* – № 5194: Б(ог)ъ; № 5193: Бога; № 5198: Б(о)га; № 46, № 65, № 66, № 110, № 160, № 5186, № 5209, № 5598: Б(ог)а; № 5016: Б(о)[г]оу; № 5399: Б(о)же; № 5204: Бо(же); № 5045, № 5613, № 5780: Б(ож)е

Божии, *прикм.* – № 159: Божии; № 10, № 5724: Б(о)жии; № 5176: Бо[жии]; № 57: Б(о)жи(и); № 5406: Божы(и); № 5843: Б(о)ж(и)[ю]; № 5594: Б(о)жиѩ; № 153: Божиѥ

Боіло, *особ., ч.* – № 5453: Ѿѳѳѧѧ

боль, *ж.* – № 303: боли

Борзѧтичь, *особ., ч.* – № 25: Бързѧтичь

Борисъ, *особ., ч.* – № 79а: Борисови

борода, *ж.* – № 5654: борода

Боꙗнова, *особ., ж.* – № 25 (двічі): Боꙗню

брама, *ж.* – № 5421: брамы

братъ, *ч.* – № 203 (мн.): братьѣ[вь]

бры, *мн.* – № 5654: бры

Боунѧтичь, *особ., ч.* – № 5060: Боунѧтичь

быти, *недок.* – № 204: ѥси; № 5043: боуде; № 5518: боудеть; № 46, № 201: боуди; № 5090: бѫдѣ; № 25: былъ; № 243, № 5421: был; № 5551: были

Бѣловѣжъсъкыи, *прикм.* – № 153: Бѣловѣжъсъкыи

Бѣлогородъскыи, *прикм.* – № 10: Бѣлогородъскыи; № 219: Бѣлогродъскаго

Бакачъ, *особ., ч.* – № 153: Бакачу

В

в, *цифр., 2* – № 5551: в̏; № 10: к̏в
Варвара, *особ., ж.* – № 5627: Варварѣ
Варнава, *особ., ч.* – № 5699: Варнаве
Варовицѣнъ, *особ., ч.* – № 5578: Варовицѣн[оу]
Василии, *особ., ч.* – № 5063: Василь; № 5041: Ва(си)ли[ю]; № 5670: Васильеви; № 203: Василиа; № 5633, № 5672: Васил[иа]
великъ, *прикм.* – № 5545: ве[ликаго]
Висеевъ, *особ., ч.* – № 5327: Висеевъ
владыка, *ч.* – № 303: Вл(а)[ды]ѵе
Воинамъ, *особ., ч.* – № 5576: Во[и]намови
Воината, *особ., ч.* – № 25а: Воината
Володимиръ, *особ., ч.* – № 5: Володимиръ
Волынец, *особ., ч.* – № 5412: Волынец
волна, *особ., ч.* – № 110 (мн.): вълнами
Воннегъ, *особ., ч.* – № 22: Воннегъ; № 5733: Вонегъ
Всеволожа, *особ., ж.* – № 25: Всеволожаа
въ, *прийм.* – № 5, № 10, № 25 (двічі), № 101 (двічі), № 110, № 283б; № 5453, № 5551, № 5669: въ; № 284: во
въдати, *док.* – № 25: въдала; № 5549: [в]ьдаси; № 101: въдаша
вънегда, *спол. та присл.* – № 5549: вьнегда
въскрьсение, *с.* – № 149: вьскрѣшенье
вы, *займ.* – № 5666: предъ вами
вымыти, *док.* – № 5497: вым[ои]
вынати, *док.* – № 101: вынаша
вышегородець, *ч.* – № 79а: выше[го]родьцу
вьсь, *займ.* – № 25: вьсю; № 5605: всехь; № 37: въсѣмъ
вѣдѣти, *недок.* – № 5015: [не] веда[ю]; № 204: [не в]ѣдае
вѣровати, *недок.* – № 5744: верю
Вячеславъ, *особ., ч.* – № 5681: Вячеславль

Г

г, *цифр., 3* – № 101: г̏і
Гавриилъ, *особ., ч.* – № 5182: Гавьрила; № 150: Гаврилови
Георгии, *особ., ч.* – № 207: Георгеви; № 5727: Георгъеви; № 25а: Георъге[ю]; № 5287: [Гео]ргиеви; № 5470: [Гео]ргии
Герасимъ, *особ., ч.* – № 5642: Гарасима
геена, *ж.* – № 5669: [и]ѣн[е]
глава, *ж.* – № 304: головою
горе, *с.* – № 204: горе
Господь, *ч.* – № 160а, № 5171: Господи; № 5362: Го[с]по[ди]; № 5719: Госп(оди); № 5452: Гос(по)ди; № 5150, № 5151, № 5318, № 5642: Г(оспо)ди; № 5208: Г(оспо)д[и]; № 5253: Г(оспо)[ди]; № 150, № 205, № 206, № 207, № 208, № 5114: [Г]о(споди); № 25а, № 37, № 79а, № 80а, № 102, № 129, № 148, № 149, № 202, № 203 (двічі), № 204а, № 283а, № 303, № 304, № 311, № 578, № 5011, № 5023, № 5038, № 5041, № 5065, № 5066, № 5075, № 5076, № 5080, № 5109, № 5110, № 5111, № 5126, № 5128, № 5137, № 5140, № 5146, № 5148, № 5162, № 5182 (двічі), № 5183, № 5184, № 5192, № 5196, № 5200, № 5211, № 5216, № 5235, № 5238, № 5239, № 5261, № 5266, № 5271, № 5272, № 5276, № 5279, № 5287, № 5297, № 5302, № 5305, № 5312, № 5320, № 5322, № 5323, № 5326, № 5353, № 5357, № 5360, № 5383, № 5400, № 5459, № 5503, № 5508, № 5510, № 5512, № 5536, № 5544, № 5546, № 5547, № 5557, № 5559, № 5561, № 5570; № 5571, № 5574, № 5575, № 5576, № 5577, № 5578, № 5579, № 5586, № 5587, № 5590, № 5600, № 5612, № 5613 (двічі), № 5615, № 5628, № 5632, № 5636, № 5638, № 5646, № 5650, № 5659, № 5668, № 5670, № 5672, № 5673, № 5682, № 5693, № 5694, № 5699, № 5700, № 5701, № 5703, № 5704, № 5709, № 5712, № 5720, № 5726, № 5727, № 5736, № 5737, № 5738, № 5744, № 5751, № 5777, № 5780, № 5796, № 5820, № 5823, № 5826, № 5827, № 5843: Г(оспод)и; № 5120, № 5204, № 5240, № 5278: Г(оспод)[и];

№ 5123, № 5174, № 5306, № 5324, № 5513, № 5569: [Г](оспод)и; № 5333: [Г(оспод)и]; № 5417: Г(оспо)дı; № 5177, № 5354, № 5510, № 5535, № 5613, № 5627, № 5660: Г(оспод)ı; № 5480, № 5595, № 5705: Г(осподи); № 5725: Госъ(поди)

Господьнь, *прикм.* – № 201: Г(осподь)нь

Гостѧта, *особ., ч.* – № 148: Гост[ѧ]та; № 5573: [Г]остѧта

граматикъ, *ч.* – № 101: граматика

гривъна, *ж.* – № 25 (мн.): гривънъ; № 25 (мн.): гривьнъ

Григории, *особ., ч.* – № 512: [Гр]игории; № 5210: Григор(ии); № 5034: Грıгорıо[с]; № 5452: Григора; № 5562: [Григ]ореви; № 5204: [Гри]горию; № 5633: [Григо]р[и]а

Гридько, *особ., ч.* – № 5017: Гр[и]дьку

грѣшьникъ, *ч.* – № 37: грѣшьнику; № 5238: грѣшникови; № 163: грѣшьника; № 5305: [грѣ]шън[икоу]; № 161: грѣшъника; № 5545: грешьника; № 5633 (дв.): грѣшьника; № 159 (дв.): грѣшьниика

грѣшьнъ, *прикм.* – № 4999, № 5015: грѣшъныи; № 57: грѣшъны; № 25а: грѣшън[ы]; № 5283, № 5741: грѣшънаго; № 23, № 65, № 160, № 5209, № 5283, № 5605: грѣшьнаго; № 5605: грѣшь(на)го; № 5193: г[р]ѣшь[наго]; № 5203: грѣшь[наго]; № 5268: грѣ[шьнаго]; № 5208: [г]рѣш[ьнаго]; № 149а: [г]рѣш[наго]; № 5198: грѣшного; № 5071: грѣшном[оу]; № 5700: грѣшъ[н]о[м]оу; № 5054: [грѣ]шъно[моу]; № 5111: [грѣ]ш[ъно]моу; № 5353: г{рѣшъному}; № 5004: [г]решъ[номоу]; № 5017: грешъ(номоу); № 5658: грѣшьномоу; № 5765: г[рѣшьно]моу; № 5180: грѣшьнамоу; № 311: грѣшъному; № 5140: [грѣшн]омуо; № 5308 (ж.): гр[ѣшънои]; № 68/69: грѣшънꙋ; № 164: грешънаго; № 5194: грешън[а]го; № 5274: [гр]ешьнаго; № 5570: грешеному;

грѫбъ, *прикм.* – № 5538: гроубо

гыбнѫти, *недок.* – № 5669: гыбнущааго

Д

д, *цифр., 4* – № 5: ·д҃·; № 5019: д҃ı; № 243: а҃х҃л҃д҃

да, *спол.* – № 23, № 303: да

Давыдъ, *особ., ч.* – № 5327: Давыдъ; № 5043: Д[авы]д[ъ]; № 20, № 21, № 120: Давыдовъ

Дамиꙗнъ, *особ., ч.* – № 5510: Дам[и]ану

Даиилъ, *особ., ч.* – № 25: Данило; № 5741: Данила; № 5741: Данил(а); № 208: Данилови

двиѕати сѧ, *недок.* – № 5480: движоосѧ

декѧбрь, *ч.* – № 5: декембрѧ

Демидович, *особ., ч.* – № 5314: Демидович

Димитрии, *особ., ч.* – № 5263: Дъми(трии); № 163, № 5545: Дъмитра; № 148: Дъмитру; № 5738: Ди(м)кови

диꙗконъ, *ч.* – № 5582: ди[ꙗк]онъ; № 5177: диаконе; № 4993: [дѧ]к[у]; № 20: дьѧкъ; № 120: дьꙗкъ; № 5206 (дв.): дьѧконѣ; № 5251 (дв.): диакон

Добрыничь, *особ., ч.* – № 102: Добрыничѧ

Домило, *особ., ч.* – № 25: Дъмило

Доминичь, *особ., ч.* – № 5061: Доминичь

Домоседъ, *особ., ч.* – № 5267: Домосе[д]ъ

Дороѳеи, *особ., ч.* – № 5261: Дороѳиѧ

драница, *ж.* – № 25: драниць

дроужина, *ж.* – № 5469: дроужиноу

доуховьнъ, *прикм.* – № 203: ду[о]ховьнаго

доуша, *ж.* – № 68/69: д(оу)шꙋ; № 149: д(оу)ше; № 5326: д(у)ши (мн.); № 5405: д(у)ш[и] (мн.)

Дѣдилъце, *особ., ч.* – № 149: Дѣдилъце

дѣло, *с.* – № 5401: дѣло

дьнь, *ч.* – № 5453: д(ь)нь

Є

є, *цифр. 5* – № 101: і҃є

евангелиѥ, *ч.* – № 5744: евангели[у]о

еноуарь, *ч.* – № 5453: генварѧ; № 25: ѥнарѧ

Євфимии, *особ., ч.* – № 4993: Єѳ[имоу]

Євсевии, *особ., ч.* – № 5318: Євсевиѧ

Євьстатии, *особ., ч.* – № 5596: [Єв]статиѧ; № 203: Євстафиеви

Єлена, *особ., ж.* – № 46: Єленоу

Єлисавиничь, *особ., ч.* – № 25: Єлисавиничь

епископъ, *ч.* – № 10: еп(и)с(ко)пъ
Єпифании, *особ., ч.* – № 5487: Єпифа[нии]

Ꙁ

ꙁ, *цифр. 6* – № 5453: к҃ꙁ

Ж

же, *частка* – № 203, № 204: же; № 5518: ж
жель, *ж.* – № 5197: жели
Желѧнь, *ж.* – № 5: на Желѧни
житиискъ, *прик.* – № 110: житиисками
Журѧговичь, *особ., ч.* – № 22: Журѧговиць

З

за, *прийм.* – № 46, № 65, № 66, № 160, № 5193, № 5194, № 5198, № 5209, № 5598, № 5658: за; № 5268: з(а); № 5197: [за]
Захаръ, *особ., ч.* – № 4977: За[х]аров[и]
землѧ, *ж.* – № 25 (двічі): землю
Златооустъ, *прикм.* – № 219: Златоустаго
зъло, *с.* – № 283б: зъло; № 303: зъла; № 204: зьло
зълъ, *прикм.* – № 5752: зъл[ъ]; № 163: зълаго; № 149а: зълааг[о]
зьрѣти, *недок.* – № 283а: зр[ю]

И

и, *цифр. 8* – № 5138: о҃и
и, *спол.* – № 5, № 37 (двічі), № 46, № 102, № 148, № 159, № 201, № 203 (чотири рази), № 303, № 304, № 5281, № 5284, № 5549; № 5633, № 5634, № 5637, № 5658: и; № 5700: і; № 5613: ѵ
и, *займ.* – № 5197, № 5281: и
Иванъ, *особ., ч.* – № 20, № 21, № 25, № 5183: Иванъ; № 5347: Иван; № 5055: Іванъ; № 5249: Іва(н); № 159, № 5323: Ивана; № 311, № 5570: Иванови; № 5195: Иваниви; № 37: Ивану; № 37, № 5744: Иваноу; № 102: Иванѫ; № 5183: Іванъ
Иванучь, *особ., ч.* – № 153: Иванучю
Ивѩнъ, *особ., ч.* – № 5681: Ивѩнъ
Игнатъ, *особ., ч.* – № 4999: [Игъна]тъ; № 203: [И]гьнатии
иже, *займ.* – № 110: иже
избавити, *док.* – № 5281: избави; № 5282: изба[ви]; № 303: ізбы; № 5045: [з]бавы
избыти, *док.* – № 5549: избыти
избытие, *с.* – № 304: избытие
извелити, *док.* – № 204: звѣлѣ
изъ, *прийм.* – № 5421: ись
или, *спол.* – № 5549: или
Илии, *вигук.* – № 303, № 304, № 5804: Или; № 5774: И(ли)
Илиꙗ, *особ., ч.* – № 25, № 5453: Илиꙗ; № 5659: Илии; № 205: Или[и]; № 5283: Илиу; № 5679: Іли[ю]
имѧ, *с.* – № 5634: им[ѧ]; № 203: именьмь; № 5594: именѣмь; № 37: имѧмь
инокъ, *ч.* – № 5206: инок(ъ); № 5549: инока
Иоакимъ, *особ., ч.* – № 25: Ꙗкимъ
Иоасафъ, *особ., ч.* – № 5451: Иосафе
Иона, *особ., ч.* – № 5251: Іону
Иосифъ, *особ., ч.* – № 5177: Осифа; № 160а: Иосиѳоу
Ирина, *особ., ж.* – № 5405: Ирин(ы)
Исаиꙗ, *особ., ч.* – № 5264: Исаиѧ
истиньнъ, *прикм.* – № 68/69: истънъныи
ити, *недок.* – № 149: ида
Иꙗковъ, *особ., ч.* – № 5015: Иа[ковъ]; № 5178: Іаковъ; № 5460: Іѧкавъ; № 5198: Ꙗкова
июнь, *ч.* – № 101: іѹниꙗ
Иѥронъ, *особ., ч.* – № 4981: Иѥрън

І

і, *циф., 10* – № 101: г҃і; № 5019: д҃і; № 101: і҃е
Іѡанъ, *особ., ч.* – № 5082, № 5141: Іѡ(анъ); № 5138: [І]ѡанъ; № 5123: [Іѡ]анов[и]; № 5150: Иѡана; № 5137: Иѡа[нови]; № 5183: Иѡан; № 158: [Іо]анъ; № 5263, № 5389: Іоан; № 304: Іоане; № 5290: [І]о[ане]; № 5358: Иоан; № 5175: Иоа[н]; № 219, № 5270: Иоана; № 5562: [И]оа[нови]; № 5286: И[оане]

К

к, *цифр., 20* – № 10: к҃в; № 5453: к҃ꙁ
Капитонъ, *особ., ч.* – № 577: Капитонъ

касожичъ, *ч.* – № 149: касожичъ
кволъ, *прикм.* – № 58: кволыи
Климентъ, *особ., ч.* – № 5464: Климент; № 4983: Климентн(и); № 5209: Климѣнта
Климъ, *особ., ч.* – № 5262: Клим
кнагына, *ж.* – № 25: кнагъіни; № 25: кнагъын/и/и
кназь, *ч.* – № 6: кназъ; № 6а: кназа
Козма, *особ., ч.* – № 204: Коуз[ма]
коли, *присл.* – № 5549: коли; № 304: кол[и]
Кондратъ, *особ., ч.* – № 5405: Ко[н]д(рата)
Константинъ, *особ., ч.* – № 5190: Конст[антинъ]; № 5392: Кон(стантинъ); № 5737: Кон(стантиноу)
Константиновичь, *особ., ч.* – № 5786: [Констант]иновицоу
Копыловичь, *особ., ч.* – № 25: Копыловичь
Коцавичь, *особ., ч.* – № 5421: Коцавичь
Коснатинъ, *особ., ч.* – № 26: Къснатинъ; № 26: Къснатинъ
коѥ, *займ.* – № 5634: коѥ
крити, *недок.* – № 25: крила
Кричѧ, *особ., ч.* – № 5656: Кричѧ
крьстиѧнинъ, *ч.* – № 37 (мн.): хрьстъѧномъ
крьстьнъ, *прикм.* – № 203: хрьстьнимь
коупити, *док.* – № 25: коупи
къ, *прийм.* – № 120, № 149: къ
къто, *займ.* – № 5518: хто
Кюшъ, *особ., ч.* – № 153: Кюшъ
Кирилъ, *особ., ч.* – № 5637: Кирила
Кирионъ, *особ., ч.* – № 5048: Коу[рионъ]
Куръ, *особ., ч.* – № 304, № 5268: Курѥ; № 5286: [К]урѥ; № 5292: Коуръ; № 5270: Коура; № 5274, № 5275: Коурѥ

Л

л, *цифр., 30* – № 25: л҃; № 243: а҃х҃л҃д҃
Лазарь, *особ., ч.* – № 5502: [Лазарь]; № 203, № 5505: Лазор; № 5739: [Л]азоръ; № 5498: Лазарос; № 5253: [Ла]зарѧ; № 149а, № 5183: Лазорѧ; № 5705: Лазореви; № 5508: Ла(зорю); № 101: Лазорцю; № 5496: Лазарѥ; № 5507: Лазорѥ; № 5509: Лазо[р]ѥ; № 5506: Лазорь; № 203: Лазорѧ
Ларионъ, *особ., ч.* – № 5605: Ларисѡ[н]а
Лоука, *особ., ч.* – № 5040: Лоука; № 5075: Лоу[ци]; № 5276: Луца; № 10: Л҃ка
лѣто, *с.* – № 150: лѣта; № 5172: лето; № 311: лета
любъ, *прикм.* – № 5654: люб҃ба
Люшь, *особ., ч.* – № 5664: Люшь; № 5665: Люшыин

М

м, *цифр., 40* – № 5205: ахма
маи, *ч.* – № 5551: маиа
Маркъ, *особ., ч.* – № 25: Марко; № 5579: Маркови
Мартинъ, *особ., ч.* – № 5405: Март(и)[н]а; № 5512: Март[и]ноу; № 5358: Мартін
Маръ, *особ., ч.* – № 102: Мареви
Масата, *особ., ч.* – № 5631: Масат[ѥ]
Матѳѣи, *особ., ч.* – № 5150: Матѳиа; № 206: Матвѥ/вѥ/ѣ[ви]; № 5744: М(а)тѳ(ѥ)а; № 5355: Матвьа
Мелюкъ, *особ., ч.* – № 5064: Мелюкъ
Микула, *особ., ч.* – № 5175: Микула; № 5288: Мик҃л҃ино; № 5600: Микулъц{еви}
милостивъ, *прикм.* – № 47: милостиваго; № 5090: м(илос)ти(въ)
милъ, *прикм.* – № 5613: милъи
миръ, *ч.* – № 5: миръ
мирьнъ, *прикм.* – № 203: мирьнимь
митрополитъ, *ч.* – № 5363: митропо[литъ]; № 5549: митро[политъ]
Михаилъ, *особ., ч.* – № 5116: Михаил; № 25: Мих(аи)л, № 5151: Михаила; № 5150, № 5405: Ми[хаила]; № 5700: Міх[аил]ови; № 5267: Мѵхаѵл; № 25: Михалько; № 5655: Міхалъи
Михалъ, *особ., ч..* – № 25: Михал
Михаиловичь, *особ., ч.* – № 5249: Михаиловиѵ
Мнекѣша, *особ., ч.* – № 5650: Мнекѣши
мои, *займ.* – № 203: моего; № 149: моѧ
молити, *недок.* – № 46, № 65, № 66, № 160, № 5193, № 5197, № 5198, № 5209, № 5598: моли; № 5194, № 5274: м[о]ли; № 5509: мол[и]; № 5188: м[оли]; № 5268: [мол]итѥ; № 5197: молюцѧ; № 158: м{олѧ}

молити сѧ, *недок.* – № 5658: молисѧ
Молодъко, *особ., ч.* – № 5511: Молодъкови
морѣ, *с.* – № 110: въ мори
мъних҃ъ, *ч.* – № 5494: мних҃; № 4983: м(ъ)н(и)х(ъ)
мъногъ, *ч.* – № 150, № 311: многа; № 5549: м(н)огихь
мѣсаць, *ч.* – № 5, № 10, № 25, № 101, № 5453: м(ѣ)с(а)ца; № 5551: м(ѣса)ца; № 5514: м(ѣса)ца; № 5684: месаца
мѫжь, *ч.* – № 5752: моужъ
мѫченикъ, *ч.* – № 5270 (дв.): [мѫче]ника; № 5268 (дв.): [мѫчен]ика; № 120 (дв.): мѫченикома

N

на, *прийм.* – № 5, № 25, № 68/69, № 149, № 150: на
Навус, *особ., ч.* – № 5419: Навус
напасть, *ж.* – № 5281: н[апасти]
направити, *док.* – № 68/69, № 110: направи
напъсати, *док.* – № 58: нач҃(алъ)
не, *частка* – № 23, № 68/69, № 5043: не; № 5015: [не]
небожь, *ч.* – № 204: небоже
Неврата, *особ., ч.* – № 5206: [N]еврата
недостоинъ, *прикм.* – № 158: недостоины(и); № 5594: [н]едостоинаго; № 5509, № 5679: [недо]стоинаго
Неѵуи, *особ., ч.* – № 25а: Неѵуѣ[в]и
Никита, *особ., ч.* – № 5545: Никито; № 5553: Никитос; № 5469: Никитиноу; № 5728: Никъту
никто, *займ.* – № 204: никъто
Николаи, *особ., ч.* – № 5000, № 5018, № 5666: Никола; № 5022: [N]икол[а]; № 4997: [Никол]а; № 5141: N(икола); № 5271: [Ни]коле; № 5501: Николи; № 5553: Николоу
нъ, *частка* – № 303: но
Нѣженовичь, *особ., ч.* – № 25: Нѣжьновичь[ь]

О

о, *цифр., 70* – № 5744: о҃; № 5138: о҃и
о, *вигук* – № 204, № 303, № 5612: о
о, *прийм.* – № 5470: о
Овдеискый, *особ., ч.* – № 5327: Овдеискый
око, *с.* – № 5497: очи
октѧбрь, *ч.* – № 5019: окъ(тѧбра)
Олисѣи, *особ., ч.* – № 5693: Олисѣ[ю]
Олегъ, *особ., ч.* – № 5: Олъгъ
Олеѣѣи, *особ., ч.* – № 5361: Олеѣа; № 5291: Олькъса
Олисѣи, *особ., ч.* – № 5693: Олисѣ[ю]; № 5274: Олис[ѣа]
Оноуфрии, *особ., ч.* – № 149а, № 5741: Оноуфрии; № 68/69: [О]ноуфрии; № 5605: Оноуфри; № 5633, № 5728, № 5729: Онуфри; № 37, № 161, № 162, № 5588, № 5669: Оноуфрие; № 160: Оноуфриос; № 159: Оноуфриосъ; № 5637: Онуфриосъ; № 219: Оноуфрисѡс; № 203: Онуофрии; № 157: Онуфри; № 163: Оноуфрисѡс; № 164: Онѫфрие; № 163: Ноуфрисѡс; № 5594: Ѡноуфрии; № 5598: Ѡнуфриосе; № 5626: Онофрии; № 5658: Ѭноуфрии
она, *займ.* – № 25: на нѣи
онаѣа, *займ.* – № 23: съ онѣми
онъ, *займ.* – № 5043: [о]нъ; № 5204, № 5497: емоу; № 5613: ѥго; № 102: съ нимъ; № 201 (двічі): ихъ; № 5282: и
Ортасъ, *особ., ч.* – № 160: (О)ртасъ
Осипъ, *особ., ч.* – № 5353: Осипо[в]и
осоудити, *док.* – № 68/69: не осоуди
отрокъ, *ч.* – № 26, № 5681: отрокъ; № 102: отроку
отъ, *прийм.* – № 110, № 5197: отъ; № 5043: от[ъ]; № 5744: от; № 149: ѿ; № 5281: ѡ
отьцъ, *ч.* – № 203: отьца; № 5727: отче; № 5511: ѡ[тч]е
очистити, *док.* – № 5497: о[чи]с[ти]
охъ, *вигук.* – № 68/69, № 204: охъ; № 149: ох

П

Павьлъ, *особ., ч.* – № 5412: Павел; № 80а: Повлови; № 5320: П[а]влу
памать, *ж.* – № 5018: памать
панъ, *ч.* – № 5421: панце
Параскева, *особ., ч.* – № 5182: Параськовею
Пантелеи, *особ., ч.* – № 25: Пателеи
Пантелеимонъ, *особ., ч.* – № 57: Панътелеимонь

паче, *присл.* – № 5605: паче
Петръ, *особ., ч.* – № 5060, № 5158, № 5327: Петръ; № 159: Петра; № 4997: Петрови; № 5726: Петр[оу]; № 5549: Петровь
пети, *недок.* – № 5579: пощь[моу]
печаль, *ж.* – № 303: печали
Пицанъ, *особ., ч.* – № 120: Пицанъ
пиканъ, *прикм.* – № 5459: пиан(ъ)
плавати, *недок.* – № 110: плавающимъ
поганати, *недок.* – № 201: погана
повисноути, *док.* – № 23: не повисноу
Полозекъ, *особ., ч.* – № 5582: По[л]озекъ
полоцанинъ, *ч.* – № 22: полоцанинъ; № 148: полоцанин[ъ]
Полтавецъ, *особ., ч.* – № 5414: Полтавец
помагати, *недок.* – № 25а, № 37, № 79а, № 80а, № 102, № 129, № 148, № 150, № 160а, № 202, № 203, № 204а, № 206, № 207, № 208, № 311, № 4977, № 5041, № 5110, № 5111, № 5123, № 5138, № 5144, № 5153, № 5171, № 5173, № 5174, № 5204; № 5238, № 5271, № 5276, № 5322, № 5510, № 5511, № 5512, № 5535, № 5536, № 5544, № 5546, № 5547, № 5557, № 5571, № 5574, № 5575, № 5576, № 5577, № 5578, № 5579, № 5595, № 5600, № 5627, № 5636, № 5650, № 5659, № 5670, № 5693, № 5694, № 5699, № 5700, № 5704, № 5726, № 5727, № 5738, № 5792, № 5823: помози; № 5065, № 5076, № 5109, № 5736: помоз[и]; № 5128, № 5500, № 5751: по[м]ози; № 5279, № 5320, № 5353, № 5712: п[о]мози; № 5587: пом[о]зи; № 5128, № 5668: помо[з]и; № 5278, № 5615, № 5628, № 5660, № 5672: помо[зи]; № 5689: [по]мози; № 4993, № 4997, № 5139, № 5305, № 5357, № 5376, № 5569: пом[ози]; № 5075, № 5180: пом[о]з[и]; № 5272: п[о]м[о]з[и]; № 5024: [п]омо[зи]; № 5511: [п]омо[з]и; № 5287: [пом]ози; № 5631: [п]о[мо]зи; № 5011, № 5140, № 5400: по[мози]; № 5146: п[о]м[ози]; № 5375: [пом]оз[и]; № 4984, № 4998, № 5386: [помо]зи; № 5559: [по]м[ози]; № 5513: п[омози]; № 5711: [помоз]и; № 5780: по[м]оз(и); № 5216, № 5729: пом(о)зи; № 5744: п(о)мози; № 5705: (п)омози; № 5017: п(о)моз(и); № 5570: п(о)м(о)зи; № 5184: [п](о)м(о)зи; № 5023, № 5114, № 5266, № 5682, № 5737, № 5774: помо(зи); № 5137, № 5195, № 5632, № 5698: по(мо)зи; № 5306: п[о](мо)зи; № 5280, № 5332, № 5333, № 5345, № 5346, № 5458: пом(ози); № 5162, № 5177, № 5196, № 5211, № 5508, № 5510, № 5709, № 5796: по(мози); № 5820: п(омози); № 5804: пом{ози}; № 5302, № 5392: по{мози}; № 5383, № 5561, № 5827: п{омози}; № 5017: помѡзи; № 205, № 5192: помъзи; № 5613, № 5658: помози; № 5646: по(мо)зи; № 5273 (дв.): [п]омозета; № 5843: помоги
помиловати, *док.* – № 149а, № 161, № 162, № 163, № 5018, № 5497, № 5545, № 5588, № 5613, № 5633, № 5637, № 5741: помилоуи; № 5496: помилоу[и]; № 219: [п]омилоуи; № 5539: по[м]ил[оуи]; № 5506: пом[илоуи]; № 5507: по[милоуи]; № 5156: [помилоу]и; № 203: помилуои; № 5605: помилуі; № 5553: пом(и)лу(и); № 5214: пом{илуи}; № 159, № 5594: помилѫи; № 5351: помилѫ(и); № 164: помилѫи
поминати, *недок.* – № 5177, № 5182 (двічі), № 5183, № 5253, № 5308, № 5324, № 5554, № 5672: помани; № 5253: пом[а]ни; № 5326: поман[и]; № 5728: поманъ; № 5207, № 5208, № 5325, № 5354, № 5378, № 5409, № 5642: помяни; № 5550: помя[н]и; № 5360: по[мя]ни; № 5323: [помя]ни; № 5520: п[омяни]; № 5388, № 5417: по(мяни); № 5405: [помян]и; № 5452: помяни; № 5318, № 5319, № 5362: помени
помолитиса, *док.* – № 5470: помолитеса
помощьникъ, *ч.* – № 46: помощьникъ
попъ, *ч.* – № 149а, № 5594: попа; № 219: по(па); № 37: попови; № 25 (мн.): попы; № 203 (мн.): [п]опо(вь); № 5470 (мн.): по[пами]
попинъ, *ч.* – № 25, № 153: попинъ
пороучити, *док.* – № 110: пороученъ

послоуχъ, *ч.* – № 25 (мн.): послѣχъ
потаплати са, *недок.* – № 110: потаплаема
похоуглити, *док.* – № 5043: [по]х[оу]ли
Почаи, *особ., ч.* – № 160а: Почаи
почити, *док.* – № 5326: почивьшихъ
почьто, *присл.* – № 204: чемоу
правитель, *ч.* – № 110: правитель
презвитеръ, *ч.* – № 219: прозвитерца
прити, *док.* – № 149: прити; № 6: приде
приѧти, *док.* – № 5401: прии
проклати, *док.* – № 5284: проклинаю; № 5043: боуде проклат[ъ]
Прокопии, *особ., ч.* – № 5183: Проко[п]иа; № 5469: Пр[око]пиа
Проклъ, *особ., ч.* – № 5417: Прок[лл]
прѣдъ, *прийм.* – № 5666: предь; № 25 (тричі): передъ
прѣжде, *присл.* – № 5326: прежди
прѣставитиса, *док.* – № 10, № 5453: престависа
Поутько, *особ., ч.* – № 203: Пуотькови
Пъсалинъ, *особ., ч.* – № 5577: Пъса[л]иноу
пьсати, *недок.* – № 5040: пи[с]алъ; № 5043: пи[са]л[ъ]; № 5061: п(ис)алъ; № 160: псалъ; № 5061: п(ьса)лъ; № 5733: п(ьсалъ); № 5656: пъсалъ; № 5581: пъс(а)лъ; № 57: п(ъсал)ъ; № 5063: ѱалъ; № 22; № 4999, № 5042, № 5062, № 5556: ѱ(а)лъ; № 5573: [ѱ(а)л]ъ; № 158, № 5291: ѱ(а)л(ъ); № 5060: ѱа(лъ); № 5064: ѱ(а)л(ъ); № 21, № 25а, № 57, № 120: ѱ(алъ);
пѫть, *ч.* – № 201: поут[ь]; № 68/69: пѫть

Р

раба, *ж.* – № 46, № 5324: рабу; № 5307: [р]абѣ
рабъ, *ч.* – № 10, № 57, № 5406, № 5724: рабъ; № 149а, № 160, № 161, № 163, № 219, № 5150, № 5151, № 5253, № 5274, № 5281, № 5312, № 5318, № 5497, № 5594, № 5637, № 5679: раба; № 5156, № 5208, № 5451: ра[ба]; № 5290: [ра]ба; № 5509: р[а]б[а]; № 5360: р[аба]; № 5598: ра(ба); № 5496: [ра]б[а]; № 37, № 46, № 79а, № 80а, № 102, № 129, № 150, № 160а, 204а, № 4977, № 5041, № 5111, № 5192, № 5204, № 5238, № 5536, № 5557, № 5575, № 5577, № 5579, № 5613, № 5659, № 5668, № 5699, № 5700, № 5704, № 5711, № 5726, № 5727, № 5738, № 5831, № 5843: рабоу; № 5052: [р]абоу; № 5148, № 5184: рабо[у]; № 5173: ра[б]оу; № 5148, № 5184, № 5322, № 5513, № 5535, № 5547: рабо[у]; № 4993, № 5145, № 5546, № 5736: раб[оу]; № 5126: [ра]боу; № 4984, № 4998, № 5153, № 5180, № 5823: ра[боу]; № 5123: [раб]оу; № 5578: раб/о/оу; № 5780: раб(оу); № 5128, № 5646: ра(боу); № 5751: ра{боу}; № 203, № 5140, № 5570, № 5744: рабуо; № 5010: [раб]уо; № 25а, № 148, № 202, № 205, № 206, № 207, № 208, № 311, № 5076, № 5171, № 5195, № 5271, № 5276, № 5287, № 5320, № 5353, № 5510, № 5512, № 5650, № 5670, № 5693, № 5705: рабу; № 5138, № 5174, № 5500: раб[у]; № 5511: ра[б]у; № 5729: р[а]бу; № 5114: ра[бу]; № 5294: [ра]бу; № 5272, № 5571, № 5689: р[абу]; № 5574: ра/б/бу; № 5636: р{абу}; № 5400, № 5576, № 5600: рабѣ; № 5216: раб[ѣ]; № 5357: [р]абѣ; № 159 (дв.): раба; № 153 (мн.): рабы; № 5197 (мн.): ра[б]ы; № 5326 (мн.): рабь
Радата, *особ., ч.* – № 37: Радатѣ
Рахына, *особ., ж.* – № 164а: Рахыноу
Рожко, *особ., ч.* – № 5415: Рожко
рокъ, *ч.* – № 243, № 5205: року; № 5263: р(оку)
Романъ, *особ., ч.* – № 5061: Роман(ъ)

С

Сава, *особ., ч.* – № 5626: С(ава)
свои, *займ.* – № 5188, № 5312: свого; № 149а, № 160, № 161, № 163, № 219, № 5151, № 5274, № 5318, № 5598, № 5637, № 5679: своего; № 5634:

своє[го]; № 5150: сво[єго]; № 5268: [сво]єго; № 5281: своѥ[го]; № 25а, № 37, № 46, № 80а, № 129, № 160а, № 5111, № 5192, № 5204, № 5238, № 5575, № 5577, № 5579, № 5613, № 5659, № 5668, № 5699, № 5727, № 5736: своємоу; № 5673: своє[м]оу; № 4977: своєм[оу]; № 79а: св[о]є[моу]; № 5778: [с]во[є]моу; № 5377: [св]оємо[у]; № 5123, № 5126, № 5148, № 5536, № 5578: сво[ємоу]; № 5011, № 5557: с[воє]мо[у]; № 5075, № 5629: [сво]ємоу; № 4997: [своє]моу; № 5153, № 5711: [своєм]оу; № 5173, № 5184: св[оємоу]; № 5137: [своємо]у; № 5704: своє{моу}; № 203: своємуо; № 5140: сво[є]муо; № 5010: сво[ємуо]; № 5744: св(о)ємуо; № 102, № 150, № 205, № 206, № 207, № 208, № 311, № 5076, № 5276, № 5353, № 5511, № 5570, № 5600, № 5670, № 5705, № 5729: своєму; № 148: сво[є]му; № 5271, № 5693: своє[м]у; № 5510: своєм[у]; № 5287: св[оєму]; № 5138: [с]воєм[у]; № 5174: с[в]оє[му]; № 5272: [сво]єму; № 5400, № 5574, № 5576: своємꙋ; № 5357: с[воємꙋ]; № 5738: своємѫ; № 5780: с(в)оємѫ; № 5171, № 5726: своѥмоу; № 5700: с[в]оѥмоу; № 204: своѥм[оу]; № 5052: сво[ѥмоу]; № 5546: [сво]ѥ[моу]; № 4993: своѥм[у]о; № 202, № 5320: своѥму; № 5512: св[о]ѥм[у]; № 5041, № 5128: своге[моу]; № 5195: свъм(у); № 5650: своѧ[м]у; № 5197; № 5326 (мн.): свои; № 46 (ж.): свою; № 159 (дв.): своѧ

своѩкъ, *ч.* – № 5453: своѩ[къ]

свѧтъ, *прикм.* – № 5552: свѧтъ; № 5505: с(вѧ)тъ; № 5666: свѧтаѧ; № 5281: св(ѧ)таѧ; № 203: св(ѧ)та[ѧ]; № 5500: с(вѧ)таѧ; № 148: с(вѧ)т(а)ѧ; № 203: с(вѧ)таиа; № 203, № 5193, № 5545: свѧтии; № 5282: свѧт[ии]; № 5734: свѧт{ии}; № 5275: с(вѧ)тии; № 159: с(вѧ)ти[и]; № 203: свѧти(и); № 203: св[ѧ]т[и](и); № 5197: с(вѧ)т(ы)і; № 5048: с(вѧ)тои; № 162, № 5637, № 5666, № 5729: свѧтыи; № 5005, № 5187: свѧт[ыи]; № 4998: свѧ[тыи]; № 5186: св(ѧ)т[ыи]; № 46, № 65, № 66, № 110, № 149а, № 157, № 5507, № 5594, № 5658: с(вѧ)тыи; № 5022, № 5506: с(вѧ)ты[и]; № 5451: [с](вѧ)тыи; № 512, № 5209: с(вѧ)т[ыи]; № 68/69, № 160, № 163, № 164, № 5018, № 5157, № 5194, № 5195, № 5198, № 5202, № 5497, № 5502, № 5509, № 5605, № 5633, № 5728, № 5741: с(вѧ)ты(и); № 5156: с(вѧ)т(ы)и; № 5290: с(вѧ)т[ы](и); № 577: с(вѧтыи); № 161, № 5505: с(вѧ)тъ; № 5669: св(ѧ)тъи; № 219, № 5598, № 5685: с(вѧ)тъи; № 219: с(вѧ)[т](аг)а; № 158: с(вѧ)таго; № 25: с(вѧ)т(о)го; № 25: с(вѧ)тою; 149 (мн.): свѧтыхъ

Свѧтопълкъ, *прикм.* – № 5: Свѧтопълкъ; № 6: С(вѧ)топълкъ

седмьдесѧтъ, *числ.* – № 25: семьдесѧтъ

седмьсотъ, *числ.* – № 25: семьсътꙋ

се, *част.* – № 68/69: се

сеи, *займ.* – № 5040, № 5043, № 5060: се; № 303: сего; № 303: сеѥ

Семенъ, *особ., ч.* – № 5388: Сьме[на]; № 5111: Семеноу; № 5114: [С]емен[у]; № 5192: Съмъноу

Семъюнъ, *особ., ч.* – № 25: Сьмъюнъ; № 5654: Сѣмьѫно

си, *част.* – № 153: си

Симионъ, *особ., ч.* – № 5141: Сим(еон); № 5263: Си(меон); № 5140: С[и]меонуо; № 204а: Симеуонуо; № 5138: Семеону; № 161, № 5598: Сумеона; № 160: Сумеѡна

сице, *присл.* – № 303: сеце

соболинъ, *прик.* – № 25: соболии

Софиꙗ, *ж.* – № 5500: Софиꙗ; № 25: Софиѥю; № 203: Софиє; № 148, № 5496: Соѳиє

спасати, *недок.* – № 5150: спаси; № 5151: спас(и); № 5255, № 5669: сп(а)си; № 5312: [спа]с[и]; № 68/69: съпаси

сподъ, *с.* – № 23: съпод(ъ)

Ставръ, *особ., ч.* – № 5206: Став[ръ]

старьць, *ч.* – № 23: ст(ар)ъчє; № 159: ст(ар)ьчє

старьчь, *прикм.* – № 5634: с(тарь)чъ
Степанъ, *особ., ч.* – № 5314, № 5415, № 5421: Степан; № 5350: Стяпан; № 25: Стипъко
Стефанъ, *особ., ч.* – № 5181: Ст[е]фан[ъ]; № 5185, № 5198: Стефан; № 5349: Стефа[н]; № 5157, № 5193: Стефань; № 65, № 66, № 5176, № 5197, № 5209: Стефане; № 5177: [С]тефане; № 5188: С[т]ефане; № 5194: Сте[ф]ане; № 5186: Сте[фане]; № 5251, № 5312: Стеѳана; № 5195: Стеѳане; № 5202: С[те]ѳане
съ, *прийм.* – № 23, № 102, № 304: съ; № 5470: з
съблазнъ, *ч.* – № 201: съблазн[ъ]
съгрѣшити, *док.* – № 5270: съгрешивъша; № 5666: сьгрѣшихъ
съпасти, *док.* – № 5421: спад(е)
Съпасъ, *ч.* – № 5420: Сп(а)са
съподобити, *док.* – № 23: съподоби
сътворити, *док.* – № 204: сьтворил[ъ]; № 5: створишѧ; № 303: сътворѫ

Т

то, *спол.* – № 204, № 5549 (двічі), № 5739: то
толи, *спол.* – № 204: то[л]и
Точиничь, *особ., ч.* – № 5090: Точиничѭ
Тоуоубыновъ, *особ., ч.* – № 25 (двічі): ТѸѸбиновъ
Тоудоръ, *особ., ч.* – № 25 (двічі): ТѸдоръ
тоутъ, *присл.* – № 25: тѸ
тъ, *займ.* – № 5043: тога; № 5043: то[го]; № 25: въ томъ; № 25 (мн.): тими
тъмоутороканьць, *ч.* – № 149: тмуторокан[ьць]
ты, *займ.* – № 153 (двічі), № 5739: ти; № 204: те; № 149: тебѣ; № 204 (двічі): тобѣ; № 283а: тѧ
тьма, *ж.* – № 201: тма
тѣло, *с.* – № 5549 (мн.): тѣль

ОУ

оубогъ, *прикм.* – № 5700: [оуб]о[г]о[моу]
оугодникъ, *ч.* – № 5176: [оугод]ниче
Оугринъ, *особ., ч.* – № 120: ОѸгринови
оутѧти, *док.* – № 153: втѧтъ

Ф

Флоръ, *особ., ч.* – № 5062: Флоръ; № 46: Фълорови
Фока, *особ., ч.* – № 110: Фоко
Фролъ, *особ., ч.* – № 5711: Ѳролѥ[ви]

Х

х, *цифр. 600* – № 243: а҃х҃л҃д҃; № 5205: ахма
Хавзѣико, *особ., ч.* – № 5291: Хавзѣико
ходити, *недок.* – № 120: ходивъ
Хотько, *особ., ч.* – № 5076: Хоть[кови]
Христосъ, *особ., ч.* – № 5204: Хр(и)сте; № 23: Х(ристо)въ

Ч

чаꙗти, *недок.* – № 149: чаю; № 5542: чѧиа
чловѣкъ, *ч.* – № 5605 (мн.): чл(овѣ)кь
чрьница, *ж.* – № 23: чрьницѧми
чоудотворьць, *ч.* – № 5034: Чудотво[рьць]; № 512: Чю[до]творъць

Ѳ

Ѳадѣи, *особ., ч.* – № 5141: фа(деи)
Ѳеодосиꙗ, *особ., ж.* – № 5183: Феодосию
Ѳеѡдоръ, *особ., ч.* – № 243: Ѳеодоръ; № 5613: Ѳеодорови; № 5574: Ѳед(орови); № 5142: [ф]еодоръ; № 5171: феѡдор[у]; № 5575: [ф]едорови; № 5843: [фе]дорови; № 5778: [ф]е[до]ров[и]; № 5736: [Х]ведо[р]о[у]
Ѳома, *особ., ч.* – № 5535: Ѳомі; № 5729: Ѳоме; № 202: Ѳомѣ

Ѧ

Ѧцъко, *особ., ч.* – № 5313: Ѧцек
Ѧнь, *особ., ч.* – № 5677: Иань

Ꙗ

ꙗти, *недок.* – № 153 (тричі): ѧлъ

Ꙗ

Ꙗнъчинъ, *особ., ч.* – № 25: Ꙗнъчинъ

Ѵ

Ѵполитъ, *особ., ч.* – № 25: Ип[ол]ита; № 5281: [Ипол]ита

Α

ἅγιος, ‘*свѧтъ*’ – № 5177, № 5188: ѧгиос; № 511, № 4981, № 5181, № 5499, № 5543, № 5645: α(γιος); № 5159: αγηη

῎Ανθιμος, *особ., ч.* ‘*Анфимъ*’ – № 5021: Α[νθ]η[μ]ο[ς]

Β

βοηθέω ‘*помагати*’ – № 5454: βοη{θη}; № 5715: βοηθι; № 5021: β[οι]θι

Δ

δοῦλος, ‘*рабъ*’ – № 5021: [δου]λον

Η

ἢ, ‘*і*’– № 5645: η

Θ

Θεόδωρος, особ., ч. ‘*Ѳеωдоръ*’ – № 5721: Θεοδορος

Ι

’Ιέρων, *особ., ч.* ‘*Иѥронъ*’ – № 4981: Иѥрън(ъ)

Κ

Καπίτων, *особ., ч.* ‘*Капитонъ*’ – № 511: Καπητον

Κύριος, ‘*Господь*’ – № 5021, № 5454, № 5715: Κ(υρι)ε

Λ

Λάζορος, *особ., ч.* ‘*Лазарь*’ – № 5499: Λάζορος

Ν

Νικήτας, *особ., ч.* ‘*Никита*’ – № 5543: Νικητας

Νικόλαος, *особ., ч.* ‘*Николаи*’ – № 5663: Νηκολαος; № 5589: [Νη]κολαος

Ο

Ὀνούφριος, *особ., ч.* ‘*Оноуфрии*’ – № 5643: Ονουφρηος; № 5645: Ονϫφριος

ὅσιος ‘*прѣподобьнъ* – № 5643: οσηος; № 5645: ο(σηος)

Σ

σός ‘*твои*’ – № 5021: σ(ο)υ

Στέφανος *особ., ч.* ‘*Стефанъ*’ – № 5159: Στεφανος

Φ

Φωκᾶς ‘*фока*’ – № 536: Φοκας

A

Adamski, *особ., ч., ‘Адамський’* – № 5369: Ada[ms]ky

Alexander, *особ., ч., ‘Олександр’* – № 5406: Alexander

Andrzey, *особ., ч., ‘Андрій’*. – № 5609: Andrei

Anfim, *особ., ч., ‘Анфім’*. – № 5404: Anfym

annus, *‘рік’*. – № 5250, № 5368, № 5417: an(n)o; № 5381: a(nno)

ante, *‘перед’* – № 5317: ante

B

Balcer, *особ., ч., ‘Бальцер’* – № 5387: Balczer

Bóg *‘Бог’* – № 5402: Boze

Boży *‘Божий’* – № 5247, № 5248: Bozego

Brunyowski, *особ., ч., ‘Бруньовський’* – № 5364: Bruniowsky; № 5365: Bru[ni]owsky

Buczanski, *особ., ч., ‘Бучаснький’* – № 5403: Buczansky

być, *‘бути’* – № 5248, № 5260, № 5841: byl; № 5402: budz

C

contra, *‘проти’* – № 5317: contra

D

dzień, *‘день’* – № 5248, № 5402: dnia

Deus, *‘Бог’* – № 5317: Deo

Dominus, *‘Божий’*. – № 5368: D(o)m(ini); № 5381: [D](omini)

do, *‘до’* – № 5402: do

dom, *‘дім’* – № 5402: d[om]u

G

Giwski, *особ., ч., 'Гівський'*. – № 5380: Giwski

Gutowski, *особ., ч., 'Гутовський'* – № 5247: Gutowsky

H

hic '*тут*' – № 5246: h[ic]

Hosius, *особ., ч., 'Гозій'*. – № 5259: Hosyus

I

Iakobus, *особ., ч., 'Яків'*. – № 5394: Jakobus

Iakub, *особ., ч., 'Яків'*. – № 5356: Iakub; № 5841: [Ja]kub; № 5416: [Ja]kob

Ian, *особ., ч., 'Ян'*. – № 4982, № 5248, № 5250, № 5402, № 5368: Jan

Iedlinski, *особ., ч., 'Єдлинський'*. – № 5248: Iedlinsky

Ioan, *особ., ч., 'Йоанн'*. – № 5404: Joanes; № 5418: Joannes

J

Jastrzembski, *особ., ч., 'Ястржембський'*. – № 5416: Jastrzembsky

K

Kazimierz, *особ., ч., 'Казимир'* – № 5366: K(a)z(i)m(ierz)

Kinicki, *особ., ч., 'Кініцький'* – № 5370: Kyn[yc]ky

Kloński, *особ., ч., 'Клонський'* – № 5381: Klonky

Kołosinski, *особ., ч., 'Колосинський'* – № 5245: Kolosinky

Kosohor, *особ., ч., 'Косогор'* – № 5418: Kosohor

Koziarowski, *особ., ч., 'Козяровський'* – № 5394: Kozyarowski

Kropinski, *особ., ч., 'Кропінський'* – № 5406: Kropinsky

Krzysztof, *особ., ч., 'Кшиштоф'* – № 5364: Krzystsoph; № 5365: Krystoph

L

Lech, *особ., ч., 'Лех'* – № 5367: Lech

Lisowski, *особ., ч., 'Лісовський'* – № 5317: Lisowsky

M

Malski, *особ., ч., 'Мальський'* – № 5379: Malsk[y]

manus, *'рука'* – № 5580: mani

Martin, *особ., ч., 'Мартін'* – № 5316: M[artin] Prywolsky

Matias, *особ., ч., 'Matiac'* – № 5403: Matias

N

nobiscum, *'з нами'* – № 5317: nobiscum

nos, *'ми'* – № 5317: nos

O

Olchowski, *особ., ч., 'Ольховський'* – № 5387: Olchows[ky]

Orczykowski, *особ., ч., 'Орчіковський'* – № 5402: Orczy[kowsky]

P

pan, *'пан'* – № 5247: panye

pectus, *'серце, душа'* – № 5416: pectore

Petrus, *особ., ч. 'Петро'* – № 5372: Pet[r]us; № 5315: Petras

Piotr, *особ., ч. 'Петро'* – № 5371: Piotr

poseł, *ч. 'посол'* – № 5247: posly

Priwolski, *особ., ч., 'Привольський'*. – № 5316: Prywolsky

proprie, *'особисто'* – № 5580: propria

Q

quis, *'хто'* – № 5317: q(ui)s

R

rok, *'рік'* – № 5248, № 5257: roku

Rakowski, *особ., ч., 'Раковський'* – № 5247: Rakowski

Rokszycki, *особ., ч., 'Рокжицький'* – № 5366: Rokszicky

Ruszyncky, *особ., ч., 'Ручинський'* – № 5580: Ruczinsky

Russjan, *особ., ч., 'Руссіян'* – № 5250: Russjan

S

sam, *‘один, єдиний’* – № 5402: sam
septembris, *‘вересень’* – № 5248: septembrisa
si, *‘якщо’* – № 5317: si
Stanislaw, *особ., ч., ‘Станіслав’* – № 5380, № 5463: Stanislaw; № 5379: Stanislaus; № 5580: Stanislau(s); № 5247: S[tani]slaus
straż, *‘страж’* – № 5402: strozem
Swidnicki, *особ., ч., ‘Свидницький’*. – № 5368: Swidnicky
swój, *‘свій’* – № 5402: swego

Ś

święty, *‘святий’* – № 5402: świetego

T

Tomasz, *особ., ч., ‘Томаш’* – № 5245: Tomas
totus, *‘увесь, цілий’* – № 5416: toto
tu, *‘тут’* – № 5248, № 5841: tu; № 5260: [t]u

W

Wyhowski, *особ., ч., ‘Виговський’*. – № 5463: Wihowsky
Wincent, *особ., ч.,* ‘*Вінсент*’ – № 5247: Wynsenty Gutowsky
Wiskowski, *особ., ч., ‘Вісковський’*. – № 4982: Wiskowsky
Wojciech, *особ., ч., ‘Войцех’*. – № 5359: Wojci[ech]: № 5839: Wo(jciech)
Wolochowski, *особ., ч., ‘Волоховський’*. – № 5246: Wo[loc]howsky

Z

Zabloczki, *особ., ч., ‘Заблочкий’*. – № 5356: Zabloczki
Zak, *особ., ч., ‘Зак’*. – № 5371: Zak
Zuchowski, *особ., ч., ‘Зуховський’* – № 5367: Zuchowski
Zwierzowski, *особ., ч., ‘Звєржовський’* – № 5839: Zwierz[o]wsky
Zygmunt, *особ., ч., ‘Сигізмунд’* – № 5381: Zygmu[n]t

Ա

աբեղայս, *‘ієромонах’* – № 5437: աբեղայս
Ահտրիեաս, *особ., ч., ‘Андріас’* – № 5434: Ահտրիեաս
ամէն, *‘амінь’* – № 5450: ամէն
անունը, *‘ім’я’* – № 5450: անունը
Աստուծոյ, *‘Божий’* – № 317 (двічі), № 319, № 5426, № 5429, № 5430, № 5448: Ա(ստուծո)յ
Ավետիս, *особ., ч., ‘Аветіс’* – № 319: Ավետիս

Բ

Բաբա, *особ., ч., ‘Баба’* – № 318: Բաբայի
Բադիար, *особ., ч., ‘Бадіар’* – № 5430: Բադիար

Գ

գ, *цифр, 3* – № 5426: ջ̄կգ; № 5435: ռ̄գ

Դ

դ, *цифр, 4* – № 319, № 5429: ջ̄դ̄դ; № 5428: ռի̄դ̄; № 5431, № 5433: ռծդ
Դին, *‘Бог’* – № 5435: Դին

Ե

ե, *цифр, 5* – № 5425, № 5448: ջ̄դ̄ե; № 5426: ժ̄ե
եկեք, *‘прибути’* – № 5437, № 5438, № 5441, № 5448: եկի; № 5444: եկ(ի); № 5446: (ե)կիար; № 5450: եկսայ
ես, *‘я’* – № 316, № 318, № 319, № 5425, № 5426, № 5427, № 5429, № 5430, № 5431, № 5432, № 5433, № 5434, № 5436, № 5438, № 5439, № 5441, № 5446, № 5448, № 5450: ես; № 316: ե(ս)
եպիսկոպոս, *‘єпископ’* – № 5441: եպ(իս)կ(ոպո)ս
երէցս, *‘священник’* – № 5425: երէցս; № 5448: ե[րէ]ցս

Զ

զ, *цифр, 6* – № 5446: ջ̄կզ; № 316: ջ̄ձ̄զ; № 318, № 5441, № 5450: ռի̄զ

Ը

ը, *цифр, 8* – № 5430: ջծը̄

ըլլալ, *‘бути’* – № 5448: ըլ(լալ)

Թ

թ, *цифр, 9* – № 5427: ջծթ̄

թոռը, *‘онук’* – № 5438: թոռը

թվի, *‘рік’* – № 5448: թվին; № 317, № 5428, № 5437, № 5438: թվ(ի)ն; № 316, № 318, № 319, № 5425, № 5426, № 5427, № 5429, № 5430, № 5431, № 5433, № 5435, № 5441, № 5444, № 5446, № 5450: թվ(ին)

Ժ

ժ, *цифр, 10* – № 5426: ժ̄ե

Ի

ի, *цифр, 20* – № 317, № 5438: ռ̄ի; № 5428: ռի̄դ; № 318, № 5441, № 5450: ռի̄զ

ի, *‘у’* – № 5425: 'ի; № 5426: ի̄; № 5437: ի

Խ

Խաճայվս, *особ., ч., ‘Хаджак’* – № 316: Խ(ա)ճայվսին

Խաչատորս, *особ., ч., ‘Хачатур’* – № 5450: Խաչատորս

Խաչերեո, *особ., ч., ‘Хачерес’* – № 5432: Խաչերեո

Խորեն, *особ., ч., ‘Хорен’* – № 5439: Խոր[են]

Խոճայ, *особ., ч., ‘Ходжа’* – № 5426: Խոճայ

Ծ

ծ, *цифр, 50* – № 5430: ջծը̄; № 5427: ջծթ̄; № 5431, № 5433: ռծդ

ծառայ, *‘слуга’* – № 316, № 319, № 5426, № 5427, № 5429, № 5430, № 5435: ծառայ; № 5450: ծառա[յ]; № 5432: ծառ[այ]

ծառայել, *‘служити’* – № 5446: ծառայ̄ել

Կ

կ, *цифр, 60* – № 5426: ջկ̄գ; № 5446: ջկ̄շ

կամաւն, *‘воля’* – № 317: կամաւն; № 5448: կ[ա]մաւն

Կամեհից, *‘Кам’янець’* – № 5434: Կամ(ե)հիցի

կոչվում, *‘зватися’* – № 5450: կոչի

Հ

հ, *цифр, 70* – № 5443: ջ̄հ

հայրը, *‘батько’* – № 5450: հա(յ)ր(ը)

Համբարձումը, *‘Вознесіння’* – № 5438: Համբարձում[ը]; № 5428: Համբարձմ[ան]

Հարիվս, *особ., ч. ‘Нарик’* – № 318: Հարիվս

հայերեն, *‘вірменський’* – № 5448: [հ]այերեն; № 319, № 5435: Հ(այերեն)

հեծելեն, *‘вершник’* – № 5445: հեծելեն

Ձ

ձ, *цифр, 80* – № 316: ջ̄ձ̄զ

Ղ

ղ, *цифр, 90* – № 319, № 5429: ջղ̄դ; № 5425, № 5448: ջ̄ղե

Մ

Մաթեւոս, *особ., ч., ‘Матевос’* – № 5448: Մ(ա)թ(ե)ւոս

Մանքրման, *‘Манкрман’* – № 5448: Մ[ան]քերմ[ան]; № 5438: Մանքէրմաս; № 54450: Մանքիրման; № 5441: Մ[ա]նքրմա[ս]; № 5437: Ման(քրմ)ան

մարտ, *‘березень’* – № 5426: մարտ(ի)

Միքայէլ, *особ., ч., ‘Мікаел’* – № 5425: Միքայէլ

Մկրտիչ, *особ., ч., ‘Мкртич’* – № 5437: Մկրտիչ

Մոսկվա, *‘Москва’* – № 5445: Մոսկովի

Մուտախ, *особ., ч., ‘Мултах’* – № 5429: Միքայէլ

Յ

Յակուբ, *особ., ч. ‘Якоб’* – № 5441: Յակոբ; № 5433: Յակաւբ

Յիսուս, *особ., ч. ‘Ісус’* – № 5450: Յ(իսու)սի; № 316, № 5435: Յ(իսու)ս(ի)

Վ

Նիկոշոս, *особ., ч., ‘Нікогос’* – № 5446: Նիկոշոս

Ո

որդին, *‘син’* – № 5435, № 5450: որդին; № 316, № 318: որդի(ն);
որ, *‘що’* – № 316, № 5450: որ
Ուսէբ, *особ., ч., ‘Усеб’* – № 5450: Ուսէբին

Պ

Պիչթայ, *особ., ч., ‘Піхтай’* – № 5450: Պիչթային

Ջ

ջ, *цифр, 900* – № 5430: ջ̄ծ̄ը; № 5427: ջծ̄թ̄; № 5426, № 5446: ջկգ; № 316: ջ̄ձ̄գ; № 5443: ջ̄հ; № 5425, № 5448: ջղե; № 319, № 5429: ջղ̄դ

Ռ

ռ, *цифр, 1000* – № 5437: ռ̄; № 5435: ռ̄գ; № 317, № 5438: ռ̄ի; № 5428: ռի̄դ; № 318, № 5441, № 5450: ռի̄գ; № 5431, № 5433: ռծ̄դ
Ռաքին, *особ., ч., ‘Ракін’* – № 5438: Ռաքին

U

Սարկիս, *особ., ч., ‘Сарґіс’* – № 5435: Սարգիս
Սաֆարշայս, *особ., ч., ‘Сафаршах’* – № 316: Սաֆարշայս
Սիս, *‘Сіс’* – № 5429: Սիսցր
Սրեպ, *особ., ч., ‘Среп’* – № 5435: Սրեպուն
Սպահան, *‘Ісфаган’* – № 5446: Սշֆդան

Վ

Վարդիք, *особ., ч., ‘Вардік’* – № 5427: Վարդիք; № 5431: Վարդի[ք]

S

տեր, *‘пан’* – № 318, № 5433, № 5435, № 5448: տ(ե)ր

Ք

Քաֆա, *‘Кафа’* – № 5450: Քաֆացի; № 318: Ք(ա)ֆայեցի
Քրիքոր, *особ., ч., ‘Григор’* – № 5438: Քրիքոր
Քրիստոսը, *‘Христос’* – № 5435, № 5450: Ք(րիստո)սի; № 5426, № 5427: Ք(րիստս)ի; № 316: Ք(րիստո)ս(ի)

Вказівки років та дат

1509 (958) – № 5430
1510 (959) – № 5427
1514 (963, 15 березня) – № 5426
1517 (966) – № 5446
1521 (970) – № 5444
1537 (986) – № 316
1545 (994) –№ 319, № 5429
1546 (995) – № 5425, № 5448
1551 (1000) – № 5437
1554 (1003) – № 5435
1571 (1020) – № 5438
1575 (1024) – № 5427
1577 – № 5421
1577 (1026) – № 318, № 5441, № 5450
1589 – № 5245
1595 – № 5381
1602 – № 5248 (**8 вересня**)
1603 – № 5368
1605 (1054) – № 5431, № 5434
1610 – № 5263
1613 – № 5255
1620 – № 5246
1634 – № 243
1641 – № 5205
1688 – № 5416
16(…) – № 5250

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Август II 139
Авдєєв О.Г. 411
Авдій, згад. в гр. (№ 5206) 78
Аветіс, авт. гр. (№ 319) 113
Аврам, поп, авт. гр. (№ 219) 440
Адам Крас(…), авт. гр. (№ 5149) 57
Адамський, авт. гр. (№ 5369) 129
Адамські 129
Акка, авт. гр. (№ 5556) 378
Айналов Д.В. 81
Алексєєв Л.В. 413
Алфьоров О.А. 141, 421, 429
Андріас, авт. гр. (№ 5434) 148
Андрій, авт. гр. (№ 5188) 72–73
Андрій, авт. гр. (№ 5594) 445–446
Андрій, авт. гр. (№ 5609) 449
Андрій, авт. гр. (№ 5668) 465
Андрій, згад. в гр. (№ 5626) 454
Андрій Свидницький 129
Андрій Вісковський 12
Андрій Полтавець, авт. гр. (№ 5414) 141
Андронік, згад. в гр. (№ 204) 440, 444
Анна, св. 3, 14
Анна, згад. в гр. (№ 5150) 58
Антоній Печерський, св. 10, 12–13, 26–27, 31–32, 50, 57, 59, 80–81, 85, 107, 109–110, 155, 159–162, 164, 167–168, 172–173, 353, 356, 358, 360
Анфім, св. 48
Анфім, авт. гр. (№ 5021) 24
Анфім, згад. в гр. (№ 5404) 138
Артамонов Ю.А. 15
Архіпова Є.І. 353

Баба, згад. в гр. (№ 318) 113
Бадіар, авт. гр. (№ 5430) 147
Бальцер Ольховський, авт. гр. (№ 5387) 134
Бартікян Р.М. 113
Бахрушин С.В. 111
Безуй-Іван, авт. гр. (№ 5581), згад. в гр. (№ 102) 412, 423, 442
Богдан, авт. гр. (№ 5378) 131
Богуславко, авт. гр. (№ 5042) 30
Боїло, згад. в. гр. (№ 5453) 156
Бонецький А. 91, 115, 129, 132, 135, 139, 142
Борзятич Тудор, згад. в. гр. (№ 25) 415–416
Борис, св. 424
Борис, авт. гр. (№ 79а) 487
Боряк Г.В. 141
Боянова, згад. в. гр. (№ 25) 415–416, 422, 445, 452, 456–457, 471, 478–480, 483
Брайчевський М.Ю. 477
Бруньовський Кшиштоф, авт. гр. (№ 5364, № 5365) 127–128
Бруньовський Миколай 127
Бруньовські 127
Брячислав Ізяславич 14–15
Брячислав-Павло Святополкович 429
Бубенок О.Б. 426–428, 431
Бугославський С.А. 15
Бунятич Петро, авт. гр. (№ 5060) 35
Бучанський Матіас, авт. гр. (№ 5403) 138
Бучанські 138
Бякач-Івануч, згад. в гр. (№ 153) 433
Бялковський Л. 138

Валєвський В. 125
Варвара, авт. гр. (№ 5627) 454
Вардік, авт. гр. (№ 5427) 146
Вардік, авт. гр. (№ 5431) 147
Варнава, авт. гр. (№ 5699) 474
Варовицин, авт. гр. (№ 5578) 409
Василь Великий, св. 110
Василь, авт. гр. (№ 5041) 30
Василь, авт. гр. (№ 5063) 36
Василь, авт. гр. (№ 5670) 466
Василь, авт. гр. (№ 5672) 467
Василь, згад. в гр. (№ 5633) 456–457
Василь, поп, згад. в гр. (№ 203) 438–439
Василько, кн. Теребовлянський 60
Верещагін Є.М. 165

Вестерфельд А. ван 354, 357
Виговський Іван 159
Виговський Станіслав, авт. гр. (№ 5463) 158–159
Виговський Ян 159
Виговські 159
Виноградов Ю.Г. 354
Висоцький С.А. 3, 60–63, 85–87, 110–113, 164, 400–403, 410–428, 431–441, 477, 486–492
Вінсентій Гутовський, згад. в гр. (№ 5247) 90–91
Вісеєв Давид, авт. гр. (№ 5327) 118
Вісковський Андрій 12
Вісковський Григорій 12
Вісковський Ян, авт. гр. (№ 4982) 12
Вісковські 12
Войнам, авт. гр. (№ 5576) 408
Войнята, авт. гр. (№ 25а) 417
Войтович Л.В. 15, 469
Войцех Звєржовський, авт. гр. (№ 5839) 511
Войцех Казимир Рокжицький, авт. гр. (№ 5366) 128
Войцех Мік(…), авт. гр. (№ 5359) 126
Волинець Павло, авт. гр. (№ 5412) 140–141
Володимир Всеволодович Мономах, кн., згад. в. гр. (№ 5) 60, 85, 109–110, 354–355, 641–642
Володимир Святославич, кн. 354
Володимирович В'ячеслав, кн., згад. в гр. (№ 5681) 469
Володимирович Мстислав, кн. 431
Володимирович Ярослав, кн. 354–355, 417, 477
Волоховський, авт. гр. (№ 5246) 90
Вонег, авт. гр. (№ 5733) 483
Вонег Журягович, авт. гр. (№ 22) 413
Всеволод Мстиславич, кн. 111
Всеволод Ольгович, кн. 415
Всеволод Юрійович, кн. 426
Всеволод Ярославич, кн. 61, 354
Всеволодова, згад. в. гр. (№ 25) 61, 415–416
Всеволодович Володимир Мономах, кн., згад. в. гр. (№ 5) 60, 85, 109–110, 354–355, 641–642
В'ячеслав Володимирович, кн., згад. в гр. (№ 5681) 469

Гаврило, авт. гр. (№ 150) 400
Гаврило, згад. в. гр. (№ 5182) 70
Гайдуков П.Г. 6
Георгій, св. 3
Георгій, авт. гр. (№ 207) 401–402
Георгій, авт. гр. (№ 5287) 103
Георгій, згад. в гр. (№ 5470) 161
Георгій, згад. в гр. (№ 5727) 481
Георгій-Нечуй, згад. в гр. (№ 25а) 417
Герасим, авт. гр. (№ 5642) 458
Герасименко Н.В. 12–13, 27–28, 57, 85, 162–164, 168
Гівський Станіслав, авт. гр. (№ 5380) 132
Гіпіус А.А. 6
Гліб, св. 424
Гліб, кн. 426
Гнат, авт. гр. (№ 4999) 18
Гозій, авт. гр. (№ 5259) 94
Голенко В.К. 354
Гордієнко Д.С. 358
Гостята, авт. гр. (№ 148) 425
Гостята, авт. гр. (№ 5573) 407
Григор, авт. гр. (№ 5438) 150
Григор, авт. гр. (№ 5452) 156
Григорій Богослов, св. 13
Григорій Нисський, св. 161
Григорій Чудотворець, св. 27–28
Григорій Просвітитель, св. 110
Григорій, авт. гр. (№ 5204) 77
Григорій, авт. гр. (№ 5210) 79
Григорій, авт. гр. (№ 5272) 98
Григорій, згад. в гр. (№ 5562) 405
Григорій, згад. в гр. (№ 5633) 456–457
Григорій Вісковський 12
Григорій Лісовський 115
Григорян Г. 110, 112–113, 144–154
Гридько, авт. гр. (№ 5017) 23
Гутовський Вінсентій, згад. в гр. (№ 5247) 90–91
Гутовські 91

Давид, св. 111

Давид, авт. гр. (№ 5043) 31
Давид Вісеєв, авт. гр. (№ 5327) 118
Давид Ігоревич, кн. 412
Давид Ростиславич, кн. 112
Давид Святославич, кн. 112
Давидів Іван, дяк, авт. гр. (№ 20, № 21) 411–413, 444, 468, 473
Давидів Піщан, дяк, авт. гр. (№ 129) 424
Даміан, авт. гр. (№ 5510) 365–366
Данило, авт. гр. (№ 208) 402, 406
Данило, авт. гр. (№ 5741) 471
Данило, згад. в. гр. (№ 25) 415
Дедилце, авт. гр. (№ 149) 425–432
Дедило, рязанський боярин 426–427
Дедило 427
Демидович Степан, авт. гр. (№ 5314) 114
Діатроптов П.Д. 359
Длугош Я. 127
Дмитро, авт. гр. (№ 163) 437
Дмитро, авт. гр. (№ 5545) 375
Дмитро, авт. гр. (№ 5738) 484–485
Дмитро, згад. в гр. (№ 148) 425
Дмитро, згад. в гр. (№ 5263) 95
Добринич Костянтин, згад. в. гр. (№ 26, № 102) 417, 423, 442
Добровольський І.Г. 354
Домило, згад. в. гр. (№ 25) 415
Доминич Роман, авт. гр. (№ 5061) 36
Домосід Михайло, авт. гр. (№ 5267) 96
Дорофій, авт. гр. (№ 5261) 95
Дружиніна І.О. 426
Дубов І.В. 354

Епіфаній Мелітинський, св. 12, 168, 170

Євдокимова О.О. 7
Євсевій, авт. гр. (№ 5318) 116
Євстафій, авт. гр. (№ 5496) 361
Євстафій-Путько, авт. гр. (№ 203) 438–439, 455, 468, 473
Єдлинський Ян, авт. гр. (№ 5248) 91
Єдлінські 91
Єлисавинич Михайло, згад. в. гр. (№ 25) 415
Ємец І.А. 359
Єфим, дяк, авт. гр. (№ 4993) 16
Єфрем, митроп. київський 429
Єрмил, св. 12

Желєзняк І.М. 433
Жиленко І.В. 430
Журягович Вонег, авт. гр. (№ 22) 413

Заблочкий Яків, авт. гр. (№ 5356) 125
Заблочкі 125
Завадзькі 159
Зак Петро, авт. гр. (№ 5371) 129
Зак Каспер 129
Заки 129
Залізняк А.А. 56, 63–64, 86–87, 164, 411, 419, 421, 423, 425, 427–428, 438–439, 487
Запаско Я.П. 6
Захар, авт. гр. (№ 4977) 10
Захарія, св. 111
Захарова А.В. 12–13, 27–28, 57, 85, 162–164, 168
Звєржовський Войцех, авт. гр. (№ 5839) 511
Звєржовські 511
Зуховський Лех, авт. гр. (№ 5367) 128
Зуховські 128

Іван, авт. гр. (№ 311) 403
Іван, авт. гр. (№ 5055) 34
Іван, авт. гр. (№ 5195) 75
Іван, авт. гр. (№ 5323) 117
Іван, авт. гр. (№ 5347) 122
Іван, авт. гр. (№ 5570) 406
Іван, авт. гр. (№ 5744) 486
Іван-Безуй, авт. гр. (№ 5581), згад. в гр. (№ 102) 412, 423, 442
Іван Давидів, дяк, авт. гр. (№ 20, № 21) 411–413, 444, 468, 473
Іван, згад. в гр. (№ 159) 435
Іван, згад. в гр. (№ 5183) 71
Іван, піп, згад. в гр. (№ 37) 418
Іван Виговський 159
Іван Мазепа 7
Іван Михайлович, авт. гр. (№ 5249) 91
Іван Полтавець 141

Іван-Радята, згад. в гр. (№ 37) 418
Іван Янчин, згад. в. гр. (№ 25) 415
Івануч-Бякач, згад. в гр. (№ 153) 433
Івьян, авт. гр. (№ 5681) 469
Ігнатій, св. 438–439
Ігоревич Давид, кн. 412
Ієрон, св. 10–11
Ізяславич Брячислав, кн. 14–15
Ізяславич Святополк, кн., згад. в. гр. (№ 5, 6) 60–62
Іларіон, авт. гр. (№ 5605) 448–449
Ілля, авт. гр. (№ 205) 401
Ілля, авт. гр. (№ 5283) 101
Ілля, авт. гр. (№ 5659) 463
Ілля, авт. гр. (№ 5679) 464, 469
Ілля, згад. в гр. (№ 5453) 156
Ілля Копилович, згад. в. гр. (№ 25) 415–416
Іполит, св. 415
Іполит, авт. гр. (№ 5281) 101
Ірина, згад. в гр. (№ 5405) 139
Ісайя, авт. гр. (№ 5264) 95

Йоаким, св. 3, 14
Йоанн, св., цілитель 85–87, 97, 102, 104, 109
Йоанн Златоуст, св. 53–54, 441
Йоанн Лествичник, св. 414
Йоанн Предтеча, св. 111
Йоанн Дамаскін, св. 155
Йоанн-Кукша, св. 430
Йоанн, митр. Київський 411
Йоанн, авт. гр. (№ 158) 434, 480
Йоанн, авт. гр. (№ 5082) 41
Йоанн, авт. гр. (№ 5123) 50
Йоанн, авт. гр. (№ 5137) 53
Йоанн, авт. гр. (№ 5389) 134
Йоанн-Мартин, авт. гр. (№ 5358) 125–126
Йоанн Косогор, авт. гр. (№ 5418) 143
Йоанн, згад. в гр. (№ 5141) 55
Йоанн, згад. в гр. (№ 5150) 58
Йоанн, згад. в гр. (№ 5175) 68
Йоанн, згад. в гр. (№ 5183) 71
Йоанн, згад. в гр. (№ 5263) 95
Йоанн, згад. в гр. (№ 5404) 138
Йоанн, згад. в гр. (№ 5562) 405
Йоасаф, св. 155
Йона, диякон, згад. в гр. (№ 5251) 92
Йосип, авт. гр. (№ 5177) 69
Йосип, авт. гр. (№ 5353) 124
Йосип, згад. в гр. (№ 160а) 436

Казимир Войцех Рокжицький, авт. гр. (№ 5366) 128
Кандид, св. 32
Капітон, св. 162–163
Карський Є.Ф. 6
Каспер Зак 129
Кир, св. 85–87, 96–99, 102, 104
Кирило, авт. гр. (№ 5637) 457
Киріон, св. 32–33
Кіндрат, згад. в гр. (№ 5405) 139
Кіницький, авт. гр. (№ 5370) 129
Кіницькі 129
Клим, авт. гр. (№ 5262) 95
Климент, св. 165
Климент монах, авт. гр. (№ 4983) 13
Климент, авт. гр. (№ 5464) 159
Климент, авт. гр. (№ 5209) 79
Клонський Сигізмунд, авт. гр. (№ 5381) 132
Клонські 132
Клос Б.М. 426
Козяровський Яків, авт. гр. (№ 5394) 135
Козяровські 135
Колесов В.В. 423
Колодницький Л.Б. 81, 85, 110, 112, 151, 354
Колосинський Томаш, авт. гр. (№ 5245) 90
Копилович Ілля, згад. в. гр. (№ 25) 415–416
Корепанова А.П. 433
Корнієнко В.В. 3, 6, 7, 11–12, 14, 27–28, 48, 57, 59, 81, 85, 90, 110, 112, 151, 155, 162–168, 170, 354–355, 358, 360, 362, 369, 374–375, 410, 416, 418, 423, 425, 429, 442, 502
Косогор Йоанн, авт. гр. (№ 5418) 143
Костянтин, авт. гр. (№ 26) 417

Костянтин, авт. гр. (№ 5190) 73
Костянтин, авт. гр. (№ 5391) 135
Костянтин, авт. гр. (№ 5737) 484
Костянтин Добринич, згад. в гр. (№ 26, № 102) 417, 423, 442
Костянтинович, авт. гр. (№ 5786) 501
Котишев Д.М. 416
Коцавич Степан, авт. гр. (№ 5421) 144
Крапивина В.В. 359
Кропинський Олександр, авт. гр. (№ 5406) 139
Кривошея В.В. 141
Крича, авт. гр. (№ 5656) 462
Кузьма, згад. в гр. (№ 204) 440
Кузьменко Ю.К. 354
Кукша-Йоанн, св. 430
Кулик А. 60
Кшиштоф Бруньовський, авт. гр. (№ 5364, № 5365) 127–128
Кюш, згад. в гр. (№ 153) 433

Лаврентій, св. 57
Лазар, св. 59, 63–64, 361–365, 438–439
Лазар, авт. гр. (№ 149а) 432
Лазар, авт. гр. (№ 5253) 93
Лазар, авт. гр. (№ 5508) 365
Лазар, авт. гр. (№ 5705) 476
Лазар, авт. гр. (№ 5739) 485
Лазар, згад. в. гр. (№ 101) 63–64
Лазар, поп, згад. в. гр. (№ 203) 438–439
Лазар, згад. в. гр. (№ 5183) 71
Лебединцев П.Г. 354
Лех Зуховський, авт. гр. (№ 5367) 128
Литвина А.Ф. 499
Лісовський Григорій 115
Лісовський І., авт. гр. (№ 5317) 115
Лісовські 115
Лука, авт. гр. (№ 5040) 30
Лука, авт. гр. (№ 5075) 39
Лука, авт. гр. (№ 5276) 99
Лука, єпископ Білогородський, згад. в гр. (№ 10) 411
Лукіліан, св. 168
Люшь, авт. гр. (№ 5664) 464
Люшь, згад. в гр. (№ 5665) 464
Мавродин В.В. 431
Мазепа Іван 7
Майко В.В. 359
Макаренко М.О. 353
Макарій, св. 354–355, 357
Максимін, св. 57
Мальський Станіслав, авт. гр. (№ 5379) 131
Марій, св. 423
Марій, згад. в гр. (№ 102) 423
Марко, авт. гр. (№ 5579) 410
Марко, згад. в. гр. (№ 25) 415
Марр М.Я. 145
Мартин, авт. гр. (№ 5512) 366
Мартин-Йоанн, авт. гр. (№ 5358) 125–126
Мартин, згад. в гр. (№ 5405)139
Мартин Привольський, авт. гр. (№ 5316) 115
Мартин Семьюнович 139
Мартиросян Х. 149
Масенко Л.Т. 433
Маслєнніков О.О. 359
Масята, авт. гр. (№ 5631) 455
Матвій, авт. гр. (№ 206) 401
Матвій, авт. гр. (№ 5355) 124
Матвій, згад. в гр. (№ 5150) 58
Матевос, авт. гр. (№ 5448) 153–154
Матіас Бучанський, авт. гр. (№ 5403) 138
Матфій, св. ап. 54, 486
Мединцева А.О. 7
Мелітон, св. 32
Мельнікова О.О. 354–355
Менґлі Ґірей 110
Мелюк, авт. гр. (№ 5064) 37
Мікаель, авт. гр. (№ 5425) 145
Микита, згад. в гр. (№ 5469) 160–161
Микитина дружина, згад. в гр. (№ 5469) 160–161
Микола, авт. гр. (№ 5271) 97
Микола, авт. гр. (№ 5501) 363
Микола, авт. гр. (№ 5553) 378
Микола, згад. в гр. (№ 5141) 55
Миколай Чудотворець, св. 13, 17–18, 20, 23–24, 444, 464–465
Миколай, митр. київський 61
Миколай Бруньовський 127
Микула, авт. гр. (№ 5600) 447

Микула, згад. в гр. (№ 5175) 68
Микула, згад. в гр. (№ 5288) 103
Михайло, авт. гр. (№ 5116) 48
Михайло, авт. гр. (№ 5151) 58
Михайло, авт. гр. (№ 5700) 473–474
Михайло Домосід, авт. гр. (№ 5267) 96
Михайло, згад. в. гр. (№ 25) 415
Михайло, згад. в гр. (№ 5150) 58
Михайло, згад. в гр. (№ 5405) 139
Михайло, згад. в гр. (№ 5655) 462
Михайло Єлисавинич, згад. в. гр. (№ 25) 415
Михайлович Іван, авт. гр. (№ 5249) 91
Михалко Неженович, згад. в. гр. (№ 25) 415
Мкртич, ієромонах, авт. гр. (№ 5437) 150
Мнекіша, авт. гр. (№ 5650) 460–461
Мовчанівський Т.М. 358, 360
Молодко, авт. гр. (№ 5512) 266
Мономах Володимир Всеволодович, кн., згад. в. гр. (№ 5) 65, 85, 109–110, 354–355, 641–642
Мономаховичі 421
Мрозовський П. 449
Мстислав Володимирович, кн. 431
Мстиславич Всеволод, кн. 111
Мултах, авт. гр. (№ 5429) 146–147

Навус Олександр/Олексій, авт. гр. (№ 5419) 143
Нарік, авт. гр. (№ 318) 113
Нагельський М. 91
Небрята, диякон, згад. в гр. (№ 5206) 78
Неженович Михалько, згад. в. гр. (№ 25) 415
Несецький К. 92, 94, 115, 128–129, 131–132, 142, 159, 511
Нечуй-Георгій, згад. в гр. (№ 25а) 417
Никандр, св. 11
Никита, св. 369, 374–375, 378
Никита, авт. гр (№ 5728) 482
Нікітенко Н.М. 12, 27–28, 85, 155, 162–164, 168, 170, 354, 361–362, 369, 374–375, 410, 418, 423, 442
Нікітін А.Л. 345, 415
Нікогос, авт. гр. (№ 5446) 153
Німчук В.В. 164–165, 425, 440

Овдійський Петро, авт. гр. (№ 5328) 119
Олег Святославич, кн., згад. в. гр. (№ 5) 60
Олекса, авт. гр. (№ 5361) 126
Олекса Хавзейко, авт. гр. (№ 5291) 104
Олександр Кропинський, авт. гр. (№ 5406) 139
Олександр/Олексій Навус, авт. гр. (№ 5419) 143
Олексій/Олександр Навус, авт. гр. (№ 5419) 143
Олена, згад. в гр. (№ 46) 419
Олісей, авт. гр. (№ 5274) 98–99
Олісей, авт. гр. (№ 5693) 472
Ольгович Всеволод, кн. 415
Ольховський Бальцер, авт. гр. (№ 5387) 134
Онуфрій, св. 410, 414, 419, 421, 432, 434–439, 441, 444–448, 456–457, 459, 462, 466, 470, 482
Онуфрій, згад. в гр. (№ 5626) 454
Орел В. 60, 63–64, 86
Орчіковський Ян, авт. гр. (№ 5402) 138
Орчіковський Себастіян 138
Орчіковські 138
Ортас, авт. гр. (№ 160) 435
Остапчук А.М. 81, 85, 110, 112, 151, 354

Павло, св. ап. 3, 115
Павло, авт. гр. (№ 80а) 421–422
Павло, авт. гр. (№ 5320), згад. в гр. (№ 5321) 116–117
Павло Волинець, авт. гр. (№ 5412) 140–141
Павло-Брячислав Святополкович, кн. 429
Панашенко В.В. 6
Пантелей, згад. в. гр. (№ 25) 415
Пантелеймон, авт. гр. (№ 57) 418–420
Параскева, згад. в. гр. (№ 5182) 70
Пашуто В.Т. 426
Петро, авт. гр. (№ 4997) 17
Петро, авт. гр. (№ 5158) 64

Петро, авт. гр. (№ 5315) 114
Петро, авт. гр. (№ 5372) 130
Петро, авт. гр. (№ 5726) 481
Петро Бунятич, авт. гр. (№ 5060) 35
Петро Зак, авт. гр. (№ 5371) 129
Петро Овдійський, авт. гр. (№ 5328) 119
Петро, згад. в гр. (№ 159) 435
Петро, згад. в. гр. (№ 5549) 376
Піхтай, згад. в гр. (№ 5450) 154–155
Піщан Давидів, дяк, авт. гр. (№ 129) 424
Полікарп, св. 57
Полозек, диякон, авт. гр. (№ 5582) 442–443
Полтавець Андрій, авт. гр. (№ 5414) 141
Полтавець Іван 141
Почай, авт. гр. (№ 160а) 436
Привольський Мартин, авт. гр. (№ 5316) 115
Пріцак О.Й. 432–433
Прокіп, згад. в. гр. (№ 5183) 71
Прокопій, згад. в. гр. (№ 5469) 160–161
Прокл, авт. гр. (№ 5417) 142
Псалін, авт. гр. (№ 5577) 409
Путько-Євстафій, авт. гр. (№ 203) 438–439, 455, 468, 473
Пуцко В.Г. 353–354
Пшездецький А. 127

Радята-Іван, згад. в гр. (№ 37) 418
Ракін, згад. в гр. (№ 5438) 140
Раковський Станіслав, згад. в гр. (№ 5247) 90–91
Рахина, згад. в гр. (№ 164а) 438
Рибаков Б.А. 6, 61, 415–416
Різниченко О. 141
Ріпсиме, св. 110
Рожко Стефан, авт. гр. (№ 5415) 141
Рокжицький Казимир Войцех, авт. гр. (№ 5366) 128
Рокжицькі 128
Роман Доминич, авт. гр. (№ 5061) 36
Ростиславич Давид , кн. 412
Руссіян Ян, авт. гр. (№ 5250) 92
Руссіяни 92
Ручинський Станіслав, авт. гр. (№ 5580) 410
Сава, згад. в гр. (№ 5626) 454
Сагумян С. 152
Саприкін С.Ю. 359
Сарабьянов В.Д. 12–13, 27–28, 57, 85, 162–164, 168
Саркіс, авт. гр. (№ 5435) 149
Сафаршах, авт. гр. (№ 316) 112–113
Свидницький Андрій 129
Свидницький Ян, авт. гр. (№ 5368) 128–129
Святополк Ізяславич, кн., згад. в. гр. (№ 5, № 6) 60–62
Святополкович Брячислав-Павло, кн. 429
Святославич Володимир, кн. 354
Святославич Давид, кн. 60–61, 412
Святославич Олег, кн., згад. в. гр. (№ 5) 60
Себастіан Орчіковський 138
Северьянов С.М. 111
Семен, авт. гр. (№ 5111) 47
Семен, авт. гр. (№ 5114) 47
Семен, авт. гр. (№ 5192) 74
Семен, авт. гр. (№ 5388) 134
Семьюн, згад. в. гр. (№ 25) 415
Семьюн, згад. в. гр. (№ 5654) 461
Семьюнович Мартін 433
Сигізмунд III 91
Сигізмунд Клонський, авт. гр. (№ 5381) 132
Силуан/Сила/Симій/Сирах, згад. в гр. (№ 5495) 359
Симеон, авт. гр. (№ 161) 436, 444, 480
Симеон, авт. гр. (№ 204а) 440–441
Симеон, авт. гр. (№ 5138) 53
Симеон, авт. гр. (№ 5140) 54
Симеон, авт. гр. (№ 5598) 447
Симеон, згад. в гр. (№ 160) 435, 443
Симеон, згад. в гр. (№ 5141) 55
Симеон, згад. в гр. (№ 5263) 95
Сінкевич Н.О. 7
Скворцова І.М. 110
Созонт, св. 12
Солнцев Ф.Г. 168
Сотникова М.Л. 6
Сохань П.С. 358

Спасський І.Г. 6
Среп, згад. в гр. (№ 5435) 149
Ставр, диякон, згад. в гр. (№ 5206) 78
Станіслав Виговський, авт. гр. (№ 5463) 158–159
Станіслав Гівський, авт. гр. (№ 5380) 132
Станіслав Мальський, авт. гр. (№ 5379) 131
Станіслав Ручинський, авт. гр. (№ 5580) 410
Станіслав Раковський, згад. в гр. (№ 5247) 90–91
Степан, авт. гр. (№ 5350) 123
Степан Демидович, авт. гр. (№ 5314) 114
Степан Коцевич, згад. в гр. (№ 5421) 144
Степко, згад. в гр. (№ 25) 415
Стефан, св. 59, 62–65, 69–70, 72–77, 79
Стефан, авт. гр. (№ 5312) 114
Стефан, авт. гр. (№ 5349) 123
Стефан Рожко, авт. гр. (№ 5415) 141
Стефан, диякон, згад. в гр. (№ 5251) 92
Столярова Л.В. 7
Стратоник, св. 11–12
Стрижак О.С. 433
Стрихар М.М. 358
Сярчинський Ф. 91

Тиридат 145
Толочко О.П. 412
Толочко П.П. 354
Толстая С.М. 64
Томаш Колосинський, авт. гр. (№ 5245) 90
Точинич, авт. гр. (№ 5090) 42
Тудор Борзятич, згад. в. гр. (№ 25) 451–416
Тудор Туубинов, згад. в. гр. (№ 25) 415–416
Турилов А.А. 403, 413–414, 423–424, 438–439, 441
Тупиков М.М. 429
Туубинов Тудор, згад. в. гр. (№ 25) 415–416
Угрин, авт. гр. (№ 129) 424
Усеб, згад. в гр. (№ 5450) 154–155
Успенський Ф.Б. 429

Фадей, згад. в гр. (№ 5141) 55
Федір, авт. гр. (№ 243) 403
Федір, авт. гр. (№ 5142) 55
Федір, авт. гр. (№ 5171) 67
Федір, авт. гр. (№ 5574) 408
Федір, авт. гр. (№ 5575) 408
Федір, авт. гр. (№ 5613) 450, 468
Федір, авт. гр. (№ 5721) 479–480
Федір, авт. гр. (№ 5736) 484
Федір, авт. гр. (№ 5778) 499
Федір, авт. гр. (№ 5843) 513
Феодосій Печерський, св. 10, 12–13, 26–27, 31–32, 50, 57, 59, 80–81, 85, 107, 109–110, 155, 159–162, 164, 167–168, 172–173, 353, 356, 358, 360, 411
Феодосія, згад. в. гр. (№ 5183)71
Фергюсон Дж. 9
Філіппов І.С. 429
Флор, авт. гр. (№ 5062) 36
Флор, згад. в гр. (№ 46) 412, 419, 473, 480
Фока, св. 164–65
Фома, авт. гр. (№ 202) 111
Фома, авт. гр. (№ 5535) 372
Фома, авт. гр. (№ 5729) 481–482
Франчук В.Ю. 426
Фрол, авт. гр. (№ 5711) 477
Фроянов І.Я. 416

Хавзейко Олекса, авт. гр. (№ 5291) 104
Хаджак, згад. в гр. (№ 316) 112
Хачатур, авт. гр. (№ 5450) 154–155
Хачерес, авт. гр. (№ 5432) 148
Хлєбовський С. 125
Хлевов О.О. 354
Ходжа, авт. гр. (№ 5426) 145
Хорен, авт. гр. (№ 5439) 151
Хотько, авт. гр. (№ 5076) 39

Черепнін Л.В. 6
Чичуров І.С. 429
Чучка П.П. 142

Чхаїдзе В.Н. 426–431

Шаланда А. 12
Шереметьєв О.Є. 421
Шишмарьов В.Ф. 431
Шрьодер Й. 145

Щавелев О.С. 61

Юрійович Всеволод, кн. 426

Яким, попин, згад. в. гр. (№ 25) 415
Яків, авт. гр. (№ 5015) 22
Яків, авт. гр. (№ 5178) 69
Яків, авт. гр. (№ 5198) 76
Яків, авт. гр. (№ 5460) 158
Яків Заблочкий, авт. гр. (№ 5356) 125
Яків Козяровський, авт. гр. (№ 5394) 135
Яків К(…), авт. гр. (№ 5841) 512
Яків Ястржембський, авт. гр. (№ 5416) 142
Якоб, авт. гр. (№ 5433) 148
Якоб, єпископ, авт. гр. (№ 5441) 151
Ян II Казимир 91
Ян Виговський 159
Ян Вісковський, авт. гр. (№ 4982) 12
Ян Єдлинський, авт. гр. (№ 5248) 91
Ян Орчіковський, авт. гр. (№ 5402) 138
Ян Руссіян, авт. гр. (№ 5250) 92
Ян Свидницький, авт. гр. (№ 5368) 128–129
Янін В.Л. 6, 413–414, 418, 423–424
Янчин Іван, згад. в. гр. (№ 25) 415
Янь, авт. гр. (№ 5677) 468
Ярослав Володимирович, кн. 354–355, 417, 477
Ярославич Всеволод, кн. 61, 354
Ястржембський Яків, авт. гр. (№ 5416) 142
Ястржембські 142
Яцек, авт. гр. (№ 5313) 114

ПОКАЖЧИК ГРАФІТІ

5 *60–61*, 173, *228*
6 60, *61*, 173, *229*
6а 60, *62*, 173, *229*
10 410, *411*, 442, 514, *527*
20 410, *411–412*, 413, 444, 468, 473, 514, *529*
21 410, *412–413*, 445, 514, *530*
22 410, *413*, 514, *530*
23 410, *413–414*, 514, *531*
25 410, *414–416*, 423, 452, 456–458, 478–481, 483–484, 514, *532–533*
25а 410, *416–417*, 514, *534*
25б 410, *417*, 443, 452, 478–479, 514, *535*
26 410, *417–418*, 514, *536*
37 410, *418*, 420, 514, *535*
46 410, 412, *418–419*, 443, 473, 480, 514, *537*
57 410, 418, *419–420*, 514, *538*
58 410, *420*, 514, *529*
58а 410, *420*, 514, *536*
58б 410, *420*, 514, *536*
65 60, *62*, 173, *230*
66 60, *62–63*, 173, *231*
68/69 410, *421*, 442, 514, *539*
79 486, *487*, 514, *605*
79а 486, *487*, 514, *605*
80 410, *421–422*, 514, *540*
80а 410, 421, *422*, 514, *540*
83 486, *487–488*, 514, *605*
84 486, *488*, 514, *606*
85 486, *488*, 514, *607*
89 486, *488*, 514, *608*
89а 486, *489*, 514, *609*
89б 486, *489*, 514, *609*
89в 486, *489*, 514, *610*
90 410, *422*, 514, *524*
96 410, *422*, 514, *537*
97 410, 412, *423*, 468, 514, *541*
98 486, *489*, 514, *611*
101 60, *63–64*, 173, *232*
102 410, 412, *423*, 514, *541*
110 *164–165*, 173, *347*
120 410, *423–424*, 425, 514, *543*
129 410, *424*, 514, *544*
148 410, *425*, 514, *543*
149 410, *425–432*, 466, 514, *545*
149а 410, *432*, 514, *542*
150 *400*, 514, *515*
153 410, *432–433*, 465, 514, *545*
157 410, *434*, 514, *526*
158 410, *434*, 480, 514, *539*
159 410, *434–435*, 514, *546*
160 410, *435*, 436, 443, 452, 514, *545*
160а 410, *435–436*, 514, *547*
161 410, *436*, 444, 480, 514, *546*
162 410, *436–437*, 514, *548*
163 410, *437*, 514, *549*
164 410, *437*, 514, *548*
164а 410, *438*, 514, *549*
164б 410, 437, *438*, 514, *549*
201 *110–111*, 173, *287*
202 110, *111–112*, 173, *287*
203 410, 423, *438–439*, 452, 455, 468, 473, 514, *552*
203а 410, *439*, 445, 514, *554*
204 410, *440*, 444, 514, *550*
204а 410, *440–441*, 514, *550*
205 *400–401*, 514, *515*
206 400, *401*, 404, 514, *515*
207 400, *401–402*, 514, *516*
208 400, *402*, 406, 514, *516*
208а 400, *402*, 408, 514, *517*
219 410, *441*, 514, *553*
243 400, *402–403*, 514, *518*
258 486, *490*, 514, *611*
258а 486, *490*, 514, *612*
276 410, 421, *441–442*, 514, *531*
282 *85*, 173, *258*
283 486, *490*, 491, 494, 514, *612*
283а 486, *490–491*, 514, *612*
283б 486, *490*, 491, 514, *612*
284 486, *491*, 514, *613*
285 486, *491–492*, 514, *613*
286 486, *492*, 514, *614*
303 85, *86*, 173, *259*
304 85, *87*, 173, *259*
311 400, *403*, 405, 514, *519*
316 110, *112*, 113, 173, *337*
317 110, *112–113*, 173, *337*
318 110, *113*, 173, *328*
319 110, *113–114*, 173, *326*
511 *163*, 173, *346*
512 *27*, 173, *190*
536 164, *165*, 173, *347*
537 164, *165–166*, 173, *348*
538 164, *166*, 173, *348*
539 164, *166*, 173, *348*
540 164, *166*, 173, *348*
541 164, *166–167*, 173, *348*
542 164, *167*, 173, *348*
576 *163*, 173, *345*
577 *163–164*, 173, *346*
578 163, *164*, 173, *345*
4977 *10*, 173, *174*

4978 10, *11,* 173, *174*
4979 10, *11,* 173, *174*
4980 10, *11,* 173, *174*
4981 10, *11–12,* 173, *175*
4982 10, *12,* 173, *175*
4983 12, *13,* 173, *176*
4984 *13–14,* 173, *176*
4985 13, *14,* 173, *176*
4986 13, *14,* 173, *176*
4987 13, *14–15,* 173, *177*
4988 13, *15,* 173, *177*
4989 13, *15,* 173, *177*
4990 13, *15,* 173, *177*
4991 13, *16,* 173, *177*
4992 13, *16,* 173, *177*
4993 13, *16,* 173, *178*
4994 13, *16–17,* 173, *178*
4995 13, *17,* 173, *178*
4996 13, *17,* 173, *178*
4997 13, *17,* 173, *179*
4998 13, *17–18,* 173, *179*
4999 13, *18,* 173, *180*
5000 13, *18,* 173, *180*
5001 13, *19,* 173, *181*
5002 13, *19,* 173, *181*
5003 13, *19,* 173, *181*
5004 13, *19,* 173, *181*
5005 13, *19–20,* 173, *182*
5006 13, *20,* 173, *182*
5007 13, *20,* 173, *182*
5008 13, *20,* 173, *182*
5009 13, *20,* 173, *182*
5010 13, *21,* 173, *183*
5011 13, *21,* 173, *183*
5012 13, *21,* 173, *183*
5013 13, *21–22,* 173, *183*
5014 13, *22,* 173, *183*
5015 13, *22,* 173, *184*
5016 13, *22–23,* 173, *184*
5017 13, *23,* 173, *185*
5018 13, *23,* 173, *186*
5019 13, *23–24,* 173, *186*
5020 13, *24,* 173, *186*
5021 13, *24,* 173, *187*
5022 13, *24,* 173, *187*
5023 13, *25,* 173, *188*
5024 13, *25,* 173, *188*
5025 13, *25,* 173, *188*
5026 13, *25,* 173, *188*
5027 13, *25–26,* 173, *189*
5028 13, *26,* 173, *189*
5029 13, *26,* 173, *189*
5030 *26–27,* 173, *189*
5031 *27–28,* 173, *190*
5032 27, *28,* 173, *190*
5033 27, *28,* 173, *190*
5034 27, *28,* 173, *191*
5035 27, *28–29,* 173, *192*
5036 27, *29,* 173, *192*
5037 27, *29,* 173, *193*
5038 27, *29,* 173, *193*
5039 27, *29,* 173, *193*
5040 27, *30,* 173, *193*
5041 27, *30,* 173, *194*
5042 27, *30,* 173, *194*
5043 27, *31,* 173, *195*
5044 *31,* 173, *195*
5045 *31–32,* 173, *196*
5046 31, *32,* 173, *196*
5047 31, *32,* 173, *196*
5048 32, *33,* 173, *197*
5049 32, *33,* 173, *197*
5050 32, *33,* 173, *197*
5051 32, *33,* 173, *197*
5052 32, *33–34,* 173, *197*
5053 32, *34,* 173, *198*
5054 32, *34,* 173, *198*
5055 32, *34,* 173, *198*
5056 32, *34–35,* 173, *199*
5057 32, *35,* 173, *199*
5058 32, *35,* 173, *199*
5059 32, *35,* 173, *199*
5060 32, *35,* 173, *200*
5061 32, *36,* 173, *200*
5062 32, *36,* 173, *200*
5063 32, *36,* 37, 173, *201*
5064 32, *36–37,* 173, *201*
5065 32, *37,* 173, *201*
5066 32, *37,* 173, *202*
5067 32, *37,* 173, *202*
5068 32, *37–38,* 173, *202*
5069 32, *38,* 173, *202*
5070 32, *38,* 173, *202*
5071 32, *38,* 173, *202*
5072 32, *38,* 173, *203*
5073 32, *38–39,* 173, *203*
5074 32, *39,* 173, *203*
5075 32, *39,* 173, *203*
5076 32, *39,* 173, *203*
5077 32, *39–40,* 173, *204*
5078 32, *40,* 173, *204*
5079 32, *40,* 173, *204*
5080 32, *40,* 173, *204*
5081 32, *40–41,* 173, *205*
5082 32, *41,* 173, *205*
5083 32, *41,* 173, *205*
5084 32, *41,* 173, *205*
5085 32, *41,* 173, *206*
5086 32, *41–42,* 173, *206*
5087 32, *42,* 173, *206*

5088 32, *42,* 173, *206*
5089 32, *42,* 173, *207*
5090 32, *42,* 173, *207*
5091 32, *43,* 173, *208*
5092 32, *43,* 173, *208*
5093 32, *43,* 173, *208*
5094 32, *43,* 173, *208*
5095 32, 43, *43,* 173, *208*
5096 32, *44,* 173, *208*
5097 32, *44,* 173, *209*
5098 32, *44,* 173, *209*
5099 32, *44,* 173, *209*
5100 32, *44,* 173, *209*
5101 32, *44–45,* 173, *209*
5102 32, *45,* 173, *209*
5103 32, *45,* 46, 173, *210*
5104 32, *45,* 173, *210*
5105 32, *45,* 173, *210*
5106 32, *45,* 173, *210*
5107 32, *45–46,* 173, *210*
5108 32, *46,* 173, *210*
5109 32, 45, *46,* 173, *211*
5110 32, *46,* 173, *211*
5111 32, *46–47,* 173, *211*
5112 32, *47,* 173, *212*
5113 32, *47,* 173, *212*
5114 32, *47,* 173, *213*
5115 32, *47–48,* 173, *213*
5116 32, *48,* 173, *214*
5117 32, *48,* 173, *214*
5118 32, *48,* 173, *215*
5119 32, *48–49,* 173, *216*
5120 32, *49,* 173, *216*
5121 32, *49,* 173, *216*
5122 32, *49,* 173, *216*
5123 32, *49–50,* 173, *217*
5124 32, *50,* 173, *218*
5125 32, *50,* 173, *218*
5126 *50–51,* 173, *217*
5127 50, *51,* 173, *218*
5128 50, *51,* 173, *218*
5129 50, *51,* 173, *219*
5130 50, *51–52,* 173, *219*
5131 50, *52,* 173, *219*
5132 50, *52,* 173, *219*
5133 50, *52,* 173, *219*
5134 50, *52,* 173, *219*
5135 50, *52–53,* 173, *220*
5136 50, *53,* 173, *220*
5137 50, *53,* 173, *220*
5138 50, *53–54,* 173, *221*
5139 50, *54,* 173, *221*
5140 50, *54,* 173, *222*
5141 50, *54–55,* 173, *222*
5142 50, *55,* 173, *223*
5143 50, *55,* 173, *223*
5144 50, *55,* 173, *223*
5145 50, *55–56,* 173, *223*
5146 50, *56,* 173, *224*
5147 50, *56,* 173, *224*
5148 50, *56,* 173, *224*
5149 *57,* 173, *225*
5150 *57–58,* 173, *225*
5151 57, *58,* 173, *226*
5152 57, *58,* 173, *226*
5153 57, *58,* 173, *227*
5154 57, *59,* 173, *227*
5155 57, *59,* 173, *227*
5156 57, *59,* 173, *227*
5157 60, *64,* 173, *229*
5158 60, *64,* 173, *230*
5159 60, *64–65,* 173, *231*
5160 60, *65,* 173, *232*
5161 60, *65,* 173, *233*
5162 60, *65,* 173, *233*
5163 60, *65–66,* 173, *233*
5164 60, *66,* 173, *233*
5165 60, *66,* 173, *234*
5166 60, *66,* 173, *234*
5167 60, *66,* 173, *234*
5168 60, *66–67,* 173, *234*
5169 60, *67,* 173, *234*
5170 60, *67,* 173, *234*
5171 60, *67,* 173, *235*
5172 60, *67–68,* 173, *236*
5173 60, *68,* 173, *236*
5174 60, *68,* 173, *237*
5175 60, *68,* 173, *237*
5176 60, *68–69,* 173, *238*
5177 60, *69,* 173, *238*
5178 60, *69,* 173, *239*
5179 60, *69–70,* 173, *239*
5180 60, *70,* 173, *239*
5181 60, *70,* 173, *239*
5182 60, *70–71,* 173, *240*
5183 60, *71,* 173, *240*
5184 60, *71,* 173, *240*
5185 60, *71–72,* 173, *241*
5186 60, *72,* 173, *241*
5187 60, *72,* 173, *241*
5188 60, *72–73,* 173, *242*
5189 60, *73,* 173, *242*
5190 60, *73,* 173, *242*
5191 60, *73,* 173, *242*
5192 60, *73–74,* 173, *243*
5193 60, *74,* 173, *243*
5194 60, *74,* 173, *244*
5195 60, *75,* 173, *245*
5196 60, *75,* 173, *245*
5197 60, *75,* 173, *246*

5198 60, *76,* 173, *246*
5199 60, *76,* 173, *247*
5200 60, *76,* 173, *247*
5201 60, *76,* 173, *247*
5202 60, *76–77,* 173, *247*
5203 60, *77,* 173, *247*
5204 60, *77,* 173, *248*
5205 60, *77–78,* 173, *248*
5206 60, *78,* 173, *249*
5207 60, *78,* 173, *249*
5208 60, *78,* 173, *249*
5209 60, *78–79,* 173, *250*
5210 60, *79,* 173, *250*
5211 60, *79,* 173, *251*
5212 60, *79,* 173, *251*
5213 60, *80,* 173, *251*
5214 60, *80,* 173, *251*
5215 60, *80,* 173, *252*
5216 60, *80,* 173, *252*
5217 80, *81,* 173, *253*
5218 *81,* 173, *252*
5219 *81,* 173, *253*
5220 81, *82,* 173, *253*
5221 81, *82,* 173, *253*
5222 81, *82,* 173, *253*
5223 81, *82,* 173, *253*
5224 81, *82–83,* 173, *254*
5225 81, *83,* 173, *254*
5226 81, *83,* 173, *255*
5227 81–82, *83,* 173, *255*
5228 81, *83,* 173, *256*
5229 81, *84,* 173, *256*
5230 81, *84,* 173, *256*
5231 81, *84,* 173, *256*
5232 81, *84,* 173, *257*
5233 81, *84,* 173, *257*
5234 85, *87,* 173, *257*
5235 85, *87–88,* 173, *257*
5236 85, *88,* 173, *257*
5237 85, *88,* 173, *257*
5238 85, *88,* 173, *259*
5239 85, *88–89,* 173, *260*
5240 85, *89,* 173, *260*
5241 85, *89,* 173, *260*
5242 85, *89,* 173, *260*
5243 85, *89,* 173, *260*
5244 85, *90,* 173, *260*
5245 85, *90,* 173, *261*
5246 85, *90,* 173, *261*
5247 85, *90–91,* 173, *262*
5248 85, *91,* 173, *263*
5249 85, *91–92,* 173, *263*
5250 85, *92,* 173, *264*
5251 85, *92,* 173, *264*
5252 85, *92–93,* 173, *265*
5253 85, *93,* 173, *265*
5254 85, *93,* 173, *265*
5255 85, *93,* 173, *266*
5256 85, *93–94,* 173, *267*
5257 85, *94,* 173, *267*
5258 85, *94,* 173, *267*
5259 85, *94,* 173, *268*
5260 85, *94–95,* 173, *268*
5261 85, *95,* 173, *268*
5262 85, *95,* 173, *268*
5263 85, *95,* 173, *269*
5264 85, *95,* 173, *269*
5265 85, *95–96,* 173, *270*
5266 85, *96,* 173, *270*
5267 85, *96,* 104, 173, *270*
5268 85, *96,* 173, *271*
5269 85, *97,* 173, *272*
5270 85, *97,* 173, *272*
5271 85, *97–98,* 173, *273*
5272 85, *98,* 173, *273*
5273 85, *98,* 173, *274*
5274 85, *98–99,* 173, *274*
5275 85, *99,* 173, *274*
5276 85, *99,* 173, *275*
5277 85, *100,* 173, *275*
5278 85, *100,* 173, *276*
5279 85, *100,* 173, *276*
5280 85, *100,* 173, *276*
5281 85, *100–101,* 173, *277*
5282 85, *101,* 173, *277*
5283 85, *101,* 173, *278*
5284 85, *102,* 173, *278*
5285 85, *102,* 173, *278*
5286 85, *102,* 173, *279*
5287 85, *102–103,* 173, *279*
5288 85, *103,* 173, *280*
5289 85, *103,* 173, *280*
5290 85, *103–104,* 173, *281*
5291 85, *104,* 173, *282*
5292 85, *104,* 173, *282*
5293 85, *104–105,* 173, *282*
5294 85, *105,* 173, *283*
5295 85, *105,* 173, *283*
5296 85, *105,* 173, *283*
5297 85, *105,* 173, *283*
5298 85, *105–106,* 173, *283*
5299 85, *106,* 173, *284*
5300 85, *106,* 173, *284*
5301 85, *106,* 173, *284*
5302 85, *106,* 173, *284*
5303 *107,* 173, *284*
5304 *107,* 173, *284*
5305 *107,* 173, *285*
5306 *107–108,* 173, *285*
5307 107, *108,* 173, *285*

5308 107, *108,* 173, *286*
5309 107, *108,* 173, *286*
5310 *109,* 173, *286*
5311 *109,* 173, *286*
5312 110, *114,* 173, *288*
5313 110, *114,* 173, *288*
5314 110, *114,* 173, *288*
5315 110, *114–115,* 173, *288*
5316 110, *115,* 173, *289*
5317 110, *115,* 173, *289*
5318 110, *116,* 173, *289*
5319 110, *116,* 173, *290*
5320 110, *116,* 173, *290*
5321 110, *116–117,* 173, *290*
5322 110, *117,* 173, *291*
5323 110, *117,* 173, *291*
5324 110, *117–118,* 173, *291*
5325 110, *118,* 173, *291*
5326 110, *118,* 173, *292*
5327 110, *118,* 173, *292*
5328 110, *119,* 173, *292*
5329 110, *119,* 173, *293*
5330 110, *119,* 173, *293*
5331 110, *119,* 173, *293*
5332 110, *119,* 173, *293*
5333 110, *120,* 173, *293*
5334 110, *120,* 173, *294*
5335 110, *120,* 173, *294*
5336 110, *120,* 173, *294*
5337 110, *120,* 173, *294*
5338 110, *121,* 173, *294*
5339 110, *121,* 173, *294*
5340 110, *121,* 173, *295*
5341 110, *121,* 173, *295*
5342 110, *121,* 173, *295*
5343 110, *121,* 173, *295*
5344 110, *122,* 173, *296*
5345 110, *122,* 173, *296*
5346 110, *122,* 173, *296*
5347 110, *122,* 173, *296*
5348 110, *122–123,* 173, *297*
5349 110, *123,* 173, *297*
5350 110, *123,* 173, *297*
5351 110, *123,* 173, *297*
5352 110, *123–124,* 173, *297*
5353 110, *124,* 173, *298*
5354 110, *124,* 173, *298*
5355 110, *124,* 173, *298*
5356 110, *125,* 173, *298*
5357 110, *125,* 173, *299*
5358 110, *125–126,* 173, *299*
5359 110, *126,* 173, *299*
5360 110, *126,* 173, *300*
5361 110, *126,* 173, *300*
5362 110, *127,* 173, *300*
5363 110, *127,* 173, *300*
5364 110, *127,* 173, *301*
5365 110, *127–128,* 173, *302*
5366 110, *128,* 173, *301*
5367 110, *128,* 173, *302*
5368 110, *128–129,* 173, *303*
5369 110, *129,* 173, *303*
5370 110, *129,* 173, *303*
5371 110, *129–130,* 173, *304*
5372 110, *130,* 173, *304*
5373 110, *130,* 173, *305*
5374 110, *130,* 173, *305*
5375 110, *130,* 173, *305*
5376 110, *130–131,* 173, *305*
5377 110, *131,* 173, *305*
5378 110, *131,* 173, *306*
5379 110, *131–132,* 173, *306*
5380 110, *132,* 173, *307*
5381 110, *132,* 173, *307*
5382 110, *132,* 173, *308*
5383 110, *132–133,* 173, *308*
5384 110, *133,* 173, *308*
5385 110, *133,* 173, *308*
5386 110, *133,* 173, *308*
5387 110, *134,* 173, *309*
5388 110, *134,* 173, *309*
5389 110, *134,* 173, *310*
5390 110, *134,* 173, *310*
5391 110, *135,* 173, *310*
5392 110, *135,* 173, *310*
5393 110, *135,* 173, *310*
5394 110, *135,* 173, *311*
5395 110, *136,* 173, *311*
5396 110, *136,* 173, *311*
5397 110, *136,* 173, *311*
5398 110, *136,* 173, *312*
5399 110, *136–137,* 173, *312*
5400 110, *137,* 173, *313*
5401 110, *137,* 145, 173, *313*
5402 110, *137–138,* 173, *313*
5403 110, *138,* 173, *314*
5404 110, *138–139,* 173, *315*
5405 110, *139,* 173, *315*
5406 110, *139,* 173, *316*
5407 110, *139,* 173, *316*
5408 110, *140,* 173, *316*
5409 110, *140,* 173, *317*
5410 110, *140,* 173, *317*
5411 110, *140,* 173, *317*
5412 110, *140–141,* 173, *317*
5413 110, *141,* 173, *317*
5414 110, *141,* 173, *318*
5415 110, *141,* 173, *318*
5416 110, *142,* 173, *319*
5417 110, *142,* 173, *319*

5418 110, *142–143,* 173, *320*
5419 110, *143,* 173, *320*
5420 110, *143,* 173, *321*
5421 110, *143–144,* 173, *321*
5422 110, *144,* 173, *322*
5423 110, *144,* 173, *322*
5424 110, *144,* 173, *322*
5425 110, *144–145,* 173, *322*
5426 110, 137, *145,* 173, *323*
5427 110, *146,* 173, *324*
5428 110, *146,* 173, *325*
5429 110, *146–147,* 173, *325*
5430 110, *147,* 173, *326*
5431 110, *147,* 173, *327*
5432 110, *147–148,* 173, *327*
5433 110, *148,* 173, *327*
5434 110, *148,* 173, *328*
5435 110, *149,* 173, *329*
5436 110, *149,* 173, *329*
5437 110, *150,* 173, *329*
5438 110, *150,* 173, *330*
5439 110, *150–151,* 173, *330*
5440 110, *151,* 173, *330*
5441 110, *151,* 173, *331*
5442 110, *152,* 173, *331*
5443 110, *152,* 173, *332*
5444 110, *152,* 173, *332*
5445 110, *152,* 173, *333*
5446 110, *153,* 173, *333*
5447 110, *153,* 173, *333*
5448 110, *153–154,* 173, *334*
5449 110, *154,* 173, *335*
5450 110, *154–155,* 173, *336*
5451 *155,* 173, *335*
5452 *155–156,* 173, *336*
5453 155, *156,* 173, *338*
5454 155, *156–157,* 173, *338*
5455 155, *157,* 173, *339*
5456 155, *157,* 173, *339*
5457 155, *157,* 173, *339*
5458 155, *157,* 173, *339*
5459 155, *157–158,* 173, *339*
5460 155, *158,* 173, *340*
5461 155, *158,* 173, *340*
5462 155, *158,* 173, *341*
5463 155, *158–159,* 173, *341*
5464 155, *159,* 173, *341*
5465 *159,* 173, *342*
5466 159, *160,* 173, *342*
5467 *160,* 173, *342*
5468 *160,* 173, *342*
5469 *160–161,* 173, *343*
5470 160, *161,* 173, *344*
5471 160, *161,* 173, *345*
5472 *162,* 173, *345*
5473 *167,* 173, *349*
5473a *162,* 173, *343*
5474 *167,* 173, *349*
5475 *168,* 173, *349*
5476 *168,* 173, *349*
5477 *168–169,* 173, *349*
5478 168, *169*, 173, *350*
5479 168, *169*, 173, *350*
5480 168, *169*, 173, *350*
5481 168, *169*, 173, *350*
4582 168, *169–170*, 173, *350*
5483 168, *170*, 173, *350*
5484 168, *170*, 173, *351*
5485 168, *170*, 173, *351*
5486 168, *170*, 173, *351*
5487 12, 168, *170*, 173, *351*
5488 168, *171*, 173, *351*
5489 168, *171*, 173, *351*
5490 168, *171*, 173, *351*
5491 168, *171*, 173, *352*
5492 168, *171*, 173, *352*
5493 *354–355*, *357*
5494 354, *355*, *357*
5495 *358–360*
5496 *361*, 379, *380*
5497 *361–362*, 379, *380*
5498 361, *362*, 379, *380*
5499 361, *362*, 379, *381*
5500 361, *362–363*, 379, *382*
5501 361, *363*, 379, *383*
5502 361, *363*, 379, *383*
5503 361, *363*, 379, *383*
5504 361, *363–364*, 379, *383*
5505 361, *364*, 379, *383*
5506 361, *364*, 379, *383*
5507 361, *364–365*, 379, *384*
5508 361, *365*, 379, *384*
5509 361, *365*, 379, *384*
5510 361, *365–366*, 379, *385*
5511 361, *366*, 379, *385*
5512 361, *366*, 379, *385*
5513 361, *366–367*, 379, *386*
5514 361, *367*, 379, *386*
5515 361, *367*, 379, *386*
5516 361, *367*, 379, *386*
5517 361, *367*, 379, *386*
5518 *368*, 379, *387*
5519 *368*, 379, *388*
5520 *368*, 379, *388*
5521 *369*, 379, *388*
5522 *369*, 379, *388*
5523 *369–370*, 379, *388*
5524 369, *370*, 379, *388*
5525 369, *370*, 379, *389*
5526 369, *370*, 379, *389*

5527 369, *370–371*, 379, *390*
5528 369, *371*, 379, *390*
5529 369, *371*, 379, *390*
5530 369, *371*, 379, *390*
5531 369, *371*, 379, *391*
5532 369, *371–372*, 379, *391*
5533 369, *372*, 379, *392*
5534 369, *372*, 379, *392*
5535 369, *372*, 379, *392*
5536 369, *372–373*, 379, *393*
5537 369, *373*, 379, *393*
5538 369, *373*, 374, 379, *393*
5539 369, *373*, 379, *393*
5540 369, *373–374*, 379, *394*
5541 369, 371, *374*, 379, *394*
5542 369, *374*, 379, *394*
5543 369, *374*, 379, *395*
5544 369, *374–375*, 379, *395*
5545 369, *375*, 379, *396*
5546 369, *375*, 379, *396*
5547 369, *375–376*, 379, *396*
5548 369, *376*, 379, *397*
5549 369, *376*, 379, *397*
5550 369, *377*, 379, *398*
5551 369, *377*, 379, *398*
5552 369, *377*, 379, *398*
5553 369, *377–378*, 379, *399*
5554 369, *378*, 379, *399*
5555 369, *378*, 379, *399*
5556 369, *378*, 379, *399*
5557 400, *403*, 404, 514, *516*
5558 400, *404*, 514, *517*
5559 400, *404*, 514, *517*
5560 400, *404*, 514, *517*
5561 400, *404*, 514, *517*
5562 400, *404–405*, 514, *517*
5563 400, *405*, 514, *519*
5564 400, *405*, 514, *520*
5565 400, *405*, 514, *520*
5566 400, *405*, 514, *520*
5567 400, *405–406*, 514, *520*
5568 400, *406*, 514, *520*
5569 400, *406*, 514, *520*
5570 400, *406–407*, 514, *521*
5571 400, *407*, 514, *521*
5572 400, *407*, 514, *521*
5573 400, *407*, 514, *522*
5574 400, 402, *408*, 514, *522*
5575 400, *408*, 514, *523*
5576 400, *408–409*, 514, *523*
5577 400, *409*, 514, *524*
5578 400, *409*, 514, *524*
5579 400, *409–410*, 514, *525*
5580 400, *410*, 514, *526*
5581 410, 411, *442*, 514, *528*
5582 410, *442–443*, 514, *528*
5583 410, *443*, 514, *542*
5584 410, *443*, 514, *542*
5585 410, *443*, 514, *542*
5586 410, *443*, 514, *545*
5587 410, *444*, 514, *550*
5588 410, *444*, 514, *551*
5589 410, *444*, 514, *551*
5590 410, *444–445*, 514, *551*
5591 410, *445*, 514, *551*
5592 410, *445*, 514, *554*
5593 410, *445*, 514, *554*
5594 410, *445–446*, 514, *555*
5595 410, *446*, 514, *555*
5596 410, *446*, 514, *556*
5597 410, *446*, 514, *556*
5598 410, *447*, 514, *557*
5599 410, *447*, 514, *557*
5600 410, *447*, 514, *558*
5601 410, *448*, 514, *558*
5602 410, *448*, 514, *558*
5603 410, *448*, 514, *558*
5604 410, *448*, 514, *558*
5605 410, *448–449*, 514, *559*
5606 410, *449*, 514, *560*
5607 410, *449*, 514, *560*
5608 410, *449*, 514, *560*
5609 410, *449–450*, 514, *560*
5610 410, *450*, 514, *560*
5611 410, *450*, 514, *560*
5612 410, *450*, 514, *560*
5613 410, *450–451*, 467–468, 514, *561*
5614 410, *451*, 514, *561*
5615 410, *451*, 514, *562*
5616 410, *451*, 514, *562*
5617 410, *451*, 514, *562*
5618 410, *451–452*, 514, *562*
5619 410, *452*, 514, *562*
5620 410, *452*, 514, *563*
5621 410, 435, *452*, 453, 514, *563*
5622 410, 447, *452–453*, 514, *564*
5623 410, *453*, 514, *564*
5624 410, *453*, 514, *564*
5625 410, *453*, 514, *564*
5626 410, *453–454*, 514, *565*
5627 410, *454*, 514, *565*
5628 410, *454*, 514, *565*
5629 410, 439, *454–455*, 514, *565*
5630 410, 439, *455*, 514, *566*
5631 410, 439, *455*, 514, *566*
5632 410, 439, *455–456*, 514, *567*
5633 410, *456*, 457, 514, *567*
5634 410, *456*, 514, *567*
5635 410, *456–457*, 514, *568*
5636 410, *457*, 514, *568*

5637 410, 453, *457*, 514, *568*
5638 410, *457*, 514, *569*
5639 410, *458*, 514, *569*
5640 410, *458*, 514, *569*
5641 410, *458*, 514, *569*
5642 410, *458*, 514, *570*
5643 410, *458–459*, 514, *570*
5644 410, *459*, 514, *570*
5645 410, *459*, 514, *570*
5646 410, *459*, 460, 514, *570*
5647 410, *459–460*, 514, *570*
5648 410, *460*, 514, *571*
5649 410, *460*, 514, *571*
5650 410, *460*, 461, 514, *572*
5651 410, *460–461*, 514, *573*
5652 410, *461*, 514, *573*
5653 410, *461*, 514, *573*
5654 410, *461*, 514, *573*
5655 410, *461–462*, 514, *574*
5656 410, *462*, 514, *574*
5657 410, *462*, 514, *574*
5658 410, *462*, 514, *575*
5659 410, *462*, 514, *576*
5660 410, *462*, 514, *576*
5661 410, *462*, 514, *577*
5662 410, *463–464*, 514, *577*
5663 410, *464*, 469, 514, *578*
5664 410, *464*, 514, *578*
5665 410, *464*, 514, *578*
5666 410, 464, *465*, 466, 514, *579*
5667 410, 460, *465*, 514, *579*
5668 410, *465*, 514, *579*
5669 410, *466*, 468, 514, *580*
5670 410, *466*, 469, 514, *580*
5671 410, *466*, 514, *580*
5672 410, *466–467*, 514, *581*
5673 410, *467*, 514, *581*
5674 410, *467*, 514, *582*
5675 410, *467*, 514, *582*
5676 410, *468*, 514, *582*
5677 410, *468*, 514, *582*
5678 410, *468*, 514, *582*
5679 410, 464, 466, *468–469*, 514, *583*
5680 410, *469*, 514, *583*
5681 410, *469–470*, 514, *584*
5682 410, *470*, 514, *585*
5683 410, *470*, 514, *585*
5684 410, *470*, 514, *585*
5685 410, *470–471*, 514, *585*
5686 410, *471*, 514, *586*
5687 410, *471*, 477, 514, *586*
5688 410, *471*, 477, 514, *586*
5689 410, *471–472*, 514, *586*
5690 410, *472*, 514, *587*
5691 410, *472*, 514, *587*
5692 410, *472*, 514, *587*
5693 410, *472*, 514, *587*
5694 410, 412, 419, *473*, 514, *587*
5695 410, *473*, 514, *588*
5696 410, *473*, 514, *588*
5697 410, *473*, 514, *588*
5698 410, *474*, 514, *588*
5699 410, *474*, 514, *589*
5700 410, 463, *474*, 514, *590*
5701 410, *474–475*, 514, *591*
5702 410, *475*, 514, *591*
5703 410, *475*, 514, *591*
5704 410, *475*, 514, *591*
5705 410, *475–476*, 514, *591*
5706 410, *476*, 514, *592*
5707 410, *476*, 514, *592*
5708 410, *476*, 514, *592*
5709 410, *476–477*, 514, *592*
5710 410, *477*, 514, *592*
5711 410, *477*, 514, *593*
5712 410, *477–478*, 514, *593*
5713 410, *478*, 514, *594*
5714 410, *478*, 514, *594*
5715 410, *478*, 514, *594*
5716 410, *478–479*, 514, *594*
5717 410, *479*, 514, *594*
5718 410, *479*, 514, *595*
5719 410, *479*, 514, *595*
5720 410, *479*, 514, *595*
5721 410, 479, *480*, 514, *595*
5722 410, *480*, 514, *596*
5723 410, *480*, 514, *596*
5724 410, 419, 436, *480*, 514, *596*
5725 410, *480–481*, 514, *596*
5726 410, *481*, 514, *597*
5727 410, *481*, 514, *598*
5728 410, 452–453, *481–482*, 514, *598*
5729 410, 452–453, 481, *482*, 514, *599*
5730 410, *482*, 514, *599*
5731 410, *482*, 514, *599*
5732 410, *483*, 514, *599*
5733 410, *483*, 514, *600*
5734 410, *483*, 514, *600*
5735 410, *483*, 514, *600*
5736 410, *483–484*, 514, *601*
5737 410, *484*, 514, *601*
5738 410, *484*, 514, *602*
5739 410, *484–485*, 514, *602*
5740 410, *485*, 514, *602*
5741 410, *485*, 514, *603*
5742 410, *485*, 514, *603*
5743 410, *486*, 514, *603*
5744 410, *486*, 514, *604*
5745 487, *492*, 514, *606*
5746 487, *492*, 514, *606*

5747 487, *492*, 514, *606*
5748 487, *492–493*, 514, *606*
5748a 487, *493*, 514, *606*
5749 487, *493*, 514, *607*
5750 487, *493*, 514, *607*
5751 487, *493*, 514, *608*
5752 487, 493, *494*, 514, *610*
5753 487, *494*, 514, *611*
5754 487, *494*, 514, *612*
5755 487, *494*, 514, *615*
5756 487, *494–495*, 514, *616*
5757 487, *495*, 514, *617*
5758 487, *495*, 514, *617*
5759 487, *495*, 514, *618*
5760 487, *495*, 514, *618*
5761 487, *495–496*, 514, *619*
5762 487, *496*, 514, *619*
5763 487, *496*, 514, *619*
5764 487, *496*, 514, *619*
5765 487, *496*, 514, *619*
5766 487, *496–497*, 514, *620*
5767 487, *497*, 514, *620*
5768 487, *497*, 514, *621*
5769 487, *497*, 514, *621*
5770 487, *497–498*, 514, *621*
5771 487, *498*, 514, *621*
5772 487, *498*, 514, *621*
5773 487, *498*, 514, *621*
5774 487, *498*, 499, 514, *621*
5775 487, *498–499*, 514, *622*
5776 487, *499*, 514, *622*
5777 487, *499*, 514, *622*
5778 487, *499*, 514, *622*
5779 487, *499*, 514, *622*
5780 487, *500*, 514, *623*
5781 487, *500*, 514, *623*
5782 487, *500*, 514, *623*
5783 487, *500*, 514, *623*
5784 487, *501*, 514, *623*
5785 487, *501*, 514, *623*
5786 487, *501*, 514, *624*
5787 487, *501*, 514, *624*
5788 487, *501*, 514, *624*
5789 487, *502*, 514, *625*
5790 487, *502*, 514, *625*
5791 487, *502*, 514, *625*
5792 487, *502*, 514, *625*
5793 487, *502–503*, 514, *626*
5794 487, *503*, 514, *626*
5795 487, *503*, 514, *626*
5796 487, *503*, 514, *626*
5797 487, *503*, 514, *627*
5798 487, *503–504*, 514, *627*
5799 487, *504*, 514, *628*
5800 487, *504*, 514, *628*
5801 487, *504*, 514, *628*
5802 487, *504*, 514, *629*
5803 487, *504*, 514, *629*
5804 487, *505*, 514, *629*
5805 487, *505*, 514, *630*
5806 487, *505*, 514, *630*
5807 487, *505*, 514, *630*
5808 487, *505*, 514, *630*
5809 487, *505–506*, 514, *631*
5810 487, *506*, 514, *631*
5811 487, *506*, 514, *631*
5812 487, *506*, 514, *631*
5813 487, *506*, 514, *631*
5814 487, *506*, 514, *631*
5815 487, *506–507*, 514, *631*
5816 487, *507*, 514, *632*
5817 487, *507*, 514, *632*
5818 487, *507*, 514, *632*
5819 487, *507*, 514, *632*
5820 487, *507–508*, 514, *632*
5821 487, *508*, 514, *633*
5822 487, *508*, 514, *633*
5823 487, *508*, 514, *634*
5824 487, *508*, 514, *634*
5825 487, *508–509*, 514, *634*
5826 487, *509*, 514, *634*
5827 487, *509*, 514, *634*
5828 487, *509*, 514, *635*
5829 487, *509*, 514, *635*
5830 487, *509*, 514, *635*
5831 487, *510*, 514, *636*
5832 487, *510*, 514, *636*
5833 487, *510*, 514, *636*
5834 487, *510*, 514, *636*
5835 487, *510*, 514, *636*
5836 *511*, 514, *637*
5837 *511*, 514, *637*
5838 *511*, 514, *637*
5839 *511*, 514, *637*
5840 511, *512*, 514, *638*
5841 511, *512*, 514, *638*
5842 511, *512*, 514, *638*
5843 511, *512*, 514, *639*
5844 511, *513*, 514, *640*

ЗМІСТ

Передмова 3

Розділ I.
Графіті приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських
(колишньої південної внутрішньої галереї) 10

Розділ II.
Графіті на мармуровому саркофазі у приділі
свв. Антонія та Феодосія Печерських
(колишньої південної внутрішньої галереї) 353

Розділ III.
Графіті на стінці амфори з розкопок 1936 р. у східній частині
приділа свв. Антонія та Феодосія Печерських
(колишньої південної внутрішньої галереї) 358

Розділ IV.
Графіті на фресках вівтарної частини Успенського приділу
(східної сторони колишньої південної зовнішньої галереї) 361

Розділ V.
Графіті на фресках Апостольського приділу
(західної частини колишньої південної зовнішньої галереї) 400

Післямова 641

Afterword 642

Поділ графіті за категоріями 643

Вказівник слів до графіті 646

Іменний покажчик 661

Покажчик графіті 670

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вячеслав Васильович Корнієнко

КОРПУС ГРАФІТІ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ (XI – початок XVIII ст.)

Ч. VIII

південні внутрішня та зовнішня галереї

Оригінал-макет, верстка – *В. Корнієнко*
Редагування – *Д. Гордієнко*
Дизайн обкладинки – *А. Кальченко*

Підписано до друку 06.11.2018.
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 55,25. Обл.-вид. арк. 55,83